

Merete Moe Henriksen

Stille vann har dyp bunn

Offerteoriens rolle i forståelsen av depotfunn
belyst gjennom våtmarksdepoter fra Midt-Norge
ca. 2350—500 f.Kr.

Avhandling for graden philosophiae doctor

Trondheim, november 2014

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Doktoravhandling for graden philosophiae doctor

Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

© Merete Moe Henriksen

ISBN 978-82-326-0520-0 (trykt utg.)
ISBN 978-82-326-0521-7 (elektr. utg.)
ISSN 1503-8181

Doktoravhandling ved NTNU, 2014:304

Trykket av NTNU-trykk

FORORD

Med denne avhandlingen har en lang reise kommet ved veis ende, så får framtiden vise om reisen har nådd sitt endelige stoppested. Mange har tatt del i denne reisen, som så sin spede begynnelse allerede for 10 år siden, gjennom de begynnende analysene omkring myrskjeletter fra Midt-Norge. Først og fremst vil jeg rette en stor takk til mine veiledere Birgitta Berglund og Joakim Goldhahn, for konstruktive tilbakemeldinger og inspirerende diskusjoner undervegs. Begge har stilt opp når jeg har følt behov for å diskutere sider ved prosjektet.

Under mine dypdykk i det midtnorske depotfunnmaterialet har det dukket opp mange spørsmål, og jeg er takknemlig ovenfor en rekke personer som har stilt sin kunnskap til rådighet. En spesiell takk rettes til konserveringslaboratoriet ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie (SAK), som har bistått på ulike måter gjennom prosjektet. Leena Airola takkes for bistand i forbindelse med gjennomgangen av patina på bronsegjenstander, samt for alltid å ha tatt seg tid til å hjelpe med stort og smått i forbindelse med min analyse av gjenstandsmaterialet. Daniela Pawel har vært en viktig diskusjonspartner i gjennomgåelsen og tolkningen av tresakene i Høstadfunnet, og har både deltatt i, samt lagt til rette for, at de nødvendige undersøkelsene av gjenstandene i funnet kunne gjennomføres. Elisabeth Peacock har vært behjelpelig med spørsmål omkring bevaringsforhold i myr, mens Lucy Skinners analyse av metallgjenstandene i depotet fra Stavå med henhold til bruksspor og slitasje frambrakte viktig informasjon av betydning for tolkningen av dette funnet.

Jenny Kalseth, magasinforvalter ved Vitenskapsmuseet, takkes for hjelp og lærerike diskusjoner i forbindelse med gjennomgangen av bruksspor på flintavslagene i funnene fra Austrått og Tautra. Arkeolog og flintsmed Morten Kutschera har også bidratt med verdifulle innspill til analysene av de samme flintavslagene. Anders Högberg, Linnéuniversitetet, takkes for gjennomlesing av kapittel 6 i sin helhet, og for konstruktive kommentarer til mine analyser av avslagene.

I analysen av de håndverksmessige aspektene ved Høstadfunnet har jeg dratt stor nytte av treskjærer Boni Wiik ved handverksskolen på Hjerleid, Dovre, som har tatt seg tid til å svare på mine mange henvendelser om trearbeid og treskjæring, og som også tilbrakte

en dag i museets magasin for å se på gjenstandene. Tusen takk for gode innspill og for din tålmodighet undervegs! Eventuelle feil og mangler er imidlertid mitt eget ansvar. Gordon Turner Walker, Graduate School of Cultural Heritage Conservation, National Yunlin University of Science and Technology, takkes for gjennomgangen av beinmaterialet fra helleren på Linesøya med henblikk på å påvise eventuelle menneskebein, og tannlege Erik Henriksson for den innledende odontologiske undersøkelsen av mennesketennene fra samme funn. Kidane Fanta Gebremariam ved Institutt for kjemi, NTNU, som utførte de kjemiske analysene av Høstads-kammelen, skal videre ha takk for å ha gjennomført analysen til tross for de tekniske problemene som oppstod undervegs. Botaniker Thyra Solem ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for naturhistorie, har, foruten å foreta de botaniske analysene i avhandlingen, alltid vært behjelpelig med å svare på spørsmål som angikk botanikk generelt og myrvekst spesielt. Steinar Gulliksen, Seksjon for arkeometri, NTNU Vitenskapsmuseet, Harald Sveian, Norges geologiske undersøkelse, Einar Østmo, Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo, Asle Bruen Olsen og Sonja Innselset, Universitetsmuseet i Bergen samt Sven Isaksson, Stockholms Universitet, har alle velvilligst bidratt med opplysninger som kom til nytte i de enkelte analysene.

Foruten de ordinære stipendmidlene bevilget av Historisk-filosofisk fakultet ved NTNU, har prosjektet nytt godt av økonomisk støtte fra Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie samt fra Den Grevelige Hielmstjerne-Rosencronske stiftelses legat v/Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Stiftelse. Et 3 måneder langt forskningsopphold ved Department of Archaeology, University of Exeter, høsten 2007, ble finansiert ved hjelp av støtte fra Historisk-filosofisk fakultet ved NTNU. *I am especially grateful to Bryony Coles and Anthony Harding for making my stay in Exeter a useful and memorable experience.*

I min tid som stipendiat har jeg hatt arbeidssted ved NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie (SAK), og nytt godt av både et bra faglig samt sosialt miljø. Foruten medarbeidere på laben har også andre tatt del i min reise mot det endelige målet. Befaringene til Linesøya, Baret og Mørkekysten ble foretatt sammen med Anne Haug, som også stilte hytta i Fræna til disposisjon under turen til Møre, mens Geir Grønnesby deltok under uttaket av torvsøylen i Golåsmyra. Øyvind Ødegård, Raymond Sauvage, Staale Normann og Knut Sande har laget de fine kartene i avhandlingen. I tillegg har Knut alltid stilt opp hvis jeg trengte hjelp med illustrasjoner. Åge Hojem og Kari

Dahl har også fotografert flere av gjenstandene. I magasinet har Ole Bjørn Pedersen og Torbjørn Aasvang velvilligst bistått med framhenting av funn og annen tilrettelegging som gjorde mine undersøkelser av funnene mulige. Mine medstipendiater ved SAK og Institutt for historiske studier ved NTNU, Ingrid Ystgaard, Ragnhild Berge, Martin Callanan, David Tuddenham, Silje Fretheim, Heidi Mjelva Breivik, Arne Anderson Stammes og Heidrun Stebergløkken har delt sorger og gleder ved stipendiattilværelsen, og har også, sammen med Anne Haug, Eva Lindgaard, Brit Astrid Gystad, Marianne Utne Nilsen, Brynja Bjørk Birgisdottir, Ellen Grav Ellingsen og Sophie Bergerbrant, sørget for sosiale pusterom innimellom tunge tak.

Turene til Gunnerusbiblioteket har også blitt mange disse årene, og en spesiell takk rettes til Tore Moen, som alltid har vært behjelpelig med framhenting av litteratur om alt fra hodeskaller til treskjæring.

Deler av dette arbeidet har vært utført mens jeg har vært ansatt på andre prosjekter, og i de siste månedene har vesentlige deler av min tid vært viet arbeidet med universitetshistoriske gjenstander ved NTNU. Det har derfor vært en utfordring å få tiden til å strekke til, og min nåværende arbeidsgiver, Vitenskapsmuseet, administrasjonen, takkes for å ha gitt meg nødvendig handlingsrom slik at avhandlingen kunne ferdigstilles.

Sist, men ikke minst, går en stor takk til min familie, for oppmuntring hver gang jeg snart var ferdig, men likevel ikke var det, og for økonomisk støtte i sluttspurten, som ble lengre enn jeg hadde forventet. Dere har alltid stilt opp for meg, både i med- og motgang.

Trondheim

Juni 2014

INNHold

FORORD	3
INNHold	7
LISTE OVER FIGURER.....	11
LISTE OVER TABELLER.....	15
KAPITTEL 1: VÅTMARKSDEPOTER SOM KILDE OG PROBLEM.....	17
1.1. Innledning	17
1.1.1. De dødes tjern – innledende tanker.....	18
1.2. Avhandlingens utgangspunkter	25
1.2.1. Hovedmål og problemstilling.....	25
1.2.2. Hvorfor depoter fra våtmark?	27
1.2.3. Avgrensning i tid	30
1.2.4. Geografisk avgrensning.....	31
1.3. Begreper og begrepsbruk.....	33
1.3.1. Våtmark.....	33
1.3.2. Depot.....	36
1.3.3. Offer	38
1.4. Avhandlingens oppbygning	43
KAPITTEL 2: ”AT UTFINDE DEN SANDHED DER TURDE LIGGE I MIDTEN”	45
2.1. Innledning.....	45
2.2. ”Hypotesen om en Nedlægning ifølge en religiøs Skik”.....	46
2.3. Barn av naturfagernes tid – 1860–1900	50
2.4. Gudinnen med halsringen – 1900–1945.....	54
2.5. Rituelle versus ikke-rituelle depoter – 1945–2000.....	62
2.6. Sammenfattende diskusjon	66
KAPITTEL 3: TING, STED OG HANDLING – TEORETISKE OG METODISKE PERSPEKTIVER.....	71
3.1. Innledning.....	71
3.2. Problematiske dikotomier.....	71
3.2.1. Sakralt versus profant.....	72
3.2.2. Mot ny innsikt?	74
3.2.3. Fra ritual til ritualisering	76
3.3. Sted og ting – kontekst og relasjoner.....	82
3.3.1. Å finne sted?.....	82
3.3.2. Tingenes tale – relasjonelle biografier	87
3.3.3. Videre metodiske grep.....	91

KAPITTEL 4: HANDLINGER I SYSTEM	93
4.1. Innledning	93
4.2. Kildekritiske aspekter	93
4.2.1. Opplysninger knyttet til funn og funnforhold	94
4.2.2. Bevaringsforholdene i midtnorske myrer	97
4.2.3. Myrveksten i ytre kyststrøk	99
4.3. Utskillelsen av depoter fra våtmark	104
4.3.1. Innledende avgrensninger	105
4.3.2. Funnkontekst som grunnlag for utskillelse av funn fra forhistorisk våtmark	106
4.3.3. Problematiske kontekster	110
4.3.4. Gjenstandstyper og beskaffenhet	113
4.3.5. Patina som indikator på våtmarkskontekst	125
4.4. Dateringsgrunnlag	129
4.4.1. Sandshamnøkser	130
4.4.2. Hengesmykker av rav	131
4.4.3. Skjeformet øks av bronse	138
4.4.4. Spiralnål av bronse	139
4.5. Midtnorske depoter – samlet funnbilde	141
4.5.1. Kildematerialets representativitet	142
4.5.2. Gjenstandstyper og gjenstandskombinasjoner	145
4.5.3. Kronologisk utbredelse	148
4.5.4. Romlig utbredelse	152
4.5.5. Oppsummering og videre analyse	154
 KAPITTEL 5: FRA MYRSMØR TIL HARPIKS – EN ORGANISK HISTORIE	157
5.1. Innledning	157
5.2. ”Myrsmøret” fra Austrått	157
5.2.1. Karets innhold	158
5.2.2. Neverkar fra myr i Midt-Norge	160
5.2.3. Fra festemiddel til røkelse	162
5.2.4. Harpikskaka fra Ålberg	164
5.3. Tilbake til Austrått	169
5.3.1. Vanlig masse – uvanlige handlinger	170
5.3.2. Ved tjernet	171
5.3.3. Fra verdi til handling – avsluttende diskusjon	175
 KAPITTEL 6: FLINT I NEVER – SKJULTE HANDLINGER	177
6.1. Innledning	177
6.1.1. Deponerte avslag og skiver av flint	177
6.2. Tidligere tolkninger	180
6.2.1. Fra “tarvelige” avslag til emner	180
6.2.2. Diskusjon	182
6.3. Biografier i flint	185
6.3.1. Ritualiserte egger?	186
6.3.2. Skjulte handlinger	194

KAPITTEL 7: FRA RAV TIL BEIN – ETTERLIKNINGENS KUNST.....	199
7.1. Innledning.....	199
7.2. Den røde halvmåne.....	199
7.2.1. Et biografisk fragment.....	199
7.2.2. Materielle metaforer.....	202
7.3. Depotet i helleren på Eid.....	205
7.3.1. Funnene fra helleren.....	206
7.3.2. De dødes knokler.....	209
7.3.3. Smykkebæreren.....	211
7.4. Smykkebærerens biografi.....	214
7.4.1. Kulturhistorisk bakteppe.....	214
7.4.2. To smykker – to historier.....	215
7.4.3. Smykkebærerens død.....	219
KAPITTEL 8: BRONSE I FJELL – FUNNET FRA STAVÅ.....	223
8.1. Innledning.....	223
8.2. “Et av de merkeligste funn i Norges land”.....	225
8.2.1. Oppdal – annerledeslandet.....	226
8.2.2. Gamle vegvalg – et sidespor?.....	228
8.3. Depoter, tid og handlingssekvenser.....	233
8.3.1. Kvinnens ofre?.....	233
8.3.2. Bruk og deponering – atskilte handlingsmønstre?.....	235
8.4. Tilbake til Stavå.....	240
8.4.1. Der vegene møtes.....	240
8.4.2. Liv i landskap.....	242
8.4.3. Brutte bånd – nye landskap.....	247
KAPITTEL 9: SIRKELENS ENDE – FUNNET FRA HØSTAD.....	251
9.1. Innledning.....	251
9.2. Tidligere tolkninger.....	251
9.2.1. Bronsealder eller jernalder?.....	252
9.2.2. Bordoppsats eller hodeskammel?.....	256
9.2.3. Sammenfattende diskusjon.....	258
9.3. Høstadfunnet – et handlingsorientert perspektiv.....	260
9.3.1. Deponeringen i Golåsmyra.....	260
9.3.2. Treskjæreren.....	266
9.3.3. Sammenkomsten.....	279
9.3.4. Ett funn – flere tidsdybder.....	289
9.3.5. Festen.....	293
9.3.6. Sirkelens ende - tilbake til Golåsmyra.....	300
KAPITTEL 10: KONKLUSJON OG VIDERE PERSPEKTIVER.....	303
LITTERATURLISTE.....	313
Appendix I: Katalog over depoter fra våtmark i Midt-Norge ca. 2350-500 f.Kr.	355

Appendix II: Midtnorske depoter fra tørrmark/uten sikre opplysninger om våtmark, ca. 2350 - 500 f. Kr.	393
Appendix III: Naturvitenskapelige undersøkelser	401

LISTE OVER FIGURER

Fig. 1. Kraniene fra Leinsmyra, Steinkjer, Nord-Trøndelag. T 15980, T 15981. Etter Schreiner 1946, pl. VI og VII.....	19
Fig. 2. Kanalen gjennom Leinsmyra hvor de to kraniene ble funnet. Foto: Merete Henriksen.....	21
Fig. 3. Oversikt over Leinsmyra tatt mot øst. Funnstedet ligger i området like bak det gule huset på bildet. Foto: Merete Henriksen.	21
Fig. 4. Tollundmannen, slik han ligger utstilt på Silkeborg Museum. Foto: Merete Henriksen.....	25
Fig. 5. Kart over Midt-Norge og området som inngår i undersøkelsen. Illustrasjon: Øyvind Ødegård, NTNU Vitenskapsmuseet.	32
Fig. 6. Flintskiven og de tre skjeformede skraperne fra Baret T 1391-94. Den største skraperen i funnet er 14,4 cm lang. Foto: Kari Dahl, NTNU Vitenskapsmuseet.	46
Fig. 7. (t.h.) Stavåfunnet fra Oppdal – det største depotfunnet med bronser fra bronsealderen i det nordenfjelske Norge. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU, Vitenskapsmuseet.	57
Fig. 8. Depotfunnet fra Gunnesøy, Rennebu, T 251–258, T 1773. Foto: NTNU Vitenskapsmuseet.....	58
Fig. 9. Uttak av torv på Austrått, Ørland, Sør-Trøndelag, i 1917. Mange av gårdene på Ørlandet hadde torvtakingsrett her, og flere depotfunn er gjort i området. Foto: Fosen bildearkiv nr. 190.	95
Fig. 10: Funnsituasjonen på funnstedet for samlingen med skjeformede skrapere og flintskiver/avslag på Eikrem, Aukra, Møre og Romsdal (T 14772). Funnet ble gjort på bunnen av myra. Foto: Johannes Petersen.....	96
Fig. 11: Museets tillitsmann Jonas Eikrem markerer funnstedet for depotet T 14772. Krysset til høyre markerer funnstedet for T 14773 – 4 avslag av flint. Foto: Johannes Petersen.....	96
Fig. 12. Kart over myrregioner i Norge basert på vegetasjon og fauna. Ytre strøk i avhandlingen omfatter atlantisk myrregion markert med rødt. (Moen, A. 1998, kart. 60, s. 76).	98
Fig. 13. Avdekking av boplassområde under myr, Nyhamna, Aukra, felt 36B. Bildet gir et inntrykk av de tykke myrene som i dag dekker det forhistoriske landskapet i deler av undersøkelsesområdet. Foto: Tori Falck (Bjerck et. al. 2008, fig. 3.184).....	100
Fig. 14. Klebersteinskaret fra Vikstrøm, Hitra (T 3767). Karet har en høyde på 25 cm. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.....	117
Fig. 15. Depotet med dolker fra Austrått, Ørland, Sør-Trøndelag (T 13143). Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	124

Fig. 16. Ravsmykket fra Lines i Åffjord, Sør-Trøndelag (T 2667). Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	131
Fig. 17. De halvmåneformede smykkene av rav fra Berge på Bergsøy (B 5048, B 6255). Perlene over hører ikke til funnet. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.	134
Fig. 18. De halvmåneformede beinsmykkene fra helleren på Eid, Linesøy, Åffjord, (T 14795). Foto: NTNU Vitenskapsmuseet.	134
Fig. 19. Skjeformet øks av bronse fra Vevang, Eide, Møre og Romsdal (C 21411). Foto: Universitetets oldsaksamling, Universitetet i Oslo.	138
Fig. 20. Spiralnål av bronse fra Indre Hoem, Fræna, Møre og Romsdal (T 17917). Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	140
Fig. 21. Utbredelsen av depoter fra våt og tørr kontekst i Midt-Norge, ca. 2350-500 f.Kr. Flertallet av depotene er fra våt kontekst. Illustrasjon: Staale Normann, NTNU Vitenskapsmuseet.....	143
Fig. 22. Utbredelsen av depoter i tid og rom med viktige lokaliteter i avhandlingen avmerket. Illustrasjon: Staale Normann, NTNU Vitenskapsmuseet.	150
Fig. 23. Det rekonstruerte neverkaret fra Austrått og restene av "myrsmøret" (F55). Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.....	158
Fig. 24. Karet fra Nelvik på Smøla (F42). Foto: Kari Dahl, NTNU Vitenskapsmuseet.	161
Fig. 25. Harpikskaka fra Ålberg, Leksvik (F86). Harpikskaka måler ca. 14 cm i diameter. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	166
Fig. 26. (t.v.) Strandlinjemodell over deler av Ørlandet ved innløpet til Trondheimsfjorden ca. 500 BC. Områdets flate karakter gjør at 10 m høyere vannstand endrer landskapet radikalt. Våtmarksdepotene fra senneolittikum og bronsealder er funnet spredt over et større område; neverkaret på en flat tange ved innløpet til en tidligere bukt. Illustrasjon: Raymond Sauvage, NTNU Vitenskapsmuseet.	172
Fig. 27. Hovsfjæra sett mot Austrått med Rusasetfjellet i bakgrunnen. Hovsfjæra er i dag et fredet Ramsarområde. Dagens landskap gir et inntrykk av de store fjæresonene som også må ha satt sitt preg på det forhistoriske landskapet. Pila angir funnstedet for neverkaret. Foto: Ørland kommune.	173
Fig. 28. Områder ved Austrått undersøkt av Sør-Trøndelag fylkeskommune. Områdene ligger øst for funnstedet for neverkaret. Illustrasjon: Knut Sande, NTNU Vitenskapsmuseet. Kartgrunnlag: Statens kartverk.	174
Fig. 29. Avslag fra depotet fra Tautra, (F7). Se fig. 32 for oversikt over depotet i sin helhet. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.	179
Fig. 30. Et utvalg avslag med bruksspor fra depotet fra Tautra (F7). Brukssporene konsentrerer seg til små, avgrensede partier på eggene. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.	188

Fig. 31. To av avslagene fra Tautra (F7). Avslagene er også avbildet øverst i fig. 30. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.	189
Fig. 32. Depotet fra Tautra (F7) inndelt etter brukte, usikre og ubrukte avslag. Øverst til venstre avslag med bruksspor, øverst til høyre avslag med mulige bruksspor, og nederst, avslag uten påviste bruksspor. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.	190
Fig. 33. Depotet fra Austrått (F52) inndelt etter brukte, usikre og ubrukte avslag. Øverst til venstre avslag med bruksspor, øverst til høyre avslag med mulige bruksspor, og nederst, avslag uten påviste bruksspor. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.	191
Fig. 34. Funnnet fra Eikrem, Aukra (F19). Kun enkelte av flintavslagene er avbildet på nederste rekke. Foto: NTNU Vitenskapsmuseet.	193
Fig. 35. Det halvmåneformede smykket fra Mevold – T 10989. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	200
Fig. 36. Utsikt utover Flesjøfjorden og Norskehavet fra helleren på Eid, Linesøya. Foto: Merete Henriksen.	207
Fig. 37. Helleren på Eid. Anne Haug i området av helleren hvor kulturlaget var tykkest, og hvor også de halvmåneformede smykkene av bein ble funnet. Foto: Merete Henriksen.	207
Fig. 38. Mennesketenner fra helleren på Eid – T 14795h. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.	208
Fig. 39. Tenkt oppsetting av beinsmykkene fra helleren på Eid – T 14795. Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.	213
Fig. 40. Funnstedet for Stavåfunnet, nord i Oppdal. Illustrasjon: Øyvind Ødegård, NTNU Vitenskapsmuseet.	224
Fig. 41. Elva Stavåa ved Gamle Kongeveg i Oppdal. Funnstedet for Stavåfunnet ligger i venstre billedkant. Foto: Merete Henriksen.	225
Fig. 42. Utsyn utover Oppdal mot sør, sett fra Vangslia. Oppdal er i dag en god jordbruksbygd. Store deler av jordbruksarealene anvendes til beite. Foto: Merete Henriksen.	228
Fig. 43. Utsyn over landskap ved funnstedet for halsringen fra Brudal, Rennebu. Funnstedet, som er innringet, ligger nær elva Byna ved en gammel ferdselsveg over til Innset. Foto: Merete Henriksen.	231
Fig. 44. Halsringen fra Brudal, Rennebu (T 11984). Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	231
Fig. 45. Bronsefigurer med halsringer fra depotene fra Fangel Torp til venstre (b) og Fårdal til høyre (a). Etter Brøndsted 1939 s. 225.	234
Fig. 46. Funnstedene for depotene fra Stavå i Oppdal og Gunnesøy og Brudal i Rennebu. Depotene ligger i nærheten av kjente ferdselsårer i området. Illustrasjon: Øyvind Ødegård, NTNU Vitenskapsmuseet.	241
Fig. 47 a og b. Velbrukte holkøksler fra Stavåfunnet, T 2140 og T 2141.	

Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	243
Fig. 48. Den største wendelringen i Stavåfunnet, T 2129.	
Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	244
Fig. 49. "Skammelen" og karet med meanderborden som anga en datering av funnet til bronsealderen.	
Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	252
Fig. 50. "Skammelens" bakside.	
Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	256
Fig. 51. Funnstedet for depotet fra Høstad.	
Illustrasjon: Øyvind Ødegård, NTNU Vitenskapsmuseet.	261
Fig. 52. Den skogbevokste Golåsmyra i nedkant av Bosbergheia. Funnstedet ligger i området like bak det røde, brune og grå huset til venstre i bildet.	
Foto: Merete Henriksen.	263
Fig. 53. Oversikt over landskap ved Golåsmyra med gården Vorset og Trondheimsfjorden i bakgrunnen. Funnstedet i høyre billedkant.	
Foto: Merete Henriksen.	263
Fig. 54. Rikule på bjørk. Foto: Merete Henriksen.	268
Fig. 55. Radial og tangential retning på en tømmerstokk.	
Etter Bigton & Odden 2000, fig. 2.18.	269
Fig. 56. Flertallet av skålene i Høstadfunnet er av en relativt enkel karakter. En av dem, T 5897/1, er også uten foting. Skåla har en diameter på 11 cm.	
Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.	273
Fig. 57. Fatet fra Sund i Leirfjord, Nordland, fra periode III. Bunnen av fatet til venstre. Fatet har hatt en lengde på minst 20 cm.	
Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.	273
Fig. 58. Karet med meanderborden, T 5893. Karet, som har en diameter på 18 cm, har i dag en uregelmessig form, men kan ha vært rundere da det var i bruk. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.	274
Fig. 59. De konsentriske sirkelene i sentrum av skammelen med det skjevt plasserte trådkorset. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	276
Fig. 60 og 61. Knivarrene ved enden av mulene på hestehodene. Den utskårne linjen på hestenakken på bildet over (fig. 60) er svært smal og grunn. Merk også den ulike overflatebehandlingen på de to hestekroppene. Den øverste (fig. 60) er slipt eller pusset, hestekroppen på bildet under (fig. 61) har ikke fått tilsvarende behandling.	
Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.	277
Fig. 62. For - og baksiden på det største fatet i funnet, T 5894. Bunnen av fatet nederst. Fatet har et største tverrmål på 48 cm.	
Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.	280
Fig. 63. Den store bollen T 5895 som mest sannsynlig har inneholdt drikke. Karet har en diameter på ca. 30 cm.	

<i>Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet</i>	281
Fig. 64. Rillen under fotringen på den store bollen T 5895. Flere av de mindre karene har en tilsvarende rille under fotringen eller på munningsranden. Foto: Daniela Pawel, NTNU Vitenskapsmuseet.....	287
Fig. 65. Lærreima bevart på det ene karet i funnet. <i>Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet</i>	289
Fig. 66. Samlet framstilling over dateringsresultatene fra Høstad. T 23 og T 26 refererer til Marstrandens to dateringer av T 5897; 5897/6 a og b til dateringer av henholdsvis lær og tre fra ett og samme kar:	290
Fig. 67. Hakket i den store drikkebollen T 5895, trolig forårsaket av et knivblad som ble stukket inn i treet. Foto: Daniela Pawel, NTNU Vitenskapsmuseet....	292
Fig. 68. Reparasjonen på det ene karet T 5897/4. Gjennom et hull i karet sitter i dag en liten pinne, trolig rester av en klamme. Foto: Daniela Pawel, NTNU Vitenskapsmuseet.....	292
Fig. 69. Utbredelsen av funn fra stein – og bronsealder på Byneset etter Gaustad (1963, fig.2). Nyinnkomne funn endrer ikke funnbildet vesentlig. Høstad og Steine er representert med henholdsvis depot – og gravfunn fra bronsealderen, mens det på Haugrønningen, Steine, Klefstad og Brå er gjort funn av enkle skafthulløkser som trolig var i bruk inn i eldre bronsealder	299

LISTE OVER TABELLER

Tabell 1. Levys kriterier for utskillelse av rituelle funn (Etter Karsten 1994:29).	63
Tabell 2: Gro Mandts kriterier for utvalg av depoter på Vestlandet (Mandt 1991).....	103
Tabell 3: Oversikt over gjenstandstyper fra myr i Midt-Norge med kvalifisert og ukvalifisert våtmarkskontekst i henhold til kriterier i kap. 4.3.2.	114
Tabell 3: forts.	115
Tabell 4: Flintdolker fra myr i Midt-Norge med kvalifisert våtmarkskontekst i henhold til kriterier i kap. 4.3.2.	122
Tabell 5: Flintdolker fra myr i Midt-Norge med ukvalifisert våtmarkskontekst i henhold til kriterier i kap. 4.3.2. Dolken T 12994 skal opprinnelig ha vært hel på funntidspunktet.....	123
Tabell 6: Gjenstander med «myrpatina» med opplysninger om funnkontekst.....	127
Tabell 7: Samlet oversikt over gjenstandstyper i midtnorske depoter fra våtmark, ca. 2350-500 f.Kr. Gjenstander markert med * er inkludert som depoter fordi de inngår som del av større samlede funn.....	146
Tabell 7: forts.	147
Tabell 8: Antall depoter fra Midt-Norge fordelt på fylker og perioder.	149

<i>Tabell 9: Antall depoter fra Midt-Norge fra henholdsvis våt og tørr kontekst.</i>	<i>149</i>
<i>Tabell 10. Oversikt over andelen avslag med og uten bruksspor, samt avslag med usikre spor etter bruk.</i>	<i>190</i>
<i>Tabell 11: Samlet oversikt over gjenstandene i Høstadfunnet.</i>	<i>282</i>
<i>Appendix II: Midtnorske depoter fra tørrmark/uten sikre opplysninger om våtmark, ca. 2350 - 500 f. Kr.</i>	<i>397-399</i>

KAPITTEL 1: VÅTMARKSDEPOTER SOM KILDE OG PROBLEM

1.1. Innledning

Solskiven fra Trundholm Mose, Hjortspringbåten, bronselurene fra Revheim, de rikt dekorerte Dejbjergvognene av tre, Gundestrupkjelen av sølv, Tollundmannen, den forunderlige “trommen” av bronse fra Balkåkra, og den gåtefulle lille treskammelen med utskåret dekor fra Høstad ved Trondheim – alle har de til felles at de utgjør spektakulære funn fra forhistorisk tid, framkommet mer eller mindre tilfeldig under arbeid i Skandinavias mange våtmarksområder. Forseglet av tykke myrslag og bevart i opptil flere tusen år, gir flere av funnene oss følelsen av å komme fortidsmennesket svært nær, kanskje mer enn noe annet materiale fra forhistorisk tid. Tollundmannen med lukkede øyne og med ansiktet lagt i tilsynelatende fredfulle folder, til tross for repet rundt halsen som forteller en helt annen historie, bronselurenes dype og majestetiske toner, like klangfulle i dag som da de sist lød for godt og vel 3000 år siden, den utilsiktede linjen på Høstadskammelenes dekor som oppstod da kniven glapp under utskjæringen – spor etter mennesker og handlinger som tilsynelatende overvinner tidens stengsler, og får flere tusen år til å framstå som kun et øyeblikk.

Sammen med blant annet våpen av stein og metall, smykker av bronse, gull og rav samt ikke fullt så iøynefallende funn som skår av keramikk og enkle redskaper av flint, utgjør slike intensjonelle nedleggelse i våtmark spor etter handlinger som ble praktisert gjennom store deler av forhistorisk tid i Skandinavia samt øvrige deler av Europa (Bradley 1998; Koch 1998; Hansen 2000; Harding 2000; Pryor 2001; Müller-Wille 2002; Jørgensen et.al. 2003; Berggren 2007). I Skandinavia mener man å se spor etter en slik praksis allerede i senmesolittikum (Karsten 2001; Kaul 2003; L. Larsson 2007), selv om handlingene nedleggelse er uttrykk for har satt tydelige spor først i neolittikum. Nedleggelse av gjenstander i våtmark har likevel ikke vært begrenset til forhistorisk tid. Også inn i middelalderen ble ulike typer gjenstander deponert i våtmark i Europa (Behrend 1970; Van Vilsteren 2000; Ersgård 2002; Stocker & Everson 2003).

På grunn av de gode bevaringsforholdene i de fleste våtmarksmiljø, har disse

handlingene etterlatt oss et betydelig materiale som utgjør en viktig kilde til studiet av forhistoriske samfunn. Men hvordan har vi tilnærmet oss dette mangfoldige og rike materialet, og i hvilken grad har vår måte å gripe an funnene på fått oss til å forstå de handlingene de er uttrykk for? Dette spørsmålet danner rammen for denne avhandlingen, hvor hovedvekten ligger på en analyse av den ofte anvendte offerteorien som utgangspunkt for vår forståelse av funngruppen. Som grunnlag for min analyse anvendes våtmarksdepoter fra Midt-Norge fra senneolittikum og bronsealder.

Avhandlingens tematikk bunner imidlertid i problemstillinger som kom opp i forbindelse med min forskning omkring en helt spesiell funngruppe fra myr i Midt-Norge fra en langt senere tidsperiode.

1.1.1. De dødes tjern – innledende tanker

En julidag i 1930, under gravingen av en kanal gjennom Leinsmyra i Steinkjer, Nord-Trøndelag, førte en uventet oppdagelse til en brå stans i arbeidet. På spaden til en av arbeiderne hang ikke bare gjørme og torv, men også deler av et kranium av menneske (fig. 1). Kraniet, som hadde ligget nær bunnen av grøfta, om lag 2 meter dypt, satt nå festet til spaden i de gjenværende tennene i overkjeven, mens underkjeven manglet. Kraniet ble gravd ned igjen, og funnet vakte ikke større oppmerksomhet før det året etter framkom nok et kranium i samme myr, kun ca. 20–30 meter unna funnstedet for det første (fig. 2, 3). Området rundt funnstedet for det siste kraniet ble undersøkt under oppsyn av lensmannen i Steinkjer, men uten at andre deler av skjelettet ble funnet.

Hvordan og hvorfor de to kraniene hadde havnet i myra var høyst uklart. Derimot ble det brakt på det rene at det ikke kunne dreie seg om savnede personer fra distriktet i nyere tid. Heller ikke forelå det noen tradisjon om at noen skulle ha druknet i myra. Forslag til hvordan de to kraniene hadde havnet i myra manglet likevel ikke. Foruten drukning, som ble vurdert som en opplagt mulighet på grunn av myras svært bløte og sumpete karakter på funnstedet, ble det også spekulert i om kraniene kunne ha tilhørt omstreifere som hadde blitt gravlagt i myra. En annen teori gikk ut på at kraniene var spor etter en henrettelse av forbrytere på myra. Av mer fantasifull karakter var forslaget om at kraniene skulle ses i sammenheng med et slag mellom svensker og nordmenn som skulle ha stått ute på myra eller i myras nærområde. Etter hvert oppstod også rykter om

*Fig. 1. Kraniene fra Leinsmyra, Steinkjer, Nord-Trøndelag. T 15980, T 15981.
Etter Schreiner 1946, pl. VI og VII.*

at kraniene kunne ha sammenheng med en utkjøring av menneskebein på myra, funnet under oppførelsen av hovedbygningen på Stod prestegård like i nærheten.¹

For å få nærmere svar på omstendighetene rundt funnet av kraniene, ble det ene kraniet etter hvert innsendt til Videnskabselskabet i Trondheim, som satte i gang

¹ Opplysningene bygger på diverse korrespondanse samt notat oppbevart i Topografisk arkiv, Vitenskapsmuseet.

en begrenset graving på funnstedet samt kartlegging av de botaniske forholdene på lokaliteten. Formålet med undersøkelsen, som i felt ble ledet av museets botaniker Ove Arbo Høeg, var å gjenfinne det første kraniet, og om mulig, også stadfeste alderen på kraniene gjennom en vurdering av myras stratigrafi og innhold av pollen (Høeg 1932a:1).

Mens det lyktes å gjenfinne kraniet som hadde blitt funnet og nedgravd året før, ble det heller ikke under denne undersøkelsen påvist øvrige skjelettdeler i myra. Derimot ga undersøkelsen tilsynelatende sikre holdepunkter når det gjaldt tidspunktet for dannelsen av torvlagene i bunnen av myra hvor kraniene ble funnet. De botaniske forholdene pekte i retning av en datering av bunnlaget i myra til slutten av atlantisk tid. Ifølge Høeg tilsvarte det begynnelsen av yngre steinalder, muligens slutten av eldre steinalder (Høeg 1932a:6). Om kraniene kunne tidfestes til samme tidsrom som torvlaget i bunnen av myra, antydte det en oppsiktsvekkende høy alder for de to kraniene. Høeg påpekte likevel at kranienes alder ikke nødvendigvis trengte å være den samme som for torvlagene de ble funnet i. Funnomstendighetene gjorde det heller ikke mulig å si noe om hvorvidt torvlaget over kraniene var intakt, eller om det hadde blitt gravd i det. Derimot antydte analysene at kraniene, som etter hvert ble bestemt som kvinnelige (Schreiner 1931), hadde blitt nedlagt i åpent vann, som styrket en datering av dem begge til steinalderen. Med en sannsynlig datering til steinalderen, syntes tolkningen av funnet nå klar. Her stod man åpenbart ovenfor et funn av sakral natur, hvor kun hodene hadde blitt nedlagt i myra (Th. Petersen 1934a).

Funnet fra Leinsmyra fanget min interesse første gang i 2001, da rapporten om de to kraniene dukket opp i forbindelse med digitalisering av Topografisk arkiv ved Vitenskapsmuseet. Lesingen om et spennende, men lite kjent funn fra Trøndelags forhistorie gjorde inntrykk. Under den videre gjennomgangen av arkivet viste det seg også at kraniene fra Leinsmyra langt fra stod alene. Etter hvert framkom det informasjon om nok en kvinnelig hodeskalle fra myr på Veia i Nærøy i Nord-Trøndelag (T 19287), samt et kvinnelig skjelett fra myr på øya Skorpa i Nordland (T 16416b), og prosjektet ”De dødes tjern” var en realitet (Henriksen & Sylvester 2007).

Det viste seg snart at de menneskelige levningene fra myr i Midt-Norge hadde mer til felles enn at de tilhørte kvinner. Av ¹⁴C dateringer som etter hvert forelå, framgikk det at samtlige kvinner hadde blitt nedlagt i myr eller vann innenfor et relativt begrenset

*Fig. 2. Kanalen gjennom Leinsmyra hvor de to kraniene ble funnet.
Foto: Merete Henriksen.*

Fig. 3. Oversikt over Leinsmyra tatt mot øst. Funnstedet ligger i området like bak det gule huset på bildet. Foto: Merete Henriksen.

tidsrom i romertid og folkevandringstid. Dateringene av kraniene fra Leinsmyra til henholdsvis cal. 251–410 AD (BP 1700 ± 35, TUa-4248) og cal. 421–570 AD (BP 1555 ± 30, TUa-4247), førte ikke bare til at den tidligere dateringene av kraniene til yngre steinalder måtte revideres. Dateringene viste også at det trolig dreide seg om to ulike nedleggelse på samme sted (Henriksen & Sylvester 2007; Henriksen u.a.). Kraniet fra Veia i Nærøy og skjelettet fra Skorpa i Nordland viste seg å ligge innenfor samme tidsrom, med dateringer til henholdsvis cal. 21 BC–128 AD (BP 1945 ± 30, TUa-4249) og cal. 387–538 AD (BP 1615 ± 30, TUa-4250).² Tidfestingen til de første århundrene etter Kristi fødsel, antydte at både kvinnene fra Leinsmyra, Veia og Skorpa hadde blitt nedlagt i myr og vann i henhold til skikker som den gang hadde vært praktisert i området. Men mot hvilken bakgrunn skulle disse nedleggelsene forstås?

Min søken etter svar førte meg inn i den omfattende forskningen omkring moselik i Europa, som i Skandinavia kunne føres tilbake til Jens A. A. Worsaae, som ble den første til å erkjenne moselikene som en egen funngruppe gjennom sin kritiske analyse av ”dronning Gunnhild” fra Haraldkjær mose i 1842. Worsaae påpekte at det ikke fantes holdepunkter for å hevde at dette var dronning Gunnhild, Eirik Blodøks’ enkedronning, som ifølge sagalitteraturen hadde blitt lokket ned til Danmark under påskudd av å ekte Harald Blåtann, og deretter tatt av dage og nedsenket i en myr. Liket fra Haraldkjær mose utgjorde ikke noe enestående tilfelle, slik det ble hevdet fra historisk hold. Også andre moselik av liknende art og fra et langt tidligere tidsrom enn vikingtid, var kjent fra Danmark. Med bakgrunn i både romerske skrifter samt skriftlige kilder fra middelalderen, mente Worsaae at moselik, slik som kvinnen fra Haraldkjær, mest sannsynlig måtte ses i sammenheng med en gammel straffemetode (Worsaae 1842). Denne tolkningen ble også etter hvert den klart foretrukne blant tyske arkeologer, som kom til å lede an i debatten omkring moselikenes tolkning fra slutten av 1800-tallet og fram til og med andre verdenskrig (Van der Sanden 1996:49). Tyske arkeologers tolkning av moselikene som uttrykk for germansk rettspraksis var i hovedsak basert på et kapittel i verket *Germania*, forfattet av den romerske historikeren Publius Cornelius Tacitus (ca. 56–120 e.Kr). Det relevante kapitlet i *Germania* lød som følger:

² Om ikke annet presiseres, er alle ¹⁴C-dateringer som presenteres i denne avhandlingen kalibrert ved hjelp av Oxcal versjon 4.2.3, og oppgitt med 2 sigma standardavvik.

”Straffene varierer etter forbrytelsens art: forrædere og desertører blir hengt i trær, og feiginger, folk som har skulket unna i strid og slike som har vanæret sin kropp, blir druknet i gjørmete myrer, med et flettverk av vidjer lagt over” (*Germania* kap. 12, oversettelse Width 1968).

Forskningen omkring moselik tok imidlertid en markant vending i etterkant av andre verdenskrig. Som den eldste bevarte skriftlige beretningen om de germanske folkestammene, hadde verket *Germania* vært nært forbundet med myten om det germanske fellesskapet og den germanske rasens overlegenhet i en tid da nasjonalisme og etnisitet stod i fokus over store deler av Europa. Ifølge Tacitus hadde ikke folkevandringer ført til etniske blandinger i dette området. Germanerne var derfor å betrakte som et rent folkeslag (Hedeager & Tvarnø 2001:38). Hendelsene under andre verdenskrig, og nazistenes misbruk av *Germania* i propagandavirksomhet, hadde etterlatt *Germania* som kilde til forhistoriske handlinger i et lite heldig lys (Lund 2001).

Samtidig inntok danske arkeologer en sentral rolle i forskningen omkring moselik. Krigsårene hadde ført til et økt behov for brensel og følgelig uttak av torv i Danmarks mange myrer, og slutten av 1940-tallet og begynnelsen av 1950-tallet markerer tidspunktet for funnene av noen av de best bevarte moselikene fra Europas forhistorie – de tre moselikene fra Borremose, Grauballemanden og Tollundmanden (Thorvildsen 1947, 1952; Glob 1965). I Danmark hadde offerteorien allerede siden slutten av 1800-tallet vært akseptert som forklaring bak en del av gjenstandene som ble funnet nedlagt i myrer og gjengrodd innsjøer (Worsaae 1866; Müller 1886). Den store mengden depotfunn fra våtmark, ikke bare fra eldre jernalder, men også fra bronsealder og yngre steinalder, som syntes å vitne om en vedvarende offerpraksis knyttet til disse områdene, gjorde det naturlig å tolke også moselikene som ofringer til guder med tilhold i myrene (Thorvildsen 1952). Med Globbs nå klassiske bok ”Mosefolket” fra 1965, fikk offerteorien for alvor gjennomslagskraft også i øvrige deler av Europa, og siden den gang har denne teorien vært den mest anvendte for å forklare forekomsten av mer eller mindre bevarte menneskelik i Nordeuropas myrområder (Bennike et.al. 1986, Van der Sanden 1996; Green 2002; Fisher 2007; Asingh 2007).

Med utgangspunkt i den foretrukne teorien omkring tolkningen av moselik, skulle dermed de to kraniene fra Leinsmyra i Nord-Trøndelag, og også de øvrige

menneskelevningene fra myr i Midt-Norge, helst oppfattes som spor etter en offerskikk i jernalderen med røtter tilbake til yngre steinalder. Få arkeologer ville ha kommet til å bestride en slik tolkning av de midtnorske funnene. Etter min gjennomgang av forskningshistorikken omkring moselik i Europa, satt jeg likevel igjen med flere spørsmål enn svar. Straffteoriens dominans i tolkningen av moselik fram til og med andre verdenskrig, viste med all tydelighet hvordan vår måte å tolke moselikene på i høy grad hadde vært preget av den tid og det samfunn teoriene ble utformet i. Men hva med offerteorien? Moselikenes tolkning var i stor grad basert på den samlede mengden funn fra myrer som syntes å vitne om offerhandlinger. Men hvordan hadde denne teorien kommet til å få en slik dominerende posisjon i tolkningen av funn fra Europas våtmarksområder? For visst var vel antakelsen om at moselik og andre funn fra våtmark representerte ofringer en *teori*, på lik linje med andre teorier framsatt om forhistoriske samfunn? Og som teorier for øvrig, gjenstand for diskusjon? En slik diskusjon viste seg imidlertid å være stort sett fraværende. Tolkningen av især våtmarksfunn som ofringer de senere årene, bar preg av svært lite refleksjon omkring valget av en slik tolkning. Hvorfor var det slik? Og hva var konsekvensene av en slik mangel på debatt?

Følelsen av å ikke ha kommet helt til bunns i problematikken som omga moselik og øvrige depoter fra våtmark, ble ytterligere forsterket under mitt første møte med Tollundmannen på Silkeborg museum i 2006. Ansikt til ansikt med Tollundmannen, kunne jeg ikke unngå å legge merke til hans lukkede øyne og måten han lå på, i sidestilling, som om noen hadde plassert ham varsomt ned i myra (fig.4). Lærbeltet rundt livet antydte videre at han ikke hadde vært naken, men nedlagt påkledd, i klær som ikke lenger var bevart. En lue av lær satt også omhyggelig plassert på hans hode. Repet rundt halsen vitnet om at denne mannen åpenbart hadde lidd en ubehagelig og for tidlig død. Samtidig bar nedleggelsen av Tollundmannen preg av omtanke for den døde. Hva gjorde at vi valgte å tolke dette funnet som et offer, og ikke en grav?

Spørsmålene knyttet til anvendelsen av offerteorien som utgangspunkt for tolkningen av moselik og våtmarksdepoter generelt, ble etter hvert mange og ubesvarte. Ut ifra den manglende diskusjonen omkring teorien, kunne det se ut til at teorien mer ble betraktet som fakta enn som en av flere tolkningsmuligheter. I og for seg ga også teorien en tilfredsstillende forklaring på den store og varierte gruppen av depoter fra ikke bare våt, men også tørr kontekst. Men ga den alle svar?

*Fig. 4. Tollundmannen, slik han ligger utstilt på Silkeborg Museum.
Foto: Merete Henriksen.*

1.2. Avhandlingens utgangspunkter

Offerteorien og de premissene vi legger til grunn for våre analyser av depoter med et slikt utgangspunkt, er hovedtema i denne avhandlingen. I de følgende delkapitlene gis en nærmere presentasjon av avhandlingens problemstilling og prosjektets hovedmål, samt en redegjørelse for mitt valg av materiale som grunnlag for analysene i dette arbeidet.

1.2.1. Hovedmål og problemstilling

Offerteorien som forklaring på depotene fra forhistorisk tid i Europa har lange røtter. Innenfor skandinavisk arkeologi fikk teorien tidlig fotfeste gjennom innflytelsesrike arkeologer som Jens J. A. Worsaae og Sophus Müller, som i siste halvdel av 1800-tallet la mye av grunnlaget for det rammeverket vi i dag anvender i tolkningen av depoter fra så vel tørtmark som våtmark (se også kap. 2). Fra å lenge ha blitt møtt med motforestillinger

fra flere hold, først og fremst fra arkeologer på Kontinentet og De Britiske øyer (Bradley 1998:15–22; Barber 2003:43–53), har offerteorien vunnet stadig større aksept, og teorien utgjør i dag en foretrukket forklaring på et stort flertall av forhistoriske depoter fra både våtmark og tørrmark (bl.a. Johansen 1993; Karsten 1994; Vandkilde 1996; Bradley 1998; Fontijn 2002; Lekberg 2002; Field & Parker Pearson 2003; Jørgensen et.al. 2003; Melheim 2006; Frost 2008a; Bliujiene 2010; Monikander 2010; Hansen et.al. 2012).

Offerteoriens *styrke* ligger først og fremst i dens store forklaringssevne på en omfangsrik og etter hvert variert funngruppe. I utgangspunktet kan et offer bestå av både forskjellige matvarer, gjenstander av ulik karakter og verdi samt mennesker (for en definisjon av offerbegrepet, se kap. 1.3.3.). Ved at teorien favner såpass vidt, finner vi et svært mangfoldig funnmateriale fra til dels ulike kontekster innunder kategorien offerfunn. Denne variasjonen kommer til uttrykk i betegnelser som våtmarksoffer, tørrmarksoffer, gropoffer, stolpehullsoffer, bygningsoffer, fruktbarhetsoffer, våpenoffer, matoffer, dyreoffer eller menneskeoffer. Samtidig utgjør teoriens store anvendbarhet og tilpasningsdyktighet en av dens vesentlige svakheter. Etter hvert som stadig mer materiale har blitt innlemmet i offerfunnkategorien, desto vanskeligere har det blitt å bestride teorien, nettopp fordi funnkategorien etter hvert har kommet til å romme en slik stor variasjon at nær sagt alle funn lar seg forklare i lys av den. Som en konsekvens, anvendes den også ofte som utgangspunkt for analyser av depoter, uten at et slikt utgangspunkt problematiseres i vesentlig grad (men jf. Randsborg 2002, 2006; Berggren 2009, 2010). Offerkategorien må til dels ses som en nødvendig konsekvens av arkeologers behov for å systematisere materialet som grunnlag for en tolkningsprosess, og forenkler utvilsomt anvendelsen av depoter som kildemateriale i mer overgripende analyser av forhistoriske samfunn. Når tolkningen er gitt på forhånd, kan likevel resultatet lett bli at vi tolker depotene ut ifra hva vi tror vi ser, framfor hva det arkeologiske materialet beretter om av forhistoriske handlinger.

Undersøkelser av deponeringslokaliteter i våtmark som Flag Fen nær Petersborough i Cambridgeshire, England (Pryor 2001, 2005), og Saxtorp og Hindbygården Mosse i Skåne (Nilsson & Nilsson 2003; Berggren 2007, 2010) har de senere årene frambrakt funn som vi ikke umiddelbart forbinder med regulære offerfunn, og som inkluderer blant annet flintavslag, ubearbeidet stein, keramikkskår, fragmenter av ulike gjenstander og enkle redskaper av stein, bronse eller tre. Funnene, som ofte ikke

skiller seg vesentlig fra samtidig boplassavfall, har skapt diskusjoner rundt tolkningen av enkelte av lokalitetene. Til tross for at materialet fra slike lokaliteter har skapt debatt, har undersøkelsene likevel hatt liten innvirkning på hvordan vi betrakter den store gruppen av depoter i sin helhet, til dels fordi også disse funnene har blitt betegnet som offerfunn (Pryor 2001, 2005; Nilsson & Nilsson 2003; men jf. Berggren 2007, 2009, 2010). Med den variasjonen som etter hvert er påvist innenfor funnkategorien, kan det imidlertid stilles spørsmål ved om våre kategorier, utformet for godt og vel 150 år siden i et annet vitenskapelig klima og som svar på andre utfordringer, utgjør et velegnet utgangspunkt for å forstå de handlingene funnene er spor etter?

Etter over hundre år med diskusjoner rundt depotfunnene, mener jeg tiden er kommet for å gå et skritt tilbake, for å kunne ta et skritt i en ny retning. Det innebærer å rette et kritisk blikk på det rammeverket som ligger til grunn for våre tolkninger av funngruppen. Innenfor dette rammeverket har offerteorien spilt en sentral rolle siden depotene ble utskilt som en egen funnkategori i siste halvdel av 1800-tallet. Offerteorien utgjør derfor et egnet utgangspunkt for en diskusjon omkring grunnlaget som vi bygger vår forståelse av depotene på. Avhandlingen har derfor hovedfokus på følgende problemstilling: *På hvilken måte har offerteorien påvirket våre tolkninger av depoter, og finner vi de svarene vi søker ved å anvende offerteoriens referanserammer i våre analyser?*

Målet mitt med denne avhandlingen er dermed å se nærmere på hvilken betydning offerteorien har hatt for forståelsen av depoter, for derigjennom å undersøke om det er mulig å stake ut en ny kurs med utgangspunkt i det arkeologiske materialet, som gir en dypere innsikt i de handlingene depotene er uttrykk for. Dette arbeidet er derfor ikke først og fremst en kulturhistorisk avhandling om Midt-Norge, men en avhandling som har fokus rettet inn mot hvordan et mindre statisk perspektiv enn offerteorien kan åpne opp nye dører til vår viten om en svært kompleks funngruppe fra forhistorisk tid. Det er imidlertid mitt håp at analysens resultater vil kunne danne utgangspunkt for videre undersøkelser av Midt-Norge i det aktuelle tidsrommet.

1.2.2. Hvorfor depoter fra våtmark?

Depoter fra våtmark utgjør utgangspunktet for analysen i dette arbeidet. Også fra ulike

kontekster på tørrmark både i Midt-Norge og Europa for øvrig, foreligger imidlertid funn av tilsvarende karakter, som i økende grad har blitt tolket innenfor en rituell kontekst (bl.a. Johansen 1993; Karsten 1994; Bradley 1998; Melheim 2006). Flere arkeologer har også påpekt likhetstrekk på tvers av våt og tørr kontekst når det gjelder valg av gjenstandstyper for deponering blant annet i bronsealderen (Bodilsen 1989; Melheim 2006; Randsborg 2006). Et for ensidig fokus på våtmarksdepoter kan dermed føre til et lite representativt utvalg som grunnlag for en analyse. Videre kan en analyse av våtmarksdepoter som utgangspunkt gi et uheldig inntrykk av å på forhånd tilskrive våtmarksdepoter en spesifikk betydning i forhistorisk tid, som gjør det naturlig å sette dem opp imot depoter fra tørrmark. Når hovedvekten i dette arbeidet likevel ligger på depoter fra våtmark, skyldes det en kombinasjon av ulike faktorer.

For mange arkeologer har valg av steder som myr og sump for deponering av gjenstander og øvrig materiale vært ansett som en sterk indikator på at nedleggelsen var ment å skulle være permanent. Med utgangspunkt i det tradisjonelle rammeverket for fortolkning av depoter, har dermed nedleggelsesmiljøet i seg selv talt for en rituell tolkning framfor en profan (bl.a. Levy 1982; Johansen 1993). I studier av depoter har en rituell tolkning stort sett vært ensbetydende med en oppfatning av depotene som offerfunn eller votivfunn. Alternative rituelle tolkninger av depotene som mulig gravgods (Hundt 1955; Kristiansen 1974a; Bradley 1998; Thedéen 2010), eller som nedlagte verdier til bruk i det neste liv, den såkalte "Odins lov" (Müller 1886; Petersen 1890; Shetelig 1925, se også kap. 2.3.), har kun i liten grad satt sitt preg på debatten omkring tolkningen av funngruppen. Det samme gjelder forsøk på å knytte depotene opp imot teorier som berører tema som tabu og urene gjenstander (bl.a. Randsborg 2002, 2006). Selv om det i de senere årene har kommet innvendinger mot å anse alle våtmarksmiljø som uegnet for midlertidig oppbevaring av verdier (Needham 2001; Randsborg 2002, 2006; Becker 2008), har likevel offerteorien hatt, og har også fremdeles, en særlig sterk tilknytning til gjenstander nedlagt i våtmark.

På grunn av vanskelighetene knyttet til det å skulle hente gjenstander fram igjen fra slike miljø, stilles det imidlertid sjelden spørsmål ved anvendelsen av offerteorien på depoter fra våtmark, mens depoter fra tørrmark i større grad har vært gjenstand for alternative tolkninger. Som en konsekvens har våtmarksdepotene kommet til å utgjøre et viktig ledd i argumentasjonen for en vedvarende offerpraksis i forhistorisk tid. De

mange depotfunnene fra Europas elver, myrer, kilder og innsjøer vitner også om en preferanse for ulike våtmarksmiljø når gjenstander skulle deponeres, hvilket gjør våtmarksdepotene til et vesentlig innslag i den samlede gruppen av depotfunn (Nielsen 1985; Karsten 1994; Vandkilde 1996; Bradley 1998; Harding 2000; Fontijn 2002). Det gjør tolkningen av depotene fra våtmark av stor betydning også for tolkningen av depotfunn fra øvrige kontekster. Når utgangspunktet for tolkningen av våtmarksdepoter sjelden problematiseres, får det konsekvenser også for vår oppfatning av funngruppen som helhet. Av den grunn anser jeg depoter fra våtmark som et egnet utgangspunkt for en kritisk vurdering av offerteoriens betydning for vår forståelse av depoter.

Depoter fra våtmark har videre den fordel at de ofte har ligget innkapslet i myr siden nedleggelsen, eller kort tid siden nedleggelsen fant sted. De aller fleste myrområder har fått ligge uberørt av dyrking og annen aktivitet inntil relativt nylig, og depotene gjenfinnes derfor ofte slik de engang ble nedlagt, i motsetning til depoter fra tørrmark, som kan ha blitt forstyrret av ulike typer aktivitet både i forhistorisk samt nyere tid. De anaerobe forholdene i vann og myr forhindrer også dannelsen av nedbrytende bakterier som er virksomme i miljøer på tørrmark. Dermed vil organisk materiale i større grad være bevart i tilknytning til depoter fra våtmark enn fra tørrmark. Det kan dreie seg om spor etter innpakking eller forarbeidete gjenstander av tre og never; materiale og gjenstander som også kan ha inngått i nedleggelse på tørrmark, men som ikke er bevart. Bevaringsforholdene samt de jevnt over gode funnopplysningene som knytter seg til depoter fra våt kontekst, gjør dermed at våtmarksdepotene har etterlatt spor som gjør det mulig å rekonstruere en del av hendelsesforløpet knyttet til nedleggelsen.

Ut ifra avhandlingens problemstilling samt kildematerialets omfang og karakter, faller det derfor naturlig å legge hovedtyngden på depoter fra våtmark i denne avhandlingen. Min vektlegging av våtmarksdepoter betyr likevel ikke at jeg ser bort ifra depoter fra øvrige kontekster. Ut ifra argumentasjonen ovenfor skal våtmarksdepotene i denne analysen ses som et egnet *utgangspunkt* for en diskusjon omkring hvordan vi kan anvende depotene som kilde til forhistoriske handlinger, uten å nødvendigvis tolke funnene i lys av fastlåste termer og kategorier. Om jeg anser det for nødvendig for å belyse avhandlingens problemstilling, vil derfor depoter fra også andre type kontekster dras inn i analysen. I tillegg til en katalog over midtnorske depoter fra våtmark ca. 2350-500 f.Kr, som presenteres i appendix I, gis derfor i appendix II en oversikt over depoter fra Midt-

Norge fra samme tidsrom som er funnet i kontekster på tørrmark, eventuelt mangler sikre opplysninger om våtmarkskontekst.

1.2.3. Avgrensning i tid

Problemstillingene i denne avhandlingen belyses gjennom en analyse av depotfunn fra senneolittikum og bronsealder, dvs. tidsrommet ca. 2350–500 f.Kr. Mitt valg av depoter fra dette tidsrommet bunner hovedsakelig i den store mengden depotfunn fra disse to periodene i Norge (Mandt 1991; Johansen 1993; Kleiva 1996; Bårdseth 1998; Melheim 2006). Selv om deponering av gjenstander samt øvrig materiale også fant sted i tidlig- og mellomneolittikum i Norge (Lødøen 1995; Bårdseth 1998; Asprem 2005; Kalseth 2007; Østmo 2007), samt i eldre og yngre jernalder (Grieg 1929; Marstrander 1953; Wiker 2004; Ryste 2005; Spangen 2005; Eikje 2008; Lund 2009), tegner undersøkelser av depotfunn særlig langs vestkysten av Norge et bilde av en intensiv periode med deponering i dette tidsrommet (Kleiva 1996; Bårdseth 1998). Hovedtyngden faller innenfor senneolittikum og eldre bronsealder, hvor den senneolittiske perioden skiller seg ut ved å ha en større variasjon i det nedlagte materialet enn forutgående perioder, samtidig som flertypedepoter opptrer i større grad enn tidligere (Bårdseth 1998:77–79).

De midnorske depotene fra senneolittikum og bronsealder har ikke tidligere vært gjenstand for en samlet behandling. Ut ifra den geografiske nærheten til godt belyste områder på Sunnmøre, samt publiserte oversikter over deler av materialet (Th. Petersen 1934b; Gaustad 1965; Johansen 1993), er det imidlertid nærliggende å forvente en tilsvarende hyppig nedleggelsesfrekvens samt variasjon i depotenes karakter og innhold i det midnorske materialet. Det midnorske depotfunnmaterialet fra dette tidsrommet inneholder også gjenstander av organisk materiale som tre og rav, hvilket gjør det mulig å teste offerteoriens relevans samt alternative tilnærminger til materialet på et videre spekter av gjenstander, og ikke kun gjenstander av bronse og stein.

Samtidig utgjør den valgte perioden en naturlig avgrensning ut ifra funnmaterialets karakter og datering. Store deler av gjenstandsmaterialet fra senneolittikum og eldre bronsealder består av gjenstandstyper av stein som ikke lar seg datere nærmere enn til senneolittikum/eldre bronsealder. Det gjelder blant annet flintsigder, enkle skafthulløkser av stein, skjeformede skrapere samt samlinger med

flintskiver. Innenfor norsk arkeologi har det derfor vært vanlig praksis å behandle de to periodene under ett (Melheim 2006:46 med anført litt.). Samtidig følger ikke deponeringspraksis alltid periodegrensene. Når det gjelder overgangen mellom yngre bronsealder og førromersk jernalder, kan det også være vanskelig å sikkert henføre organisk materiale til en av de to periodene ved hjelp av ^{14}C -metoden, på grunn av platået i kalibreringskurven i dette tidsrommet, som gir relativt store spenn i dateringsresultatene (Van der Plicht 2004). I den grad jeg anser det for naturlig, vil derfor eventuelle funn som går inn i førromersk jernalder inkluderes i analysen. De få norske depotene som nedlegges i førromersk jernalder synes også å markere slutten på en langvarig deponeringstradisjon som ikke tar seg opp igjen i vesentlig grad før i folkevandringstid (Solberg 2000).

1.2.4. Geografisk avgrensning

Depotfunn fra Midt-Norge danner utgangspunktet for analysen i dette arbeidet. Midt-Norge brukes her som benevnelse på begge Trøndelagsfylkene, Nordmøre og Romsdal i Møre og Romsdal fylke samt Helgeland, som utgjør den sørligste delen av Nordland fylke (fig.5). Området tilsvarer NTNU Vitenskapsmuseets ansvarsområde, og følgelig danner den geografiske avgrensningen i avhandlingen en naturlig ramme av rent praktiske årsaker, både i forhold til tilgjengelighet til funnmaterialet samt nærhet til funnlokalteter.

Samtidig utgjør området et godt egnet utgangspunkt for en analyse med våtmarksdepoter i sentrum. Hele 20 % av Midt-Norges landareal er dekket av myr (Moen 2001:62). Som et resultat av intensiv utnyttelse av disse myrene i form av brenntorv- og torvstrødrift, men også nydyrking, har det opp gjennom årene framkommet en betydelig mengde funn som i dag oppbevares i Vitenskapsmuseets samlinger. Blant disse finner vi flere depotfunn av organisk materiale, deriblant den såkalte Høstadskammelen, som utgjør en av Vitenskapsmuseets mest kjente gjenstander fra forhistorisk tid (se fig. 49, kap. 9). De fleste av disse funnene har i liten grad vært gjenstand for oppmerksomhet, i likhet med det øvrige depotfunnmaterialet fra senneolitikum og bronsealder fra regionen. Den manglende oversikten over det midtnorske materialet står i kontrast til situasjonen i tilgrensende områder på Vestlandet samt på Østlandet, hvor depotfunn fra det aktuelle tidsrommet har inngått i flere undersøkelser de senere årene (Mandt 1991; Johnson 1993;

*Fig. 5. Kart over Midt-Norge og området som inngår i undersøkelsen.
Illustrasjon: Øyvind Ødegård, NTNU Vitenskapsmuseet.*

Kleiva 1996; Bårdseth 1998; Groseth 2001; Melheim 2006; Valum 2009, 2011).

Oversikter over bronsealderdepotene fra Midt-Norge finnes i flere oversiktsverk som omhandler perioden (Gaustad 1965; Bakka 1976; Johansen 1993; Engedal 2010). Depotene fra bronsealderen omtales også i enkelte arbeider som tar for seg mindre delområder (bl.a. Bergum 2007; Valen 2007). Hovedfokuset i de fleste undersøkelsene har likevel vært på gjenstander av metall. Mange av arbeidene bærer videre preg av å være oversikter, og følgelig varierer det hvor mye plass som vies de midtnorske depotene. Når det gjelder de senneolittiske funnene, inngår enkelte depoter i Rolf Scheens oversikt over de norske flintdolkene (1979), samt i Jenny Kalseths undersøkelse av neolittiske økser fra Trøndelag (2007). Senneolittiske depoter omtales også i Christian Roll Valens analyse av jordbruksimpulser i neolitikum og bronsealder i Nord-Norge (Valen 2007), samt i Kjell Breviks kontekstuelle studie av løsfunn fra Aursundet, Arasvikfjorden og Valsøyfjorden på Nordmøre (2010). For øvrig er det senneolittiske depotfunnmaterialet kun omtalt i spredte publikasjoner (bl.a. Petersen 1934b; Møllenhuss 1959; Binns 2005). Følgelig løfter avhandlingen fram et funnmateriale som kun i begrenset grad har fått danne utgangspunkt for analyser av perioden. Avhandlingen oppfyller dermed intensjonen om en aktivisering av Vitenskapsmuseets samlinger, som lå som en viktig forutsetning bak utlysningen av stipendet som dette arbeidet er et resultat av.

1.3. Begreper og begrepsbruk

Som grunnlag for min analyse, vil jeg i dette kapitlet se nærmere på begrepene våtmark, depot og offer, både for å klargjøre hva jeg selv legger i begrepene, men også for å kaste lys over en del problemer som knytter seg til anvendelsen av enkelte sentrale begrep i debatten omkring depotfunn.

1.3.1. Våtmark

Begrepet våtmark, eng. *wetland*, er et relativt ungt begrep, som først kom i bruk på 1960-tallet i forbindelse med en økende bevissthet omkring vern av fugleliv i fuktige landområder av forskjellig art over store deler av verden (Van de Noort & Sullivan

2006:35). Begrepet benyttes om en lang rekke naturtyper som har det til felles at de utgjør områder som er fuktige eller dekket av vann store deler av året. Ramsarkonvensjonen, som ble opprettet i 1971 med formål å beskytte verdens våtmarksområder, opererer med ulike typer våtmark. I henhold til konvensjonens kriterier, omfatter begrepet våtmark blant annet myrer, dammer, sumper og grunnere innsjøer og tjern, men også elvedelta samt grunnere partier i saltvann med dybder under seks meter (<http://www.ramsar.org/>). Mens våtmark eller *wetland* er et innarbeidet begrep brukt om vannrelaterte landskap hvor deponeringer fant sted i forhistorisk tid, dekker likevel ikke begrepet alle deponeringsmiljø. Yates og Bradley (2010a) foretrekker derfor begrepet ”waterscapes”, som har en videre anvendelse, og som også refererer til betydningen tillagt slike miljø. Begrepet er likevel vanskelig å anvende i norsk språkdrakt, og i mangel av et bedre begrep, brukes våtmark her i utgangspunktet om *alle miljø, både naturlige og menneskeskapte, hvor vann inngår som et sentralt element*.

Min anvendelse av våtmark som fellesbetegnelse på disse landskapstypene, skal likevel ikke forstås som uttrykk for en oppfatning om at forhistoriske samfunn dermed tilla tilsvarende miljø lik betydning. I europeiske språk finner vi mange ulike benevelser på miljøer vi i dag plasserer innunder kategorien våtmark, og som gjenspeiler en annen måte å betrakte landskapet på (Van de Noort & Sullivan 2006:34–38). Depotfunn som vi gjerne kaller våtmarksdepoter er heller ikke en så ensartet gruppe som begrepet våtmark kan gi inntrykk av. Depotfunn fra Europa inkluderer ikke bare funn fra elver, myrer, innsjøer, mindre vann, bekker og kilder, men også gjenstander nedlagt i kunstige anlagte dammer (Lynn 1977) samt brønner (Nordman 1920; Ullén 1995). For mange av funnene fra Midt-Norge gjenspeiler heller ikke dagens myrkontekst gjenstandenes opprinnelige deponeringsmiljø. Mange av myrene som i dag dekker store deler av de ytre kystområdene, hvorfra en betydelig andel av funn fra senneolittikum og bronsealder kommer, har blitt dannet i løpet av de siste 3000 årene som et resultat av både klimatiske og menneskelige faktorer (Solem 1989). Dype myrer kan derfor skjule forhistoriske landskap av en helt annen karakter enn dagens. Myrveksten utgjør en utfordring når det gjelder å skulle skille intensjonelt deponerte gjenstander i våtmark fra spor etter boplasser, som også ligger dekket av de samme myrlagene (se kap. 4.2.3.), men vanskeliggjør også i enkelte tilfeller bestemmelsen av i hvilken våtmark den aktuelle gjenstanden eller gjenstandene ble deponert i. Flere intensjonelt deponerte gjenstander fra myr må antas å opprinnelig

ha vært nedlagt i kanten av åpent vann. Tidligere vanntilknytning framgår også av funnforholdene for flere av gjenstandene fra området (Th. Petersen 1927, 1934b), mens andre gjenstander er funnet i åpent vann. Funn av sistnevnte karakter er imidlertid få, og slike gjenstander har gjerne framkommet i forbindelse med senkning av vannstanden i enkelte innsjøer. For andre funn framgår ikke en tilknytning til åpent vann like klart. Til tross for et tilsynelatende identisk funnmiljø sett i lys av dagens landskap, gir dermed funnforholdene for enkelte funn inntrykk av en forhistorisk deponeringskontekst som har vært alt annet enn ensartet.

Selv om variasjon synes å prege gruppen av våtmarksdepoter som helhet, setter likevel det midnorske materialet visse begrensninger, og på bakgrunn av kildekritiske forhold har jeg valgt å ta forbehold for funn fra enkelte våtmarksrelaterte miljø i min analyse. Når det gjelder nedleggelsen av gjenstander i rennende vann, har især deponering i elver vært utbredt i andre deler av Skandinavia og Nord-Europa for øvrig (Torbrügge 1972; Bradley 1998; Bourke 2001; York 2002; Thedeén 2004). Det hefter imidlertid stor usikkerhet til tolkningen av funn fra bekk og elv i Midt-Norge. Både elver og bekker kan ha ført med seg løsmasser, og dermed gjenstander som opprinnelig ble mistet eller nedlagt på tørrmark. I Stjørdal, hvor vi finner et av tyngdepunktene for helleristninger fra bronsealderen i Midt-Norge (Sognnes 2001), har Stjørdalselva gravd ut store deler av dalbunnen, slik at bare fragmenter er tilbake av det kulturhistoriske landskapet (Sveian 1995). I tillegg har elva ført med seg rasmasser etter flere store ras i dalføret. Ras har også gått i Verdalen og Gauldal, begge fruktbare bygder langs den indre og midtre delen av Trondheimsfjorden, med spor etter bosetting i bronsealderen (Marstrander 1983a; Rønne 2005). På grunn av tilgangen på ferskvann, har også flere områder i tilknytning til elver og bekker vært ansett for gunstige boplassområder. Gjenstander funnet i elvene i de større dalførene i Trøndelag kan dermed i utgangspunktet være fra både boplasser, graver eller depoter. Det samme gjelder funn fra bekker og mindre elver i de ytre kyststrøkene. Tilsvarende feilkilder knytter seg til gjenstander funnet i fjæra ute ved kysten eller langs fjordene, som også kan ha blitt fjernet fra sin opprinnelige kontekst. Gjenstander funnet i kontekstene ovenfor vil derfor kun inkluderes i analysen om særskilte forhold tilsier en tilknytning til forhistorisk våt kontekst. Våtmarksdepotene som inngår i denne undersøkelsen utgjør derfor i hovedsak myrfunn som har framkommet under nydyrking, uttak av torv, eller under dreneringsarbeid.

1.3.2. Depot

Ordet depot er avledet av det latinske verbet *depono*, som betyr “å avlegge, nedlegge eller legge bort” (Johanssen et.al. 1965:161). Begrepet depot kan dermed betegne både gjenstander nedlagt for senere framhenting, samt gjenstander nedlagt permanent. Depot ble innenfor skandinavisk arkeologi tidlig anvendt om intensjonelt nedlagte gjenstander utenfor gravkontekst, men da som en benevnelse på nedleggelse av antatt profan karakter (Müller 1886, 1897). I de senere årene har imidlertid depot vært foretrukket som et tilsynelatende nøytralt samlebegrep på intensjonelt nedlagte gjenstander fra både tørrmark og våtmark, uten primærtilknytning til grav og boplass (bl.a. Stjernquist 1963, 1969; Johansen 1993; Karsten 1994; Bårdseth 1998; Melheim 2006; Berggren 2007; Frost 2008a). Funn som sorterer innunder denne kategorien opptrer imidlertid både på boplasser og gravfelt (Bjørhem & Säfvestad 1989: 107–108; Karsten 1994:145–165; Nilsson 2000:72–73; Ahlquist 2002:91–112; Carlie 2004; Valum 2009, 2011), men skiller seg i flere henseender fra hva arkeologer har oppfattet som regulære spor etter boplassaktivitet og nedlagt gravgods. Blant annet har gjenstandstype, gjenstandssammensetning, funnforhold samt gjenstandenes beskaffenhet utgjort viktige kriterier for å skille ut funn tilhørende kategorien. Til tross for at begrepet depot kan synes som en nøytral betegnelse, og depotfunn som en klart definert kategori, har likevel arkeologer lagt ulike betydninger i begrepet. Til anvendelsen av begrepet knytter det seg også en rekke metodiske utfordringer.

Kildekritiske forhold har gjort at man tradisjonelt har inkludert kun funn bestående av to eller flere gjenstander i kategorien depotfunn (bl.a. Baudou 1960; Levy 1982; Nielsen 1985; Th. B. Larsson 1986; Harding 2000). I undersøkelser av depotfunn de senere årene har man imidlertid i økende grad vektlagt betydningen av enkeltfunn, som ofte foreligger i betydelige antall fra både våtmark og tørrmark (bl.a. Johansen 1993; Karsten 1994; Vandkilde 1996; Jensen 1997; Bårdseth 1998; Fontijn 2002; Thedéen 2004; Melheim 2006; Frost 2008a). Selv om enkeltfunn nå i større grad inkluderes i undersøkelser av depotfunn, anvendes likevel begrepet depot ulikt. I sin analyse av neolittiske depotfunn fra Skåne, opprettholder blant annet Per Karsten benevnelsen depotfunn om funn bestående av to eller flere gjenstander, selv om også enkeltfunn innlemmes i analysen (Karsten 1994:18–22). Johansen (1993) og Melheim (2006) anvender derimot *depot* om både enkeltfunn og samlede funn i sine analyser av henholdsvis norske og østnorske depoter

fra bronsealderen. En slik anvendelse av begrepet har også vært vanlig praksis i øvrige undersøkelser av materiale fra senneolittikum og bronsealder i Norge de senere årene, idet undersøkelser har vist at enkeltfunn utgjør en vesentlig andel av de av funnene fra våtmark som antas å være intensjonelt deponert; videre at det kan påvises store likhetstrekk mellom enkeltfunn og samlede funn både når det gjelder gjenstandstyper og funnforhold (Mandt 1991; Johansen 1993; Johnson 1993; Lødøen 1995; Akset 1996; Kleiva 1996; Bårdseth 1998; Groseth 2001; Bergum 2007; Kalseth 2007). I denne avhandlingen anvender jeg derfor begrepet depot om *både* samlede funn samt enkeltfunn.

Om en mer presis definisjon av begrepet depot ønskes, oppstår imidlertid problemer, og ulike forsøk på å definere begrepet i forhold til andre funngrupper gir et innblikk i de utfordringene som knytter seg til anvendelsen av begrepet. Ofte brukes begrepene depotfunn og offerfunn, eventuelt rituelle depoter og offerfunn, vekselvis gjennom analysen, slik at det klart framgår at det er offertolkningen som ligger til grunn for de valg og prioriteringer som foretas. I sin analyse av danske depoter fra bronsealderen, skiller blant annet Janet Levy (1982) ut ”rituelle depoter” ut ifra kriterier hun oppfatter som karakteristiske for offerhandlinger. Dermed blir også betegnelsen ”rituelle depoter” ensbetydende med offerfunn hos Levy, mens ”ikke-rituelle” depoter kjennetegnes ved en mangel på særtrekkene ved offernedleggelse (se også kap. 2.5.). Susanne Thedéen, som tar til orde for en større vektlegging av variasjonen innenfor gruppen av våtmarksdepoter, påpeker blant annet at deponerte gjenstander i våtmark ikke nødvendigvis var ment som permanente nedleggelse, samtidig som hun ved flere anledninger anvender begrepet ofring om depotene i sitt undersøkelsesområde (Thedéen 2004:73). Ønsket om å være mer nøytral enn hva utgangspunktet for analysen tilsier, kommer også til uttrykk hos Lise Frost (2008a), som hevder at: ”Selv oppfatter jeg i utgangspunktet depotfundsgruppen som uttrykk for rituelle nedleggelse, dvs. offerfund, der bl.a. er tætt forbundet med frugtbarhedskult”, videre at: ”Selv om jeg i utgangspunktet oppfatter depotfundene som offerfund, så betyder det varierende indtryk, at jeg benytter depotfundsbetegnelsen og desuden ordet ”nedleggelse” i stil med Stjernquist som mere eller mindre neutrale samlebetegnelser, der kan give plads for forskellige tolkninger” (Frost 2008a:57).

Ved at begrepet depot eller depotfunn ofte sidestilles med offerfunn, blir begrepet depot gjort overflødig, om tanken var å anvende et nøytralt begrep som utgangspunkt for analysen av depoter. Klassifisering er et nødvendig analytisk verktøy, men kan også virke

imot sin hensikt, om vi ikke samtidig er oppmerksomme på de begrensningene som ligger i de begrepene og kategoriene vi anvender. Blant annet må vi åpne opp for at forhistoriske samfunn kan ha oppfattet deponering vesentlig annerledes enn det våre kategorier gir inntrykk av. Videre kan det ha vært langt mer diffuse grenser mellom det vi i dag oppfatter som klart atskilte kategorier som for eksempel grav og depot (Nyland 2003a; Thedéen 2010). Ved å anvende begrep som vi på forhånd har lagt for klare føringer inn i, risikerer vi dermed å overse viktige trekk ved det arkeologiske materialet.

Med utgangspunkt i avhandlingens tematikk, som har hovedfokus rettet mot hvordan vi har tilnærmet oss depotfunnmaterialet gjennom en diskusjon av offerteoriens relevans, stiller jeg meg i utgangspunktet åpen for at min analyse av depotfunnmaterialet ved hjelp av alternative vinklinger kan gi nye svar. Idet avhandlingens problemstilling innebærer et kritisk syn på nettopp det tradisjonelle rammeverket for tolkningen av depoter, anser jeg det som en fordel å ta utgangspunkt i en relativt løs definisjon av depotbegrepet. I min analyse av våtmarksdepoter oppfatter jeg derfor begrepet depot i videste forstand, dvs. som en intensjonell nedleggelse i våtmark, som i utgangspunktet kan være både av permanent og ikke-permanent karakter, og som omfatter både enkeltfunn og samlede funn. Jeg erkjenner imidlertid problemene ved en slik definisjon av begrepet i forhold til min utskillelse av tørrmarksdepoter, som også foreligger i en oversikt i denne avhandlingen. Her må nødvendigvis depotene måtte skilles ut på bakgrunn av det vi kjenner til av forekomsten av bestemte gjenstandstyper i henholdsvis grav og depot, men også til dels gjennom funnforhold. Jeg innser likevel at det ofte kan være vanskelig å skille mellom de to, og at grensene mellom de to kategoriene også kan ha vært mer flytende enn det våre kategorier legger opp til. Samtidig ligger ikke nødvendigvis løsningen i å forkaste alle innarbeidete begrep og kategorier, men heller i å ha et mer reflektert forhold til hvilke konsekvenser de ulike kategoriene og begrepene får for våre analyser av materialet.

1.3.3. Offer

I denne avhandlingen anvender jeg offerteorien som utgangspunkt for en diskusjon omkring hvordan vi anvender depotfunnene som kilde. Det gjør det nødvendig å gjøre rede for hva jeg mener arkeologer har lagt i begrepet offer som grunnlag for min analyse.

Offerbegrepet og dets anvendelse i undersøkelser som omhandler depotfunn har nylig blitt grundig belyst av Åsa Berggren (2010), og jeg henviser til denne undersøkelsen for en utfyllende oversikt over problematikken som knytter seg til anvendelsen av begrepet. Min diskusjon omkring offerbegrepet nedenfor vil derfor begrense seg til å belyse utvalgte aspekter som jeg anser å være av betydning for den videre argumentasjonen omkring offerteorien i dette arbeidet.

Det germanske ordet *offer* kommer av latinsk *offerre*, ”å gi eller tilby”. Enkelte har også villet se en sammenheng med latinsk *operari*, som betyr ”å utføre eller oppnå” (Henninger 1987:544). Mens det innenfor skandinaviske språk er vanlig å operere med ett begrep, *offer*, anvendes på engelsk og fransk også det relaterte begrepet *sacrifice*, latinsk *sacrificium*, som betyr ”å gjøre hellig” (Henninger 1987:544; se også Berggren 2010:45–47). De to begrepene anvendes til dels synonymt, men har også vært tillagt ulik betydning. Tradisjonelt har forskjellen ligget i at mens *sacrifice* forutsetter et rituell drap, og dermed involverer levende materie av ulik karakter, har *offering* vært brukt som betegnelse på offerhandlinger hvor gjenstander inngår (van Baal 1976:161). Dette skillet, som kan føres tilbake til Hubert og Mauss’ offerteori, framstilt i *Essai sur la Nature et la Fonction du Sacrifice* i 1898, har også vært brukt på arkeologisk materiale. Blant annet opererer Richard Bradley med et tilsvarende skille i sin diskusjon omkring forhistoriske depotfunn i *The Passage of Arms* (Bradley 1998:37). Andre arkeologer har imidlertid funnet det uhensiktsmessig å anvende et slikt skille i analyser av forhistoriske depotfunn, både fordi funn tilhørende de to kategoriene synes å ha vært nedlagt under svært like forhold, men også fordi enkelte av gjenstandene har vært utsatt for bevisst ødeleggelse, som leder tanken over på en slags form for rituell drap (Green 2002:22). Det kan også være grunn til å stille spørsmål ved om forhistoriske samfunn har operert med et skarpt skille mellom personer og ting slik vestlige samfunn i dag gjør. Hvorvidt de to kategoriene *offering* og *sacrifice* virkelig gjenspeiler forhistoriske kategorier, kan videre diskuteres (Oras 2013). I tråd med Green og skandinavisk praksis, anvendes da også offerbegrepet i denne avhandlingen om både levende materie samt gjenstander.

Offerbegrepet har vært anvendt innenfor en lang rekke disipliner, og hvordan begrepet defineres varierer dermed noe avhengig av den fagdisiplin det anvendes innenfor. Hvilken betydning man har valgt å legge i begrepet har endret seg i takt med det til enhver tid rådende vitenskapssyn. Innenfor religionshistorisk forskning har for eksempel den

ensidige oppfatningen av offeret som gave, som var særlig utbredt på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, etter hvert blitt forlatt til fordel for teorier som i stedet vektlegger offerets sosiale og psykologiske aspekter (Kværne & Vogt 2002:276).

Også arkeologers oppfattelse og anvendelse av begrepet har endret seg noe siden det først ble tatt i bruk rundt midten av 1800-tallet. I sin omfattende oversikt over bruken av offerbegrepet innenfor skandinavisk arkeologi siden 1800-tallet, mener Åsa Berggren å se en svak forskyvning fra å utelukkende se offeret som gave på 1800-tallet og store deler av 1900-tallet, til å i stedet vektlegge offerets sosiale aspekter i de siste 30–40 årene. Berggren, som tar utgangspunkt i offerbegrepet anvendt på våtmarksdepoter i Skandinavia, påpeker videre hvordan offerbegrepet, slik det ble brukt på slutten av 1800-tallet og på begynnelsen av 1900-tallet, var sterkt preget av den tids evolusjonistiske tankegods, mens den prosessuelle arkeologien mot slutten av århundret i større grad vektla ritualenes sosiale betydning. Oppfatningen av offeret som en gave, hvor offerets funksjon var å komme i kontakt med enten naturkrefter, guder, ånder eller forfedre, har imidlertid vært den dominerende gjennom hele perioden, selv om begrepet i seg selv sjelden har vært gjenstand for problematisering blant arkeologer; det gjelder også synet på de nedlagte gjenstandene som spor etter ofringer (Berggren 2010:59–99).

Skandinaviske arkeologers manglende refleksjon omkring anvendelsen av offerbetegnelsen og offerkategorien i analyser av depotfunn, som Berggren påpeker, er knapt nok overraskende. I det store og hele er offerbegrepet, i likhet med offerteorien, trygt forankret i det overordnede rammeverket for fortolkning av depoter som ble etablert i de siste tiårene av 1800-tallet, og som ikke har endret seg vesentlig siden den gang. Når mulige alternativer til offertolkningen i dag diskuteres, er det derfor fremdeles i lys av de samme tolkningsalternativene som 1800-tallets arkeologer hadde å forholde seg til. Offerbegrepet brukes dermed innenfor et rammeverk hvor mange av føringene ble lagt for over 100 år siden (se også kap. 2). Følgelig anvender vi offerbegrepet på stort sett den samme måten som 1800-tallets arkeologer, som nettopp vektla gaveaspektet ved offeret som det sentrale.

Synet på offeret som gave, praktisert etter prinsippet *do ut des* - jeg gir for at du skal gi - stod blant annet sentralt hos en av de ledende antropologene på slutten av 1800-tallet, Edward B. Tylor. I likhet med flere samtidige antropologer, deriblant James Frazer, forfektet Tylor et evolusjonistisk syn på utviklingen av religion og samfunn. I sitt sentrale

arbeid *Primitive Culture* fra 1871, argumenterte Tylor for at utviklingen av religioner på tvers av tid og rom kunne følges i tre ulike stadier, hvor animisme, troen på at alt i naturen hadde en iboende sjel, utgjorde den mest primitive fasen. Animisme var ifølge Tylor et karakteristisk trekk ved alle samfunn som befant seg på et tidlig utviklingstrinn, og innebar blant annet troen på ånder og overnaturlige krefter tilknyttet ulike naturelement. Dette stadiet ble etterfulgt av den barbariske fasen, som blant annet omfattet mer velutviklede samfunn som det greske og romerske, og hvor troen på ånder var erstattet med flere personlige guder. Til sist kom den mest velutviklede fasen, hvor monoteisme utgjorde et sentralt trekk (Tylor 1920).

På tilsvarende måte som religioners generelle utvikling, kunne også offerriten følges i ulike trinn, hvor gaveofferet utgjorde den tidligste og opprinnelige formen praktisert i primitive samfunn, mens offeret i form av en hyllest eller som soning for synd forekom på et senere stadium (Tylor 1920:376–399). Gaveofferet var ifølge Tylor blant annet karakterisert ved at giveren eller giverne ikke var i stand til å skjønne hvordan mottakeren skulle nyttiggjøre seg av gaven: "(...) much of the reason why it is often found difficult to ascertain what savages and barbarians suppose to become of the food and valuables they offer to the gods, may be simply due to ancient sacrificers knowing as little about it as modern ethnologists do, and caring less" (Tylor 1920:376).

Tylors synspunkter omkring ofringens karakter i primitive samfunn ble innenfor skandinavisk arkeologi tidlig anvendt av Sophus Müller, blant annet i artikkelen "Votivfund fra Sten- og Bronzealderen" fra 1886. Artikkelen utgjorde et viktig vendepunkt i forskningen omkring depotfunn i Skandinavia, både fordi Müller gjennom sin testing av offertolkningen opp imot andre tolkningsmodeller, skapte et vitenskapelig grunnlag for dens relevans og videre aksept innenfor skandinavisk arkeologi, men også fordi artikkelen dro opp retningslinjer for å skille offerfunn fra antatte profane nedleggelsener (for en mer inngående diskusjon, se kap. 2.2 og 2.3.). Sentralt i Müllers argumentasjon for offerteorien, var den store variasjonen i det nedlagte materialet. Ikke bare bestod nedleggelsene av gjenstandstyper av svært ulik karakter og verdi. Blant funnene fantes både velbrukte og tilsynelatende ubrukte gjenstander. Deponeringene hadde også funnet sted på ulike steder i landskapet i tilknytning til myrer, vann og store steiner. Ifølge Müller syntes den eneste forklaringen på denne variasjonen å være at nedleggelsene skulle ses i sammenheng med en offerpraksis hvor man skulle gi avkall

på et eller annet av verdi til fordel for guder eller ånder, men hvor giveren eller givene ikke var klar over hva gudene skulle med gaven. Følgelig var det heller ikke å forvente at nedleggelsene skulle ha et homogent preg, annet enn at hvert enkelt funn i hovedsak syntes å bestå av gjenstander av ensartet karakter (Müller 1886:247–248, se også kap. 2.2., 2.3.). En slik argumentasjon var helt i samsvar med Tylors syn på ofringens karakter i primitive samfunn som gjengitt ovenfor, og Müller henviser her til Tylors verk *Primitive Culture*. For Müller blir dermed variasjonen i materialet først og fremst en naturlig konsekvens av det å gi en gave.

Med Müllers argumentasjon for offerteorien i 1886, var det etablert et rammeverk for fortolkning av depoter i Skandinavia, hvor depotene kunne deles inn i to hovedgrupper, en sakral som utgjorde offernedleggelsene, og en profan, som bestod av en gruppe funn nedlagt med ulike motiv, deriblant handelsdepoter, håndverksforråd eller regelrette skattefunn, dvs. bortgjemte verdier av mer privat karakter, nedlagt for senere framhenting. Innenfor dette rammeverket ble oppfatningen av hva et offer innebar av handlinger, samt hvordan slike handlinger kunne gjenkjennes i det arkeologiske materialet, også avgjørende for hvordan funn tilhørende de øvrige depotfunnkategoriene ble skilt ut og definert. Så lenge diskusjonen omkring tolkningen av depotfunnene fortsatte innenfor de samme tolkningsrammene utover på 1900-tallet, ble også offerbegrepet fiksert i sin gamle form. Samtidig bidro denne fikseringen av offerbegrepets innhold til å i hovedsak omhandle gaveaspektet, til å opprettholde 1800-tallets tradisjonelle rammeverk for tolkningen av depoter, nettopp fordi den forutsatte en inndeling i to atskilte sfærer, en sakral og en profan. Som en konsekvens har det også vist seg vanskelig å tenke utenfor de konvensjonelle rammene i tolkningen av funnene. Dette er en problematikk jeg vil komme tilbake til ved flere anledninger i dette arbeidet, både i den forskningshistoriske gjennomgangen, samt i analysen av det midtnorske materialet.

I lys av diskusjonen ovenfor, vil min analyse av offerteoriens betydning og relevans for tolkningen av depoter i hovedsak ta utgangspunkt i arkeologers syn på offeret som gave, både fordi denne tolkningen synes å være den mest utbredte blant arkeologer, men også fordi det var med utgangspunkt i denne oppfatningen av offerbegrepet at det overordnede rammeverket for tolkningen av depoter i sin helhet ble utformet på slutten av 1800-tallet. Det betyr ikke at jeg velger å se bort ifra vektleggingen av offerets sosiale aspekter som har kommet til uttrykk i en del arbeider de senere årene (senest bl.a. Hansen

et.al. 2012). Selv om perspektivet har forskjøvet seg noe i den seneste tiden, er det samtidig en kjensgjerning at offerteorien synes å stå sterkere enn noen gang. Mens det på slutten av 1800-tallet og gjennom store deler av 1900-tallet pågikk en debatt omkring tolkningen av depotene, riktignok innenfor begrensede rammer, har denne debatten avtatt i styrke i takt med den økende tendensen til å fokusere på ritualenes sosiale funksjon (se også kap. 3). Innebærer det at vi også med et slikt utgangspunkt, unnlater å stille de nødvendige kritiske spørsmålene til de utgangspunktene vi anvender?

Uavhengig av hvilken betydning man legger i offerbegrepet, ligger det videre implisitt i begrepet at handlingen det beskriver involverer en avsender, noe som ofres, samt en mottaker. Dermed legger begrepet og teorien opp til handlingssekvenser som i seg selv legger bestemte føringer på det arkeologiske materialet – et moment jeg vil komme nærmere tilbake til i min analyse av de midtnorske depotene.

1.4. Avhandlingens oppbygning

Avhandlingens hovedtekst er delt inn i fire deler. Første del omfatter kapittel 1, 2 og 3, hvor jeg gjør rede for premissene som ligger til grunn for analysene av det midtnorske depotfunnmaterialet. I kapittel 2 gis en oversikt over forskningen omkring depotfunn, som har som mål å belyse hvordan det eksisterende rammeverket for tolkningen av depoter ble etablert. Hensikten med en slik gjennomgang er å skape en bedre forståelse for hvorfor vi tar de valgene vi gjør i våre analyser av depoter. Med utgangspunkt i kapittel 2, følger så en redegjørelse i kapittel 3 av teoretiske og metodiske utgangspunkter for analysen.

Som jeg påpekte i min begrunnelse for valg av undersøkelsesområde (kap.1.2.4.), finnes det ingen samlet oversikt over de midtnorske depotene fra senneolittikum og bronsealder, og i kapittel 4, i avhandlingens andre del, presenteres det midtnorske materialet i sin helhet. Denne avhandlingen er ingen kulturhistorisk analyse i tradisjonell forstand. Jeg har likevel funnet det riktig å gi en oversikt over hva som finnes av depoter i Midt-Norge, samt peke på en del overordnede trekk som knytter seg til materialet, både som bakteppe for de videre analysene, og som en orientering til leseren som grunnlag for diskusjonene som følger i analysedelen.

Kapitlene 5–9 utgjør avhandlingens analysedel, hvor de midtnorske depotene anvendes som utgangspunkt for en analyse omkring offerteoriens betydning og relevans.

Analysenes karakter og funn som vektlegges i de enkelte analysene, vil ta utgangspunkt i rammeverket som utvikles i kapitlene 1–4. Analysene etterfølges av en avsluttende del i kapittel 10, hvor resultatene av analysene diskuteres i lys av avhandlingens hovedmål og problemstilling, og hvor mulige veier videre i forhold til anvendelsen av depotene som kilde skisseres.

KAPITTEL 2: ”AT UTFINDE DEN SANDHED DER TURDE LIGGE I MIDTEN”

2.1. Innledning

I forskningen omkring depotfunn fra neolittikum og bronsealder, har diskusjonen hvorvidt nedleggelsene skal tolkes innenfor en sakral eller en profan ramme stått sentralt. I forsøket på å komme nærmere en forklaring på handlingene depotene er spor etter, har man på bakgrunn av depotenes innhold og karakter, inndelt materialet i ulike kategorier ut ifra antatt ulik funksjon, og oppfatningen om to hovedgrupper av depotfunn med henholdsvis profan og sakral bakgrunn har gitt seg uttrykk i kategorier som handelsforråd, betalingsmiddel, skattefunn, støpefunn/smedfunn samt votivfunn eller offerfunn (for en oversikt, se bl.a. Taylor 1993; Karsten 1994; Bradley 1998).

Klassifisering er nødvendig for å skape orden og systematikk i det arkeologiske materialet, og på bakgrunn av denne inndelingen formulerer vi videre hypoteser om forhistoriske samfunn. Men hva avgjør hvilke kategorier vi velger, og hvilken betydning får valg av bestemte kategorier for den forhistoriske virkeligheten vi dermed gjenskaper?

I dette kapitlet vil jeg se nærmere på hvordan og på hvilket grunnlag de ulike kategoriene og teoriene arkeologer tradisjonelt har operert med i tolkningen av depotfunn ble formulert og akseptert. Offerteorien var bare en av flere teorier som i siste halvdel av 1800-tallet ble lansert som forklaring på intensjonelle nedleggelse i våt og tørr kontekst, som ikke umiddelbart lot seg tolke som graver. Teorien ble dermed etablert som del av et større rammeverk for fortolkning av depoter, hvilket betyr at dens betydning i tolkningen av depoter ikke kan belyses uten å forstå det rammeverket den opprinnelig utgjorde en del av. I den forskningshistoriske analysen i dette kapitlet, har jeg derfor funnet det naturlig å gi et overblikk også over de kategorier og teorier den har fungert i samspill med.

Målet med en slik analyse, er å få rede på hvilke faktorer som ligger til grunn for vår forståelse av deponering som fenomen i forhistorisk tid. Hovedfokus vil ligge på tidsrommet ca. 1860–1980, da de fleste begreper og teorier som siden har vært anvendt, så dagens lys. Oversikten er i hovedsak basert på studier av depotfunn fra neolittikum

og bronsealder, og tar utgangspunkt i skandinavisk materiale, da det var innenfor skandinavisk arkeologi at offerteorien tidligst fikk fotfeste. Den forskningshistoriske gjennomgangen vil danne grunnlaget for mitt eget utgangspunkt for den videre analysen av depotfunn fra Midt-Norge, som jeg gjør rede for i kapittel 3.

2.2. ”Hypotesen om en Nedlægning ifølge en religiøs Skik”

Under en av sine reiser langs ytterkysten av Trøndelag fikk Ingvald Undset i 1874 overlevert et funn bestående av tre skjeformede skrapere og en stor skive av flint (T 1391–1394, fig.6) (Undset 1875). Gjenstandene vakte oppsikt først og fremst fordi de var blant de første gjenstandene fra Museets distrikt som man antok kunne dateres til steinalderen (Henriksen 2003:26), men også fordi gjenstandene bar preg av å ha blitt nedlagt med forsett. Et funn av en slik karakter hadde ikke tidligere blitt påvist i Norge (Undset 1875:34). Gjenstandene hadde blitt funnet i en myr på gården Baret, den gang en del av Ørland prestegjeld, med skraperne liggende ved siden av hverandre, og med

Fig.6. Flintskiven og de tre skjeformede skraperne fra Baret T 1391-94. Den største skraperen i funnet er 14,4 cm lang. Foto: Kari Dahl, NTNU Vitenskapsmuseet.

skiven plassert over dem som et dekke. Gjenstandene ble funnet på den dypeste delen av myra, hvor en forsenking i terrenget i kombinasjon med svært bløt myr antydte at det tidligere hadde vært en dam eller et lite vann (Undset 1875:34). Måten gjenstandene hadde blitt nedlagt på, men også den våte konteksten, fikk Undset til å slutte at funnet trolig måtte tolkes som en religiøs nedleggelse, i likhet med de mange funnene av samme art fra Sverige og Danmark. Undset var dermed på linje med Oscar Montelius (1872:140–150, 1874:2–8), når han hevdet at flere av gjenstandene fra steinalderen, deriblant funnet fra Baret, trolig var ”nedlagte som Offer til Guderne eller muligens til Afdødes Aander, som man kunde tænke sig dvælede paa disse Steder” (Undset 1874:27).

Undsets tolkning av funnet fra Baret som en offergave til overnaturlige makter kom som en direkte konsekvens av J.J.A Worsaaes lansering av offerteorien kun få år tidligere, som forklaring på de store ansamlingene av våpen og annet hærutstyr i de danske myrene (Worsaae 1865). Flere av den tids forskere, deriblant Worsaae selv, hadde hevdet at dette dreide seg om hærutstyr etterlatt på slagmarka (Ørsnes 1969:xxii). Conrad Engelhardt, som hadde foretatt utgravninger både i Thorsbjerg, Vimose, Nydam og Kragehul på 1850- og 1860-tallet, bemerket imidlertid hvordan flere av gjenstandene måtte ha blitt ødelagt med hensikt, men også hvordan mange av dem tydelig hadde blitt nedlagt med omhu. Engelhardt var tilbøyelig til å se depotene som bortgjemte våpen som hadde vært i bruk i kamphandlinger, men formulerte likevel ingen klar teori om årsaken bak nedleggelsene. For å bedre kunne forstå bakgrunnen for nedleggelsene, var det nødvendig med grundigere undersøkelser, mente Engelhardt (1863:17).

I likhet med Engelhardt, fant også Worsaae det etter hvert vanskelig å feste lit til teorien som så funnene som gjenglemte utstyr på slagmarka. Til det var likhetstrekkene for store både når det gjaldt de ulike lokalitetenes tidfesting, gjenstandenes karakter samt måten de hadde blitt nedlagt på. Ifølge Worsaae (1865:57), var det mer sannsynlig å se funnene i sammenheng med religiøse skikker hvor både dyr og gjenstander hadde blitt ofret til gudene som takk for seier. Støtte for denne teorien mente Worsaae å finne i flere av de klassiske forfatternes nedtegnelser. Både Cæsar, Strabo og Diodorus Siculus omtalte ofringer i sine skildringer av folkeslagene i Gallia i århundret f.Kr, og Worsaae antok at liknende skikker også hadde vært praktisert i nærliggende områder lenger nord. Cæsars beretning om hvordan gallerne avga et løfte om å dedikere et eventuelt bytte til krigsguden Mars før de gikk i kamp, men også hvordan sammenhopninger med

plyndret gods kunne ses på hellige steder etter en militær seier, syntes å gi en plausibel forklaring på våpenansamlingene i de danske myrene. Også Strabos skildring av gallernes skikk med å nedsenke gull og sølv i hellige innsjøer (Worsaae 1865:58), og særlig Orosius' beskrivelse av den bevisste ødeleggelsen av deler av det erobrede krigsbyttet etter germanernes seier ved Arasuius 111 f.Kr (Worsaae 1867:253), passet som hånd i hanske på de danske våpenfunnene. At ofring hadde vært praktisert av germanerne var videre dokumentert gjennom Tacitus' beskrivelse av etterlatenskapene ved slagstedet i Teutoburgerskogen, hvor romerne hadde lidd et knusende nederlag for en allianse av germanske stammer år 9 e.Kr (Worsaae 1867:255–256).

Erkjennelsen av at de danske våpendepotene fra jernalderen trolig måtte ses mot en religiøs bakgrunn, banet vegen for en tilsvarende tolkning av såkalte mark – og mosefunn både fra steinalderen og bronsealderen. I artikkelen ”Om nogle mosefund fra bronzealderen” argumenterte Worsaae (1866) overbevisende for en religiøs tolkning av de mange funnene som bar preg av å ha vært nedlagt med forsett. Mange av gjenstandene hadde blitt nedlagt parvis, og flere hadde også blitt ødelagt eller demontert før de ble deponert. Worsaae påpekte også hvordan det syntes å være en forskjell mellom gjenstandene som forekom i graver, og de som hadde blitt nedlagt på annet vis, enten på tørrmark eller i våtmark. Den bevisste ødeleggelsen av mange av gjenstandene pekte også framover i tid mot våpendepotene fra jernalderen, og det syntes dermed å være snakk om en kontinuerlig tradisjon med nedleggelse av bestemte gjenstander på utvalgte steder i landskapet. Ifølge Worsaae pekte dette i retning av et religiøst motiv bak et flertall av nedleggelsene (Worsaae 1866:322–323).

Worsaaes offerteori ble raskt møtt med kritikk, blant annet av Sophus Müller, som mente at det trolig lå ulike motiv bak nedleggelsene (Müller 1876, 1886, 1897). Selv om en religiøs tolkningsmodell var å foretrekke for en del av funnene, var det ifølge Müller mer nærliggende å søke etter rasjonelle forklaringer bak flere av de nedlagte gjenstandene. Müller skilte mellom det han oppfattet som depotfunn, dvs. gjenstander nedlagt for senere framhenting, samt funn som han antok var et resultat av religiøs praksis, og som han etter hvert kom til å tolke som votivfunn. I gruppen av depotfunn av antatt profan karakter, inngikk gjenstander som han oppfattet som en handelsmanns forråd, skattefunn nedlagt i ufredstid, metallarbeiderens eiendeler – såkalte støpefunn, samt metallfunn, dvs. fragmenterte gjenstander som han mente hadde vært i bruk som betalingsmiddel (Müller

1876:269–275, 1897:379–384).

Ifølge Müller (1886) burde det imidlertid være mulig å se forskjell på religiøse nedleggelse og gjenstander nedlagt av profane årsaker. Müller tok utgangspunkt i nedleggelsene bestående av ensartede gjenstander som hadde innkommet til danske museer i stadig større antall. Ved å teste disse funnene opp imot mulige profane tolkningsmodeller, mente Müller å kunne bevise at sannsynligheten var liten for at det lå profane årsaker bak nedleggelsene: ”Tilbage staar da kun Hypotesen om en Nedlægning ifølge en religiøs Skik – der er intet andet Valg, og formentlig er der ingen Enkelthed, som taler herimod” (Müller 1886:244–245). Müller mente offerteorien var å foretrekke som forklaring på de ensartede nedleggelsene av flere grunner. De ensartede funnenes svært ulike karakter lot seg forklare ved at man hadde nedlagt ulike gjenstander alt etter det behov, ønske eller mulighet som forelå hos den enkelte for å tilegne seg gudenes gunst. Også uferdige gjenstander kunne forklares mot en slik bakgrunn, da de kunne oppfattes som etterlikninger ofret i stedet for ferdige gjenstander. At man hadde ofret samme type gjenstander kunne blant annet bero på at det hadde eksistert bestemte normer som tilsa at man skulle nedlegge ikke en, men flere gjenstander av samme type (Müller 1886:247–250). Funn bestående av ulike typer gjenstander mente han derimot bedre kunne forklares som bortgjemte verdier, blant annet på bakgrunn av sammenlikninger med skattefunn fra nyere tid, hvor hvert enkelt funn gjerne inneholdt gjenstander av både ulik karakter og verdi, avhengig av eierens status (Müller 1886:243, 1897:379–384).

Müllers inndeling i en profan og en sakral gruppe ut ifra forekomsten av henholdsvis ensartede eller ulike gjenstandstyper, ble anvendt som en rettesnor i tolkningen av intensjonelle nedleggelse utenom gravkontekst av flere skandinaviske arkeologer mot slutten av 1800-tallet og i første halvdel av 1900-tallet (Schetelig 1908; H. Gjessing 1916; Bjørn 1920a; Shetelig 1922; Brøgger 1927:243).

Den religiøse tolkningsmodellen, som tidlig fikk fotfeste i Skandinavia, falt likevel ikke i god jord hos arkeologer i øvrige deler av Europa, hvor politiske og historiske forhold medvirket til å fremme preferansen for ulike profane årsaker bak nedleggelsene (Bradley 1998:15–17). Ernest Chantre hadde allerede i 1875 foreslått en inndeling av de franske depotfunnene fra bronsealderen i henholdsvis ”Tresórs”, ”Founderies” og ”Stations” (Evans 1881:458). Blant øvrige europeiske arkeologer som sluttet seg til denne oppfatningen var den britiske arkeologen John Evans, som i 1881 utkom med et

samlet verk over bronsealderens metallgjenstander fra De britiske øyer og Irland, hvor depotene ble inndelt i ”Merchants hoards”, ”Founders hoards” og ”Personal hoards”, etter inspirasjon av Chantre (Evans 1881:457–459). Evans avviste ikke at enkelte av de danske funnene var å oppfatte som offergaver som foreslått av Worsaae, men hevdet likevel at funn av en slik karakter ikke kunne påvises i det britiske materialet (Evans 1881:457).

Diskusjonen om hvorvidt profane eller sakrale motiver lå bak de ulike nedleggelsene kom derfor i første omgang hovedsakelig til å bli ført av skandinaviske arkeologer. De profane kategoriene som skandinaviske arkeologer opererte med, var imidlertid de samme som både Chantre og Evans hadde anvendt, og som også hadde utgjort Müllers sikre holdepunkt i utskillelsen av en egen gruppe votivfunn.

Diskusjonen omkring depotfunnenes tolkning og den foretrukne inndelingen av nedleggelsene i ulike kategorier i siste halvdel av 1800-tallet, kom til å legge fundamentet for all senere forskning i tilknytning til depotfunn. Som forskning for øvrig, var imidlertid debatten omkring depotfunnene på 1800-tallet, den argumentasjon som ble framført, og de teoriene som ble foretrukket, et resultat av den tid arkeologer som Worsaae, Müller, Chantre og Evans virket i.

2. 3. Barn av naturfagenes tid – 1860–1900

Den avvisende tolkningen mange av datidas arkeologer la for dagen når det gjaldt religiøse tolkninger, hadde nær sammenheng med etableringen av arkeologi som vitenskap på 1800-tallet, og ønsket om å distansere seg fra en tilbøyelighet til å ville se en religiøs forklaring bak alt forhistorisk materiale. På slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet hadde det vært vanlig å tolke både løse og faste fornminner mot en religiøs bakgrunn. Disse tolkningene var imidlertid basert på et tvilsomt vitenskapelig grunnlag, hvor blant annet steinøkser ble tolket som tordengudens våpen som hadde falt ned fra himmelen under lynnedslag (Müller 1897:156–161). Nå ble det i stedet søkt etter rasjonelle forklaringer bak funnene. Fra å i hovedsak ha vært benyttet til å belyse de skriftlige kildene, skulle det arkeologiske materialet nå anvendes for å dra selvstendige slutninger om forhistoriske forhold. Som et ledd i legitimeringen av arkeologien som en vitenskapelig disiplin, søkte man til naturvitenskapene og naturvitenskapelig metode for inspirasjon. Den nære tilknytningen til

naturfagene ga seg blant annet uttrykk i et samarbeid mellom arkeologi og geologi ut ifra en felles interesse for å etterspore havnivåets endringer over tid (Nordlund 2001), men også gjennom større tverrvitenskapelige prosjekt, som undersøkelsen av kjøkkenmøddingene i Danmark, hvor både arkeologer, geologer, zoologer og botanikere deltok (Madsen et.al 1900; se også Fisher & Kristiansen 2002).

Med tilnærmingen til naturvitenskapelige metoder fulgte et positivistisk vitenskapssyn. I en tid hvor klassifisering og datering av det arkeologiske gjenstandsmaterialet stod i fokus, fikk positivismens vektlegging av iakttagelse og dokumentasjon som grunnlag for vitenskapelige slutninger, stor innflytelse på utarbeidelsen av arkeologiens metodeapparat. Flere av den tids ledende arkeologer, deriblant Hans Hildebrand og Oscar Montelius, hadde også en naturfaglig bakgrunn, som gjorde det naturlig å ta til seg de ideer positivismen bygde på (Baudou 2004:143). Ved å systematisk sammenstille gjenstandstyper, utarbeide kronologiske oversikter og undersøke i hvilke kontekster de ulike gjenstandene forekom, kunne man i likhet med naturforskeren produsere kunnskap basert på et objektivt grunnlag. Den nære tilknytningen til naturvitenskapelig metode ble framhevet av Montelius, som påpekte at "Hvad arten är för naturforskaren, det är nämligen typen för den förhistoriske fornforskaren" (Montelius 1884:1). Det var da også i egenskap av å være sluttete funn, og dermed en kilde til informasjon om kronologi, at depotfunnene i første omgang fikk sin betydning (Gräslund 1974). Et positivistisk grunnsyn som utgangspunkt for studiet av forhistorien, innebar imidlertid at det var enkelte felt hvor man mente at man ikke kunne komme med sikre antakelser. Et av disse feltene var forhistorisk religion, hvis meningsinnhold vanskelig kunne forstås kun på bakgrunn av forhistoriske levninger.

Da Worsaae lanserte sin offerteori i 1865, påpekte han også hvordan man fra å tidligere ha tolket alt forhistorisk materiale som spor etter ofringer og religiøse skikker, nå hadde gått til den motsatte ytterlighet, ved å stille seg svært motvillig i forhold til å akseptere religiøse forklaringer. Våpendepotene fra jernalderen fra de danske myrene hadde imidlertid tegnet et bilde av et forhistorisk samfunn hvor religiøse ritualer hadde spilt en viktig rolle, og dermed lagt grunnlaget for et mer nyansert syn på depotfunnene fra steinalderen og bronsealderen. Worsaae var derfor overbevist om at man i stedet for å utelukkende søke etter rasjonelle forklaringer bak alt forhistorisk materiale, heller burde bestrebe seg på "at utfinde den Sandhed der turde ligge i Midten, at trænge mere og mere

fra det Ydre ind i Folkenes indre Liv og lade det Religiøse, der til alle Tider og hos alle Folk har spillet en indgribende Rolle, komme til sin Ret” (Worsaae 1866:326).

Müllers utskillelse av en egen gruppe sakrale funn i 1886, var et viktig steg i retning av å anerkjenne forhistorisk religion som et legitimt forskningsfelt i tråd med Worsaaes oppfordring. Men heller ikke Müller var upåvirket av datidas vitenskapssyn. Müllers slutning om at nedleggelse bestående av utelukkende ensartede gjenstander var å oppfatte som votivfunn først etter å ha vurdert og forkastet profane tolkningsmodeller, vitner om en fortsatt nøktern holdning til det arkeologiske materialets utsagnskraft om religiøse forhold (Notelid 1996:230). Hos Müller er det dermed de profane tolkningsmodellene som legger premissene for hvilke funn han anser for å være av religiøs karakter.

I likhet med naturvitenskapens inndeling i atskilte kategorier på bakgrunn av likheter og ulikheter i materialets art, var også Müllers analyse basert på antakelsen om at det burde være mulig å se en forskjell på nedleggelse av profan og sakral karakter (Müller 1886:216); videre at nedleggelsene bestående av ensartede gjenstander utgjorde én forhistorisk kategori med en og samme bakgrunn: ”Dersom kun den rette Forklaring kan findes, da lader den sig let overføre baade paa andre Tidsrum og paa andre Omraader ikke alene i Norden, men overalt i Europa, hvor talrige Fund af lignende Art endnu venter paa en fælles Forklaring” (Müller 1886:240). Med et nøytralt utgangspunkt, som innebar å prøve ut ulike hypoteser på ett og samme materiale, mente Müller å komme fram til en gyldig slutning om bakgrunnen for nedleggelsene med ensartet innhold. Mens funnene av antatt profan karakter ble ansett for å kunne representere flere ulike kategorier, både støpefunn, en handelsmanns forråd, betalingsmiddel og skattefunn, ble dermed én og samme tolkning ansett for å være tilstrekkelig som forklaring på de resterende funnene av religiøs karakter.

Müller kan likevel vanskelig ha unnlatt å tenke i religiøse baner med funn som lurer, gullbåter og det han kaller ”Processionsøkser” blant de ensartede funnene (Müller 1886:243). Var først enkelte av funnene av en slik art at de kunne forklares i lys av religiøse årsaker, ville det ha utelukket en profan tolkning av gruppen som helhet allerede før Müllers testing opp imot profane forklaringsmodeller, fordi han i utgangspunktet anså at hele gruppen kunne forklares mot samme bakgrunn. Skulle Müller lykkes i å skape en vitenskapelig aksept for en religiøs forklaringsmodell, var det

imidlertid nødvendig å foreta en slik testing opp imot de profane kategoriene. Trolig har dette også vært en vesentlig motivasjon bak valget av de ensartede nedleggelsene som utgangspunkt for analysen.

Müller anså det videre som en forutsetning at en hypotese måtte kunne prøves ”paa hele rækken af talrige Facta, ikke blot paa en vis Del af dem; kun saaledes haves det Sikkerhed for dens Værd” (Müller 1886:242). Müller har dermed som utgangspunkt at den hypotesen som stemmer overens med materialets særtrekk også må anses for å være den riktige. Men det avhenger selvfølgelig av at de hypotesene som han i utgangspunktet har valgt å teste materialet opp imot, ikke bare er riktige i den forstand at de representerer reelle forhistoriske kategorier, men også er de eneste mulige. Også Müllers valg av hypoteser var et resultat av det paradigmet han arbeidet innenfor. En lunken holdning til religiøse tolkningsmodeller til fordel for profane, men også framgangen innenfor handel og industri på 1800-tallet, som hadde bidratt til å fremme interessen for tilsvarende aktivitetsmønstre i forhistorisk tid, gjorde teorier som knyttet an depotene til handel og industri tiltalende. En uttalt skepsis ovenfor religiøse tolkningsmodeller i sin helhet, gjorde også at man fant det vanskelig å komme til selvstendige slutninger basert på det arkeologiske materialet alene. Tolkingsmodellene som ble lansert som religiøse motstykker til de profane tolkningene, offerteorien og ”Odins lov”, var derfor begge forankret i skriftlige kilder.

Tanken om at en del av nedleggelsene måtte ses i sammenheng med den såkalte Odins lov, hadde tidlig vunnet tilslutning (Müller 1876; Petersen 1890). Ifølge Odins lov, som var beskrevet i *Ynglingatal*, fikk enhver mann med seg til Valhall alt han hadde gravd ned i jorda eller hadde fått med seg på likbålet. Til anvendelsen av Odins lov knyttet det seg imidlertid flere usikkerhetsmomenter. Beretningene om en slik skikk skrev seg fra en langt senere periode enn de forhistoriske funnene, og skikken var også kun sporadisk omtalt i de skriftlige kildene (Müller 1886:246).

Offerteoriens styrke lå i at den baserte seg på skriftlige kilder fra samme tidsrom som nedleggelsene av våpen og annet militært utstyr i de danske myrene. Kun i liten grad erkjente man problemene som knyttet seg til anvendelsen av skriftlige kilder for å belyse nedleggelsenes karakter. Etter alt å dømme ga de klassiske forfatterens beretninger et innblikk i hvordan og hvorfor forhistoriske folkegrupper hadde utført sine religiøse ritualer. Dette ga teorien betydelig slagkraft på et område av arkeologien hvor man ellers

var henvist til det som ble oppfattet som spekulasjoner. Anknytningen til historiske hendelser og det allerede veletablerte historiefaget, bidro også med en form for legitimitet til en disiplin som ennå var i startgropa. I tillegg lot de ensartede depotene seg tolke i lys av de evolusjonistiske tankene i tida, ved at funnenes karakter syntes å gjenspeile det tidligste utviklingsstrinnet av offerriten, slik den var beskrevet av samtidige antropologer som Edward B. Tylor (se kap. 1.3.2.).

At valget til slutt falt på offerteorien som forklaring på de antatt religiøse nedleggelsene, skyldtes derfor ikke først og fremst at denne teorien var den eneste mulige. Riktigere er det å si at teorien var den eneste tilgjengelige som samtidig tilfredstilte samtidas krav til vitenskapelig nøkternhet.

2.4. Gudinnen med halsringen – 1900–1945

Ved overgangen til 1900-tallet var det dermed oppstått en tilnærmet enighet blant skandinaviske arkeologer om hvordan nedleggelse utenfor gravkontekst skulle kategoriseres og følgelig tolkes. Etter hvert som depotfunnene økte i antall utover på 1900-tallet, ble det imidlertid klart at inndelingen i sakrale og profane kategorier ut ifra forekomsten av henholdsvis ensartede og uensartede gjenstandstyper i funnene som foreslått av Müller, ikke lenger kunne opprettholdes (Kjær 1916; Bjørn 1926; Broholm 1930; Brøndsted 1939; G. Gjessing 1945; Ingstad 1961). Blant de første funnene som sådde tvil om Müllers inndeling, var funnet fra Fangel Torp like utenfor Odense, som i likhet med svært mange andre myrfunn, ble oppdaget under uttak av torv under første verdenskrig (Kjær 1916). Funnforholdene tydet på at samlingen med over 100 gjenstander av bronse hadde blitt etterlatt på myroverflata, og dermed vanskelig kunne tolkes som en midlertidig nedleggelse. Samtidig besto funnet av gjenstander av ulik art, som kastet tvil over antakelsen om at sakrale funn i hovedsak besto av samlinger med ensartede gjenstander (Kjær 1916:143–144).

Med den økende tvilen til Müllers kriterier, oppstod det imidlertid en stor usikkerhet omkring hvordan de ulike nedleggelsene skulle tolkes. Tolkningen av de to største depotfunnene med metallgjenstander fra bronsealderen i det nordenfjelske Norge - Stavå i Oppdal og Gunnesøy i Rennebu, Sør-Trøndelag - gir et godt bilde av hvordan forsøket på å skille mellom handelsdepoter, skattefunn og offernedleggelse, men på

bakgrunn av svært få forskjeller i funnenes innhold og karakter, ofte ga seg utslag i tolkninger som i ettertid framstår mer som et resultat av den enkelte forskers intuitive forståelse av funnet, enn som slutninger basert på et gjennomarbeidet metodisk grunnlag.

Depotfunnet fra Stavå bestod av seks halsringer av bronse, fem håndleddsringer, to brilleformede spiraler, et bronsekjede, en tutulus, samt fire holkøkser (fig. 7). Det noe mindre Gunnesøyfunnet (fig. 8) inneholdt deler av en halsring, en stangnål med klapreblikk samt en stangknaupp av bronse, men også en spydspiss, to holkøkser og en punsel av bronse (Keyser 1856:68–69; Rygh 1880:3–11). Begge funnene kunne dateres til periode VI. I sin samlede framstilling av Stavå- og Gunnesøyfunnet framhevet Anathon Bjørn (1935) særlig det østlige opphavet til flere av gjenstandene, både i de to depotfunnene samt i bronsealdermaterialet generelt i det nordenfjelske Norge. Det sterke østlige innslaget ble tatt til inntekt for en omfattende pelshandel, og i den forbindelse et samspill med Uppland i Sverige. Pelshandelens organisasjon forutsatte en bofast befolkning, og ut ifra beliggenheten til depotfunnene fra Stavå og Gunnesøy, var det naturlig å slutte at dens hovedsete hadde ligget sør i Trøndelag, ”der hvor den store ferdsselsåre på Østlandet munner ut i Sør-Trøndelags fruktbare bygder” (Bjørn 1935:40). Mot en slik bakgrunn syntes funnenes karakter å framstå klart: ”Det kan da ikke feile, at disse skatter står i en meget bestemt forbindelse med pelshandelen, således at de betegner enkeltpersoners rørlige formue tjent på denne innbringende virksomhet. Ti funnene gjør på ingen måte inntrykk av å være votivfunn, men har derimot et desidert preg av skattefunn” (Bjørn 1935:40).

I artikkelen om Stavå- og Gunnesøyfunnet er det kronologiske spørsmål, men også påvisningen av Trøndelags kulturforbindelser i bronsealderen som står i sentrum, og Bjørn kommer derfor ikke nærmere inn på hvorfor han mener de to funnene så opplagt må være skattefunn. For Bjørn må det imidlertid ha vært vanskelig å forklare de to nordenfjelske funnene som en handelsmanns forråd, idet en handelsmanns verdier burde inneholde nye gjenstander, men også gjerne gjenstander av samme art (Bjørn 1934a:53). Flere av gjenstandene i Stavå- og Gunnesøyfunnet forelå i fragmentarisk tilstand, og var dessuten av høyst varierende karakter. Enkelte av holkøkserne i de to funnene hadde også sitt opphav i Trøndelag, ifølge Bjørn, og punselen i Gunnesøyfunnet pekte i retning av at man i samme område hadde drevet med arbeid i bronse (Bjørn 1935:26–27).

I hovedsak bestod både Stavå- og Gunnesøyfunnet av antatte kvinnesmykker. Det var denne dominansen av smykker i nedleggelsene fra yngre bronsealder som noen år tidligere hadde fått Bjørn til å lansere teorien om dyrkelsen av en antropomorf guddom, som han ga navnet ”gudinnen med halsringen” (Bjørn 1924, 1926:41–44). Bjørns teori tok utgangspunkt i de mange halsringene som ofte var funnet nedlagt både på tørrmark og i våtmark i Skandinavia, og som også kunne ses på små figurer av bronse som blant annet forekom i nedleggelsene fra Fangel Torp og Fårdal i Danmark. Disse figurene, som hadde store likhetstrekk med framstillinger av fruktbarhetsgudinner lenger sør i Europa, mente han vitnet om en dyrkelse av en tilsvarende gudinne i Skandinavia i yngre bronsealder (se også Arne 1909). Denne tanken fant ifølge Bjørn støtte i Oscar Almgrens helleristningsstudier (Almgren 1916, se også Almgren 1927), hvor motivene ble ansett for å gjengi rituelle handlinger knyttet til en fruktbarhetskult (Bjørn 1924:13).

Halsringen, som Bjørn hadde ansett for å være gudinnens symbol, var representert med seks eksemplarer i funnet fra Stavå, som gjorde det til det største funnet med halsringer fra bronsealderen i Norge på Bjørns tid, og også et av de største depotfunnene fra bronsealderen i Norge med antatte kvinnesmykker. Både Stavå- og Gunnesøyfunnet inneholdt imidlertid det man oppfattet som mannlige gjenstander. Selv om Bjørn synes å ha vært åpen for at også votivfunn med kvinnesaker i enkelte tilfeller kunne inneholde mannssaker (Bjørn 1929:61), skinner det igjennom at det i hovedsak var nedleggelsene med kvinnelige saker han anså for å være sikre votivfunn. Således kunne han om nedleggelsene fra yngre bronsealder i Øst-Norge påpeke at ”kun et eneste sikkert markfund inneholder mandssaker, noget som dog oftere maatte ha været tilfældet om vi hadde hat med depotfund at gjøre” (Bjørn 1926:40). Derimot må de to nordenfjelske funnenes innhold med gjenstander av ulik karakter bedre ha stemt overens med Müllers oppfatning av hva et skattefunn skulle inneholde: ”Den meget vexlende Sammensætning af disse Fund tillader vel at give dem Navn af Skattefund, der maa indeholde, hva snart den enkelte Mand eller Kvinde, snart hele Familien kunde finde Anledning til at hengjemme under mange forskjellige Forhold” (Müller 1897:382).

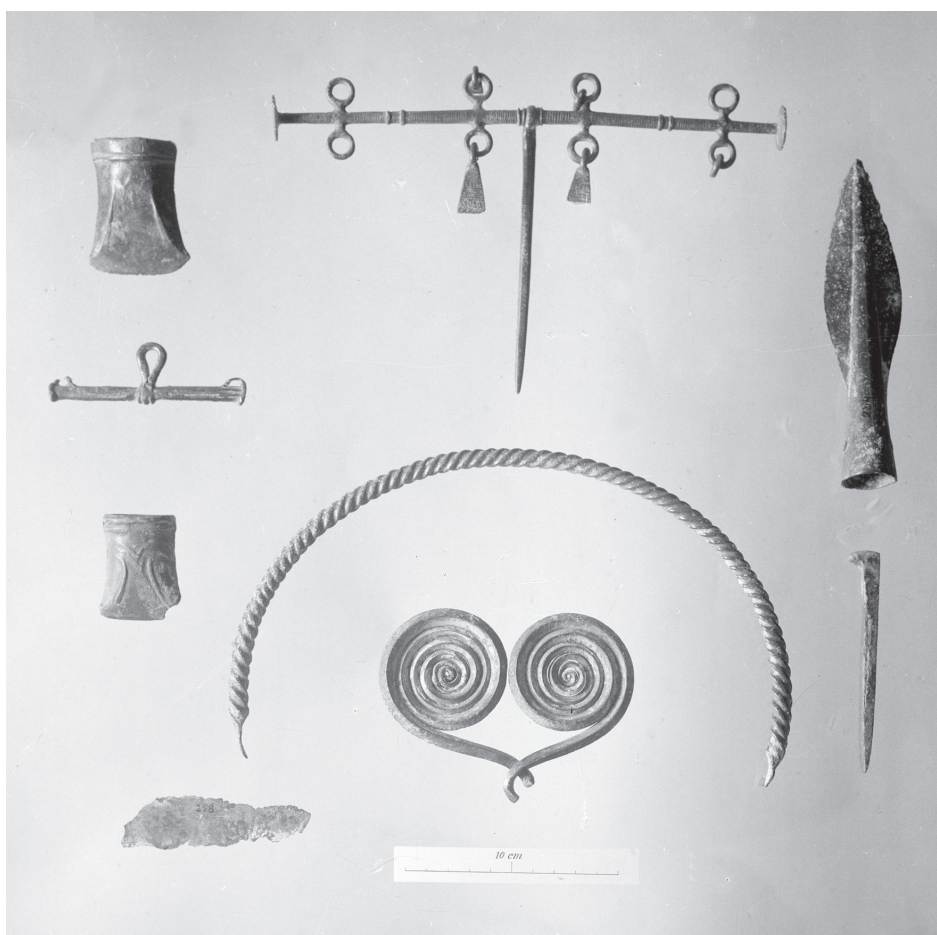
I likhet med Bjørn, framhevet også Theodor Petersen Stavå- og Gunnesøyfunnet

Fig. 7. (t.h.) Stavåfunnet fra Oppdal – det største depotfunnet med bronser fra bronsealderen i det nordenfjelske Norge.

Foto: Per E. Fredriksen, NTNU, Vitenskapsmuseet.

som sikre spor etter en gammel handelsforbindelse mellom Østlandet og Trøndelag (Th. Petersen 1935, 1951). I motsetning til Bjørn, stilte likevel Petersen seg tvilende til om man på bakgrunn av depotfunnet fra Stavå kunne forutsette en bofast befolkning i Oppdal i bronsealderen. Selv om han ikke utelukket en offertolkning, synes han å ha vært mer tilbøyelig til å anse funnet som en handelsmanns depot (Th. Petersen 1935:61). Stavåfunnet hadde blitt nedlagt ved en eldgammel ferdselsveg som hadde gått over Oppdalsskogen over til Rennebu, og lokaliteten for Gunnesøyfunnet lå der hvor denne vegen kom ned i Rennebu. Også en halsring av bronse fra Brudal i Rennebu fra periode VI

*Fig. 8. Depotfunnet fra Gunnesøy, Rennebu, T 251–258, T 1773.
Foto: NTNU Vitenskapsmuseet.*

(T 11984), hadde blitt funnet nær en gammel ferdselsveg mellom Oppdal – Rennebu og Kvikne (Th. Petersen 1935:62). Petersens vektlegging av ferdselsvegen i sin tolkning av funnet som et mulig handelsdepot, var for øvrig i tråd med de tanker Karl Rygh tidligere hadde gjort seg opp omkring funnets karakter (Rygh 1880:6–10, 1897:28–29).

Også Fredrik Gaustad stilte seg tvilende til om jakt alene kunne ha lagt grunnlaget for en fast bosetning i Oppdal i bronsealderen. Heller ikke de begrensede mulighetene for jordbruk i området kunne forklare den store ansamlingen av bronser som forelå i Stavåfunnet (Gaustad 1965:119). Holøkøksene i funnet syntes også å være ubrukte, og så ut til å ha kommet rett fra støpeformen. Gaustad fant det derfor mer sannsynlig å se funnet som et depot som hadde blitt nedlagt kun midlertidig, og som hadde en direkte forbindelse med beliggenheten ved den gamle ferdselsvegen mellom det nordenfjelske og sønnenfjelske. Tilsvarende tolkning syntes også å kunne forklare nedleggelsen av Gunnesøyfunnet. Ifølge Gaustad støttet også det varierte innholdet i Gunnesøyfunnet en slik tolkning (Gaustad 1965:120).

For Sverre Marstrander var derimot både beliggenheten ved en ferdselsveg samt funnenes blandede innhold av underordnet betydning for tolkningen av de to funnene (Marstrander 1955a). Samtidig som Marstrander påpekte vanskelighetene ved å skille mellom forrådsfunn nedlagt av sikkerhetsårsaker, og votivfunn, var det likevel påfallende at både funnet fra Stavå og Gunnesøy hadde blitt nedlagt i kanten av en elv. Ifølge Marstrander pekte dette i retning av at funnene hadde blitt nedlagt som votivfunn, og som ofre til vannets guddommer (Marstrander 1955a:71).

De ulike tolkningene av Stavå- og Gunnesøyfunnet framsatt av Bjørn, Petersen, Marstrander og Gaustad, bygde på et forskjellig vurderingsgrunnlag, men hadde likevel rot i en felles oppfatning av hva man nå anså for å utgjøre sikker kunnskap. Sentralt i utformingen av nye skillelinjer mellom profant og sakralt stod offerteorien, som i økende grad ble ansett som hovedforklaring bak både nedleggelsene fra steinalderen og bronsealderen (bl.a. Rydbeck 1918:4; Shetelig 1922:321; Th. Petersen 1934b:24; Brøndsted 1939:63, 115, 209; G. Gjessing 1945:440). En vesentlig årsak til offerteoriens sterke posisjon som forklaringsmodell for en stadig større andel av nedleggelsene fra bronsealderen, var den overbevisende argumentasjonen som blant annet Bjørn (1924, 1926) og Brøndsted (1939) hadde ført for dyrkelsen av en kvinnelig guddom i yngre bronsealder. Fra å ha vært en slutning som i hovedsak hadde vært trukket på bakgrunn

av en negasjon (Müller 1886), ble nå offerteorien, og antakelsen om at samlinger med kvinnesmykker hadde blitt nedlagt som et ledd i offerhandlinger, et fast holdepunkt, som la premissene for hvordan nedleggelsene fra bronsealderen skulle tolkes. Dermed ble profane nedleggelseser skilt ut på bakgrunn av det man oppfattet som motsatsen til karakteriserende trekk ved offerhandlinger.

Som et resultat oppstod en sterk kobling mellom våtmark og offerfunn ut ifra tanken om at gjenstander fra vann og myr neppe var ment å skulle hentes fram igjen (bl.a. Shetelig 1922:318; Th. Petersen 1934b:25; Arbman & Arwidsson 1940:14–18; G. Gjessing 1945:440; Baudou 1960:123; Ingstad 1961:24). Videre skapte utskillelsen av en egen gruppe sakrale funn bestående av kvinnesaker en motsats til funn av såkalt mannlig karakter, samtidig som skillet mellom mannlig og kvinnelig gjorde det vanskelig å forklare funn som bestod av gjenstander av både mannlig og kvinnelig karakter. Som en følge av denne inndelingen oppstod derfor nok et skille som ikke var ulikt det Müller hadde operert med – men nå med ensartede funn bestående av kvinnesmykker som sakrale på den ene siden, og uensartede funn som profane på den andre (bl.a. Bjørn 1935; Gaustad 1965). Det rådet imidlertid ikke enighet blant forskere på dette punktet (jf. Brøndsted 1939:207), og også de andre skillene mellom profant og sakralt var å betrakte mer som retningsgivende enn absolutte.

Utfordringen for datidas arkeologer lå i at mange av funnene som man antok kunne henføres til ulike kategorier og sfærer, hadde mye til felles både når det gjaldt innhold og gjenstandenes beskaffenhet. Det var en viktig iaktakelse. Selv om Müllers kriterier ble satt under kritikk, og også etter hvert forlatt, ble det likevel ikke stilt spørsmål ved fundamentet som Müller og hans samtidige hadde etablert i siste halvdel av 1800-tallet. At en handelsmanns forråd hadde et noe annet innhold enn det Müller hadde angitt, og at offerfunnene også var mer variert enn tidligere antatt, utgjorde ikke noe problem utover at de flytende grensene som dermed oppstod gjorde tolkningene av flere av funnene vanskelig. Mangelen på et eget fundament som erstatning for Müllers kriterier, førte til at den økte mengden depotfunn og variasjonen i disse ble forsøkt tilpasset de allerede veletablerte kategoriene.

For arkeologene i første halvdel av 1900-tallet stod sporing av kulturforbindelser og avgrensning av forhistoriske kulturer i fokus, og depotfunnene ble viktige vitnesbyrd om utstrakte handelsforbindelser i en periode av forhistorien hvor store deler av Norden

for alvor ble en del av et større europeisk kulturfellesskap. Særlig innenfor norsk bronsealderforskning, hvor stridens kjerne dreide seg om hvorvidt man i Norge hadde hatt en bronsealder i egentlig forstand (Brøgger 1925; Shetelig 1925; Bjørn 1926; G. Gjessing 1944), inntok depotfunnene en viktig rolle i argumentasjonen for eksistensen av en sydiskandinavisk livsform også i enkelte av de nordlige delene av Skandinavia. Hovedvekten lå dermed på den informasjon funnene kunne gi om den tids kulturelle forbindelser, mens det metodiske grunnlaget som nedleggelsene ble vurdert på bakgrunn av, kun i liten grad ble problematisert.

Hans Kjær var inne på noe viktig når han hevdet å kunne skille ut to ulike motiver bak nedleggelsene i Hjerup på Fyn og Fårdal i Jylland (Kjær 1927). I motsetning til funnet fra Hjerup, som på bakgrunn av hengekaret, holkøksa, meiselen og en støpeknoll lot seg tolke som et votivfunn i egentlig forstand, ifølge Kjær, inneholdt Fårdalfunnet enkelte gjenstander som syntes å ha inngått i bronsealderens ritualer. Det gjaldt en knelende kvinnefigur av bronse, en slangeformet dyrefigur samt to dyrehoder av bronse som åpenbart hadde vært festet til et underlag. At gjenstandene trolig hadde vært anvendt til rituelte bruk, fikk Kjær til å slutte at nedleggelsen i Fårdal måtte ses i forbindelse med ønsket om å forhindre at gjenstandene igjen ble tatt i bruk eller smeltet om (Kjær 1927:275). Kjærs tolkning åpnet for andre og nye perspektiver på nedleggelsene fra bronsealderen. Ikke uventet betegnet imidlertid Kjær også Fårdalfunnet som et votivfunn – et valg som vanskelig kan forstås på annen måte enn at det var denne funnkategorien han hadde å forholde seg til om han ønsket å argumentere for en religiøs tolkning bak funnet.

Müller hadde kommet til slutningen om at de ensartede funnene representerte votivfunn først etter å ha testet materialet opp mot de antatt sikre profane kategoriene. Når offerkategorien ble utvidet til å omfatte et langt mer mangfoldig materiale enn tidligere, og innholdet i de profane kategoriene ikke lenger samsvarte med Müllers, falt grunnlaget som Müller hadde basert sin argumentasjon for offerteorien på, bort. Det gjorde også de store ulikhetene som Müller hadde forutsatt burde eksistere mellom de sakrale og profane funnene. Arkeologene innenfor det kulturhistoriske paradigmet var imidlertid i hovedsak opptatt av hvilke av nedleggelsene som kunne henføres til hvilken kategori, i stedet for å stille spørsmål ved om kategoriene som lå til grunn for inndelingen av nedleggelsene

i utgangspunktet var de kategoriene som best syntes å forklare variasjonene i materialet, nå da Müllers kriterier ikke lenger var anvendbare. Men dermed var det også etablert en nokså svak vitenskapelig plattform som kunne tjene som utgangspunkt for videre slutninger.

2.5. Rituelle versus ikke-rituelle depoter – 1945–2000

Mens det for arkeologene på 1800-tallet og i første halvdel av 1900-tallet hadde vært viktig å søke etter en forklaring bak de ulike nedleggelsene, førte retningen arkeologifaget tok i tiårene rundt 1960, diskusjonen over i et nytt spor. De positivistiske idealene som lå til grunn for nyarkeologiens vitenskapsideal, ga lite rom for både forhistoriske gudinner og fruktbarhetsofre, som hadde inngått i diskusjonen omkring depotfunn de seneste tiårene. I stedet førte vektleggingen av funksjonalisme og systemteori til at depotfunnene fikk en ny anvendelse som kilde til sosiale og økonomiske forhold (Kristiansen 1978; Johansen 1981; Ebbesen 1982; Levy 1982; Th. B. Larsson 1986). Religion ble redusert til en passiv størrelse, som kun var interessant i den grad den kunne anvendes for å belyse ulike sider ved samfunnsstrukturen, fortrinnsvis den økonomiske (Bodilsen 1984).

Anvendelsen av depotfunnene i statistiske analyser førte til et økt fokus på kildekritikk i form av diskusjoner omkring representativitet og klassifisering (bl.a. Stjernquist 1963, 1970; Kristiansen 1974b, 1978). Berta Stjernquists opprydding i vrimmelen av til dels overlappende og misvisende begrep knyttet til nedleggelsene, og lanseringen av begrepet depotfunn som en fellesbetegnelse for funngruppen som helhet (Stjernquist 1963), gjorde det videre mulig å anvende nedleggelsene som kilde til samfunnsforhold i forhistorisk tid, uten nødvendigvis å måtte komme nærmere inn på motivene bak deponeringene (Johansen 1981:100).

Stjernquists inndeling, som omfattet både en teoretisk og en operativ definisjon, hvilte imidlertid på en fortsatt oppfatning om en inndeling i profane og sakrale funn, hvor kategorier som skattefunn, varelager og offerfunn figurerte som undergrupper til samlebegrepet depotfunn på ulike nivå (Stjernquist 1963:18). Også Klaus Ebbesens anvendelse av depotfunnene som kilde til bosetningshistorie i yngre steinalder i Danmark, ble gjort mulig gjennom erkjennelsen av at ”Der er tale om offernedlæggelser, primært styret af det forhistoriske samfunds kultiske tradition” (Ebbesen 1982:60).

Kristian Kristiansens argumentasjon for at nedleggelsene fra bronsealderen i Danmark var å anse som et ledd i å øke gjenstandenes verdi, for på den måten å forhindre inflasjon (Kristiansen 1978), hadde videre som underliggende premiss at nedleggelsene var av permanent karakter, som forutsatte en rituell tolkning. Det var da også i hovedsak antatte rituelle nedleggelse som ble anvendt i analyser av økonomi og sosial organisasjon, ut ifra tanken om at religion utgjorde en integrert del av samfunnet, som innebar at man kunne avlese også øvrige samfunnsforhold ut ifra dens uttrykksformer. For Janet Levy, som tok utgangspunkt i rituelle depotfunn som kilde for å belyse sosial organisasjon i Danmark i bronsealderen (Levy 1982), var derfor ikke de antatt profane nedleggelsene av tilsvarende verdi: ”(...) the non-ritual hoards are not included in the main focus of interest in this study because they seem to represent the activities of a small craftworkers population rather than of the general social system” (Levy 1982:44).

Janet Levys inndeling i rituelle versus ikke-rituelle funn utgjorde et forsøk på å rydde opp i den til tider både ulogiske og ukonsekvente kategoriseringen som hadde preget forskningen omkring depotfunn så langt (se tabell 1). I sin utforming av kriterier tok Levy utgangspunkt i etnografisk materiale gjennom dokumentert offerpraksis i ikke-industrielle samfunn i Asia, Afrika, Nord- og Sør-Amerika. Levy mente det var mulig å påvise flere fellestrekk når det gjaldt offerrettens karakter i disse områdene, og at disse

Tabell 1. Levys kriterier for utskillelse av rituelle funn (Etter Karsten 1994:29).

	Rituelle funn	Ikke-rituelle funn
<i>Funnomstendigheter</i>	Våtmark Stor dybde Under stein Lund Gravhaug	Fast mark Ubetydelig dybde Inntil en stein
<i>Innhold</i>	Smykker/våpen Hele gjenstander Kosmologisk referanse	Verktøy Fragmentering Råmateriale
<i>Assosiasjon med mat</i>	Dyrebein Keramikk Skår	Ingen assosiasjon med mat
<i>Arrangement/ordnet</i>	Innesluttet i kar Nedlagt i sirkel Flere av samme type gjenstand	Ingen spesiell arrangement

fellestrekkene kunne anvendes for å skille ut rituelle funn også i det danske materialet fra bronsealderen. I likhet med kulturarkeologenes inndeling i sakralt og profant, definerte dermed også Levy profane nedleggelse ut ifra hva hun anså utgjorde motsatsen til offerhandlinger. Men dermed oppstod de samme problemene for Levy som for arkeologene innenfor den kulturhistoriske tradisjonen, som hadde slitt med å forklare den ofte flytende grensen mellom de ulike kategoriene.

Levys skille mellom våt og tørr kontekst, som for øvrig ble kritisert av Thomas B. Larsson (1986:158), var i hovedsak basert på antakelsen om at ofring foregikk på steder atskilt fra bosetningen (Levy 1982:19). Et slikt utgangspunkt gjorde det imidlertid problematisk å skulle forklare hvorfor redskaper, som hun anså for å tilhøre den profane kategorien, var nedlagt i myr. Videre hadde Levy hevdet at gjenstander som ble valgt som offergaver gjerne utgjorde hele og fine eksemplarer (Levy 1982:20). Dermed ble det vanskelig å forklare hvorfor smykker og våpen, som Levy hadde anført som sikre rituelle nedleggelse, i enkelte tilfeller forekom sammen med antatte profane funn som redskaper og fragmenterte gjenstander. Levy mente likevel at flere av disse funnene mer ga inntrykk av å være ikke-rituelle. Oppfatningen om at enkelte av de vanskelig bestemte funnene "do not "feel" like ritual deposits" (Levy 1982:43), var imidlertid basert på hennes egen forforståelse av hva både rituell og ikke-rituell deponering burde innebære av handlinger, som bygde på de samme kategoriene som kulturarkeologene hadde operert med. Begrepet rituell depot blir dermed ikke annet enn et synonym for offer hos Levy.

Til tross for ønsket om å distansere seg fra den kulturhistoriske arkeologien, som man oppfattet som tradisjonell og lite dynamisk (B. Olsen 1997:45), kom dermed de antatt mer objektive slutningene om forhistoriske forhold som nå ble lansert med utgangspunkt i depotfunn, i stor grad til å bygge på den plattform kulturarkeologene hadde vært med på å konstruere. Både måten depotfunnene ble anvendt på i de enkelte analysene, som ofte gjorde det nødvendig å ta stilling til om nedleggelsene var å anse som sakrale eller profane, men også den manglende interessen for å diskutere grunnlaget som slutningene i utgangspunktet bygde på, medførte at man endte opp med å ukritisk anvende et allerede eksisterende rammeverk som grunnlag for analysene.

Inntrykket av prosessuelle arkeologers tilsynelatende objektive tilnærming til studiet av depoter, kommer blant annet til uttrykk hos Anne Carlie (2009) i en nyere

forskningshistorisk oversikt over jernalderdepoter innenfor den prosessuelle tradisjonen:

”Många av de arbeten från den här tiden som behandlar offerfynd och offerplatser har ofta en deskriptiv karaktär, där tolkningar av ritualer och religiösa praktiker är starkt nedtonade. Dette synsätt märks också tydeligt i terminologin, där man ofta använder föremåltypens eller fyndplatsens karaktär för att beskriva fynden. Man talar således om keramikoffer, vapenoffer, människoffer, djuroffer, våtmarksoffer, källoffer, offer på fast mark, byggnadsoffer, krigsbytteoffer och fruktbarhetsoffer” (Carlie 2009:22).

Jeg finner det imidlertid vanskelig å slutte meg til Carlies resonnement når hun hevder at analysens deskriptive karakter gjenspeiles i den anvendte terminologien. Begrepene menneskeoffer, krigsbytteoffer, fruktbarhetsoffer og bygningsoffer er svært ladete begrep, og kun deskriptive under forutsetning av at offerkategorien virkelig utgjør en reell forhistorisk kategori som alle depoter kan innpasses i.

Tilsvarende holdning til anvendelsen av gamle teorier og begrep kommer også til uttrykk i Øystein Johansens avhandling *Norske depotfunn fra bronsealderen* fra 1993. Johansens arbeid kan illustrere hvordan pendelen svinger i tolkningen av depoter, fra et mer ”objektivt” ståsted hvor depotene anvendes for å belyse i hovedsak økonomiske forhold, til igjen å vektlegge de rituelle aspektene ved samfunnet i tråd med de postprosessuelle strømningene innen faget som inntreffer mot slutten av 1980-tallet og utover på 1990-tallet. Johansen belyser her de bakenforliggende årsakene til deponeringene fra bronsealderen i Norge ved hjelp av religionsfenomenologi, og arbeidet står dermed i sterk kontrast til hans tidligere arbeid om metallfunnene fra Øst-Norge, hvor han bevisst unnlot å komme nærmere inn på eventuelle motiv bak nedleggelsene (Johansen 1981). I avhandlingen, som er skrevet om lag 100 år etter at Müller skisserte hovedlinjene for tolkningen av depoter, står problemstillingen om hvorvidt depotfunnene representerer sakrale eller profane nedleggelse sentralt. Johansen har som utgangspunkt at nedleggelsene lar seg inndele i to hovedgrupper – sakrale, som han oppfatter som votivfunn, og profane, som han velger å kalle oppbevaringsfunn. For å få en avklaring på motivene bak nedleggelsene, foretar han en testing av de norske depotfunnene opp imot sakrale og profane hypoteser, i likhet med Müller (Johansen

1993:91–115). I motsetning til Müller, har imidlertid Johansen som arbeidshypotese at alle nedleggelsene er av sakral karakter (Johansen 1993:93). For øvrig anvender han de samme hypotesene som Müller foretok sin testing opp imot, og som la til grunn at depotene kunne representere enten handelsdepoter, metallurgdepoter, krigsskatter/ufredsdepoter, votivdepoter eller selvutrustning for det hinsidige (Odins lov). Ikke uventet konkluderer derfor Johansen med at: ”Det synes som at depotene best lar seg tolke som sakrale votivoffer. Ingen andre av de mulige hypotesene finner støtte i det arkeologiske materialet eller i de refererte analysene. Det er derfor ingen grunn til å akseptere andre tolkninger av depotene” (Johansen 1993:115).

Som jeg tidligere har argumentert for (se kap. 2.3.), var imidlertid Müllers valg av mulige forklaringsmodeller i høy grad et produkt av sin tid. Til tross for et i utgangspunktet kritisk syn på tidligere forskning, deriblant Müllers opprinnelige bestemmelseskjema for nedleggelsene (Johansen 1993:24), ender dermed Johansen selv opp med å støtte opp under det tradisjonelle rammeverket etablert av Müller, ved å velge de samme forklaringsmodellene som Müller i sin vurdering av mulige motiv bak nedleggelsene. Johansen føyer seg dermed inn i rekken av arkeologer som til tross for tilløp til kritikk av det ”gamle” i stor grad ender opp med å videreføre teorier og synspunkter framsatt på slutten av 1800-tallet og i første halvdel av 1900-tallet, ved å ta utgangspunkt i et nær sagt identisk begrepsapparat.

2.6. Sammenfattende diskusjon

Forskning vil alltid være preget av den tid og kontekst den utøves i, og forskningen omkring depotfunn utgjør ikke noe unntak i så måte. I dette kapitlet har jeg vist hvordan både de anvendte kategoriene og det bildet som ble formet av en forhistorisk deponeringspraksis hvor profane funn klart lot seg atskille fra sakrale, i stor grad var et produkt av 1800-tallets vitenskapssyn.

Innlemmingen av det religiøse elementet i tolkningen av depotfunnene på 1800-tallet, i en tid hvor man sjelden fant grunn til å betvile profane tolkningsmodeller, skapte en oppfatning blant skandinaviske arkeologer om to hovedgrupper av funn innenfor den store gruppen av nedleggelse – en profan og en sakral, hvis ulike forutsetninger også burde gjenspeiles i nedleggelsenes innhold og karakter. Denne oppfatningen la

grunnlaget for dannelsen av flere dikotomier – først skillet mellom ensartet og flerartet, som tok utgangspunkt i Müllers kriterier (1886), og deretter skiller som kvinnelig versus mannlig, og våtmark versus tørrmark, som ble kulturarkeologenes bidrag til debatten om skillet mellom sakralt og profant. Slik jeg oppfatter det, førte imidlertid denne letingen etter motsetninger i materialet til et fastlåst tankemønster, som gjorde det vanskelig å fristille seg fra de etablerte kategoriene og tolkningsmulighetene, til tross for at innholdet i nedleggelsene ofte gjorde det vanskelig å forsvare de skillene og kategoriene man opererte med.

Da Sophus Müller i 1886 argumenterte for å se de ensartede funnene som votivfunn, var det ut ifra en oppfatning om at depoter bestående av gjenstander av samme type var et resultat av en og samme handling. For Müller ble dermed depotene av ensartet karakter et eksempel på hvordan også det arkeologiske materialet, i likhet med det naturhistoriske, lot seg innordne i vel definerte kategorier, samtidig som funnene syntes å underbygge offerteorien, som var veldokumentert gjennom skriftlige kilder (se kap. 2.3.). Gjenstandene som Müller valgte å behandle samlet, utgjorde imidlertid slett ingen ensartet gruppe funn, men bestod av alt fra gullbåter, økser og bronselurer til harpikskaker, og ifølge Müller selv, relativt tarvelige, verdiløse og dårlige ting (Müller 1886:242). Når det gjaldt gjenstandenes beskaffenhet, kunne også opplagte forskjeller observeres, idet både forarbeider, ubrukte og sterkt slitte gjenstander inngikk i gruppen. Gjenstandene hadde også blitt nedlagt på ulikt vis i både våt og tørr kontekst. Variasjonen innad i denne gruppen var dermed vel så stor som forskjellen mellom disse funnene og de Müller antok var av ikke-religiøs art. I stedet for at denne variasjonen ble anvendt for å dra slutninger om funnens karakter, ble en slik variasjon ansett som forventet, både sett i lys av datidas oppfatning om ofringens karakter i primitive samfunn, som bar et sterkt evolusjonistisk preg (se kap. 1.3.3.), men også ut ifra tanken om at hver enkelt ville ha hatt ulike muligheter i forhold til å tilby gjenstander og fødevarer til høyere makter.

Til tross for at gjenstandene som inngikk i gruppen av antatte votivfunn ble ansett for å være av varierende karakter og verdi, var det likevel liten grunn til å betvile at gjenstandene hadde utgjort en verdi for den eller de som hadde utført ofringen. Med bakgrunn i handlingsmønstre fra nyere tid, var det også naturlig å se for seg at de øvrige depotene av profan karakter representerte oppsamlede verdier eller kapital, nedlagt eller gjemt unna for senere framhenting. Med fokuset rettet inn mot depotene som nedleggelse

av verdier, uavhengig av bakenforliggende årsak, ble tolkningen omkring funnene begrenset til å belyse forhold knyttet til selve nedleggelseshandlingen. I særlig grad gjaldt dette for funn man valgte å tolke som offerfunn, hvor selve offerhandlingen naturlig nok ble plassert i sentrum. Men også tolkningene som så enkelte funn som enten handelsdepoter eller depoter ment for omsmelting, la til grunn et tilsvarende kort tidsperspektiv, ved at nedleggelsen kun ble ansett som en midlertidig foranstaltning som skulle sikre en videre resirkulering av gjenstandene; med andre ord, framtidige handlinger som var vanskelige å forutse.

Tiltroen til de enkelte kategoriene og teoriene førte videre til at konklusjoner som man mente var basert på et sikkert grunnlag, i realiteten bygde på sirkelslutninger. Oppfatningen om at depoter fra våtmark i hovedsak var å anse som sakrale av karakter, mens funn fra tørrmark lettere kunne forsvares som profane nedleggelse, var blant annet et skille som offerteorien selv hadde skapt, og som bygde på antakelsen om at religiøse nedleggelse skulle være av permanent art i motsetning til profane. Muligheten for framhenting av depotene fra tørrmark ble dermed et moment som favoriserte våtmarksmiljøene som sentrum for religiøs aktivitet, og mer spesifikt offerhandlinger. Det sterke båndet som etter hvert oppstod mellom offerfunn og våtmark, og som tegnet et bilde av en gudeverden med tilhold i områder hvor det både var vanskelig og farlig for mennesker å ferdes, bidro videre til å forsterke og opprettholde bildet av en atskilt sakral og profan sfære i forhistorisk tid.

Offerteorien ble imidlertid lansert i en tid med et annet vitenskapsideal enn dagens, som la helt andre føringer for hva som kunne aksepteres av vitenskapelige utsagn. Naturvitenskapens teorier om forholdet mellom årsak og virkning og dens evolusjonistiske forankring overført på det arkeologiske materialet, den skeptiske holdningen ovenfor muligheten til å få innsyn i forhistorisk religion, tiltroen til skriftlige kilder i fravær av andre muligheter, men også Müllers posisjon i sin samtid – alt bidro til å bygge opp under den sentrale posisjonen offerteorien fikk blant skandinaviske arkeologer. Offerteorien ble etter hvert hva Bruno Latour har kalt en ”svart boks” - allment godkjent og antatt sikker kunnskap som danner grunnlaget for øvrige vitenskapelige slutninger, og som man dermed sjelden eller aldri stiller spørsmålstegn ved (Latour 1987:2–3). Men også svarte bokser kan åpnes, ifølge Latour, ikke ved å ta utgangspunkt i det ferdige forskningsresultatet eller teorien som sådan, men ved å se nærmere på

prosessen som gjorde at teorien i utgangspunktet ble formulert og akseptert. Latour presiserer derfor viktigheten av å gå tilbake til tidspunktet før boksen lukkes og blir svart (Latour 1987:22). Med Müllers testing av nedleggelsene av ensartet karakter opp imot ulike hypoteser, fikk offerteorien, som inntil da kun hadde blitt mottatt med forbehold (Müller 1886:216), et vitenskapelig fundament, og få skandinaviske arkeologer stilte spørsmål ved dens relevans. Jeg oppfatter derfor Müllers argumentasjon som sentral i prosessen som bidrar til at boksen omkring offerteorien lukkes. En åpning av boksen gjennom en nærmere undersøkelse av forskningsprosessen som ledet fram til aksepten av ikke bare offerteorien, men også de øvrige kategoriene og teoriene anvendt om depotfunnene som fenomen, reiser imidlertid tvil omkring selve fundamentet som forskningen omkring depotfunn har vært bygd på.

Den manglende refleksjonen omkring dette fundamentet førte til en ukritisk reproduksjon av begreper og teorier utover på 1900-tallet, som la grunnlaget for slutninger som fremdeles setter sitt preg på våre tolkninger av funnkategorien, og som har holdt liv i debatten sentrert rundt problematikken profan versus sakral. Med utgangspunkt i det tradisjonelle rammeverket for tolkningen av depoter, har dermed gjenstandenes egenart først og fremst blitt anvendt som en bekreftelse på teorier båret fram av 1800-tallets vitenskapssyn. Det gjelder også offerteorien, som inngikk som en del av det opprinnelige rammeverket. Den økende aksepten for offerteorien som forklaring på depotfunn fra både våtmark og tørrmark mot slutten av 1900-tallet, har videre skapt inntrykk av en helhetlig funngruppe, hvor gjenstandene gjerne tolkes som uttrykk for likeartede handlinger, både i tid og rom. Måten vi inndeler depotene på, og de merkelappene vi setter på dem i form av begrep som offer, handelsdepot og smeddepot, gir imidlertid lite rom for den variasjonen som gjenspeiles gjennom både funn og funnkontekster. En slik kategorisering av materialet gir også innblikk i kun et utvalg av de handlinger som knytter seg til depotene gjennom å fokusere på nedleggelsen framfor andre handlinger. Dermed utnytter vi i liten grad det potensialet som ligger i gjenstandenes fulle biografi.

Med bakgrunn i resultatene framkommet gjennom den forskningshistoriske analysen i dette kapitlet, vil jeg i neste kapittel gjøre rede for hvordan et alternativt perspektiv bedre kan aktivisere depotene som kilde. Kan vi, framfor å dele inn funnene i klart atskilte kategorier basert på skillet sakralt versus profant som det tradisjonelle rammeverket legger opp til, i stedet finne en midtre veg, eller for å anvende Worsaaes ord –

sannheten som ligger i midten?

KAPITTEL 3: TING, STED OG HANDLING – TEORETISKE OG METODISKE PERSPEKTIVER

The lives of artefacts in the present are not half as exciting as those they had in the past. And yet, those past lives are the direct outcome of their present lives.

(Holtorf 2002:63).

3.1. Innledning

I kapittel 2 gjorde jeg rede for hvordan teoriene omkring depotfunn ble formulert og akseptert, samtidig som jeg pekte på en del svakheter knyttet til det eksisterende rammeverket for tolkningen av depoter. I takt med introduksjonen av nye teoretiske perspektiver innenfor arkeologifaget de seneste 15–20 årene, og en økende vektlegging og aksept av rituelle aspekter ved forhistoriske samfunn, har imidlertid deler av dette rammeverket blitt gjenstand for diskusjon (bl.a. Bradley 2002, 2005; Fontijn 2002; Randsborg 2002, 2006; Berggren 2009, 2010). Samtidig har offerteoriens sterke posisjon, samt den økte interessen for landskapsstudier generelt innenfor arkeologifaget, ført til et fokus på depotenes lokalisering i landskapet. Men på hvilken måte har disse nye tilnærmingene til depotene skapt ny innsikt i de handlingene vi ser spor etter? Min redegjørelse for avhandlingens teoretiske og metodiske rammeverk i dette kapitlet tar form av en diskusjon omkring møtet mellom gamle og nye perspektiver.

3.2. Problematiske dikotomier

Som det framgikk av den forskningshistoriske analysen i kapittel 2, utgjorde oppfatningen om skillet mellom sakralt og profant et viktig bakenforliggende premiss for inndelingen av depotfunn i rituelle versus ikke-rituelle depoter i siste halvdel av 1800-tallet. I senere år har det imidlertid blitt rettet kritikk mot å operere med et slikt

skille i studier av forhistoriske samfunn, og i dette kapitlet ser jeg nærmere på hvordan arkeologer har søkt å overkomme skillet sakralt-profant i sine analyser. Diskusjonen munner ut i en redegjørelse av hvordan jeg selv stiller meg i forhold til denne problematikken som grunnlag for den videre analysen av det midtnorske materialet.

3.2.1. Sakralt versus profant

Tanken om at skillet mellom sakralt og profant utgjorde et sentralt element i alle religioner, og et grunnleggende trekk ved alle samfunn, ble videreført innenfor religionshistorisk forskning utover på 1900-tallet, først og fremst gjennom Emilie Durkheims innflytelsesrike verk *The Elementary Forms of the Religious Life* (1964 [1915]). Ifølge Durkheim, som gjerne anses som den første som eksplisitt formulerte et slikt syn, var skillet mellom de to kategoriene absolutt: “(...) the sacred and the profane have always and everywhere been conceived by the human mind as two distinct classes, as two worlds between which there is nothing in common” (Durkheim 1964:38–39). I motsetning til tidligere forskere som Edward B. Tylor og James Frazer, som hadde vektlagt troen på guder og overnaturlige vesener som det essensielle ved religion, stod ritualenes sosiale funksjon sentralt i Durkheims forklaring av religion. Bare gjennom en slik innfallsvinkel kunne man komme innunder overflaten og forstå religionens sanne vesen. Til tross for at Durkheim skilte seg fra tidligere antropologer på dette punktet, var likevel oppfatningen om en todeling av samfunnet i en sakral og profan sfære den samme. I henhold til Durkheim, var forhold som angikk det sakrale knyttet opp mot et større fellesskap og samfunnet som helhet, og lot seg dessuten skille fra det profane gjennom å være forbudt eller holdt separat på annen måte (Durkheim 1964:37–47). Religion kunne dermed defineres som ” (...) a unified system of beliefs and practices relative to sacred things, that is, to things set apart and forbidden – beliefs and practices which unite into one single moral community called a church, all those who adhere to them” (Durkheim 1964:47).

Få ”primitive” samfunn skiller imidlertid mellom sakralt og profant på den måten blant annet Durkheim hevdet, og i senere år har kritikk mot denne oppfatningen blitt framført fra flere hold, både av antropologer, religionshistorikere og arkeologer (bl.a. Hill 1995; Pals 1996:115–116; Brück 1999; Fontijn 2002; Bradley 2005; Bowie 2006:127;

Kaliff 2007). Mange ”primitive” samfunn har en monistisk framfor en dualistisk oppfattelse av verden, hvor dikotomier som sakralt/profant og rituellet/ikke-rituellet er fraværende, og hvor ritualer inngår som en integrert del av dagliglivet. Enkelte samfunn, som Atomifolket i Timor, har ikke engang et konsept om en profan kategori og heller ikke et ord som uttrykker en slik tanke (Brück 1999:319). Inndelingen av tilværelsen i en atskilt sakral og profan sfære, som mange vestlige samfunn i dag opererer med, er et resultat av en sekulariseringsprosess som har funnet sted først i nyere tid. Et slikt skille har sannsynligvis kun begrenset relevans for studiet av forhistoriske samfunn, og trolig må vi heller se for oss en situasjon hvor det vi i dag oppfatter som atskilte sfærer i større grad har grepet inn i hverandre.

Innenfor studiet av depoter ble denne erkjennelsen merkbar i siste halvdel av 1990-tallet. Endringen i perspektiv illustreres kanskje best ved Richard Bradleys helomvending i synet på depoter med fragmenterte gjenstander og støpeavfall fra bronsealderen, såkalte ”utilitarian hoards”, i den andre utgaven av boka *The Passage of Arms*. I den første utgaven, publisert i 1990, hadde Bradley argumentert for at depoter av denne typen representerte oppsamlinger av gjenstander ment for omsmelting. Med andre ord lå gjenstandenes betydning i metallens verdi som råstoff. Ifølge Bradley lot disse depotene seg klart atskille fra gjenstander nedlagt i elver og myrer, som bedre lot seg tolke som offerfunn. I forordet til den nye utgaven, innrømmet imidlertid Bradley at ” (...) a weakness of *The passage of arms* is that it takes little account of the production of metalwork and places so much emphasis on the final deposition of a number of specialised artefacts” (Bradley 1998:xix). Med referanse til etnografiske studier av metallhåndverk i ”primitive” samfunn, påpekte Bradley hvordan det kan ha vært knyttet rituelle aspekter også til forhistorisk metallurgi. Med et slikt syn på smedens arbeid i bronsealderen, var det ifølge Bradley lite hensiktsmessig å operere med en todeling av depoter i henholdsvis en profan og en sakral gruppe: ”On a less theoretical level, a new approach to this evidence may explain why it was never retrieved – it was as much an offering as the swords found in rivers and lakes” (Bradley 1998:xix, se også Bradley 2000, 2005).

Synspunkter lik Bradleys kan gjenfinnes i flere studier av depoter de senere årene (bl.a. Fontijn 2002; Frost 2008; Wentik 2006; Lamdin-Whymark 2008), og det kan derfor synes unødvendig med nok en diskusjon omkring problematikken sakralt versus

profant i relasjon til depotfunn. Som det framgår av diskusjonen nedenfor, mener jeg likevel det kan stilles spørsmål ved om et slikt skifte av perspektiv har fått vesentlige konsekvenser for forskningen omkring depoter i sin helhet.

3.2.2. Mot ny innsikt?

Som det framgikk både av den innledende diskusjonen om begrepsbruk i kapittel 1, samt forskningshistorikken i kapittel 2, har ritualbegrepet i studiet av depoter stort sett vært anvendt i betydningen offer. Det kommer til uttrykk både ved at begrep som rituelle depoter og offerfunn anvendes om hverandre i en og samme analyse, men også ved at offerhandlinger har utgjort utgangspunktet for oppsett av kriterier for hvordan rituelle depoter skal utskilles i et materiale (se kap. 1.3.2. og 2.5.). Denne bruken av ritualbegrepet i studiet av depoter har nær sammenheng med den tradisjonelle inndelingen av depotfunn fra slutten av 1800-tallet, hvor offerteorien framsto som eneste ”rituelle” forklaringsmodell som kunne aksepteres innenfor en vitenskapelig diskurs hvor profane, rasjonelle forklaringsmodeller var å foretrekke (se kap. 2.3.). I en tid hvor skillet mellom sakralt og profant som utgangspunkt for studiet av forhistoriske samfunn har blitt gjenstand for kritikk, er det derfor tankevekkende at mens tolkninger som ser depotene som profane handelsdepoter, smeddepoter og skattefunn får stadig færre tilhengere, opplever offerteorien en økende tilslutning, i den grad at den i dag utgjør den klart foretrukne teorien bak funngruppen i sin helhet (se kap. 1.2.1 og 1.2.2. med referanser). Offerteorien er imidlertid like mye et resultat av 1800-tallets tankegods som de øvrige teoriene som vi i dag stiller spørsmålstegn ved. Som jeg gjorde rede for i den forskningshistoriske gjennomgangen i kapittel 2, ble offerteorien i første omgang anvendt som forklaring på funn som ikke lot seg tolke i lys av profane forklaringsmodeller. Offerkategorien har likevel ikke kun utgjort en ”passiv” kategori, utelukkende definert av andre kategorier. Etter hvert som skandinaviske arkeologer fikk stadig større tiltro til offerteorien utover på 1900-tallet, blant annet som en konsekvens av koblingen opp imot ”gudinnen med halsringen” (se kap. 2.3.), ble offerteorien i seg selv et fast holdepunkt som la premissene for hvilke funn som skulle betraktes som profane. De ulike depotfunnkategoriene må derfor ses i sammenheng – de har til enhver tid eksistert i et gjensidig forhold til hverandre. Om vi fullt ut skal ta konsekvensene av kritikken av

skillet mellom sakralt og profant som disse kategoriene bygger på, innebærer det at vi må stille spørsmålsteget ved rammeverket i sin helhet, ikke kun deler av det. Ved å uforbeholdent godta offerteorien som grunnlag for tolkningen av depoter, og samtidig forkaste øvrige forklaringsmodeller, unnlater vi å ta et oppgjør med hele den arven vi bærer med oss.

Med offerteorien som eneste ”rituelle” alternativ på slutten av 1800-tallet, ble en mengde funn av svært ulik karakter ført sammen i en gruppe med antatt felles bakgrunn. Ved at fellesnevneren for gruppen som helhet utgjorde selve nedleggelseshandlingen, ofringen, ble imidlertid variasjonen innad i gruppen tillagt liten vekt. Snarere var en slik variasjon i materialet å forvente ut ifra ofringens karakter i primitive samfunn (se kap. 1.3.3.). Når vi nå anvender den samme teorien med utgangspunkt i et stadig mer omfattende og variert materiale, risikerer vi å underkommunisere variasjonen i materialet til fordel for kategorier med bakgrunn i vår egen tid. Som Åsa Berggren har påpekt, har offerkategorien etter hvert blitt en samlesekk for funn som ikke lar seg tolke som verken boplassfunn eller gravfunn. Denne inndelingen av det arkeologiske materialet gir imidlertid et lite nyansert og trolig forenklet bilde av forhistoriske handlingsmønstre. Ved å anvende offerbetegnelsen på gruppen av depoter i sin helhet, gir vi inntrykk av en enhetlig kategori som i utgangspunktet kan romme flere ulike hendelser (Berggren 2009:35–37, 45).

Offerteorien stod videre i motsetning til de profane kategoriene som ble lansert, nettopp ved at den involverte kontakt med overnaturlige krefter i form av ånder, guder eller forfedre. Følgelig står vi her ovenfor en utpreget sakral handling, som allerede har lagt premissene for hvordan vi tolker øvrige handlingsaspekt knyttet til depotene. Ved å ta utgangspunkt i offerteorien ved studiet av depotfunn, eller ved å anvende begrepet ritual i betydningen offer, har vi dermed lagt klare rammer for hvordan vi tilnærmer oss de handlingene depotene er spor etter; rammer som i stor grad bygger på det gamle skillet mellom sakralt og profant. Offerteorien og betegnelsen offer eller votivfunn, figurerer likevel i studier av depoter blant arkeologer som i utgangspunktet har stilt seg kritisk til et slikt skille (bl.a. Fontijn 2002; Nilsson & Nilsson 2003; Bradley 2000, 2005). Den ofte ukritiske anvendelsen av offerteorien, antyder dermed at vi fremdeles har vansker med å frigjøre oss fra gamle tankemønstre, til tross for forsøk på det motsatte. Slik jeg ser det, skyldes det at vi ikke i tilstrekkelig grad har tatt innover oss *hvordan* de

tradisjonelle teoriene, deriblant offerteorien, har formet vår oppfatning av deponering som fenomen i de godt og vel 150 årene de har eksistert som våre referanserammer.

I sin studie av nederlandske depoter fra bronsealderen, påpeker Fontijn (2002) hvordan både gjenstandene i depotene, som vitner om at kun utvalgte gjenstander har inngått i en slik praksis, men også mangelen på egentlige ”offersteder” i det nederlandske materialet, gjør det rimelig å tolke depotene fra bronsealderen som uttrykk for en særegen form for gjenstandshåndtering, som ikke lar seg direkte sammenlikne med offerhandlinger slik vi finner dem omtalt i historiske kilder (Fontijn 2002:267–268). Berggren har videre rettet oppmerksomheten mot det såkalte oversettelsesproblemet innenfor antropologifaget, som innebærer at kunnskap kan gå tapt eller misforstås når fremmede kulturer skal beskrives av forskere både med et annet språk og en annen forforståelse. Blant annet er betydningene som antropologer har lagt i begrepet offer, sterkt preget av et jødisk og kristent verdensbilde, hevder Berggren (2009:43–44).

Om vi skal unngå de begrensningene tradisjonelle tolkningsmodeller og begreper legger på det arkeologiske materialet, må det arkeologiske materialet i større grad få danne utgangspunkt for våre analyser av funngruppen, og i diskusjonen som følger vil jeg redegjøre for min egen tilnærming i dette arbeidet.

3.2.3. Fra ritual til ritualisering

I senere år har studiet av ritualer ikke bare innenfor antropologi, men også arkeologi, i økende grad valgt å fokusere på handlingsaspektene ved ritualer framfor ritualenes mening. I studiet av depoter har flere arkeologer (bl.a. Fontijn 2002; Bradley 2003, Bradley 2005; Falk 2008; Lamdin-Whymark 2008; Berggren 2010) latt seg inspirere av antropologen Catherine Bells tanker omkring ritual i forsøk på å overkomme problemene som knytter seg til skillet sakralt/profant (Bell 1992, 1997).

Ifølge Bell knytter det seg flere problemer til måten ritual har vært oppfattet på, som hovedsakelig har sammenheng med det postulerte skillet mellom tanke og handling. Hun påpeker hvordan forskere som argumenterer i favør av ritualer som en distinktiv og klart avgrenset kategori, ofte opererer med en inndeling mellom rituel/symbolsk og teknisk/praktisk, som lett fører til en oppdeling mellom rituelle og ikke-rituelle handlinger ut ifra kriterier som rasjonelt og ikke-rasjonelt. Dermed gis det ikke rom for

at andre kategorier og skiller kan ha eksistert i de samfunnene vi studerer (Bell 1992:70–72). Bell stiller seg dermed kritisk til å operere med en generell definisjon av ritual på tvers av tid og rom. Et slikt utgangspunkt øker tvert imot faren for at vi i stedet ender opp med å konstruere våre egne kategorier som har lite til felles med det objektet vi studerer, påpeker Bell (Bell 2007:285–286).

Inspirert av Pierre Bourdieus praksisteori, og hans begrep *habitus* (Bourdieu 1977), argumenterer hun i stedet for et handlingsorientert perspektiv på ritualer, hvor hovedfokus ligger på prosessen som fører til at en handling får en rituell karakter. Som analytisk redskap anvender hun begrepet *ritualisering*, som ifølge Bell refererer til "(...) a way of acting that is designed and orchestrated to distinguish and privilege what is done in comparison to other, more quotidian, activities" (Bell 1992:74). Ritualisering skal dermed oppfattes som en eller flere særskilte strategier, som bidrar til å gi enkelte handlinger en privilegert status i forhold til andre handlinger gjennom måten handlingen utføres på i en gitt sammenheng. Bell er forsiktig med å definere begrepet nærmere, nettopp fordi de handlingene som omfattes av begrepet vil kunne variere avhengig av under hvilke omstendigheter de utføres (Bell 1992:92-93,141). Med Bells handlingsorienterte tilnærming til studiet av ritualer, framstår kategorier som sakralt og profant som alt annet enn statiske: "Ritualization appreciates how sacred and profane activities are differentiated in the performing of them, and thus how ritualization gives rise to or creates the sacred as such by virtue of its sheer differentiation from the profane" (Bell 1992:91). Et fokus på ritualisering, slik Bell definerer begrepet, muliggjør dermed en mer åpen innfallsvinkel som ikke binder forskeren fast i forutinntatte holdninger om hva som definerer et ritual, og hva som skiller sakralt fra profant. Samtidig knytter det seg også utfordringer til Bells ritualteori anvendt på det arkeologiske materialet, og jeg vil nedenfor redegjøre for en del problematiske aspekter som grunnlag for min egen anvendelse av ritualiseringsbegrepet i denne avhandlingen.

Bells perspektiv innebærer at rituell aktivitet ikke kan ses totalt atskilt fra handling for øvrig. Enhver handling kan ritualiseres, også gjøremål som vi oppfatter som relativt hverdagslige. Følgelig eksisterer det ikke et skarpt skille mellom hverdagslige og rituelle handlinger. Snarere er det snakk om et kontinuum av handlinger med ulik grad av formalitet – fra religiøse til sekulære, offisielle til mer private, rutinemessige til improviserte, formelle til uformelle og periodiske til mer uregelmessige (Bell 1997:138).

Bell tar utgangspunkt i handlinger hun kaller "ritual-like" for å belyse hvordan samfunn ritualiserer handlinger. Bell bruker betegnelsen "ritual-like" om handlinger som vi ikke umiddelbart oppfatter som klassiske eksempler på ritualer som bryllup og dåp, men som likevel deler mange likhetstrekk med ritualer, og som også i enkelte tilfeller har vært oppfattet som ritualer. Det kan dreie seg om for eksempel sport, teater, bordmanerer og hilsing. Bakgrunnen for en slik vinkling ligger i ønsket om å rette søkelyset mot hva det er som gjør at vi oppfatter disse handlingene som beslektet med ritualer, med andre ord, hva vi betrakter som essensielle trekk ved rituelle handlinger. Bell framhever formalisme, tradisjonsbundethet, repetisjon i kontrollerte former, regelbundethet, anvendelse av sakral symbolikk samt "performance" som ofte anvendte ritualiseringsstrategier, selv om disse ikke utelukkende opptrer i forbindelse med ritualer (Bell 1997:138–169).

Ved en gjennomgang av ritualiseringsstrategiene nevnt ovenfor, viser Bell hvordan det vi oppfatter som særtrekk ved ritualer, ikke kun karakteriserer handlinger innenfor en religiøs kontekst, men opptrer i tilknytning til et vidt spektrum av handlinger i større eller mindre grad. Bell påpeker likevel hvordan amerikanske og europeiske samfunn ikke oppfatter sport og teater på lik linje med bryllup og dåp, hvilket gjør det naturlig å operere med en distinksjon mellom ritualer og handlinger som er "ritual-like" (Bell 1997:164). Bruken av begrepet "ritual-like" har imidlertid vært oppfattet som en svakhet ved hennes resonnement. Peter Habbe understreker det problematiske i å skille mellom ritualliknende handlinger og ritualer, og mener Bells valg av begrepet "ritual-like", blir nok en måte å opprettholde skillet mellom en rituell og en hverdagslig handling på, til tross for hennes intensjon om det motsatte (Habbe 2005:30–31). Likeledes påpeker Lars Fogelin hvordan det i Bells bruk av begrepet "ritual-like" "believes an interest in maintaining a separation between religious and secular rituals while recognizing the difficulty, if not impossibility, of doing so" (Fogelin 2007:58).

Overført til det arkeologiske materialet, utgjør også Bells anvendelse av begrepet "ritual-like", samt hennes argumentasjon for et kontinuum av handlinger en utfordring. Bell erkjenner hvordan samfunn opererer med ulike distinksjoner, og hvordan ritualer dermed er kulturspesifikke. Hennes egen distinksjon er mulig fordi hun, i likhet med de fleste andre antropologer, tar utgangspunkt i handlinger som vi kan observere i praksis. På et tilsvarende grunnlag kan Roy Rappaport (1999) argumentere for et vesentlig skille mellom ritual og teater på bakgrunn av blant annet graden av deltakelse i den sentrale

handlingen (en menighet under en gudstjeneste er involvert i handlingen gjennom bønn og sang, mens publikum til stede på et teater kun observerer handlingen), men også ved at utøverne på en teaterscene kun spiller, mens ritualer utføres ”in earnest” (Rappaport 1999:37–46). For arkeologer, som anvender fragmentariske spor som utgangspunkt for rekonstruksjonen av forhistoriske handlinger, vil slike nyanser være vanskelige å påvise, fordi ikke alle handlinger som skaper distinksjoner etterlater spor. Det gjelder også måter å handle på som faller inn under Bells ritualiseringsstrategier, og som ofte figurerer på lister over kjennetegn ved ritualer (se også Rappaport 1999). Blant annet vil stemmebruk og ordvalg, anvendelsen av arkaisk språk eller bestemte kroppsbevegelser, ha betydning for hvor formell vi oppfatter en handling, og ofte, men ikke alltid, være avgjørende for om vi anser den for å inneha rituelle kvaliteter. Performative elementer som sang, dans og prosesjoner, vil likeledes være vanskelige å påvise i et arkeologisk materiale. Når det gjelder enkelte handlingsaspekter, kommer dermed det arkeologiske materialet til kort, selv om vi ofte antar at slike elementer kan ha inngått som ledd i de handlingene vi studerer. Blant annet ser vi gjerne for oss at nedleggelsen av det vi i dag klassifiserer som depotfunn, har funnet sted i nærvær av en større folkemengde, som gir nedleggelseshandlingen et sterkt performativt preg. Et slikt inntrykk er imidlertid skapt av offerteorien, idet materialet i seg selv ikke sier noe om hvor mange som bevitnet nedleggelsen. Det kan ha vært 100 eller 50, men også bare en eller to.

For arkeologer skaper de manglende brikkene i det totale bildet problemer også i forhold til å tolke sporene etter forhistoriske handlinger som er bevart. Som påpekt av Berggren og Stutz (2010), kan erkjennelsen av at ritualer ikke skiller seg vesentlig fra andre handlinger, gjøre det vanskelig å sikkert påvise ritualer i et arkeologisk materiale. Hva vi arkeologer ofte kan observere er spor etter gjentatte handlinger som danner mønstre som vi kan anta har bakgrunn i bestemte måter å utføre handlingene på – med andre ord kan de sies å være formaliserte. I henhold til Bell, men også forskere som Rappaport, er imidlertid ikke formalitet en kvalitet som kun opptrer i tilknytning til ritualer. Ritualer kan også oppvise ulik grad av formalitet, i likhet med øvrige handlinger. Følgelig trenger ikke formalitet i seg selv innebære at det arkeologiske materialet representerer spor etter ritualer. Som en konsekvens blir det vanskelig å sikkert argumentere for at det deponerte materialet fra en lokalitet som Hindbygården mosse i Skåne, som vitner om formaliserte handlinger, men som ikke skiller seg vesentlig

fra boplassmateriale fra neolittikum og bronsealder, gjenspeiler forhistoriske ritualer, påpeker Berggren og Stutz (2010:186–191). Differensieringsstrategier kan imidlertid være mulige å påvise i det arkeologiske materialet, hvilket gjør at de foretrekker Bells ritualiseringsbegrep framfor et fokus på ritualer. Når det gjelder Hindbygården Mosse, antyder for eksempel vegetasjonshistoriske undersøkelser at både vegetasjon, lukt og lyder må ha skilt stedet fra de øvrige omgivelsene under store deler av det tidsrommet deponeringene pågikk. Følgelig kan stedet i seg selv oppfattes som en ritualiseringsstrategi som bidro til å gi stedet og handlingene som pågikk der en privilegert status i forhold til andre handlinger (Berggren & Stutz 2010; se også Berggren 2010).

I mange tilfeller vil det dermed være vanskelig for arkeologer å sikkert identifisere spor etter ritualer i det arkeologiske materialet, og også skjelve nyanser mellom det vi i dag oppfatter som ritualer og ritual-like handlinger. Slike forsøk kan også synes lite relevante, ettersom det, som Bell påpeker, ikke eksisterer en universell oppfatning av hva som kjenner et ritual, og heller ikke alle kulturer har et begrep med samme meningsinnhold som "vårt" ritualbegrep. Hvilken betegnelse vi velger å gi disse handlingene er kanskje mindre viktig, så lenge vi erkjenner at vi står ovenfor handlinger som har vært av betydning for de samfunn som utførte dem. I sin sluttet diskusjon omkring arkeologers møte med ritualteori og problemene som kan oppstå i den forbindelse, poengterer også Berggren og Stutz at: "(...) perhaps it is not as important to categorize the actions as it is to understand how people have acted and how these acts structured their world" (2010:191).

Mens enkelte lokaliteter som Hindbygården mosse kan by på tolkningsmessige problemer, er det likevel liten tvil om at et stort flertall av nedleggelsene som vi i dag betegner som depotfunn har fulgt visse konvensjoner. Selv om det er mulig å påvise variasjoner mellom ulike områder, kan flere av de punktene Bell omtaler som ofte anvendte ritualiseringsstrategier gjenkjennes om vi betrakter funngruppen under ett. Mange av nedleggelsene har funnet sted på steder i landskapet som ligger et stykke unna de bosatte områdene, og i miljøer som ikke egner seg for bosetning – det kan være myrer, urer eller fjellområder. Utvalget av gjenstander har heller ikke vært tilfeldig. Det er ofte de samme gjenstandstypene, for eksempel bronseøkser eller halsringer, som nedlegges over større geografiske områder. Samlede depoter viser også at det har eksistert klare oppfatninger om hvilke gjenstander som kunne nedlegges sammen – blant annet

forekommer gjenstander av flint og bronse sjelden sammen i ett og samme depot (Karsten 1994). Videre dreier det seg ofte, men ikke alltid, om gjenstander som vi ikke finner i graver eller som boplassfunn fra samme tidsrom. Blant annet er bronseøksene fra eldre bronsealder gjenstander som typisk opptrer i depoter (Johansen 1993; Sjöberg 2008). Funn av gjenstander liggende i sirkler eller på rekke, eventuelt innpakket, tyder også på at det har vært regler knyttet til hvordan utvalgte gjenstandstyper skulle nedlegges; regler som har vært fulgt over større områder gjennom lang tid. Enkelte av gjenstandene som nedlegges har også et klart sakralt preg, det gjelder blant annet funn som solskiven fra Trundholm Mose og Fårdalsfunnet. I tillegg er flere av gjenstandene som porfyrøksene fra yngre bronsealder utformet på en slik måte at de ikke har egnet seg til praktisk bruk. I depotenes særtrekk kan vi dermed spore både formalisering, regelbundethet, tradisjonsbundethet, repetisjon i henhold til faste normer samt anvendelse av sakral symbolikk.

I forhold til anvendelsen av ritualteorier som Bells, ligger utfordringen når det gjelder disse mer ”konvensjonelle” depotene i at vi ikke kan utelukke at depotfunnene representerer slutten av lengre handlingssekvenser, hvor ulike handlinger kan ha vært tillagt større eller mindre betydning, og hvor enkelte handlinger kan ha vært oppfattet som mer ”rituelle” enn andre. Muligheten er derfor til stede for at vi i sporene etter selve nedleggelsen kun ser deler av det totale bildet; et moment jeg vil komme nærmere tilbake til i mine analyser av de midtnorske depotene. Om vi skal være i stand til å se hvordan kontrast skapes gjennom måten handlinger utføres på, forutsetter også det en relativt god oversikt over forhistoriske handlingsmønstre, slik at vi kan se på hvilken måte visse handlinger framstår som mer privilegerte enn andre. Et slikt overblikk vil sjeldent være mulig. I enkelte tilfeller kan det derfor være vanskelig å sikkert gjenkjenne differensieringsstrategier i et arkeologisk materiale.

Til tross for de begrensningene som knytter seg anvendelsen av også Bells teori på arkeologisk materiale, anser jeg likevel ritualiseringsbegrepet som et fruktbart utgangspunkt for å tenke omkring depoter. Ikke bare gir det oss et alternativ til å tolke depoter i lys av fastlåste begreper som sakralt og profant. Med fokuset rettet inn mot prosessen som gjør at en handling antar en rituell karakter, oppfordrer teorien oss til å søke svar utenom de snevre tidsrammene selve deponeringshandlingen legger til grunn, gjennom å undersøke gjenstandenes biografi. Det åpner opp for en aktivisering av flere sider ved depotene som kilde til forhistoriske handlinger (se kap. 3.3.2.).

3.3. Sted og ting – kontekst og relasjoner

Så langt i denne avhandlingen, har jeg pekt på flere svakheter som knytter seg til offerteorien som utgangspunkt for en analyse av depoter. En av dem er tilbøyeligheten til å ville se en stor og variert funngruppe mot en felles bakgrunn, hvilket gjør at potensialet som ligger innad i gruppen ikke blir utnyttet fullt ut. Gjennom å vektlegge de nedlagte gjenstandene som verdier, retter også de tradisjonelle depotfunnkategoriene blikket mot selve nedleggelsen, hvilket innebærer at nedleggelsen gjerne får fortrinn framfor andre handlinger som depotene også kan gi innsikt i. Som det vil framgå av den videre diskusjonen, får også denne tendensen til å se de nedlagte gjenstandene som i hovedsak verdier, konsekvenser for hvordan vi anvender dem som kilde, ved at gjenstandene inntar en relativt passiv rolle. Disse begrensningene knyttet til offerteorien som referanseramme får konsekvenser av både teoretisk og metodisk art i forhold til den videre analysen av de midtnorske depotene i dette arbeidet.

Det følgende kapitlet tar avstand i en diskusjon omkring dreiningen i fokus fra ting til sted, som de senere årene har preget forskningen omkring depotfunn. Med utgangspunkt i det jeg oppfatter som problematiske aspekter ved slike undersøkelser, og i lys av begrensningene knyttet til offerteorien gjengitt ovenfor, utformes et teoretisk og metodisk rammeverk for den videre analysen av det midtnorske materialet.

3.3.1. Å finne sted?

Mens forskningen omkring depotfunn tradisjonelt har vært rettet inn mot de nedlagte gjenstandene, har arkeologer de senere årene viet større plass til depotenes deponeringsmiljø (Bradley 2000; Stjernquist 2001; Fontijn 2002, 2007; L. Larsson 2007; Frost 2008a; Lund 2009; Yates & Bradley 2010a, 2010b; Rundquist 2010; Fredengren 2011; Mikkelsen 2011; Hansen et. al. 2012; Mullin 2012). Denne økte interessen omkring deponeringsstedene har sammenheng med endringer i oppfatningen av depotene. Som en konsekvens av de mange usikkerhetsfaktorene som lenge har heftet ved tolkningen av depotfunn, har det i mange tilfeller vært vanskelig å sikkert avgjøre hvorvidt funnene representerer permanente eller ikke-permanente, rituelle eller ikke-rituelle nedleggelse. Følgelig har depotene i første rekke blitt anvendt som kilde til informasjon om blant annet

metallhåndverk, handelsforbindelser og kronologi (Fontijn 2002:13; Yates & Bradley 2010a:406). Med andre ord har ikke en mulig tolkning av et depot som en samling gjenstander nedlagt av en smed eller en handelsmann med tanke på senere framhenting, gitt grunnlag for å vektlegge undersøkelser av nedleggelsesstedet, da valg av sted i slike tilfeller kan ha vært mer eller mindre tilfeldig. Selv om rituelle forklaringsmodeller, og da først og fremst offerteorien, fikk langt tidligere fotfeste innenfor skandinavisk arkeologi enn i øvrige deler av Europa, har det alltid rådet en viss usikkerhet rundt tolkningen av funngruppen. Den stadig mer utbredte oppfatningen om at brorparten av depotene skal tolkes mot en rituell bakgrunn, utgjør derfor en viktig forutsetning for den økte interessen vi nå er vitne til omkring stedene hvor gjenstandene ble nedlagt.

Flere undersøkelser av depoters deponeringsmiljø de seneste årene, har avdekket at det i enkelte områder synes å ha vært klare oppfatninger om i hvilke typer våtmark bestemte gjenstandstyper skulle deponeres. David Fontijn (2002) har påpekt hvordan det i de sørlige områdene av Nederland i bronsealderen har vært en preferanse for å deponere sverd i elver, mens gjenstander som økser, spyd og dolker opptrer i tilknytning til ulike typer våtmarksmiljø (Fontijn 2002:106). Også Susanne Thedéen mener å se et mønster når det gjelder valg av våtmarksmiljø for deponering i Södermanland i bronsealderen. Her opptrer økser som oftest i tilknytning til rennende vann, mens stille vann har vært foretrukket for deponering av halsringer (Thedéen 2004:74–76). Undersøkelser i Fenland-distriktet i den østlige delen av England, vitner om en tilsvarende differensiering av våtmarksmiljø i bronsealderen, med blant annet sverd påvist i elver, og samlinger av gjenstander, dvs. ”hoards”, i myrer og mindre vannansamlinger et stykke fra de større elvene (Yates & Bradley 2010a:409–410).

Selv om mønstre lar seg avlese ut ifra depotenes deponeringsmiljø i enkelte områder, er likevel bildet som framtrer av depotenes lokalisering i landskapet langt fra entydig. Lene Melheims undersøkelse av depoter fra senneolittikum og bronsealder i Øst-Norge, viser at de samme gjenstandstypene forekommer i ulike miljøer, både på tørrmark og i våtmark (Melheim 2006:129). I sin undersøkelse av yngre bronsealders depotfunn fra Himmerland, Jylland, i et landskapsarkeologisk perspektiv, konkluderer også Lise Frost med at ”Når man undersøger de enkelte fund i detaljen, både hva angår sammensætning og valget af nedleggelsessted, er billedet imidlertid meget varierende. Indimellem kan man næsten få indtryk af, at variation eller et selvstændig udtryk bevidst er bleven søgt inden

for nogle fælles rammer” (Frost 2008a:162). Heller ikke Martin Mikkelsen (2011), som argumenterer overbevisende for nedleggelsen av depotet fra Fårdal i Jylland på det han oppfatter som en ”samlingsplass” i yngre bronsealder, klarer å se en tilsvarende relasjon mellom andre depoter og samlingsplasser på bakgrunn av de seks områdene han velger ut i sin analyse. Derimot framtrer et ”broget” bilde (Mikkelsen 2011:57–59).

De senere årenes vektlegging av sted og landskap i relasjon til depoter har uten tvil tilført et viktig element til studiet av depoter, blant annet i forhold til å avdekke en del overordnede mønstre som i enkelte områder kan være til hjelp i forvaltningssammenheng (Yates & Bradley 2010b). Åsa Berggrens analyse av det omfattende materialet fra Hindbygården mosse, viser også hvordan kunnskap om blant annet vegetasjonen på en lokalitet, såfremt slik informasjon foreligger, kan anvendes for å belyse de handlingene vi ser spor etter, gjennom å fokusere på de sensoriske opplevelsene knyttet til stedet og dets omgivelser (Berggren 2010). De fleste av undersøkelsene referert til ovenfor, viser likevel at det fremdeles er mye vi ikke forstår når det gjelder de styrende prinsippene bak deponering av gjenstander samt øvrig materiale i forhistorisk tid. Slik jeg ser det, skyldes disse problemene i hovedsak to forhold som har direkte relevans for min egen innfallsvinkel, både metodisk og teoretisk, til studiet av depoter i denne undersøkelsen.

De aller fleste depoter har framkommet som resultat av enten dreneringsarbeid, torvuttak, dyrkningsarbeid eller annet arbeid uten tilsyn og undersøkelse av arkeologer. Det innebærer at vi ofte mangler detaljerte opplysninger om miljøet på nedleggelseslokaliteten. Sparsomme opplysninger omkring funnkontekst kan dermed gjøre det vanskelig å se nyanser som kan ha vært av betydning for forhistoriske samfunn. Tilsvarende usikkerhet knytter seg til depotenes romlige relasjon til øvrige fornminner. Påviste boplasser med en rimelig sikker tilknytning til steder hvor deponering pågikk i forhistorisk tid, vil kun forbli en realitet for et mindretall av depotene, både på grunn av det arkeologiske materialets tilfeldige karakter, men også fordi en slik kunnskap ofte krever undersøkelser av et betydelig omfang. Arkeologiske undersøkelser kan dermed vesentlig endre oppfatningen av et depotfunns kontekst. Blant annet har maskinelle flateavdekkinger de senere årene kastet nytt lys over det tidligere omtalte Fårdalfunnet, som har gått fra å være tolket som en isolert nedleggelse langt fra bosetning, til å bli et depot nedlagt i nærheten av et omfattende aktivitetsområde i bruk gjennom flere hundre år (Mikkelsen 2011).

Om det lar seg gjøre å påvise bosetningsaktivitet i nærheten av en depotfunnlokalitet, kan det videre være vanskelig å sikkert påvise samtidighet mellom de to. I sin omfattende undersøkelse av metalldepoters landskapskontekst i den sørøstlige delen av England, påpeker Yates og Bradley nettopp hvordan en av svakhetene knyttet til de anvendte metodene som overflateregistrering og prøvestikking, var mangelen på funn av materiale som lot seg tidfeste spesifikt nok til å postulere en sikker sammenheng mellom depot og boplass (Yates & Bradley 2010b:53). Det har derfor lenge knyttet seg utfordringer til depotenes kontekst, selv om enkelte områder framstår som mer funnrrike enn andre, og dermed gir et bedre grunnlag for å vurdere deponeringsstedenes relasjon til øvrige kulturminner (bl.a. Stjernquist 2001; Frost 2008b; Yates & Bradley 2010a, 2010b; Mikkelsen 2011).

De midtnorske depotene fra senneolittikum og bronsealder utgjør på ingen måte noe unntak når det gjelder kontekstopplysningene som knytter seg til funngruppen som helhet. Påviste og undersøkte boplasser samt sikre gravminner fra senneolittikum og bronsealder i områder med påviste depotfunn, er relativt få i Midt-Norge, og ingen systematiske oversikter er utarbeidet for det materialet som finnes. En stor del av depotfunnmaterialet fra vestkysten av Norge består også av gjenstandstyper som flintskiver og avslag, skjeformede skrapere av flint, flintsigder samt enkle skafthulløkser, som kun kan gis en generell datering innenfor tidsrommet senneolittikum/eldre bronsealder, med andre ord et relativt vidt tidsrom. Det innebærer at det i praksis kan være flere hundre år mellom et depotfunn og påviste aktivitetsspor med diagnostisk gjenstandsmateriale fra samme tidsrom. Kombinert gjør disse faktorene det vanskelig å få et overblikk over anvendelsen av det forhistoriske landskapet som kunne tjene som en ramme omkring forståelsen av de handlingene depotene er uttrykk for. Å dermed avskrive depotene som kontekstløse, oppfatter jeg likevel som lite konstruktivt. *Snarere bør vi stille spørsmålet om vi ikke selv bidrar til å gi depotene en begrenset kontekst gjennom de kategoriene vi velger å putte dem inn i?* Det bringer meg over på det andre forholdet som jeg oppfatter som problematisk i studiet av depoters landskapskontekst de senere årene, og som direkte berører denne avhandlingens problemstilling.

Mange av de landskapsrelaterte studiene av depoter tar utgangspunkt i en felles bakgrunn for nedleggelsene, som ofte innebærer en tolkning av de nedlagte gjenstandene som ofringer (Thedéen 2004; Frost 2008a; Yates & Bradley 2010a; Rundquist 2010; Hansen

2012). Tolkningen av hvilke handlinger depotene er spor etter, er dermed i all hovedsak gitt på forhånd, og i den grad relasjonen mellom sted og handling belyses, er det gjerne i form av diskusjoner om hvilke gjenstander som nedlegges hvor i landskapet. Hovedfokus ligger dermed på hvor i landskapet ofringene fant sted, og i mindre grad på gjenstandene som kilde til kunnskap om forhistoriske handlinger. Med et slikt utgangspunkt tilskrives dermed gjenstandene en mindre aktiv rolle i analysen. I sin analyse av det deponerte materialet fra Skogsmossen, hevder blant annet Gunlög Graner følgende:

”(...) De nedlagda föremålen har alltså i första hand varit en del av de handlingar och det symbolspråk som man talade till maktarna genom. Laddade med innebörd har de sänts iväg genom kärrets vatten för att förmedla vad man ville ha framfört. När vi så gräver upp dem 6000 år senare är föremålen stumma eftersom vi inte är förtrogna med sändarnas symbolspråk. Föremålen har på så sätt blivit idémessigt urladdade, men kontexten de befinner sig i kan ändå i någon mån bli en nyckel till förståelse” (Graner 2005:10–11).

Sjelden stilles imidlertid spørsmålet om hvorvidt offerteorien, som ofte ligger i bunn av analysene, utgjør et egnet utgangspunkt for å forstå depotenes lokalisering og de mønstre som ellers avtegner seg i materialet. Ved å anta at nedleggelsene utgjør ofringer, har vi ikke bare tolket selve nedleggelseshandlingen, vi har også lagt premissene for hvordan ulike landskapselement tolkes gjennom å knytte dem opp imot overnaturlige krefter som de ofrede gjenstandene er rettet mot. Vår måte å konstruere relasjoner mellom sted, depoter og landskap på er dermed nært forbundet med vårt ståsted forut for analysen. Et slikt perspektiv kan imidlertid lett føre til et fastlåst syn på forhistoriske handlinger og forholdet mellom ulike funnkategorier.

Som en konsekvens av min redegjørelse ovenfor, vil jeg i min analyse av det midtnorske materialet ta utgangspunkt i de nedlagte gjenstandene. At gjenstandene i lang tid fikk størst oppmerksomhet i studier av depoter framfor nedleggelsene, betyr ikke nødvendigvis at vi sitter med en tilsvarende stor innsikt i de handlingene de er uttrykk for. Som det framgår av diskusjonen under, og også i de følgende analysene, har de tradisjonelle teoriene for fortolkning av depoter lagt klare rammer for hvordan vi har anvendt gjenstandsmaterialet i våre undersøkelser av depoter. Plasseringen av gjenstandene i sentrum, innebærer likevel ikke at jeg i utgangspunktet ønsker å nedtone

stedenes betydning. Utfordringen i studiet av depoter ligger imidlertid i å utnytte det materialet vi allerede har tilgjengelig på best mulig måte, hvilket i de fleste tilfeller betyr de nedlagte gjenstandene. Slik jeg oppfatter det, ligger også mye av forståelsen av depotenes landskapstilknytning i en tilsvarende forståelse og innsikt i de handlingene depotene gjenspeiler, som best kan belyses gjennom å få tingene i tale.

3.3.2. Tingenes tale – relasjonelle biografier

I tråd med Catherine Bells ritualiseringsbegrep, vektlegges i dette arbeidet konteksten gjenstandene inngikk i som kilde til gjenstandenes betydning og meningsinnhold. Til grunn for analysen av gjenstandsmaterialet ligger dermed oppfatningen om at mening skapes gjennom handling. En gjenstand kan følgelig anta ulik betydning, avhengig av hvilken kontekst den anvendes innenfor. Det innebærer at en deponert gjenstand ikke nødvendigvis trenger å være av spektakulær karakter. I forhold til depotfunnmaterialet fra bronsealderen, åpner det for å inkludere også gjenstander av andre materialer enn bronse, som gjerne har fått danne utgangspunktet for studier av depoter fra perioden. Selv om en vesentlig andel av depotene fra bronsealderen inneholder gjenstander av bronse, finner vi også depoter av blant annet tre og never, stein og harpiks, som ikke har tiltrukket seg tilsvarende oppmerksomhet (Matthews 2008). Vektleggingen av depoter med gjenstander av metall, har nær sammenheng med vår oppfatning av de nedlagte gjenstandene som verdier, enten tilhørende en smed, handelsmann, eller vedkommende person, gruppe eller samfunn som ofrer, og er dermed nært forbundet med det rammeverket vi anvender i vår tolkning av depoter. Ved å åpne for også andre typer depoter, ønsker jeg et bredere grunnlag som utgangspunkt for analysen, som i større grad gjenspeiler mangfoldigheten i materialet.

Innenfor en slik handlingsteoretisk og kontekstuell tilnærming, anvendes en biografisk ramme rundt analysene av gjenstandsmaterialet, hvilket innebærer at handlingsaspekter relatert til gjenstandene, samt gjenstandenes meningsinnhold ved nedleggelsen, knyttes opp imot ulike stadier i gjenstandenes liv (Kopytoff 1986). Med fokuset rettet inn mot nedleggelsehandlingen, legger offerteorien til grunn et kort tidsperspektiv. Ved å rette oppmerksomheten mot en gjenstands mange livsfaser, ønsker jeg å studere handling relatert til depotene over et så vidt spekter som mulig,

for derigjennom å undersøke både hva vi ser og *ikke* ser når vi anvender offerteorien som utgangspunkt for våre analyser av depoter. En slik overordnet ramme rundt analysen aktiviserer samtidig gjenstandsmaterialet i depotene. Med utgangspunkt i et biografisk perspektiv, oppfattes ikke gjenstandene som passive i den forstand at de kun er objekter som blir utsatt for og inngår i menneskers handlinger, slik det tradisjonelle rammeverket for depoter oppfordrer til. Gjenstandene tilskrives i stedet en aktiv rolle ved at de selv kan bidra til endring gjennom de betydningslag som knytter seg til dem (Gosden & Marshall 1999:169). Meningsinnholdet som knytter seg til en gjenstand, trenger imidlertid ikke være permanent, men kan endres alt etter hvilken kontekst gjenstanden inngår i (Jones 2002:84). En gjenstands biografi kan dermed være relativ kompleks, og trenger heller ikke være lineær, ettersom en gjenstand kan ”dø” opptil flere ganger i løpet av den tiden den er i bruk, ved at den tas ut av, og gjeninnføres i stadig nye kontekster (Joy 2009:543).

Det arkeologiske materialet legger likevel begrensninger på hvor detaljert en slik biografi kan bli. Mens antropologer kan konstruere en gjenstands komplette biografi ved å ta utgangspunkt i gjenstander anvendt i eksisterende samfunn, står arkeologer ovenfor kun bruddstykker av en gjenstands historie og livsløp. Foruten at disse manglene skaper åpenbare problemer i forhold til å kaste lys over de enkelte gjenstandenes biografi, gjør også det arkeologiske materialets ofte fragmentariske karakter at vi gjerne vektlegger de stadiene i en gjenstands biografi som vi ser direkte spor etter, dvs. gjenstandenes tilvirkning og deponering. Ved anvendelsen av et biografisk perspektiv i analysen av depoter, er det imidlertid viktig å være klar over at vår egen klassifisering og tolkning av gjenstandene også inngår i en gjenstands biografi, men i et lengre perspektiv. Gjenstandens lange biografi er imidlertid uløselig knyttet til hvordan vi også tolker dens korte biografi (Holtorf 2002). I en nylig utført analyse av depotfunnet fra Vestby i Oppland, framheves blant annet de ulike prosessene involvert i produksjonen av gjenstandene som en viktig forutsetning for å forstå deponeringen: ”(...) the cosmological concepts of the Bronze Age were created in the melting pot – in and through the craftsmen’s practice” (Lund & Melheim 2011:452). Funnet fra Vestby, som i dag består av to egenartede hjortedyr av bronse, tre halsringer med spirallukning og ovale endeplater dekorert med skipsfigurer, en bronsenål med fem skiver samt et halskjede med tinnbelagte bronseperler, bærer preg av lang tids bruk, og flere av gjenstandene må ha vært gamle da de ble nedlagt, trolig i periode VI (Lund & Melheim 2011). Nettopp i lys av gjenstandenes alder ved nedleggelsen,

er det påfallende hvor lite oppmerksomhet som vies til den fasen gjenstandene var lengst i bruk. Med unntak av de aspekter ved funnet som kan knyttes til bronsesmedens rolle, beskrives denne delen av gjenstandenes biografi i relativt generelle ordelag, ved at de antas å representere gjenstander med sammensatte biografier, brukt i ritualer relatert til kosmiske forestillinger knyttet til solens reise (Lund og Melheim 2011:450). Selv om Lund og Melheim får fram viktige sider ved gjenstandenes framstilling, som utgjør et sentralt ledd i gjenstandenes biografi, gir likevel det manglende fokuset på gjenstandene som kilde til kunnskap om fasen i midten, gjenstandenes bruk, analysen et noe uforløst preg.

Utfordringen i anvendelsen av et biografisk rammeverk ligger dermed i at materialet ofte kan gjøre det vanskelig å belyse flere av de handlingene som knytter seg til depotene. Særlig gjelder det nettopp fasen i midten, som ofte nedtones eller tas som en selvfølge i studier av depoter, både på grunn av materialets karakter, men også som et resultat av offerteoriens vektlegging av det siste stadiet i gjenstandenes biografi – nedleggelsen. Som påpekt av Joy (2009), kan imidlertid en gjenstands biografi forstås som mer enn en rent historisk framstilling av den aktuelle gjenstandens anvendelse fra produksjon til deponering. I løpet av den tiden en gjenstand er i bruk, vil den kunne inngå i relasjoner som involverer både mennesker, spesifikke handlinger, steder, samt øvrige gjenstander. En gjenstands biografi kan dermed ses som summen av de relasjoner som knytter seg til gjenstanden gjennom dens bruk over tid (Joy 2009:544). Et slikt relasjonelt utgangspunkt gjør det følgelig mulig å belyse stadier av en gjenstands biografi hvor det foreligger tilstrekkelig materiale, uten at de manglende leddene i biografien trenger å utgjøre en begrensning (Joy 2009:543–545). Tanken om gjenstanders relasjonelle biografier er nært knyttet til antropologer som Marilyn Strathern (1988), som på bakgrunn av studier av melanesiske samfunn, har argumentert for eksistensen av *divider* framfor individer i enkelte ikke-vestlige samfunn, hvor personbegrepet ikke er innskrenket til det enkelte individs kropp, men skal forstås i kraft av de sosiale relasjoner som personen inngår i. Alfred Gell tar Stratherns tanker et steg videre i sin studie *Art and Agency* (1998), hvor evnen til å handle ("agency") ikke kun er forbeholdt mennesker, men også kan tillegges blant annet ting gjennom de sosiale nettverk de inngår i. Gells teori tar avstand i en kritisk holdning til analyser av kunstobjekter som vektlegger semiotikk – "the language of art" - samt objektene estetske egenskaper. Gell ser i stedet kunst som: "(...) a system

of action, intended to change the world rather than encode symbolic proportions about it” (Gell 1998:6). Fokus er dermed på hva kunstobjektene gjør framfor hva de betyr. Sentralt i Gells teori om relasjonene som oppstår mellom mennesker og ting, står begrepene *Index* og *Abduction*. ”Index” skal i denne sammenhengen forstås som materielle attributter eller disposisjoner som på ulike måter skaper en *effekt* gjennom det de refererer til. I henhold til Gell, kan dermed en gjenstand, det være seg et kunstobjekt eller gjenstander for øvrig, sies å bære i seg evnen til ”å handle” gjennom måten de skaper en effekt hos den eller de som betrakter og/eller blir utsatt for den i ulike sammenhenger. Det kan skje gjennom f.eks. gjenstandens form, størrelse, farge eller dekor, som skaper assosiasjoner og dermed refererer til aspekter knyttet til dens produksjon og bruk. ”Index” er dermed ”the outcome, and/or instrument of, social agency” (Gell 1998:15). Et maleri vil referere til kunstneren, men også til tidligere kunstnere og malerier ved at de bærer i seg elementer som bygger på en lengre tradisjon. På samme måte vil røyk kunne være en ”index” til ild, og et smil referere til vennlighet (Gell 1998:13–16). De spesifikke kognitive prosessene som gjør oss i stand til å dra slike slutninger, kaller Gell for ”abduction”. Det er dermed gjennom å foreta disse koblingene at ”index” aktiviseres, og gjør kunstobjekter og gjenstander for øvrig i stand til å fungere som aktører (Gell 1998:14–16). Gell sidestiller likevel ikke gjenstanders evne til å handle med menneskers, og skiller mellom det han oppfatter som primære aktører, som involverer mennesker med intensjon og motivasjon, og sekundære aktører som ting, som ikke kan forårsake endring på selvstendig grunnlag. Det betyr ikke at slike sekundære aktører kun fungerer som aktører ”in a manner of speaking”, påpeker Gell, men at de får sin betydning gjennom de sosiale relasjonene de inngår i (Gell 1998:17–21).

I likhet med Gell, oppfatter jeg gjenstander som viktige aktører innenfor en relasjonell og kontekstuell ramme, hvilket innebærer at gjenstanders evne til å frambringe en effekt ses i relasjon til menneskelig handling, og dermed innenfor en sosial kontekst: ”At each level, humans as agents are required within these social networks to facilitate and anchor the efficacy of objects” (Meskell 2005:58, se også Meskell 2004; Glørstad 2008). Hvordan vi responderer på en gjenstand avhenger av i hvilken sammenheng vi har sett gjenstanden eller tilsvarende gjenstander i bruk tidligere, og/eller hvor godt vi kjenner til aspekter involvert i dens produksjon, med andre ord i hvilken grad vi har kjennskap til en gjenstands eller gjenstandstypes biografi. I et slikt perspektiv

antar gjenstander en rolle som aktører, fordi vi er predisponert til å oppfatte dem på en bestemt måte gjennom de erfaringer vi tidligere har gjort oss. Følgelig vil den effekten en gjenstand har på oss, være bestemt av vår *habitus* (Bourdieu 1977), og dermed kunne variere avhengig av tid og sted.

Ved at vi forbinder dem med, og knytter dem opp imot, bestemte handlinger, situasjoner, personer og steder, vil gjenstandene kunne fungere som viktige ”knagger” for hukommelsen, ved at de bevarer minner om de relasjonene de inngikk i (Jones 2007:22–26). I forhold til studiet av depoter, utgjør en slik relasjonell vinkling på gjenstanders biografi en fruktbar tilnærming, fordi gjenstandene gjennom å referere til de ulike relasjonene de inngikk i, kan bidra til å kaste lys over de manglende brikkene i en gjenstands biografi, som ofte knytter seg til gjenstandenes bruksfase. Et slikt utgangspunkt åpner også opp for en bedre utnyttelse av Bells ritualiseringsbegrep, ved at prosessen som gjør at en handling og en gjenstand får en ritualisert karakter, kan studeres over ulike faser og i et utvidet tidsperspektiv.

3.3.3. Videre metodiske grep

Som det framgikk i kapittel 1, foreligger det ingen samlet oversikt over de midtnorske depotene fra senneolittikum og bronsealder. Som grunnlag for den videre analysen av materialet, utarbeides derfor en oversikt over de midtnorske depotene i kapittel 4. En slik oversikt tjener flere formål i dette arbeidet.

Som en konsekvens av arkeologers kategorisering av depotene, og den økende tendensen til å anvende offerbetegnelsen på funngruppen i sin helhet, har variasjonen innad i gruppen av depoter i liten grad fått danne utgangspunkt for slutninger omkring de handlingene nedleggelsene er uttrykk for. Diskusjonen i avhandlingens analysedel konsentreres derfor omkring et utvalg depoter, hvor gjenstandene selv får spille en sentral rolle. Avhandlingens omfang vil naturlig nok måtte begrense antall depoter som velges ut for en slik analyse, og jeg har derfor valgt å legge vekt på depoter som gjenspeiler et tverrsnitt av det midtnorske materialet, både med henblikk på gjenstandstyper samt depotenes spredning i tid og rom. Et slikt valg gjør det mulig å prøve ut styrken i mine argumenter gjennom en undersøkelse av ulike typer depoter. Samtidig anser jeg en slik innfallsvinkel som godt egnet for å vise potensialet som ligger i depotene for videre

studier av kulturhistorisk karakter. Oversikten over deponeringspraksis i Midt-Norge som presenteres i kapittel 4 vil følgelig danne utgangspunktet for utskillelsen av depotene som inngår i analysen.

I kapittel 2 samt i dette kapitlet har jeg allerede vært inne på hvordan det knytter seg en del begrensninger til anvendelsen av det tradisjonelle rammeverket for fortolkning av depoter som offerteorien utgjør en del av. Målet med de videre analysene er å illustrere hvilke konsekvenser disse begrensningene får i praksis gjennom en nærmere undersøkelse av funn og funngrupper i det midtnorske materialet. Samtidig vil analysene danne utgangspunkt for betraktninger omkring alternative perspektiv som de enkelte funnene åpner opp for.

Av redegjørelsen ovenfor, framgår det at jeg i analysen av det midtnorske depotfunnmaterialet vil undersøke et fåtall depoter i dybden, framfor å behandle den store gruppen av depoter under ett. Et slikt metodisk grep innebærer at det bildet jeg framstiller av forhistorisk deponering vil bære preg av de spesifikke funnene eller funngruppene jeg velger ut for analyse. Mens en slik innfallsvinkel til materialet har klare fordeler i forhold til avhandlingens problemstilling, knytter det seg dermed også svakheter til et slikt perspektiv. Min analyse skal imidlertid ikke oppfattes som et forsøk på å gi et endelig svar på de handlingene som omga depotene i sin helhet. Til det er funngruppen for stor og kompleks. Målet i denne avhandlingen er i stedet å vise hvordan et alternativ til offerteorien kan anvendes på depoter av ulik karakter, og dermed få fram informasjon som offerteorien hindrer oss i å se. Følgelig skal analysene i denne avhandlingen ses som begynnelsen på en debatt omkring hvordan vi anvender depotene som kilde i lys av de kategoriene vi putter dem inn i, og hvordan vi bedre kan utnytte kunnskapspotensialet som ligger i depotene ved å søke nye veier.

KAPITTEL 4: HANDLINGER I SYSTEM

4.1. Innledning

I dette kapitlet presenteres en oversikt over midtnorsk deponeringspraksis i senneolittikum og bronsealder med utgangspunkt i depoter fra våtmark. Kapitlet innledes med en diskusjon omkring kildekritiske aspekter (kap. 4.2.). Deretter gis en redegjørelse for hvordan jeg vil gå fram for å skille ut depoter fra våtmark (kap. 4.3.). I dette arbeidet har jeg valgt å operere med én gruppe sikre depoter framfor flere nivåer med ulik sannsynlighetsgrad. Det innebærer at enkelte funngrupper vil bli diskutert mer inngående med henblikk på deponeringskontekst. Mangelen på gode oversikter over det senneolittiske materialet fra Midt-Norge har også gjort det nødvendig å utarbeide egne oversikter over deler av materialet som benyttes i diskusjonen. I tilfeller hvor gjenstandstyper er av en slik karakter at de ikke er vanlige i øvrige deler av Skandinavia, eller hvor nye undersøkelser har kastet lys over tidfestingen av enkelte funn, vil jeg videre gjøre rede for min datering av disse (kap. 4.4.). Argumentasjonen i kapitlet leder fram mot presentasjonen av et samlet funnbilde, hvor også øvrige midtnorske depoter fra samme tidsrom inkluderes (kap. 4.5.).

4.2. Kildekritiske aspekter

Det hefter flere problemer og usikkerhetsfaktorer knyttet til det å skulle utarbeide en oversikt over depoter generelt og våtmarksdepoter spesielt i Midt-Norge. Til tross for at våtmarksdepoter i større grad enn depoter fra tørrmark har fått ligge urørt, knytter det seg likevel feilkilder i forhold til å skille ut depoter også fra slike miljø. Mens våtmarkskontekst i mange tilfeller har vært bestemmende for tolkningen av funn som depot i øvrige deler av Europa, gjør den sene myrveksten i deler av undersøkelsesområdet at våtmarkskontekst ikke nødvendigvis trenger å innebære at en gjenstand ble deponert i våtmark. Hvilke gjenstander vi finner, og også tilstanden vi finner dem i, vil i tillegg være avhengig av bevaringsforholdene i det enkelte våtmarksmiljø, både under og i etterkant av nedleggelsen. Det trenger dermed ikke være et samsvar mellom det materialet vi har bevart og det som

opprinnelig ble nedlagt. Videre har et stort flertall av gjenstandene fra våtmark framkommet under drenering eller torvtaking, hvilket innebærer at opplysningene som foreligger om funnene kan være av varierende kvalitet. I de følgende kapitlene gis en vurdering av disse feilkildene som utgangspunkt for utarbeidelsen av oversikten over depoter fra våtmark i Midt-Norge.

4.2.1. Opplysninger knyttet til funn og funnforhold

I hvilken grad opplysninger knyttet til funnene er anvendbare for å skille ut depoter, men også hvorvidt denne informasjonen egner seg for å dra slutninger omkring deponering på et generelt grunnlag, avhenger av påliteligheten knyttet til opplysningene som foreligger for hvert funn. Kun et fåtall av funnstedene hvor depoter har framkommet har vært undersøkt av arkeolog og/eller botaniker, og opplysninger om funnene baserer seg derfor i stor grad på observasjoner gjort av ikke-arkeologer. For et utrent øye vil det være relativt uproblematisk å gjenkjenne gjenstander som økser, dolker og smykker av ulik art, mens for eksempel fragmenterte gjenstander, bein, redskapsavfall, kull, kokstein eller treverk ikke nødvendigvis fanger oppmerksomheten på tilsvarende måte. Det innebærer at framfor alt hele gjenstander kan være overrepresentert i materialet fra myr, samtidig som viktige trekk ved en eventuell nedleggelse kan ha blitt oversett. De gode bevaringsforholdene i myr kan også ha ført til at for eksempel forhistoriske gjenstander av tre ble antatt å være av nyere dato, og dermed ikke tatt vare på. Under både grøfting og torvuttak avdekkes videre et relativt begrenset areal med myr, og det kan gjøre det vanskelig å få en fullstendig oversikt over funnbildet på lokaliteten.

Påliteligheten knyttet til opplysninger om funn og funnforhold vil dessuten være avhengig av under hvilke omstendigheter opplysningene ble innrapportert til vedkommende museum eller antikvariske myndighet. I perioden ca. 1900–1950 innkam et stort antall funn til Museet fra distriktets myrer. Den store mengden myrfunn som kom for en dag i denne perioden, har sammenheng med et tilsvarende høyt aktivitetsnivå i myrene i ytre strøk i form av både torvstikking og grøfting i forbindelse med nydyrking (fig. 9). I dette tidsrommet lå et vesentlig ansvar for innsamlingen av funnopplysninger på Museets tillitsmenn, som fungerte som konservator Theodor

*Fig. 9. Uttak av torv på Austrått, Ørland, Sør-Trøndelag, i 1917. Mange av gårdene på Ørlandet hadde torvtakingsrett her, og flere depotfunn er gjort i området.
Foto: Fosen bildearkiv nr. 190.*

Petersens betrodde medarbeidere ute i distriktene (Henriksen & Myrvang 2003). Under Petersens tid som bestyrer av samlingen i Trondheim, fra 1915–1948, bestod denne ordningen på det meste av over 200 personer. Tillitsmennene hadde blant annet som oppgave å innrapportere opplysninger om funnsted og funnforhold etter instruks gitt av Petersen, og foretok også i enkelte tilfeller selv befaringer og mindre utgravninger, som blant annet dannet grunnlaget for svært grundige tilvekstbeskrivelser ført i pennen av Petersen selv (Henriksen & Myrvang 2003).

For funnene som inntok til Museet i denne perioden foreligger det derfor ofte gode opplysninger om funnforhold. Et flertall av funnene er stedfestet til gård, og ut ifra de topografiske opplysningene som oppgis, er det fremdeles mulig å lokalisere funnstedet for mange funn mer eller mindre eksakt innenfor et avgrenset område. For flere av gjenstandene fra våtmark er det angitt om de er funnet på bunn av myr eller i torvlag, samt hvor dypt gjenstanden eller gjenstandene lå; opplysninger som er viktige for å kunne stadfeste forhistorisk våtmarkskontekst (fig. 10 og 11). Et begrenset antall lokaliteter har også vært undersøkt av arkeolog og botaniker. Jeg anser derfor

Fig. 10: Funnstiasjonen på funnstedet for samlingen med skjeformede skrapere og flintskiver/avslag på Eikrem, Aukra, Møre og Romsdal (T 14772). Funnet ble gjort på bunnen av myra. Foto: Johannes Petersen.

Fig. 11: Museets tillitsmann Jonas Eikrem markerer funnstedet for depotet T 14772. Krysset til høyre markerer funnstedet for T 14773 – 4 avslag av flint. Foto: Johannes Petersen.

opplysningene som foreligger om funnforhold for gjenstandsmaterialet fra myr i Midt-Norge som et velegnet utgangspunkt for å skille ut depoter fra våtmark. Mulige feilkilder knyttet til blant annet observasjoner gjort av ikke-arkeologer vil likevel alltid måtte hefte ved et slikt materiale.

4.2.2. Bevaringsforholdene i midtnorske myrer

Det bevarte gjenstandsmaterialet fra myr trenger ikke nødvendigvis å være representativt for det som engang ble nedlagt eller etterlatt på annen måte. Selv om forholdene for bevaring av organisk materiale ofte vil være gunstige i våtmarksområder som myrer, skaper likevel myrenes varierende fysiske, kjemiske og mikrobiologiske sammensetning ulike forutsetninger for bevaring av arkeologisk materiale av organisk karakter (Corfield 2007). Myrer kan også være utsatt for kortere eller lengre perioder med mindre vanntilførsel, enten forårsaket av naturlige faktorer som blant annet endringer i klima, eller som følge av menneskelig inngripen i form av for eksempel drenering eller torvuttak. Redusert vanntilførsel vil påvirke tilgangen på oksygen og følgelig utviklingen av nedbrytende organismer (Menotti 2012:226–227).

Også måten gjenstandene ble deponert på, kan ha hatt innvirkning på gjenstandenes bevaringsgrad. Blant annet kan en gjenstand som ble etterlatt på myroverflata, eller som ble liggende å flyte i vann, være dårligere bevart enn gjenstander som ble nedlagt på dypere vann eller gravd ned i myr. Gjenstander innenfor en og samme deponeringslokalitet kan dermed ha hatt ulike bevaringsforhold om lokaliteten endret karakter over tid (Aaby et.al. 1999:36–37). Graden av bevaring kan også til dels være avhengig av hva slags type materiale som ble deponert. Blant annet har sure miljø med relativt lav pH, dvs. med verdier ned mot 4, vært ansett for å være gunstige for bevaring av organisk materiale av animalsk opprinnelse som for eksempel lær, skinn og ull (Corfield 2007:148).

Hvilke gjenstander eller deler av gjenstander vi gjenfinner, kan dermed ha sammenheng både med hvilken type myr eller våtmark gjenstandene eller gjenstandene ble deponert i, hva slags type materiale som ble deponert og på hvilken måte, samt den aktuelle myras historikk.

Myrene i Norge utviser en stor variasjon som i hovedsak har sammenheng med

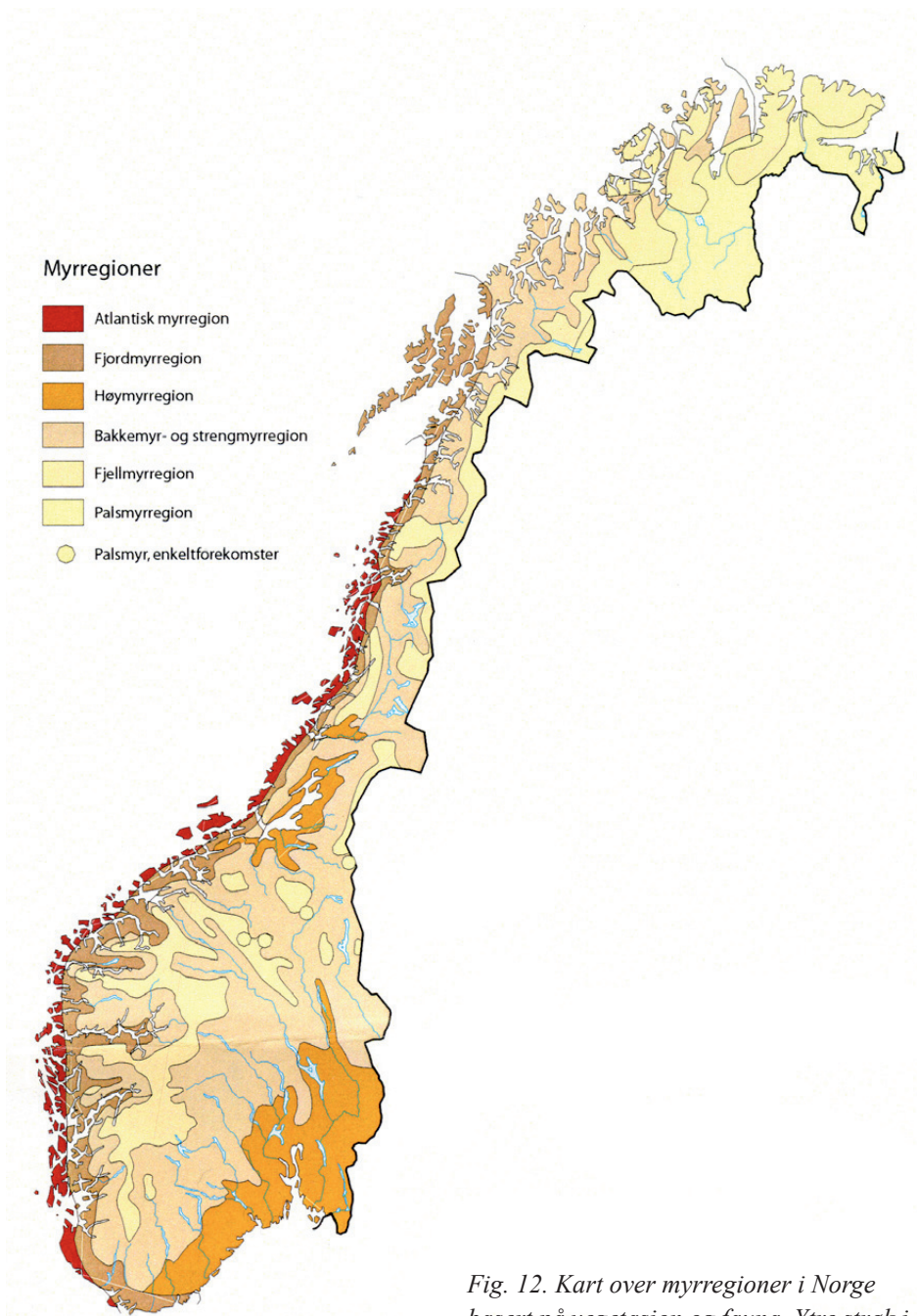

Fig. 12. Kart over myrregioner i Norge basert på vegetasjon og fauna. Ytre strøk i avhandlingen omfatter atlantisk myrregion markert med rødt. (Moen, A. 1998, kart. 60, s. 76).

vesentlige forskjeller i klima i de ulike regionene, men som også skyldes lokale forhold i geologi og terrengformasjoner (Moen 2002:61). På bakgrunn av myrtyper og myrenes flora og fauna, har de norske myrene blitt inndelt i syv myrregioner (fig. 12). Innenfor den atlantiske myrregionen, som i Midt-Norge omfatter den delen av ytre kyststrøk hvor flest myrfunn er gjort, finner vi i hovedsak terrengdekkende myrer dominert av partier med nedbørsmyr, såkalt ombrotrof myr (Moen 1998:74–77). I indre dal- og fjordstrøk finner vi i større grad høymyrer, som også får tilført næring kun gjennom nedbør. Nedbørsmyra er artsfattig, fattig på mineralnæring, og har en pH som ligger omkring 4 (Moen 2001:63). De sure torvlagene både i terrengdekkende myrer og i høymyrer er gunstig for bevaring av organisk materiale. Moselikene fra Nordvest-Europa med bevarte bløtdeler er for eksempel funnet både i atlantiske høymyrer og i terrengdekkende myrer (Van der Sanden 1996:26–37).

Innenfor relativt avgrensede områder kan det likevel finnes en overlapping av ulike myrtyper, og flere av myrene med funn fra forhistorisk tid i Midt-Norge har blitt fjernet eller omgjort til dyrkamark. Det gjør det problematisk både å anslå til hvilken myrtype den aktuelle myra har tilhørt, samt innhente informasjon om de enkelte myrområdenes historikk. I de aller fleste tilfeller blir det følgelig vanskelig å dra slutninger om hvilke forutsetninger som har vært til stede for bevaring av organisk materiale. Selv om det dermed kan være vanskelig å dra generelle slutninger om bevaringsforhold for midtnorske myrfunn, mener jeg likevel forholdene har ligget til rette for bevaring av organisk materiale som lær, skinn og ull også i Midt-Norge gjennom forekomsten av myrer med surt miljø både i indre og ytre strøk. Funn av blant annet flere sko av lær og skinn, både par og enkeltfunne, fra jernalder og middelalder i området (Bjørn 1920b; Marstrander 1955b; Schia 1986), støtter en slik antakelse. Hvis det var slik at organisk materiale eller gjenstander påsatt eller omviklet med organisk materiale ble deponert, burde derfor dette til en viss grad kunne gjenspeile seg i materialet som foreligger fra myr i Midt-Norge.

4.2.3. Myrveksten i ytre kyststrøk

Botaniske undersøkelser av utvalgte terrengdekkende myrer på Mørgekysten har vist at myrene i dette området er et relativt ungt fenomen, som har oppstått hovedsakelig som et

resultat av menneskelige, men også klimatiske faktorer (Solem 1989:235). Undersøkelser på Haramsøy på Sunnmøre viser at myrveksten i dette området tok til for ca. 3000 år siden i forbindelse med svirydning og beiting (Solem 1989). Trolig er bildet som tegnes av sen myrvekst i området gyldig for en vesentlig del av Midt-Norges ytterkyst, selv om myrenes alder kan variere innenfor ulike områder. Mange myrfunn må derfor ses i sammenheng med aktivitet i området forut for myrdannelsen. Det framgår klart av de mange boplassene fra steinbrukende tid som er funnet under myr i området (bl.a. Berglund 2001; Bjerck et.al 2008). Både boplasser, graver og deponeringssteder, men også ulike landskapselement som innsjøer, tjern, mindre helninger samt gamle strandvoller kan i utgangspunktet ligge skjult under myrene i ytre strøk (fig. 13). Fjerning av torvlaget over større flater kan derfor avdekke landskapstrekk som blant annet kan gi oss innsikt i bakgrunnen for lokalisering av boplasser (Åstveit 2008a, 2008b).

Myrveksten skaper imidlertid problemer i forhold til å skulle avgjøre til hvilken forhistorisk kontekst et funn tilhører. Blant annet trenger ikke stor dybde i myr å innebære at en gjenstand ble deponert i våt kontekst. Med bakgrunn i funn av boplasser fra

Fig. 13. Avdekking av boplassområde under myr, Nyhamna, Aukra, felt 36B. Bildet gir et inntrykk av de tykke myrene som i dag dekker det forhistoriske landskapet i deler av undersøkelsesområdet. Foto: Tori Falck (Bjerck et. al. 2008, fig. 3.184).

steinbrukende tid under opptil 3 m dype myrer i undersøkelsesområdet (Åstveit 2008b), blir for eksempel Øyunn Kleivas anvendelse av opplysninger om særlig dyp myr for å skille ut depoter fra våtmark på Ytre Sunnmøre, lite relevant, især når Kleivas grense for dyp myr ligger på minimum 75 cm (Kleiva 1996:97).

Myras dybde og vekstforhold er i høy grad avhengig av lokale faktorer som klima, terrengforhold og undergrunn, men også ulike geologiske prosesser, som enten hver for seg eller samlet kan skape ulike forutsetninger for myrvekst i et område. I forbindelse med de arkeologiske undersøkelsene på Tjeldbergodden i Aure, Møre og Romsdal, ble det for eksempel påvist store variasjoner i veksthastigheten på torv innenfor et relativt begrenset område (Selvik et. al. 2001:191–192). Vekstforholdene for myr vil blant annet være gunstige i områder hvor undergrunnen består av leire på grunn av leiras dårlige drenerende egenskaper. En hardtrampet boplassflate kan også ha skapt dårlige dreneringsforhold, og virket gunstig inn på torvveksten i et område. Mye kull i et kulturlag vil ytterligere fremme torvvekst, da kullet tetter porene i jorda og hindrer at vann kan transporteres bort (pers. komm. Solem 21.12.2009). Videre kan gamle strandvoller i flatere områder langs kysten ha demmet opp vann, og bidratt til sumpdannelse.

Grøfting av myr samt torvuttak kan også ha redusert dybden på myra betraktelig. Dybden gjenstanden er funnet på i myr kan videre ha sammenheng med hvilken våtmark gjenstanden ble deponert i, men også hvordan gjenstanden ble deponert. En gjenstand som ble nedsenket eller kastet ut på dypere vann kan således bli funnet dypere enn en gjenstand som ble nedlagt i vannkanten eller etterlatt på myroverflata. Lokale variasjoner i myrveksten gjør det likevel vanskelig å med sikkerhet påvise sammenheng mellom dybde og opprinnelig deponeringskontekst. Jeg anser derfor dybde i myr som uegnet for å skille ut depoter fra våtmark, om dybde anvendes alene. Derimot mener jeg stor dybde i myr kan støtte opp under oppfatningen av enkelte gjenstander som depoter, i tilfeller hvor også andre indikatorer er tilstede (se kap. 4.3.2.).

De fleste funn fra myr i Midt-Norge er funnet enten i torvlag eller på bunnen av myra like under torvlaget. Under torvgraving og grønfting i forbindelse med nydyrking av myr vil det sjelden være behov for å grave dypere ned i undergrunnen under myra. Dermed vil man som oftest ikke komme i berøring med eventuelle forhistoriske strukturer nedgravd på større dybde, deriblant graver. Sikre gravfunn fra steinalderen i Norge er få sammenliknet med kjente graver fra Sør-Skandinavia, og i tilfeller hvor

graver er påvist i Norge, dreier det seg ofte om enten flatmarksgraver eller graver med kun beskjedne ytre markering (Solberg 2006). I sin sammenstilling av sikre og sannsynlige graver fra steinalderen i Norge, opererer Bergljot Solberg med et antall på 345, hvorav 186 kan henføres til tidsrommet SN-BA I (Solberg 2006:83–84). Av disse er flertallet fra perioden SN-BA I funnet enten i haug/røys eller i tilknytning til kiste, jordfast stein eller steinkrets, mens flatmarksgraver med opplysninger om stein og/eller kull kun utgjør 32 (Solberg 2006:84). I flere tilfeller kan det imidlertid være vanskelig å skjelne mellom graver og depoter fra steinalderen, da også depoter kan opptre i liknende kontekster (bl.a. Østmo 2007:117). Dette utgjør en feilkilde ved Solbergs oversikt.

Av Solbergs antatte graver fra Midt-Norge er ingen funnet i myr. I lys av den store mengden boplassfunn kjent fra myrene i ytre strøk, anser jeg også muligheten for en sammenblanding med boplassfunn for å være størst. Blant annet kan det oppstå problemer med å skille mellom boplassfunn og depoter i tilfeller hvor flere funn er gjort innenfor det samme myrområdet. Nedleggelse av gjenstander i samme våtmark over lengre tid er påvist flere steder i Skandinavia (bl.a. Karsten 1994; Jensen 1997; Stjernquist 1997; Berggren 2007, 2010; Frost 2008a), og steder med gjentatte nedleggelse er et trekk som har vært framhevet som karakteristisk for depoter fra senneolittikum og bronsealder på Sunnmøre, umiddelbart sør for undersøkelsesområdet (Kleiva 1996:108-109). Også i Trøndelag har en tilsvarende tendens, om enn noe svakere, blitt påvist for det neolittiske øksematerialet (Kalseth 2007:76-79).

På bakgrunn av forekomsten av steder med gjentatte nedleggelse andre steder i Skandinavia, har både Trond Lødøen (1995), Øyunn Kleiva (1996) og Gro Anita Bårdseth (1998) argumentert for å anvende gjentatte nedleggelse innenfor et myrområde som et kriterium for å skille ut depoter fra Vestlandet. En boplass kan imidlertid ha ligget i nær tilknytning til en våtmarkslokalitet hvor deponering foregikk. Blant annet har boplasser blitt påvist ikke langt unna undersøkte deponeringslokaliteter i våtmark i Sverige og Danmark (Hallgren et.al. 1997; Koch 1998; Nilsson & Nilsson 2003; Berggren 2007; L. Larsson 2007). Antar vi at et tilsvarende forhold mellom boplass og deponeringssted kan ha eksistert også langs ytterkysten av Midt-Norge, innebærer det at det kan være relativt kort avstand mellom ulike forhistoriske kontekster som i dag ligger dekket av det samme myrområdet. Spørsmålet blir dermed hvor nært en eller flere gjenstander må være funnet i forhold til hverandre for å kunne oppfattes som tilhørende en og samme

forhistoriske kontekst.

For at nærhet til andre depotfunn skal kunne anvendes for å skille ut en eller flere gjenstander som depoter, må det klart framgå at gjenstandene er funnet i et slikt forhold til hverandre at man med sikkerhet kan slutte at gjenstandene har vært nedlagt innenfor et avgrenset våtmarksområde i forhistorisk tid. Ofte vil kun botaniske undersøkelser med sikkerhet kunne bekrefte utstrekningen av en forhistorisk våtmarkslokalitet, selv om topografien i enkelte tilfeller setter begrensninger i forhold til egnede boplassflater, og det også kan være mulig å anslå utstrekningen av et tidligere vann ved hjelp av dagens terrengsituasjon. Opplysninger om at gjenstandene er funnet i samme myr eller i nærheten av hverandre, uten nærmere angivelse av avstand, er ikke tilstrekkelig for å skille ut enkelte gjenstander som depotfunn, slik jeg ser det. Derimot kan informasjon om funn av flere gjenstander i ett og samme myrområde støtte opp under tolkningen av enkelte gjenstander som depoter, skilt ut på bakgrunn av andre opplysninger om funnforhold (se kap. 4.3.2.).

Gro Mandt har i avhandlingen *Vestnorske ristninger i tid og rom* (1991) utarbeidet kriterier for utskillelse av depotfunn fra senneolittikum og bronsealder i sitt materiale, som omfatter funn fra Sunnmøre og Sogn og Fjordane (tabell 2). Både Lødøen, Kleiva og Bårdseth tar utgangspunkt i Mandts kriterier for å skille ut depotfunn i sine områder. Lødøen og Kleiva har imidlertid føyd til enkelte punkter til Mandts opprinnelige liste. Foruten punktet som omfatter gjenstander funnet i kontekster med gjentatte nedleggelse omtalt ovenfor, anses også gjenstander funnet i kontekster eller på steder som ikke kan knyttes til hverdagens sfære for å være depoter i Lødøens undersøkelse (Lødøen

Tabell 2: Gro Mandts kriterier for utvalg av depoter på Vestlandet (Mandt 1991).

Kriterier for utskillelse av depoter, G. Mandt (1991)
1) Flere gjenstander - samme eller forskjellige typer - funnet samlet evt. i funnkontekstene 3-7
2) Enkeltgjenstander funnet i funnkontekstene 3-7
3) Gjenstand (er) funnet i bestemt orden eller oppstilling
4) Gjenstand (er) funnet innpakket eller i en form for beholder som ikke tolkes som gravrom
5) Gjenstand (er) funnet under eller ved stor stein eller helle, i ur eller ved bergvegg
6) Gjenstand (er) funnet i kilde, bekk el. lign vanntilknytning
7) Gjenstand (er) funnet i myr (med visse forbehold når det gjelder Sunnmøre)
8) Gjenstand (er) funnet på en slik måte at funnforholdene utgjør en kombinasjon av funnkontekstene 1-7

1995:84). Kleiva velger i tillegg til kriteriet som omfatter gjenstander funnet i dyp myr, også å inkludere funn fra torvlag som depotfunn (Kleiva 1996:97). Bårdseth tar utgangspunkt i Lødøen og Kleivas kriterier i sin undersøkelse av depoter og depotskikk i Volda og Sande kommuner, men velger å se bort ifra Lødøens svært problematiske punkt som omfatter funn fra kontekster som ikke kan knyttes til hverdagens sfære (Bårdseth 1998:15–16). Til tross for at flere av undersøkelsene som har skilt ut depotfunn på Vestlandet tar utgangspunkt i Mandts kriterier, gjør tilføyelsene til Mandts liste, og dermed anvendelsen av ulike kriterier i de omtalte undersøkelsene, at det utskilte depotfunnmaterialet ikke blir direkte sammenliknbart. Både Lødøens og Kleivas kriterier fører blant annet til at langt flere enkeltfunn inkluderes som depoter enn i Mandts undersøkelse, hvor det hovedsakelig er de samlede funnene som utgjør grunnlaget for analysen.

På bakgrunn av de mulige feilkildene forbundet med utvelgelsen av depoter i et område som Midt-Norge, samt min kritikk av tidligere anvendte kriterier for utvelgelse belyst i diskusjonen ovenfor, har jeg valgt å utarbeide egne kriterier for å skille ut depoter fra våtmark i det midtnorske materialet.

4.3. Utskillelsen av depoter fra våtmark

Den relativt sene myrveksten i de ytre kyststrøkene gjør myrlokalisering til et lite egnet kriterium i utskillelsen av depotfunn fra våtmark i disse områdene. Særlig blir det viktig å kunne skille mellom funn fra boplasser anlagt på tidligere tørrmark, og intensjonelt nedlagte gjenstander fra det som en gang var våtmark.

Utskillelsen av depoter fra våtmark i området vil foregå trinnvis. I henhold til kriterier som jeg mener støtter opp under forhistorisk våtmarks kontekst, skiller jeg først ut det samlede materialet som jeg mener havnet i våt kontekst i forhistorisk tid, uavhengig av bakenforliggende årsak (4.3.2.). Funnmaterialets karakter har likevel gjort det nødvendig å ta enkelte forbehold (4.3.1.).

Med utgangspunkt i gjenstandene utskilt på bakgrunn av kriteriene i kapittel 4.3.2, foretar jeg en vurdering av hvorvidt det kan ses et mønster når det gjelder enkelte gjenstandstypers tilknytning til våte miljø i forhistorisk tid, og følgelig i hvilken grad gjenstandene kan oppfattes som uttrykk for normer og regler som har eksistert i forhold

til håndtering av gjenstander i det aktuelle tidsrommet. I den forbindelse diskuteres også en del problematiske funnkontekster (4.3.3.). Med utgangspunkt i det bildet som framtrer, og på bakgrunn av de gjenstander jeg mener har inngått i en deponeringspraksis i forhistorisk tid i området, ser jeg deretter nærmere på hvordan gjenstandstyper og gjenstanders beskaffenhet kan anvendes for å skille ut depoter fra våtmark i undersøkelsesområdet (4.3.4.). Til sist foretar jeg en undersøkelse av patina på bronsegjenstander fra Midt-Norge for å se hvorvidt patina på bronsegjenstander kan anses som en egnet indikator på forhistorisk våtmarkskontekst (4.3.5.).

4.3.1. Innledende avgrensninger

Omfattende undersøkelser av deponeringslokaliteter i våtmark fra senneolittikum og bronsealder i Skandinavia har brakt for dagen et svært variert materiale, som foruten gjenstander som økser og kar av keramikk, også inkluderer blant annet keramikkskår, flintavfall, dyrebein og skjørbrent stein (Hallgren et. al. 1997; Nilsson & Nilsson 2003; Berggren 2007). Utgravninger av tilsvarende karakter og omfang har ikke vært utført i Norge, og valg av materiale for deponering kan dermed ha vært langt mer variert enn hva det bevarte gjenstandsmaterialet fra norske myrer gir inntrykk av. I utgangspunktet stiller jeg meg derfor åpen for at også gjenstander man vanligvis ikke forbinder med depoter, kan ha inngått i en slik sammenheng. For å eliminere mulige feilkilder, har jeg likevel funnet det nødvendig å foreta enkelte avgrensninger i forhold til gjenstandsmaterialet av stein, samt for enkelte av gjenstandene av organisk materiale.

Fra midtnorske myrer foreligger flere flateretusjerte pilspisser av flint, samt pilspisser av skifer som dateres til tidsrommet SN-BA. At pilspisser fra senneolittikum og bronsealder har vært nedlagt som depoter i Skandinavia, framgår av funn både fra Danmark, Sverige og Norge (bl.a. Müller 1886:228–229; Karsten 1994:95; Melheim 2006:169–171). I mange tilfeller kan det imidlertid dreie seg om bortskutte piler, og pilspisser opptrer også som boplassfunn i undersøkelsesområdet (Hinsch 1948; Møllenhuis 1959:40; Bjerck et. al. 2008). Det knytter seg derfor store vansker til å skille ut eventuelle depotfunn blant spissene, og pilspisser fra myr har som regel vært ansett som tvilsomme i depotsammenheng i områder langs vestkysten av Norge (Kleiva 1996:106–107; Bårdseth 1998:24). På bakgrunn av usikkerheten knyttet til pilspissenes opprinnelige

deponeringskontekst, har jeg valgt å utelukke pilspisser som opplyses å ha blitt funnet i myr, og som ikke inngår i samlinger med andre funn som jeg oppfatter som depoter. Utelatt i denne undersøkelsen er også gjenstander som foreligger i en slik tilstand at det har vært vanskelig å bestemme type, eller hvor det har vært vanskelig å henføre gjenstanden til en bestemt tidsperiode.

Ved oppstarten av dette arbeidet forelå det i Vitenskapsmuseets samlinger en rekke udaterte gjenstander av organisk materiale fra myr i Midt-Norge, deriblant flere beholdere av tre og never. Alle gjenstander av organisk materiale fra myr hvor det klart framgikk at gjenstandene ikke var fra et senere tidsrom enn førromersk jernalder, har derfor blitt ¹⁴C-datert. Videre har bevarte rester av organisk materiale i tilknytning til gjenstander av metall blitt datert, og også trestrukturer med mulig tilknytning til gjenstander av depotfunnkarakter. I enkelte tilfeller har det imidlertid vært vanskelig å avgjøre hvilken gjenstand bevarte trefragmenter fra myr en gang utgjorde en del av, og jeg har ikke prioritert å foreta en ¹⁴C-datering av disse. Følgelig inngår de heller ikke i materialet som utgjør grunnlaget for denne undersøkelsen. Utelatt er også gjenstander av organisk materiale som ikke har latt seg datere på grunn av konserveringstiltak, og hvor gjenstandene samtidig er av en slik karakter at de også kan ha vært anvendt i andre perioder enn dette arbeidet omhandler. Blant annet har det vist seg vanskelig å gjennomføre en ¹⁴C-analyse av et par sko av lær fra Melhus i Leksvik (T 17400) på grunn av lakken påført skinnen under konserveringen.

4.3.2. Funnkontekst som grunnlag for utskillelse av funn fra forhistorisk våtmark

For å kartlegge omstendighetene omkring funnkontekst, har jeg tatt utgangspunkt i opplysninger i Museets tilvekstkataloger. I tillegg har både den håndskrevne originale tilveksten, innkostprotokollene, brev og rapporter i Topografisk arkiv ved Vitenskapsmuseet samt Museets gamle brevarkiv blitt gjennomgått for supplerende informasjon om forholdene på funnlokalitetene. Videre har jeg anvendt registreringsrapportene over fornminner utarbeidet for Økonomisk kartverk, og til en viss grad også Askeladden, Riksantikvarens database for kulturminner. Jeg har også benyttet meg av gamle kart, først og fremst Jordskifteverkets kart, for å få et bedre inntrykk av både funnstedets karakter på funntidspunktet, samt for å stadfeste funnsted

mer eksakt hvor dette har vært mulig. I tillegg har jeg selv foretatt befaringer av flere lokaliteter for å få et inntrykk av forholdene på stedet.

Diskusjonen omkring utskillelsen av materialet på bakgrunn av funnkontekst tar først og fremst utgangspunkt i funn fra myr og stille vann. Når det gjelder gjenstander fra bekk og elv, likeledes fjord, kan blant annet erosjon kan ha fjernet gjenstandene fra sin opprinnelige kontekst (se kap.1.3.1.). Om funn fra slike kontekster likevel inkluderes, vil jeg redegjøre særskilt for dette.

Som grunnlag for utskillelsen av funn fra forhistorisk våtmarkskontekst, har jeg valgt å vektlegge følgende kriterier:

*1) Samlede funn og enkeltfunn fra **indre strøk** funnet i myr, innsjøer/tjern, kilder, samt funn fra områder som tidligere har vært myr.*

Bosetningsspor kan i utgangspunktet ligge under myr overalt hvor denne er dannet direkte på flat mark. Det fuktige klimaet i de ytre kyststrøkene har imidlertid virket gunstigere inn på dannelsen av myr her enn i dal- og fjordbygdene i området, som i denne avhandlingen defineres som *indre strøk*. Det er også i kyststrøkene at de fleste spor etter menneskelig aktivitet i form av gjenstandsmateriale av stein er bevart, og hvor muligheten for en sammenblanding av boplassfunn under myr og funn fra opprinnelig våt kontekst dermed er størst. Selv om jeg ikke vil utelukke at også enkelte funn fra myr i indre strøk opprinnelig kan ha havnet på lokaliteten da den var tørr, og først senere ble overvokst av myr, mener jeg likevel at myrveksten i disse områdene utgjør en langt mindre feilkilde enn i ytre kyststrøk. Jeg har derfor valgt å anse alle gjenstander fra myr fra senneolittikum og bronsealder i indre strøk av undersøkelsesområdet som forhistoriske våtmarksfunn i denne undersøkelsen. Det gjelder også funn fra områder i indre strøk hvor det foreligger opplysninger om tidligere myr.

*2) Samlede funn og enkeltfunn fra **ytre strøk** gjort i torvlag i myr eller i nåværende innsjøer/tjern og kilder.*

På bakgrunn av det vi kjenner til om lokalisering av boplasser langs kysten av Midt-

Norge i senneolittikum og bronsealder, har ikke myr vært foretrukket som boplassflate. Påviste boplasser i myr gjenfinnes på bunnen av myra, eventuelt like i overgangen mellom torv og undergrunn (bl.a. Berglund 2001; Bjerck et.al 2008). Funn fra torvlag har av den grunn blitt anvendt for å skille ut gjenstander deponert i våtmark (Kleiva 1996; Bårdseth 1998). Myrdannelsen kan ha stanset og skog bredt seg over myrene i perioder med et tørrere og varmere klima (Mandt 1991:440). Dermed kan funn som gjenfinnes i relasjon til uttøringslag i myra ha vært nedlagt, eventuelt blitt etterlatt, på det som den gang ble oppfattet som tørrmark. Tidsrommet omkring ca. 4000 BP markerer imidlertid slutten på varmetiden i Trøndelag, og med unntak av kortere varmeperioder i romertid og vikingtid, kom et mindre gunstig klima med fuktige, vindfulle og kjølige somre til å prege regionen i de kommende to tusen årene (Hafsten 1987:111–112). Kjølige og fuktige somre gir gunstige vilkår for myrdannelse (Solem 1989), og jeg har derfor valgt å anse opplysninger om torv både over og under funnet som et tegn på våtmark på lokaliteten i forhistorisk tid.

Ytre strøk, slik begrepet anvendes i denne avhandlingen, sammenfaller i store trekk med området som i botanisk sammenheng omtales som atlantisk myrregion (se fig. 12). Med samlede funn oppfatter jeg videre funn hvor det klart framkommer at finneren har betraktet funnet som en samling gjenstander. Opplysninger om at gjenstandene er funnet i samme myr uten nærmere angivelse av hvor i myra gjenstandene er gjort, anses ikke som et samlet funn i denne undersøkelsen.

3) *Samlede funn og enkeltfunn fra myr i ytre strøk fra enten bunn av myr eller uten nærmere opplysninger om funnforhold som i tillegg oppfyller minst ett av kriteriene a)–d).*

I likhet med boplassfunn, kan også gjenstander deponert eller mistet i vann eller svært våt myr bli gjenfunnet på bunnen av nåværende myrer. Spesielt knytter det seg problemer til deponerte gjenstander i tidligere tjern eller innsjøer med sandbunn, som ofte oppdages under samme forhold som boplassfunn. Videre kan også gjenstandsfunn fra en boplass ligge mer eller mindre samlet på bunnen av myr. I tilfeller hvor det i tilknytning til gjenstandene ikke foreligger nærmere kontekstopplysninger annet enn at gjenstandene er funnet i myr eller på bunnen av myr, vil jeg derfor i tillegg anvende følgende kriterier for

å skille ut funn fra forhistorisk våtmarkskontekst:

- a) Våt kontekst på funnlokaliteten er stadfestet eller sannsynliggjort ved undersøkelser foretatt av arkeolog og/eller botaniker, og/eller grunnforhold og vegetasjon i tilknytning til funnstedet sannsynliggjør våt kontekst i forhistorisk tid.

Arkeologers vurdering av opprinnelig funnkontekst baserer seg på observasjoner gjort under befaringer av funnlokaliteten, men støtter seg også i mange tilfeller helt eller delvis på opplysninger fra finner, grunneier eller andre med god kjennskap til grunnforholdene i området. Også i tilfeller hvor arkeologer ikke selv har befart lokaliteten, kan det derfor foreligge pålitelige opplysninger om funnforhold som gjør det sannsynlig å anta at stedet var vått i forhistorisk tid. Det gjelder blant annet opplysninger om grunnforhold og terrengets helning.

Myr som i nyere tid oppgis å ha vært særskilt våt og sumpete, og hvor drenering har vist seg å være vanskelig, oppfatter jeg som indikator på våtmark også i forhistorisk tid. På bakgrunn av de dårlige drenerende egenskapene ved leire, velger jeg videre å tolke opplysninger om funn fra bunn av myr i leire som tegn på våt kontekst i forhistorisk tid.

- b) Gjenstanden (e) er av organisk materiale eller organisk materiale er bevart i tilknytning til funnet.

Gjenstander av organisk materiale bevares som oftest godt i myr, hvor mangelen på oksygen hindrer dannelsen av nedbrytende organismer som er virksomme i de fleste miljøer på tørrmark (se kap. 4.2.2.). I tilfeller hvor organisk materiale er bevart, eller hvor det foreligger opplysninger om funn av organisk materiale i tilknytning til gjenstander fra myr, har jeg derfor valgt å anse disse som forhistoriske våtmarksfunn.

- c) Gjenstanden (e) er ordnet

Med ordnet, menes her at gjenstanden eller gjenstandene er nedlagt på en slik måte at de bærer preg av å være intensjonelt deponert. Det kan for eksempel dreie seg om økser, dolker eller skjeformede skrapere nedlagt ved siden av hverandre, eller stukket ned

i undergrunnen. At et funn framstår som ordnet, er ikke i seg selv et kriterium på våtmarkskontekst, idet ordnete funn også kan opptre i tilknytning til kontekster på tørrmark. Først og fremst er dette et trekk som skiller ut depoter. Kriteriet er likevel tatt med her, både fordi det berører gjenstandenes funnkontekst, men også fordi hovedhensikten med denne første utskillelsen av materialet er å utelukke regulære boplassfunn senere overvokst av myr. Funn av rester av never i tilknytning til samlinger med flintskiver, avslag og skjeformede skrapere på Mørrekysten, viser dessuten at flere ordnede funn må ha vært innpakket eller nedlagt i beholdere av never (Mandt 1991:438-440; Kleiva 1996:99). Selv om et stort flertall av ordnede funn fra nåværende myr må antas å ha vært nedlagt også i forhistorisk våtmarkskontekst, vil likevel mulige tilfeller tas opp til diskusjon i kapittel 4.3.3.

d) Funnet består av to eller flere gjenstander av samme type

Utelatt her er flintavslag med unntak av flintsamlinger utskilt på grunnlag av kriteriene b) og c). Som for kriteriet c) ovenfor, er også nedleggelse av gjenstander av samme type et karakteristisk trekk ved depoter. Samtidig er dette et kjennetegn som kan bidra til å utelukke regulære boplassfunn, selv om kriteriet i seg selv ikke trenger utelukke depoter nedlagt på forhistorisk tørrmark senere overvokst av myr (se kap. 4.3.3.).

4.3.3. Problematiske kontekster

Kriteriene ovenfor har i hovedsak blitt utarbeidet for å skille funn fra forhistorisk våtmark fra boplassfunn dekket av myrslag. Som jeg var inne på i min redegjørelse av utvalgte kriterier, er punktene listet opp under c) og d), ordnede funn samt gjenstander av samme type, først og fremst karakteristiske trekk ved depoter. Det innebærer at det i enkelte tilfeller kan være vanskelig å skille depoter nedlagt på tørrmark og senere overvokst med myr, fra depoter nedlagt i våt kontekst som myr og stille vann. I det følgende vil jeg gjøre rede for hvordan jeg har valgt å forholde meg til en del tvetydige kontekster knyttet til funn som til dels tilfredsstillende kravene til forhistorisk våtmarkskontekst som angitt ovenfor.

Som jeg tidligere har argumentert for, er ikke bakgrunnen for vektleggingen av våtmarksdepoter i dette arbeidet motivert ut ifra tanken om at depotene lar seg inndele i to hovedkategorier ut ifra henholdsvis våt og tørr kontekst. Som jeg har vist gjennom den forskningshistoriske gjennomgangen, har også det anvendte skillet mellom våtmark og tørrmark i relasjon til depoter nær sammenheng med det antatte skillet mellom sakralt og profant, som har styrt mye av tenkningen omkring depoter. Som et utgangspunkt for en analyse, er det likevel viktig å ta hensyn til de variasjonene som finnes, også når det gjelder funnkontekst. I mange tilfeller vil det dessuten være vanskelig å definere forskjeller i funnkontekst nærmere enn våt og tørr, idet botaniske analyser sjelden foreligger av våtmarkslokaliteter, og deponering på tørrmark kan ha funnet sted i tilknytning til ulike miljø og landskapselement som i dag ikke lar seg rekonstruere.

I tilknytning til flere av depotene fra myr i området foreligger det opplysninger om funn av stor stein på bunn av myr, som kan gjøre det vanskelig å anslå hvorvidt funnet ble nedlagt i våt eller tørr kontekst. I forbindelse med nedleggelsen av gjenstander i åpent vann, kan steiner ha blitt nedlagt over gjenstandene enten for å skjule dem eller holde dem på plass. Blant annet har steinen som ble plassert over neverkaret fra Austrått i Ørland (T 13685) vært anbrakt for å hindre karet i å flyte opp. En stein kan også ha fungert som en markør for nedleggingsstedet om gjenstandene skulle hentes fram igjen, også i våtmark. Steiner kan dessuten forekomme naturlig i våtmark, avhengig av det enkelte våtmarksområdets historikk og geologiske prosesser generelt innenfor det aktuelle området.

Myrveksten utgjør imidlertid et problem, idet gjenstander kan ha blitt nedlagt i tilknytning til blant annet stein, men også bergvegg, i et område som først på et senere tidspunkt ble dekket av myr. Et funn fra Aukra, Møre og Romsdal, bestående av 19 tynne skiver og flekker av flint (T 12533) opplyses å være funnet 0,5 m dypt i en myr litt innunder en stor, jordfast stein. Opplysningen om stor jordfast stein kombinert med relativt liten dybde, innebærer at dette funnet like gjerne kan ha vært nedlagt i tørr som i våt kontekst. Følgelig inngår også funnet i oversikten over depoter fra tørrmark/uten sikre opplysninger om våtmarkskontekst i appendix II.

Bronsesverdet fra Sandnes, Nærøy, Nord-Trøndelag (T 12328), skal ha blitt funnet 0,3 m dypt i myraktig sandjord innunder en stor stein ved en bergvegg (Hougen 1928). Sverdet, i likhet med steinen som var plassert over det, opplyses å ha ligget parallelt

med bergveggen. Det velger jeg å tolke dit hen at bergveggen har vært avgjørende for plasseringen av sverdet framfor myra, som trolig må betraktes som et senere landskapselement på lokaliteten. Sverdet tolkes imidlertid som et depot, og er inkludert i oversikten i appendix II.

Også funn av kull i myr i tilknytning til depoter reiser tvil omkring hvorvidt gjenstandene ble nedlagt i våt kontekst. Opplysninger om kull i nærheten trenger ikke nødvendigvis bety at kullet har sammenheng med aktiviteter knyttet til nedleggelsen av gjenstandene. Ofte er også opplysningene for vage til at en sikker forbindelse kan fastslås. Når det gjelder ett funn fra myr i området, synes det likevel liten grunn til å tvile på at kullet må ha blitt nedlagt sammen med de øvrige gjenstandene i depotet. En bredegget flintøks og tre skiver av flint fra Gaustad i Eide, Møre og Romsdal (T 16590), skal ha blitt funnet på bunnen av en torvmyr, liggende på sandgrunn rundt en oppsamling kull og tett inntil denne i en regelmessig sirkel. Mengden kull gjør det lite sannsynlig at depotet har vært nedlagt i åpent vann, og det kan også reises tvil om hvorvidt funnet har vært nedlagt i myr. Funnet anses for å ha usikker våtmarkstilknytning, og inngår derfor i oversikten i appendix II.

Usikkerhet omkring kontekst knytter seg også til funn fra elv og bekk fra området, og jeg har allerede gitt uttrykk for at jeg anser slike funn som usikre depoter i denne undersøkelsen. På bakgrunn av funnforhold, har jeg likevel valgt å anse Stavåfunnet fra Oppdal (T 2129–42, T 2165–2166, fig. 7.) som våtmarksrelatert. Ifølge opplysningene om funnforhold, skal gjenstandene ha blitt funnet i mælkanten av et tidligere leie for Stavåa, i nærheten av Gamle Kongeveg, den gamle vegforbindelsen mellom det nordenfjelske og det sønnenfjelske. Opplysningene gjør det mulig å lokalisere funnstedet innenfor et relativt avgrenset område. I dag kan man se tydelige spor etter et eldre elveløp på sørsiden av Stavåa. Det eldre elveleiet framstår som en forsenkning i terrenget, med flere mindre, til dels vannfylte groper samt en del større steinblokker. Stavåa har en til tider kraftig vannføring, og vannmassene ville ikke bare ha ført med seg gjenstandene, men også påført dem betydelig skade, om de ble nedlagt for nær vannkanten. Gjenstandene har imidlertid ikke skader som er forenelige med et slikt hendelsesforløp. Funnforhold, og også patina (se kap. 4.3.5.), motsier ikke at gjenstandene kan ha blitt nedlagt i det gamle, fuktige elveleiet, eller i et tilsvarende miljø, avhengig av elvas løp i bronsealderen. Med

nærheten til dagens elveløp, samt områdets beliggenhet for øvrig, er det uansett vanskelig å se for seg at elva ikke har spilt en rolle for valg av nedleggelsessted i dette tilfellet.

4.3.4. Gjenstandstyper og beskaffenhet

Utvalget av det jeg anser for å være funn fra forhistorisk våt kontekst i Midt-Norge framgår av tabell 3. De utskilte gjenstandene viser at et bestemt utvalg av gjenstander har inngått i gjentatte handlinger knyttet til forhistoriske våtmarksmiljø. Foruten gjenstander av bronse i form av halsringer, armringer, øvrige smykker samt økser, gjelder det blant annet armringer av gull, hengesmykker av rav, beholdere av tre og never, flintdolker, enkle skafthulløkser, skjeformede skrapere og flintskiver eller avslag. Gjenstandene som utgjør enkeltfunn fordeler seg videre på relativt få gjenstandstyper, og gir dermed alt annet enn et tilfeldig inntrykk, hvilket underbygger oppfatningen om at de i hovedsak skal oppfattes som spor etter formaliserte og regelbundne handlinger. Følgelig ser vi allerede her flere trekk som ifølge Bell (1992) kjennetegner ritualiserte handlinger. Det betyr ikke nødvendigvis at alle gjenstander fra våtmark i området dermed skal oppfattes som depoter. Her har også mine innledende avgrensninger påvirket det bildet jeg sitter igjen med. Mønsteret som framkommer mener jeg likevel egner seg som et utgangspunkt for den videre utskillelsen av depoter på bakgrunn av gjenstandstyper og gjenstanders beskaffenhet.

Flere av gjenstandstypene som opptrer i sikre kontekster både i samlede funn samt som enkeltfunn, er også påvist i det jeg oppfatter som usikker våtmarkskontekst, hvor de i hovedsak utgjør enkeltfunn (tabell 3). For å undersøke om, og i hvilken grad også disse kan anses for å være deponert i våtmark, har jeg sett nærmere på gjenstandstypenes opptreden i depotfunn ikke bare i Midt-Norge og tilstøtende områder, men også i andre deler av Skandinavia. I den forbindelse har også gjenstandenes beskaffenhet i enkelte tilfeller blitt vurdert. Med beskaffenhet menes her forhold knyttet til gjenstandens tilstand, dvs. om gjenstanden er hel eller foreligger i fragmentert tilstand, samt hvorvidt og i hvilken grad gjenstanden viser spor etter bruk. Patinaen på gjenstander av bronse diskuteres imidlertid for seg i kapittel 4.3.5.

a) *Gjenstander av bronse.* Gjenstander av bronse fra myr med sikker funnkontekst

Tabell 3: Oversikt over gjenstandstyper fra myr i Midt-Norge med kvalifisert og ukvalifisert våtmarkskontekst i henhold til kriterier i kap. 4.3.2.

Gjenstandstype	Kvalifisert funnkontekst	Antall lokaliteter	Ukvalifisert funnkontekst	Antall lokaliteter
	Antall gjenstander		Antall gjenstander	
Beholder av tre/never	13	4		
Bor av flint	1	1		
Brilleformet hengesmykke av bronse	2	1		
Dolk av flint	20	17	21	21
Flekk av flint	9	2		
Flekkkniv av flint	2	2		
Flintblad (spydspiss?)	1	1		
Flintskive	553	12	13	3
Enegget kniv av skifer	1	1		
Enkel skafthulløks	11	11	5	5
Halsring av bronse	10	2		
Harpikskake	2	1		
Hengesmykke av rav	5	1	4	4
Hengesmykke av skifer	1	1		
“Hodeskammel” av tre	1	1		
Holkøks av bronse	10	7	4	4
Håndleddsring av bronse	5	1		
Håndleddsring av gull	2	2		
Ildflint	1	1		
Kjede av bronse	1	1		
Klebersteinskar	1	1	1	1
Klumper av flint	3	1		
Pilspiss av flint	4	1		
Porfyrøks	3	3		
Randlistøks av bronse	1	1	1	1
Sandshamnøks	3	2	2	2
Sigdblade av flint	2	1		
Skjeformet skraper	24	5		
Sko av skinn	1	1		

Tabell 3: forts.

Gjenstandstype	Kvalifisert funnkontekst	Antall lokaliteter	Ukvalifisert funnkontekst	Antall lokaliteter
	Antall gjenstander		Antall gjenstander	
Skraper av flint (ikke skjeformet)	6	3		
Spiralf. armring av bronse	1	1		
Spiralnål av bronse	1	1		
Tutulus/Skivehodenål av bronse	1	1		
Tykknakket bergartsøks	1	1		
Vestlandsøks type C	1	1	3	3
Økseskaft av furu	1	1		

omfatter både holkøkser, en randlistøks, halsringer samt øvrige smykker (se tabell 3). Ett sverd (C 3930), fire holkøkser (T 9673, T 12849, T 13566, T 14992) og en randlistøks (T 8929) har ikke kvalifiserende kontekst ut ifra mine kriterier. Sverdet fra Vaag i Dønna, med en datering til periode VI, skal ha blitt funnet på sandbunnen under en myr. Branngravskikkens dominans i yngre bronsealder gjør det lite sannsynlig å oppfatte funnet som et gravfunn. Sverd er også en gjenstandstype som først og fremst opptrer i depoter i yngre bronsealder i Norge (Johansen 1993:84–87). Sverdet er videre svært godt bevart, hvilket tyder på at det har ligget i fuktige omgivelser. Sverdet oppfattes derfor som et våtmarksdepot. Når det gjelder øksene, er ikke randlistøkser kjent fra gravfunn i Norge, og også holkøkser opptrer hovedsakelig som depotfunn (Johansen 1993:84). Samme forhold kan påvises innenfor det skandinaviske området (Baudou 1960:17; Johansen 1993:89; men jf. Melheim 2006:87; se også appendix II i denne avhandlingen). Med utgangspunkt i opplysningene som foreligger for de to øksetypene som helhet, samt med bakgrunn i antallet bronseøkser deponert i våtmark i Midt-Norge, oppfattes de resterende øksene fra myr med usikre kontekstopplysninger som deponert i våtmark.

b) *Hengesmykker av rav*. Fra området foreligger det til sammen ni hengesmykker av rav fra myr. Fem av dem er funnet samlet, og kommer fra en myr på Lines, Åfjord, Sør-Trøndelag (T 2667). De øvrige fire er funnet enkeltvis, og tilfredsstillende således ikke mine kriterier til funnkontekst (T 10989, T 13847, T 17379, T 18096). Hengesmykker av rav

av tilsvarende form som smykkene fra Midt-Norge er kun kjent fra myr i Norge (se kap. 4.4.2.). Funnet fra Lines, samt et funn bestående av seks hengesmykker av rav fra Bergsøy på Sunnmøre (Mandt 1988), kvalifiserer begge som depotfunn i henhold til mine kriterier. På bakgrunn av likhet både i form og funnmiljø med kvalifiserte våtmarksfunn, velger jeg å oppfatte også de fire ravsmykkene fra myr uten sikker funnkontekst som depoter fra våtmark. Derimot knytter det seg stor usikkerhet til dateringen av hengesmykkene av rav, og jeg vil se nærmere på problematikken knyttet til tidfestingen av smykkene i kap. 4.4.2.

c) *Flintskiver/avslag*. I alt 553 flintskiver/avslag fordelt på 12 lokaliteter er funnet i kvalifiserende våtmarkskontekst i undersøkelsesområdet. 13 flintskiver fordelt på tre lokaliteter anser jeg for usikre våtmarksfunn ut ifra opplysninger om funnforhold. Funnene består av kun tre til seks skiver, og skiller seg således noe fra flintskivene fra sikker våtmarkskontekst, som enten utgjør større samlinger med opp mot 175 skiver (T 12101), eller inngår i kombinasjoner med skjeformede skrapere samt andre redskaper av flint. Samlinger med flintskiver er vanlige som depotfunn ikke bare i Midt-Norge, men også videre sørover langs kysten (H. Gjessing 1916; Shetelig 1922; Mandt 1991; Kleiva 1996; Bårdseth 1998). Gjenstandstypens forekomst i depotfunn gjør at jeg har valgt å inkludere også de gjenværende tre funnene med flintskiver fra myr i undersøkelsen. For øvrig er et av funnene, T 14773 fra Eikrem, Aukra, Møre og Romsdal, funnet 30 m nord for et større depotfunn med både skiver og skjeformede skrapere (T 14772). Funnomstendighetene for sistnevnte funn antyder at gjenstandene kan ha vært nedlagt ved kanten av et tidligere vann (Petersen 1934b:27).

d) *Klebersteinskar*. Ett klebersteinskar kan sikkert anses for å være deponert i våtmark i henhold til mine kriterier for funnkontekst. Det gjelder et kar fra Hoem, Fræna, Møre og Romsdal (T 10634). Karet er funnet to meter dypt i en myr, 30 cm over undergrunnen. Fra samme myr kommer også en spiralnål av bronse (T 17917), samt en flintdolk type VI (T 21060). Terrengets karakter, samt funnet av flere gjenstander av depotfunnkarakter i nær avstand til karet, tyder på et område med gjentatte nedleggelse i bronsealderen.

Et kar som opplyses å være funnet flere meter dypt i en myr på Vikstrøm, Hitra, Sør-Trøndelag (T 3767, fig. 14), er uten kvalifiserende funnkontekst. Karet, som er komplett,

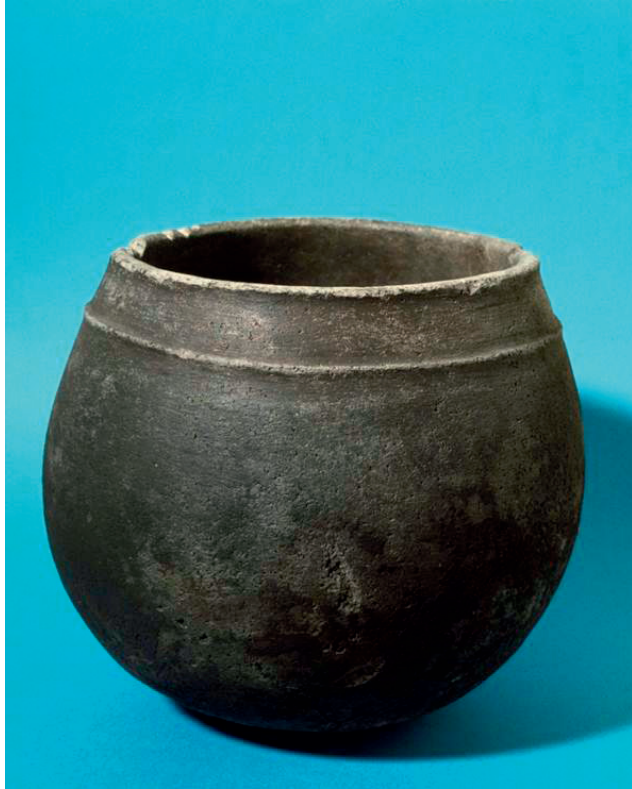

Fig. 14. Klebersteinskaret fra Vikstrøm, Hitra (T 3767). Karet har en høyde på 25 cm. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

er 25 cm høyt med en diameter på 22 cm ved munningspartiet. Karet er dermed relativt stort. Godset er også forholdsvis tynt, og det er vanskelig å se for seg at karet hadde blitt bevart på tilsvarende måte uten å ha vært nedgravd. En prøve fra kullaget på yttersiden av karet har blitt datert til tidlig førromersk jernalder, cal. 413–211 BC (BP 2305 ± 35, TUA-7461). Karet føyer seg dermed inn i rekken av myrkar av kleber fra jernalderen i Norge, hvorav flere kan dateres til førromersk jernalder (Shetelig 1914; Pilø 1990). Forekomsten av andre kar av kleber i Norge fra samme tidsrom, karets størrelse og beskaffenhet, men også opplysningen om at karet ble funnet på flere meters dybde i myr, gjør dermed at jeg velger å innlemme karet i samlingen av depotfunn fra våtmark.

e) *Sandshamnøkser*: Tre sandshamnøkser er funnet i det jeg anser for å være sikker våtmarkskontekst i Midt-Norge. To av øksene (T 3344–45) skal ha blitt funnet samlet i myr på Småge, Aukra, Møre og Romsdal, og en øks er funnet sammen med en tykknakka

bergartsøks på Marstein, Rauma, Møre og Romsdal (T 13992). To økser av tilsvarende type fra myr tilfredsstillende ikke mine krav til funnkontekst. En av dem opplyses å være funnet 30 cm dypt i overgangen mellom myrjord og sandjord (T 17653), mens den andre skal ha blitt funnet minst en meter dypt under torvtaking (T 19150).

Flere Sandshamnøkser er funnet i depoter på Sunnmøre (Aksdal 1996:34; Kleiva 1996:98; Bårdseth 1998:68,74), og sør på Sunnmøre er Sandshamnøkser oftere deponert i våtmark enn andre øksetyper fra samme tidsrom (Kleiva 1996:104). En sammenstilling av sandshamnøkser fra Midt-Norge basert på oversikter som foreligger for Møre (Ramstad 1999; Bjerck et. al. 2008), Trøndelag (Kalseth 2007) og Helgeland (Møllenhuis 1959), viser at i alt 25 økser er registrert innenfor Vitenskapsmuseets distrikt. Av øksene fra Midt-Norge mener jeg tre trolig har sammenheng med boplassaktivitet (T 6821, T 10390, T 13281). Fra boplassen på Myklebostad, Alstahaug, Nordland (T 13281e) foreligger et bruddstykke av eggpartiet av en øks av sandshamnøks type. Muligens kan nok et stykke av samme steinart ha tilhørt samme øks. En 7 cm lang Sandshamnøks er funnet i tilknytning til en boplass på Tautra, Midsund, Møre og Romsdal (T 10390), og fra en boplass på Flovik, Molde, Møre og Romsdal, kommer en øks av samme type kun 6 cm lang (T 6821). Øksene fra boplasskontekst gir dermed inntrykk av å i hovedsak foreligge som fragmenter, eller som relativt korte eksemplarer.

Sandshamnøkserne jeg oppfatter som deponert i våtmark er forholdsvis lange, med en lengde på mellom 15–18 cm. En av øksene med usikker våtmarkskontekst (T 19150) utgjør med sine 21,7 cm, samlingens nest lengste blant øksene av denne typen. Typens opptreden i depotfunn både på Sunnmøre og i Midt-Norge, men også beskaffenheten på øksene som ikke kvalifiserte til våtmarkskontekst i henhold til mine kriterier, gjør at jeg har valgt å innlemme også de to øksene i sistnevnte gruppe (T 17563, T 19150) i samlingen av depotfunn fra våtmark. I likhet med ravsmykkene, har det også knyttet seg noe usikkerhet til dateringen av Sandshamnøkser, og en redegjørelse av mitt grunnlag for dateringen av øksene følger i kapittel 4.4.1.

f) Vestlandsøkser type C. En Vestlandsøks av type C er funnet i det jeg oppfatter som sikker våtmarkskontekst. Det dreier seg om en øks fra Austrått, Ørland, funnet i torvlag (T 17164). Øksa har ikke synlige bruksskader. Tre øvrige økser av samme type kommer fra myr, men uten tilfredsstillende funnopplysninger (T 10837, T 12356, T 19083). Øksene

skal ha blitt funnet på bunnen av myr, og utgjør alle hele eksemplarer. To av dem er funnet på dybder på ca. 1 m (T 10837, T 12356), mens en opplyses å være funnet under dyp torvjord (T 19083). En av øksene er oppslått og viser spor etter bruk (T 19083), mens en er uten synlige bruksskader (T 12356) (Kalseth 2007).

Enkelte av Vestlandsøksene av type C fra Midt-Norge er funnet på stor dybde, som indikerer at de er intensjonelt deponert (T 11842, T 17982). Alle øksene tilhørende typen er hele, og viser varierende spor etter bruk (Kalseth 2007). For øvrig har mange av øksene mangelfulle opplysninger når det gjelder kontekst. Vestlandsøkser av type C er imidlertid kjent fra depotkontekst på Sunnmøre (Kleiva 1996:98; Bårdseth 1998:74–76). Det er derfor mulig at også de tre øksene fra myr som ikke tilfredsstiller mine krav til funnkontekst, skal oppfattes som depoter. På bakgrunn av at kun én øks av denne typen sikkert kan fastslås å være fra forhistorisk våtmark i mitt område, men også fordi opplysningene om kontekst for gruppen som helhet må anses for usikre i Midt-Norge, finner jeg det vanskelig å benytte øksetypen som indikator på våtmarkskontekst i senneolittikum. Jeg har derfor valgt å ikke inkludere de tre øksene med usikre kontekstopplysninger i gruppen av sikre depoter fra våtmark.

g) Enkle skafthulløkser. Av i alt 16 enkle skafthulløkser fra myr i Midt-Norge, er 11 økser funnet i det jeg oppfatter som sikker våtmarkskontekst. Øksene omfatter både emner i form av økser uten eller med ufullendt skafthull, samt økser både med og uten synlige bruksspor. Øksene fra våtmark er alle hele eksemplarer.

Flertallet av de enkle skafthulløksene fra Norge foreligger som løsfunn (Østmo 1978). Mangelen på nærmere opplysninger om funnforhold for en stor andel av øksene, gjør det dermed vanskelig å dra sikre slutninger om beskaffenhet i forhold til funnkontekst. I Midt-Norge er deler av en atypisk skafthulløks funnet på en boplass på Bjørnerem, Midsund, Møre og Romsdal (T 13897). Skafthulløksa fra Råken i Åfjord, Sør-Trøndelag (T 19559), opplyses å være funnet ved en berghammer hvor det samtidig ble observert en steinsamling, og kan representere en grav, muligens et depot. Det samme gjelder øksa fra Jåvik i Kristiansund, Møre og Romsdal (T 16192), som skal ha blitt funnet i et relativt stort hellesatt rom i en steinur. Funn av økser fra tørrmark på 1–2 m dybde må også trolig anses for være nedlagt som gravgods (bl.a. T 17704, T 18327). Øksene fra både Råken og Jåvik samt de to øksene funnet på stor dybde er hele eksemplarer. For øvrig antyder

løsfunn av fragmenterte skafthulløkser på Østlandet en mulig tilknytning til samtidige boplasser (Østmo 1988:136–199; Groseth 2001:25).

Per Lekberg (2002) mener imidlertid å se en klar sammenheng mellom skafthulløksers beskaffenhet og funnkontekst på bakgrunn av en undersøkelse av det svenske materialet. Mens skafthulløkser fra boplasser er fragmenterte eller foreligger som emner, har økser fra graver og depoter i hovedsak blitt nedlagt hele (Lekberg 2002:171–175). Lekberg argumenterer videre for at øksene nedlagt i depoter overveiende er lengre enn øksene nedlagt i graver (Lekberg 2002:129–131). En undersøkelse av lengden på skafthulløkser på bakgrunn av øksene fra Trøndelag, har ikke gitt entydige resultater med henhold til øksenes kontekst i dette området (Kalseth 2007:69). Min undersøkelse er imidlertid i samsvar med Lekbergs, ved at den viser at hele økser er nedlagt som depoter også i Midt-Norge. To av øksene fra sikker myrkontekst i området utmerker seg for øvrig ved å være særskilt lange. Det gjelder T 18536 og T 20816, med lengder på henholdsvis 23,6 og 22,6 cm. På ingen av disse har jeg kunnet påvise synlige bruksspor.

I likhet med øksene fra sikker våtmarkskontekst, er også de fem skafthulløksene fra myr uten kvalifiserende kontekst hele (T 7767, T 8950, T 11846, T 16453, T 20215). Av øksene med usikker funnkontekst oppgis to å være funnet på dybder opp mot to meter (T 7767, T 8950), mens en skal ha blitt funnet dypt i en myr (T 11846). Stor dybde støtter oppfatningen om at øksene er deponert i våtmark. Ut ifra en samlet vurdering har jeg derfor valgt å inkludere også de fem øksene fra myr i området uten kvalifiserende funnkontekst som våtmarksdepoter.

h) Flintdolker. Av 41 flintdolker som opplyses å være funnet i myr i Midt-Norge, anser jeg 20 for å være funnet i sikker våtmarkskontekst. Antallet dolker fra kvalifiserende kontekst tolker jeg som spor etter en praksis med nedleggelse av dolker i våtmark i Midt-Norge. Det sannsynliggjør at det også blant de 21 dolkene fra myr som ikke tilfredsstiller mine krav til funnkontekst, kan skjule seg depotfunn.

Flintdolker er funnet både i depoter, graver og på boplasser i Skandinavia, men opptrer langt oftere i depoter og graver enn i boplassammenheng (Stensköld 2004:97–98). I de få tilfeller hvor dolker har blitt påvist på boplasser, dreier det seg ofte om enten slitte, omhugde eller fragmenterte eksemplarer (Stensköld 2004:117). Av dolkene i

Vitenskapsmuseets samlinger, oppfatter jeg fem dolker som sikre boplassfunn (T 11634, 13399a, T 15639, T 18794, T 22734-9647). Dolkene fra boplassene på Finnestrand i Nærøy, Nord-Trøndelag (T 15639), Myklebostad i Rana, Nordland (T 18794) og Tornes i Fræna, Møre og Romsdal (T 11634) foreligger i form av fragmenter, hvor kun deler av grepet er bevart. Nok en dolk fra Tornes, Fræna (T 13399a), har et nesten helt oppskjerpet blad, og er kun 10,7 cm lang. Dolken fra den undersøkte boplassen på lokalitet 30, Nyhamna, Aukra (T 22734-9647) er omhugd og bærer preg av å ha vært brukt som ildflint. I likhet med den ene dolken fra Tornes i Fræna (T 13399a), er denne dolken funnet på en boplass under myr. Dolkene fra sikker boplasskontekst i Midt-Norge bekrefter dermed inntrykket av i hovedsak fragmenterte og sterkt slitte dolker på boplasser, samtidig som de også viser at enkelte dolker fra myr kan være boplassfunn.

Til anvendelsen av flintdolkens beskaffenhet for å dra slutninger om deponeringsforhold, knytter det seg imidlertid stor usikkerhet, idet en stor del av dolkene foreligger som løsfunn. En sammenstilling av flintdolkene i Norge fordelt på funnkontekst, basert på Rolf Scheens gjennomgang av det norske materialet (Scheen 1979), viser at ca. 90 % av de norske dolkene er løsfunn. Tilsvarende tall foreligger for de svenske dolkene (Stensköld 2004:117). For å få et sikrere grunnlag for utskillelsen av depoter blant gruppen med dolker fra usikker kontekst, har jeg derfor foretatt en sammenlikning av dolkene i hver av de to gruppene (tabell 4 og 5).

Dolkene fra sikker våtmarkskontekst i Midt-Norge utgjør i hovedsak enkeltfunn. Kun i to tilfeller foreligger samlinger med nedlagte dolker (T 4462–4463, T 13143, fig. 15). Videre er en flintdolk funnet sammen med andre gjenstandstyper av flint ved ett tilfelle (T 15086). 18 av dolkene fra kvalifiserende kontekst er hele (tabell 4). De to fragmenterte dolkene er begge fra funn som består av flere gjenstander (T 13143, T 15086). Tre av dolkene foreligger i sterkt oppskjerpet tilstand. Dolkene i gruppen med sikker kontekst fordeler seg i hovedsak på Lomborgs type I og VI, med henholdsvis 13 dolker tilhørende gruppe I og fire dolker tilhørende type VI. Én dolk lar seg ikke sikkert bestemme i henhold til Lomborgs typeinndeling. To dolker kan henføres til type III. Typefordelingen blant dolkene i den sikre gruppen gjenspeiler fordelingen på landsbasis, som også viser en overvekt av dolker tilhørende type I og VI (Scheen 1979, fig.2).

Dolkene fra usikker kontekst utgjør utelukkende enkeltfunn (tabell 5). Også flertallet av disse dolkene er hele. Fem foreligger i mer eller mindre fragmentert tilstand.

Tabell 4: Flintdolker fra myr i Midt-Norge med kvalifisert våtmarkskontekst i henhold til kriterier i kap. 4.3.2.

Flintdolker Midt-Norge kvalifisert funnkontekst			
Museumsnr.	Type	Beskaffenhet	Lengde
T 2279	I	Hel, sterkt oppskjerpet	9 cm
T 3035	Ia/b	Hel	15,5 cm
T 3395	Ia/b	Hel	17 cm
T 4462	Ix	Hel, sterkt oppskjerpet	17 cm
T 4463	Ia/b	Hel	14 cm
T 5063	Ia/b	Hel	13 cm
T 11590	IIIb	Hel, sterkt oppskjerpet	16 cm
T 13143	Ib	Hel	19,8 cm
T 13143	Ic	Hel	19,8 cm
T 13143	Ix	Bruddstykke	
T 13531	VIa	Hel	16,9 cm
T 13569	Ib	Hel	14,7 cm
T 14217	Ib	Hel	11,4 cm
T 15086	I	Oddfragment og grepende	
T 15463	Ib	Hel	16,5 cm
T 17095	III	Hel, sterkt oppskjerpet	11,3 cm
T 17352	VIa	Hel	21,1 cm
T 19152	VIb	Hel	24,7 cm
T 21060	VIb	Hel	14,9 cm
Ikke innlevert	Ubestembar	Hel	12 cm

Likeledes kan sterk oppskjerpning påvises ved fem av dolkene. Dolkene i denne gruppen gir likevel et noe mer variert inntrykk enn gruppen med sikker våtmarkskontekst. Selv om dolker tilhørende type I og VI dominerer også her, fordeler dolkene seg på flere typer enn dolkene i den sikre gruppen. Andelen fragmenterte dolker er også høyere enn i den sikre gruppen. Dolkene i gruppen med usikker våtmarkskontekst er videre oppskjerpet i langt høyere grad enn dolkene i sikker våtmarkskontekst, som her tolkes som depoter. Flere av dolkene er svært korte med lengder på under 12 cm (T 13399a, T 13671, T 14054, T 16038). To av dolkene er oppskjerpet/omdannet i en slik grad at jeg ikke har klart å typebestemme dem (T 14054, T 16038). En av dolkene, T 13399a, tolker jeg som boplassfunn.

Min sammenlikning av dolkene i de to gruppene viser dermed både likheter og

Tabell 5: Flintdolker fra myr i Midt-Norge med ukvalifisert våtmarkskontekst i henhold til kriterier i kap. 4.3.2. Dolken T 12994 skal opprinnelig ha vært hel på funntidspunktet.

Flintdolker Midt-Norge ukvalifisert funnkontekst			
Museumsnr.	Type	Beskaffenhet	Lengde
T 2229	VIa	Hel	13,5 cm
T 3346	III/IV	Grep og del av blad	
T 3929	VIa	Grep og del av blad	
T 4635	VIb	Grep og del av blad	
T 8951	Va	Hel	15,5 cm
T 9967	IV-VI	Hel	14,5 cm
T 11111	Ib	Hel	16 cm
T 12994	VI	Grep og del av blad*	
T 13399	IIIb	Hel, bladet nesten helt oppskjerpet	10,7 cm
T 13671	III	Hel, oppskjerpet til liten rest	11,7 cm
T 14054	Ubestembar	Hel, sterkt oppskjerpet	9,4 cm
T 14331	Ib	Hel	15,6 cm
T 15528	VIa	Hel	16,2 cm
T 16038	Ubestembar	Hel, sterkt oppskjerpet	9,4 cm
T 17229	IVd/e	Odden avbrukket	
T 17511	VIa	Hel	13,6 cm
T 17513	I?	Blad av avbrutt dolk	
T 18084	Ia	Hel	15,2 cm
T 18331	Ic	Hel	27,7 cm
T 18632	VI	Hel, sterkt oppskjerpet	13,3 cm
T 21256	I	Hel	14,8 cm

ulikheter gruppene imellom. De mange hele dolkene av type I og VI i den usikre gruppen, styrker antakelsen om at flere av dolkene også i denne gruppen må oppfattes som depoter. En parallellhugd praktdolk av type Ic med en lengde på 27,7 cm i den usikre gruppen (T 18331), støtter denne oppfatningen. Antallet flintdolker fra våtmark i Midt-Norge utgjør for øvrig ikke en særskilt stor andel av den samlede mengden med flintdolker fra distriktet. Av i alt 277 sikre dolker jeg har registrert i Vitenskapsmuseets samlinger, har kun 15 % opplysninger om våtmarkskontekst. 61 dolker har ukjente funnforhold, mens de øvrige dolkene er funnet på tørrmark. Hvis det var slik at flintdolker, enten hele eller fragmenterte, ofte ble etterlatt på boplasser i Midt-Norge som senere ble overvokst av

*Fig. 15. Depotet med dolker fra Austrått, Ørland, Sør-Trøndelag (T 13143).
Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.*

myr, burde man kunne ha forventet et høyere antall dolker fra myr. Når også halvparten av dolkene fra myr har sikker våtmarkskontekst, velger jeg å oppfatte det som en sterk indikator på at dolkene fra myr i området i hovedsak er å anse som deponert i våtmark.

Fragmenterte og sterkt slitte dolker er imidlertid påvist på boplasser i Midt-Norge, som i andre deler av Skandinavia, og forekommer også blant dolkene med usikker kontekst. Konsekvensen av dette blir at jeg har valgt å inkludere kun de hele dolkene fra den usikre gruppen i undersøkelsen. For å unngå en mulig forveksling med boplassfunn har jeg videre valgt å utelukke de aller mest slitte eksemplarene blant disse. Det innebærer at dolkene T 13399a, T 13671, T 14054 og T 16038 ikke inngår i denne undersøkelsen. Det gjør heller ikke dolken T 12994, som skal ha blitt funnet liggende på en berghammer under myr, og hvor det ut ifra beskrivelsen av funnforholdene, er noe usikkert hvorvidt dolken har vært nedlagt som depot.

4.3.5. Patina som indikator på våtmarkskontekst

Gjenstander av bronse som har ligget i våtmark over lengre tid, utvikler ofte en distinktiv patina som skiller seg fra patinaen på gjenstander fra tørrmark. Gjenstander fra våtmark kjennetegnes ofte ved å ha en gylden farge, dvs. at de egentlig mangler patina, eller de kan utvikle en brun eller brunsvart patina, også kjent som myrpatina (Fontijn 2002:40). Patinaen på gjenstander av bronse ble også tidlig anvendt som indikator på funnstedets karakter i mangel av nærmere funnopplysninger (bl.a. Müller 1886:230, 232; Brøndsted 1939:115).

Blant arkeologer har det likevel vært uenighet om hvorvidt patina er en pålitelig kilde til informasjon om gjenstanders funnkontekst. Blant annet hevder Inge Bodilsen at anvendelsen av patina er å anse som en subjektiv vurdering, som ikke kan underbygges uten at det foretas en rekke kjemiske undersøkelser (Bodilsen 1989:91–92). Helle Vandkilde (1996) har imidlertid sannsynliggjort en sammenheng mellom patina og funnmiljø for det danske materialet fra senneolitikum og eldre bronsealder. Vandkilde opererer med fire ulike patinagrupper i sin undersøkelse, hvorav svart/brun patina, gylden messingfarget patina og i de fleste tilfeller også brungrønn patina, anses for å indikere deponering i våt kontekst. Gjenstander med svart/brun patina eller gylden patina er i Vandkildes funnmateriale ikke påvist på bronsegjenstander fra tørr kontekst. For å

undersøke om denne forskjellen bunner i deponering i ulike miljø, sammenholder hun disse opplysningene med øvrige faktorer som hun mener sannsynliggjør deponering i våt kontekst. Som indikatorer på deponering i vått miljø regner Vandkilde opplysninger om at gjenstandene er funnet i vann, myr, eng eller forsenkning i terrenget, på lokaliteter med stedsnavn som antyder fuktig miljø, eller at gjenstandene er funnet under dreneringsarbeid (Vandkilde 1996:34). Undersøkelsen viser at 72 % av gjenstandene med kontekstopplysninger som indikerer vått miljø har det Vandkilde oppfatter som myrpatina. De resterende 28 % har ulike typer patina som faller innenfor Vandkildes fjerde patinagruppe, og som ikke med sikkerhet kan knyttes til verken våt eller tørr kontekst.

Også David Fontijn (2002) har påvist en sammenheng mellom funnforhold og patina for gjenstander av bronse fra den sørlige delen av Nederland. Av 275 gjenstander med kjent funnkontekst fra både våtmark og tørrmark, kunne Fontijn påvise myrpatina på 169 gjenstander fra våtmark, mens kun 11 % hadde en patina som ikke sammenfalt med opplysningene om funnkontekst (Fontijn 2002:41).

Metoden er imidlertid ikke uten feilkilder, og Fontijn velger av den grunn å anvende myrpatina i kombinasjon med andre faktorer som tilsier deponering i våt kontekst (Fontijn 2002:42). Størst usikkerhet knytter det seg til endringer av miljøet på funnstedet, som kan ha påvirket dannelsen av patina på gjenstanden (Fontijn 2002:40–41). En gjenstand av bronse opprinnelig nedlagt på tørrmark, kan over tid ha utviklet en typisk myrpatina hvis lokaliteten ble overvokst av myr, eller gjenstanden på annen måte havnet i våtmark. Fordi en slik gjenstand likevel har vært eksponert for prosesser som forårsaker korrosjon i det miljøet den opprinnelig ble deponert i, kan det likevel være mulig å dra slutninger om deponeringskontekst ut ifra patinaen på gjenstanden. Bronsegjenstander som opprinnelig ble deponert i våt kontekst kan også ha en grønnlig patina som kjennetegner bronsefunn fra tørrmark, hvis funnstedet endret karakter fra vått til tørt, for eksempel gjennom drenering av myr (Fontijn 2002:40–41). Usikkerhet knytter seg også til det Vandkilde omtaler som ”grüne Edelpatina” etter Aner og Kersten (1973-91), som ofte er påvist på funn fra våt kontekst, men som kan forekomme på gjenstander fra tørrmark (Vandkilde 1996:33). Den distinktive patinaen som ofte kjennetegner våtmarksfunn, og som avhenger av fuktige forhold, innebærer også at nedlagt gravgods kan utvikle en tilnærmet lik patina om de utsettes for fuktige forhold over lengre tid, f.eks gjennom vannsig.

For om mulig å påvise en sammenheng mellom deponeringsmiljø og patina for

Tabell 6: Gjenstander med «myrpatina» med opplysninger om funnkontekst.

Museumsnr.	Gjenstandstype	Kontekst	Patina
B 1406	Holkøks	Ukjent	Brun
C 3930	Sverd	Myr	Mørk brun/gylden
C 21411	Skjeformet øks	Myr	Brun/gylden
T 2129	Halsring	Ved elv	Mørk grønn/brun
T 2131	Halsring	Ved elv	Mørk grønn/brun
T 2132	Halsring	Ved elv	Brun/gylden
T 2136/37	Brilleformede spiraler	Ved elv	Mørk brun
T 2139	Holkøks	Ved elv	Mørk brun
T 2140	Holkøks	Ved elv	Mørk brun
T 2141	Holkøks	Ved elv	Mørk brun/grønn
T 2142	Holkøks	Ved elv	Mørk brun
T 3809	Holkøks	Myr	Brun
T 7500	Sverd	Elv	Mørk brun
T 8929	Randlistøks	Myr	Brun
T 9721	Holkøks	F. dypt i sandjord	Brun
T 13101	Holkøks	Ukjent	Mørk brun/gylden
T 13566	Holkøks	Myr	Mørk brun
T 13600	Holkøks	F. ved nylandsbrytning	Brun
T 14259	Spiralformet armring	Myr	Brun/gylden
T 14733	Fårdrupsøks	F. under pløying	Brun
T 14992	Del av holkøks	Myr	Mørk brun/grønn
T 15138a	Halsring	Myr	Gylden
T 15138b	Halsring	Myr	Gylden
T 15138d	Halsring	Myr	Brun
T 15138e	Holkøks	Myr	Mørk brun/grønn
T 15926	Avsatsøks	F. i åker	Mørk brun
T 19976	Sverd	I grustak ved bekk	Mørk brun
T 20183	Holkøks	Myr	Mørk brun
T 20506	Holkøks	F. under pløying	Mørk brun
T 21525	Holkøks	F. i tidl. åker	Mørk brun

det midtnorske materialet, har jeg foretatt en gjennomgang av bronsegjenstandene fra Vitenskapsmuseets distrikt. Gjenstandene oppbevart ved Vitenskapsmuseet har vært vurdert i samråd med Teknisk konservator Leena Airola. Min undersøkelse har ikke vært så omfattende som Vandkildes med en inndeling i fire patinagrupper. Mitt utgangspunkt har vært at gjenstander med en gylden messingfarget patina og brun eller brunsvart patina

er en sterk indikator på våtmarkskontekst. Jeg har derfor undersøkt i hvilke kontekster gjenstander med en slik patina forekommer.

Resultatet av undersøkelsen, som framgår i tabell 6, viser en klar sammenheng mellom brun, grønnbrun og gylden patina og våt kontekst. Av i alt 31 gjenstander med denne typen patina har 12 gjenstander fordelt på ni funnlokaliteter opplysninger om myrkontekst, mens 10 gjenstander fordelt på to lokaliteter er funnet enten i elv eller i kanten av elv. Blant gjenstandene fra myr dominerer øksene, i hovedsak holkøkser, mens halsringer opptrer i ett funn. I gruppen av elverelaterte gjenstander, som riktignok fordeler seg på kun to funn, inngår både holkøkser, halsringer samt øvrige smykker, men også et sverd. De resterende 9 gjenstandene, som i hovedsak omfatter økser, hvorav seks er holkøkser, har alle brun eller mørk brun patina, men opplysningene som foreligger om hvert funn gjør det vanskelig å slutte noe om opprinnelig deponeringsmiljø. På bakgrunn av den påviste sammenhengen mellom patina og deponeringskontekst, finner jeg det likevel overveiende sannsynlig at øksene innenfor denne gruppen har vært nedlagt i våt kontekst. Følgelig inkluderes de også i gruppen av depoter fra våtmark i denne undersøkelsen. En slik kontekst for øksene støttes også av gjenstandstypens hyppige forekomst i våtmarksdepoter i området.

Selv om undersøkelsen i hovedsak støtter oppfatningen om en sammenheng mellom patina og deponeringsforhold, belyser den samtidig svakhetene som knytter seg til anvendelsen av patina alene som grunnlag for slutninger om deponeringskontekst. To av holkøksene som opplyses å være funnet i myr, har en lys grønn patina med innslag av små brune partier (T 9716, T 12849), hvilket kan bety at øksenes deponeringsmiljø har vært utsatt for endringer som innebar en overgang til et tørrere miljø. Noe usikkerhet knytter seg også til konteksten for sverdet T 7500 med våtmarkspatina, som opplyses å være funnet ved bredden av Verdalselva i Nord-Trøndelag nær elvas utløp. Like ved skal det ha blitt funnet deler av et dyreskjelett. Karl Rygh (1905) mente funnstedet for sverdet neppe kunne være dets opprinnelige deponeringssted, og så det som sannsynlig at sverdet hadde havnet i elva som et resultat av en utrasing av graver langs elvebredden for lang tid tilbake (Rygh 1905:9–10). Selv om Rygh stilte seg skeptisk til rituelle tolkninger av arkeologisk materiale i sin helhet, og en slik holdning til dels kan ligge bak hans tolkning av funnet, kan det likevel være grunn til å utøve en sunn skepsis i dette tilfellet, også fordi ras i dalføret kan ha ført med

seg rasmasser og funn nedover elva. Om sverdet skulle representere et depot, utgjør det også det eneste sverdfunnet i en slik kontekst i Midt-Norge. Sverdet kan videre dateres til periode III, mens øvrige sverd nedlagt som depoter i bronsealderen i Midt-Norge tidfestes til yngre bronsealder. Følgelig oppfatter jeg tolkningen av sverdet som et depot for usikker.

4.4. Dateringsgrunnlag

Klassifisering og dateringsgrunnlag som ligger til grunn for utvelgelsen av gjenstander i dette arbeidet følger i hovedsak gjeldende klassifisering og tidfesting av gjenstandsmateriale fra senneolittikum, bronsealder og førromersk jernalder i Norge og Skandinavia (bl.a. Baudou 1960; Lomborg 1973; Segerberg 1978; Østmo 1978; Ebbesen 1981; Marstrander 1983a; Pilø 1990; Mandt 1991; Kleiva 1996; Vandkilde 1996; Jensen 1997; Lekberg 2002). For nærmere redegjørelse av typebestemmelser og datering av gjenstandsmaterialet i denne undersøkelsen, henvises det til funnkatalogen, appendix I. For øvrig er gjenstandsmaterialet av stein fra senneolittikum og bronsealder utførlig behandlet i arbeider som omhandler områder som ligger geografisk nært opp til Midt-Norge (bl.a. Mandt 1991; Kleiva 1996; Bårdseth 1998; Ramstad 1999; Nyland 2003b), og jeg henviser til disse arbeidene for mer inngående diskusjoner om dateringen av de enkelte gjenstandsgruppene. Ørjan Engedal gir videre et overblikk over dateringen av materialet av metall fra Midt-Norge i sin avhandling *The Bronze Age of Northwestern Scandinavia* (Engedal 2010). I lys av resultater fra nyere utgravninger, men også som følge av ¹⁴C-dateringer utført i forbindelse med dette prosjektet, har jeg imidlertid valgt å redegjøre nærmere for min datering av Sandshamnøkser (4.4.1.) og hengesmykker av rav (4.4.2.). Den skjeformede øksa fra Vevang (C 21411) samt spiralnåla fra Fræna (T 17917) er videre sjeldne gjenstandsformer både i Norge og i Skandinavia for øvrig, og jeg har derfor valgt å gi en kort begrunnelse for min datering av disse (kap. 4.4.3., 4.4.4.). Dateringer av enkeltgjenstander innenfor større depotfunn vil diskuteres i forbindelse med analysen i de enkelte analysekapitlene.

4.4.1. Sandshamnøkser

Sandshamnøkser, også kjent som økser med triangulært tverrsnitt (Baudou 1995:25) eller russisk-karelske meisler (Meinander 1954:93–95), konsentrerer seg hovedsakelig til områdene rundt Trondheimsfjorden samt på Mørekysten i Norge. Enkelte spredte funn forekommer også nordover til Finnmark og sørover til Rogaland. For øvrig er økser av denne typen påvist i Nord-Sverige, Finland og i Sibir (G. Gjessing 1945:220). Øksetypen har således en markert østlig utbredelse, og dens opphav har vært søkt i Sørøst-Finland, hvor økser av denne typen er særlig tallrike (Olsen 1981:154). De russisk-karelske meislene settes i forbindelse med den kamkeramiske kulturen og den etterfølgende Kiukaikulturen i Finland, som gir øksene i dette området en datering til SN (Meinander 1954:94–95).

På Sunnmøre er økser av Sandshamntypen funnet sammen med Vestlandsøkser av C-typen, som dateres til SN (Aksdal 1996:34). Sandshamnøkser er også funnet sammen med flintdolker type I og II i samme område, og antyder, sammen med Vestlandsøksene av type C, en bruksfase tidlig i SN (Aksdal 1996:34). Morten Ramstad mener derimot å se indikasjoner på en brukstid i MNb for Sandshamnøkse fra Romsdal ut ifra forekomsten av en tykknakka bergartsøks sammen med en øks av sandshamntype (T 13992). Anvendelsen av diabas fra Stakanesbruddet i Sogn og Fjordane i en av øksene, antyder også en anvendelse i MNb ifølge Ramstad, da Stakanesbruddet ble utnyttet fram til SN. Ramstad opererer derfor med en datering for øksetypen innenfor tidsrommet MNb–SN (Ramstad 1999:46). Myklevoll argumenterer for en noe yngre datering for øksene fra Nord-Norge, og vil se en bruksfase i perioden 2000–1000 f.Kr (Myklevoll 1997:79).

Under Vitenskapsmuseets undersøkelser på Aukra i forbindelse med utbyggingen av Ormen Lange-feltet, ble det funnet tre Sandshamnøkser (Bjerck et. al. 2008). En av dem ble funnet sammen med en Vestlandsøks i tilknytning til en struktur bestående av flate heller (Meling 2008a:207–209). Funnet representerer muligens et depot. Med bakgrunn i funnet av en Vestlandsøks sammen med Sandshamnøkse, men også ut ifra mangelen på sikre spor etter aktivitet i SN på lokaliteten, velger Trond Meling å se funnet av øksene i sammenheng med den mellomneolittiske bosetningen på stedet (Meling 2008a:212). Øksa fra Aukra antyder at øksetypen kan gå ned i MNb på Mørekysten slik Ramstad (1999) hevder. Tolkningen av funnet som et mulig depot utelukker likevel ikke at øksene kan ha blitt nedlagt etter at boplassen gikk ut av bruk. Videre er Vestlandsøkse atypisk,

og lar seg ikke sikkert innpasse i noen av typene A-C. Ut ifra en samlet vurdering av opplysningene som foreligger om daterbare kontekster for Sandshamnøkser både i Norge og Norden, har jeg derfor valgt å gi de fem Sandshamnøkse fra myr i Midt-Norge (T 3344–45, T 17653, T 13992, T 19150) en datering til SN i denne undersøkelsen.

4.4.2. Hengesmykker av rav

Det foreligger ni hengesmykker av rav fra myr fordelt på til sammen fem lokaliteter i mitt undersøkelsesområde. Av fire enkeltfunne smykker er ett halvmåneformet (T 10989), ett tilnærmet pæreformet (T 13847), mens de to øvrige er henholdsvis rektangulært (T 18096) og av uregelmessig form (T 17379). Områdets største funn kommer fra Lines i Åfjord, Sør-Trøndelag, og består av til sammen fem hengesmykker, hvorav ett av dem trolig forestiller en bjørn (T 2667, fig. 16). De øvrige stykkene i funnet er av uregelmessig form, men to av dem har vært ansett som mulige avbrutte stykker av halvmåneformede smykker (Shetelig 1922:300; Th. Petersen 1933a:41). For øvrig oppgir Petersen (1920:29)

*Fig. 16. Ravsmykket fra Lines i Åfjord, Sør-Trøndelag (T 2667).
Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.*

at funnet fra Lines også skal ha bestått av et halvmåneformet smykke som ikke ble tatt vare på. Smykket fra Nærbøberg på Aukra, som i dag har en pærelignende form (T 13847), antas også å opprinnelig ha vært halvmåneformet (Th. Petersen 1933a:41).

Rav er kjent i daterbare kontekster tilbake til TN i Nord-Norge (Ramstad 2006) og MN i Sør-Norge (Østmo 1985, 2008:94–97; Åstveit 2006, 2008c), og er bevart i form av både råemner, knapper, perler og hengesmykker av ulik form. Ravfunnene fra Vestlandet og Mørekysten har imidlertid vært datert til tidsrommet SN/EBA (Mandt 1988, 1991; Lødøen 1993; Kleiva 1996; Bårdseth 1998; Holberg 2000). Det gjelder også hengesmykkene av rav fra myr, som i hovedsak er funnet langs kysten av Møre og Trøndelag, og som på bakgrunn av blant annet smykkenes utforming, antas å ha sitt opphav innenfor det østbaltiske området (Brøgger 1908:25–27, 1909:185–225; Shetelig 1922:302–306; Th. Petersen 1933a:140; G. Gjessing 1945:334–336).

Hengesmykker av rav er sjelden funnet i daterbare kontekster i Norge, og dateringen til SN/EBA for de norske funnene hviler i hovedsak på et funn fra Berge på Bergsøy, Sunnmøre, som oppbevares ved Universitetsmuseet i Bergen (B 5048, B 6255, fig. 17). De første fire smykkene ble innsendt i 1894, mens de to siste ble ervervet i 1908 gjennom en privat oppkjøper. Ifølge oppkjøper, ble sistnevnte smykker funnet på samme sted som de øvrige smykkene av rav, sammen med en flintdolk og et sigdblade av flint som ble levert inn til museet samtidig (Mandt 1988:262). Selv om det har vært reist tvil om hvorvidt alle smykkene ble funnet på samme lokalitet, og også om flintsigden og flintdolken ble funnet sammen med smykkene (Fett 1951), har ravsmykkene, dolken og sigdbleadet i all hovedsak vært oppfattet som tilhørende ett og samme funn (bl.a. Brøgger 1908; Kleiva 1996). Mens Mandt har valgt å ikke la dolken være utslagsgivende for dateringen, og tidfester funnet til SN (Mandt 1988:275), har Kleiva datert funnet i sin helhet til BA per. I/II på bakgrunn av flintdolken, som kan henføres til Lomborg type VI (Kleiva 1996:81).

Også v-boring, som forekommer på enkelte av stykkene både i funnet fra Lines og Bergsøy, og som tradisjonelt har vært relatert til Klokkebegekulturen (bl.a. Harbison 1977; Vandkilde 2001), kunne peke i retning av et senneolittisk opphav for de norske smykkene (bl.a. Kleiva 1996:79). Nye funn og dateringer reiser imidlertid tvil omkring den antatte dateringen til SN/BA for hengesmykkene av rav langs norskekysten.

Under utgravningene på Ormen Lange prosjektet på Aukra, Møre og Romsdal, ble

det på lokaliteten Litle Grynnevik påvist to hengesmykker av rav i en boplasskontekst datert til MNa (Åstveit 2006; 2008c). På samme lokalitet ble det også funnet flere fragmenter av ravknapper samt ravstykker som peker i retning av framstilling av knapper eller smykker (Åstveit 2008c:376).

Som påpekt av Ramstad (2006:135), er også v-boring påvist i mellomneolittiske kontekster i de baltiske områdene. Knapper eller perler med v-boring er et karakteristisk kjennetegn for Narvakulturen i Litauen, Latvia, Estonia og den nordvestre delen av Russland, som drev med utstrakt framstilling og handel med ravprodukter i tidsrommet ca. 3500–2500 f.Kr (Gimbutas 1985; Núñez & Franzén 2011). Funn av seks ravknapper med v-boring i den ovenfor omtalte konteksten datert til MNa på Ormen Lange prosjektet, antyder en tilsvarende alder for knapper med v-boring i bruk i Midt-Norge i dette tidsrommet (Åstveit 2006:74, 2008c:376, 379). 40 ravknapper med v-boring har også blitt påvist i tilknytning til en mulig grav ved Skatestraumen i Sogn og Fjordane fylke (Lødøen 1993). Radiologiske dateringer som foreligger herfra antyder en datering av disse til SN II, men en eldre tidfesting kan likevel ikke fullstendig utelukkes, da samlingen med rav lå i et sjikt like over et boplasslag fra MNa (pers.komm. Asle Bruen Olsen 08.01.2010).

Funnet fra Bergsøy, som med sin sammensetning av gjenstander peker i retning av at enkelte hengesmykker av rav kan ha vært i bruk opp i bronsealder, utgjør videre et usikkerhetsmoment i forhold til dateringen av funngruppen i sin helhet, idet det er noe uklart om dolken og sigden virkelig ble funnet sammen med smykkene. Ravfunnene fra Bergsøy er også uvanlige i den forstand at det i tilknytning til de øvrige hengesmykkene av rav fra myr i Midt-Norge, ikke foreligger opplysninger om funn av andre gjenstander sammen med smykkene. Selv om opplysningene om fraværet av andre gjenstander kan være mer eller mindre tilfeldig, kan også dette forholdet ha sammenheng med en deponeringsskikk som tilsa at hengesmykker av rav skulle nedlegges separat.

I 1933 ble det funnet hengesmykker av bein og gevir med tilsvarende form og størrelse som smykkene fra Berge på Bergsøy og Mevold på Aukra (T 10989), på gården Eid på Linesøya i Åfjord, Sør-Trøndelag (fig. 18, se også Turner-Walker 2011 appendix III). Smykkene ble funnet under undersøkelsen av kulturlaget i en heller ved Epskaret på den nordlige delen av Linesøya, ikke langt fra stedet hvor det store ravfunnet med fem hengesmykker ble gjort (Johs. Petersen 1933a, 1933b). Hengesmykkene ble funnet nesten helt nede på undergrunnen, sammen med blant annet en borespiss samt enkelte

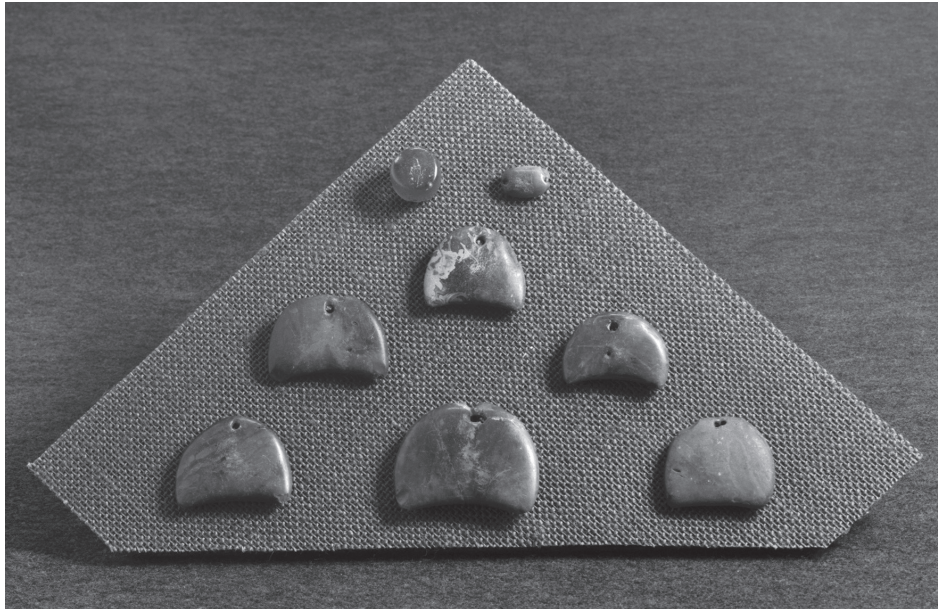

Fig. 17. De halvmåneformede smykkene av rav fra Berge på Bergsøy (B 5048, B 6255). Perlene over hører ikke til funnet. Foto: Universitetsmuseet i Bergen.

Fig. 18. De halvmåneformede beinsmykkene fra helleren på Eid, Linesøy, Åfjord, (T 14795). Foto: NTNU Vitenskapsmuseet.

avslag av flint (Johs. Petersen 1933b). Hengesmykkene lå plassert i en sirkel på omtrent 50 cm i tverrmål. Innenfor sirkelen ble det funnet ni antatte tenner av menneske, hvorav en senere har blitt avkrefret (se kap. 7.3.). Måten mennesketennene lå plassert innenfor sirkelen dannet av beinsmykkene, gjør det rimelig å anta at tennene og smykkene har vært nedlagt ved en og samme anledning.

For å nærmere belyse dateringen også av de halvmåneformede smykkene av rav, ble det sendt inn en prøve av en av tennene til ¹⁴C-analyse. Årsaken til at en av tennene ble valgt ut for datering framfor selve beinsmykkene, hadde sammenheng med at limet som hadde blitt påført beinskivene i forbindelse med monteringen i Museets utstilling, utgjorde en potensiell feilkilde i forhold til ¹⁴C-analyse. Det var videre ønskelig å bevare den største skiven i funnet som ikke hadde blitt påført lim.

Analysen ga resultatet BP 3850 ± 35 BP (TUa-7563), cal. 2459–2206 BC. Dateringen til overgangen MNb/SN I utelukker ikke at bruken av smykker med denne formen kan gå tilbake til mellomneolittikum. Flere av beinsmykkene i funnet har også slitasjespor i overkant av det gjennomborede hullet, som viser at de har vært i bruk en tid før de ble nedlagt. Samtidig er det heller ikke utenkelig at tennene, som trolig har inngått som ledd i et ritual med menneskeknokler (se kap. 7.3.), kan ha hatt en viss alder da de ble plassert innenfor sirkelen av smykkene. Om tennene har vært av en betydelig alder da de ble nedlagt, kan også smykkene være fra en langt yngre tidsfase. På bakgrunn av dateringen av hengesmykker av rav fra øvrige deler av Skandinavia og Nord-Europa, som hovedsakelig er påtruffet i neolittiske, men også eldre kontekster (bl.a. Gimbutas 1985; Loze 1975, 2000; Beck & Shennan 1991; Jensen 2000; Zimina 2003), velger jeg imidlertid å tolke dateringen fra helleren på Eid som uttrykk for at de halvmåneformede smykkene av bein og rav har vært anvendt samt deponert i senneolittikum.

Dateringen til SN støttes også av funnet av et halvmåneformet smykke av rav på en boplass tilhørende Klokkebegerkulturen i Thy, Jylland, datert til en tidlig del av SN (Hirsch & Liversage 1987:198–200; Liversage & Robinson 1995). Smykket har en annen type gjennom boring enn de norske stykkene, men for øvrig er formen og størrelsen den samme. Smykket fra Jylland har gått i stykker under forsøk på boring av et hull tvers gjennom stykket, og det viser at smykket trolig har vært framstilt på boplassen. Smykket fra Thy åpner for å se de norske halvmåneformede smykkene av rav som spor etter kontakter med Nordvest-Jylland i SN. Det er for så vidt en slutning som ikke står i

motsetning til det øvrige funnbildet langs vestkysten av Norge, som vitner om en sterk innflytelse fra denne delen av Jylland i SN (Ebbesen 1981; Solberg 1994; Apel 2001; Østmo 2005).

Ved en gjennomgang av oversikter over baltisk rav fra yngre steinalder (Klebs 1882; Gimbutas 1985; Loze 1975, 2000), har jeg for øvrig ikke klart å finne halvmåneformede smykker av rav som støtter Brøggers oppfatning om halvmåneformen som en utpreget østlig form - en slutning som må ses i sammenheng med hans henføring av ravsmykkene i sin helhet til skiferkulturen og yngre fangstkultur. De baltiske ravsmykkene Brøgger omtaler i sin argumentasjon (1909:199, fig. 226, 227), utgjør heller ingen gode paralleller til smykkene fra Mevold, Bergsøy og Eid. Smykket som tilsynelatende har størst likhetstrekk med de norske stykkene (Brøgger 1909, fig. 226), er en del av et opprinnelig større smykke som har brukket i to ved området ved gjennom boringen tvers gjennom stykket, og som deretter har fått boret et nytt hull i den gjenværende delen av smykket (Klebs 1882:21). Smykket er da også det eneste i sitt slag påvist i de baltiske områdene, ifølge Klebs. Den andre avbildningen hos Brøgger (fig. 227), er i hovedsak et naturdannet stykke, hvor kun den venstre delen av stykket har blitt fjernet for å gi smykket en symmetrisk form (Klebs 1882:19). Richard Klebs oversikt over ravfunn fra 1882, som lenge utgjorde en av hovedkildene for studier av baltiske ravfunn, baserte seg for øvrig på sammenblandede funn fra ulike boplasser og tidsfaser, redeponert ved elvegraving i et lag med en tykkelse på flere meter (Gimbutas 1985:232). Dateringen til MN plasserer dem uansett i en eldre tidsfase enn de halvmåneformede smykkene av rav fra norskekysten.

Ifølge både Shetelig og Petersen, skal halvmåneformen ha vært et fellestrekk ved flere av hengesmykkene av rav fra kysten av Møre (Shetelig 1922:300; Th. Petersen 1933a). En likhet i utforming og deponeringskontekst burde dermed tilsi en datering til SN for gruppen av hengesmykker av rav i sin helhet fra området. Ved en gjennomgang av de midtnorske stykkene, har jeg imidlertid ikke klart å finne sikre holdepunkter for at noen av hengesmykkene andre enn smykket fra Mevold (T 10989), har vært halvmåneformet. Selv om dateringen av funnet fra helleren på Linesøya dermed belyser tidsrommet for anvendelsen av de halvmåneformede smykkene av rav, kan likevel dateringen vanskelig anvendes for å sikkert datere de øvrige hengesmykkene av rav fra Midt-Norge.

Den lille ravbjørnen i det samlede funnet med ravsmykker fra Lines i Åfjord (T

2667), antyder muligens en datering til MN framfor SN. Ravbjørner er også påvist i mellomneolittiske kontekster i de baltiske områdene (Gimbutas 1985:243–244). Flere forsøk har imidlertid blitt gjort på å bore hull i Linesbjørnen, mens det nåværende hullet på bjørnens rygg ikke er slitt i den grad at boring av et nytt hull ville ha vært nødvendig. Det antyder at hullet på ryggen ble boret sist, og at bjørnen ikke nødvendigvis var tiltenkt en funksjon som hengesmykke til å begynne med. Eventuelt kan bjørnen først ha vært utformet som et hengesmykke, for så å ha blitt tiltenkt en annen rolle i en større smykkeoppsetting, som nødvendiggjorde boring av nye hull både i snutepartiet samt i den bakre delen av bjørnen. Bjørnens trolig lange historikk gjør den dermed problematisk å anvende for å datere funnet i sin helhet. De øvrige smykkene i Linesfunnet har også ulik form, og bærer videre preg av å være brukt en tid forut for nedleggelsen, selv om ikke alle smykkene viser samme grad av slitasje. Smykkene er også gjennomboret både ved hjelp av v-boring og konisk boring, som sammen med smykkenes ulike form og grad av slitasje, åpner for at smykket kan ha vært sammensatt av enkeltdeler av ulik alder og med ulikt opphav (se også kap. 7.4.). Det gjør det imidlertid vanskelig å angi en sikker datering for ravsmykket fra Lines.

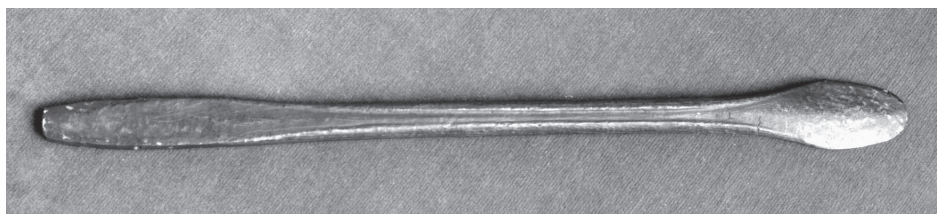
Ut ifra diskusjonen ovenfor, framgår det at ravet trolig har funnet ulike veier til kysten av Møre i yngre steinalder. Blant annet vitner ravknappene samt hengesmykkene fra lokaliteten Litle Grynnvika på Aukra om impulser fra øst i MN, mens de halvmåneformede smykkene helst bør tolkes som spor etter sørlige kontakter i SN. Et slikt bilde er for øvrig i tråd med utviklingen i blant annet de østlige delene av Baltikum, hvor framstillingen av ravprodukter går markant tilbake i de fleste områder fra ca. 2500 f.Kr., og hvor også kontaktene nord og østover minker til fordel for kontakter mot sør og øst (Beck & Shennan 1991:114–118).

Dateringen av de halvmåneformede smykkene til SN, utelukker ikke at også flere av ravsmykkene kan ha vært nedlagt innenfor samme tidsrom. Ravsmykkene har også samme utbredelse som depotene med skjeformede skrapere og flintskiver, som også kunne peke i en slik retning. Ut ifra formen alene, kan imidlertid de øvrige ravsmykkene fra området ha kommet både fra øst og sør, og formene gjenfinnes også både i MN og SN. Sporene etter framstilling av knapper eller smykker i MNa på Ormen Lange prosjektet, åpner dessuten for at flere av de norske smykkene kan ha vært framstilt på Mørkysten. Ut ifra en samlet vurdering, anser jeg derfor dateringen for hengesmykker av rav til å ligge

enten i MN eller i SN. Usikkerheten omkring tidfestingen av flertallet av smykkene, gjør imidlertid at jeg kun har valgt å innlemme hengesmykket fra Mevold i gruppen av funn fra SN i denne undersøkelsen. Jeg har likevel funnet det naturlig å omtale ravsmykket fra Lines i forbindelse med min tolkning av ravsmykket fra Mevold i kap. 7, fordi jeg anser aspekter ved dette smykket for å være av relevans for forståelsen både av Mevoldsmykket, samt depoter på et mer generelt grunnlag.

4.4.3. Skjeformet øks av bronse

Den skjeformede øksa av bronse fra Vevang i Eide kommune, Møre og Romsdal (C 21411, fig.19), er den eneste kjente i sitt slag i Norge. Økser av denne typen utgjør også et relativt sjeldent innslag i Skandinavisk bronsealder. Foruten det norske eksemplaret, kan trolig seks funn fra Sverige henføres til samme type (Oldeberg 1974:690 (3 stk), 1738, 2615, 2679), hvorav de to øksene fra Småland (1738) og Närke (2679) kommer øksa fra Vevang nærmest. Øksa fra Allese på Fyn er eneste kjente eksemplar av typen fra Danmark (Rønne 2009:10). På Kontinentet er imidlertid økser av denne typen mer utbredt. Øksene er funnet i et belte som strekker seg fra Sveits og videre østover i retning Nord-Tyskland og Polen,

*Fig. 19. Skjeformet øks av bronse fra Vevang, Eide, Møre og Romsdal (C 21411).
Foto: Universitetets oldsaksamling, Universitetet i Oslo.*

med øksa fra Vevang som typens nordligste utbredelse. Hovedtyngden konsentrerer seg imidlertid til området i grensetraktene mellom Sveits, Frankrike og Sør-Tyskland, og trolig må typens opphav søkes i dette området (Hafner 1995; Genz 2004).

Skjeformede økser av bronse dateres til den yngste fasen av tidlig bronsealder i Sentral-Europa, dvs. innenfor tidsrommet ca. 2000–1600 f.Kr (Abels 1972; Kibbert 1980; Pászthory & Mayer 1998). På bakgrunn av skjeformede økser fra Baden-Württemberg,

Franche-Comté, Alsace og Sveits, som utgjør kjerneområdet for øksefunn av denne typen, har Abels (1972) delt inn de skjeformede øksene i åtte typer. Ingen av øksene som Abels lar avbilde er identiske med øksa fra Vevang. Den har likevel flest likhetstrekk med økser av typen Rüm-lang og Bevaix, som har et ovalt spatelformet blad, i likhet med øksa fra Vevang (Abels 1972:20–26, Tafel 12–13). I utformingen av det lange, smale og jevnbrede partiet med randlistene kommer imidlertid øksa fra Vevang nærmest øksene av typen Rüm-lang. Abels betrakter disse øksene som en typologisk og kronologisk videreutvikling av økser av typen Lausanne I, som han på bakgrunn av gravfunn tidfester til perioden Langquaid (Br. A2) og en tidlig fase av denne. Økser av typen Rüm-lang plasserer han innenfor både et eldre og yngre avsnitt av perioden (Abels 1972:22). I henhold til sørsandinavisk kronologi (Vandkilde 1996), og under forutsetning av at Vevangøksa står Rüm-langtypen nærmest i tid, burde det tilsa en datering av øksa fra Vevang til BA periode I.

4.4.4. Spiralnål av bronse

Spiralnåla av bronse fra Indre Hoem, Fræna (T 17917, fig. 20), utgjør en sjelden type i Norge og Skandinavia for øvrig. Foruten eksemplaret fra Fræna, kjenner jeg bare til én nål med tilsvarende form. Denne nåla er funnet i en grav på Røkke i Stjørdal, Nord-Trøndelag (Rygh 1882). Nåla fra Røkke er noe mindre, og har heller ikke strekdekor på selve spiralen som nåla fra Fræna. Nålene fra Fræna og Røkke har likevel til felles at de mangler den karakteristiske bøyen under hodet eller lenger ned på stilken, som ofte kan ses på nåler med spiraloppullet hode fra bronsealderen (bl.a. Jensen 1997:55). Da nåla fra Fræna kom inn til Museet hadde den en skarp bøy på midten som senere ble rettet ut. Av et eldre foto av nåla, framgår det likevel at denne bøyen ikke kan ha utgjort en del av nålas opprinnelige form.

De fleste nålene med spiraloppullet hode dateres til yngre bronsealder i Skandinavia (Broholm 1953:82; Jensen 1997:55). Anvendelsen av spiralen som plastisk dekor er også mest utbredt i yngre bronsealder, mens en slik bruk av spiralen som dekorelement i eldre bronsealder først og fremst er knyttet til bøylespennene (Broholm 1953:52). Spiralnåler er likevel kjent også fra eldre bronsealder, blant annet i Sverige, hvor de opptrer både i gravfunn og depotfunn (Oldeberg 1974:2160, 2180, 2183, 2221). De svenske nålene fra periode II og III kjennetegnes ved å ha båndformede ytre teiner, mens de

innerste teinene i spiralen er runde. Det skiller dem fra spiralnålene fra yngre bronsealder, hvor spiralene dannes av enten runde eller rombiske teiner (Nerman 1953:318–319).

Nålene fra Fræna og Røkke skiller seg fra de svenske nålene fra periode II og III ved å ha spiraler formet av en firkantet tein. Nåla fra Røkke er likevel funnet i en grav som dateres til periode II (Moberg 1941:76; Gaustad 1965:69–70). I grava ble det funnet to skjeletter, liggende i hver sin retning i en steinsatt kiste, 2,3 m lang. Av øvrig gravgods inneholdt grava en halskrage av bronse, en belteplate, bruddstykker av en spiralfingerring samt en urne av asbestmagret keramikk (T 2556–2560). Grava ble ikke sakkyndig undersøkt, men ifølge finner, skal spiralnåla ha ligget plassert omtrent midt på det ene skjelettet, sammen med belteplata (Rygh 1882:110–111).

Funn av to skjeletter i kista på Røkke innebærer at gjenstandene trolig har tilhørt to ulike individer. Selv om grava skal ha manglet dekkhelle, gir ikke beskrivelsen av

Fig. 20. Spiralnål av bronse fra Indre Hoem, Fræna, Møre og Romsdal (T 17917).

Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

skjelettenes plassering i kista samt gjenstandenes plassering i forhold til de døde, inntrykk av en grav utsatt for plyndring, hvor gravgodset fra flere graver enn de to har blitt blandet sammen. Funn av grus i grava kan også ha vært rester av en helle som opprinnelig dekket kista. Ubrent begravelse i begge tilfeller gjør det videre lite sannsynlig at en av de gravlagte skal ha blitt nedlagt på et senere tidspunkt i yngre bronsealder. Om lag fire meter fra dobbeltgrava ble det også to år tidligere funnet deler av en bøylespenne av bronse, et fragment av en arming av bronse samt brente bein i et mindre hellesatt kammer (T 2237–2238). Bøylespennen er fragmentarisk bevart, men henfører trolig grava til periode II (Gaustad 1965:66). Rygh tolker sistnevnte grav som en sekundærgrav som har vært nedsatt i samme haug som de to ubrente gravene, og hvor de ubrente gravene med blant annet spiralnåla har utgjort sentralgrava i haugen (Rygh 1882:2, 111).

Selv om det kan ha vært også flere graver i haugens ytterkant, tyder det bevarte gjenstandsmaterialet på en anvendelse av haugen i eldre bronsealder. Sammenholdt med de øvrige funnforholdene har jeg derfor vanskelig for å finne holdepunkter som skulle tilsi en datering til yngre bronsealder for spiralnåla fra Røkke. Likhetene mellom nålene fra Fræna og Røkke gjør det dermed sannsynlig å plassere også nåla fra Fræna i periode II.

4.5. Midtnorske depoter – samlet funnbilde

Med utgangspunkt i diskusjonene omkring utskillelsen av depoter i kapittel 4.3., samt på bakgrunn av dateringen av deler av gjenstandsmaterialet redegjort for i kapittel 4.4., anses 109 funn som sikre våtmarksdepoter i denne undersøkelsen (appendix I). Antall depoter fra tørrmark fra samme tidsrom utgjør 42 (appendix II).

Som det vil framgå av det samlede funnbildet, er det mulig å se et klart mønster, ikke bare i hvilke gjenstandstyper og kombinasjoner av gjenstander som nedlegges (4.5.2.), men også hvordan funnene fordeler seg over tid (4.5.3.). Med unntak av enkelte gjenstander av organisk materiale, er både gjenstandstyper og funnkombinasjoner i stor grad velkjente fra tilsvarende kontekster i Skandinavia i det aktuelle tidsrommet (bl.a. Th. B. Larsson 1986; Mandt 1991; Johansen 1993; Karsten 1994; Kleiva 1996; Vandkilde 1996; Jensen 1997; Bårdseth 1998; Melheim 2006; Frost 2008a). Selv om kriteriene for utskillelsen av depoter i mitt undersøkelsesområde skiller seg noe fra kriterier anvendt i

øvrige undersøkelser av depoter langs vestkysten av Norge, er det overordnede funnbildet også i disse områdene i samsvar med resultatene i min undersøkelse. Til en viss grad vil en slik utskillelse alltid måtte basere seg på hva vi vet om depoter i andre områder, hvilket øker faren for sirkelslutninger. I den grad det har vært mulig, har jeg likevel forsøkt å begrense slike, ved å ta utgangspunkt i funn fra våtmarkskontekst generelt i området.

I det midtnorske materialet er det mulig å gjenkjenne flere av Bells ritualiseringsstrategier (Bell 1997, se kap. 3.2.3.). Både gjenstandene som har inngått i de handlingene vi ser spor etter, fellestrekkene med henhold til valg av deponeringsmiljø, måten enkelte av gjenstandene har vært nedlagt på samt konsentrasjonen av depotene til visse tidsrom, viser at det har vært snakk om regelbundne, formaliserte handlinger som har vært tillagt en særskilt betydning i datidas samfunn. Selv om det knytter seg enkelte problemer til anvendelsen av Bells ritualiseringsbegrep på arkeologisk materiale, og det i enkelte tilfeller kan være vanskelig å vurdere hvorvidt vi se spor etter ritualiseringsstrategier i et materiale (kap. 3.2.3.), framtrer likevel et tydelig mønster om depotene ses under ett. Som vi skal se, føyer også de mer utradisjonelle depotene seg inn i dette bildet.

Før jeg gjør rede for de overordnede mønstrene i det midtnorske depotfunn-materialet i mer detalj, vil jeg imidlertid se nærmere på mulige feilkilder som knytter seg til en slik samlet framstilling.

4.5.1. Kildematerialets representativitet

Av et samlet antall på 151 depoter fra Midt-Norge fra perioden ca. 2350-500 f.Kr, er 109 funn fra våt kontekst. Våtmarksdepotene utgjør dermed ca. 72 % av den samlede mengden depoter fra området (fig. 21).

En undersøkelse av den geografiske fordelingen av depoter fra bronsealderen i ulike deler av Skandinavia, sammenholdt med den økonomiske utnyttelsen av især myrene i visse områder, viser et klart sammenfall mellom slik aktivitet og den romlige spredningen av depotene (Kristiansen 1974b; Johansen 1993:37–42; Jensen 1997:147–150). I Midt-Norge har torvtaking og nydyrking av myr, som hadde sin mest intensive fase i tidsrommet ca. 1900–1950, vært langt mer utbredt i ytre enn i indre strøk av området. Det innebærer at depotfunn fra de ytre kyststrøkene kan være overrepresentert i materialet, samtidig som

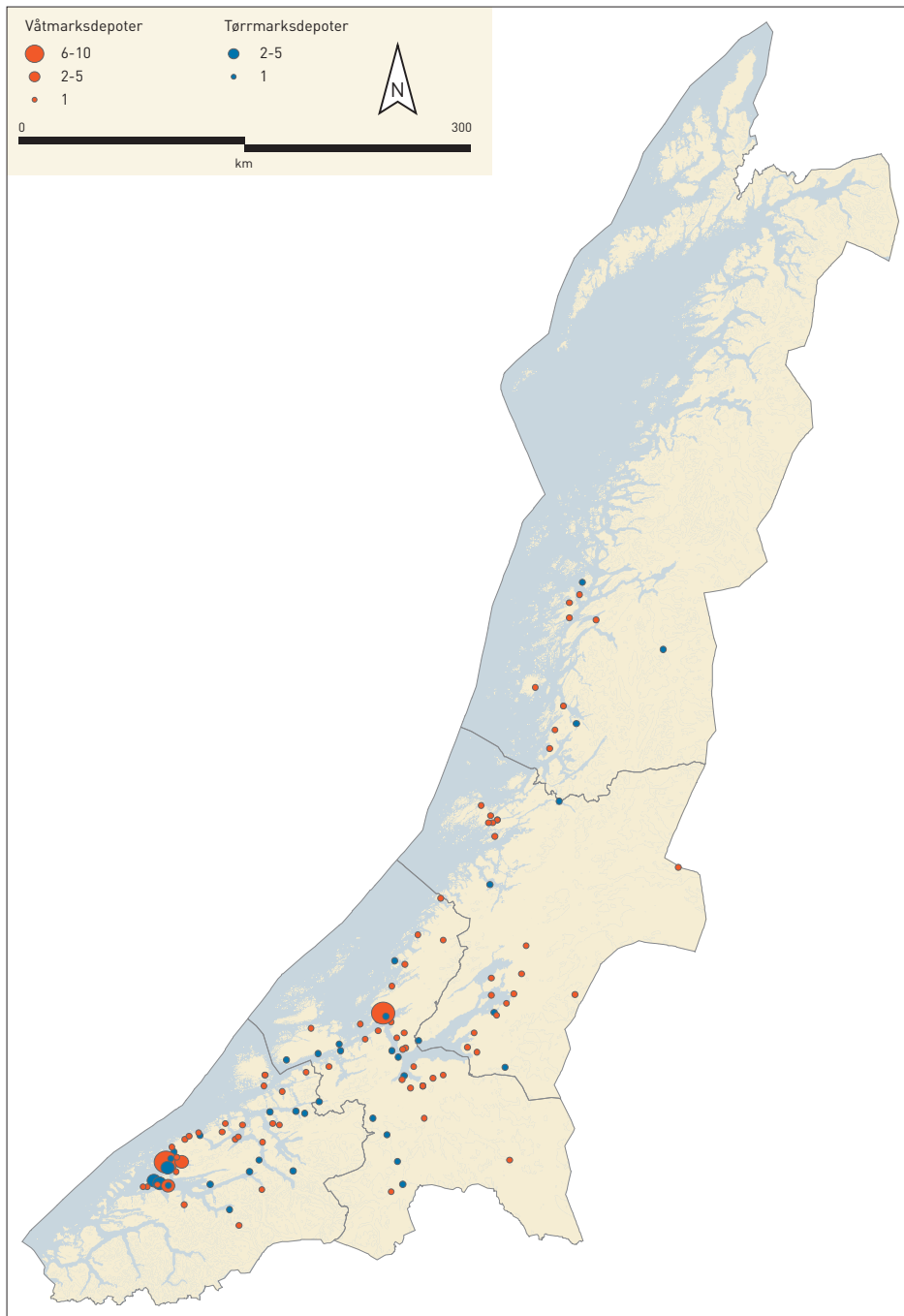

Fig. 21. Utbredelsen av depoter fra våt og tørr kontekst i Midt-Norge, ca. 2350-500 f.Kr. Flertallet av depotene er fra våt kontekst. Illustrasjon: Staale Normann, NTNU Vitenskapsmuseet

depoter fra våtmark vil kunne være i flertall i forhold til depoter fra tørrmark, som ikke i like stor grad lar seg skille ut fra øvrige funnkategorier på bakgrunn av funnkontekst. De relativt få sikre depotene fra tørrmark har til dels sammenheng med problemene knyttet til å skulle avgjøre hvorvidt enkeltfunne gjenstander skal oppfattes som tilhørende grav eller depot (se appendix II). Depotfunn fra tørrmark i Midt-Norge og Norge for øvrig, er også påvist i ur, fjellsprekk samt i hellere (bl.a. G. Gjessing 1945, Mandt 1991; Johansen 1993; Melheim 2006); med andre ord i miljøer som ikke har vært utsatt for aktivitet i samme grad som myrer. Videre kan aktiviteten i myrene langs kysten ha medført at områder med omfattende torvproduksjon framstår som mer funnrrike enn andre. Blant annet vil steder med gjentatte deponeringer ha større mulighet for å bli oppdaget i områder med særlig høy aktivitet. Også ulik registreringsvirksomhet og lokal interesse vil kunne påvirke funnbildet til en viss grad.

Omfanget av den økonomiske utnyttelsen av myrene i ytre strøk gjør det sannsynlig å anta at antallet depoter fra indre strøk er noe underrepresentert i materialet. Trolig gjelder også det antallet depoter fra ulike kontekster på tørrmark både fra indre og ytre strøk. Samtidig mangler flere funn fra ytre strøk opplysninger om funnkontekst, eller opplysningene har vært for usikre til at jeg har valgt å inkludere dem i min sikre gruppe av depoter fra våtmark. Antall våtmarksdepoter i ytre strøk må derfor antas å ligge noe høyere enn det jeg har angitt i min oversikt. Også fordi antallet våtmarksdepoter med all sannsynlighet har vært mer utbredt i indre strøk enn det oversikten tilsier, velger jeg å tolke overvekten av depoter fra våtmark i området som et signifikant trekk knyttet til gjenstandsdeponering i Midt-Norge innenfor det angitte tidsrommet.

Med bakgrunn i at bosetningen i området har hatt sitt tyngdepunkt i de ytre kyststrøkene gjennom store deler av steinalderen (bl.a. Narmo 1993; Berglund 2001; Bjerck et.al. 2008), må også antall depoter forventes å kunne ligge på et høyt nivå i dette området, spesielt i den eldste fasen. Når det gjelder konsentrasjonen av depoter til enkelte områder langs ytterkysten, ligger også disse innenfor områder med en generelt stor funntetthet. Spesielt gjelder det områdene Midsund, Aukra og Fræna på Mørkekysten, samt Ørlandet ved innløpet til Trondheimsfjorden. Uttaket av torv har videre vært såpass utbredt langs kysten av Møre og Trøndelag, også i områder hvor antall depoter er lavt eller ikke forekommer, hvilket tilsier at utbredelsen av depoter, samt påvisningen av steder med gjentatte deponeringer i enkelte avgrensede områder, til en viss grad gjenspeiler

forhistoriske forhold.

Til tross for feilkildene angitt ovenfor, anser jeg derfor det samlede funnbildet for å i hovedsak gi et representativt bilde av deponeringspraksis innenfor området i senneolittikum og bronsealder.

4.5.2. Gjenstandstyper og gjenstandskombinasjoner

Den samlede oversikten over gjenstandstyper i midtnorske depoter fra våtmark er framstilt i tabell 7. Flertallet av depotene fra SN og EBA består av gjenstander av stein, med skjeformede skrapere, flintskiver/avslag, flintdolker og enkle skafthulløkser av bergart som sentrale innslag. Hengesmykkene av rav utgjør også et karakteristisk trekk ved våtmarksdepotene i Midt-Norge, selv om kun ravmykket fra Mevold (F15) er inkludert i den sikre gruppen av depoter fra den eldste fasen i denne undersøkelsen. Gjenstander av metall opptrer kun i beskjedent omfang. Foruten spiralnåla fra Hoem i Fræna (F29), dreier det seg om 10 økser, hvorav fem kan dateres til periode III, tre til periode I og to til periode II. Blant øksene av bronse står den skjeformede øksa fra Vevang (F31) i en særstilling. Øksa, som er en av de eldste bronsegjenstandene fra området, må ha utgjort et sjeldent innslag på Mørkekysten tidlig i bronsealderen, og vitner om langvegs kontakter med forbindelser til det sentraleuropeiske området.

I likhet med øvrige deler av Norge og Skandinavia, utgjør smykker, og i særlig grad halsringer av bronse, en vesentlig andel av våtmarksdepotene fra YBA i Midt-Norge. Flertallet av smykkene fra YBA kommer fra sammensatte depoter (F36, F73). For øvrig deponeres fremdeles økser i stort antall i YBA, og økser er den enkeltgjenstanden som oftest nedlegges som depoter i perioden i form av både holkøkser av bronse og porfyrøkser. Foruten øksene er andre våpen sjeldne i depoter fra Midt-Norge. Kun en nordeuropeisk variant av et Hallstattsverd foreligger fra myr i området (F107).

En sammenlikning av depotene fra våtmark med depoter fra kontekster på tørrmark/uten sikre opplysninger om våtmarkskontekst (appendix II), viser ingen markant forskjell mellom de to funngruppene når det gjelder gjenstandstyper og gjenstandskombinasjoner. Depotene fra våtmark gir dermed et representativt bilde av de gjenstander som nedlegges til enhver tid innenfor området. Forskjellen mellom de to gruppene av depoter ligger hovedsakelig i gjenstandene av organisk materiale, som vi

Tabell 7: Samlet oversikt over gjenstandstyper i midtnorske depoter fra våtmark, ca. 2350-500 f.Kr. Gjenstander markert med * er inkludert som depoter fordi de inngår som del av større samlede funn.

Gjenstandstype	Antall gjenstander	Antall lokaliteter
Avsatsøks av bronse	1	1
Beholder av tre/never	13	4
Bor av flint	1*	1
Brilleformet hengesmykke av bronse	2	1
Dolk av flint	32	28
Enegget kniv av skifer	1*	1
Enkel skafthulløks	16	16
Flekkje av flint	9*	2
Flekkjekniv av flint	2*	2
Flintblad (spydspiss?)	1*	1
Flintskive	566	15
Halsring av bronse	10	2
Harpikskake	2	1
Hengesmykke av rav	1	1
Hengesmykke av skifer	1	1
Hodeskammel av tre	1	1
Holkøks av bronse	19	16
Håndleddsring av bronse	5	1
Håndleddsring av gull	2	2
Ildflint	1*	1
Kjede av bronse	1	1
Klebersteinskar	2	2
Klumper av flint	3*	1
Nakketappøks	1	1
Pilspiss av flint	4*	1
Porfyrøks	3	3
Randlistøks av bronse	2	2
Sandshamnøks	5	4
Sigdblade av flint	2*	1
Skaftthulløks av bronse/Fårdrup	1	1
Skjeformet skraper	24	5
Skjeformet/spatelformet øks av bronse	1	1

Tabell 7: forts.

Gjenstandstype	Antall gjenstander	Antall lokaliteter
Sko av skinn	1	1
Skraper av flint (ikke skjeformet)	6*	3
Spiralformet armring av bronse	1	1
Spiralnål av bronse	1	1
Sverd av bronse	1	1
Tutulus/skivehodenål av bronse	1	1
Tykknakket bergartsøks	1	1
Vestlandsøks type C	1	1
Økseskaft av furu	1	1

utelukkende finner blant depotene fra våt kontekst.

Innslaget av gjenstander av organisk materiale blant våtmarksfunnene fra Midt-Norge er høyt sett med norske øyne, og utgjør ca. 10 % av den samlede funnmengden. Tilsynelatende skjøre gjenstander som neverkar, foreligger i tre eksemplarer (F42, F46, F55). Kar av tre er videre bevart i funn fra både Høstad (F44) og Sund (F106). Enkelte av gjenstandene er uvanlige å finne i depotsammenheng, og både den antatte hodeskammelen fra Høstad og neverkaret fra Austrått med bevart innhold (F55), mangler nære paralleller i europeisk bronsealder. Gjenstandene av organisk materiale fordeler seg omtrent likt på de ulike periodene. Blant annet forekommer kar av tre og never både i eldre og yngre bronsealder.

Fra området foreligger også en harpikskake, funnet på Ålberg i Leksvik (F86). Harpikskaka har gitt en datering til periode II (se også kap.5), som er noe tidligere enn øvrige daterte harpikskaker i Skandinavia (Bergström 2004:2). Skinnskoa fra Vesterberg (F102) og økseskaftet fra Hov (F109) utgjør eneste funn av disse gjenstandstypene fra myr i området i det aktuelle tidsrommet. Jeg vil derfor ikke helt utelukke at det i disse tilfellene kan være snakk om tilfeldig tapte gjenstander. For øvrig kan også disse funnene plasseres innenfor samme tidsrom som hovedtyngden av de øvrige funnene fra våtmark i området (kap. 4.5.3). Det kan også harpikskaka fra Ålberg, som tilhører en gjenstandsgruppe med noe usikker funksjon, samt karet med innhold fra Austrått (F55), som ikke umiddelbart lar seg forklare i lys av andre våtmarksfunn. Tidfestingen av disse funnene til perioder med høy deponeringsfrekvens, mener jeg taler for å se dem i lys av

samme praksis som de øvrige depotene fra området.

De fleste av depotene fra Midt-Norge fra både våt og tørr kontekst er enkeltfunn. I SN/EBA utgjør flintdolkene den mest tallrike gruppen, sammen med enkle skafthulløkser av bergart, mens holkøkser av bronse er i flertall blant enkeltdepotene fra YBA. Av sammensatte depoter fra området kan 36 henføres til tidsrommet SN/EBA I-II, mens det i YBA kun er kjent syv funn. Karakteristisk for de sammensatte depotene fra den eldste fasen både fra våt og tørr kontekst er samlinger med flintskiver/avslag, enten nedlagt i form av entypedepot, eller sammen med skjeformede skrapere, eventuelt med mindre innslag av dolkfragmenter, pilspisser og øvrige skrapere. I alt 22 depoter av denne typen er påvist innenfor området, hvorav 15 fra våt kontekst. Et karakteristisk trekk ved depotene tilhørende denne gruppen er nedleggelsen av gjenstandene i en bestemt orden. Flere depoter bestående av avslag har vært innpakket i never (F7, F19, F69). Andre har vært nedsatt i sirkel (F66) eller nedlagt på rekke (F48, T 8070–72). De sammensatte depotene av denne typen konsentrerer seg hovedsakelig til kommunene Midsund og Aukra i Møre og Romsdal, med spredte funn oppover langs Trøndelagskysten.

Av de sammensatte depotene fra YBA fra våtmark i området, inntar funnet fra Høstad en særstilling. Med den bevarte ”skammelen” og de 10 bollene og fatene av tre, gir funnet et innblikk i handlinger knyttet til våtmark som ellers er sparsomt belagt i det skandinaviske materialet fra samme tidsrom. For øvrig er nedleggelse av kar i våtmark en skikk som kan føres tilbake til EBA i Midt-Norge (F42, F106).

4.5.3. Kronologisk utbredelse

Den tidsmessige fordelingen av depoter fra Midt-Norge viser en klar overvekt av funn fra SN og periode I og II av eldre bronsealder. 104 depoter av i alt 151 lar seg plassere innenfor dette tidsrommet (tabell 8). Når andelen av depoter er såpass stor i SN og EBA I-II, kan det skyldes at perioden strekker seg over 950 år, og dermed dekker et lengre tidsrom enn periode V og VI, som markerer det neste tyngdepunktet når det gjelder antall nedleggelse. Antall depoter fra SN/EBA I-II er imidlertid såpass mye høyere at jeg velger å tolke forskjellen som uttrykk for en reell nedgang i YBA. Svært mange av gjenstandstypene som inngår i depoter fra dette tidsrommet lar seg ikke datere nærmere enn til SN/EBA I-II. Det gjør det vanskelig å spore eventuelle endringer i nedlegelsesfrekvens over tid

innenfor perioden. Det er derfor mulig at den store funnmengden skjuler en eller flere perioder med økt deponeringsintensitet.

I periode IV synker antallet depoter merkbart. Ingen depoter fra Midt-Norge, verken fra våtmark eller tørrmark, kan med sikkerhet henføres til dette tidsavsnittet av bronsealderen. Nedgangen i periode IV etterfølges av en kraftig økning i antall nedleggelse i periode V og VI. Av depotene fra dette tidsrommet utgjør enkeltfunne holkøksler et vesentlig innslag, hvorav et flertall kan ha vært i bruk både i periode V og VI. De sammensatte depotene fra yngre bronsealder kan imidlertid alle dateres til periode VI, og trolig skal de store metalldepotene fra Gyl (F36) og Stavå (F73) dateres til en relativt sen fase av periode VI. Klebersteinskaret fra Vikstrøm, Hitra (F49), som kan tidfestes til et tidlig avsnitt av førromersk jernalder, er ett av få funn fra denne perioden, og også et av de siste sikre depotene fra våtmark i området innenfor det undersøkte tidsrommet.

Når det gjelder andelen våtmarksdepoter fordelt over tid i Midt-Norge, er depoter fra våte kontekster i flertall både i SN/EBA og i YBA. Antallet våtmarksdepoter er imidlertid størst i den eldre fasen, med henholdsvis 75,9 % i SN/EBA mot 62,2 % i YBA (tabell 9). Også i Øst-Norge viser tallene en tilsvarende nedgang i antall våtmarksdepoter i forhold til tørrmarksdepoter i YBA. Nedgangen her er imidlertid større enn i Midt-Norge, med en reduksjon på nesten 30 % (Melheim 2006:73–74). Våtmark fortsetter dermed å være et foretrukket miljø for deponering av gjenstander i YBA i Midt-Norge.

Tabell 8: Antall depoter fra Midt-Norge fordelt på fylker og perioder.

Fylke	SN/EBA	YBA/FRJA	BA	Depoter pr. fylke
Møre og Romsdal (Nordmøre og Romsdal)	54	8		62
Sør-Trøndelag	30	21	1	52
Nord-Trøndelag	14	10	1	25
Nordland (t.o.m. Helgeland)	6	6		12

Tabell 9: Antall depoter fra Midt-Norge fra henholdsvis våt og tørr kontekst.

Periode	Antall depoter	Våt kontekst	Tørr kontekst
SN/EBA	104	79 (75,9 %)	25 (24 %)
YBA/FRJA	45	28 (62,2 %)	17 (37,7 %)

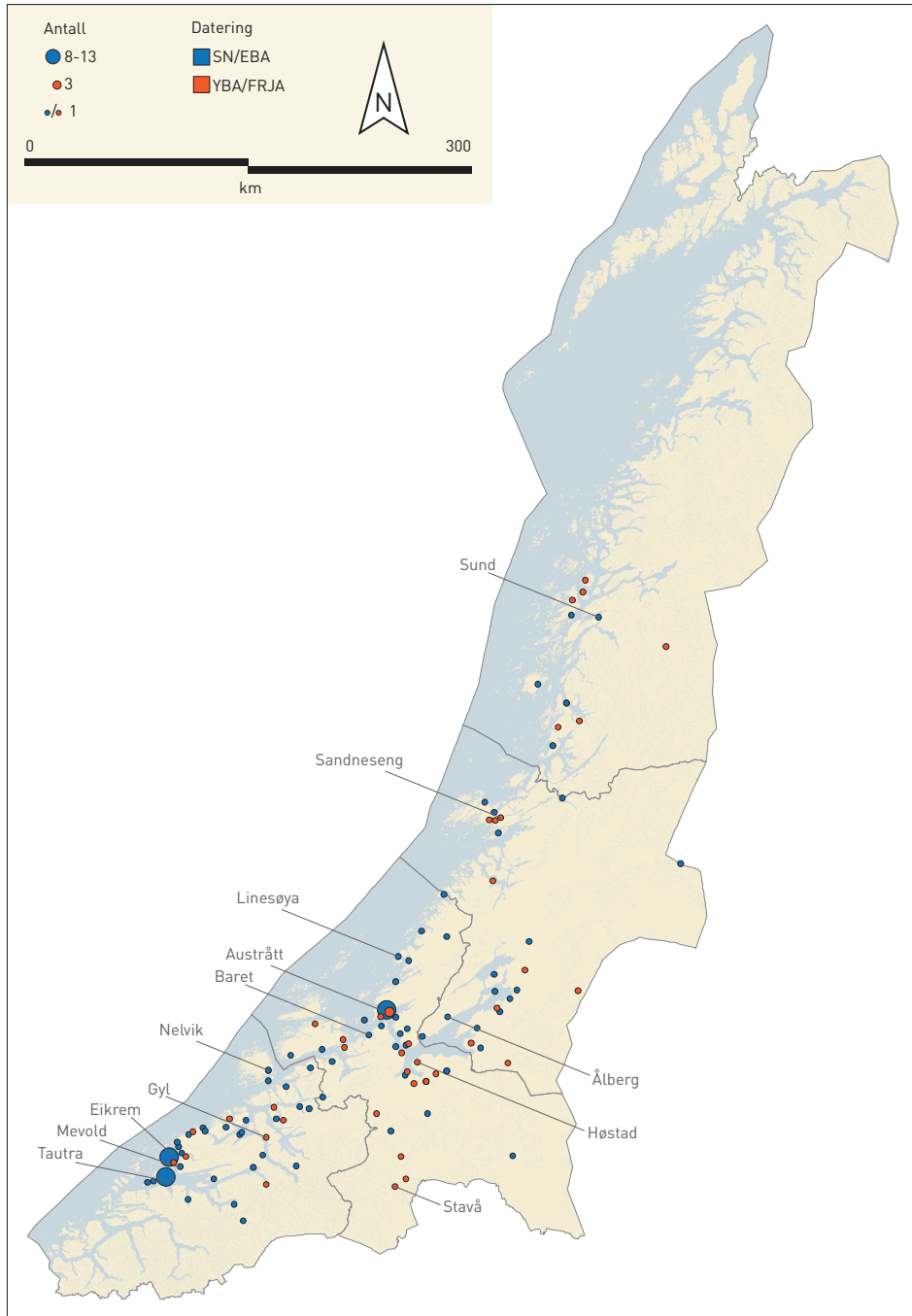

Fig. 22. Utbredelsen av depoter i tid og rom med viktige lokaliteter i avhandlingen av-
merket. Illustrasjon: Staale Normann, NTNU Vitenskapsmuseet.

Blant annet nedlegges de tre største depotene fra YBA i området i våtmark. Intensiteten i deponeringene er likevel generelt lavere enn tidligere, og det gir seg utslag i en reduksjon av depoter både fra våtmark og tørrmark. Nedgangen i deponeringsfrekvens kommer særlig tydelig fram i Møre og Romsdal, som totalt har kun åtte sikre depotfunn fra YBA mot 54 i SN/EBA (tabell 8, fig. 22).

Den tidsmessige spredningen av depoter fra Midt-Norge samsvarer i store trekk med nedleggelsesfrekvensen for depoter både i Norge for øvrig samt i andre deler av Skandinavia. Undersøkelser av depoter fra vestkysten av Norge viser en tilsvarende høy funnfrekvens i SN og/eller EBA I-II, spesielt i de ytre strøkene av Sunnmøre, hvor et overveiende flertall av funnene kommer fra våtmarkskontekst (Mandt 1991:436, 444; Bårdseth 1998:81). Steinmaterialet har ikke blitt inkludert i like stor grad i undersøkelser av depoter fra Østlandet som på Vestlandet, men en delundersøkelse av depoter fra Østfold, hvor steinmaterialet fra SN og EBA inngår (Melheim 2006), viser et markant fall i antall nedleggelses fra SN/EBA til YBA. Melheim mener den påviste tendensen i materialet for Østfold trolig er gyldig også for det øvrige østlandsområdet. For øvrig er et stort antall av flintdepotene fra SN/EBA fra Østlandet deponert i våtmark (Melheim 2006:70–73).

Undersøkelser av depoter fra bronsealderen i blant annet Skandinavia, har vist at det forekommer store lokale variasjoner når det gjelder depotenes utbredelse i tid og rom innenfor området. Både sviktende metalltilførsel fra Kontinentet, samt sosiopolitiske og/eller religiøse endringer har vært framsatt som mulige forklaringer på de overordnede mønstrene som lar seg avlese av depotenes ulike nedleggelsesfrekvens (bl.a. Kristiansen 1981, 1998; Th. B. Larsson 1986; Jensen 1993, 1997; Johansen 1993; Melheim 2006). I store deler av Sør-Norge, som i Sør-Skandinavia for øvrig, markerer periode III en kraftig nedgang i antall nedleggelses (Kristiansen 1981, 1998; Johansen 1993; Melheim 2006). Nedgangen i Sør-Skandinavia kommer etter en topp i nedleggelsesfrekvens i periode II. En tilsvarende reduksjon i antall nedleggelses kan ikke spores før i periode IV i Midt-Norge. Også i Nordland og Troms, som har flest registrerte depoter fra periode III, synes nedgangen å ligge på et senere tidspunkt (Bergum 2007:28–29). Mens depotene i Danmark og de sørlige og sørvestlige delene av Sverige når et nytt høydepunkt i periode IV og V (Th. B. Larsson 1986: 178; Jensen 1997:168–169), faller tyngdepunktet i Norge i YBA i periode V og VI, i likhet med de nordlige delene av Sør-Sverige (Th. B. Larsson

1986:172–173; Johansen 1993:44). For Midt-Norge sin del antyder de sammensatte depotene fra periode VI både fra våtmark og tørrmark en økning av nedleggelse helt mot slutten av bronsealderen ved overgangen til førromersk jernalder. Skikken med deponering av gjenstander i våtmark, og etter alt å dømme, også i øvrige kontekster, opphører imidlertid i løpet av førromersk jernalder i Midt-Norge. En tilsvarende nedgang kan også påvises generelt i Norge i samme tidsrom (Solberg 2000:42–43).

4.5.4. Romlig utbredelse

Som det framgikk av diskusjonen omkring funnenes representativitet (4.5.1.), er andelen depoter størst i ytre strøk. Funnene fra ytre strøk konsentrerer seg hovedsakelig til Møre og Romsdal, med en markert konsentrasjon i Romsdal på grensen mot Sunnmøre, som i dag sorterer under Universitetsmuseet i Bergen sitt forvaltningsdistrikt (fig. 22). Området har da også store likhetstrekk med ytre deler av Sunnmøre, både når det gjelder gjenstandstyper og gjenstandskombinasjoner. Likheten kommer tydeligst til uttrykk i SN og EBA, med sammensatte depoter med flintskiver og skjeformede skrapere samt hengesmykker av rav som karakteristiske funn i begge områder.

Funn av tilsvarende karakter danner også en mindre konsentrasjon ved munningen av Trondheimsfjorden, hvor Ørland kommune med gården Austrått skiller seg ut som det mest funnrike området. Videre oppover langs kysten er depoter fra samme tidsrom mer sparsomt belagt. Depotene med skiver/avslag og skjeformede skrapere, som utgjør et karakteristisk innslag særlig langs Mørgekysten, har sin nordligste utbredelse i Herfjord i Åfjord, like nord for Trondheimsfjorden. Av i alt kun 12 registrerte depotfunn fra våtmark i Nordland opp til og med Rana, kan seks dateres til SN/EBA. For øvrig er disse av samme karakter som depotfunn lenger sør.

Depotene fra SN/EBA er i all hovedsak fra ytre strøk. De fruktbare indre delene av Nord-Trøndelag, som har et høyt antall gravfunn fra EBA (Grønnesby 2009), og som også er kjent for konsentrasjonen med helleristninger, især i Stjørdal og Beitstad (Sognnes 2001), har kun tre sikre depotfunn fra eldre bronsealder, alle fra våt kontekst. Også i YBA nedlegges flertallet av depotene i de ytre kystområdene. De sammensatte depotene fra YBA, som alle konsentrerer seg til indre strøk, gjør likevel det totale antallet gjenstander fra dette tidsrommet høyere i indre strøk enn i ytre.

Stavåfunnet fra Oppdal samt depotene fra Gunnesøy (T 251–258, T 1773) og Brudal i Rennebu (T 11984), Sør-Trøndelag, inngår i en mindre, men ikke ubetydelig, konsentrasjon av depotfunn fra YBA like nord for Dovre (se også kap. 8). Funnet fra Gyl i Tingvoll, Møre og Romsdal, er funnet i indre fjordstrøk, og kan ha funnet vegen hit over fjellet fra Oppdal, som i Norge utgjør et naturlig knutepunkt mellom nord, sør og vest. Holkøksa fra Frisvoll i Eresfjord, Nesset (F4), kan ha fulgt samme rute. Fra ytre strøk i Møre og Romsdal, hvor antall sikre depoter fra YBA generelt er lavt, kjennes kun tre metalldepoter. For øvrig vitner utbredelsen av depoter i Midt-Norge i YBA om prosesser som i større grad involverer Trøndelagsfylkene enn tidligere. Det gjelder både indre og ytre strøk.

Mens det i ytre strøk av Møre og Romsdal kan påvises en markant nedgang i antall depoter i YBA, kan en motsatt tendens ses ved innløpet til Trondheimsfjorden. I myrområdet ved gården Austrått deponeres gjenstander også i YBA, og antallet bronsefunn fra YBA gjør gården til en av de mest funnrike i Midt-Norge når det gjelder bronser i dette tidsrommet. Gården ligger dermed i tilknytning til et våtmarksområde som anvendes for deponering både i SN/EBA og YBA. Våtmarksområdet er imidlertid stort, og gjenstandene er funnet et stykke fra hverandre. Kun på Hoem i Fræna, Møre og Romsdal, kan en tilsvarende kontinuitet påvises innenfor området. Med unntak av sistnevnte lokalitet, består lokaliteter med gjentatte nedleggelse på Mørekysten utelukkende av depoter nedlagt i SN/EBA. Både på Tautra i Midsund og Eikrem i Aukra, nedlegges flere depoter med flintskiver og skjeformede skrapere innenfor avgrensede våtmarksområder i dette tidsrommet. Tilsvarende lokaliteter er sjeldne i YBA i Midt-Norge. På Sandneseng i Nærøy, Nord-Trøndelag, er en armring av gull (F97) funnet i nærheten av et bronsesverd fra samme tidsrom (T 12328). Sverdet er imidlertid funnet i tørrmarkskontekst. Tilsvarende nærhet mellom depoter fra våtmark og tørrmark kan også påvises på Austrått, hvor en holkøks av bronse (C 54752) opplyses å være funnet i en bergsprekk ikke langt unna det store våtmarksområdet som ligger i tilknytning til gården.

For øvrig foreligger det ikke opplysninger som peker i retning av flere større akkumulerte deponeringssteder i området. Til tross for utstrakt aktivitet i myrene i ytre strøk, er flertallet av funnene fra våtmark framkommet uten opplysninger om øvrige funn i samme område.

4.5.5. Oppsummering og videre analyse

Det samlede depotfunnmaterialet fra Midt-Norge gir ved første øyekast et bilde av en praksis som i store trekk samsvarer med depotskikken i øvrige deler av Skandinavia i senneolittikum og bronsealder. Samtidig vitner depotene fra området om en stor variasjon både når det gjelder gjenstandstyper og materialbruk. I det midtnorske materialet inngår i tillegg til gjenstander av bronse og stein, også en ikke ubetydelig andel gjenstander av organisk materiale, hvorav flere ikke er kjent fra tilsvarende kontekster verken i Skandinavia eller i Europa for øvrig. Andelen bronser i depoter, framfor alt i eldre bronsealder, er også liten sammenliknet med forhold i Sør-Skandinavia, og gjennom store deler av perioden nedlegges gjenstander av flint og bergart. Sammen med gjenstandene av organisk materiale gir det et bilde av en depotskikk som avviker noe fra tilsvarende praksis lenger sør, men som likevel må ses i lys av et sett med overordnede forestillinger utbredt over et større geografisk område i det aktuelle tidsrommet.

Foruten et bredt spekter av gjenstandstyper, kjennetegnes det midtnorske depotmaterialet av både kontinuitet og brudd, samtidig som regionale forskjeller trer tydelig fram. Økser deponeres gjennom hele perioden, og også beholdere av tre nedlegges både i eldre og yngre bronsealder. Derimot inngår smykker av bronse i hovedsak som sikre depoter i yngre bronsealder. Når det gjelder deponeringsmiljø, ser våtmarksmiljø ut til å ha vært foretrukket for deponering gjennom hele perioden, og det kan heller ikke påvises noen vesentlig forskjell mellom våt og tørr kontekst når det gjelder valg av gjenstandstyper for deponering. Ulikheter når det gjelder valg av sted for deponering kommer først og fremst til uttrykk gjennom gjenbruk av sted, som i hovedsak knytter seg til depotene fra senneolittikum/eldre bronsealder. Ingen tilsvarende lokaliteter er kjent fra yngre bronsealder innenfor området. Derimot er flere depoter fra yngre bronsealder påvist innenfor større avgrensede områder eller soner.

I periode IV reduseres antall depoter kraftig i området. Nedgangen i antall nedleggelse kommer dermed noe senere enn i Sør-Skandinavia og også Øst-Norge, hvor en tilsvarende nedgang har blitt påvist i periode III. Økningen i antall nedleggelse mot slutten av bronsealderen i Midt-Norge er felles for det skandinaviske området, selv om tyngdepunktet ligger noe senere her enn i Sør-Skandinavia, med en konsentrasjon til periode VI. Den tidsmessige spredningen av depotene er likevel ikke lik i alle deler av området. Fra å ha vært den delen av området som markerer seg med flest depoter i

senneolittikum og eldre bronsealder, opplever Mørere regionen en kraftig nedgang i antall depoter i yngre bronsealder. I stedet trer nå Trøndelagsfylkene og de indre strøkene av området fram i forgrunnen.

Med utgangspunkt i det samlede funnbildet presentert ovenfor, og i henhold til de metodiske vegvalgene skissert i kapittel 3, har et utvalg depoter blitt valgt ut for analyse i de kommende kapitlene 5-9. Innenfor de rammene avhandlingens omfang tillater, har jeg i valg av gjenstander og gjenstandsgrupper tatt hensyn til variasjonen i materialet, men også depotenes spredning i tid og rom. I analysene inngår både gjenstander av organisk materiale som tre og never, samt gjenstander av flint og bronse. ”Myrsmøret” fra Austrått innleder analysene i kapittel 5, etterfulgt av depotene med avslag av flint, som utgjør en karakteristisk og tallrik funngruppe blant depotene fra senneolittikum og eldre bronsealder i de ytre kyststrøkene av området. Også smykkene av rav, som utmerker seg i depoter langs kysten av Møre og Trøndelag i denne tidligste fasen, er representert gjennom analysen av de halvmåneformede smykkene i kapittel 7. I yngre bronsealder finner vi de største metalldepotene konsentrert til et relativt begrenset område lengst sør i Sør-Trøndelag, og et av Norges største depoter fra yngre bronsealder fra dette området, Stavåfunnet fra Oppdal, danner utgangspunktet for diskusjonen i kapittel 8. Et annet funn som utmerker seg i materialet fra yngre bronsealder i området er funnet fra Høstad like utenfor Trondheim, og analysen av ”hodeskammelen”, skålene og fatene av tre, avslutter avhandlingens analysedel i kapittel 9.

KAPITTEL 5: FRA MYRSMØR TIL HARPIKS – EN ORGANISK HISTORIE

5.1. Innledning

Under uttak av torv på gården Austrått i Ørland, ved innløpet til Trondheimsfjorden, ble det i 1927 funnet et kar av never med et innhold som liknet smør (F55, fig. 23). Karet, som har blitt radiologisk datert til overgangen mellom yngre bronsealder og førromersk jernalder, ble funnet på bunnen av en torvmyr, hvor det stod plassert opp ned med en stein på toppen. De topografiske forholdene på funnlokaliteten tydet på at karet opprinnelig hadde vært nedsatt i et lite tjern. Også steinen lagt over karet støttet en slik oppfatning (Th. Petersen 1927a).

Karet fra Austrått utgjør ett av flere bevarte depotfunn av organisk materiale fra midtnorske myrer, som har det til felles at bjørkenever inngår som en vesentlig komponent. Alle gjenspeiler de handlinger som fant sted i området i bronsealderen. I en periode av forhistorisk tid hvor gjenstander av metall har blitt viet størst oppmerksomhet, har slike funn kommet til å innta en mindre sentral rolle. I diskusjonen omkring depotfunn fra perioden har også offerteoriens vektlegging av de nedlagte gjenstandene som verdier, bidratt til å fremme interessen for depoter med metall framfor depoter bestående av mer “ordinære” gjenstander av organisk materiale. Betydningen av depotene med organisk materiale fra Midt-Norge, ligger imidlertid i at de nettopp ved å inneholde gjenstander som ikke umiddelbart framstår som store verdier, i stedet retter oppmerksomheten mot handlingsaspektene knyttet til funnene. Av den grunn utgjør de også grunnlaget for det første analysekapitlet i denne avhandlingen, som er bygd opp omkring analysen av “myrsmøret” fra Austrått.

5.2. ”Myrsmøret” fra Austrått

Karet fra Austrått føyer seg inn i rekken av flere beholdere fra myr i Norge, som i likhet med kar fra myr i øvrige deler av Skandinavia, har blitt tolket som spor etter

Fig. 23. Det rekonstruerte neverkaret fra Austrått og restene av "myrsmøret" (F55).

Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

offerhandlinger, hvor den ofrede materien har bestått av ulike typer matvarer (Th. Petersen 1927a; Marstrander 1965; Johansen 1993; Koch 1998). En kjemisk undersøkelse av karets innhold, men også en analyse av kar og innhold ut ifra et handlingsteoretisk perspektiv, tegner imidlertid et mer komplekst bilde.

5.2.1. Karets innhold

Funnet av neverkaret med den smøraktige massen (F55) ble gjort under torvtaking, nesten helt nede på leirebunnen og ca. 1,20 m dypt, hvor det stod plassert med bunnen opp. En 8,9 kg tung kuppelstein var plassert over bunnen, og da steinen ble fjernet, fulgte bunnen med. De øvrige delene av karet var også i en dårlig forfatning, og karet ble derfor tatt opp sammen med den omkringliggende torva. Karet har imidlertid latt seg rekonstruere, slik at det i dag framstår med en størrelse på ca. 20 cm i diameter og en høyde på ca. 15 cm (fig. 23).

Innholdet i karet var likevel godt bevart. Innholdet, som oppgis å ha hatt en vekt på 285 g, skal ved innkomsten til Museet ha vært gulaktig og bløt, omtrent som tykk salve (Th. Petersen 1927a). Den første kjemiske analysen av massen i 1928, utført ved Statens Landbrukskjemiske Kontrollstasjon, konkluderte også med at karet mest sannsynlig

hadde inneholdt smør eller et smørliknende stoff (Solberg 1928). En ny undersøkelse foretatt samme år, utelukket imidlertid at det kunne dreie seg om smør eller noe annet fett. Derimot pekte både estertall og forsåpningstall i retning av voks (Schmidt-Nielsen & Flood 1928). På bakgrunn av resultatene på 1920-tallet, har man foreslått at karet kan ha inneholdt enten bivoks eller honning (Binns 2005:125; Henriksen 2008:20).

I Europa er nedsatte kar i myr med bevart innhold framfor alt forbundet med skotske og irske funn av såkalt ”bog butter” eller myrsmør, som i dag framstår som en hvit, voksaktig masse med en stram lukt (Earwood 1997). Antall myrsmør fra Irland og Skottland kommer opp i flere hundre eksemplarer, og ¹⁴C-analyser av prøver fra både trekar og innhold viser en spredning i tid fra ca. 400 f.Kr og langt inn i nyere tid (Earwood 1997:27–32; Cronin et.al. 2007:1015). Med utgangspunkt først og fremst i nyere tradisjon, har en utbredt oppfatning vært at karene har inneholdt enten smør eller andre meieriprodukter som har blitt nedsatt i myr, enten av konserveringshensyn, eller for å frambringe en bestemt smak på smøret (Earwood 1997:33; Berstan et.al. 2004:271). Kjemiske analyser utført av karenes innhold de senere årene, har imidlertid gitt til dels uventede resultat, idet analysene viser at de nedsatte karene ikke kun har inneholdt meieriprodukter, men også dyrefett, eventuelt kjøtt (Berstan et.al. 2004).

For å få en nærmere avklaring også på innholdet i karet fra Austrått ved hjelp av nyere analysemetoder, ble to prøver av den nå størknede, svarte massen, innsendt for analyse ved Bevaringsafdelingen ved Nationalmuseet i København (Glastrup 2008, appendix III). Begge prøver ble analysert ved hjelp av GC/MS (Gas chromatography-mass spectrometry). Mens den ene prøven kun inneholdt bestanddeler karakteristisk for nedbrutt tre samt en mindre mengde bivoks, ga den andre prøven en bedre indikator på karetets innhold. I tillegg til bivoks, ble det i denne prøven påvist en større mengde fettsyrer som viste forekomsten av et animalsk, eventuelt vegetabilsk fettstoff, men også betydelige mengder av stoffet *betulin*. Det ble også påvist en rekke beslektede komponenter karakteristiske for bjørketjære eller et liknende stoff (Glastrup 2008, pers. komm. Glastrup 23.09.11). Selv om *betulin* også forekommer naturlig i bjørkenever, som karet er laget av, er mengden såpass stor at det ikke kan dreie seg om bestanddeler fra selve karet. Blandingen av fettstoffer, bjørketjære eller et relatert stoff, samt bivoks, utelukker dermed at karet kan ha inneholdt matvarer (Glastrup 2008).

Mulige norske paralleller til funnet fra Austrått er få. Et mulig funn av tilsvarende

karakter foreligger fra Øvre Finneplassen i Jevnaker, Buskerud. I en myr på gården ble det funnet et neverkar som inneholdt en hvit, voksaktig masse (C 22009). Neverkaret er imidlertid ikke bevart, og kun deler av massen ble tatt vare på. En ^{14}C -analyse av en prøve fra massen i karet har gitt resultatet 3875 ± 65 BP (T-9697) (pers.komm. Einar Østmo 05.09.11), cal. 2559–2144 BC.

I 1917 ble det også funnet en beholder fylt med en masse som antas å være smør, på Madla i Stavanger, Rogaland (S 9457). Funnet har imidlertid blitt datert til folkevandringstid (Fredriksen 1982:100), og er dermed fra et langt senere tidspunkt enn karet fra Austrått, som med en datering til cal. 790–430 BC (2490 ± 50 BP, T-4733), plasserer seg i en mellomposisjon tidsmessig i forhold til de øvrige bevarte eksemplarene med ”myrsmør” fra Norge.

Kjemiske analyser av funnene fra Øvre Finneplassen og Madla, synes å støtte oppfatningen om at innholdet i disse to karene kan ha vært smør (Schmidt-Nielsen & Flood 1928; Næss 1969). Av undersøkelsene utført i 1928, hvor funnene fra Austrått, Øvre Finneplassen og Madla ble undersøkt samtidig, framgår det også at innholdet i karet fra Austrått skilte seg fra innholdet både i karet fra Madla og Øvre Finneplassen (Schmidt-Nielsen & Flood 1928). Undersøkelsene er imidlertid av eldre dato, og jeg velger derfor å ta et forbehold når det gjelder analyseresultatene for disse to funnene. Tilsvarende usikkerhet knytter seg til den gule massen som skal ha blitt observert i det førromerske klebersteinskaret fra Longåker på Karmøy, Rogaland (C 16293), men som ikke ble nærmere undersøkt. Også dette funnet skal ha blitt gjort i myr (Schetelig 1914:34). Det er dermed noe uvisst om, og i så fall på hvilken måte, de øvrige eksemplarene av ”myrsmør” fra Norge kan relateres til funnet fra Austrått.

5.2.2. Neverkar fra myr i Midt-Norge

Fra Midt-Norge foreligger det enda to neverkar fra bronsealderen funnet i myr, som det er nærliggende å sammenlikne med funnet fra Austrått. Karet fra Nelvik på Smøla (F42, fig. 24), utgjør det så langt eldste bevarte neverkaret fra Norge med en datering til cal. 1607–1429 BC (BP 3225 \pm 30, TUa-6171). Karet er betydelig større enn Austråttkaret, og har opprinnelig hatt en diameter på ca. 30 cm og en høyde på ca. 20 cm (Henriksen 2008). I nærheten av, og i samme nivå som karet, ble det funnet flere bearbejdede trestokker.

¹⁴C-analyser av prøver fra to av stökkene har gitt en datering til overgangen yngre bronsealder/førromersk jernalder (se appendix I, F41). Både funnforholdene, med eldre og yngre gjenstander i samme nivå, men også terrenget på stedet, antyder at neverkaret ble nedsatt i åpent vann, og at trestökkene har inngått i en konstruksjon som har ligget i tilknytning til tjernet lenge etter at deponeringen av karet fant sted. Opplysningen om at karet stod rett opp og ned på bunnen av den nå 2 m dype myra, kan dermed tyde på at det ble nedsatt med et innhold som bidro til å holde det på plass. Karet var tomt da det ble funnet. I bunnen, og også til dels på innsiden av veggene, var det imidlertid synlig en mørkere misfarging av neveren som muligens kunne ha sammenheng med karetets bruk.

For å få et mulig sammenlikningsmateriale med det analyserte innholdet i funnet fra Austrått, ble det sendt inn to neverprøver fra bunnen av karet fra Smøla til lipidanalyse. Prøvene ble analysert ved hjelp av GC/MS. Analysene viste forekomsten av to stoffgrupper – fettsyrer i form av *palmitin* og *stearin*, samt triterpenerne *lupeol* og *betulin*, som er

Fig. 24. Karet fra Nelvik på Smøla (F42). Foto: Kari Dahl, NTNU Vitenskapsmuseet.

karakteristiske for bjørketjære eller bjørkenever. Det ble også påvist en del langkjedete diocarboxsylsyrer (Glastrup 2009a, appendix III). Syrer av denne typen inngår i stoffet suberin, som forekommer rikelig i bjørkenever (pers.komm. Sven Isaksson 06.10.11). Det er dermed vanskelig å anslå hvorvidt de påviste stoffene har sammenheng med selve neveren i karet, om de er spor etter et innhold som har vært oppbevart i karet og hvor bjørketjære inngikk, eller om tjæra kan ha vært anvendt til impregnering av karet.

I forbindelse med de arkeologiske undersøkelsene på Torgård i Trondheim i 2010, ble det også funnet et kar av never (F46) i kanten av et lavereliggende, myrlendt område (Nygård 2011). Karet lå skjult av en steinpakning. Steinpakningen utgjorde en av til sammen syv steinansamlinger av tilsvarende karakter i kanten av myra. Undersøkelser av disse hadde ikke frambrakt sikre funn, og av den grunn ble den siste steinpakningen, som viste seg å ligge over neverkaret, fjernet med maskin. Karet foreligger derfor i bruddstykker. Av de bevarte fragmentene framgår det imidlertid at karet trolig har vært nedlagt i hel tilstand, idet både bunnen av karet samt den forsterkede kanten rundt munningspartiet er bevart. En datering av never fra karet har gitt resultatet BP 2565 ± 30 (TRa-1836), cal. 806–556 BC, hvilket plasserer karet fra Torgård innenfor samme tidsrom som karet fra Austrått. Foreløpig har imidlertid ikke karet fra Torgård vært gjenstand for nærmere undersøkelser.

Funnet fra Austrått framstår dermed som uvanlig både på bakgrunn av innholdets sammensetning, bevaringsgrad og mengde, men også ut ifra omstendighetene karet ble nedlagt under. Jeg har heller ikke klart å finne klare paralleller i Skandinavia og Europa for øvrig. Bestanddelene i karets innhold er likevel ikke ukjente i arkeologisk sammenheng. Som det framgår av den videre diskusjonen, har framfor alt bjørketjære, som trolig utgjør den vesentlige komponenten i massen i funnet fra Austrått, hatt en vid anvendelse i forhistorisk tid. Sammensetningen av stoffer åpner imidlertid for flere mulige tolkninger.

5.2.3. Fra festemiddel til røkelse

Funn fra hele Europa viser at bjørketjære ofte ble anvendt som lim, og bruken av bjørketjære som festemiddel er påvist helt tilbake til palaeolittikum (Pollard & Heron 2008:247–248; Rots 2008:50–51). Fra først og fremst mesolittiske og neolittiske

boplasser i Skandinavia og Europa, men også fra kontekster datert til bronsealder, foreligger klumper av bjørketjære, ofte med tannavtrykk (bl.a. Becker et.al. 1990; Hernek & Nordquist 1995; Aveling & Heron 1999; Ramstad 2009). Tyggingen kan være spor etter forsøk på å mykne opp tjæra for å anvende den som lim; eventuelt kan de såkalte ”tyggisene” ha sammenheng med selve framstillingsprosessen. Botanikeren Ove Arbo Høeg forteller blant annet om en eldre måte å framstille lim på av bjørkenever: ”Ein set eld på et neverstykkje og skrapar av kolet etter som det brenn. I blant kolet er det noko som er litt seigt. Dette tygg ein på med ein spytter ut kolet. Til slutt er det att en svart tugge” (Arbo Høeg 1974:247). Tannmerkene på tjæreklumper har også blitt forklart i lys av bjørketjæras antiseptiske egenskaper, som kan ha gjort den egnet både til å forebygge og lindre tannsykdommer (Aveling & Heron 1999:581–583).

For øvrig opptrer ikke bjørketjære bare som festemiddel på redskaper av stein. Bjørketjære har også blitt anvendt på tilsvarende vis på våpen av metall samt i reparasjoner av keramikk, både i neolittikum og senere tidsperioder (Gaustad 1965:98–99; Pollard & Heron 2008:246, 255; Sauter et.al. 2000). I Skandinavia i yngre bronsealder ble også bjørketjæra brukt til å feste lokket på urnen i branngraver (Brøndsted 1939:231, 272). Rester av bjørketjære både på innsiden og utsiden av neolittisk keramikk på Kontinentet antas å ha blitt påført som impregnering (Pollard & Heron 2008:252–253). Funn av tjære, riktignok framstilt av gran eller furu, på svært mange keramikkskår fra bronsealderen i Sverige, peker i retning av en tilsvarende anvendelse av tjære i deler av Skandinavia (Eriksson 2009:168). Bjørketjære har også vært anvendt i tetningskitt til trekar i Skandinavia i jernalderen (bl.a. Granlund 1939; Bennett 1987; Svanberg 1995; Gustafson 2002; Nordby 2006, 2009, 2012).

Når det gjelder blandingen av bjørketjære med andre stoffer, som i karet fra Austrått, står man imidlertid på mer usikker grunn. At både fettstoffer og bivoks har vært tilsatt bjørketjære i forhistorisk tid, framgår av flere kjemiske analyser utført på materiale fra ulike kontekster i Europa de seneste årene (bl.a. Charters et.al. 1995; Dudd & Evershed 1999; Regert 2003, 2004; Isaksson 2005). Iblandingen av andre stoffer må ses i sammenheng med et ønske om å tilføre tjæra egenskaper som gjorde den bedre egnet til det aktuelle formålet. En slik blanding kan imidlertid ha hatt flere bruksområder. Blant annet viser analyser av romertidskeramikk fra Kontinentet og De Britiske øyer, at en blanding av bjørketjære og bivoks, men også bjørketjære og dyrefett, har vært anvendt som lim i

reparasjoner av keramikk (Charters et.al. 1995; Dudd & Evershed 1999; Regert 2003, 2004). En kombinasjon av bjørketjære, bivoks, fettstoffer og olje, skal også ha inngått i massen som i tidlig førromersk jernalder ble anvendt til forsegling av en bronsekanne fylt med mjød, nedsatt i den velutstyrte mannsgraven ved Glauberg i Tyskland (Bartel 1997:524). Bivoks, dyrefett og ”resin” skal videre ha blitt brukt til tetting av sømhullene i den godt bevarte Doverbåten fra eldre bronsealder (Clarke 2004:33,40). En masse av ikke ulik karakter ble også anvendt som tettingsmateriale på Hjortspringbåten (Crumlin-Pedersen & Trakadas 2003:24).

Bjørketjære kan også ha vært anvendt på måter som ikke har satt like tydelige spor i det arkeologiske materialet. Blant annet har de antiseptiske og antibakterielle egenskapene til stoffet *Stearopten* i bjørkebark, gjort at både bjørketjære og bjørkeolje i nyere tid har vært hyppig anvendt i behandling av ulike hudrelaterte sykdommer (Høeg et.al. 1984:104–105). Bjørkeolje hadde blant annet en helbredende virkning om den ble smurt direkte på skrammer og sår (Høeg 1974:246). Bjørketjære eller olje avgir videre en karakteristisk duft, og blandingen av harpiks eller bjørketjære samt dyrefett og olje påvist i en antatt vinsil av bronse i det store romertidsdepotet fra Havor på Gotland, tolkes av Sven Isaksson som mulige spor etter røkelse (Isaksson 2005). Røkelse er også en blant flere tolkninger som har vært foreslått for de såkalte harpikskakene, som i hovedsak ser ut til å kunne tidfestes til bronsealderen (Streiffert 1994:32; Bergström 2004:2). Harpikskaker, som for øvrig er et misvisende navn, idet undersøkelser viser at mange av dem inneholder bjørketjære blandet med fettstoffer, eventuelt bivoks (Bergström 2004:2–3), utgjør også den nærmeste parallellen til innholdet i karet fra Austrått.

5.2.4. Harpikskaka fra Ålberg

Kjente funn av harpikskaker fra Skandinavia kommer opp i et antall på minst 70, hvorav de fleste er funnet i den sørvestlige delen av Sverige samt Danmark (Bergström 2004:1–2). Som oftest har de blitt påtruffet i myr, men de forekommer også i graver, sjeldnere på boplasser (Streiffert 1994:32; Bergström 2004:2). Tidfestingen til bronsealderen for et flertall av harpikskakene som har blitt datert, antyder at de kan ha hatt sammenheng med en mer spesialisert virksomhet som ikke var like utbredt i tidligere eller senere perioder. Hvilken, eventuelt hvilke aktiviteter dette har vært, er likevel uvisst.

Foruten røkelse, har både en anvendelse som lim, medisin, som materiale brukt til forming av støpeformer samt til innlegging av dekor på metallarbeider, vært foreslått (for en oversikt, se Bergström 2004).

Norske funn av harpikskaker er få. Et stykke harpiks, nå tapt, med omtrent sirkelrund form, ca. 9–10 cm i diameter, men uten hull i midten, opplyses å være funnet litt over en halv meter dypt i en myr på Saunes, Ulstein, Møre og Romsdal (C 7984). Fra Norge foreligger kun ett bevart eksemplar av en harpikskake slik vi kjenner dem fra sørligere deler av Skandinavia. Harpikskaka fra Ålberg i Leksvik, Nord-Trøndelag (F86), ble funnet allerede i 1884, og utgjør den nordligste sikre forekomsten av harpikskaker fra bronsealderen i Skandinavia (fig. 25). Harpikskaka ble funnet ca. 1,5 m dypt i myr, og sammen med den lå en annen harpikskake i bruddstykker som ikke ble innlevert til museet. En ¹⁴C-analyse av en prøve fra harpikskaka fra Ålberg har gitt resultatet BP 3120 ± 30 (Tua-7966), cal. 1450–1291 BC. Dateringen til periode II gjør den til en av de så langt tidligst daterte eksemplarene i Skandinavia. Dateringer av bjørketjære har i flere tilfeller vist seg å gi dateringer som er litt for gamle i forhold til forventet alder. Årsakene til dette er uklare, men kan muligens ha sammenheng med framstillingsprosessen. Feilmarginen har vært anslått å ligge innenfor rammen av alt fra 30-40 til opp mot 150 år (Bennett 1987:172–173; Gustafsson 2002:87–90). Også med en slik mulig feilmargin, vil imidlertid harpikskaka fra Ålberg falle noe tidligere i tid enn de øvrige daterte harpikskakene fra Skandinavia, som i hovedsak konsentrerer seg til yngre bronsealder (Bergström 2004:2).

For å se om, og eventuelt på hvilken måte, harpikskakene, og mer spesifikt harpikskaka fra Ålberg, kunne relateres til massen i karet fra Austrått, ble det innsendt en prøve av harpikskaka for analyse ved Bevaringsafdelingen ved Nationalmuseet i København (Glastrup 2009b, appendix III). Prøven viste seg å inneholde blant annet disyrer og triterpener, som vitner om tilstedeværelsen av tjære framstilt av bjørkenever. Analysen påviste også azelainsyre, i tillegg til fettsyrene palmitin- og stearinsyre. Forekomsten av azelainsyre indikerer at bjørketjæra har vært blandet med en tørrende olje, for eksempel linolje. En tilsvarende sammensetning av stoffer ble også påvist for noen år tilbake ved undersøkelsen av en harpikskake fra Randers i Danmark (Glastrup 2009b).

Tilsetningen av en tørrende olje kan peke i retning av at massen i harpikskakene fra Ålberg og Randers har vært anvendt som festemiddel, men utelukker heller ikke andre tolkninger. Innslaget av en tørrende olje har gjort at massen har kunnet herdes til en

Fig. 25. Harpikskaka fra Ålberg, Leksvik (F86). Harpikskaka måler ca. 14 cm i diameter. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

sterk film; egenskaper som kan ha vært hensiktsmessige også i andre sammenhenger. Blant annet kan man se for seg at en herdet overflate ville ha vært fordelaktig om massen skulle anvendes til innlegging i dekor på gjenstander av metall, mens en slik sammensetning av stoffer kan synes umotivert om tanken var å anvende massen til enten røkelse eller medisin. Analysen av harpikskaka fra Ålberg må uansett ses som et lite bidrag til belysningen av en funngruppe som det ennå knytter seg stor usikkerhet til med henblikk på anvendelsesområde. Kjemiske analyser foreligger foreløpig for kun et fåtall av funnene, og mange av de utførte analysene er av eldre dato, hvilket utgjør en feilkilde i forhold til bestemmelsen av harpikskakenes innhold (Bergström 2004:3–4). Min hensikt med å ta opp harpikskakene til diskusjon er heller ikke å komme med et endelig svar på kakenes funksjon, selv om enkelte tolkninger framstår som mer sannsynlige enn andre på bakgrunn av de foreliggende analysene. Som funngruppe åpner de imidlertid opp

for interessante perspektiver omkring tolkningen av depoter, som også er relevante for forståelsen av funnet fra Austrått, til tross for at innholdet i harpikskakene fra både Ålberg og Randers avviker noe fra innholdet i karet fra Austrått.

Både funksjonelle og rituelle motiv har vært søkt bak nedleggelsene av harpikskakene. Blant annet har deponeringen av harpikskaker i myr vært ansett som et mulig tiltak for å forhindre massen i å tørke inn (Streiffert 1994:38). Funn av harpikskaker også i stolpehull på boplasser, hvor de synes forsettlig nedlagt (Becker et.al. 1990; Bergström 2004), men også i graver (Floderus 1931; Jaanusson & Vahlne 1975; Goldhahn 2007:304–305), antyder imidlertid at det har ligget mer enn utelukkende praktiske hensyn bak deponeringen av dem.

Mens teorier som ser nedleggelsen i lys av praktiske, funksjonelle behov har sett en sammenheng mellom valg av nedleggelsesmiljø og kakenes bruk, er det likevel langt vanskeligere å se en slik forbindelse mellom bruk og nedleggelse så snart offerteorien appliseres på det samme materialet. Bruken av harpikskakene forut for deponeringen og selve deponeringen betraktes ofte som atskilte handlinger, en funksjonell og en rituell, som ikke har vært relatert på annen måte enn at kakenes nytteverdi gjorde dem til en ettertraktet gjenstand å ha i sin besittelse, samt nedlegge som offergave. Med et slikt utgangspunkt, brytes imidlertid bindeleddet som kan ha eksistert mellom bruk og nedleggelse. I sin analyse av harpikskaka fra Albertsro, Södermanland, som ble funnet nedlagt i et stolpehull, konkluderer blant annet Liselotte Bergström med at «The tar loaf from Albertsro was found in a context which suggests that it may have been intended as a building sacrifice, i.e. it presumably had only a symbolic meaning, perhaps as a good luck charm for the house and the area», og videre at “As valuable objects in their own right, they may also have been of interest for sacrificial purposes” (Bergström 2004:11).

Harpikskakene kan imidlertid ses som mer enn bare et nytteprodukt som ble nedlagt på bakgrunn av sin verdi. Tilsettingen av en tørrende olje i massen, tyder på at massen i harpikskaka fra Ålberg var tilpasset og tiltenkt en spesifikk bruk. Sammensetningen den deler med harpikskaka fra Randers, samt utbredelsen av harpikskaker i Skandinavia, som viser en utpreget sørskandinavisk dominans, antyder videre at opprinnelsen for harpikskaka fra Ålberg skal søkes innenfor dette området. Funn av bjørketjære i arkeologiske kontekster, ikke bare i form av tjæreklumper, men også blant annet på pilspisser fra neolittikum i Norge (bl.a. Ramstad 2009), viser likevel at anvendelsen av

bjørketjære må ha vært utbredt også før framstillingen av harpikskaker tok til, og lenge før de to harpikskakene fant veien til Ålberg i Leksvik tidlig i bronsealderen. Det er heller ingen grunn til å anta at ikke blandingen av tjære og fettstoffer i karet fra Austrått kan ha blitt framstilt lokalt. Produksjonen av harpikskaker, hovedsakelig i bronsealderen, skal trolig ses som uttrykk for et økt behov for tilgjengelig harpiksmasse eller snarere bjørketjære, til en bestemt virksomhet eller praksis som kan synes å ha vært mest utbredt i de sørligere delene av Skandinavia. Det er derfor nærliggende å se for seg at harpikskakene har vært forbundet med en eller flere spesifikke aktiviteter, og at det er denne aktiviteten, eventuelt aktivitetene, som kommer til uttrykk gjennom funnet av de to harpikskakene også i Leksvik.

I tråd med Gells begreper *index* og *abduction* (Gell 1998, se kap 3.3.2.), kan man se for seg at harpikskakene har fungert som ”indexes”, som har frambrakt assosiasjoner til den eller de aktivitetene de inngikk i, godt hjulpet av harpikskakenes karakteristiske utseende. Harpikskakene har hatt en standardisert utforming, og selv om størrelsen på kakene kan variere, ligger gjennomsnittlig diameter på mellom 17–21 cm (Bergström 2004:7). Mange har også hatt et hull anbrakt i midten, i likhet med harpikskaka fra Ålberg. Følgelig har kakene hatt en form som må ha vært lett å kjenne igjen, og dermed også relatere til kakenes bruksområde. I det minste kan man anta at en slik gjenkjennelsesfaktor ville ha vært til stede i de områdene hvor kakene var mest utbredt. Hullet, som ofte sitter sentralt plassert, og som har gjort det mulig å henge dem opp for kortere oppbevaring, eventuelt å bære dem sammen på et snøre om de skulle transporteres, ville også trolig ha gjort dem synlige for flere enn de som kom i direkte berøring med dem. Foruten visuelle sanseintrykk, kan også assosiasjoner til harpikskakenes anvendelsesområde ha blitt aktivisert på ulike stadier i kakenes biografi gjennom den karakteristiske lukten av bjørketjære som trolig omga både framstillingen og anvendelsen av dem.

Sannsynligvis ble ikke all harpiksmasse eller bjørketjære gjenstand for særskilt deponering, og heller ikke har vi spor etter en slik praksis i alle perioder av forhistorisk tid. Trolig har det derfor ikke vært massen i seg selv, men konteksten den ble anvendt innenfor, som ble avgjørende for hvordan man valgte å forholde seg også til håndteringen av harpikskakene. Mot en slik bakgrunn, kan deponeringen ha vært forbundet med hva massen hadde vært anvendt til eller på. Det ligger derfor nær å se en sammenheng mellom harpikskakenes meningsinnhold opparbeidet gjennom bruk, og kakenes deponering.

Harpikskakene er en enda lite belyst funngruppe, til dels fordi man med utgangspunkt i offerteorien, samt ved å plassere harpikskakene i kategorier som sakralt og profant, har operert med et perspektiv som ikke har aktivisert kakenes potensial som kilde. Godt egnede analysemetoder som GC/MS for identifisering av de kjemiske bestanddelene i kakene har også blitt utviklet og for alvor tatt i bruk på arkeologisk materiale først de seneste 10–15 årene. Videre forskning og analyser av harpikskakenes innhold må derfor til for å nærmere belyse kakenes anvendelse og betydning i bronsealderen. Diskusjonen av harpikskakene ovenfor retter imidlertid oppmerksomheten mot de begrensninger som ligger i det korte tidsaspektet vi ofte anvender i analyser av depoter, og som gjør at enkelte ledd i biografien får fortrinn framfor andre. I den forbindelse, kan det være grunn til å igjen se nærmere på innholdet i karet fra Austrått, som ikke lar seg innpasse i gruppen av beholdere fra våtmark som antas å representere ofringer av mat og drikke, og hvor mat og drikke ble tilberedt for å deponeres. Snarere bærer innholdets sammensetning preg av at karetets innhold var tiltenkt en spesifikk funksjon, hvor de ulike bestanddelenes egenskaper var av vesentlig betydning for anvendelsen.

5.3. Tilbake til Austrått

Som den tidligere gjennomgangen har vist, er ikke kombinasjonen av bjørketjære, fettstoffer og bivoks ukjent i arkeologisk sammenheng. Særlig bjørketjære har hatt en vid anvendelse i forhistorisk tid. Det er derfor vanskelig ut ifra de analysene som foreligger å sikkert avgjøre hvilken funksjon massen i karet fra Austrått kan ha hatt. På bakgrunn av massens innhold, farge og konsistens kan blant annet innholdet ha fungert som lim, men også som et slags innsmeringsmiddel. Et slikt innsmeringsmiddel kan ha blitt brukt for å gjøre dyreskinn mykt og vannbestandig, men kan også ha vært anvendt som en salve, ment for påføring på menneskehud som lindring for skrammer, sår og eksem. Bruken av bivoks som et middel i kremer og salver, ofte i kombinasjon med ulike typer dyrefett, er for øvrig påvist tilbake til forhistorisk tid i middelhavsområdet (Crane 1999:537). Massens tvetydighet og bjørketjæras anvendbarhet i forhistorisk tid, som gjør Austråttfunnet vanskelig å tolke, utgjør likevel en inngangsport til å forstå funnets betydning og deponering.

5.3.1. Vanlig masse – uvanlige handlinger

Blandingen av stoffer som bjørketjære, fettstoffer og bivoks, røper en bevissthet omkring de ulike stoffenes særskilte egenskaper, samt en kunnskap om hvilken effekt som ville oppnås om disse stoffene ble blandet sammen. Det er nærliggende å se for seg at et slikt erfaringsgrunnlag bunnet i en utstrakt bruk av disse stoffene, deriblant bjørketjæra, til en rekke formål i forhistorisk tid. Blant annet kan tyggingen av tjæreklumper, enten for å mykne opp tjæra for bruk som lim, eller for å skille ut klumpene i tjæra for å produsere et slikt festemiddel, ha bidratt til å gjøre bjørketjæras antiseptiske egenskaper kjent. De såkalte ”tyggisene” påtruffet på boplasser fra steinalderen og bronsealderen kan dermed være et resultat av ulike handlinger med felles forankring i de kroppslige erfaringene opparbeidet gjennom tjæras bruk i ulike sammenhenger. På samme måte kan anvendelsen av bjørkenever i kar, et materiale som trolig var foretrukket fordi det både var vannavstøtende, lett å forme samt hadde lav egenvekt, ha synliggjort neverens antibakterielle egenskaper, ved at enkelte matvarer holdt seg lengre i slike kar. En eventuell anvendelse av bjørketjære og fett til impregnering av skinn kan også ha ansporet til bruk av samme type masse på menneskehud.

Den utbredte anvendelsen av deler av bjørka til ulike formål, men også den kunnskapen som var nødvendig for å ferdigstille den ønskede massen, antyder at innholdet i karet fra Austrått kan ha vært vanligere enn hva funnet i seg selv gir inntrykk av. De mange sporene etter tilsvarende blandinger av stoffer, riktignok i små mengder, i ulike arkeologiske kontekster over hele Europa gjennom store deler av forhistorisk tid, støtter en slik oppfatning. Mengden med masse bevart i karet, indikerer videre at dette var et produkt som opprinnelig ble framstilt for å dekke et eller flere behov som enten krevde stadig tilføring eller påføring av massen, eller store mengder av den. Kanskje lå også massens betydning nettopp i dens funksjon som et nyttemiddel som var anvendbart til en rekke formål.

Det er heller ikke innholdet i seg selv som gjør funnet fra Austrått til et funn utover det vanlige, men nedsettelsen av karet og massen i et tjern. I lys av massens funksjon som et nyttemiddel, ligger det nær å relatere den tilsynelatende uvanlige håndteringen av karet til handlinger knyttet til massens bruk. Mens blandinger bestående av bjørketjære, fettstoffer og bivoks i utgangspunktet kan ha vært framstilt med tanke på bruk i sammenhenger som ikke tilsa en slik deponering, antyder forholdene karet ble nedsatt under, et mulig

brudd i massens forventede livsløp, trolig forårsaket av anvendelsen av tjæreblandingen i en spesifikk kontekst, som innebar at den gjenværende massen i karet ikke kunne eller skulle anvendes. Massens anvendbare karakter i seg selv kan ha innbydd til et slikt brudd, enten ved at tjæreblandingen fra første stund ble framstilt med tanke på en spesiell bruk, eller ved at den endret bruk underveis. Det er derfor nærliggende å se karet nedleggelse og funnets ritualiserte karakter først og fremst i lys av forutgående handlinger, som bidro til å gi massen et meningsinnhold som tilsa en særskilt håndtering av den, selv om ikke det utelukker at tjæreblandingen i karet kan ha utgjort en verdi for den eller de som nyttiggjorde seg av den. At massen kan ha inngått i handlinger som gjorde det nødvendig med spesielle tiltak i etterkant, kommer også til uttrykk gjennom deponeringsmåten samt stedet karet ble nedlagt på.

5.3.2. Ved tjernet

Omstendighetene rundt nedleggelsen av karet bærer preg av å ville feste karet og massen til tjernet på permanent basis. Den flate kuppelsteinen som ble lagt over neverkaret må ha tynget karet ned, slik at deler av karet ble presset ned i leirebunnen i tjernet. Foruten å hindre karet i å flyte opp, må også steinen ha sørget for at massen holdt seg på plass inne i karet, til tross for at karet, som trolig manglet lokk, ble plassert opp ned. Steinen virker også uforholdsmessig tung om tanken var en midlertidig oppbevaring av karet og massen i tjernet. Steinens tyngde, kombinert med torvlagene som vokste over karet, kom da også etter hvert til å utgjøre en stor belastning på karet, hvilket framgår av den tilstanden karet ble funnet i.

Funnstedets beliggenhet og karakter viser også at det trolig har ligget en bevisst tanke bak valget av nettopp dette tjernet når karet skulle deponeres. Da deponeringen av neverkaret med den smørgule massen fant sted mot slutten av bronsealderen eller tidlig i førromersk jernalder, hadde deponering av ulike type gjenstander allerede pågått i over tusen år i de store myrområdene som i dag omgir Austrått (fig. 26).

Blant de deponerte gjenstandene finner vi både flintdolker (F54, F56, F61), en stor samling flintavslag (F52, F53, se også kap. 6), et spadeformet hengesmykke av skifer (F58) samt økser av bergart og bronse (F59, F50, F57, F60).

Stedet som nå ble valgt lå likevel et stykke unna de øvrige deponerings-

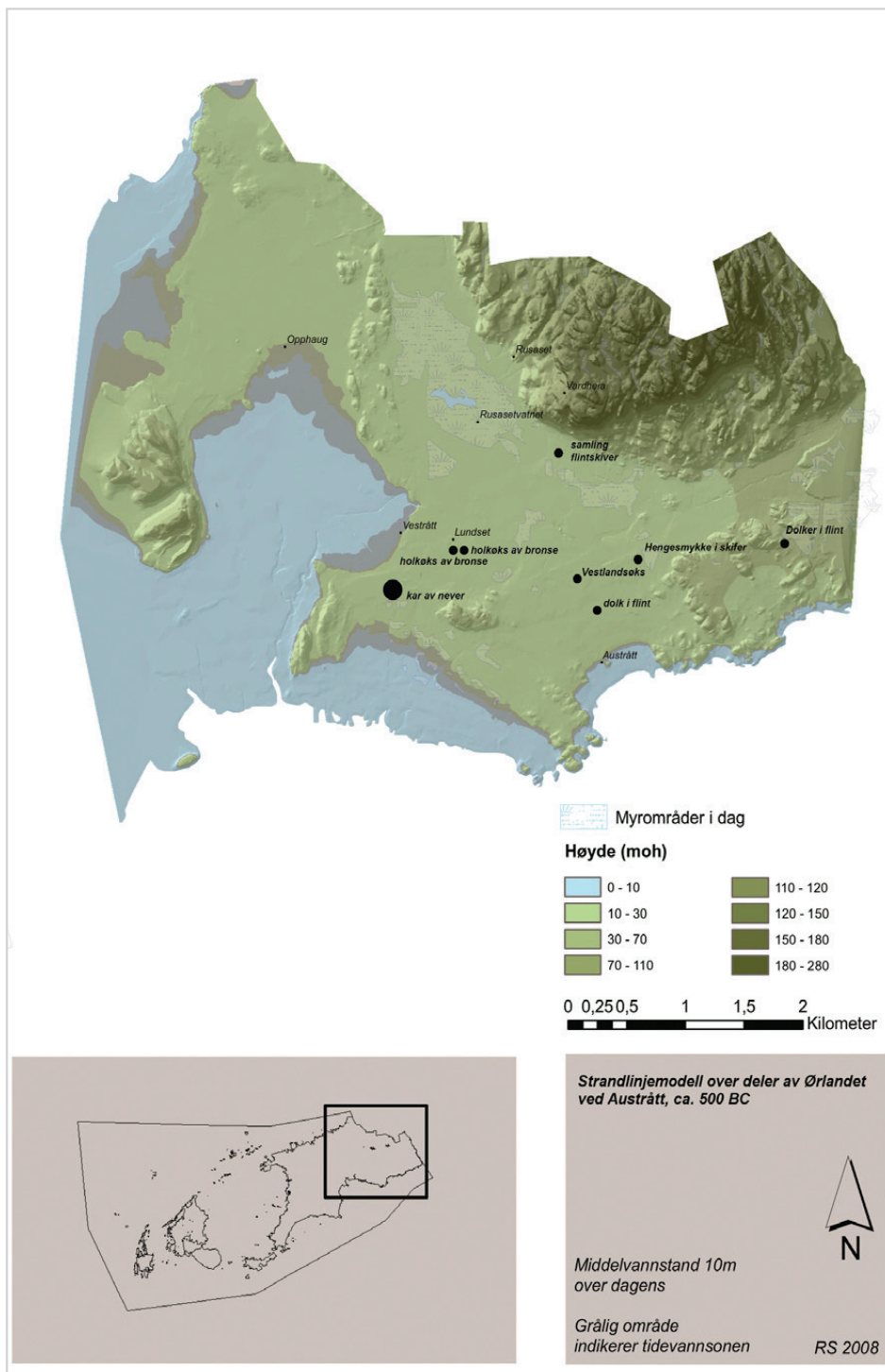

Fig. 26. (t.v.) Strandlinjemodell over deler av Ørlandet ved innløpet til Trondheimsfjorden ca. 500 BC. Områdets flate karakter gjør at 10 m høyere vannstand endrer landskapet radikalt. Våtmarksdepotene fra senneolittikum og bronsealder er funnet spredt over et større område; neverkaret på en flat tange ved innløpet til en tidligere bukt. Illustrasjon: Raymond Sauvage, NTNU Vitenskapsmuseet.

lokalitetene, på en lavereliggende tange som den gang lå ved innløpet av en nokså stor, grunn bukt ved innløpet til Trondheimsfjorden (fig. 26). Noen lang deponeringshistorikk, om noen, hadde tjernet ikke. Det flate landskapet nord for munningen av Trondheimsfjorden endret stadig karakter etter hvert som de lange grunnene rundt etter hvert steg opp av havet, og for kun få generasjoner siden hadde området ligget under vann. Særlig høyt over havet lå tjernet heller ikke på det tidspunktet karet ble deponert. Trolig har det dreid seg om høyst et par-tre meter, og strandkanten lå ikke lengre unna enn at steinen som ble plassert over karet kan ha vært hentet i fjæra.

Store grunner og fjæreområder rundt selve tangen hvor tjernet lå, har trolig medvirket til å gjøre området mindre attraktivt for bosetning i den nærmeste tiden etter at tangen ble tørt land. Tilsvarende prosesser i dagens landskap, ved det som i dag

Fig. 27. Hovsfjæra sett mot Austrått med Rusasetfjellet i bakgrunnen. Hovsfjæra er i dag et fredet Ramsarområde. Dagens landskap gir et inntrykk av de store fjæresonene som også må ha satt sitt preg på det forhistoriske landskapet. Pila angir funnstedet for neverkaret. Foto: Ørland kommune.

Fig. 28. Områder ved Austrått undersøkt av Sør-Trøndelag fylkeskommune. Områdene ligger øst for funnstedet for neverkaret. Illustrasjon: Knut Sande, NTNU Vitenskapsmuseet. Kartgrunnlag: Statens kartverk.

utgjør Hovsfjæra, gir et inntrykk av hvordan deler av landskapet kan ha sett ut også i forhistorisk tid (fig. 27). Fremdeles dekket også sjøen store deler av de landarealene som med tiden skulle bli tilgjengelig for bosetning, og inn mot Rusasetfjellet lå store myrer. Mulige boplassflater i nær tilknytning til tjernet har derfor vært begrenset. Arkeologiske og botaniske undersøkelser peker imidlertid ut et område om lag 1 km øst for funnstedet som et foretrukket bosetningsområde i forhistorisk tid (fig. 28). Boplasspor i form av stolpehull og kokegroper, hvorav et par kokegroper har gitt dateringer til førromersk jernalder/tidlig romertid, har de senere årene blitt påvist her gjennom arkeologiske forundersøkelser utført av Sør-Trøndelag fylkeskommune (Stomsvik 2003; Johansen 2005). Pollenanalytiske undersøkelser basert på en torvsøyle fra myrområdet like nord for Austrått, tatt ut sammen med botaniker Thyra Solem i forbindelse med dette prosjektet (fig. 28), tyder også på bosetningsaktivitet innenfor deler av det samme området. Funn av sporer av sopp som lever på dyremøkk, blant annet *Arnium*,

er påvist i eldre bronsealder. Det samme gjelder pollen av beiteindikatoren engsoleie *Ranunculus acris*, mens funn av kornpollen av hvete samt åkerugras i meldefamilien *Chenopodiaceae* i tillegg tyder på dyrkningsarealer i området i yngre bronsealder/tidlig førromersk jernalder (Solem 2009, se appendix III).

Landskapets karakter samt spor etter forhistorisk bosetning i området antyder dermed at deponeringen av neverkaret fant sted i utkanten av de mest sentrale bosetningsområdene. Trolig har også høyden som lå øst for tjernet, og som i dag utgjør Lundahaugen, skapt begrenset innsyn til området og de aktivitetene som fant sted da karet ble deponert.

5.3.3. Fra verdi til handling – avsluttende diskusjon

Tolkningen av et unikt funn som Austråttkaret og dets innhold må naturlig nok bære preg av begrensningene som ligger i de manglende brikkene i funnets biografi. Hvordan og under hvilke omstendigheter foregikk framstillingen av massen, deriblant utvinningen av bjørketjæra? Hva hadde massen vært brukt til som nødvendiggjorde en slik håndtering i etterkant? Hadde massen vært i berøring med noe eller noen som gjorde at man anså den for farlig, “uren” eller tabubelagt? Funnet genererer mange spørsmål som foreløpig må bli stående ubesvart. Funnets særegne karakter retter likevel fokus mot sentrale aspekter knyttet til forståelsen av depoter på et generelt grunnlag, og danner derfor et viktig utgangspunkt for de videre analysene i denne avhandlingen.

For det første viser analysen av neverkarets innhold at det innenfor den tilsynelatende enhetlige gruppen av myrkar, som ofte har vært tolket mot en og samme bakgrunn (bl.a. Schetelig 1914; Becker 1947; Koch 1998), trolig har vært store variasjoner, og at nedsatte kar i våtmark kan ha vært uttrykk for ulike handlinger.

Blanding av bjørketjære, fettstoffer og bivoks, som vitner om at massen ble framstilt for å ha en bestemt funksjon, tvinger oss videre til å se handling i relasjon til depoter over et lengre tidsperspektiv. Årsaken bak valg av enkelte gjenstander for deponering har trolig vært sammensatt, men gjenspeiler i mange tilfeller et lengre hendelsesforløp som ikke kommer til uttrykk i studiet av depoter når offerteorien anvendes som bakteppe. Nøkkelen til forståelsen av Austråttfunnet ligger trolig ikke i massens verdi i seg selv, men i hverdagslige handlinger forut for nedleggelsen som antok

en ritualisert karakter (Bell 1992). I samme retning peker også de nedlagte harpikskakene, som i likhet med funnet fra Austrått, refererer til den praktiske anvendelsen av massen. Relasjonen til andre forhistoriske handlinger, gjør det dermed fruktbart å ta utgangspunkt i deponeringen av både karet fra Austrått samt harpikskakene som et siste ledd i en lengre handlingsrekke.

Vektleggingen av handlinger over et lengre tidsrom reiser likevel spørsmål omkring relasjonen mellom sted og handling i tilknytning til depoter. Nedsettelsen av neverkaret i det lille tjernet på tangen ut mot Trondheimsfjorden kom ikke bare til å utgjøre siste ledd i en handlingssekvens knyttet til den spesifikke massen og dens bruk. Deponeringen markerte trolig også slutten på en godt over tusen år gammel tradisjon med deponering i våtmarksområdene rundt Austrått. Det er derfor nærliggende å tro at nedsettelsen av karet baserte seg på erfaringer fra tidligere praksis, og også bar i seg elementer fra andre deponeringer og handlinger relatert til disse. Likevel gir ikke en slik kontinuitet seg uttrykk i valg av samme sted for deponering som tidligere. Neverkaret ble nedsatt på nytt land som nylig hadde steget opp av havet, og som det følgelig ikke knyttet seg en lang deponeringstradisjon til. Derimot anes en fellesnevner gjennom nedleggelsen av gjenstandene spredt innenfor en større utmarkssone på flere kilometer. Bildet som framkommer er i samsvar med øvrige depoter fra yngre bronsealder i undersøkelsesområdet, hvor det i de aller fleste tilfeller ikke kan påvises en kontinuitet fra SN/EBA og over i YBA med henhold til valg av sted, og hvor heller ikke depoter fra yngre bronsealder nedlegges innenfor en avgrenset lokalitet. En slik gjentatt bruk av samme sted knytter seg først og fremst til depoter fra SN/EBA i området (kap. 4.5.4.). Ligger svarene på de mønstrene vi ser i forhold til valg av blant annet sted for deponering i en bedre forståelse av handlingssekvensene som ledet opp mot deponeringen? Og i hvilken grad kan mekanismene som sørget for å holde tradisjonen med deponering ved like ha vært knyttet opp mot tidligere stadier i handlingssekvensen? Dette er sentrale spørsmål som berører kjernen av avhandlingens tema, og som vil bli videre belyst i de kommende kapitlene.

KAPITTEL 6: FLINT I NEVER – SKJULTE HANDLINGER

6.1. Innledning

På den lille øya Tautra på Mørkekysten, ble det i forbindelse med nydyrking i 1920, funnet et depot bestående av 175 store skiver eller avslag av flint (F7, fig. 29). Avslagene ble funnet nær bunnen av myra, og rundt dem lå neverrester, som tydet på at avslagene hadde vært nedlagt innpakket i never. Forholdene på funnstedet antydde at avslagene opprinnelig hadde blitt deponert i kanten av et lite vann, i likhet med to øvrige depoter av samme karakter like i nærheten (F8, F9).

Fra Midt-Norge kjenner vi i dag 22 sikre depoter av liknende karakter fra senneolittikum og eldre bronsealder. Depotene består av store avslag, ofte omtalt som skiver, som har vært nedlagt i kombinasjon med skjeformede skrapere og mindre redskaper av flint. Minst 15 av dem har vært deponert i våtmark, og flere av dem har vært nedlagt innpakket, eller i en eller annen form for orden (se kap. 4.5.2.). Med sin sterke tilknytning til våtmark, har depotene tradisjonelt vært tolket som offerfunn. I motsetning til gjenstander som ravsmykker, flintdolker samt økser av flint og bronse, som også nedlegges i samme tidsrom, har likevel depotene med avslag tiltrukket seg liten oppmerksomhet. Som jeg vil argumentere for i dette kapitlet, bunner imidlertid denne relativt beskjedne interessen for funntypen hovedsakelig i vår egen klassifisering av depotene, som setter klare rammer og begrensninger for hvilke spørsmål vi stiller til materialet.

6.1.1. Deponerte avslag og skiver av flint

Flintskiver er et begrep som i norsk arkeologisk litteratur har vært anvendt nokså løselig for å beskrive avslag av ulik størrelse og karakter som opptrer i depoter. Helskog, Indrelid og Mikkelsen (1976) påpekte også tidlig hvordan det kan være vanskelig å finne en tilfredsstillende definisjon som innbefatter alle morfologiske trekk, og som samtidig gjør det mulig å skille skiver fra andre avslag. Om man likevel ønsker å operere med et slikt skille, anbefales at betegnelsen skiver brukes om ”avslag hvor bredden er minst

50 % av lengden, og hvor minst $\frac{3}{4}$ av sidekantenes lengder danner en tilnærmet regelmessig konveks linje” (Helskog et.al. 1976:14).

Forsøk på en mer spesifikk definisjon har imidlertid blitt framsatt av Øyunn Kleiva (1996), som oppfatter flintskiver som ”ca. 5–10 cm store, flate, meir eller mindre runde, relativt jamt ca. 0,3–0,8 cm tjukke skiver av flint. Enkelte har restar av kalkskorpe på sidekantane, eggane er ofte retusjerte. Flintskivene har lite markant, eller ikkje slagbule” (Kleiva 1996:55). Kleiva påpeker likevel hvordan mindre avslag, iblant flekker, også opptrer sammen med skivene, og finner det derfor mest hensiktsmessig å behandle avslag og skiver under ett. Når det gjelder de midtnorske depotene av samme karakter, forekommer retusj fortrinnsvis på enkelte av de større avslagene (se bl.a. F10, F43), og mange av avslagene er uten retusj. Avslagene varierer også i størrelse, selv om de kjennetegnes ved å være gjennomgående større enn avslag fra boplasskontekst. Jeg har følgelig ikke funnet grunn til å skille mellom avslag og skiver, og som utgangspunkt for den videre diskusjonen anvendes derfor betegnelsen avslag om funngruppen i sin helhet.

Av et samlet antall på 22 depoter med avslag fra Midt-Norge, består 14 av utelukkende avslag. Antall avslag i depotene varierer, fra kun 3–4 avslag i de mindre depotene, til større samlinger opp mot 224. Innslaget av andre gjenstandstyper sammen med avslagene, som oftest skjeformede skrapere, opptrer først og fremst i tilknytning til depoter med et mindre antall avslag, mens de tre største depotene fra Høljeland i Rauma, Tautra i Midsund og Røstad i Ørland med henholdsvis 224, 175 og 164 avslag, ikke er nedlagt sammen med øvrige gjenstander.

De midtnorske depotene med avslag konsentrerer seg til de ytre kystområdene, med et klart tyngdepunkt i Romsdal på Mørkekysten. Depoter av samme karakter forekommer også i et betydelig antall langs hele vestkysten av Norge sør for Nordland, med særlige konsentrasjoner langs Mørkekysten samt i Rogaland (H. Gjessing 1916; Shetelig 1922; G. Gjessing 1945; Mandt 1991; Johnson 1993; Kleiva 1996; Bårdseth 1998; Nyland 2003b). Tilsvarende depoter er videre kjent fra Østlandet, men i langt mindre antall (G. Gjessing 1945; Berg 1998; Melheim 2006), samt fra Danmark og Sverige, hvor de hovedsakelig konsentrerer seg til Nord-Jylland og Vest-Sverige (Ebbesen 1981; Karsten 1994:97–98). Større depoter med utelukkende avslag har likevel vært framhevet som et særskilt vestnorsk fenomen i senneolitikum og bronsealder (Ebbesen 1981:153).

For øvrig forekommer samlinger av intensjonelt nedlagte flintavslag i en lang rekke

Fig. 29. Avslag fra depotet fra Tautra, (F7). Se fig. 32 for oversikt over depotet i sin helhet. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

ulike kontekster i yngre steinalder og bronsealder i Skandinavia, både i graver og depoter (bl.a. Ebbesen 1981; Karsten 1994:97–98; Spetz 1994 henviset i Apel 2001:226; Apel 2001; Nilsson & Nilsson 2003; Berggren 2007, 2010; Högberg 2008). Selv om et fåtall avslag har blitt påvist i senneolittiske hellekistegraver på Østlandet (Østmo 2011:28, 59, 71–72), er likevel nedleggelsen av større avslag av flint i Norge først og fremst knyttet til depoter, og funn av både skjeformede skrapere, flintsigder, flintdolker av Lomborgs type I og VI, men i enkelte tilfeller, også bredeggete flintøkser sammen med avslagene, vitner om en tidsmessig plassering i senneolittikum og eldre bronsealder (Ebbesen 1981:151; Mandt 1991:436–443; Kleiva 1996:55, se også F6, F9, F19, F43, F48; T 15673, T 16590 appendix II).

6.2. Tidligere tolkninger

Allerede Sophus Müller omtalte avslag og flekker som én funnkategori blant flere som inngikk i gruppen av depoter fra steinalderen, og som på bakgrunn av sin ofte ensartede karakter, støttet opp under antakelsen av entypedepoter som votivfunn (Müller 1886:226–228). Siden den gang har ulike synspunkter vært framsatt om depoter med avslag, hele tiden innenfor rammeverket for fortolkning av depoter som ble etablert i løpet av siste halvdel av 1800-tallet. I dette kapitlet gir jeg først en oversikt over disse tolkningene, etterfulgt av en diskusjon som tar for seg konsekvensene av en slik tradisjonell tilnærming til materialet.

6.2.1. Fra “tarvelige” avslag til emner

I Norge har ansamlinger med avslag i depoter tradisjonelt vært betraktet som en erstatning for andre og mer verdifulle gjenstander av flint, som dolker og økser. Blant annet var Helge Gjessing av den oppfatning at ”Deres gjennomgående tarvelighet sier i saa henseende intet. Det viser kun hvor meget fattigligere forholdene var her hjemme, og selv paa det forholdsvis flintriike Jæderen, har da disse flekker og skivestykker repræsenteret en ganske betydelig værdi, som det vel gik an at byde de guddommelige magter” (H. Gjessing 1916:28).

Også Shetelig (1922) ga uttrykk for samme oppfatning i sin sammenstilling av det

han tolket som både depotfunn og votivfunn fra yngre steinalder i Norge. Ifølge Shetelig var samlingene med avslag, sammen med øvrige senneolittiske gjenstander som sigder, dolker og skjeformede skrapere, i all hovedsak å anse som votivfunn. Ikke bare pekte valg av nedleggelsesmiljø, som myrer og vann, i en slik retning. De senneolittiske funnene bestod også ofte av både verdifulle og mindre verdifulle saker: ” (...) likesaa er det betegnende at myrfundene bestaar dels av sjeldent fremragende og værdifulde stykker, dels som den motsatte yderlighed, bare er en samling av raa flintstykker uten tildannelse” (Shetelig 1922:317). Sheteligs argumentasjon bærer her tydelig preg av Müllers inndeling fra 1886 i to atskilte grupper av nedleggelser, en sakral og en profan, hvor et av særtrekkene ved votivfunnene var nettopp variasjonen i de nedlagte gjenstandenes verdi (Müller 1886; se også kap. 2.3.).

Også Klaus Ebbesen er på linje med både Gjessing og Shetelig, når han framholder flintmangelen som en sannsynlig årsak bak de mange funnene av depoter med avslag langs vestkysten av Norge (Ebbesen 1981:153). Ved å dra en kontrast mellom flintavslag i depoter, som synes å ha mer til felles med boplassfunn, og de ofte verdifulle gjenstandene som ellers nedlegges i graver og depoter, gir Ebbesen uttrykk for sin oppfatning av depotene med avslag allerede i de innledende linjene av sin framstilling av funngruppen (Ebbesen 1981:147). For Ebbesen framstår flintavslagene som annenrangs verdier, produsert utelukkende med tanke på å skulle ofres. En slik teori underbygges ifølge Ebbesen av at flere av depotene synes å bestå av avslag slått fra en og samme blokk (Ebbesen 1981:153).

Synet på depotene av denne typen som kun vilkårlige samlinger av avslag, har likevel ikke vært delt av alle. Allerede Karl Rygh påpekte hvordan de fleste av de 17 avslagene i funnet fra Herfjord i Åfjord, Sør-Trøndelag (F69), må ha vært brukt som skrapere. Ikke bare pekte slitasjen på eggene i en slik retning ” (...) nogle af dem har ogsaa en tilnærmelse til skaftstykke. Paa nogle kan dog eggen maaske rettere opfattes som skjæreegg” (Rygh 1911:3). Også Theodor Petersen oppfattet avslagene i det store funnet fra Eikrem på Aukra, Møre og Romsdal (F19), som skrapere og kniver, blant annet på bakgrunn av kantretusj på enkelte avslag, samt ”skårede” og ”slitte” kanter på flere av dem (Th. Petersen 1934b).

Teorier som Ebbesens har også blitt imøtegått i senere år. I sin analyse av senneolittikum i Sogn og Fjordane, foretok Trine Johnson et eksperimentelt forsøk

med påfølgende blindtesting som grunnlag for tolkningen av påviste bruksspor på 18 flintavslag i et depot fra Reksnes i Nordfjord (Johnson 1992, 1993:101). Undersøkelsen tok utgangspunkt i et dataprogram utarbeidet for analyser av bruksspor av Roger Grace (se Grace 1989). En kombinert makro- og mikroundersøkelse av brukssporene på de forhistoriske avslagene, sammenholdt med brukssporene på de nye, pekte i retning av at eggene hadde vært brukt på kjøtt. På bakgrunn av undersøkelsens resultater, foreslo Johnson at avslagene kunne ha vært anvendt i et rituell måltid, eller i forbindelse med rituell slaktning i forkant av nedleggelsen (Johnson 1992, 1993:101).

Også Jan Apel (2001) har rettet kritikk mot Ebbesens oppfatning av avslagene, og påpeker at avslagene bærer preg av å være nøye utvalgte avslag fra produksjonen av større flatehugde gjenstander som dolker og sigder (Apel 2001:224–228). Apel argumenterer for at nedleggelsen av slike avslag i depoter kan ha vært knyttet til avslagenes verdi som emner til pilspisser. Videre kan avslagene ha blitt tillagt symbolsk verdi gjennom å være avfall fra produksjonen av prestisjeobjekter som f.eks. dolker; en gjenstand som ville ha vært knyttet til et bestemt sjikt av samfunnet: ” (...) Bifacial arrowheads and disc-shaped, flintflakes must be regarded as having been as much symbols for important connections with foreign areas as they were functional objects” (Apel 2001:227).

Mens både H. Gjessing, Th. Petersen, Shetelig, Ebbesen, Johnson og Apel, i likhet med svært mange andre arkeologer, har sett nedleggelsen av avslag i sammenheng med praktiseringen av offerritualer i senneolittikum og bronsealder, har funnenes karakter og nedleggelsesforhold også ansporet til andre tolkninger. Flere arkeologer har med jevne mellomrom omtalt muligheten for at flinten kan ha vært ansett for lettere å jobbe med etter å ha ligget i vann (bl.a. G. Gjessing 1945:440; Bårdseth 1998:51; L. Larsson 2001:170; Stensköld 2004:110–111). Samlingene skulle da kunne være flintsmedens lager av emner, klare for videre bearbeidelse til redskaper.

6.2.2. Diskusjon

Som det framgår av gjennomgangen ovenfor, har de fleste av de framsatte teoriene omkring depotene med avslag til felles at de har tatt utgangspunkt i avslagene som verdier og kapital, knyttet opp imot flinten som råstoff. Med unntak av strandflint, finnes ikke naturlige forekomster av flint i Norge, og verdien av samlinger med avslag av denne

typen bør derfor ikke undervurderes. Senonflint av høy kvalitet, som ofte gjenfinnes i slike depoter, må ha vært et ettertraktet råmateriale til framstilling av ulike typer redskaper langs vestkysten av Norge i senneolittikum og bronsealder. Apel er heller ikke alene om å tolke avslagene som biprodukter etter profesjonell produksjon av flateretusjerte gjenstander som dolker og sigder. Tilsvarende observasjoner har blitt gjort av arkeolog og flintsmed Morten Kutschera, som også påpeker hvordan denne typen avslag, og især de smaleste og tynneste, må ha fungert svært godt som emner til produksjon av flateretusjerte pilspisser. Mangelen på heldekkende retusj på mange pilspisser tyder også på at emnet har vært relativt tynt (pers. komm. Kutschera 29.10.2013).

Selv om jeg ikke vil utelukke at enkelte flatehogde dolker, sigder og skjeformede skrapere kan ha vært et resultat av hjemlig produksjon, finner vi likevel de beste forutsetningene for framveksten av en omfattende produksjon i Sør-Skandinavia, hvor rik tilgang på flint har gjort det mulig å utvikle samt opprettholde de ferdighetene som var nødvendige for å tilvirke flatehogde gjenstander av ønsket kvalitet (Apel 2001). Det er derfor ikke urimelig å se for seg at store mengder flint i form av avslag fra en slik produksjon kan ha funnet veien nordover langs norskekysten med tanke på videre bearbeiding og bruk. Trolig ville det også ha vært mer gunstig å transportere flintavslag allerede tiltenkt ett eller flere formål, framfor en stor flintknoll, som var tung å frakte med seg, og som en mer urutinert smed ikke kunne utnytte fullt ut (pers. komm. Kutschera 29.10.2013). Det betyr likevel ikke at depotenes betydning utelukkende skal søkes i flintens verdi som råmateriale. Denne oppfatningen har også nær sammenheng med måten vi har kategorisert depotene på.

Med offerteorien som utgangspunkt, rettes oppmerksomheten uvilkaarlig mot gjenstandenes verdi, hvilket gjenspeiles i oppfatningen av deponerte gjenstander som økser, dolker, sigder, skjeformede skrapere samt avslag av flint som prestisjeobjekter (bl.a. Narmo 1993; Karsten 1994; Vandkilde 1996; Bårdseth 1998). Med utgangspunkt i en slik oppfatning foreslår blant annet Karsten (1994) at forskjellen mellom deponeringen av gjenstander av henholdsvis flint og bronse kan ha bunnet i ulikheter i sosial status (Karsten 1994:183). En slik vinkling har imidlertid ført til at avslagene, som ikke umiddelbart framstår som særlig bemerkelsesverdige sammenliknet med en del andre funn som dolker og økser, har tiltrukket seg beskjeden oppmerksomhet blant arkeologer. I den grad avslagene har vært diskutert og problematisert, har det vært for å belyse hvorfor

avslagene har vært ansett for verdifulle nok til å ofres (bl.a. Ebbesen 1981; Apel 2001). Med et slikt utgangspunkt for analysen, kommer imidlertid sentrale handlingsaspekter ved depotene i bakgrunnen. Blant annet har sporene etter bruk på flere av avslagene kun i liten grad fått danne bakgrunn for betraktninger omkring funngruppen i sin helhet.

I sin analyse av det senneolittiske samfunnet i Sør-Sverige, har Eva Stensköld (2004) bemerket hvordan vektleggingen av flintdolken som prestisjevareobjekt eller som utgangspunkt for diskusjoner omkring flinthåndverk, har overskygget andre viktige aspekter knyttet til dolkenes anvendelse: ”Flintdolkarna har ju också fungerat i någon slags senneolitisk vardag och berört fler människor än hövdingar och flintsmeder” (Stensköld 2004:225). Stensköld argumenterer for at den oppskjerpede dolken skal ses som et rituelt redskap, anvendt i ulike overgangsritualer, deriblant i offerritualer og til skjelettering og oppdeling av døde menneskekropper. I en slik kontekst mener hun oppskjerpingen av dolkene ikke bare har hatt til hensikt å gjøre bladet skarpere, men også kan ha hatt sammenheng med et ønske om å gjøre bladet nytt og muligens sterilt (Stensköld 2004:217–239). Stensköld retter her oppmerksomheten mot et viktig aspekt ved depoter som knytter seg til de nedlagte gjenstandenes bruksfase, men som sjelden belyses, fordi rammene for fortolkning vi opererer med forhindrer oss i å se koblinger mellom gjenstandenes bruk og nedleggelse.

Når det gjelder depotene med avslag, kan også en ureflektert anvendelse av begrepet avslag i seg selv skygge for aspekter knyttet til en eventuell bruk, ved at begrepet leder oppmerksomheten mot produksjonsfasen, og kun ett av flere mulige stadier i avslagenes biografi. For Apel (2001), som i tillegg til å se avslagene i depoter som emner, også ser avslagenes betydning i sammenheng med at de utgjorde avfall fra produksjonen av prestisjeobjekter som blant annet dolker, får en slik vinkling ikke bare som konsekvens at en mulig bruk av avslagene nedtones i forhold til å forstå hvilke oppfatninger som kan ha knyttet seg til dem. Relasjonene avslagene kan ha inngått i, begrenses også til å omfatte referanser til de gjenstandene de utgjorde spor etter tilvirkningen av.

Det kan videre stilles spørsmål ved om det er riktig å anvende betegnelsen prestisjeobjekter om alle gjenstander av flint av sørskandinavisk type og opphav, selv om mange av de flateretusjerte gjenstandene, framfor alt enkelte av dolkene, utvilsomt må ha utgjort dyrebare eiendeler for den eller de som hadde dem i sin besittelse, og brorparten av gjenstandene nedlagt i midtnorske depoter også må antas å utgjøre import.

Anvendelsen av begrepet kan lett gi et inntrykk av en ensartet gruppe funn; en oppfatning som offerteorien bidrar til å bygge opp under, idet den plasserer alle gjenstander i en og samme kategori. Begrepene prestisjeobjekt og offerfunn, hvor bruken av det ene henger nært sammen med det andre, bidrar dermed til å skygge for mulige variasjoner innad i gruppen av depoter. Enkelte av de skjeformede skraperne nedlagt i depoter i Midt-Norge har dessuten en relativt enkel utforming, hvilket ikke utelukker at en del av dem kan ha vært lokalt produsert etter sørsandinaviske forbilder. Om avslagene påvist i depoter gjenspeiler et behov for flint til bruk som blant annet emner til pilspisser, må en videre kunne anta at en god del avslag av denne typen har funnet veien til den midtnorske kysten, uten at de dermed trenger å ha vært forbundet med prestisje.

Til oppfatningen av samlingene med avslag som mulige emner, ment å skulle tas opp igjen for videre bearbeiding, kan også påpekes at det finnes få holdepunkter for å hevde at bløt flint generelt skal ha blitt oppfattet som lettere å arbeide med enn tørr flint. Enkelte flintsmeder kan ha foretrukket å jobbe med bløt framfor tørr flint, akkurat som det i dag eksisterer ulike preferanser på dette området (pers. komm. Anders Högberg 14.06.2012). Det er likevel vanskelig å se hvordan enkeltpersoners ulike preferanser skulle kunne ha ført til den regelmessigheten som kommer til uttrykk i depotene med avslag, både i forhold til sammensetning og nedleggelsesforhold.

Det knytter seg dermed klare begrensninger ved innfallsvinklene vi tidligere har anvendt i studier av depoter med avslag, ved at kun utvalgte handlingsaspekter i avslagenes biografi har blitt vektlagt. I analysen som følger, vil jeg derfor ta utgangspunkt i et lengre tidsperspektiv, og avslagenes egen biografi, for på den måten å få et bedre grunnlag for en diskusjon omkring de handlingene depotene gjenspeiler.

6.3. Biografier i flint

Selv om vi, i likhet med Apel og Kutschera, velger å se ”avslagene” i midtnorske depoter som ”biprodukt” av blant annet flintdolkproduksjon, er likevel dette aspektet trolig kun ett av flere som har knyttet seg til de deponerte avslagene. Langs norskekysten kan også forutsetningene for å gjenkjenne avslagene som spor etter produksjonen av bestemte flateretusjerte gjenstander ha vært mer begrenset enn i Sør-Skandinavia, hvor storstilt produksjon av slike gjenstander pågikk. Referansene i et område som Midt-Norge kan

dermed ha vært andre, også fordi en import av avslag må ses i sammenheng med et behov for avslagene til ett eller flere formål. En slik anvendelse av avslagene som redskap kan ha skapt andre relasjoner, som gjorde at oppfatningen av avslagene i Midt-Norge skilte seg fra den lengre sør i Skandinavia. Som jeg vil komme nærmere tilbake til, trenger ikke nødvendigvis en endring i oppfatning ha gjort at de tidligste fasene ikke var av betydning for de senere fasene i avslagenes biografi. Den følgende analysen tar imidlertid utgangspunkt i den delen av avslagenes biografi som spesifikt knytter seg til den midtnorske konteksten, og som ligger nærmest deponeringstidspunktet.

6.3.1. Ritualiserte egger?

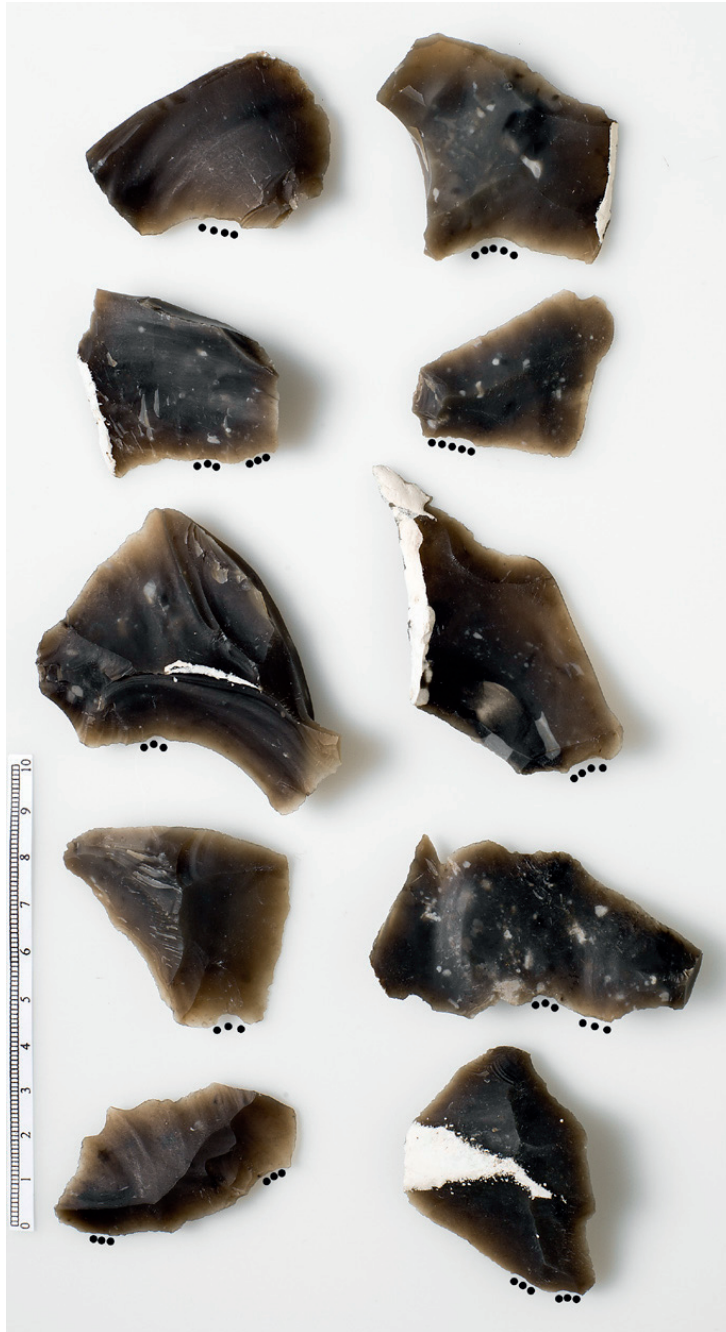
Trolig har avslagene nedlagt i depoter i Midt-Norge egnet seg både som emner til pilspisser, samt som skrapere og kniver. I utgangspunktet kan dermed avslag med bruksspor ha inngått i vidt forskjellige kontekster før de til slutt ble samlet sammen og deponert. Om avslagene kom som import til kysten av Midt-Norge, kan heller ikke en bruk av avslagene forut for transporten nordover utelukkes, selv om det i lys av tolkningen av avslagene som råstoff og emner, synes mest rimelig å anta at avslagene ble tatt i bruk først etter at de nådde den midtnorske kysten. Avslagenes bruk trenger med andre ord ikke å ha vært relatert til selve nedleggelsen. Påviste bruksspor på avslagene trenger heller ikke bety at de har vært uegnet som emner til pilspisser. Hvorvidt bruksspor er et signifikant trekk ved funngruppen, eller et resultat av mer tilfeldige faktorer, burde likevel kunne framgå av en grundig gjennomgang av avslagene, fortrinnsvis i depoter med et større antall avslag.

I senere år har slitesporanalyser ved bruk av mikroskop (HPA) blitt en stadig oftere anvendt metode for å oppnå innsikt om flintredskapers bruksområde (bl.a. Van Gijn 1990, 2010; Juel Jensen 2000; Odell 2004; Högberg 2009). Med bakgrunn i depotenes antall og størrelse, har ikke slike slitesporanalyser på et representativt utvalg av avslagene vært mulig å gjennomføre innenfor rammene av et prosjekt som dette. Tre depoter med avslag fra området ble likevel gjenstand for en makroanalyse, både for å få et inntrykk av i hvilken grad brukte avslag var et ofte forekommende trekk ved depotene, men også for å se om det var mulig å si noe om graden av slitasje på avslagene. Depotene som ble valgt ut for nærmere undersøkelse var to funn fra Tautra i Midsund, Møre og Romsdal,

med henholdsvis 170 (opprinnelig 175) og 16 avslag (F7, F8), samt et depot fra Austrått i Ørland ved innløpet til Trondheimsfjorden, nå bestående av 167 avslag (opprinnelig 164, F 52). Alle depotene består av finkornet senonflint, og mulighetene for å identifisere bruksspor ble derfor ansett som gode.

De tre depotene kunne på forhånd oppvise flere umiddelbare fellestrekk. Mens avslagene i det største depotet fra Tautra har vært nedlagt innpakket i never, foreligger det også opplysninger om at avslagene i depotet fra Austrått skal ha ligget i en regelmessig samling, som om de opprinnelig hadde vært nedlagt i en slags beholder. Videre kommer alle tre depoter fra områder med gjentatte nedleggelser, selv om funnforholdene for depotene på Tautra gir inntrykk av en mer avgrenset lokalitet. Depotene har også vært nedlagt i områder som ut ifra øvrige funn, peker seg ut som sentrale bosetningsområder i det aktuelle tidsrommet, samtidig som de har ligget gunstig plassert i forhold til sjøvegs kommunikasjon. De tre depotene har dessuten til felles at de består av relativt homogen flint, og flere avslag kan ha tilhørt en og samme reduksjonssekvens. Tydeligst framgår dette i det store depotet fra Tautra (fig. 29, se også fig. 32). Også avslagene i det mindre depotet fra Tautra er av samme flintkvalitet og har samme hvite cortex som flere av avslagene i det største depotet, som kun er funnet ca. 1 m unna, og avslagene i de to depotene skal muligens oppfattes som tilhørende en og samme sekvens.

Mens slitasje og retusj allerede ble stadfestet på flere av avslagene i depotet fra Austrått under katalogiseringen av funnet på 1920-tallet (Th. Petersen 1925:50), var retusj kun påvist på en flekke i det største funnet fra Tautra, og ”skårede” egger kun på et par av avslagene. Det mindre depotet fra samme lokalitet var angitt å bestå av avslag av tilsvarende karakter som det store (Th. Petersen 1921:27,66). Beskrivelsene ga dermed inntrykk av samlinger bestående av i hovedsak ubrukte avslag. Gjennomgåelsen av hvert depot viste imidlertid at alle tre depoter består av en stor andel brukte avslag, men også en mindre mengde tilsynelatende ubrukte avslag. Brukssporene var synlige i form av rekker av små avspaltninger konsentrert til avgrensede partier av eggene (fig. 30, 31). I forhold til en makroanalyse av avslag i midtnorske depoter, ligger en mulig feilkilde innbakt i avslagenes biografi, ved at en transport av avslagene kan ha forårsaket skader på eggene. Avspaltningene som ble observert på eggene var imidlertid avspaltet i samme retning, og mot enten bak – eller forsiden av avslagene. Om de iakttatte skadene på eggene skyldes transport, burde en i større grad ha forventet avspaltninger på begge sider av avslagene.

*Fig. 30. Et utvalg avslag med bruksspor fra depotet fra Tautra (F7).
Brukssporene konsentrerer seg til små, avgrensede partier på eggene.
Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.*

*Fig. 31. To av avslagene fra Tautra (F7). Avslagene er også avbildet øverst i fig. 30.
Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.*

Regelmessigheten i størrelsen på avspaltningene, påvisningen av avspaltninger kun på begrensede områder av eggene samt likheten i eggtykkelse avslagene imellom, støtter også opp under oppfatningen av de observerte skadene som spor etter bruk. For øvrig bar avslagene med bruksspor i alle tre funn preg av jevnt over lite slitasje. Det gjorde det i enkelte tilfeller vanskelig å sikkert avgjøre om eggene hadde vært brukt eller ikke. Avslagene ble derfor inndelt i tre grupper, en med det jeg tolker som sikre bruksspor som beskrevet ovenfor, en uten bruksspor samt en gruppe avslag som ble ansett for usikker.

Av de 170 avslagene i det ene depotet fra Tautra, kunne sikre bruksspor påvises på 68 avslag, mens 52 av avslagene ble vurdert som usikre med henhold til bruk. 50 av avslagene var uten synlige bruksspor (fig. 32, tabell 10). Tilsvarende fordeling kunne observeres i funnet fra Tautra med 16 avslag, hvor sikre bruksspor ble påvist på 8 av avslagene. For 5 av avslagene var det vanskelig å sikkert avgjøre hvorvidt de hadde vært brukt eller ikke, mens 3 avslag ikke viste tegn på bruk. I depotet fra Austrått, nå bestående av 167 avslag, ble bruksspor påvist på hele 83 av avslagene, og usikre bruksspor på 32, mens 52 var uten synlige spor etter bruk (fig. 33, tabell 10).

Grundigere analyser vil kunne fange opp spor etter bruk samt øvrige trekk ved avslagene som ikke ble observert under min gjennomgang av materialet, som kun skal betraktes som en innledende undersøkelse. Blant annet vil en videre undersøkelse trolig kunne påvise spor etter bruk også på flere av avslagene plassert i min usikre gruppe. Den store mengden avslag med spor etter bruk, også i depoter hvor det på forhånd ikke forelå slik informasjon, forsterker likevel inntrykket av at et stort flertall av de nedlagte

Tabell 10. Oversikt over andelen avslag med og uten bruksspor, samt avslag med usikre spor etter bruk.

Katalognr.	Antall avslag	Bruksspor	Usikre bruksspor	Uten bruksspor
F7	170	68 (40%)	52 (30,6%)	50 (29,4%)
F8	16	8 (50%)	5 (31,2%)	3 (18,7%)
F52	167	83 (49,7%)	32 (19,1%)	52 (31,1%)

avslagene har vært anvendt som redskaper forut for nedleggelsen. Denne observasjonen knytter seg ikke utelukkende til det midnorske materialet. Bruksspor har også vist seg å være et ofte forekommende trekk ved avslag nedlagt i depoter i Rogaland i samme tidsrom (pers. komm. Kristine Orestad Sørgaard 29.10.13.). Uavhengig av hvilke typer aktiviteter avslagene inngikk i, vitner dermed sporene etter bruk på mange av avslagene om et felles ledd i avslagenes biografi, og hittil ukjente handlinger, som kan ha utgjort en viktig brikke i prosessen som gjorde at tilsynelatende anonyme avslag ble deponert på lik

Fig. 32. Depotet fra Tautra (F7) inndelt etter brukte, usikre og ubrukte avslag. Øverst til venstre avslag med bruksspor, øverst til høyre avslag med mulige bruksspor, og nederst, avslag uten påviste bruksspor. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

linje med gjenstander som dolker og økser.

Eksakt hvilke aktiviteter avslagene i de midtnorske depotene inngikk i, er foreløpig uklart, selv om mange av eggene er tynnere enn det man ofte forbinder med gode kniver, og de nok har egnet seg best til anvendelse på bløte materialer som skinn, kjøtt og fisk. Slitesporanalyser kan bidra til å belyse avslagenes bruksområde gjennom å stadfeste hvilket eller hvilke typer materiale avslagene egger har vært i kontakt med, for eksempel kjøtt, skinn, tre eller bein, selv om heller ikke en slik analyse vil kunne angi mer spesifikt hva slags type aktivitet avslagene inngikk i (Högberg 2008:57–58). Blant annet vil det være vanskelig ut ifra en slik undersøkelse å si noe om for hvilket formål skinnet ble bearbeidet, eller i hvilken sammenheng kjøttet ble tilberedt. Når det gjelder spor forenelige med en anvendelse på animalsk materiale, er også muligheten til stede for at slike spor kan ha oppstått i forbindelse med skjelettering av døde menneskekropper (Skriver 2011). En nærmere analyse av avslagene burde imidlertid kunne gi et inntrykk

Fig. 33. Depotet fra Austrått (F52) inndelt etter brukte, usikre og ubrukte avslag. Øverst til venstre avslag med bruksspor, øverst til høyre avslag med mulige bruksspor, og nederst, avslag uten påviste bruksspor. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

av hvorvidt avslagene har vært anvendt til én type bruk, eller om de også gjenspeiler flere aktiviteter. En identifisering av ulike kontaktmaterialer kan bety at avslagene ble anvendt til vidt forskjellige arbeidsoppgaver uten relevans for deponeringen, men kan også bety at avslagene inngikk i relaterte handlinger utført innenfor et kortere tidsrom. Blant annet kan ett og samme ritual ha involvert flere handlingsledd, som innebar bruk av avslagene på ulike kontaktflater. En slitesporanalyse utført på flintredskaper fra en grav i Barrow Hill, Oxfordshire (Brück 2004), viste for eksempel at redskapene, som alle var framstilt av flint fra en og samme flintknoll, hadde vært anvendt både på harde og bløte materialer. Ut ifra analysens resultater, foreslår Brück at redskapenes bruk kan gjenspeile framstillingen av et skinn til å svøpe den døde i, samt produksjonen av en kiste eller en slags plattform som den døde lå plassert på. Redskapene kan dermed ha vært relatert til en og samme handlingssekvens tilknyttet gravritualet (Brück 2004:317–318).

At enkelte depoter med avslag kan gjenspeile utførelsen av spesifikke handlinger, antydes av kombinasjonen med andre gjenstandstyper. Særlig er sammensetningen av skjeformede skrapere og avslag vanlig å finne i depoter langs Mørkysten. I Midt-Norge utgjør funnet fra Eikrem i Aukra, Møre og Romsdal (F19) bestående av 12 skjeformede skrapere, 21 avslag samt flekker og øvrige skrapere, det største funnet av disse (fig. 34). Ørjan Engedal har omtalt den skjeformede skraperen som den mest forseggjorte skinnskraperen i skandinavisk forhistorie, og ser samlingen med ikke bare skjeformede skrapere, men også avslagene funnet sammen med dem, som uttrykk for skinn teknologi knyttet til bygging av båter med skinnskrog. I et slikt lys ser han deponeringen av skrapere og avslag i sammenheng med et økonomisk og ideologisk fokus på skinnskroget i de tidligste båttypene, som vi finner avbildet på bergbilder både i Trøndelag, i Møre og videre nedover langs vestkysten av Norge (Engedal 2006:178–179). Engedal er inne på noe vesentlig når han poengterer hvordan de skjeformede skraperne kan ha vært tilpasset en bestemt bruk, og også hvordan skraperne, gjennom sin særegne form, kan ha frambrakt assosiasjoner til visse handlinger og kontekster. Båtbygging er likevel bare en av flere mulige aktiviteter som kan ha knyttet seg til avslag og skjeformede skrapere. Trolig har avslag av den typen vi finner i depoter vært egnet til bruk i forskjellige slags aktiviteter, hvilket innebærer at de kan ha antatt ulik betydning avhengig av den konteksten de ble anvendt i. Når det gjelder avslagene påvist i norske depoter, vil derfor sikre slutninger omkring avslagenes bruk måtte basere seg på en sammenstilling av analyser utført på

Fig. 34. Funnet fra Eikrem, Aukra (F19). Kun enkelte av flintavslagene er avbildet på nederste rekke. Foto: NTNU Vitenskapsmuseet.

flere depoter over et større område, også for å fange opp eventuelle variasjoner innad i gruppen av depoter.

Samtidig skal vi være klar over at en variasjon i gjenstandstyper ikke nødvendigvis trenger bety en tilsvarende variasjon i mulige handlinger. Offerteoriens vektlegging av gjenstandenes verdi, kan lett føre til at vi utelukkende ser gjenstander og gjenstandstyper framfor spor etter handlinger. Som påpekt av blant annet Anders Högberg (2008), kan imidlertid vår egen klassifisering av det arkeologiske materialet, og de typologiske nomenklaturene vi anvender, gi et feilaktig bilde av gjenstandenes funksjon. En bestemmelse av gjenstanders anvendelsesområde bør derfor belyses ut ifra ulike innfallsvinkler. En analyse foretatt av et depot bestående av avslag, skrapere og kniver fra en boplass i Hyllie i Malmö viser for eksempel at det viktigste ikke var hvilken type gjenstand som ble brukt, men at redskapet hadde en brukbar egg som egnet seg til det aktuelle formålet, i dette tilfellet til skjæring av kjøtt (Högberg 2008:68–69). En utvidet analyse av depoter med avslag bør dermed ta hensyn også til slike faktorer. Blant annet består et av depotene fra Smøla (F43) av en sammensetning av både avslag, sigdblod og

fragmenter av dolker og pilspisser som potensielt kan ha egnet seg til skjæring.

Med bakgrunn i de innledende undersøkelsene av de midtnorske depotene, og som utgangspunkt for en videre analyse, kan det imidlertid være verdt å legge merke til at slitasjen på avslagene i de gjennomgåtte depotene fra Austrått og Tautra gir inntrykk av at avslagene har vært brukt i et begrenset tidsrom. Med andre ord har de fremdeles vært fullt ut brukbare både som kniver og emner til pilspisser da de ble deponert. Sett i sammenheng med den homogene flintkvaliteten som viser at flere avslag kan ha tilhørt en og samme reduksjonssekvens, peker sporene etter bruk i retning av at avslagene i de tre undersøkte depotene fra Midt-Norge har tilhørt enten en eller et fåtall samlinger med avslag, som etter at de kom til kysten av Møre og Trøndelag, ble avsatt til en bestemt bruk. Andelen avslag uten påviste bruksspor kan videre tolkes som uttrykk for at avslagene har vært anvendt i en tidsbegrenset oppgave, hvor de tilgjengelige og godt egnede avslagene i samlingene kun ble brukt i den utstrekning som var nødvendig i forhold til den oppgaven som skulle utføres. Eventuelt kan mangelen på synlige bruksspor skyldes at en del avslag ikke ble brukt tilstrekkelig lenge til at skader på eggene oppstod.

En *refitting* av avslagene i de to depotene fra Tautra vil trolig kunne gi svar på om det dreier seg om avslag fra samme sekvens. I så fall kan nedleggelsen av avslagene gjenspeile et hendelsesforløp i to etapper, hvor avslag fra en og samme samling ble hentet fram flere ganger og deponert etter bruk. Deponeringen av avslagene i de to depotene med kun en meters mellomrom støtter også opp under en oppfatning av hendelser som har utspilt seg innenfor et kortere tidsrom, og som kan ha vært av et visst omfang, om antall brukte avslag gjenspeiler antall hender i virksomhet. Ser vi her spor etter ansamlinger av mennesker på sentrale møtesteder langs kysten hvor formålet med samlingene var å delta i en felles aktivitet? Og kan denne aktiviteten ha involvert slakting og/eller arbeid med skinn?

6.3.2. Skjulte handlinger

Trolig skal avslagene i de undersøkte depotene fra Midt-Norge ses som spor etter ritualiserte handlinger hvor flere har deltatt og hatt innsyn. Avslagenes bruksfase utgjør dermed en interessant kontrast til det etterfølgende leddet i avslagenes biografi, deponeringen.

I tilknytning til flere depoter med avslag fra våtmark i Midt-Norge har det blitt påvist spor etter never, som viser at avslagene har vært innpakket ved nedleggelsen (F7, F19, F69). Funnforholdene antyder også at flere gjenstander kan ha vært innpakket da de ble deponert, selv om spor etter innpakkingsmaterialet ikke ble observert på funntidspunktet. Det gjelder både det tidligere omtalte depotet fra Austrått i Ørland (F52), samt de tre flintdolkene fra samme gård (F54), som ble funnet liggende oppå hverandre på bunnen av myra. Informasjon om innpakking i never foreligger også i tilknytning til depoter av tilsvarende karakter fra Sunnmøre (Mandt 1991:438–440).

Innpakkingen kan ha vært en praktisk måte å frakte avslagene på, om aktivitetsområdet lå et stykke fra det stedet hvor de skulle deponeres. Særlig gjelder det i tilfeller hvor depotene består av flere hundre avslag. Det må likevel ha vært mulig å bære de 17 avslagene i depotet fra Herfjord i Åfjord (F69) til bestemmelsesstedet uten å måtte pakke dem inn. Måten flere depoter har vært nedlagt på, bærer dessuten preg av at hensikten har vært å skjule gjenstandene og/eller feste dem fast til myra eller bunnen av tjernet. Over de tre skjeformede skraperne fra Baret i Snillfjord (F48, fig. 6), hadde det for eksempel blitt lagt et flintavslag som dekket skraperne, mens de fem skjeformede skraperne fra Grønning i Rissa, Sør-Trøndelag (F66), ble funnet nedsatt i en sirkel på bunnen av myra med den brede enden stukket ned i leira. Innpakking og skjuling av gjenstandene ved deponeringen kan ha hatt bakgrunn i et ønske om å hindre uvedkommende innsyn, men kan samtidig ha vært et beskyttende tiltak mot gjenstander som på grunn av sin ritualiserte biografi, ble ansett å være forbundet med spesifikke krefter. Tilsvarende oppfatninger knyttet til behovet for innpakking av særlig gjenstander med en kosmologisk referanse er i dag kjent blant flere folkegrupper i ikke-industrialiserte samfunn (bl.a. Weiner 1992; Godelier 1999; se også Wentik 2006 med anført litteratur).

Uansett hva de bakenforliggende motivene for innpakkingen har vært, har dette tiltaket medført at hva som ble nedlagt i mange tilfeller ikke har vært synlig. Måten både avslag men også enkelte andre gjenstander har vært nedlagt på, enten innpakket eller ordnet på annet vis, gir videre inntrykk av en deponering som har funnet sted i kontrollerte former. Funn av gjenstander i myr nedlagt i sirkler eller på rekke antyder at de opprinnelig ble nedlagt på grunt vann, trolig i vannkanten. Terrengforholdene peker også i mange tilfeller i retning av et fortidig vann på lokaliteten (F7, F8, F9, F19, F20, F48). Vannet, og muligens også vegetasjonen i vannkanten, har trolig sørget for å skjule en del av

bevegelsene som ble gjort da gjenstandene ble deponert. At gjenstandene ble nedlagt i en bestemt orden, samt i hvilken orden, må følgelig ha vært vanskelig å observere for andre enn den som nedla gjenstandene, eventuelt et fåtall personer like i nærheten. Flere forhold ved deponeringen gir dermed inntrykk av en handling som har vært preget av begrenset innsyn og hemmeligholdelse av informasjon, og hvor aspekter som demonstrasjon av makt og prestisje trolig spilte en underordnet rolle.

Synlighet, og dermed avslagenes tilgjengelighet, berører ikke bare deponeringen, men går også som en rød tråd gjennom hele avslagenes biografi. Med bakgrunn i at et flertall av avslagene med all sannsynlighet skal oppfattes som import, og flere depoter også gir inntrykk av å inneholde avslag fra en og samme sekvens, må en stor mengde avslag ha blitt fraktet nordover ved en og samme anledning. Det innebærer at avslagene bør ha vært innpakket når de ankom kysten av Midt-Norge, trolig i never eller i skinn. Det må videre ha vært både praktisk og nødvendig å oppbevare store mengder avslag med skarpe egger, som samtidig utgjorde et verdifullt råstoff, innpakket når de ikke var i bruk. Følgelig har trolig avslagene vært skjult store deler av tiden etter at de ble tilvirket, både under transport, mens de ble oppbevart i påvente av bruk, samt i mange tilfeller også ved deponeringen. Avslagene har dermed vært synlige og tilgjengelige kun i et begrenset tidsrom, først og fremst under bruk, hvilket gjør det sannsynlig å anta at oppfatningen av dem i hovedsak knyttet seg til handlinger tilhørende denne fasen i avslagenes biografi. Innpakkingen viser også hvordan avslagenes biografi gjenspeiles i deponeringen. Selv om innpakkingen trolig har hatt til hensikt å skjule avslagene samt å holde dem samlet, kan denne måten å nedlegge avslagene på også ha hatt sammenheng med at dette var den vanlige måten å frakte og oppbevare avslagene på. Videre ville en import av samlinger med avslag ha gjort avslagene tilgjengelige for oppgaver hvor mange egger var nødvendige, hvilket kan ha muliggjort ritualiseringen av dem.

Med utgangspunkt i et slikt lengre tidsperspektiv, blir de gjentatte nedleggelsene på ett og samme sted, som ofte kan observeres når det gjelder depoter av denne typen fra senneolittikum og bronsealder i Midt-Norge, mer enn bare spor etter gjentakende deponeringer av utvalgte gjenstandstyper hvor målet var deponeringen i seg selv. I stedet beretter de om handlinger i flere ledd, hvor den utløsende faktoren bak deponeringen kan ha ligget i forutgående handlinger som gjenstandene inngikk i. Analysen av utvalgte depoter med avslag fra Midt-Norge antyder også at den forutgående handlingen kan ha vært av

en mer offentlig karakter enn deponeringen, som bærer preg av hemmeligholdelse. To ulike aspekter kommer dermed til uttrykk gjennom depotene – offentlig versus skjult, og mange hender versus få. Ser vi her spor etter ikke bare to handlinger, men også handlinger som har vært utført på ulike steder i landskapet?

Hvorvidt en utvidet analyse av depoter med avslag kan støtte oppunder bildet framstilt ovenfor, gjenstår å se. Analysen av de midtnorske depotene synliggjør likevel hvilket potensial som ligger i denne typen depoter om vi velger et annet perspektiv enn offerteoriens. I de kommende analysekapitlene vil jeg forfølge tankene omkring betydningen av et lengre tidsperspektiv for forståelsen av deponeringen, men også se nærmere på forholdet mellom sted og handling, nå med utgangspunkt i gjenstander med et mye lengre livsløp enn avslagene nedlagt i midtnorske depoter.

KAPITTEL 7: FRA RAV TIL BEIN – ETTERLIKNINGENS KUNST

7.1. Innledning

Det gylne ravet, også omtalt som Nordens gull (Jensen 2000), utgjør et karakteristisk innslag i det midtnorske depotfunnmaterialet. I et område hvor alt rav måtte importeres, må smykkenes farge og utforming antas å ha vakt oppsikt i sin samtid. Slitasjen på smykkene vitner også om smykker som har vært i bruk ved flere anledninger, over både kortere og lengre tid. Smykkenes biografier samt visuelle effekt, utgjør et godt grunnlag for å belyse ulike aspekter ved depotene i lys av lengre handlingssekvenser, ved å tilskrive smykkene en mer aktiv rolle i de hendelsesforløp som fant sted. Analysen i kapitlet tar utgangspunkt i de halvmåneformede smykkene av rav samt de identiske smykkene i bein, nedlagt i depoter langs kysten av Møre og Trøndelag.

7.2. Den røde halvmåne

Fra Midt-Norge foreligger ett halvmåneformet smykke av rav, funnet på Mevold i Aukra, Møre og Romsdal (F15, fig. 35). Ravsmykket fra Mevold, som er ca. 4,5 cm langt målt midt på stykket, og ca. 5 cm bredt, er svært godt bevart. Med unntak av en skade ytterst i smykkets ene hjørne, som trolig skyldes en svakhet i ravet, er smykket komplett, og formen intakt. Ingen andre ravsmykker eller øvrige gjenstander skal ha blitt funnet sammen med smykket, som ble påtruffet om lag 2 m dypt i myr. Det er imidlertid uvisst hvor stort område av myra som ble åpnet da funnet av smykket ble gjort. Mye tyder likevel på at smykket fra Mevold ikke ble utformet med tanke på å bæres alene.

7.2.1. Et biografisk fragment

Slitasjespor på Mevoldsmykket, både i overkant av det borede hullet, men også i nedkant av hullet samt nedover begge bredder av smykket, kan vanskelig tolkes som annet enn spor etter en reim som har vært festet nedover selve smykket. Det viser at smykket fra Mevold opprinnelig har inngått som del i et større smykkeoppsett, hvor en eller flere av

*Fig. 35. Det halvmåneformede smykket fra Mevold – T 10989.
Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.*

stykkene har vært festet til hverandre på en slik måte at de ble hengende under hverandre. Måten smykket har vært båret på, sannsynliggjør dermed at hengesmykket fra Mevold ble utformet som et ledd i et smykke av samme type som smykket fra Bergsøy på Sunnmøre (se fig. 17), hvor tilsvarende slitasje har blitt påvist (Shetelig 1922:302).

Både ravsmykket fra Bergsøy samt funnet med de identiske eksemplarene i gevir og bein fra Eid på Linesøya (se fig. 18), består av seks halvmåneformede skiver, hvorav en av skivene er større enn de andre. Antall smykker og størrelsen på de ulike stykkene i de to funnene vitner om at de halvmåneformede smykkene opprinnelig inngikk i en fast oppsetting, og at de også ble framstilt med tanke på å bæres som et samlet sett. Størrelsen på smykket fra Mevold antyder videre at smykket kan ha utgjort en av de sentrale delene i en slik oppsetting. Funnet av et halvmåneformet smykke på Mevold innebærer dermed at det har vært flere ravsmykker av tilsvarende karakter som Bergsøyfunnet i bruk langs Mørkekysten, kanskje også langs kysten av Trøndelag, i senneolittikum.

Ekspimentelle forsøk med framstilling av ravsmykker ved hjelp av metoder

og redskaper anvendt i steinalderen, viser at smykker av rav trolig har vært framstilt gjennom en kombinasjon av ulike metoder, hvor den grove tildannelsen av smykkenes form har foregått ved å presse eller kløyve av fliser av ravet med et eggredskap av flint, for eksempel en flintflekke (Hirsch & Liversage 1987:193). Deretter har smykkene fått sin endelige form gjennom glatting med et redskap av flint ved hjelp av høvling og/eller skraping. Riss etter det som trolig er spor etter anvendelsen av en skraper av flint, og dermed det siste leddet i framstillingsprosessen, er også synlig på Mevoldsmykkets ene side (se fig. 35).

Å ferdigstille et ravsmykke trenger ikke nødvendigvis å ha tatt lang tid. Blant annet viser eksperimenter med ulike boreteknikker at et hull på 5 mm kan ha blitt boret på ca. et halvt minutt ved bruk av pumpedrill med spiss av bein eller flint (Hirsch & Liversage 1987:198). Framstillingen av et smykke med flere deler som smykket fra Bergsøy, og som Mevoldsmykket opprinnelig har utgjort en del av, må likevel ha vært en mer omstendelig prosess, både fordi dette var større smykker bestående av flere ledd, men også fordi de ulike smykkeleddenes størrelse måtte anpasses til hverandre, skulle de inngå i en på forhånd uttenkt komposisjon.

Det er uvisst hvorvidt de halvmåneformede ravsmykkene ble framstilt med tanke på å fungere i en spesifikk vestnorsk kontekst. Likheten med et halvmåneformet ravsmykke fra Thy antyder en forbindelse til Jylland, samtidig som smykkenes utbredelse til Mørkekysten samt Trøndelag heller ikke utelukker at smykkene kan ha vært produsert lokalt (se også kap. 4.4.2.). Eventuelt kan enkelte av smykkene ha vært framstilt etter mønster av importerte stykker, slik at smykkene opparbeidet en biografi gjennom bruk. Ravet måtte imidlertid importeres, og man må derfor anta at smykkene har utgjort en betydelig verdi i sin samtid. Flere faktorer peker likevel i retning av at smykkenes betydning ikke nødvendigvis var knyttet kun til anvendelsen av ravet som råstoff. Smykkenes samlede størrelse, men også ravets gylne farge, tilsier at dette var smykker som var ment å skulle synes, og som også ble framstilt med tanke på nettopp å tiltrekke oppmerksomhet når de var i bruk. At smykkene har vært båret godt synlige, bekreftes av slitasjen på Mevoldsmykket, hvor kun den ene siden, som må ha gnisset mot smykkebærerens kropp, er glattpolert, mens den andre siden fremdeles viser spor etter framstillingsprosessen, og dermed ikke kan ha vært skjult enten inn mot kroppen eller av tøy som gnisset mot smykket.

Ravsmykkenes klare kommunikative aspekt, retter oppmerksomheten også mot de identiske smykkene av gevir og bein fra helleren på Eid. Smykkene fra Eid har vært oppfattet som regelrette kopier av smykkene av rav, framstilt i et materiale som var lettere tilgjengelig enn ravet (Th. Petersen 1933a:140). For så vidt er det ingenting i veien for at ravsmykkene kan ha blitt utformet med halvmåneformede smykker i for eksempel bein som forbilde. Når jeg velger å se de halvmåneformede smykkene av bein som etterlikninger av smykkene i rav, bunner det i at flertallet av smykkene med denne formen er påvist i rav, som må antas å ha utgjort et mer ettertraktet materiale enn bein og gevir. De halvmåneformede smykkene av bein fra Eid kan imidlertid ses som mer enn bare rene etterlikninger i et annet materiale. Bak ønsket om å imitere enkelte gjenstander i et annet materiale, skjuler det seg mer kompliserte prosesser, som også kan bidra til å kaste lys over ravsmykkenes betydning og anvendelse.

7.2.2. Materielle metaforer

Fra forhistorisk tid kjennes flere eksempler på etterlikninger av enkelte gjenstander i et annet råstoff, hvor flere av de karakteristiske trekkene knyttet til anvendelsen av det opprinnelige råstoffet gjenspeiles også i den imiterte gjenstanden. Blant annet har flere av de skandinaviske flintdolkene åpenbare trekk hentet fra samtidige dolker av metall, deriblant den imiterte støperanden på grepet (senest bl.a. Stensköld 2004:59–95; Frieman 2010). I engelskspråklig tale, er fenomenet kjent som *skeuomorphism* (bl.a. Harrison 2003; Hurcombe 2008; Frieman 2010). Begrepet har vært oppfattet som noe diffust, og har også vært anvendt i ulik betydning av arkeologer. Tendensen de senere årene har imidlertid gått i retning av en økt vektlegging av de imiterte gjenstandene som materielle metaforer, hvor den etterliknede gjenstanden ikke bare gjenspeiler likhet i ytre form og dekor, men også refererer til den originale eller opprinnelige gjenstandstypens bruk og meningsinnhold (for en oversikt, se Frieman 2010:18–40). Blant annet velger Frieman å definere begrepet som ”the intentional and meaningful intention of features – both morphological and technological – in objects made in one material that are typical of objects made in another” (Frieman 2010:40).

Linda Hurcombe (2008) har argumentert for å se *skeuomorphism* ikke som et uttrykk for ett og samme fenomen, men som et sett med relaterte fenomener som kan ha

hatt ulik bakgrunn og ulike formål avhengig av den kontekst de imiterte gjenstandene ble framstilt innenfor (Hurcombe 2008:102). Både ravets verdi og smykkenes størrelse, tilsier at de halvmåneformede smykkene trolig skal oppfattes som særskilte gjenstander, som kun ble tatt fram og anvendt ved sjeldne anledninger. Den røde eller gylne fargen har trolig hatt et meningsinnhold i seg selv, med referanser til det senneolittiske samfunnets habitus, hvilket gjør det vanskelig å sette seg inn i en eventuell symbolsk sammenheng knyttet til smykkenes farge. Tilsvarende har det trolig ligget en bestemt tanke bak smykkenes form og sammensetning. Smykkenes farge og utforming må imidlertid ha skapt en effekt hos den eller de som så dem i bruk, blant annet ved at de ledet oppmerksomheten mot den som bar smykkene til enhver tid. Den røde fargen, kombinert med smykkenes størrelse, må også ha gjort smykkene godt synlige på avstand. Det er derfor sannsynlig at smykkene har vært båret av en, eventuelt flere, utvalgte personer som var ment å skulle stå ut blant en gruppe mennesker.

Ravets gylne eller røde farge må videre ha vært uvanlig på den tiden smykkene var i bruk, og trolig har den røde fargen, sammen med smykkenes størrelse og utforming, vært et moment som ikke bare framhevet smykkenes visuelle framtoning, men også gjorde det lett å huske handlingene forbundet med dem (bl.a. Jones 2002, 2007). Det er dermed nærliggende å anta at det etter hvert oppstod en nær relasjon mellom smykkene og de handlingene de inngikk i, som gjorde at smykkene framkalte bestemte assosiasjoner og minner hver gang man så dem plassert rundt smykkebærerens hals. Trolig har disse handlingene spilt en sentral rolle ikke bare for beslutningen om å deponere smykkene i myr, men også for ønsket om å framstille smykkene i et annet og mer tilgjengelig materiale. Med tanke på smykkenes verdi og antatt begrensede tilgjengelighet, er det sannsynlig at inspirasjonen til å framstille et tilsvarende smykesett i bein, oppstod nettopp gjennom å observere smykkene i bruk. De halvmåneformede smykkene av bein fra Linesøya kan dermed oppfattes som ikke bare etterlikninger av ravsmykkenes form, men også som en materiell metafor som refererte til de handlingene ravsmykkene inngikk i.

Til tross for at ikke bare utformingen av de halvmåneformede skivene, men også oppsettet av rav og bein ser ut til å ha vært identiske, er det likevel vesentlige forskjeller på råstoffet anvendt i de to smykkene. Ikke bare var ravet et eksotisk materiale som måtte importeres, i motsetning til bein og gevir. Det røde eller gylne ravet står også i

sterk kontrast til beinets eller gevirets lyse farge. Det samme gjør ravets egenskaper. Om man gnir rav med for eksempel dyreskinn, oppstår en elektrostatisk ladning; en egenskap som ble dokumentert allerede av den greske filosofen Thales fra Milet (ca. 625–545 f.Kr). Ordet elektron har da også sitt opphav i det greske ordet for rav (Dahlström 1995:42–43). Ravet, som føles varmt mot huden, har vært tillagt magisk, helbredende og beskyttende egenskaper i mange kulturer helt opp til vår tid (Palavestra 2006:25–29), og flere ravsmykker eller fragmenter av rav av ulik karakter påtruffet i forhistoriske kontekster antas å ha hatt en funksjon som amuletter (bl.a. Jensen 2000; Woodward 2002; Sheridan 2003). Bein og gevir mangler derimot ravets statiske egenskaper, og framstår på mange måter som et mer livløst materiale med sin lyse, kalde og matte overflate. De to råstoffenes vidt forskjellige egenskaper antyder at smykkenes betydning på det tidspunktet beinsmykkene ble framstilt, ikke bare var knyttet til smykkenes råstoff, men like mye til smykkenes form og sammensetning. Det innebærer ikke at valget av rav i utgangspunktet var uten betydning, men at smykkenes betydning og meningsinnhold etter hvert kom til å bli nært forbundet med halvmåneformen og også måten de halvmåneformede skivene ble båret på.

En overføring av betydning mellom to tilsvarende gjenstander framstilt i ulikt materiale, er ikke nødvendigvis uproblematisk. Med bakgrunn i en undersøkelse av flintdolkenes funksjon, har blant annet Eva Stensköld (2004:254) påpekt at likhet i ytre form ikke trenger å innebære en likhet også i funksjon og meningsinnhold. Til tross for at enkelte flintdolker har trekk hentet fra samtidige dolker av metall, har likevel de to ulike råstoffenes egenskaper skapt ulike muligheter med henhold til praktisk anvendelse. Blant annet har metalldolken vært et stikkvåpen, mens flintdolkens skjærende egger og butte spiss har gjort den godt egnet til helt andre formål, bl.a. slakting (Apel 2001:311; Stensköld 2004:254; Skak-Nielsen 2009). Sett i lys av et biografisk perspektiv, kan også en gjenstand endre bruk og meningsinnhold over tid (Kopytoff 1986). I motsetning til flere av de øvrige ravsmykkene fra myr i Midt-Norge, som enten er avbruttet eller har flere gjennomboringer, har imidlertid alle kjente halvmåneformede smykker av rav og bein langs vestkysten av Norge vært nedlagt intakte. Selv om jeg ikke vil utelukke at enkelte av de øvrige smykkene opprinnelig kan ha vært halvmåneformet, er det likevel vanskelig å sikkert påvise at de engang har hatt en slik form (se kap. 4.4.2.). Nedleggelsen av smykkene, ikke som fragmenter, men

som komplette stykker, også når kun en av skivene foreligger slik som på Mevold, underbygger oppfatningen av halvmåneformen som sentral, men antyder også at de halvmåneformede smykkene trolig var i bruk i et ikke alt for langt tidsrom. Selv om det kan ses slitasje både i overkant og nedkant av det borede hullet på smykket fra Mevold, er hullet på langt nær så slitt at det har vært behov for å bore et nytt, slik vi for eksempel ser på enkelte av stykkene i det større ravsmykket med blant annet ravbjørnen, også fra Linesøya (se fig. 16).

En relativt kort bruksfase tilsier at smykkene inngikk i handlinger som kan ha funnet sted relativt nært opp mot nedleggelsen, og ikke lengre siden enn at mange av minnene som knyttet seg til smykkenes anvendelse, fremdeles var kjent. Under forutsetning av at smykkene av rav og bein har vært framstilt og anvendt innenfor et relativt begrenset tidsrom, innebærer det at beinsmykkene trolig har vært brukt innenfor en kontekst som også refererte til ravsmykkenes anvendelse og funksjon. Nedleggelsen av de halvmåneformede beinsmykkene i en heller på Eid på Linesøya i Åfjord, står tilsynelatende i motsetning til behandlingen av de halvmåneformede smykkene av rav, som ble nedlagt i myr. Forholdene omkring beinsmykkenes nedleggelse, belyser imidlertid viktige trekk også ved de samtidige smykkene i rav.

7.3. Depotet i helleren på Eid

Helleren på Eid ligger i en bergside ved Epskaret nord på Linesøya, en liten berglendt øy langs ytterkysten av Sør-Trøndelag. Helleren på Eid, som har åpningen vendt mot øst, ligger i dag om lag 45 m.o.h., og ca. 200 m fra sjøen (Johs. Petersen 1933a, 1933b). Beliggenheten gjør at den ligger skjermet for innsyn til fastlandet. Derimot er det fra helleren praktfull utsikt utover Flesafjorden og Norskehavet i nordvest (fig. 36).

Helleren er ca. 5 m dyp og 8 m bred ved åpningen, som i den nordlige enden er svært lav, kun 90 cm. Ved dråpefallet i sør når den imidlertid opp til en høyde på ca. 4–5 m. Høyden avtar innover i helleren, slik at det i det innerste partiet kun er ca. 0,5 m opp til taket. Foran helleren er det et om lag 3 m bredt og 8 m langt platå som avgrenses av en bratt kant som i nedkant ender i en steinur (Johs. Petersen 1933a, 1933b; Ertsås 1976:419–420; fig. 37).

Depotet med de halvmåneformede smykkene av bein framkom under en

undersøkelse av helleren i 1933 (Johs. Petersen 1933a, 1933b).

7.3.1. Funnene fra helleren

Undersøkelsen i 1933 avdekket et ca. 30 cm tykt kulturlag i selve helleren. Et tynt kullag ble også påvist på deler av plataet utenfor. Et vertikalt skille i kulturlagene lot seg påvise i helleren, hvorav det ene laget bestod av feit muldjord iblandet skjorbrent stein, mens det andre hovedsakelig bestod av sort feit jord med skjell og dyrebein. I laget med skjell og dyrebein ble det funnet 9 antatte tenner av menneske, men også flere gjenstander (Johs. Petersen 1933b). Foruten de seks halvmåneformede smykkene av bein omtalt ovenfor, dreier det seg om en borespiss av flint, fire små skrapere og fem avslag av flint, en skiveformet perle av bein, fire små prener av bein samt et bruddstykke av et hengesmykke av bein, som trolig har vært brukt sekundært som pren eller nål (Th. Petersen 1933b). De halvmåneformede beinsmykkene ble funnet på bunnen av kulturlaget, i likhet med skraperne, avslagene og borespissen av flint. Tennene av menneske skal ha ligget i samme nivå som smykkene, og innenfor sirkelen som smykkene dannet, mens de øvrige gjenstandene skal ha blitt påvist lenger opp i kulturlaget (Johs. Petersen 1933b).

Menneskebein i form av mer eller mindre komplette skjeletter eller kun fragmenter, er funnet i flere huler og hellere langs norskekysten, og foruten funnet fra helleren på Eid, er skjelettresten påvist i åtte hellere i Midt-Norge (Todnem 1999; Lie 2007, 2008; Haug 2012). Menneskebeina synes hovedsakelig å kunne dateres til steinalder og eldre jernalder, hvorav beina fra steinalder har vært tolket som spor etter boplassgraver (G. Gjessing 1945:144–145; Todnem 1999:105). Blant annet er menneskebein funnet i Solsemhula, som ligger kun noen få mil nord for den undersøkte helleren på Eid (Th. Petersen 1914; Sognnes 2009). Ut ifra de gode bevaringsforholdene for bein i helleren, mente likevel Johs. Petersen at tennene neppe hadde vært nedlagt festet til et kranium, da fiskebein ble funnet i samme nivå som tennene, og rester av kraniet dermed burde ha vært bevart. Nyere analyser av både tannmaterialet og det øvrige beinmaterialet i helleren, støtter Petersens oppfatning.

Som et ledd i undersøkelsen av de halvmåneformede smykkenes kontekst, ble beinmaterialet fra helleren gjennomgått for å få stadfestet hvorvidt det kunne finnes flere levninger av menneske blant materialet. Øvrige skjelettresten av menneske ble

*Fig. 36. Utsikt utover Flesafjorden og Norskehavet fra helleren på Eid, Linesøya.
Foto: Merete Henriksen.*

*Fig. 37. Helleren på Eid. Anne Haug i området av helleren hvor kulturlaget var tykkest, og hvor også de halvmåneformede smykkene av bein ble funnet.
Foto: Merete Henriksen.*

imidlertid ikke påvist (pers. komm. Gordon Turner-Walker 07.10.2011). Derimot ble det påvist en rekke bein tilhørende sjøfugl, sel og fisk, som sammen med funn av store mengder skjell, ikke uventet knytter helleren til utnyttelsen av marine ressurser.

Det ble videre foretatt en innledende odontologisk undersøkelse av tannmaterialet av tannlege Erik Henriksson. Åtte av de innsamlede tennene i helleren ble identifisert som tenner av menneske (fig. 38). En vurdering gjort på bakgrunn av tannslitasje, tannnummer og uttrekkingsfase, viser at tennene i helleren har tilhørt minst tre voksne individer. Tenner fra både underkjever og overkjever var representert, hvorav en av tennene viste tydelige tegn på rakitt, dvs. mangel på D-vitamin (Henriksson 2009). Både måten tennene lå plassert på innenfor sirkelen av smykkene, mangelen på øvrige menneskebein men også påvisningen av ulike individer ut ifra tannmaterialet, viser at funnet ikke skal oppfattes som en regelrett begravelse av hele individer, men snarere som spor etter et ritual hvor menneskeknokler inngikk. Funnet fra helleren på Eid føyer seg dermed inn i rekken av flere funn fra yngre steinalder og bronsealder i Europa, som vitner om rituell håndtering av utvalgte menneskeknokler (bl.a. Kaul 1994; Stensköld 2004; Jones 2005; Brück 2006; Å. Larsson 2009; Chapman 2000, 2010).

*Fig. 38. Mennesketenner fra helleren på Eid – T 14795h.
Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.*

Hvorvidt smykkene kan ha vært nedgravd i eldre kulturlag, eller om dyrebeina og flertallet av gjenstandsfunnene har sammenheng med en bruk av helleren etter at smykkene ble nedlagt, er imidlertid noe uklart. Utgravningsrapporten nevner ikke spor etter en nedgravning, og jeg har ikke lyktes i å gjenfinne plansjene med de dokumenterte profilene fra undersøkelsen. Foruten ^{14}C -dateringen av en av tennene til tidsrommet 2459–2206 cal. BC, foreligger heller ingen radiologiske dateringer av det øvrige materialet fra helleren. Kulturlag skal imidlertid ha blitt påvist under en firkantet, tildannet stein som skal ha ligget delvis over det ene smykket. Ifølge Johs. Petersen (1933b), kunne det se ut som om deler av kulturlaget hadde blitt sopt sammen under steinen. Funnet av en skiveformet perle, som ofte er påvist i kontekster datert til senneolitikum (Prescott 1991:73–76), antyder også at det ikke trenger å ha vært stor avstand i tid mellom hellerens bruksfase og nedleggelsen av smykkene og tennene. Et klarere bilde av hellerens bruksfase, eventuelt faser, forutsetter imidlertid en mer omfattende gjennomgang av materialet i form av både flere ^{14}C -analyser samt grundigere analyser av dyrebeina fra helleren. Beinmaterialet fra undersøkelsene i 1933 ligger i dag sammenblandet uten nærmere angivelser av i hvilket lag eller på hvilken dybde de ulike beina ble funnet. En tidfesting av hellerens bruk krever derfor et større antall dateringer. Slike analyser har vist seg for omfattende å utføre i forbindelse med dette arbeidet. Ut ifra den informasjonen som foreligger om funnet, er det likevel mulig å dra enkelte slutninger omkring omstendighetene rundt deponeringen av tennene og smykkene.

7.3.2. De dødes knokler

Både mangelen på mindre menneskebein, antall tenner, men også den relativt knappe avstanden ned til berggrunnen, antyder at tennene ble fraktet til helleren fra et annet sted. Det innebærer at tennene trolig har vært gravd opp fra en eller flere graver, eller samlet opp fra en eller annen form for innretning hvor de dødes kropp ble oppbevart under forråtnelsen. Det er videre nærliggende å tro at det har ligget en bevisst tanke bak utvelgelsen av de dødes tenner framfor andre knokler, da tenneses størrelse ville ha gjort dem lettere å overse enn flere andre knokler. For øvrig opptrer knokler tilhørende kraniet svært ofte i rituelle kontekster hvor menneskebein inngår (bl.a. Kaul 1994).

Funn av fragmenterte menneskebein i forhistoriske kontekster som ikke oppfattes

som graver, antyder et annerledes syn på døden enn det vi finner i moderne vestlige samfunn, hvor oppfatningen av personen og individet som en avgrenset enhet, som opphører å eksistere når delene som holder kroppen sammen går i oppløsning, gjør døden til en markert avslutning og et definitivt brudd med de gjenlevende (Bloch 1988:16). Til tross for at døden er en biologisk prosess, er oppfatningen av hva døden innebærer og når den inntreffer, sosialt betinget. Mange ikke-vestlige samfunn opererer blant annet med et mer diffust skille mellom liv og død, hvor døden oppfattes som en transformasjon som involverer flere stadier, ofte med gjentatte begravelser av den døde (Bloch 1988:11–12). Felles for mange av disse kulturene er at døden og den etterfølgende begravelsen anses for å markere slutten på kun deler av individet representert ved kroppens bløtdeler, mens de mer permanente delene, dvs. delene tilhørende skjelettet, anses å ha en tilknytning til slekten og det kollektive, og dermed lever videre (Bloch 1988:15–26).

Hvilket syn man har på døden, og følgelig hvordan man håndterer levningene etter de døde, henger ofte sammen med hvordan det enkelte samfunn oppfatter personbegrepet, og om hovedvekten ligger på individuelle eller relasjonelle aspekter ved den enkeltes identitet (Fowler 2004). Særlig blant britiske arkeologer, har Marilyn Stratherns argumentasjon for eksistensen av divider i melanesiske samfunn (Strathern 1988, se også kap. 3.3.2.) utgjort en inspirasjonskilde for tolkningen av fragmenterte menneskebein i ulike kontekster fra neolitikum og bronsealder som uttrykk for relasjonell identitet (bl.a. Thomas 2000; Brück 2004, 2006; Fowler 2004; Jones 2005). Selv om blant annet det britiske materialet muligens kan støtte opp under en slik form for identitet, er ikke et slikt bilde nødvendigvis overførbart til andre regioner og tidsepoker. Oppfatningen av identitet som mer eller mindre individuell eller relasjonell kan ha variert i både tid og rom, og trenger heller ikke å ha gitt seg uttrykk i ulike måter å håndtere de dødes kropp på (Brittain & Harris 2010). Blant annet viser etnografiske studier at enkelte samfunn som opererer med en relasjonell framfor en individuell forståelse av personbegrepet, ikke praktiserer fragmentering av de døde, men begraver sine døde hele (Croucher 2012:210–211).

I hvilken grad utvelgelsen og anvendelsen av eldre menneskeknokler har vært en utbredt praksis i Norge i senneolitikum, er også uvisst. Kun få graver fra perioden har bevarte skjelettresten, og følgelig er det vanskelig å avgjøre om enkelte av beina i gravene har blitt fjernet. Etter det jeg kjenner til, finnes heller ingen nære paralleller til funnet fra

Eid. Funn av det som antas å være menneskebein har imidlertid blitt påvist i stolpehull tilhørende hus fra senneolittikum og eldre bronsealder både på Lista i Vest-Agder og i tilknytning til undersøkelser innenfor Svinesundsprosjektet på Østlandet (Rønne 2003, 2005; Valum 2009). Bestemmelsen av de fragmentariske beina som menneskebein er likevel usikre i begge tilfeller. Enkelte av de menneskelige levningene funnet i hellere langs norskekysten kan være spor etter samme praksis som den tennene i helleren fra Eid vitner om, men foreløpig savnes en godt dokumentert oversikt over beinmaterialet fra yngre steinalder i hellere både fra Midt-Norge og Norge for øvrig. Rituell bruk av huler og hellere inngår imidlertid som en av flere problemstillinger i et nylig igangsatt prosjekt om huler og hellere i Midt-Norge (Haug 2012).

Foreløpig er dermed det norske materialet i sin helhet for tynt til å gi et særlig godt inntrykk av hvilken oppfatning mennesker langs trøndelagskysten kan ha hatt både av egen identitet samt forholdet til de døde. Det er likevel nærliggende å se tennene fra helleren på Eid som uttrykk for en nær relasjon mellom de levende og de døde, hvor de fysiske levningene etter de døde trolig har inngått i kontekster hvor forfedrenes tilstedeværelse var ansett nødvendig eller påkrevd. I en slik sammenheng kan tennene ha fungert som en erstatning for de døde etter prinsippet *pars pro toto* (Chapman 2010:38), eller de kan ha antatt en rolle som særlig kraftfulle relikvier eller amuletter. Måten tennene ble nedlagt på, innenfor sirkelen av smykkene, antyder videre en sammenheng mellom tennene og smykket, som gir grunnlag for betraktninger omkring de halvmåneformede smykkenes funksjon.

7.3.3. Smykebæreren

Smykkets komposisjon og sammensetning, som peker sterkt i retning av at smykket har hatt en offentlig funksjon, i likhet med ravsmykkene, gjør det naturlig å knytte smykkets anvendelse til handlinger som angikk fellesskapet, hvor smykebæreren spilte en sentral rolle. Disse handlingene kan ha vært av ulik karakter og omfang, med det til felles at behovet for en lederskikkelse har vært nødvendig i forbindelse med utførelsen av dem. Overgangsritualer i tilknytning til f.eks. fødsel og død kan ha vært blant disse. I retning av en slik funksjon på vegne av en større gruppe peker også de nedlagte tennene. Som levninger etter gruppens forfedre, ligger det nær å tro at tennene har vært overlatt i

forvaring til særskilt utpekte personer. Nedleggelsen av tennene innenfor sirkelen av smykkene antyder også en forbindelse mellom smykkebæreren og gruppens forfedre. Om smykkebæreren har hatt et særskilt ansvar for utøvelsen av sentrale funksjoner innenfor gruppen, deriblant ulike ritualer, ligger det nær å se for seg at vedkommende også har hatt kontroll over de kraftfulle levningene etter gruppens forfedre. En synliggjøring av båndene til tidligere generasjoner kan også ha bidratt med legitimitet til den rollen smykkebæreren var ment å skulle fylle.

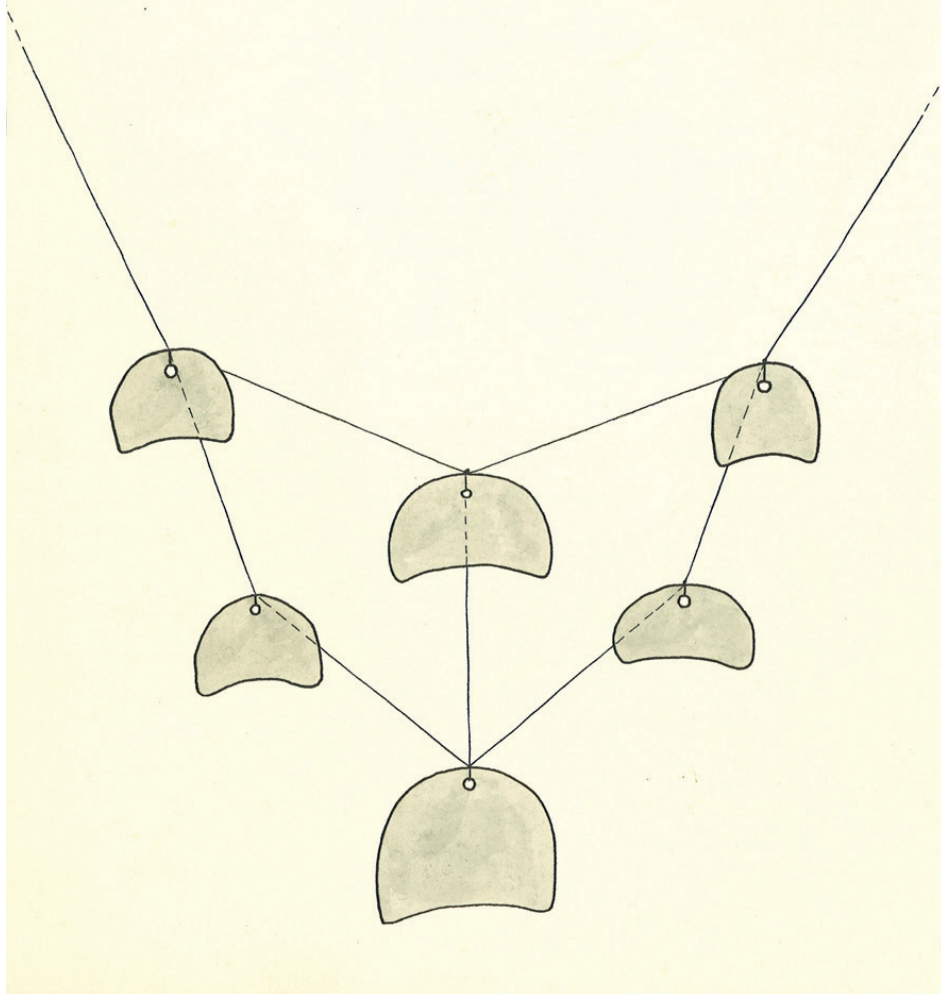
En slik tolkning knytter ikke bare en nær forbindelse mellom smykket og handlingene de inngikk i, men også mellom smykket og den rollen den utvalgte personen, eventuelt personene, utførte eller virket i. Smykket kan dermed oppfattes som en *index* til smykkebæreren og det denne sosiale personen representerte. En slik tilknytning kan ha blitt ytterligere forsterket gjennom at smykket ble båret tett inntil kroppen, og dermed hadde vært i nær kontakt med en eller flere av personene forbundet med rollen. Mot en slik bakgrunn, kan nedleggelsen av tennene omsluttet av smykkene tolkes som uttrykk for et ønske om kontroll av de kreftene man mente knyttet seg til tennene, i mangel av smykkebærerens tilstedeværelse.

Foruten å ha muliggjort dannelsen av en sirkel rundt tennene, kan demonteringen av smykket tolkes som en oppløsning av smykkets tidligere funksjon, som trolig var nært forbundet med nettopp smykkets karakteristiske form og sammensetning (fig. 39). Som en *index* til smykkebæreren, kan dermed demonteringen ses som et bilde på en oppløsning av også smykkebærerens rolle. Nedleggelsen av smykket synes dermed å markere et brudd i forhold til den rollen smykket tidligere hadde vært knyttet til. Samtidig må deponeringen av smykket, og fjerningen av smykket fra den konteksten og de handlingene det tidligere hadde inngått i, har vært svært merkbar, smykkets utforming og størrelse tatt i betraktning. Jeg velger derfor å oppfatte nedleggelsen av smykkene og mennesketennene på Eid ikke først og fremst som en deponering av menneskelige levninger og gjenstander, men som en deponering av en rolle og en funksjon.

En slik tolkning åpner opp for perspektiver også på ravsmykkenes funksjon og deponering. Under forutsetning av at beinsmykkene refererte til ravsmykkenes bruk, antyder omstendighetene rundt deponeringen av beinsmykkene og tennene i helleren på Eid at dette behovet for markering har vært knyttet opp mot en sosial rolle, hvor smykkebæreren handlet på vegne av et større fellesskap. Samtidig som denne tolkningen

EIDE , LINESÖY.

HYPOTETISK KOMBINASJON
AV SMYKKENE .

*Fig. 39. Tenkt oppsetting av beinsmykkene fra helleren på Eid – T 14795.
Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.*

gir et fyldigere bakteppe for nedleggelsen, gir også en slik vinkling funnene en større kulturhistorisk relevans, ved at den bringer fokuset over fra smykkenes biografi til smykkebærerens biografi, og dens fødsel, liv og død.

7.4. Smykkebærerens biografi

Smykkene fra Berge på Bergsøy, Herøy, Mevold i Aukra og Eid på Linesøya i Åfjord, viser at minst tre smykker med identisk utforming var i bruk fra Mørekysten i sør til kysten av Sør-Trøndelag i nord, trolig i et kortere tidsrom i senneolittikum. De halvmåneformede smykkenes referanse til en sosial rolle, gjør et funn som depotet fra helleren på Eid, som foreløpig står uten nære paralleller i det norske materialet, til mer enn et interessant enkelttilfelle, og smykkene i sin helhet som mer enn uttrykk for en deponeringspraksis. Å se depotene i lys av lengre handlingssekvenser, løfter depotene fra mikro- til makronivå, og synliggjør depotenes betydning og relevans som kilde til også mer overgripende kulturhistoriske problemstillinger.

Min intensjon med den påfølgende diskusjonen er ikke å komme med en uttømmende kulturhistorisk analyse. En slik analyse krever en langt mer utførlig behandling av det midtnorske materialet. I stedet vil jeg illustrere hvordan smykkene åpner for betraktninger omkring kulturhistoriske forhold langs deler av norskekysten i senneolittikum, om et handlingsteoretisk perspektiv legges til grunn. Sist, men ikke minst, danner en slik kulturhistorisk ramme omkring smykkene en bedre forutsetning for å forstå deponeringen, og i dette tilfellet, smykkebærerens død.

7.4.1. Kulturhistorisk bakteppe

Dateringen av en av tennene i helleren på Eid til overgangen MNb/SNI, plasserer trolig smykkebærerens fødsel, liv og død innenfor et tidsrom hvor vesentlige endringer finner sted i store deler av Norge. Tidsrommet ca. 2400–2300 f.Kr innleder en periode som karakteriseres av etableringen av en jordbruksbasert økonomi, med påfølgende endringer i både samfunnsorganisasjon, bosetningsmønster og byggeskikk, gjenstandsformer, produksjonsteknikker samt gravskikk (senest bl.a. Myhre 2002; Alsaker 2005; Hjelle et.al. 2006; Bjerck et.al. 2008; Prescott 2009, 2012).

Det midtnorske materialet støtter langt på veg opp om dette bildet. Botaniske undersøkelser foretatt i forbindelse med de arkeologiske undersøkelsene på Nyhamna i Aukra, Møre og Romsdal, viser at jordbruket for alvor blir en faktor å regne med i denne delen av området fra tidsrommet MNb/SN. Om en annen form for økonomitilpasning vitner også boplassenes beliggenhet i denne perioden, som viser at andre forhold enn umiddelbar nærhet til datidas strandlinje har vært avgjørende for valg av boplass (Åstveit 2008e; Meling 2008b). Omstillingen til en jordbruksbasert økonomi i store deler av Midt-Norge framgår likevel først og fremst av økningen i antall depotfunn, og den store mengden flateretusjerte gjenstander, deriblant et stort antall flintdolker, som opptrer både i depoter og som løsfunn i senneolittikum (Scheen 1979; Apel 2001; Alsaker 2005; se også kap. 4).

Mens en oksetann fra møddingen på Hammersvolden i Steinkjer innerst i Trondheimsfjorden utgjør det så langt eldste sporet etter domestiserte dyr i Midt-Norge med en datering til BP 3895 ± 40 (Asprem 2012:161), cal. 2476–2211 BC, er imidlertid sikre spor etter åkerbruk i de indre strøkene av Trondheimsfjorden påvist først i de siste århundrene før Kristi fødsel (Sognnes 2005:87). Selv om den sene tidfestingen av åkerbruket i denne delen av Midt-Norge ikke nødvendigvis gir et riktig inntrykk av verken åkerbrukets alder eller utbredelse, gjør likevel materialet fra huler og hellere langs kysten med spor etter marin tilpasning, samt påvisning av rene fangstboplasser i bruk i eldre bronsealder langs Helgelandskysten nord i undersøkelsesområdet, bildet komplekst (Alsaker 2005:81). Enkelte av veideristningene innerst i Trondheimsfjorden ligger videre på en høyde over havet som viser at de trolig har vært i bruk inn i bronsealderen (Sognnes 2005:102). Foreløpig står vi derfor med et noe uklart bilde av hvilke konsekvenser de nye strømmingene fikk for Midt-Norge som helhet, og for grupperinger innenfor ulike deler av området. Plasseringen av smykkebæreren inn i dette bildet er dermed omgitt av en del usikre faktorer, og analysen, som tar utgangspunkt i en sammenlikning av to ulike smykker fra yngre steinalder fra Linesøya, skal derfor ses som begynnende betraktninger omkring mulige hendelsesforløp i området i det aktuelle tidsrommet.

7.4.2. To smykker – to historier

Smykket med de halvmåneformede delene av bein og gevir var ikke det eneste

smykket som ble deponert på Linesøya i yngre steinalder. Også ravsmykket bestående av fem smykker av ulik form og størrelse, deriblant den lille ravbjørnen, er funnet på samme øy, på gården Lines (fig. 16, kap. 4.4.2.). Forutsatt at de fem stykkene som utgjør ravsmykket fra Lines virkelig har vært båret samlet, må også vedkommende person eller personer som bar smykket med ravbjørnen ha tiltrukket seg oppmerksomhet, i likhet med den eller de som bar de halvmåneformede smykkene. De to smykkebærerne skiller seg likevel fra hverandre på vesentlige punkter.

Ravsmykket fra Lines har trolig bestått av smykker med ulik alder og ulikt opphav (se kap. 4.4.2.). Som en sammenstilling av ulike biografier, refererte de med all sannsynlighet til både ulike handlinger, personer, menneskelige relasjoner; kanskje også steder. Båret samlet må smykket, og spesielt den lille ravbjørnen, har utgjort et blikkfang, som hver gang smykket ble anvendt, fungerte som en stadig påminnelse om de ulike aspektene som lå innbakt i smykkets trolig lange historie. Anvendelsen av smykket, til tross for at enkelte av delene som inngikk i smykket ikke lenger forelå i intakt tilstand, vitner også om at betydningen tillagt smykket ikke først og fremst var knyttet til dets dekorative egenskaper. Snarere lå smykkets betydning i dets kompleksitet, som framfor alt synliggjorde båndene til fortiden, men som også, gjennom sin referanse til en felles fortid, trolig fungerte som et sammenbindende element i det samfunnet det ble anvendt. I likhet med de halvmåneformede smykkene, representerer dermed også ravsmykket fra Lines langt mer enn en deponering av en gjenstand. Smykkets særegne biografi gjør det rimelig å se nedleggelsen som en deponering også av summen av de handlinger, personer og relasjoner som smykket refererte til. Men her stopper også likhetene.

Mens ravsmykkets betydning kom til å bli knyttet til en biografi opparbeidet gjennom lengre tids bruk, mangler en tilsvarende tidsreferanse i de halvmåneformede smykkene. Det ulike tidsperspektivet som kommer til uttrykk i de to smykkene, har trolig vært av vesentlig betydning for den effekt hvert av smykkene var i stand til å frambringe hos de personer som så dem i bruk. I sin studie av gjenstanders aktive rolle innenfor Lapitakulturen i Polynesia, skiller Yvonne Marshall (2008) mellom det hun kaller ”inscribed objects”, som allerede er gitt et bestemt meningsinnhold når de tas i bruk, og ”lived objects”, som opparbeider et tilsvarende meningsinnhold gjennom bruk. Mens det å identifisere sosialt verdifulle gjenstander tilhørende sistnevnte gruppe forutsetter en forståelse av den konteksten de inngikk i (se også kap. 5), er ”inscribed objects” av

en helt annen karakter: (...) "these inscribed objects literally shout their message to any audience" (Marshall 2008:64). Også gjenstander med et tillagt meningsinnhold fra starten av kan likevel opparbeide seg en biografi gjennom bruk i ulike kontekster over tid. Både ravsmykket fra Lines og de halvmåneformede smykkene av rav og bein fra Mevold, Bergsøy og Eid utgjør eksempler på gjenstander som faller innunder Marshalls betegnelse "inscribed objects". De halvmåneformede smykkene ble imidlertid framstilt for å bæres som et samlet sett, hvilket antyder at smykkene allerede fra begynnelsen av var tiltenkt en bestemt funksjon, i motsetning til ravsmykket fra Lines, som har vært mer tilfeldig sammensatt av smykker av ulik form, størrelse og slitasje, og hvor smykkets opprinnelige meningsinnhold trolig ikke var knyttet til smykket i sin helhet, men til hver enkelt smykkedel. Om ravbjørnen ikke har vært tiltenkt en funksjon som hengesmykke til å begynne med (se kap. 4.4.2.), kan den blant annet ha vært oppbevart eller båret på kroppen i innpakket tilstand. Om det er riktig, innebærer denne overgangen fra å være skjult eller innpakket til å bli synlig og eksponert, en vesentlig endring av bjørnefigurens betydning i løpet av det tidsrommet den var i bruk.

Som et resultat av sin historikk, framstår ravsmykket fra Lines som unikt når det gjelder både form og sammensetning. De halvmåneformede smykkene foreligger derimot i flere identiske eksemplarer. De halvmåneformede smykkene ser heller ikke ut til å bygge på tidligere former, og synes å representere et nytt innslag i datidas materielle kultur. Det samme gjør beslutningen om å markere sosial status ved hjelp av spesifikt sammensatte smyksesett. Mens båndene bakover i tid ikke framgår av de halvmåneformede smykkene i seg selv, har likevel tennene etter avdøde forfedre sørget for at anknytningen til tidligere generasjoner var til stede, om enn i en annen form. Forutsatt at tennene har vært i sirkulasjon en tid før nedleggelsen, tilsier tennenes størrelse at de bør ha vært innpakket om de skulle holdes samlet og oppbevares på en forsvarlig måte. Forbindelsen til fortiden har dermed vært skjult, og tilgjengelig trolig for et mindretall, hvilket underbygger oppfatningen om at en viktig intensjon med tennene var å styrke smykkebærerens integritet. Som uttrykk for nært beslektede handlinger over et større område, er det videre nærliggende å anta at de halvmåneformede smykkene, på grunn av sin særegne form, har bidratt til å skape en følelse av felles identitet; en identitet som var knyttet opp imot de samme handlingsmønstre og sosiale strukturer som hadde skapt behovet for markeringen av smykkebærerens rolle.

De to smykkenes ulike uttrykk gir grunnlag for betraktninger omkring smykkenes rolle i lys av de endringene som inntreffer mot slutten av yngre steinalder, og som også berører kysten av Møre og Trøndelag. Deponeringen av ravsmykket fra Lines, som må ha spilt en viktig rolle som kontinuitetsbærer i det samfunnet det ble anvendt gjennom sammenstillingen av ulike biografier og relasjoner, markerer en kraftfull avslutning på noe som hadde vært, mens deponeringen av det halvmåneformede smykkesettet av bein trolig signaliserer oppløsningen av en sosial rolle, og bortfallet av et markeringsbehov som hadde vært til stede i et kortere tidsrom. Trolig skal derfor begge smykker tolkes som spor etter omstillingsprosesser i området, hvor gamle bånd brytes og nye etableres.

Dateringen av ravsmykket fra Lines er usikker, idet smykket består av deler av ulik alder og utforming. Det trenger likevel ikke ha gått lang tid mellom deponeringen av de to smykkene. I den forbindelse kan det være verdt å legge merke til smykkenes konsentrasjon til Linesøya. I yngre steinalder har et høyere havnivå gjort at Linesøya var delt i tre mindre øyer, blant annet ved eidet som har gitt navn til gården hvor funnet av de halvmåneformede smykkene ble gjort. Landskapsendringene i området innebærer at de to smykkene trolig har vært nedlagt på to små øyer som lå ved siden av hverandre, atskilt av et smalt sund. Deponeringen har likevel funnet sted innenfor et svært begrenset område langs Trøndelagskysten. Funn av smykker fra yngre steinalder av tilsvarende størrelse og karakter som smykkene fra Linesøya, tilhører sjeldenhetene i Norge. Det er derfor sannsynlig å se konsentrasjonen til Linesøya som uttrykk for mer enn tilfeldige faktorer, og anvendelsen og deponeringen av de to smykkene som respons på relaterte prosesser, trolig knyttet til innføringen av nye levesett og måter å organisere tilværelsen på.

Hvordan relasjonen har vært mellom folk som gikk over til den nye jordbruksøkonomien og grupper som drev med jakt og fangst og som fremdeles holdt til i området, vet vi ennå lite om. Det økte eksponeringsbehovet som gjenspeiles i begge smykkene fra Linesøya, og markeringen av identitet som tydeligst framgår av de halvmåneformede smykkene, oppstår likevel ofte i grensesoner mellom ulike kulturgrupper (Barth 1969). Ut ifra depotfunnenes spredning i Midt-Norge, kan det se ut som om nettopp området like nord for munningen av Trondheimsfjorden kan ha utgjort et slikt skille. Nord for Ørlandet ved Trondheimsfjordens innløp, faller antallet depoter fra senneolittikum (se kap. 4.5.). Depoter med samlinger av flintskiver, som ellers forekommer langs hele vestkysten av Norge, har også sin nordligste utbredelse på gården Herfjord, som ligger på fastlandet

like inn for Linesøya. Det ligger derfor nær å se de to smykkene fra Linesøya i lys av spesifikke lokale forhold i området.

Også flere av de andre ravsmykkene i området kan muligens forstås mot samme bakgrunn. Utbredelsen av ravsmykker langs kysten av Møre og Trøndelag har tradisjonelt vært oppfattet som uttrykk for østlige kontakter; kontakter som har gått gjennom Trøndelag via Sverige og videre til Baltikum (Shetelig 1922:304; Mandt 1988:273–275). Som redegjort for tidligere, kan de halvmåneformede ravsmykkene, eventuelt ravet anvendt i produksjonen av smykkene, også ha kommet sørfra (kap. 4.4.2.). Mangelen på nære paralleller til smykkesettene i rav i Sør-Skandinavia, men også Baltikum, om et slikt opphav foretrekkes, understreker likevel den betydning smykkene må ha hatt først og fremst langs en begrenset del av den norske kyststripen. De halvmåneformede smykkenes særegne, og for området, nye form, bærer preg av et ønske om å markere status ved hjelp av andre virkemidler og former enn tidligere; et behov som kan ha oppstått som et resultat av sosiokulturelle forhold i et område langs kysten, hvor den nye økonomien møtte andre utfordringer enn lenger sør.

Smykkene fra Linesøya samt de halvmåneformede smykkene av rav på Møre-kysten, utgjør små brikker i et langt større bilde, hvor mange av de sentrale brikkene fremdeles mangler. Ravsmykkene gir derfor bare et lite glimt av de samfunn og hendelsesforløp som omga dem. I videste forstand, forteller de imidlertid om handlinger som i vesentlig grad var forbundet med smykkenes form og farge, og som gjorde smykkene til viktige aktører i de hendelsene som utspant seg langs kysten i senneolittikum.

7.4.3. Smykkebærerens død

Smykkebærerens død skal trolig ses i lys av endrete sosiale strukturer, som blant annet innebar oppløsningen av en sosial rolle og funksjon. Med sin sterke tilknytning til en spesifikk funksjon, hadde dermed smykkene utspilt sin rolle på det tidspunktet de ble deponert. Dette var gjenstander som ikke lenger skulle eller kunne anvendes, og hvor deponeringens effekt først og fremst lå i det tomrommet som fjerningen av smykket og smykkebæreren skapte. En slik tolkning synliggjør offertoriens begrensninger som utgangspunkt for forståelsen av både smykkenes fødsel, liv og død.

Ikke bare blir gaveaspektet et mindre framtreddende aspekt ved nedleggelsen. Teorien kommer også til kort når det gjelder å utnytte potensialet som ligger i smykkene som kilde til forhistoriske handlinger.

Selv om omstendighetene rundt de halvmåneformede smykkenes framstilling og opphav er noe uklar, tyder smykkenes størrelse, utforming og sammensetning på at de ble framstilt med tanke på å framheve den eller de som bar dem. Så lenge de godt synlige smykkene ble båret, kom de dermed til å spille en sentral rolle, ved at de bidro til å opprettholde tingenes tilstand. De nedlagte smykkene skal dermed betraktes som alt annet enn ”passive” verdier, slik offerteorien gjerne legger opp til. Mens offerteorien gjør avsenderen og mottakeren av offeret til sentrale aktører, trer i stedet smykkebæreren fram om gjenstandene gis en mer aktiv rolle. Analysen av smykkene illustrerer dermed hvordan offerteoriens relativt korte tidsperspektiv kun gir en begrenset forståelse av de handlingene smykkene inngikk i. Nøkkelen til å forstå deponeringen av de halvmåneformede smykkene, og også ravsmykket fra Lines, ligger i hendelsene som fant sted mens smykkene var i bruk, hvilket understreker betydningen av å se deponeringen som et avsluttende ledd i en lengre handlingssekvens. Et lengre tidsperspektiv åpner også for videre betraktninger om selve deponeringen.

Smykkenes utforming viser at de var ment å skulle bæres i situasjoner hvor flere personer var til stede. Det lille platået foran helleren på Eid, men også den lave høyden i det området av helleren hvor smykket og tennene ble nedlagt (se fig. 37), innebærer likevel at få personer kan ha vært vitne til nedleggelsen, og også måten smykkene og tennene ble nedlagt på. Trolig har derfor et større antall personer enn de som deltok ved nedleggelsen hatt anledning til å observere smykket mens det var i bruk. For et stort flertall, ville dermed erindringene som var tilbake om smykket og dets karakteristiske utforming, vært knyttet til handlingene forut for nedleggelsen; handlinger som kan ha foregått i helt andre omgivelser enn det litt karrige landskapet på nordsiden av Linesøya, hvor smykket og tennene til slutt ble nedlagt. Avhengig av hvilke handlinger smykkebæreren var ansvarlig for utførelsen av, kan for eksempel bestemte deler av boplassen, eller stedet hvor man gravla de døde, ha hatt en like så sterk tilknytning til smykket og smykkebærerens rolle. En slik tolkning innebærer at det strukturerende leddet i handlingsrekken i dette tilfellet lå i handlingene knyttet til smykkebærerens eksistens, ikke dens død.

Selv om deponeringen av ravsmykkene på Mørkysten kan ha foregått i andre

omgivelser og under andre forhold, gjør likevel handlingene som også må ha knyttet seg til disse smykkene, nedleggelsen til alt annet enn en isolert hendelse rettet inn mot spesifikke steder i landskapet. Deponeringen av smykkene inngikk som et ledd i en større sammenheng, og i nær relasjon til øvrige handlinger i datidas samfunn. En analyse av smykkene med utgangspunkt i et handlingsperspektiv framfor offerteoriens rammeverk, åpner dermed for å se depotene som spor etter en mer integrert form for praksis. I lys av smykkenes funksjon, må deponeringen ha vært ansett som en viktig og nødvendig måte å håndtere smykkene på. Vektleggingen av lengre handlingssekvenser i tilknytning til smykkene, viser likevel hvordan sentrale handlinger ikke kun var rettet inn mot stedet hvor smykkene ble nedlagt. Deponeringsstedet framstår som kun ett av flere steder knyttet til smykkenes biografi. I en slik sammenheng kan deponeringsstedet i seg selv ha spilt en underordnet rolle i forhold til det å sørge for at håndteringen av smykkene foregikk på riktig måte. Selv om det må ha eksistert visse overordnede rammer for hvor i landskapet smykkene kunne deponeres, kan en slik handlingsmåte ha skapt rom for individuelle valg, til dels også fordi den kollektive hukommelsen først og fremst lå på et annet stadium i handlingssekvensen. Det kan forklare hvorfor de halvmåneformede smykkene ble nedlagt både i våtmark samt i en heller, og to ulike miljø ble valgt for deponeringen av også de to smykkene på Linesøya mot slutten av yngre steinalder.

KAPITTEL 8: BRONSE I FJELL – FUNNET FRA STAVÅ

”Det er en eiendommelighed ved disse 2 store markfund fra Gunnesøi og Stavaa, at de ere komne fra steder, der ligge saa langt oppe i Landet, medens alle de øvrige nordenfjeldske fund fra broncealderen ere gjorte lige ved kysten (...)

(Rygh 1880:9).

8.1. Innledning

I Midt-Norge kan en konsentrasjon med metalldepoter fra yngre bronsealder lokaliseres til et begrenset område i sørøst, i Oppdal og Rennebu, et stykke fra de antatt mest sentrale bosetningsområdene i bronsealderen. Blant disse depotene finner vi Stavåfunnet, som med sine 19 gjenstander av bronse, utgjør et av Norges største metalldepoter fra bronsealderen (fig. 7 kap. 2). Gjenstandene, som ble funnet i to omganger, i 1878 og 1883, skal ha ligget samlet, ca. 0,5 m dypt, ved et gammelt sideleie for elva Stavåa i Oppdal (fig. 40, 41).

Med sin sammensetning av holkøkser, halsringer, armringer, to brilleformede hengespiraler samt en tutulus, føyer Stavåfunnet seg inn i en større gruppe depoter fra overgangen til førromersk jernalder i Skandinavia, hvor særlig halsringer inngår som et karakteristisk element (Jensen 1997:278–298, 312–316). Likevel har funnet blitt betraktet som noe uvanlig og særegent, som skilte seg fra mange andre depoter (Rygh 1880:9; Th. Petersen 1935:61, 1951:23; Sognes 2005:94). Til grunn for et slikt syn ligger først og fremst funnstedet, en fjelldal langt mot nord, som har vært problematisk å forene med den store mengden bronse i funnet. Som en konsekvens har det vist seg vanskelig å enes om funnets tolkning, og funnet har vært forklart både som offerfunn, skattefunn, smeddepot og handelsdepot (se også kap. 2.4.). Som jeg vil argumentere for i den følgende analysen, har man imidlertid endt opp med å utnytte kun en begrenset del av Stavåfunnets samlede informasjonsverdi ved å se funnet i lys av de tradisjonelle tolkningsrammene. Samtidig reiser funnets karakter og dets lokalisering en del spørsmål omkring sentrale aspekter

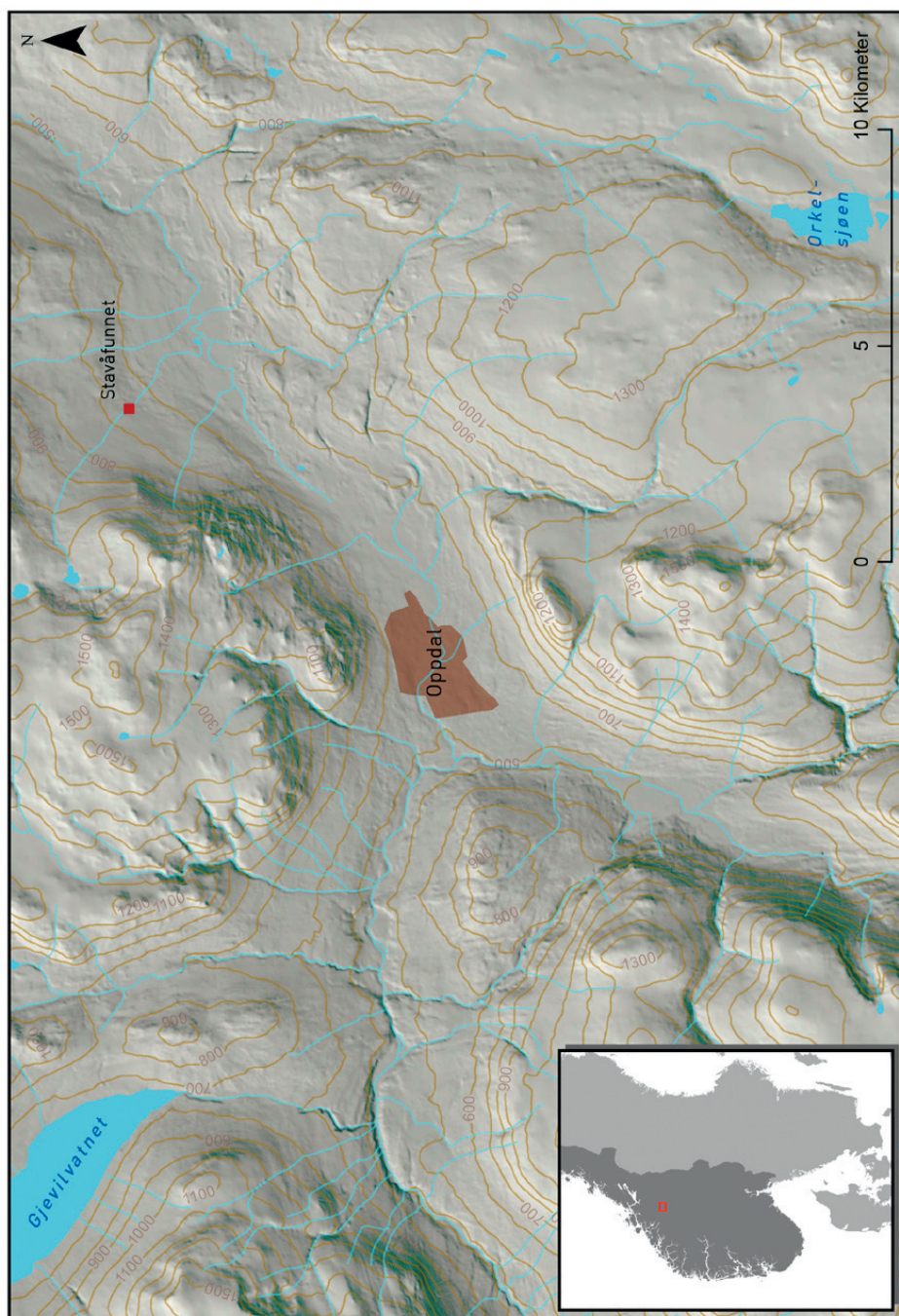

Fig. 40. Funnstedet for Stavåfunnet, nord i Oppdal. Illustrasjon: Øyvind Ødegård, NTNU Vitenskapsmuseet.

Fig. 41. Elva Stavåa ved Gamle Kongeveg i Oppdal. Funnstedet for Stavåfunnet ligger i venstre billedkant. Foto: Merete Henriksen.

som knytter seg til offerteoriens perspektiv som utgangspunkt for studiet av depoter.

8.2. “Et av de merkeligste funn i Norges land”

Når Theodor Petersen valgte å omtale Stavåfunnet som “et av de merkeligste funn i Norges land” (Th. Petersen 1935:61, 1951:23), var det først og fremst på bakgrunn av funnstedets beliggenhet. Fjellbygda Oppdal, lengst sør i Sør-Trøndelag, ligger omkranset av Dovrefjell i sør og Trollheimen i nord. Store deler av bygda ligger ca. 600 m.o.h., med omkringliggende fjelltopper som når opp i høyder på rundt 1900 m.o.h. (Rise 1947:16–22). Høyfjell utgjør en vesentlig del av kommunens areal, og jakt og fangst har følgelig lange tradisjoner i området (Farbregd 1972, 2009; Mølmen 1995; Åstveit 2007; Callanan 2013, Callanan in press). Her stod man dermed ovenfor et område som på mange måter skilte seg fra de mer fruktbare jordbruksområdene langs Trondheimsfjorden samt ute ved kysten, hvor ikke bare gjenstandsfunn, men også helleristninger og ruvende gravrøyser vitnet om en bofast befolkning i bronsealderen.

8.2.1. Oppdal – annerledeslandet

Med unntak av depotene fra bronsealderen, er mulige spor etter en permanent jordbruksbosetning i Oppdal i tidsrommet forut for jernalderen, få og spredte. En senneolittisk flintdolk (T 18998) foreligger fra Gregosen på Nerskogen, nord for hoveddalføret i retning Rennebu. En liten øks eller et køllehode med skafthull (T 14809) fra Stuen på Nordskogen, ikke langt fra lokaliteten for Stavåfunnet, kan tidfestes til samme tidsrom. Foruten depotet fra Stavå, er eneste kjente funn fra bronsealderen fra selve dalbunnen, en porfyrøks av Marstrandens type B, som tidfestes til periode V (Marstrander 1983a:113, nr. 25). Øksa, som skal ha blitt funnet et sted i Drivdalen, sør i Oppdal, antyder muligens bosetning i denne delen av dalføret i yngre bronsealder, men øksa kan også tolkes som et depot.

Pollenanalyser foretatt under de arkeologiske registreringene i forbindelse med oppdemmingen av Innerdalen i nabokommunen Tynset på 1980-tallet, peker i retning av beitebruk i dette området allerede i yngre steinalder (Paus et.al. 1987). Innerdalen er en sidedal til Oppdal, og mulige spor etter beiting her allerede i yngre steinalder, åpner for at også hoveddalføret i Oppdal kan ha hatt en fast befolkning med basis i blant annet husdyrhold, på et tilsvarende tidlig tidspunkt. Foreløpig har vi imidlertid få spor etter en slik mulig bosetning.

Sikre spor etter en jakt- og fangstvirksomhet av større omfang i yngre bronsealder, som blant annet lå bak Bjørns tolkning av funnet som et skattefunn (Bjørn 1935), har heller ikke latt seg påvise så langt, verken i Oppdal eller Rennebu. Det betyr likevel ikke at slike spor ikke finnes, eller at jakt og fangst ikke kan ha spilt en sentral rolle for en befolkning med fast tilknytning til området i det aktuelle tidsrommet. Oppdal ligger ved en viktig trekkroute for villrein på Dovre, og tallrike fangstgroper er registrert i området, blant annet mellom Fagerhaug og Oppdal sentrum. Fangstsystemet, som teller i overkant av 300 groper, må ha krevd betydelige ressurser i form av både drift og vedlikehold (Mølmen 1995:183). Anlegget er imidlertid ikke datert, i likhet med flertallet av fangstgropene i området. Trevirke fra en dyregrav på Hjerkin, som også ligger i tilknytning til de store reintrekkene over Dovre, har imidlertid blitt datert til ca. 1000 e.Kr (Mølmen 1995:95). Det er i samsvar med dateringer fra flere større fangstanlegg, som i hovedsak synes å ligge innenfor tidsrommet jernalder og middelalder (Barth 1982, 1996). Radiologiske dateringer fra sikre kontekster i gropanlegg på Østlandet, viser likevel at

gropfangst var i bruk som fangstmetode allerede i bronsealderen i Norge (Gustafson 2007:163–167). Nærmere undersøkelser må imidlertid til for å få stadfestet hvorvidt også en del av fangstgropene for villrein ved Dovre kan ha en tilsvarende alder.

Sikre spor etter jakt og fangst i Oppdal i forhistorisk tid foreligger først og fremst i form av pilspisser fra Oppdalsfjella, som har framkommet i forbindelse med nedsmelting av snøfonner i området. Et flertall av spissene var inntil nylig datert til jernalder og middelalder (Farbregd 1972, 1983, 2009). Et varmere klima med påfølgende smelting av fonnene de senere årene, har imidlertid økt det samlede funnmaterialet betraktelig, og radiologiske dateringer som foreligger av spissene viser at flere kan tidfestes til yngre steinalder og bronsealder (Åstveit 2007; Callanan 2013, Callanan in press). Hvorvidt spissene fra bronsealderen skal oppfattes som spor etter jakt ekspedisjoner foretatt av mindre grupper uten tilhørighet til området, om de kan ha sammenheng med en mer permanent fangstbefolkning med tilknytning til området, eller om de kan knyttes til en jordbruksbefolkning i Oppdal/Rennebu med jakt og fangst som sidenæring, er foreløpig uvisst.

Gjenstandsfunn og øvrige fornminner gir dermed et svært usikkert bilde av både tidspunktet for etableringen av en fast bosetning i Oppdal, samt ervervsgrunnlaget for en slik tidlig bosetning. Inntrykket av Oppdal i bronsealderen står i sterk kontrast til ikke bare dagens bygd (fig. 42), men også funnsituasjonen i nærliggende bygder, hvor gjenstander fra senneolittikum og bronsealder vitner om en bofast, jordbrukende befolkning i dette tidsrommet. Allerede Jan Petersen (1952) påpekte i sin oversikt over forhistorien i Kvikne i Tynset, hvordan funnene i Kvikne gjorde at bygda skilte seg fra de tilgrensende fjellbygdene Oppdal, Tolga, Tynset og Follidal, hvor innslaget av gjenstander knyttet til jakt var langt større. Ifølge Petersen syntes det å tyde på at Kvikne hadde hatt en sterk tilknytning til jordbruksbygdene i Sør-Trøndelag, som Rennebu, Meldal og Orkdal. Bronsefunnene fra området forsterket dette inntrykket (J. Petersen 1952:45–46). Nye funn fra området underbygger Petersens oppfatning om en nær forbindelse mellom Kvikne og de nærliggende bygdene i Orkladalføret i Trøndelag. Fra Nåvårdalen, som i dag ligger i Rennebu kommune, på grensen mot Tynset og Kvikne, foreligger en enkel skafthulløks (T 20071), og ved inngangen til hoveddalføret i Rennebu, på gården Eggan av Flå, en holkøks av bronse fra yngre bronsealder (T 21454). En dolk av flint av Lomborg type II (T 20850) er også funnet ca. 400 m fra funnstedet for det store bronsealderdepotet

Fig. 42. Utsyn utover Oppdal mot sør, sett fra Vangslia. Oppdal er i dag en god jordbruksbygd. Store deler av jordbruksarealene anvendes til beite.

Foto: Merete Henriksen.

fra Gunnesøy. I tillegg kommer tre øvrige senneolittiske flintdolker (T 16279, T 17130, T 21497), et spadeformet hengesmykke av skifer (T 6501), en porfyrøks av Marstrander type D fra periode V/VI (T 4218) samt en rekke enkle skafhulløkser fra andre lokaliteter i dalføret. Funnene kan følges hele vegen ned gjennom Rennebu og videre nedover de fruktbare jordbruksbygdene i Orkladalføret, med Kvikne som en utløper mot sørøst. Oppdal, med sine få og usikre spor etter bosetning i bronsealderen, blir dermed liggende omgitt av bygder som ut ifra bevarte funn, oppviser en helt annen karakter.

8.2.2. Gamle vegvalg – et sidespor?

For arkeologer som Rygh, Petersen og Gaustad, må det ha vært vanskelig å forene de sparsomme sporene etter en mulig fast bosetning i bygda med tanken på at Stavåfunnet skulle representere en rituell nedleggelse, som syntes å forutsette en vel befolket bygd i bronsealderen. Følgelig tillå alle tre nærheten til gamle ferdselsveger betydning i sin

tolkning av funnet som et sannsynlig handelsdepot (Rygh 1880; Th. Petersen 1935; 1951; Gaustad 1965). Teoriene som så Stavåfunnet, men også de nærliggende depotene fra Kvikne og Rennebu som handelsdepoter, var dessuten synspunkter som gikk hånd i hånd med kulturdualismens idégrunnlag, og oppfatningen av flere av fjellbygdene i innlandet i Norge som tilholdssted for fangstgrupper, både i yngre steinalder og bronsealder (bl.a. Bjørn 1934b; G. Gjessing 1945; Hagen 1946). I et slikt miljø var det vanskelig å se for seg depotene som spor etter offerhandlinger, som man forbandt med en jordbrukende befolkning. Blant annet argumenterte Anders Hagen for å se det samlede funnet av to skafthulløkser, en spydspiss eller sterkt oppskjerpert dolk av flint samt en slipestein av kvartsitt fra Movangen i Kvikne (C 24998, C 26275, C 27099), som en grav tilhørende en vegfarende som hadde mistet livet på sin ferd over fjellet (Hagen 1946:53–54). Likeledes ble en flott mellomneolittisk øks fra Taksgården (C 22690), litt lenger nord i Kvikne, betraktet som spor etter fangstferder eller streiftokter (Hagen 1946:17).

Mens Rygh, Petersen og Gaustads tolkninger innebar at gjenstandene hadde blitt nedlagt av tilfeldig gjennomreisende uten tilhørighet til området, skilte Bjørns tolkning seg fra disse, ved at den så funnet som et skattefunn med tilknytning til en bofast befolkning med ansvar for administrasjonen av pelshandelen (Bjørn 1935). Trolig har det vært det blandede innholdet i depotet, i kombinasjon med områdets beliggenhet nær store fjell- og utmarksområder, som fikk Bjørn til å dra en slik slutning (se også kap. 2.4.). Også Marstrandens oppfatning av funnet som et offerfunn (Marstrander 1955a), åpnet for en slik lokal tilknytning. Til tross for ulike oppfatninger av funnet, får likevel tolkningene hos alle fem som konsekvens at gjenstandene i funnet tillegges betydning først og fremst ut ifra sin metallverdi. For Rygh, Petersen og Gaustad blir gjenstandene redusert til en handelsvare, ment for videre omsetning. Ved at Bjørn anser funnet for å ha utgjort en formue tilhørende personer involvert i pelshandelen, antar gjenstandene en betydning hovedsakelig som vitnesbyrd om en innbringende handelsvirksomhet. Med Marstrandens tolkning av funnet som en offernedleggelse, blir også gjenstandene redusert til verdier for den enkelte person eller gruppe, tilegnet en mottaker av guddommelig karakter. Som en konsekvens av, og i tråd med, det tradisjonelle rammeverket for tolkningen av depoter, har dermed gjenstandene blitt tillagt relativt liten betydning i forståelsen av funnet. I analysen av Stavåfunnet var det dessuten stedet, ikke gjenstandene, som best kunne anvendes for å bygge opp under de tolkningsalternativer som forelå.

Også momentene som vektlegges i de ulike tolkningene av funnet, bærer tydelig preg av de fastlagte kategoriene man har hatt å forholde seg til. For Bjørn, som anser funnet for å være et skattefunn, får verken elv eller ferdselsveg direkte betydning for funnets tolkning, selv om betydningen av en viktig ferdselsåre gjennom området tillegges vekt i forbindelse med en antatt handel med pelsverk mellom Trøndelag og Sør-Skandinavia. Ved å klassifisere både Stavå- og Gunnesøyfunnet som skattefunn på bakgrunn av funnenes blandede innhold, samtidig som den enkeltfunne halsringen fra Brudal i Rennebu like i nærheten oppfattes som en votivring (Bjørn 1935:13, 28; fig. 43, 44), blir også en felles tilknytning til gamle ferdselsårer i området, og en mulig sammenheng mellom de tre funnene, mindre tydelig. For Rygh, Petersen og Gaustad, som foretrekker å se Stavåfunnet som et handelsdepot, blir det uinteressant å vektlegge funnstedet i kanten av en fossende elv. Marstrander, på sin side, nevner ikke beliggenheten ved en mulig ferdselsveg i sin tolkning av gjenstandene som et offerfunn. Dermed blir kun utvalgte aspekter ved funn og funnomstendigheter vektlagt for å støtte opp under enten det ene eller det andre tolkningsalternativet. Som en konsekvens av forsøkene på å plassere Stavåfunnet innenfor allerede etablerte tolkningsrammer, anvendes dermed kun en begrenset del av den samlede informasjonen som knytter seg til funnet.

De tidlige tolkningene av Stavåfunnet må ses i sammenheng med de muligheter og begrensninger som lå i datidas vitenskapelige diskurs (se også kap. 2). Når jeg har valgt å legge såpass vekt på begrensningene som knytter seg til disse tolkningene, og den argumentasjonen som den gang ble framført, er det fordi nyere tolkninger av Stavåfunnet har fulgt i stort sett samme spor. I kartleggingen av jordbruksbosetningens utbredelse i Norge i bronsealderen, argumenterer Marstrander (1983a) for en fast bosetning i Oppdal på bakgrunn av funnet av den tidligere omtalte porfyrøksa fra Drivdalen. Jordbruket anses likevel å ha gitt en for liten avkastning til å kunne forklare mengden med bronse i Stavåfunnet. I likhet med Bjørn (1935) søker derfor Marstrander bakgrunnen for ikke bare Stavåfunnet, men også Gunnesøyfunnet, halsringen fra Brudal samt en randlistøks fra Veen i Kvikne (C 4386), i områdets rike utmarksressurser. Alle funn oppfattes derfor som oppspart fangstmannskapital (Marstrander 1983a:68; 80–81). Marstrander kommer ikke spesifikt inn på motivet for selve nedleggelsen, selv om han ved å knytte funnet opp imot fangst og ervervet kapital, synes å helle i retning av en ren økonomisk og profan bakgrunn for depotene. Om jeg tolker Marstrander riktig, gir han dermed uttrykk for en

Fig. 43. Utsyn over landskap ved funnstedet for halsringen fra Brudal, Rennebu. Funnstedet, som er innringet, ligger nær elva Byna ved en gammel ferdselsveg over til Innset. Foto: Merete Henriksen.

Fig. 44. Halsringen fra Brudal, Rennebu (T 11984). Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

annen oppfatning av funnet her enn tidligere, hvor nærheten til vann utgjorde et avgjørende element for tolkningen av funnene som offerfunn (Marstrander 1955a).

En profan tolkning foretrekkes også av Kalle Sognnes (2005:94), som ser depotene fra både Stavå og Gunnesøy som gjenstander ment for omsmelting. Begge funn, samt et depot fra Sannan i Skaun (T 3817–3821), ses her i kontrast til øvrige nedleggelse av metallgjenstander fra samme tidsrom i Trøndelag, som anses for å være offergaver (Sognnes 2005:94). En ikke ulik holdning kommer også til uttrykk hos Lene Melheim (2012), som kun omtaler funnene fra Stavå og Gunnesøy kort, men som ser begge funn som mulige spor etter metallsmeder på reise gjennom området (Melheim 2012:390–91).

Med utgangspunkt i anvendelsen av det samme rammeverket for fortolkning som tidligere forskere, har dermed forskere i senere år opprettholdt synet på både Stavåfunnet og Gunnesøyfunnet som i hovedsak profane av karakter. Med et slikt syn, følger også oppfatningen av de nedlagte gjenstandene som metallverdier i form av kapital eller “skrot” ment for omsmelting. Preferansen for profane tolkninger i forståelsen av Stavåfunnet, både hos eldre og nyere forskere, innebærer likevel ikke at offerteorien har vært uten betydning for hvordan funnet tolkes. Etter hvert som et stort flertall av depotene fra både steinalderen og bronsealderen ble betraktet som spor etter offerhandlinger utover på 1900-tallet, ble offerteorien sentral i forhold til å definere skillene mellom sakralt og profant. Som en konsekvens, ble profane depoter skilt ut på bakgrunn av trekk som ikke lot seg forene med offerhandlinger. Dermed kom den også til å legge premissene for hvilke forutsetninger som burde være til stede om en rituell bakgrunn skulle kunne forsvares (se også kap. 2.4.). I tolkningen av Stavåfunnet var det ikke bare funnets blandede innhold av antatte manns- og kvinnesaker som ikke syntes å støtte en tolkning av funnet som en offernedleggelse. Med sin beliggenhet i en etter sigende sparsomt befolket fjellbygd, har det alltid vært vanskelig å knytte Stavåfunnet opp imot offerteoriens fruktbarhetsfokus, og tanken om en kvinnelig gudinne som mottaker av gjenstandene. Som det vil framgå av diskusjonen i neste kapittel, utgjør imidlertid offerteoriens vektlegging av både gaveaspektet samt forutsetningen om en mottaker av overnaturlig karakter, problematiske aspekter når de anvendes som utgangspunkt for analysen av depoter.

8.3. Depoter, tid og handlingssekvenser

Et stort flertall av depotene fra bronsealderen har tradisjonelt vært tolket som uttrykk for offerhandlinger utført som ledd i en fruktbarhetskult, hvor nedleggelsen var rettet inn mot en mottaker av guddommelig karakter. Et slikt perspektiv legger imidlertid opp til tids- og handlingssekvenser som ikke nødvendigvis lar seg forene med det bildet depotene selv gir.

8.3.1. Kvinnens ofre?

Økningen av smykker i depoter i yngre bronsealder har vært tolket som tegn på at det kvinnelige aspektet blir mer framtrødende på bekostning av det mannlige, som synes å framstå tydeligere i eldre bronsealder, gjennom en større andel våpen og redskaper i depotene i denne perioden (Johansen 1993:126–131; Kaul 2004:82–83). De nedlagte smykkene har blitt oppfattet som uttrykk for kvinners økte betydning innenfor den rituelle sfæren. Videre har smykkene blitt tatt til inntekt for ofringer til en kvinnelig guddom, ut ifra antakelsen om at de nedlagte gjenstandene til en viss grad gjenspeiler også mottakerens karakter (Mandt 1986; Johansen 1993). Funn av antatt kvinnelige bronsefigurer som bærer en eller to halsringer (fig. 45) har blitt oppfattet som framstillinger av en gudinne knyttet til fruktbarhet med halsringen som attributt, derav tilnavnet “gudinnen med halsringen” (se også kap. 2.4.). Særlig har det ligget nær å se de mange halsringene som nedlegges i depoter mot slutten av bronsealderen og inn i førromersk jernalder, i sammenheng med ofringer til denne gudinnen (bl.a. Bjørn 1924; Brøndsted 1939; Glob 1969; Stenberger 1979; Johansen 1993; Burenhult 2000). Et slikt utgangspunkt for tolkningen av depoter bestående av både halsringer samt øvrige smykketyper, er imidlertid problematisk av flere grunner.

Eksistensen av personifiserte guder i bronsealderen, som denne oppfatningen av depotene forutsetter, er omdiskutert, og de små figurene som bærer ringer kan like gjerne være en gjengivelse av mennesker i ferd med å utføre rituelle handlinger (se bl.a. Kaul 2004:34–45 med ref.). Det råder videre noe usikkerhet knyttet til dateringen av figurene med halsringer, hvis tidfesting i hovedsak hviler på halsringenes likhet med snodde halsringer, som opptrer i depoter fra yngre bronsealder og førromersk jernalder

Fig. 45. Bronsefigurer med halsringer fra depotene fra Fangel Torp til venstre (b) og Fårdal til høyre (a). Etter Brøndsted 1939 s. 225.

(Kristiansen & Larsson 2005:309–313). Flere av figurene, deriblant figurene fra Fangel Torp, viser også sterk slitasje, som innebærer at det kan ha forløpt en del tid mellom framstilling og nedleggelse (Varberg 2008:275).

Det kan også stilles spørsmålstegn ved den ofte ensidige koblingen av halsringer opp imot kvinner. Mens halsringene med ovale endeplater og spiraler bygger på smykkeformer som inngikk som en del av kvinnens draktutstyr i tidligere perioder, og derfor kan antas å ha vært båret av kvinner, er en slik tilknytning langt fra sikker for gruppen av halsringer i sin helhet (Jensen 2002:513). En slik oppfatning av hva som utgjør mannlige og kvinnelige attributter bærer dessuten preg av hva vi i dag ser på som særskilte kvinnelige og mannlige gjenstander; oppfatninger som ikke nødvendigvis er overførbare på bronsealderens samfunn, og som også bidrar til å skygge for andre mulige roller og identiteter (Sørensen 2000).

Susanne Thedéen (2004) har påpekt hvordan flere av de små bronsefigurene som bærer doble ringer rundt halsen kan tolkes som både kvinner og menn. Figurer som framstiller menn med halsringer opptrer dessuten i depotet fra Grevensvænge. Thedéen stiller seg derfor kritisk til å oppfatte nedlagte halsringer i par som ofringer til en kvinnelig gudinne. Gjennom å anvende antropologiske eksempler, viser hun også hvordan kvinner

kan ofre til mannlige guder for å sikre fertilitet, og hvordan det dermed ikke trenger å være et samsvar mellom gjenstandenes karakter og mottakeren av offeret. Thedéen velger likevel å oppfatte nedleggelsen av halsringer som ofringer, utført med et ønske om fruktbarhet (Thedéen 2004:76–77).

Thedéens kritikk illustrerer svakhetene knyttet til det å operere med skiller som mannlig og kvinnelig på bakgrunn av innholdet i depoter, men retter samtidig søkelyset mot mer grunnleggende aspekter knyttet til offerteoriens perspektiv. For med offerteorien som utgangspunkt, rettes fokus nettopp inn imot hvem som ofrer, formålet med ofringen, samt hvem mottakeren av offeret er. Følgelig har offerteorien i seg selv bidratt til både å skape samt opprettholde skillet av en mannlig versus kvinnelig orientert sfære i henholdsvis eldre og yngre bronsealder (se også kap. 2.6.). Mot en slik bakgrunn, har også innholdet i depotene hovedsakelig vært tolket ut ifra intensjonen med offeret, og hvem det ofres til. Som en konsekvens, har blant annet halsringer i depoter først og fremst blitt en index på gudinnen. Med sine referanser til drakt og visuell framtoning, vitner imidlertid smykkene og øvrig draktutstyr om et mye lengre tidsperspektiv, med mennesker, ikke guder, i de sentrale rollene.

8.3.2. Bruk og deponering – atskilte handlingsmønstre?

Smykker og øvrige gjenstander knyttet til drakt i depoter fra både eldre og yngre bronsealder har vært gjenstand for grundige analyser i forhold til bæremåte og øvrig bruk (bl.a. Kristiansen 1974a; Frost 2003, 2008b, 2010; Varberg 2005; Forsgren 2007, 2008). Med offerteorien som bakteppe, blir likevel gjenstandenes bruksfase og deponering gjerne ansett for å tilhøre atskilte handlingsmønstre. Dermed tillegges gjenstandenes bruk og aktive rolle i de samfunn de ble anvendt, sjelden vekt i forståelsen av deponeringen.

En slik tendens kommer blant annet til uttrykk i Lise Frosts analyse av depotet fra Vognserup Enge i Sjælland (Frost 2008b). Gjenstandene, som kan tidfestes til periode II, utgjør et av de største depotene fra perioden med kvinnesmykker og draktutstyr i Sør-Skandinavia. Funnet består av i alt 243 gjenstander med en samlet vekt på i overkant av 2 kg, og inneholder både belteplater, halskrager, fingerspiralringer, øskenringer, tutuli samt et stort antall hele og fragmenterte bronserør tilhørende ett eller flere snorskjørt. Funn av tekstilfragmenter i rørene antyder at rørene fremdeles kan ha sittet på skjørtet,

eventuelt skjørtene, da deponeringen fant sted, slik at det i dette tilfellet dreier seg om en deponering av selve drakten (Frost 2008b:24). På bakgrunn av antall smykker samt smykkenes karakter, tolker Frost gjenstandene i funnet som tilhørende to rituelle drakter som har blitt ofret, trolig under en kollektiv tilstelning, hvor mennesker fra et større område deltok (Frost 2008b:39–40).

Frosts gjennomgang av gjenstandene i funnet er detaljert, og gir et informativt bilde av smykkenes bruk samt de mennesker som bar dem. Tolkningen av funnet som spor etter drakter tilhørende kvinner med ansvar for utførelsen av rituelle funksjoner, dras imidlertid ikke med videre i analysen når nedleggelsen diskuteres. I stedet plasseres informasjonen om smykker, draktdetaljer og bruk innenfor offerteoriens trygge rammer. Som et resultat blir det også vanskelig for Frost å utnytte informasjonen om gjenstandene aktivt i tolkningen av nedleggelsen. Med offerteorien som utgangspunkt for tolkningen, blir ønsket om å oppnå noe for en selv eller det aktuelle samfunnet den utløsende faktoren bak nedleggelsen, hvilket gjør deponeringen til uttrykk for individuelle behov av varierende karakter. Følgelig runder hun av diskusjonen omkring selve deponeringen med at: “Vi kender ikke til valgmulighetene i forhold til beholdningen af genstande til deponering, og derfor er det generelt et yderst vanskelig område – dels at forholde sig til årsagerne bak ved nedlæggelserne og dels forsøge at forklare hvorfor man netop valgte at nedlægge de bestemte genstande” (Frost 2008b:40). Begrensningene knyttet til offerteoriens perspektiv gjenspeiles videre gjennom at diskusjonen omkring identitet og ritualisering på bakgrunn av smykkene kommer først etter redegjørelsen av forholdene omkring nedleggelsen, hvilket medfører at diskusjonen blir av relativt generell karakter (Frost 2008b:43–45).

Jeanette Varberg (2005) gir uttrykk for tilsvarende synspunkter som Frost i sin analyse av depotene fra Resenlund og Brøndumgård, begge fra Nordjylland, som har vært deponert tidligst i periode IV. Av særlig interesse for diskusjonen omkring offerteoriens betydning i mitt eget arbeid, er Varbergs mål om å rekonstruere handlingene som gikk forut for nedleggelsen med utgangspunkt i depotenes innhold (Varberg 2005:75). Det er først og fremst gjenstandene i depotet fra Brøndumgård som åpner for en slik mulighet. Depotet fra Brøndumgård, som har vært nedlagt i et leirkar med steinlokk, består av et knoppsegl av bronse, rester av en belteplate, deler av tre hjulformede anheng, fragmenter av en eller flere mansjettringer brukt enten som arm- eller ankelringer, deler av en halsring

av bronse, en løvkniv av flint, 5 klumper omsmeltet bronse samt en liten ring av bronse og fragmenter av dekorerte bronsebeslag. Beslagene i funnet er vanskelige å tolke, men Varberg mener de kan ha sittet på en vognkasse, det samme gjelder den lille ringen av bronse. Funnet av kvinnesmykker sammen med de antatte vogndelene tolker Varberg som et mulig uttrykk for en prestinne og hennes seremonivogn som har vært anvendt i rituelle opptog (Varberg 2005:96). Ved at gjenstandene anses å utgjøre en ofring av deler av en rituell prosesjon til høyere makter (Varberg 2005:106), anvendes imidlertid ikke gjenstandenes bruk før nedleggelsen til å belyse nedleggelsens karakter. I stedet tas offerteorien for gitt.

Både Frosts og Varbergs analyser representerer på mange måter en tradisjonell tilnærming til depoter med vekt på beskrivelser av funnforhold samt depotenes innhold, samtidig som de gjennom interessen for sosiale roller og identitet, også søker å belyse funnene fra andre vinkler enn tidligere. Varbergs forsøk på å gjenskape ritualene gjenstandene ble brukt i, viser hvordan depotene også beretter om sentrale handlinger forut for deponeringen. Av betydning er også observasjonen om at innholdet i de to depotene fra Brøndumgård og Resenlund synes å reflektere to forskjellige kulthandlinger og seremonier (Varberg 2005:107). Med offerteorien som valgt ramme rundt deponeringen, forvandles imidlertid gjenstandene i depotene fra å være sterke markører på sosiale roller og identitet mens de er i bruk, til å bli verdier når de tas ut av bruk og deponeres.

Deponeringen av prestinnen og hennes vogn må imidlertid ha etterlatt et tomrom ikke bare i kraft av at gjenstandene ikke lenger var tilgjengelige og synlige, men også gjennom at handlinger knyttet til prestinnen og hennes vogn, som for eksempel opptog og ansamlinger av mennesker, ikke lenger kunne utføres på samme måte som tidligere. Med nedleggelsen av prestinnen fjernes dermed et vesentlig element av samfunnsmessig betydning. Det er videre mulig å tolke gjenstandssammensetningen i funnet fra Vognerup Enge som et uttrykk for ikke bare en nedleggelse av to rituelle drakter, men også en demontering av selve draktene gjennom fjerning av fastsydde tutuli. Spor av ulltråd inne i bronserørene kan muligens være spor etter nedleggelse av hele snorskjørt, slik Frost foreslår. Alternativt kan bronserørene ha blitt fjernet fra skjørtene som et ledd i dekonstruksjonen av drakten og det den refererte til. Framfor å putte funnene inn i allerede definerte tolkningsrammer, framstår de to funnene først og fremst som en deponering av sosiale roller og handlinger relatert til disse. Med fokus rettet inn mot smykkenes bruk,

blir spørsmålet om hva som egentlig deponeres, langt viktigere enn offerteoriens fokus på hvilke type gjenstander man velger å nedlegge, og til hvem. Med en slik vinkling, rettes dermed oppmerksomheten mot fasen i midten, og gjenstandenes bruk og aktive rolle i det samfunnet de ble anvendt.

Betydningen av å se depotene fra bronsealderen i lys av lengre handlingssekvenser, har i senere tid blitt understreket av blant annet Flemming Kaul (2004), som anser deponeringshandlingen for å utgjøre det siste leddet i en lang rekke av religiøse handlinger. Kaul påpeker hvordan nedleggelsen i seg selv ikke synes å fortelle mye om religiøse forhold. Kauls argumentasjon bunner i den tilsynelatende mangelen på spor etter ritualer i tilknytning til depotene. Opplysninger om funn av blant annet dyrebein foreligger i tilknytning til enkelte depoter, men for mange av funnene er det vanskelig å påvise en sikker sammenheng mellom beinmaterialet og de nedlagte gjenstandene (Kaul 2004:73–80). Kaul er derfor av den oppfatning at større og komplekse ritualer sjeldent ble utført ved nedleggelsen, men at betydningsfulle ritualer kan ha funnet sted andre steder i landskapet før deponeringen.

Eventuelle ritualer utført i forbindelse med deponeringen av gjenstander kan blant annet ha involvert elementer som formell tale, dans, sang og spesiell klesdrakt, som ikke etterlater spor, og som følgelig gjør det vanskelig å dra slutninger om manglende ritualer og nedleggelsens betydning ut ifra negative data, slik Kaul gjør (se kap. 3.2.3.). Svært få depotfunnlokalteter har også vært gjenstand for faglige undersøkelser, og i de tilfeller hvor undersøkelser er gjort, dreier det seg ofte om utgravninger som kun dekker et begrenset område (bl.a. Th. Petersen 1927a; Høeg 1932a, 1935). Vi må derfor være åpne for at større utgravninger kan avdekke spor etter de handlingene Kaul etterlyser (se bl.a. Berggren 2007, 2010). Selv om Kauls videre diskusjon omkring depoter føres innenfor mer tradisjonelle rammer, er hans syn på nedleggelsen som ett av flere handlingsledd likevel viktig, idet det retter fokus mot depotenes mulige tilknytning til andre handlinger og steder i landskapet. Det er likevel ikke de tilsynelatende manglende sporene etter ritualer ved nedleggelsen som taler for betydningen av et slikt perspektiv, men sporene som er bevart, gjennom informasjonen som i mange tilfeller knytter seg til gjenstandenes bruk.

Som det framgikk av diskusjonen omkring de to depotene fra Brøndumgård og Vognserup Enge, dreier det seg imidlertid om mer enn å stadfeste gjenstanders

tidligere bruk. Viktigere er på hvilken måte vi velger å koble sammen sporene etter de ulike handlingene vi ser i materialet. I en slik sammenheng, framstår offerteoriens tidsperspektiv som begrensende. Ikke bare gjør oppfatningen av deponeringen som en handling atskilt i tid og rom det vanskelig å vurdere eventuelle sammenhenger mellom bruk og nedleggelse. Tolkninger som tar utgangspunkt i nedleggelsene som ofringer, har også en tendens til å betrakte depotene som uttrykk for regelmessige handlinger, utført ut ifra den enkeltes behov, for eksempel i forbindelse med ulike overgangsritualer eller sykliske riter. Blant annet foreslår Johansen (1993), at depotene med antatte kvinnesmykker kan ha vært nedlagt i forbindelse med graviditet, fødsel, giftemål, menstruasjon, ved overgangen fra barn til voksen, eller som et ledd i fruktbarhetsriten (Johansen 1993:133–146). Som påpekt av Randsborg (2006), støtter imidlertid ikke det samlede depotfunnmaterialet opp under et slikt bilde, idet deponeringenes intensitet varierer både i tid og rom (Randsborg 2006:56–57). Synet på depotene som spor etter mer eller mindre regelmessige handlinger, får også som konsekvens at gjenstandene antas å nedlegges relativt kort tid etter at de tas i bruk, hvilket gir lite rom for å tillegge gjenstandene en betydning og biografi som belyser nedleggelsen.

Slitasjen som ofte kan påvises på gjenstander i depoter, men også innslaget av eldre gjenstander i flere samlede depoter, vitner imidlertid om et lengre tidsperspektiv, som får konsekvenser for hvordan vi betrakter gjenstandenes betydning og rolle. Lang tids bruk innebærer at det i tilknytning til flere av gjenstandene må ha knyttet seg minner og assosiasjoner som var nært forbundet med gjenstandenes anvendelse i ulike kontekster. Framfor å knytte gjenstandenes effekt utelukkende til handlinger som fant sted ved nedleggelsen, blant annet ved å se nedleggelsen i lys av potlach seremonier, hvor deponeringen utgjorde en anledning for de ledende gruppene i samfunnet til å demonstrere makt og rikdom ovenfor de øvrige deler av befolkningen (bl.a. Th. B. Larsson 1986:159; Vandkilde 1996:277–279; Jensen 2002:51; Varberg 2008:273), flyttes dermed fokus til den respons gjenstandene frambrakte i den tiden de var i bruk. Ikke bare åpner en slik vinkling for å relatere depotene til andre steder og handlinger. Et slikt perspektiv lar oss også ane noe av motivet bak nedleggelsene gjennom å se på hva som fjernes. Selv om “seremonielt utstyr” som bronselurene, solskiven fra Trundholm Mose og gullskålene trolig har representert et samfunns mest verdifulle klenodier, hvis nedleggelse signaliserer vesentlige endringer (Randsborg 2006:52–55), er det først og fremst gjennom

en vektlegging av gjenstanders bruk over tid, det gjelder også mindre spektakulære gjenstander som personlige smykker, at forståelsen av hva som fjernes blir tydelig. Nedleggelsen av blant annet et stort antall halsringer ved overgangen til førromersk jernalder, halsringer som trolig har fungert som en index på både personer, roller og handlinger da de ble båret, indikerer at noe tar slutt over et større område til omtrent samme tid. Det gjør mange av depotene til uttrykk for prosesser som berører dypereleggende strukturer i samfunnet, som går langt utover offerteoriens snevre vektlegging av handlingene ved nedleggelsen og stedet gjenstandene ble nedlagt på. I et slikt lys blir oppfatningen av den nedlagte gjenstanden som en gave og eksistensen av en mottaker, mindre sentrale aspekter for forståelsen av deponeringen. Samtidig åpner en slik vinkling på depotene opp for nye perspektiver også på Stavåfunnet.

8.4. Tilbake til Stavå

Som det framgikk av den tidligere gjennomgangen av forskningen omkring Stavåfunnet, har både profane og sakrale tolkninger utnyttet kun en liten del av den informasjonen som ligger i funnet. Ikke bare har gjenstandene fått relativt liten oppmerksomhet og betydning for forståelsen av funnet. De tradisjonelle tolkningsrammene har også lagt begrensninger for hvordan vi har koblet sammen informasjon knyttet til handling, sted og landskap i relasjon til funnet.

8.4.1. Der vegene møtes

Like nord for Oppdal, ved Ulsberg i Rennebu, møtes i dag de to store vegsystemene gjennom Gudbrandsdalen og Østerdalen, som forbinder det nordenfjelske med det sønnenfjelske. Dagens vegkryss er av nyere dato, og trolig har eldre veglinjer gjennom landskapet fulgt andre traséer. Blant annet er trolig den nåværende bygdevegen mellom Innset og Brudalen i Rennebu en slik gammel trasé. Fra Oppdal fører også veglinjer vestover til kysten av Nordmøre gjennom Sunndalen, og veggen ned gjennom Østerdalen har forgreininger mot Sverige, som har gjort området åpent for kontakter fra øst. Veggen over Dovre via Gudbrandsdalen er belagt i vikingtid gjennom både skriftlige og arkeologiske kilder (Weber et.al. 2007), men samtlige av vegforbindelsene nevnt ovenfor

var trolig i bruk lenge før den tid, også i bronsealderen. Tanken om en nær forbindelse mellom depotene ved Dovre og ferdsele gjennom området, er derfor ikke urimelig.

Med unntak av depotet fra Sannan i Skaun (T 3817–3821), mangler imidlertid depotene av tilsvarende størrelse som depotene fra Gunnesøy og Stavå i andre områder som ligger langs den samme veglinja. Det gjelder ikke bare i Trøndelag. I sin omtale av de to bronsealderdepotene fra Brudal i Rennebu og Veen i Tynset, påpekte Jan Petersen det tilsynelatende merkelige forhold at ”(...) vi fra hele Østerdalen visstnok ikke har et eneste bronsefunn fra bronsealderen, og fra hele Gudbrandsdalen bare har et par funn” (J. Petersen 1952:47). Denne funnsituasjonen har ikke endret seg vesentlig. Sør for Tynset i Hedmark, foreligger ikke sikre bronsefunn før i Løten, i den sørlige delen av fylket (Amundsen 2011:151, 212). Konsentrasjonen av de tre depotene fra Stavå, Gunnesøy og Brudal til Oppdal og Rennebu (fig.46), synes heller ikke å ha sammenheng med et høyere aktivitetsnivå i dette området enn i øvrige deler av Trøndelag. Mye taler dermed for at det lå en bevisst tanke bak valg av lokalisering for nedleggelsen av depotene i Oppdal og Rennebu.

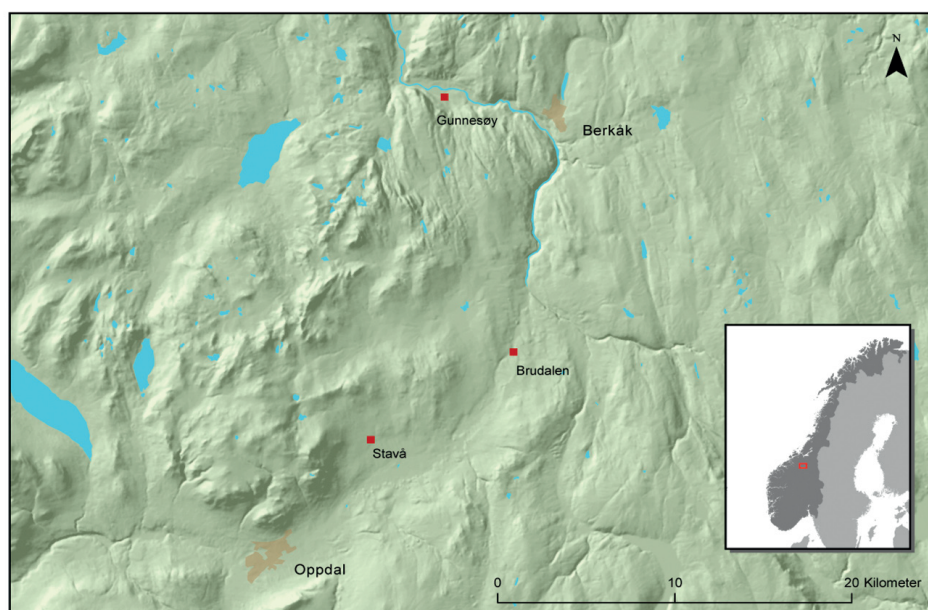

Fig. 46. Funnstedene for depotene fra Stavå i Oppdal og Gunnesøy og Brudal i Rennebu. Depotene ligger i nærheten av kjente ferdseleer i området. Illustrasjon: Øyvind Ødegård, NTNU Vitenskapsmuseet.

Ut ifra innhold og sammensetning, er det videre få holdepunkter for å oppfatte depotene fra Stavå og Gunnesøy som vesentlig annerledes enn det store flertallet av depoter som nedlegges ved overgangen til førromersk jernalder. Med sin sammensetning av blant annet halsringer, armringer, nåler og holkøkser, står for eksempel depotet fra Røgerup på Sjælland, Stavåfunnet nært. Det samme gjelder et annet funn fra Sjælland, depotet fra Antvorskov, mens funnet fra Holbæk Slots Ladegaard inneholder en sammensetning av smykker, våpen og punsler av bronse, i likhet med Gunnesøyfunnet. Flere av disse depotene, deriblant funnene fra Røgerup og Antvorskov, har en tilknytning til nåværende eller tidligere våtmarksområder. Følgelig har de også vært tolket som rituelle nedleggelse (Jensen 1997:174–178, 278–289). Fellestrekkene Stavåfunnet deler med flere andre funn, gjør det dermed naturlig å se funnet som et uttrykk for regelbundne handlinger, praktisert over et større område ved overgangen til førromersk jernalder i Skandinavia.

Av diskusjonen ovenfor, framgår det at Stavåfunnet ikke lar seg forklare verken som spor etter gjennomreisende eller som tilfeldige ansamlinger av verdier. Både funnets innhold samt konsentrasjonen med depoter i samme område, taler heller for en lokal tilknytning. Det åpner opp for å kombinere aspekter ved funnet på nye måter, hvor vegene møtes på helt andre plan i forhold til å belyse gjenstander og nedleggelsessted, og hvor gjenstandene, framfor å være statiske verdier, blir spor etter liv i landskap.

8.4.2. Liv i landskap

Gjenstandene i Stavåfunnet bærer alle tydelige spor etter bruk, som i lys av diskusjonen ovenfor, trolig skal knyttes til gjenstandenes anvendelse i en lokal kontekst. Blant de mest velbrukte gjenstandene i funnet, finner vi de fire holkøksene. Ifølge Gaustad var det ikke mulig å observere spor etter bruk på øksene i Stavåfunnet. Støperandene var pusset, men for øvrig var eggene sløve, og eggene syntes heller ikke å ha fått sin endelige utforming (Gaustad 1965:119). De passet dermed fint inn med Gaustads oppfatning av funnet som en handelsmanns forråd. Nye undersøkelser av bruksspor på gjenstandene i funnet, utført i forbindelse med dette arbeidet (Skinner 2010), viser imidlertid at samtlige økser har riper og hakk i eggen samt spor etter oppskjerping. De åpenbare brukssporene på øksene (fig. 47 a og b) gir ingen grunn til å oppfatte bakgrunnen for nedleggelsen

*Fig. 47 a og b.
Velbrukte holkøksener fra
Stavåfunnet,
T 2140 og T 2141.
Foto: Per E. Fredriksen,
NTNU Vitenskapsmuseet.*

av øksene i Stavåfunnet som vesentlig annerledes enn for de øvrige holkøksene som nedlegges i depoter i Midt-Norge, ofte enkeltvis. Smykker og holkøksener inngår dessuten som en vanlig kombinasjon i flertypedepoter ved overgangen til førromersk jernalder i Skandinavia (Jensen 1997:278–289, 312–316).

Av smykkene i funnet, er det først og fremst den store wendelringen med skarpe lameller (T 2129), som viser spor etter sterk slitasje. Ringen foreligger i dag i to deler, og er ufullstendig i partiet med lukkemekanismen, samt nær midten på ringens nedre del (fig. 48). På hver side av endene i den nedre delen av ringen, men også på den ene enden ved lukkemekanismen, kan det ses hull, som må ha vært slått inn i metallet i etterkant av støpeprosessen (Skinner 2010). Kraftige ringer av denne typen må i utgangspunktet ha vært lite fleksible, og med en ytre diameter på 17,4 cm, må den ha vært vanskelig å feste rundt halsen. De to hullene i nedre kant av ringen skal trolig ses som spor etter en utbedring av en skade som oppstod idet ringen ble tatt av eller på. Til hvert av hullene har det så blitt festet et metallstykke, som holdt de to avbrutte delene sammen (Skinner 2010). Tilsvarende reparasjoner har også vært utført på andre wendelringer av samme type i Sør-Skandinavia (bl.a. Jensen 1997:279, 280, pl. 51 fig. 1,3, pl. 57 fig. 7). Hullet i enden har trolig vært anbrakt for å gjøre åpningen større, slik at ringen lettere kunne tas av og på. En slik anordning ville også ha minsket faren for ytterligere skader på ringen. Til tross for at skaden på ringen bør ha vært godt synlig, har ikke dette forhindret en fortsatt anvendelse av ringen. Skader og slitasje på hullenes kanter viser at ringen fortsatte i bruk en god tid også etter at den ble reparert (Skinner 2010).

*Fig. 48. Den største wendelringen i Stavåfunnet, T 2129.
Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.*

Også tutulusen i funnet, som er en omdannet skivehodenål (Gaustad 1965:65–66), vitner om en gjenstand med flere bruksfaser, som bør ha vært anvendt en tid før nedleggelsen fant sted. Gaustad har foreslått at denne endringen i funksjon, som også kan påvises på en tilsvarende tutulus fra Gloppen i Nordfjord, Sogn og Fjordane (B 7000), kan ha hatt sammenheng med tilpasning til en annen draktmote. Nåler av denne typen har sin hovedutbredelse i de østlige delene av Skandinavia (Jensen 1997:54), og endringen kan ha skjedd i forbindelse med at nåla ble innført til Trøndelag. Eventuelt kan endringen av funksjon ha skjedd ved at nåla brakk etter lang tids bruk, og den gjenværende skiven på nåla ble gjenbrukt, blant annet på bakgrunn av betydningen som knyttet seg til dens tidligere bruk.

Når det gjelder de øvrige smykkene i Stavåfunnet, er det vanskelig å dra sikre slutninger om hvor lenge gjenstandene var i bruk ut ifra tilstanden smykkene foreligger

i. De båndformede armringene av bronse, som i tre tilfeller har de tynne krokene ved lukkepartiet intakt, antyder likevel en relativt kort bruksfase. Også de to spiralformede hengesmykkene i funnet viser påfallende lite slitasje på bøylene om de ble anvendt sammen med kjedet som foreligger i funnet (Skinner 2010). Inntrykket av at funnet utgjør en samling av både eldre og yngre gjenstander, underbygges også gjennom halsringene i funnet, som representerer ulike trinn i halsringenes utvikling. Den tynne wendelringen med enkel kroklukning (T 2131) opptrer både i graver og depoter i Sør-Skandinavia samt i Nord-Tyskland fra og med periode V. Typen danner trolig forløperen for wendelringene med skarpe og brede lameller som kommer i bruk utover i periode VI, og Stavåringen skal muligens oppfattes som et eldre element i funnet. Ringer av denne typen er likevel påvist både i graver og depoter fra periode VI (Jensen 1997:65–66). Av en yngre type er den flate halsringen med enkel innrisset strekdekor (T 2132), som tilhører en type som kommer i bruk sent i periode VI ved overgangen til førromersk jernalder (Jensen 1997:60–61).

Forekomsten av slitte og ofte gamle gjenstander i mange depoter fra yngre bronsealder har blant annet vært sett i sammenheng med sviktende tilførsel av metall mot slutten av perioden, som førte til at gjenstander forble lengre i omløp enn tidligere (Jensen 2002:516). Gjenbruk ville ha ført til at gjenstander opparbeidet seg lengre og mer komplekse biografier, hvilket kan ha bidratt til å gi gjenstandene en økt betydning for vedkommende personer som var i besittelse av dem. Framfor å se depotene fra yngre bronsealder med innslag av slitte gjenstander som tegn på mindre metall i omløp, kan en slik sammensetning også ses som et resultat av markeringen av bestemte sosiale roller over tid, hvor blant annet smykker, og det de refererte til, gikk i arv gjennom generasjoner. Datidas gravskikk, som tilsa at større smykker og våpen ikke lenger var blant gjenstandene som ble nedlagt sammen med den døde, kan også ha bidratt til å holde et større antall gjenstander i sirkulasjon, og dermed muliggjort en videreføring av rollene de refererte til. Nedleggelsen av depoter med blant annet sterkt slitte og nyere smykker mot slutten av bronsealderen, kan dermed tolkes som et mulig uttrykk for at rollene smykkene var knyttet til, ikke lenger reproduseres og går i arv, men avvikles.

Den store wendelringens biografi i Stavåfunnet støtter opp under et slikt bilde. Den fortsatte bruken av ringen, til tross for den godt synlige skaden midt foran, viser at reparasjonen ikke svekket ringens betydning og verdi i vesentlig grad. Det antyder at dens betydning først og fremst var knyttet opp mot de sosiale roller og handlinger den refererte

til; handlinger og roller som ble opprettholdt så lenge den godt synlige og karakteristiske ringen ble båret. I en slik sammenheng kan skaden på ringen ha fungert som en påminnelse om dens alder og biografi, som utgjorde en større verdi enn dens dekorative egenskaper. Ringens størrelse viser videre at vedkommende person eller personer som bar den spilte en viktig og framfor alt synlig rolle i datidas samfunn. Som for øvrige wendelringer av samme type og størrelse, må også de skarpe lamellene som hvilte inn mot hals og nakke ha gjort ringene lite behagelige å bære, og trolig har ringenes utforming lagt begrensninger for hvilke aktiviteter som lot seg utføre uten ubehag med ringene på. Det er derfor ikke urimelig å se for seg at Stavåringen, i likhet med flere av de barokke smykkeformene i yngre bronsealder, ble båret i sammenhenger som krevde lite fysisk aktivitet, og også kan ha vært forbundet med særskilte måter å føre kroppen på. Det kan bety at dens betydning var knyttet opp imot mer formelle handlinger i det offentlige rom, og/eller til personer som ikke deltok i fysisk aktivitet på lik linje med andre. En ring med en slik biografi kan ha gått i arv gjennom generasjoner, og bærer alle kjennetegn på en uavhengelig gjenstand, som ikke uten videre ble byttet bort eller smeltet om. Dens nedleggelse signaliserer derfor oppbrudd og en avslutning på relasjoner i det området den ble anvendt. Også tutulusen i funnet, som enten har vært påsatt et belte eller påsydd drakten, antyder en demontering av drakt eller funksjonelle deler tilhørende denne.

At gjenstandene i Stavåfunnet ikke utelukkende skal betraktes som personlige smykker, men smykker som har vært forbundet med ulike roller og identiteter over tid, antydes også gjennom halsringenes størrelse. Av de seks halsringene har fire av dem en ytre diameter på mellom 15 og 17,4 cm, mens de to øvrige, som begge er tynne ringer, er svært små, med en diameter på ca. 11-12 cm. De minste halsringene ble av Bjørn oppfattet som armringer (Bjørn 1935:6, 22), men størrelsen tilsier at de trolig ikke har hatt en slik funksjon, idet diameteren da blir forholdsvis stor, også om ringene ble båret på øvre del av armen. Funnet består dermed av to små halsringer og fire store. I tråd med diskusjonen omkring mannlig og kvinnelig i relasjon til depoter, og ut ifra en mulig bruk av halsringer av både menn og kvinner, kunne en slik todeling anspore til å se halsringene som uttrykk for mannlige versus kvinnelige smykkebærere. Ringenes størrelse, karakter og alder, innbyr likevel til en alternativ tolkning. En ring på rundt 11 cm i diameter må ha hatt en begrenset anvendelse, idet den slett ikke kan ha passet alle, heller ikke alle kvinner. En slik ring kan bare ha hengt rundt en svært spinkel hals, og det ligger nær å

se for seg et relativt ungt individ, muligens tidlig i tenårene. For en fullt utvokst person, virker de imidlertid små, også fordi disse halsringene var stive og lite fleksible. Trolig ville en person som fikk halsringen i ung alder, vokse fra ringen etter hvert som han eller hun ble eldre. Det antyder at de små ringene ble båret kun i et begrenset antall år av hvert individ. Sett mot en slik bakgrunn, kunne muligens deponeringen av ringene ses i forbindelse med overgangen fra en livsfase til en annen. En slik bruk av gjenstander, deriblant smykker, for å markere overganger i en persons livssyklus, er kjent ikke bare fra etnografiske kilder, men er også påvist gjennom studier av materiale fra forhistoriske graver (Sørensen 2000:126-127,135; Derevenski 2000).

Tidsdifferansen som kan anes innad i funnet, både gjennom gjenstandstyper og slitasje, antyder likevel at ringene kan ha vært i bruk gjennom et lengre tidsrom. Ser vi på typene representert i de små halsringene, ser vi også her ringer som tilhører ulike faser i halsringenes utvikling, og som antyder en mulig tidsdifferanse. Mens den ene halsringen har tynne, men skarpe lameller (T 2134), er den andre helt glatt (T 2133). Ringenes innbyrdes alder samt størrelse synes dermed å gjenspeile ikke bare markeringen av status knyttet til alder (Müller 1890:22–23), men opprettholdelsen av en slik statusmarkering over lengre tid. Nedleggelsen av de små ringene sammen med de øvrige gjenstandene ved overgangen til førromersk jernalder, gir dermed inntrykk av noe som ikke videreføres, men avsluttes.

Gjenstandene i Stavåfunnet kan dermed ses som mer enn nedlagte verdier. Gjennom sin bruk i ulike kontekster har de utgjort viktige strukturerende brikker i samfunnet. Sett mot en slik bakgrunn, blir nedleggelsen av gjenstandene først og fremst et vitnesbyrd om vesentlige endringer som finner sted i denne delen av Trøndelag ved overgangen til førromersk jernalder. Framfor å se Stavåfunnet som en samling gjenstander nedlagt av gjennomreisende på vei inn i Trøndelag, skal dermed funnet tolkes som uttrykk for gjenstander som går ut av området. En slik tolkning gir også grunnlag for betraktninger omkring valg av sted for deponering.

8.4.3. Brutte bånd – nye landskap

Både Stavåfunnet, Gunnesøyfunnet samt depotet fra Brudal har til felles at de nedlegges i et område eller en sone som tilsynelatende har ligget et stykke fra den mest sentrale

bosetningen, og like i utkanten av jordbruksbygdene i Trøndelag. Fra å ha vært viktige aktører i den tids samfunn, tas dermed gjenstandene ut av sin kontekst, og plasseres i en helt annen, som lå utenfor den tids bosatte områder. I stedet for å se deponeringene som et ledd i å etablere og opprettholde allianser og bånd til overnaturlige krefter med tilhold på ulike steder i landskapet, kan dermed nedleggelsene oppfattes som et tegn på at viktige bånd mellom gjenstander, samfunn og landskap brytes. Ut ifra funnene som foreligger fra sonen mellom Oppdal og Rennebu, er det lite som tyder på at området har vært foretrukket for tilsvarende deponeringer tidligere i bronsealderen. Depotene har, etter alt å dømme, blitt nedlagt innenfor et relativt begrenset tidsrom. Denne begrensningen både i tid og sted synes først og fremst å ha blitt utløst av spesifikke prosesser som finner sted i nærliggende områder ved overgangen til førromersk jernalder. Valget av tre forskjellige steder når gjenstandene skulle nedlegges, antyder også at det innenfor dette begrensede området, ikke knyttet seg særskilte oppfatninger til ett bestemt ”hellig” sted. Bildet depotene gir av spredte nedleggelse innenfor en begrenset sone, kan videre ha sammenheng med at kun et fåtall hadde i oppgave å sørge for at gjenstandene ble håndtert på riktig måte når de ikke lenger skulle fortsette som en del av etablerte roller og handlingsmønstre.

Oppfatningen av hva som utgjorde riktig sted for deponering, kan ha variert fra område til område, avhengig av landskapstype samt handlinger som fant sted i det aktuelle landskapet. For jordbruksbygdene i Orkladalføret, muligens Kvikne, har valget falt på den midtre og trolig ubebodde sonen mellom bygdene, hvor ferdselen gjennom området, og krysningen av elver ved egnede vadesteder, kan ha ansporet til tanker omkring reiser over til den andre siden, også for gjenstander som skulle gå over fra en tilstand til en annen. Mot en slik bakgrunn, blir verken guder, gudinner eller offerteoriens gaveaspekt nødvendige forutsetninger for å forstå et funn som Stavåfunnet. I stedet åpner et handlingsorientert perspektiv med vekt på lengre handlingssekvenser opp for å se nye sammenhenger, som gjør et funn som Stavådepotet til en del av et større kulturhistorisk bilde mot slutten av bronsealderen i Skandinavia.

Stavåfunnet utgjør kun ett av flere hundre depoter av tilnærmet lik karakter, som nedlegges ved overgangen til førromersk jernalder i Skandinavia, hovedsakelig i de østlige delene av området (Baudou 1960; Th. B. Larsson 1986; Jensen 1997). Konsentrasjonen av depoter til de østlige delene av Skandinavia i denne perioden, skal til dels ses i sammenheng med at forsyningslinjene for bronsen opprettholdes lengre i øst enn i vest

(Jensen 1997:191–192). Ved at bronzen fremdeles kunne anvendes for å markere sosial status, kan den fortsatte strømmen av bronse til disse områdene samtidig ha bidratt til opprettholdelsen av sosiale strukturer knyttet til bronsealderens samfunn (Randsborg 2006:57). Det samlede skandinaviske depotfunnmaterialet fra perioden er av et omfang som krever en omfattende gjennomgang, hvilket går utover rammene for en avhandling som denne. Som et funn som ikke lot seg innpasse i de tradisjonelle tolkningsrammene, gir likevel diskusjonen omkring Stavåfunnet rom for å stille spørsmål omkring hvordan vi anvender depotene som kilde for å studere de prosessene som finner sted mot slutten av bronsealderen. Framfor alt retter funnet fokus mot gjenstandenes rolle i den tiden de var i bruk, som gir grunnlag for å spørre om vi i stedet for å se depotenes innhold og nedleggelse utelukkende i lys av ulike religiøse forestillinger og/eller enkeltpersoners eller grupperes individuelle ønsker og behov, i større grad burde se depotenes sammensetning i sammenheng med handlinger og roller i de aktuelle områdene, og nedleggelsen i lys av hva som fjernes. En slik vinkling gjør deponeringshandlingen til en del av en lengre prosess med tilknytning til sentrale strukturer og handlingsmønstre i datidas samfunn, og åpner opp for alternative historier og nye landskap.

KAPITTEL 9: SIRKELENS ENDE – FUNNET FRA HØSTAD

9.1. Innledning

Høstadfunnet, som kom for en dag under uttak av torv i Golåsmyra på Byneset ved Trondheim i 1899 (Rygh 1900a, b), utgjør gjennom sine svært godt bevarte gjenstander av tre, et enestående funn fra bronsealderen i Skandinavia. Funnet er først og fremst kjent for den såkalte skammelen, som med sin dekor anses for å utgjøre noe av det ypperste vi kjenner av treskjærerkunst fra bronsealderen i Nord-Europa (Marstrander 1967a, 1980). I tillegg består funnet i dag av til sammen 10 kar og fat av tre.

Med sine mange bevarte beholdere av tre, og dermed en antatt anknnytning til mat og drikke (bl.a. Marstrander 1967a; Eriksson 2009), er kanskje Høstadfunnet det depotet fra Midt-Norge som synes å bekrefte offerteoriens relevans for tolkningen av depoter. På bakgrunn av sin karakter og sammensetning som beretter om gjenstandenes bruk, men også gjennom den kunnskap og ferdighet som må ha ligget bak utskjæringen av de ulike gjenstandene, lar imidlertid denne samlingen av gjenstander oss ane flere stadier i funnets biografi. Denne muligheten til å rekonstruere en mer fullstendig biografi enn det som har vært mulig i analysen av de øvrige depotene i de forutgående kapitlene, gjør funnet godt egnet til å belyse aspekter knyttet til tid, sted og handling i relasjon til depoter, som oppfordrer til en diskusjon omkring hvordan vi tolker gjenstandenes deponering. Dermed forener dette avsluttende kapitlet en del synspunkter framsatt tidligere i dette arbeidet. Som grunnlag for min egen diskusjon og analyse vil jeg imidlertid først gi et overblikk over tidligere tolkninger av funnet.

9.2. Tidligere tolkninger

I tidligere arbeider som har tatt for seg Høstadfunnet, har funnets alder samt skammelens funksjon stått i sentrum (Marstrander 1967a, 1980; Grønnesby 2006; Kaul 2004, 2009; Eriksson 2009). Offerteorien har spilt en vesentlig rolle for de ulike argumentene som framføres, og mitt forskningshistoriske tilbakeblikk over tolkningene av Høstadfunnet vil derfor ta utgangspunkt i disse to diskusjonene. Gjennomgangen leder over i en

sammenfattende diskusjon, hvor jeg ser nærmere på konsekvensene av de tidligere tilnærmingene til funnet.

9.2.1. Bronsealder eller jernalder?

Det rådet lenge usikkerhet omkring alderen på funnet fra Høstad. Blant annet skal Karl Rygh ha vært usikker på om den godt bevarte ”skammelen” kunne være av samme alder som de øvrige gjenstandene i funnet (Marstrander 1967a:5). I den første mer omfattende publiseringen av funnet, argumenterte likevel Rygh for en datering av funnet i sin helhet til bronsealderen (Rygh 1900a). Rygh pekte på at meanderborden på et av karene i funnet var et vanlig forekommende motiv på gjenstander fra bronsealderen, i likhet med dyrefigurene og hjulkorset på den merkelige gjenstanden som liknet en liten skammel (Rygh 1900a:8–9; fig. 49). I de kommende årene ble likevel funnets alder dratt i tvil. Av notater i Vitenskapsmuseets arkiv, framgår det at Ryghs etterfølger, Theodor Petersen, vurderte muligheten for at deler av funnet kunne dateres til vikingtid. Blant annet ble et

Fig. 49. ”Skammelen” og karet med meanderborden som anga en datering av funnet til bronsealderen. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

lokk av eik med meanderbord fra Osebergfunnet oppført som en mulig parallell til det ene karet i funnet (se Grieg 1928:155, fig. 26). Funnet fra Høstad var heller ikke tiltenkt en plass i Museets utstillinger i forbindelse med Olavsjubileet i 1930, nettopp på bakgrunn av usikkerhet omkring funnets tidsmessige plassering (Marstrander 1967a:5–6).

Sverre Marstrander var den første som i 1956 fikk utført en ¹⁴C-analyse av funnet. Analysen ga resultatet 420 ± 90 BC (Marstrander 1957:123). Både ”skammelen” og det ene karet i funnet hadde stilistiske elementer som gjorde det naturlig å datere det til bronsealderens periode V, ifølge Marstrander. Den litt for sene dateringen i forhold til bronsealderens periodeinndeling ble derfor forklart med en mulig forsinkelse i bruken av de ulike stilartene lenger nord (Marstrander 1957:123). Dateringen fra 1956 ble senere korrigert til 490 ± 100 BC, og Marstrander konkluderte derfor med at gjenstandene mest sannsynlig ble skåret engang mellom 590 og 390 f.Kr (Marstrander 1967a:28).

Den relativt sene dateringen av funnet støttet oppfatningen om et norsk, og trolig trøndersk, opphav for gjenstandene. I sin samlede framstilling av Høstadfunnet, vektla derfor Marstrander de lokale forutsetningene som lå til grunn for utarbeidelsen av gjenstandene, samtidig som han også erkjente hvordan sørlige impulser hadde satt sitt tydelige preg på gjenstandenes utforming og stiluttrykk. I gjenstandene fra Høstad mente Marstrander å se spor av en treskjærerkunst med røtter tilbake til yngre steinalder. Treskålene var skåret ut for hånd av rikuler og koter, og bar dermed preg av å være utformet innenfor en primitiv håndverkstradisjon, i likhet med kjente neolittiske trekar fra Europa. Mens selve uthulingen av karene pekte bakover i tid, vitnet likevel likheten med dreide trekar samt de utskårne fotringene på karene, om en mer avansert form for treskjæring etter forbilder lenger sør i Europa (Marstrander 1967a:30–34). Det gjorde også ornamentikken på karene samt hjulkorset på skammelen. I de naturalistisk utformede dyrehodene på skammelen mente imidlertid Marstrander å se spor etter østlige impulser, idet dyrehodene hadde store likhetstrekk med dyrefigurene på enkelte neolittiske skiferkniver og økser i Nord-Skandinavia. I lys av likheten med dyrefigurene på gjenstandene fra yngre steinalder, som forestilte bjørner eller elger, var det naturlig å tolke dyrehodene på skammelen som elghoder, og ikke hestehoder, som man tidligere hadde antatt (Rygh 1900a; Gjessing 1943). Ifølge Marstrander kunne dermed Høstadskammelen ses som et eksempel på hvordan fangstkulturens figurative billedspråk hadde blitt videreført og integrert som en viktig del av også bronsealderens visuelle uttrykk

(Marstrander 1967a:26). Det var en oppfatning som var i tråd med kulturdualismen og synet på Trøndelag som en smeltedigel av kulturformer og impulser, hvor jakt og jordbruk fortsatte å leve side om side i bronsealderen, og hvor impulser fra både nord, sør og øst hadde bidratt til å sette et særegent preg på områdets materielle kultur (Marstrander 1955a:26–31).

Først i 2000 ble det foretatt en ^{14}C -analyse av selve skammelen (Grønnesby 2006). Analysen ga resultatet BP 2635 \pm 45, kalibrert til 905–754 BC. Samtidig ble Marstrandens ukalibrerte datering fra 1956 kalibrert til tidsrommet 810–520 BC (Grønnesby 2006:5). Det syntes dermed å være samsvar mellom Marstrandens tidlige datering og den nye fra ”skammelen”. Med de nye dateringsresultatene var det ikke lenger grunnlag for å hevde at det hadde funnet sted en forsinkelse i bruken av stilformer i Trøndelag, slik Marstrander hadde antatt. Tvert imot tydet de nye dateringene på at funnet i sin helhet kunne dateres til periode V (Grønnesby 2006:6).

Datering som Marstrander publiserte i 1957, og som anga en tidfesting av funnet til tidsrommet 590–390 f.Kr, utgjorde imidlertid en middelvei, basert på dateringene av to trestykker fra funnet. Av dateringsrapporten fra 1957 framgår det at den første prøven ble innsendt i juni 1955; den andre først i november 1956. Fragmentet som først ble innsendt for analyse ga resultatet BP 2520 \pm 140, senere omregnet til 560 BC (Nydal et. al. 1957). Når Marstrander valgte å sende inn nok en prøve, kan det ha hatt bakgrunn nettopp i at resultatet antydte en noe senere tidfesting av funnet enn forventet, sett i lys av de stilistiske elementene på skammelen og det ene karet. Dessuten var laboratoriet ved daværende NTH i Trondheim inne i en periode med prøvedrift våren 1956. Høstfunnet var således et av de første funnene fra Vitenskapsmuseets samlinger som ble datert ved bruk av ^{14}C -analyse (Marstrander 1957, 1979). De første prøvene som ble innsendt til laboratoriet for analyse, var funn som man på forhånd hadde en viss formening om alderen på. Når prøven fra Høstad ikke ga forventet resultat, kan det derfor ha vært av interesse å datere en ekstra prøve fra funnet. Analysen av det andre fragmentet, som ga resultatet BP 2380 \pm 140, omregnet til BC 420 i 1957 (Nydal et. al. 1957), synes likevel å ha overbevist Marstrander om funnets datering til overgangen mellom yngre bronsealder og førromersk jernalder. Dermed ble de to dateringene slått sammen til én.

Å operere med en middelvei for de to analyseresultatene, slik Marstrander gjorde, er uproblematisk om fragmentene ble tatt fra samme kar, og også om man antar

at alle gjenstandene i funnet er samtidige. Det er likevel noe uklart hvilke deler av funnet Marstrander hentet sine prøver fra. Marstrander opplyser at to stykker blant fragmentene T 5897 ble brukt som prøver (Marstrander 1967a:28). Trestykkene katalogisert under funnummeret T 5897 utgjør til sammen seks ulike kar, og det framgår ikke av Marstrandens artikkel hvilket ett av dem de to fragmentene tilhørte. Nøyaktig når bestemmelsen og beskrivelsen av de ulike fragmentene i funnet ble gjort er uvisst, men en nærmere beskrivelse av antall kar gis ikke i artikkelen fra 1957, hvor ¹⁴C-analysen av funnet først presenteres. Trolig har derfor sorteringen av de enkelte karene skjedd i forbindelse med publiseringen av funnet i tidsskriftet *Viking* 11 år etter at analysene ble utført. Ordlyden i artikkelen fra 1967 kan tyde på at Marstrander har sendt inn to vilkårlige fragmenter sortert under T 5897.

De noe uklare omstendighetene rundt uttaket av prøvene, men også tidsrommet som forløp mellom innsendelsen av de to prøvene, gjør det vanskelig å sikkert konkludere med at prøvene ble hentet fra ett og samme kar. En slik usikkerhet trenger likevel ikke å ha utgjort et problem for Marstrander. Av Marstrandens argumentasjon for funnets tidfesting framgår det at han har ansett alle gjenstandene i funnet for samtidige. Muligheten for at den noe unge alderen på begge prøver kan ha hatt bakgrunn i at prøvene var tatt fra deler av funnet som var yngre enn skammelen eller karet med meanderborden, vurderes derfor ikke. I stedet forklares den noe uventede og sene dateringen med et lokalt opphav for gjenstandene i funnet. Samme holdning til dateringen av funnet kommer til uttrykk hos Geir Grønnesby, som prøver å innpasse Marstrandens datering med den nye fra skammelen, ut ifra forutsetningen om at funnet i sin helhet kan tidfestes til samme periode av bronsealderen (Grønnesby 2006:6).

Minst 13 gjenstander av tre inngikk i nedleggelsen i Golåsmyra på Byneset, om også de tapte gjenstandene i funnet inkluderes. I likhet med flere depoter av metall fra yngre bronsealder, som har vist seg å inneholde gjenstander av ulik alder (Brøndsted 1939:170, 234; Jensen 1997:152–153, 180–183), kan også et samlet funn med tresaker ha bestått av gjenstander forarbeidet på ulike tidspunkt og av forskjellige personer. ¹⁴C-analyser vil også i mange tilfeller kun angi en datering innenfor et videre tidsrom, og trenger dermed ikke være den best egnede metoden for å påvise mindre aldersvariasjoner innad i et funn som Høstadfunnet. Verken Marstrandens eller Grønnesbys tolkning av dateringsresultatene tar høyde for en slik mulig kompleksitet. Dermed gis et relativt

ensartet bilde av funnet, hvor gjenstandene antas å reflektere én alder, én bruk og ett opphav. Denne tilnærmingen til funnet har også satt sitt preg på diskusjonen som har vært ført omkring den såkalte skammelens funksjon.

9.2.2. Bordoppsats eller hodeskammel?

Karl Rygh, som var den første som publiserte funnet fra Høstad, foreslo at den skjoldformede gjenstanden med fire små føtter kunne ha fungert som en slags bordoppsats. Rygh mente likevel at de utskårne hempene på baksiden ikke syntes forenelig med en slik funksjon (Rygh 1900b). Haakon Shetelig (1930:61, 72), valgte å omtale gjenstanden som en liten krakk (se også Jensen 2002:407), men tolkningen ble kritisert av Marstrander, som mente gjenstandens høyde ville ha gjort den uegnet som sittemøbel (Marstrander 1967a:36–37). Derimot mente han at stykket kunne sammenliknes med hode- eller nakkeskamler som var kjent både fra forhistorisk og nyere tid i ulike deler av verden. Nakkeskamlene hadde til felles at selve brettene hadde en konkav krumning; et trekk som også kunne påvises på ”skammelen” fra Høstad (fig. 50). Riktignok var Høstadskammelen

Fig. 50. ”Skammelens” bakside. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

noe lavere enn de fleste kjente hode- eller nakkeskamlene. Tradisjonen med bruk av nakkeskamler for å skåne oppsatte hårfrisyrer var heller ikke sikkert belagt i Europa, verken i eldre eller i nyere tid (Marstrander 1967a:37–39). I mangel av kjente paralleller har likevel Marstrandens forslag vunnet bred aksept. Med bakgrunn i Marstrandens tolkning og skammelens dekor, mener blant annet Flemming Kaul at skammelen kan ha vært anvendt av særskilt utvalgte personer som på den måten kunne komme i kontakt med guddommelige krefter mens han eller hun sov (Kaul 2009:87–88).

I senere tid har likevel alternative forslag blitt framsatt som forklaring på gjenstandens anvendelse. Med utgangspunkt i hempene på skammelens bakside, har Grønnesby (2006) foreslått at skammelen kan ha vært festet til beltet på kvinnedrakten, i likhet med de store hengekarene og kupaene av bronse, som også foreligger i depotfunn fra samme tid, og som hadde tilsvarende funksjon. Eventuelt mener han at den kan ha vært festet til ryggen av en hest og anvendt ved religiøse seremonier (Grønnesby 2006:6–7).

Thomas Eriksson tolker karene og fatene i funnet som et mobilt mat- og drikkeservice brukt ved rituelle anledninger (Eriksson 2009:185). I den forbindelse foreslår han at ”skammelen” kan ha fungert som et bord som skulle bæres rundt. Har gjenstandene hatt en slik anvendelse, mener han at skålenes fotringer kan ha vært plassert over hjulkorset i midten. Eriksson drar en parallell til ungarske bord av leire fra bronsealderen, som har vært tolket som bærbare altere, og som er av omtrent samme størrelse som ”skammelen” fra Høstad (Eriksson 2009:185). Erikssons forslag, som kommer nær opp mot Ryghs opprinnelige tolkning, har et fortrinn ved at skammelens funksjon knyttes opp mot de øvrige gjenstandene i funnet. Platas konkave form gjør det likevel lite sannsynlig at stykket opprinnelig har vært anvendt til et slikt formål. Fotringene på flere av karene er dessuten av en slik størrelse at de vanskelig kan ha vært plassert i midten av skammelen uten å samtidig komme i berøring med de utskårne dyrekroppene på hver side. I tillegg til krumningen på plata ville det ha skapt et svært ujevnt underlag for skålene.

Grønnesbys forslag er mer tiltalende, fordi det gir en forklaring på de kraftige hempene på baksiden, samtidig som en krumning ikke nødvendigvis ville ha vært unaturlig om stykket var ment å skulle festes på en kvinnekropp. Båret i loddrett posisjon ville også dekoren ha kommet til sin rett. En forbindelse mellom kvinnesmykker og beholdere finner også til dels støtte i nettopp hengekarenes utforming og mulige

funksjon.

Hengekarene av bronse, som foreligger i flere depoter fra yngre bronsealder, antas å ha vært festet i beltet på kvinnedrakten, hvor de skal ha vært plassert på kvinnens rygg (Kristiansen 1974a, 2013). Funn som sikkert kan belyse hvordan karene ble anvendt er imidlertid få, og hengekarenes bæremåte og funksjon er derfor ikke helt avklart (Jensen 2002:393–394; Eriksson 2009:187). Funn av brente bein i et hengekar i en branngrav i Winzlar i Niedersachsen, Tyskland, har ansporet til tanker om en mulig sammenheng mellom hengekar og begravelsesritualer, hvor enken bar restene etter sin mann rundt på ryggen som en del av sorgprosessen (Goldhahn 2007:223 med anført litt). Eriksson på sin side, har påpekt likhetstrekkene mellom hengekar og samtidige kar av keramikk. Han mener at hengekarene kan ha vært anvendt både som beholdere samt prydelser på kvinnedrakten, og at nettopp denne forbindelsen kan ha hatt sammenheng med at kvinnen skal ha spilt en viktig rolle i utøvelsen av drikkeritualer i yngre bronsealder (Eriksson 2009:187–188).

Om skammelen har vært festet til enten en kvinne- eller en dyrekropp ved hjelp av reimer tredd gjennom hempene, burde likevel en kropp i bevegelse ha skapt friksjon, og satt spor i form av slitasje på innsiden av hempene. En slik slitasje kan ikke påvises på ”skammelen”. Det kan også stilles spørsmål ved nødvendigheten av fire små føtter på baksiden om gjenstanden var tiltenkt en slik funksjon. Skammelen samt skålene og fatene fra Høstad synes dermed ikke å kunne innpasses i gruppen av såkalte kvinnelige depoter fra yngre bronsealder, selv om kombinasjonen kvinnesmykker og kar er kjent i depoter fra yngre bronsealder, først og fremst i Sør-Skandinavia og på Kontinentet (bl.a. Hänsel & Hänsel 1997; Eriksson 2009:186–187). Heller ikke Grønnesbys tolkning synes dermed å gi en fullgod forklaring på gjenstandens funksjon.

9.2.3. Sammenfattende diskusjon

Vektleggingen av funnets alder og skammelens funksjon i tidligere forskning, har nær sammenheng med tolkningen av funnet i sin helhet, hvor offerteorien ligger i bunn. Det rituelle aspektet er ikke et hovedanliggende i Marstrandens artikkel, hvor presentasjonen av funnet samt klargjøringen av dets tidsmessige plassering tillegges størst vekt. Likevel får hans tolkning av funnet som en offernedleggelse også vesentlig betydning for hans

diskusjon omkring øvrige forhold ved funnet. Marstrander ser blant annet for seg at karene kan ha inneholdt mat da de ble nedsatt i myra som en offergave til høyere makter (Marstrander 1967a:39–40). Ved at nedleggelsen tillegges sentral vekt i forståelsen av funnets karakter, rettes fokus inn mot det korte tidsperspektivet – selve nedleggelsen. Det får ikke bare som konsekvens at én datering anses som tilstrekkelig for å datere funnet i sin helhet. Med et slikt perspektiv får karene og fatene i funnet også en betydning først og fremst som beholdere for den egentlige offergaven, med andre ord innholdet i karene, mens øvrige aspekter knyttet til karenes bruk nedtones.

Ved at karenes og fatenes historikk anses for å være av sekundær betydning, blir det lite interessant å se nærmere på en mulig sammenheng karene og fatene imellom. Dermed blir heller ikke karene og fatene et viktig ledd i argumentasjonen omkring skammelenes funksjon. Tolkningen av skammelen som en hodeskammel hos Marstrander, bygger derfor kun på en vurdering av skammelenes form. Ved at gjenstandene betraktes som atskilte komponenter innen ett og samme funn, blir imidlertid skammelen tolket løsrevet fra den kontekst den engang inngikk i. For Marstrander blir det da også vanskelig å forklare hvorfor en hodeskammel skal ha inngått som ledd i en slik nedleggelse (Marstrander 1967a:40).

Marstrandens oppsplitting av de ulike elementene i funnet har satt sitt preg også på senere forskning omkring funnet. Blant annet har skammelen, som ikke lar seg forklare på samme opplagte vis som karene og fatene, blitt stående som den av gjenstandene i funnet som funnet tolkes ut ifra. Grønnesby tar for eksempel utgangspunkt i skammelen når han hevder at både skammelen og karene i funnet kan ha hatt sammenheng med ritualer knyttet til kvinner (Grønnesby 2006:7). Grønnesbys antakelse om at kvinner skal ha vært involvert i ritualet på en eller annen måte, bygger likevel for en vesentlig del på innholdet i øvrige depoter fra yngre bronsealder med såkalte ”kvinnesaker”, og ikke på en samlet gjennomgang av gjenstandenes funksjon. Hos Kaul (2009), som diskuterer skammelenes funksjon i lys av den utskårne dekoren og dens symbolikk, blir riktignok karene nevnt, men uten at de får betydning for den videre diskusjonen omkring skammelenes anvendelse. Kaul unnlater også å komme nærmere inn på ikonografien på de øvrige gjenstandene i funnet. Dermed blir også skammelenes ikonografi tolket løsrevet fra funnet for øvrig.

9.3. Høstadfunnet – et handlingsorientert perspektiv

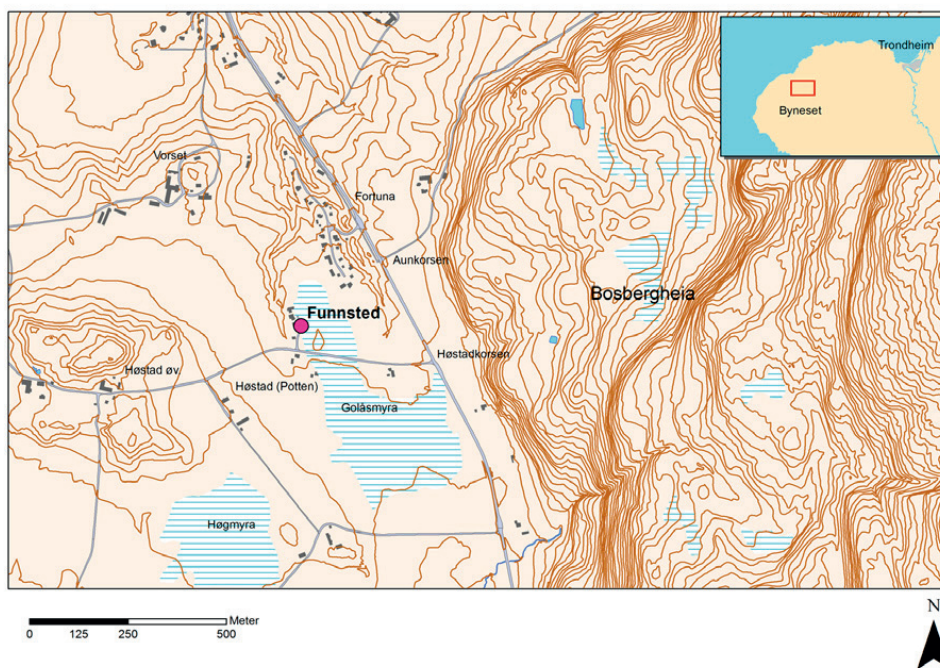
I mitt overblikk over tidligere tolkninger av Høstadfunnet, har jeg villet vise hvordan offerteorien, mer eller mindre bevisst, har kommet til å spille en vesentlig rolle i tolkningsprosessen, og dermed også fått stor innvirkning på vår kunnskap om funnet. Et slikt perspektiv anlegger et forholdsvis ensidig syn på funnet, hvor selve nedleggelsen får fortrinn framfor øvrige handlinger. Dermed utnyttes kun en svært begrenset del av den informasjonen som funnet rommer.

I min analyse av funnet vil jeg se nærmere på også tiden før nedleggelsen, for om mulig å få et mer sammensatt bilde av hendelsene som utspant seg på Byneset og ved Golåsmyra i yngre bronsealder. Analysen har dermed som mål å belyse funnet i et lengre tidsperspektiv. For å bedre få innblikk i de ulike handlingene knyttet til funnet som kan ha vært av betydning for gjenstandenes deponering, vil jeg vektlegge aspekter knyttet til både utskjæringen av gjenstandene (9.3.2.), men også gjenstandenes anvendelse og sosiale kontekst (9.3.3.). Som en viktig brikke i forståelsen av både nedleggelsen samt funnets karakter inngår også funnets tidsmessige plassering, og funnets datering vil diskuteres med bakgrunn i nye ¹⁴C-analyser av gjenstandene (9.3.4.). Med utgangspunkt i de nye dateringene av funnet, og med bakgrunn i informasjonen som framkommer av undersøkelsen av de ulike leddene i funnets biografi, presenteres deretter et mer overordnet bilde av de handlingene funnet gjenspeiler (9.3.5., 9.3.6.). Analysen av funnet tar imidlertid utgangspunkt i det siste leddet i handlingsrekka - deponeringen i Golåsmyra (9.3.1.).

9.3.1. Deponeringen i Golåsmyra

Mens gjenstandene i Høstadfunnet har blitt beskrevet i detalj (Marstrander 1967a, 1980), har funnstedet knapt nok blitt viet oppmerksomhet. Omstendighetene rundt nedleggelsen av tresakene i Golåsmyra er derfor dårlig belyst. Funnstedet er imidlertid kjent, og lar seg lokalisere innenfor et relativt avgrenset område, som i dag ligger på grensen mellom de to gårdene Høstad og Vorset (fig. 51).

For å få informasjon om funnmiljøets karakter på deponeringstidspunktet, men også for å bedre kunne belyse handlingene som fant sted ved myra, ble det hentet opp

*Fig. 51. Funnstedet for depotet fra Høstad.
Illustrasjon: Øyvind Ødegård, NTNU Vitenskapsmuseet.*

en torvsøyle for pollenanalyse fra det området hvor gjenstandene opplyses å være gjort. Uttaket ble gjort sammen med botaniker Thyra Solem ved Vitenskapsmuseet. I alt fem pollenprøver ble tatt ut for nærmere analyse. Prøvene omfattet tidsrommet ca. BC 1270 til ca. AD 760 (Solem 2010, appendix III).

Analysen av 55 cm nivået i søylen, som kommer nær deponeringstidspunktet med en kalkulert alder til ca. 800–600 BC, viser at det var myr på lokaliteten da gjenstandene ble deponert. Det var et landskapsbilde som hadde preget området lenge. I likhet med flere andre myrer rundt Trondheim, deriblant den nærliggende Høstadmyra, hadde Golåsmyra begynt å bygge opp torv allerede ca. 9000 f.Kr, muligens også noe tidligere (Solem 2010:3).

Ut ifra de daterte nivåene på torvlagene i søylen, framgår det at Golåsmyra har vokst i underkant av en meter på funnstedet siden yngre bronsealder (Solem 2010:1). Tresakene opplyses å ha blitt funnet på 1,5 meters dybde, og det tilsier at gjenstandene enten har blitt nedgravd i torv, eller nedsatt i åpent vann på myra. Resultatene av

den botaniske undersøkelsen støtter dermed ikke en utplassering av gjenstandene på myras overflate. Grøfting og torvuttak kan ha ført til at myra har sunket noe siden funntidspunktet, og det utgjør en feilkilde ved vår undersøkelse. Sammenliknet med den raske myrveksten i ytre strøk av undersøkelsesområdet, har imidlertid Golåsmyra vokst relativt sent. Blant annet viser de daterte torvlagene at myra har vokst kun ca. 15 cm i tidsrommet yngre bronsealder – merovingertid (Solem 2010:1). Det er dermed vanskelig å se hvordan den sene myrveksten i Golåsmyra kan ha skapt egnede bevaringsforhold for tresakene, og etterlatt spesielt skammelen i en så god forfatning, om gjenstandene hadde blitt satt ut på myras overflate.

Vår analyse var ikke i stand til å bekrefte åpent vann på lokaliteten på det tidspunktet gjenstandene ble deponert. Det utelukker likevel ikke at gjenstandene kan ha blitt plassert i en mindre vannansamling på myra, idet søylen ble tatt ut på omtrentlig funnsted. Blant annet ble det påvist spor av åpent vann i form av ferskvannsalgen *Botryococcus* på 60 cm nivået i søylen, som riktignok tilhører en eldre fase, med en datering til ca. 1270 BC (Solem 2010:1-2).

Mens deler av Golåsmyra i dag er tett bevokst med granskog (fig. 52, 53), var området i yngre bronsealder preget av en mer lysåpen vegetasjon. Da nedleggelsen av karene og skammelen fant sted, vokste løvskog med bjørk (*Betula*) og or (*Alnus*) i nærheten av myra, og undervegetasjonen her var dominert av bregner og mjødukt. I tilknytning til vegetasjonen rundt myra beitet husdyr. Det viser funn av pollen av både beiteindikatoren engsoleie (*Ranuncula acris*) samt engsyre (*Rumex acetosa*), men også forekomsten av sporer av sopp som lever på dyremøkk (Solem 2010:1–2). Andelen mikroskopisk kullstøv som indikerer menneskelig aktivitet er imidlertid svært lav, og en økning i kullstøvkurven i området kan ikke spores før i merovingertid. Heller ikke spor etter dyrking i form av kornpollen er påvist i dette tidsrommet. Bosetningen i yngre bronsealder samt ved overgangen til førromersk jernalder, ser dermed ikke ut til å ha ligget i umiddelbar nærhet av myra.

Derimot ble det i 1969 gjort funn av kornpollen under analysen av en tilsvarende søyle fra Høstadmyra (Knudsen 1969), som ligger vel 750 meter vest for Golåsmyra (se Solem 2010, appendix III). Ingen ¹⁴C-dateringer foreligger fra denne søylen, men trolig må både de tidligste funnene av kornpollen samt innslag av beiteindikerende planteslag, enten ved overgangen til førromersk jernalder eller noe senere, ses i sammenheng med

*Fig. 52. Den skogbevokste Golåsmyra i nedkant av Bosbergheia. Funnstedet ligger i området like bak det røde, brune og grå huset til venstre i bildet.
Foto: Merete Henriksen.*

*Fig. 53. Oversikt over landskap ved Golåsmyra med gården Vorset og Trondheimsfjorden i bakgrunnen. Funnstedet i høyre billedkant.
Foto: Merete Henriksen.*

en rydningsfase i området i dette tidsrommet (Solem 2010:3). Trolig er det også denne rydningsfasen som kommer til uttrykk gjennom ryddingen av grasmark ved Golåsmyra i tidsrommet rundt ca. 360 f.Kr. Også i denne perioden mangler imidlertid spor etter dyrking ved Golåsmyra, og det er ingen økning i kullstøvkurven i dette området. Sammenholdt med resultatene av analysen fra Høstadmyra, peker dermed de botaniske kildene i retning av at det sentrale bosetningsområdet har ligget lenger mot vest, i retning Trondheimsfjorden, mens området i nærheten av Golåsmyra i nedkant av Bosbergheia trolig har vært et mer marginalt område som ble anvendt til beiting (Solem 2010:2–3).

Golåsmyra, som er en nedbørsmyr, består i overveiende grad av Sphagnum moser, og antas å ha en Ph verdi som ligger rundt 4 (Solem 2010:3). Myra har dermed skapt gode bevaringsforhold for ikke bare gjenstander av tre, men også materiale av animalsk opprinnelse (se kap. 4.2.2.). De gunstige vilkårene for bevaring kommer ikke bare til uttrykk gjennom skammelen i funnet, som er i svært god forfatning, men også gjennom den bevarte lærreima som fremdeles sitter festet til et av karene i funnet. Også det ene karet som ikke ble innlevert til Museet skal ha hatt en hempe av organisk materiale, trolig av hestetagl (Marstrander 1967a:16). Store deler av funnet foreligger imidlertid som fragmenter, og flere av gjenstandene er langt fra komplette. Rygh kunne opplyse om at ingen av gjenstandene ble tatt opp i hel tilstand fra myra, og at fragmentenes forvridde form skyldtes den påfølgende inntørkingen (Rygh 1900a:6). Ifølge Marstrander, som riktignok baserte seg på en langt senere og sekundær kilde, skal gjenstandene ha vært intakte da de kom opp av myra, og ødeleggelsen ha skjedd først senere, da de ble liggende å tørke i sola (Marstrander 1967a:15).

Trolig må fragmenteringen av gjenstandene ses i lys av både Ryghs og Marstrandrs forklaring. Endringen av treets struktur etter flere tusen år i myra kan ha gjort det vanskelig å hente opp gjenstandene uten å samtidig påføre dem skade. Ble fragmentene liggende å tørke i sola i etterkant, ville det ha ført til ytterligere sprekkdannelse. En nærmere undersøkelse av de bevarte fragmentene i funnet viser at de alle har nye bruddflater. Det tyder på at en vesentlig del av ødeleggelsen må ha skjedd som følge av den behandlingen gjenstandene ble utsatt for da funnet ble gjort. Fragmentenes tilstand taler dermed for at karene har vært deponert hele.

Flere arkeologer har sett for seg at fat og kar inneholdt mat eller drikke da de ble deponert, enten i myr eller i vann (bl.a. Becker 1947; Marstrander 1967a, 1980; Johansen

1993:121; Jensen 1997:174). Mens kar fra våtmark ofte gjenfinnes intakte, har det likevel vært vanskelig å sikkert påvise spor etter karenes innhold ved nedsettelsen. Flere kar av keramikk og kleber viser også tegn på å ha vært i bruk forut for deponeringen, og funn av måltidsrester inne i karene kan dermed ha sammenheng med karenes tidligere bruk (Koch 1998:151; Stilborg 2009:167). Det kan derfor være vanskelig å sikkert avgjøre hvorvidt karene ble deponert med innhold eller ikke. Broholm (1949) var tidlig ute med å påpeke at gullkarene fra yngre bronsealder i Danmark ikke hadde blitt nedlagt som offergaver, men i stedet måtte ses som kultrekvisitter anvendt i ritualer som tok slutt (1949:244). Også Eva Koch har påpekt at karene fra yngre steinalder i Danmark kan ha blitt deponert i våtmark som følge av allerede utførte ritualer, som medførte at de ikke lenger kunne eller skulle anvendes (Koch 1998:151). Tilsvarende tanker har vært framført for flere depoter med keramikk fra Wrocław Widawa i Polen (Baron 2012). Depotene, som kan dateres til ca. 700 BC, tolkes som spor etter seremonier på boplassen, hvor karene ble nedlagt etter bruk like før boplassen ble forlatt (Baron 2012:4,16).

Kar av metall fra bronsealderen fra depoter i Sør-Skandinavia og Europa for øvrig, har ofte blitt funnet enten stablet eller nedlagt i større beholdere. Måten de er nedlagt på, innebærer at de ikke kan ha vært fylt med innhold da de ble deponert. Det gjelder blant annet de 12 gullskålene fra Mariesminde på Fyn, som hadde blitt nedlagt i en bronseamfora (Broholm 1946:272–274), men trolig også det store våtmarksdepotet fra Simons Mose på Jylland (Thrane 1962:122). På Kontinentet har flere drikkekar, deriblant det store depotet med bronsekar fra Dresden-Dobritz i Sachsen, blitt deponert på tilsvarende måte (Hänsel 1997:84–85). Stabling av kar er også påvist i enkelte graver fra bronsealderen, blant annet i Store Kongehøj og Guldhøj (Boye 1896:76, 84; Jensen 1998:70–71, 132). Omstendighetene rundt deponeringen av mange kar vitner dermed om at flere kar må ha hatt et meningsinnhold utover den primære funksjonen som beholdere for mat og drikke. Det gjelder ikke bare hele kar, men trolig også fragmenter av kar.

På bakgrunn av keramikk deponert som fragmenter, blant annet i det senneolittiske depotet fra Lockington i Leicestershire, England, har Ann Woodward (2000, 2002) argumentert for at keramikkskår kan ha vært ansett som enten arvestykker eller deler av gjenstander som det på en eller annen måte knyttet seg særskilte minner til. Slike fragmenter kan derfor ha vært ansett som egnet for deponering, og også ha sirkulert i lang tid før de ble nedlagt (Woodward 2000:58–59, 2002:1041–1043). At det også har

ligget en bevisst tanke bak deponeringen av keramikkskår utover et ønske om å kvitte seg med avfall, har også vært foreslått som tolkning for deler av keramikken påvist ved undersøkte våtmarkslokaliteter i Skandinavia (Nilsson & Nilsson 2003:252; Berggren 2007:304; Stilborg 2009).

Et biografisk perspektiv, som åpner opp for å knytte mening til karene gjennom de handlinger og kontekster de engang inngikk i, tegner dermed et mer komplekst bilde av årsakssammenhengen bak nedsettelsen av kar både i depoter og graver. En slik innfallsvinkel reiser også en rekke interessante spørsmål knyttet til deponeringen i Golåsmyra. Ble for eksempel karene og fatene nedlagt samlet, eller skyldes oppsamlingen av kar og fat at stedet ble besøkt ved gjentatte anledninger? Og hva var bakgrunnen for valget av skåler og fat med ulik utforming og størrelse? Kan også karene og fatene i Høstadfunnet ha blitt nedlagt tomme, og hvilken betydning får i så fall en slik erkjennelse for vår forståelse av ikke bare Høstadfunnet men også øvrige funn innenfor den store gruppen av depotfunn? For å få nærmere svar på disse spørsmålene er det nødvendig å gå tilbake til begynnelsen, til den gang skålene og fatene enda ikke hadde vært fylt med verken flytende eller fast innhold, og deponeringen i Golåsmyra ennå lå langt fram i tid.

9.3.2. Treskjærereren

Høstadfunnet er et av få funn fra bronsealderen i Nord-Europa som gir et innblikk ikke bare i hva som opprinnelig må ha eksistert av gjenstander utformet i tre, men som også gjennom sin relativt store samling tregjenstander, utgjør et egnet utgangspunkt for å se nærmere på treskjærerens valg og metoder i formingen av de ulike gjenstandene. En grundig håndverksmessig analyse av et funn som Høstadfunnet rommer sannsynligvis stoff nok for en egen avhandling, og min undersøkelse vil av den grunn måtte bli av begrenset omfang. I analysen av treskjærerens arbeid vil jeg derfor vektlegge utvalgte aspekter ved selve forarbeidelsen som jeg oppfatter som relevante for å belyse funnets betydning i relasjon til nedleggelsen.

Både valg av råstoff, utforming men også nedlagt tidsbruk, er nært forbundet med den aktuelle gjenstandens tiltenkte bruk. Foruten å belyse viktige trekk ved framstillingen av en gjenstand og den håndverkstradisjon utformingen av gjenstanden foregikk innenfor, kan derfor en analyse av kunnskap- og ferdighetsnivå være med på å gi økt innsikt i

den betydning gjenstandene i funnet fikk også mens de var i bruk. Kjennskap til de ulike handlingssekvensene involvert i en gjenstands tilblivelse, dets *Chaine operateire* (Lemonnier 1992), inngår dermed som en viktig brikke også i forståelsen av avslutningen av gjenstandenes ”liv” – deponeringen i Golåsmyra.

Foruten skammelen, består Høstadfunnet av i alt 10 bevarte kar og fat av tre. Flertallet av karene er framstilt av bjørk (*Betula*), og er skåret ut av rikuler eller koter (Marstrander 1967a), dvs. de knoppformede utvekstene som av og til kan ses på bjørka (fig. 54). Et av de mindre karene i funnet (T 5897/2) er trolig skåret ut av rota (Marstrander 1967a:9), mens skammelen og det minste fatet (T 5896) har blitt formet av emner langt ute i stammen (pers. komm. Boni Wiik 06.12.10). Også andre treslag foreligger i funnet. Ett av karene er av hegg (*Prunus padus*), og i utskjæringen av det største fatet (T 5894) har man valgt bartre, trolig furu (*Pinus*).³

Valget av tresort i forarbeidelsen av gjenstandene i funnet har trolig ikke vært tilfeldig. Ulike tresorter har forskjellige egenskaper både når det gjelder hardhet, elastisitet, lukt og farge, samtidig som de forskjellige bestanddelene av treet har kvaliteter som gjør dem egnet til ulike formål (Risør 1967). I tillegg til tilgjengelighet, er derfor valg av tresort og emne avhengig av både hva som skal skjæres og i hvilken grad gjenstanden skal dekoreres, men også av hvilke egenskaper man ønsker den ferdige gjenstanden skal ha. Samtidig kan også teknologisk nivå ha innvirkning på hva som foretrekkes av emner i hvert enkelt tilfelle.

Veden i bjørka er seig og elastisk, og har også en homogen struktur, som i utgangspunktet gjør den svært godt egnet til treskjæring (Risør 1967:46–47; Bigton & Odden 2000:11,33). Strukturen i rikuler og koter er derimot ujevn. Den krøllete strukturen bidrar imidlertid til å binde fibrene i treet sterkt sammen. Gjenstander skåret av slike emner tåler derfor å bli utsatt for fukt og tørke gjentatte ganger (pers. komm. Boni Wiik 20.12.2010). Bjørka avgir heller ingen lukt, og inneholder også stoffet *Betulin*, som har en bakteriehemmende virkning. Rikuler og koter av bjørk samt øvrige deler av bjørka, egnert seg derfor godt som emner til framstilling av beholdere for mat og drikke. Rikuler eller koter har i tillegg den fordelen at de i utgangspunktet har en tilnærmet rund form. Dessuten

³ Ifølge Marstrander skal fatet ha vært skåret av bjørk. Fatets grove og godt synlige årringer sannsynliggjør imidlertid at fatet er av bartre, trolig furu. Vurderingene bygger på uttalelser fra treskjerer Boni Wiik, Handverksskolen på Hjerleid, Dovre, samt botaniker Thyra Solem, NTNU Vitenskapsmuseet.

Fig. 54. Rikule på bjørk. Foto: Merete Henriksen.

skaper strukturen i enkelte rikuler en dekorativ effekt i form av flammer i treverket når rikula hules ut og pusses. Bjørk er da også det treslaget som oftest har vært anvendt til uthuling eller dreining av drikkekar av tre i nyere tid i Norge (Gjærder 1975:15).

Kar av bjørk som trolig har vært anvendt til mat og drikke er også påvist i graver fra forhistorisk tid, deriblant i den velutstyrte grava fra Veiem i Grong, Nord-Trøndelag (Farbregd 1979). Grava, som inneholder det første sikre eksemplet på dreide kar fra Midt-Norge, er fra folkevandringstid, og dermed fra et langt senere tidsrom enn Høstadfunnet. Funnet gir likevel et interessant innblikk i hvordan det tidlig må ha eksistert en bevissthet omkring hvordan enkelte tresorters egenskaper best kunne utnyttes. Tregjenstandene i funnet, som omfatter blant annet kar, skjold, bue, pilspisser og sverdslire, er forarbeidet av ulike treslag, både bjørk, eik, lind og barlind, tilpasset de ulike gjenstandenes bruk (Farbregd 1979:34–36).

Det bevarte materialet av tre fra bronsealderen i Midt-Norge gir ikke grunnlag for en tilsvarende innsikt i bakgrunnen for ulike materialvalg. Tre har likevel vært et lett tilgjengelig råstoff til alle tider i området, og en må derfor kunne anta at den kunnskapen som kommer til uttrykk gjennom grava på Veiem, bygger på langt eldre tradisjoner. Blant

annet må trolig anvendelsen av never i beholdere, ikke bare i Midt-Norge men også i øvrige deler av Europa i yngre steinalder og bronsealder (bl.a. Ward et.al. 1996; Jensen 1998; Therkorn 2008; se også kap. 5), tilskrives kunnskap om bjørkas og neverens fordelaktige egenskaper. Det er derfor nærliggende å se valget av bjørk i et flertall av karene samt det ene fatet i Høstadfunnet, i sammenheng med gjenstandenes tiltenkte bruk i forbindelse med konsumering av mat og drikke.

Hegg synes ikke å være et like opplagt valg som emne for mat- og drikkekar, idet trevirket skiller ut en sterk og litt bitter lukt (Fægri 1970:239). Denne lukta forsvinner imidlertid ved tørking (Skard 2002:96). Veden i hegg er også både lett, seig og sterk, og har i nyere tid vært anvendt en del til dreining. I sjeldne tilfeller opptrer også rikuler på hegg, som kan hules ut til kar (Nedkvitne og Gjerdåker 1999:49–53). Det bevarte fragmentet i Høstadfunnet er imidlertid for lite til å med sikkerhet si hvor på treet emnet til karet har vært tatt ut. Det har også vært vanskelig å stadfeste hvor emnet til det største fatet, som trolig er laget av furu, har vært tatt ut fra. Furu er for øvrig det treslaget som oftest har vært anvendt til treskjæring i Norge i nyere tid (Bigton & Odden 2000:32).

Mens et flertall av karene er hulet ut av rikuler, består både det mindre fatet i funnet, men også skammelen, av flaskved (pers. komm. Boni Wiik 20.12.10), dvs. tangentialt skåret virke (fig. 55). Mens en innhøsting av rikuler på bjørka kan foretas uten at bjørka får varige mén, vil derimot fjerning av en del av den ytre stammen uten at treet felles, påføre treet alvorlige skader. Også i bronsealderen, som i nyere tid, må bjørka ha vært ansett som en viktig ressurs. Foruten anvendelsen av never som materiale til kar, vitner

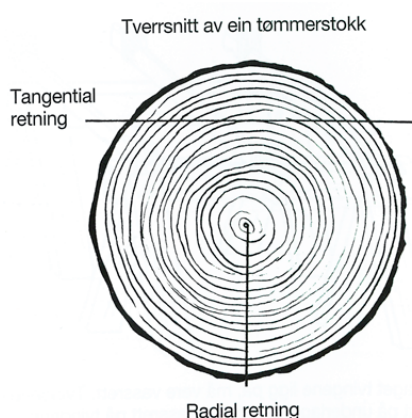

Fig. 55. Radial og tangential retning på en tømmerstokk. Etter Bigton & Odden 2000, fig. 2.18.

blant annet forekomsten av tjære blant annet i massen fra neverkaret fra Austrått samt i flere av harpikskakene fra bronsealderen i Skandinavia, om at man tidlig må ha vært klar over mulighetene som lå i anvendelsen av bjørka som nyttetre, også utover bruken av trevirket til brensel (se også kap. 5). Mot en slik bakgrunn, er det ikke urimelig å se for seg at uttaket av emnene til både det ene fatet samt skammelen har funnet sted i forbindelse med en annen virksomhet som hadde til hensikt å utnytte trevirket til et bestemt formål, og hvor man enten felte treet eller utnyttet et rotveltet tre. Bakgrunnen for valget av flaskved kan dermed ha hatt sammenheng med omstendighetene som uttaket av emnene foregikk under.

Trearbeid i bronsealderen er generelt et lite belyst tema i Skandinavia, og vi vet derfor lite om hvilke metoder man anvendte for å redusere en stamme til egnet plank og emner. Et sideblikk til folkegrupper som fremdeles praktiserer håndverk ved hjelp av tradisjonelle håndverksmetoder, kan likevel gi en pekepinn om også bakgrunnen for de valg vi ser spor av hos bronsealderens håndverkere. Mokenfolket i Thailand,⁴ som har ivaretatt svært gamle tradisjoner blant annet i forhold til båtbygging, tar f.eks ut ved til brensel ved å hugge spor i tømmerstokker på tvers, for deretter å brette opp biter mellom de hogde sporene (pers. komm. Boni Wiik 28.02.2011). Kan også uttaket av emnene til fatet og skammelen ha foregått på en slik måte? Og kan en slik framgangsmåte ha hatt sammenheng med anvendelsen av økser med liten egg? Om så har vært tilfelle, kan muligens valget av flask ses i forbindelse med et ønske om å få hentet ut store og brede nok emner på en relativ enkel måte. I motsetning til en del andre tresorter, hvor kantveden foretrekkes for treskjæring, er også flaskved av bjørk nesten like lett å skjære i som kantveden (Bigton & Odden 2000:13). Trolig ville derfor ikke en erfaren treskjærer ha hatt problemer med å skjære ut dekoren på skammelen av et slikt emne.

I motsetning til bronse- og flintsmedens produkter, har treskjærerens arbeid i bronsealderen etterlatt få spor. Følgelig vet vi også lite om dette håndverkets omfang og håndverksmessige nivå i bronsealderen. Med utgangspunkt i at tre har vært et lett tilgjengelig råstoff, må en likevel kunne anta at treskjæring har vært et både allment utbredt samt høyt utviklet håndverk over store deler av Skandinavia. Trolig må også en vesentlig andel av kar og fat anvendt ved inntak av mat og drikke ha vært laget av tre,

⁴ www.moken-projects.com

selv om det som oftest er keramikk som bevarer i arkeologiske kontekster (Eriksson 2009:184–185). I vurderingen av kvaliteten på et utført håndverk utgjør tilgjengelighet på råstoff, og dermed muligheten til å opparbeide nødvendige ferdigheter, en viktig faktor. Selv om anslått tidsbruk i utformingen av en gjenstand også kan gi en indikasjon på hvordan gjenstandene ble verdsatt mens de var i bruk, må likevel anvendt tid ses i lys av blant annet den håndverkstradisjon gjenstandene ble utformet innenfor (Dobres 2001:59).

Som påpekt av Marstrander (1967a), er trolig karene og fatene i Høstadfunnet skåret ut for hånd. I forbindelse med analysen av funnet i dette arbeidet, ble gjenstandene undersøkt med tanke på å påvise eventuelle spor etter dreining, blant annet med tanke på mulige aldersforskjeller innad i funnet. Slike spor har ikke latt seg påvise med sikkerhet. Om enkelte av karene eller fatene i funnet var dreide, ville de likevel utgjøre svært tidlige eksempler på anvendelsen av dreiebenken i Skandinavia. Etter det jeg kjenner til, foreligger de eldste bevarte eksemplene på dreide kar av tre fra Skandinavia først i Hjortspringfunnet fra ca. 350 f.Kr (Randsborg 1995). Karene her er trolig av skandinavisk opprinnelse, men muligheten for at karene representerer import kan ikke fullstendig utelukkes (Randsborg 1995:33–36). At enkelte av karene i Høstadfunnet er skåret for hånd, framgår for øvrig av utførelsen av blant annet meanderborden på det ene karet (T 5893), men også av den ujevne linjeføringen i dekoren på det største karet i funnet (T 5895). I den videre analysen av funnet vil jeg derfor ta utgangspunkt i at karene og fatene er skåret for hånd.

Karene i Høstadfunnet har trolig vært skåret i to omganger, slik også dagens treskjærere huler ut tilsvarende kar, ved å først hule ut det meste av karene mens treet fremdeles er rått, for deretter å gjøre finskjæringen etter at trevirket har tørket. En slik framgangsmåte har flere fordeler. Det er langt enklere å fjerne mye materiale mens trevirket er rått. Samtidig forhindrer man at trevirket sprekker. Når veggene i karene er såpass tynne, går også tørkingen hurtigere (pers. komm. Boni Wiik 20.12.2010). Selv om man på denne måten ville ha spart tid både med selve utskjæringen, men også i forhold til den forutgående tørkeprosessen, må likevel utskjæringen av karene for hånd ha vært en langt mer tidkrevende oppgave enn om de samme karene hadde blitt utformet ved hjelp av dreining. Karene i Høstadfunnet har også svært jevne godstykkelser, som varierer fra ca. 1–1,3 cm i det største karet (T 5895), til i underkant av 1 cm i de mindre karene eller

skålene.

Til tross for at arbeidsinnsatsen dermed kan synes stor, sett med dagens øyne, må likevel dette ha vært den vanlige måten å framstille trekar på forut for anvendelsen av dreiebenken. De fleste av karene i funnet har også en relativt enkel utforming, uten utstrakt bruk av dekor (fig. 56). Det forseggjorte arbeidet som utførelsen av karene i Høstadfunnet gir inntrykk av, kan dermed like gjerne være uttrykk for et høyt utviklet ferdighetsnivå med bakgrunn i en svært lang treskjærertradisjon. Blant annet vitner et trekar fra Sund i Leirfjord, Nordland (F106, fig. 57), om at forutsetningene for karene og fatene i Høstadfunnet har langt eldre røtter. Karet fra Sund, som i likhet med flertallet av beholderne i Høstadfunnet har en utskåret fotring under bunnen, har blitt datert til tidsrommet 1286–1031 cal. BC (2960 ± 40 BP, TUA-7460).

Trolig må vi se for oss at enkle kar og fat av tre, som utgjør hovedbestanddelen av gjenstandene i Høstadfunnet, kan ha vært i allment bruk som mat- og drikkekar i bronsealderen i Midt-Norge. Blant annet har det minste fatet i funnet store likhetstrekk med fragmentene av et trefat funnet ved undersøkelsene av klebersteinsbruddet ved Bubakk, Kvikne (Skjølsvold 1969:208). ¹⁴C-analyser av tre fra bruddet, men også sporene etter mulige uttak av klebersteinsformer til støping av bronsegjenstander, antyder at aktiviteten her kan gå tilbake til yngre bronsealder (Østerås 2004:18–19; Goldhahn 2007:133–134).

Mens flertallet av fat og kar i funnet ikke trenger å ha skilt seg vesentlig fra kar og fat i daglig bruk, står likevel karet med meanderborden i en klasse for seg (fig.58). Med sin fint innrissede dekor under munningskanten, må utskjæringen av dette karet ha krevd atskillig mer arbeidsinnsats enn de øvrige skålene i funnet, som har dekor kun i form av enkle sirkler enten under selve fotringen, innenfor fotringen eller på selve munningskanten. I tillegg har karet vakre flammer i treverket, som ikke er framtrædende i samme grad i de andre karene i funnet. Selv om utskjæringen av karet med meanderborden trolig har krevd ferdigheter av treskjæreren utover det som var nødvendig i utformingen av de øvrige karene, er det ikke i teorien noe i veien for at en og samme person kan ha stått bak utformingen av alle kar. Forskjellen kan ha ligget i at anledningen og/eller personen karet ble skåret for tilsa en annen og mer utførlig dekor.

For øvrig skiller de enklere karene seg noe fra hverandre både i valg av dekor samt utforming. Et mulig ønske om likhet i dekor kommer til uttrykk gjennom de to karene i

Fig. 56. Flertallet av skålene i Høstadfunnet er av en relativt enkel karakter. En av dem, T 5897/1, er også uten fotring. Skåla har en diameter på 11 cm. Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.

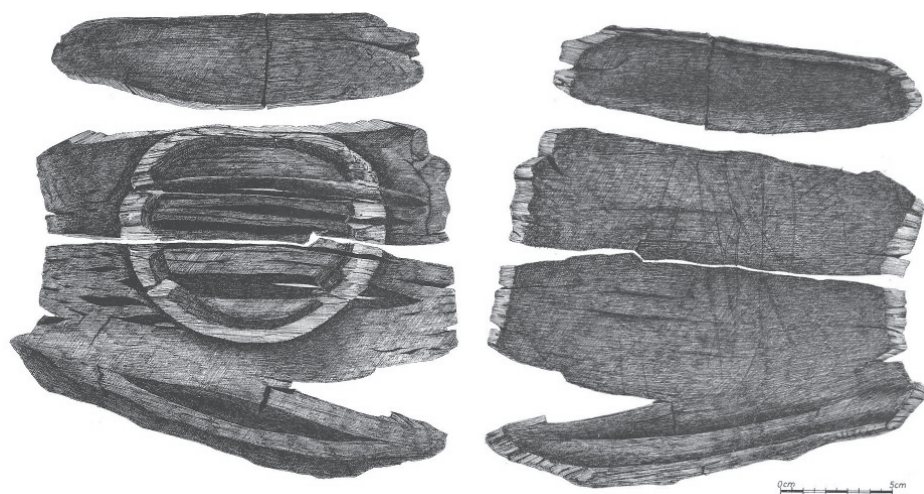

Fig. 57. Fatet fra Sund i Leirfjord, Nordland, fra periode III. Bunnen av fatet til venstre. Fatet har hatt en lengde på minst 20 cm. Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.

*Fig. 58. Karet med meanderborden, T 5893. Karet, som har en diameter på 18 cm, har i dag en uregelmessig form, men kan ha vært rundere da det var i bruk.
Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.*

funnet med utskårne riller på munningskanten (T 5897/3, 5897/4). Også det store karet T 5895 har en tilsvarende rille under fotringen. Mens flertallet av kar og fat i funnet har vært utstyrt med fotring, mangler imidlertid dette trekket ved karet T 5897/1 (fig. 56). Trefragmentet med den bevarte lærsnora skiller seg også ut ved å være sterkt bølget. Trolig har bølgeformen vært et karakteristisk trekk ved karets opprinnelige form.

Hvorvidt karene, fatene og skammelen har vært skåret ut med redskaper av stein eller metall, eventuelt en kombinasjon av ulike redskaper, er usikkert. Det er derfor noe uklart i hvilken grad tilgjengelig verktøy kan ha virket inn på både tidsbruk, men også kvaliteten på det utførte arbeidet. Verktøyspor er bevart over hele flata på skammelens baksida. En tolkning av sporene krever imidlertid en grundig dokumentasjon, kombinert med eksperimentering av ulike verktøy (se bl.a. Sands 1997; Taylor 2001). En slik omfattende undersøkelse har ikke vært mulig i forbindelse med analysen av funnet i dette arbeidet. Forskjeller i materialvalg i gjenstandene i funnet, kan imidlertid ha krevd ulike

redskap tilpasset de ulike tresortenes egenskaper. Blant annet er hegg hardere å skjære i enn både furu og bjørk. Bjørk er også hardere enn furu, som trolig er den tresorten som er representert i det største fatet i funnet.

Valg av ulikt materiale reiser interessante spørsmål knyttet til kvaliteten på den utskårne dekoren på deler av gjenstandene i funnet. Både på skammelen, men også det største fatet, T 5894, inngår konsentriske sirkler som et sentralt element i dekoren. Fatet har konsentriske sirkler både på munningskanten samt under bunnen, mens skammelen har sirklene plassert i sentrum. En sammenlikning av sirklene på kanten av fatet og på skammelen åpenbarer likevel tydelige forskjeller i kvaliteten på det utførte arbeidet. Mens sirklene på fatet framstår som svært jevne, er ikke sirklene på skammelen skåret med samme presisjon. Under forutsetning av at fatet er av furu, må det ha vært lettere å skjære inn sirklene på fatet enn på skammelen, som er laget av flaskved av bjørk. Til dels kan dermed materialvalg ha hatt innvirkning på det ferdige resultatet. Samtidig kan også andre faktorer ha vært av betydning for selve utførelsen. De to gjenstandene kan ha blitt skåret av ulike personer, med ulikt redskap, eller på ulikt tidspunkt i en treskjærers læringskurve.

Små unøyaktigheter og feilskjær er likevel et gjennomgående trekk ved den utskårne dekoren på skammelen. Hestekroppene på hver side har noe ulik tykkelse, og er også plassert med ulik avstand fra de konsentriske sirklene i midten. Disse små avvikene endrer likevel ikke inntrykket av komposisjonen på skammelen som i hovedsak symmetrisk. Det gjør derimot de innrissede linjene som danner korset i midten av de konsentriske sirklene. Korset, som består av tre vannrette og tre loddrette linjer, er plassert skjevt i forhold til sirklene og komposisjonen for øvrig. De loddrette linjene er også både bredere og dypere risset enn de vannrette (fig. 59). Ikke bare de konsentriske sirklene i sentrum av skammelen, men også linjene som følger konturen av dyrekroppene på hver side, er svært ujevne både i bredde og dybde. På selve dyrekroppene er de innskårne linjene enkelte steder så tynne og grunne at de ikke framstår som stort mer enn riss (fig. 60, 61). Ved utskjæringen av de konsentriske sirklene har kniven sklidd ut, og laget en tynn linje fra partiet med sirklene i retning den ene dyrekroppen. I nedkant av mulene på hvert av de fire hestehodene er det også godt synlige spor etter føringen av kniven. Den ene hestekroppen er videre pusset eller slipt, mens tilsvarende operasjon ikke har vært utført på den andre (Henriksen & Pawel 2010; fig. 60, 61).

Fig. 59. De konsentriske sirklene i sentrum av skammelen med det skjevt plasserte trådkorset. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Skammelen har dermed et noe “uferdig” preg. Til tross for den åpenbart nøye uttenkte komposisjonen, har man verken sluttført påbegynte operasjoner, eller gjort forsøk på å skjule spor etter knivarr eller feilskjær. Det kan dermed synes som om man ikke har etterstrebet samme grad av perfektjon på skammelen som på en del av de andre dekorerte gjenstandene i funnet, noe allerede Capelle (1980:17) påpekte i sin beskrivelse av skammelens dekor. Det antyder muligens at betydningen av skammelens dekor først og fremst lå i selve komposisjonen, og det den symboliserte (for en tolkning av symbolikken, se bl.a. Kaul 2004, 2009; kap. 9.4.).

De små feilskjærene som i dag er synlige på skammelen, kan likevel ha vært mindre framtrædende om skammelen ble påført et dekkende stoff som et ledd i overflatebehandlingen etter at treskjæringen var fullført. For å forhindre sprekkdannelse, har trolig gjenstandene i funnet vært innsatt med en impregnering i form av olje eller fettstoff, både før bruk og med jevne mellomrom mens de var i bruk. Myra har fjernet alle synlige spor etter en slik etterbehandling på karene og fatene. Ved undersøkelsen av skammelen, ble det imidlertid påvist rester av et krakelert svart stoff, som var best bevart

Fig. 60 og 61. Knivarrene ved enden av mulene på hestehodene. Den utskårne linjen på hestenakken på bildet over (fig. 60) er svært smal og grunn. Merk også den ulike overflatebehandlingen på de to hestekroppene. Den øverste (fig. 60) er slipt eller pusset, hestekroppen på bildet under (fig. 61) har ikke fått tilsvarende behandling. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

i fordypningene i dekoren, først og fremst i partiet mellom hestehodene og hestehalsene, men også i de konsentriske sirkelene i midten (Pawel 2010a, se appendix III). Svake spor etter det samme stoffet også andre steder på skammelens overside, viser at stoffet trolig har dekket hele overflata på skammelen.

For om mulig å få informasjon om stoffets funksjon i relasjon til skammelen, ble prøver av stoffet innsendt for analyse ved Institutt for kjemi ved NTNU (Fanta 2011, se appendix III). Prøvene ble analysert ved hjelp av GC/MS (Gas Chromatography-Mass Spectrometry). Analysen viste spor av mettede fettsyrer i form av palmitin-, stearin- samt myristinsyre. Mettede fettsyrer vil ofte kunne påvises i denne typen analyser av arkeologisk materiale, idet umettede fettsyrer nedbrytes langt hurtigere. Fraværet av umettede syrer trenger dermed ikke innbære at slike ikke opprinnelig var til stede (pers. komm. Fanta 04.04.2011). I tillegg inneholdt prøvene komponenter som ikke lot seg identifisere med den anvendte analysemetoden (Fanta 2011). Av den grunn må konklusjoner dratt på bakgrunn av analyseresultatene bli svært usikre. Forekomsten av mettede fettsyrer gir likevel en forsiktig antydning om tilstedeværelsen av animalsk fett (pers. komm. Fanta 04.04.2011).

Under forutsetning av at animalsk fett har utgjort en viktig bestanddel av det svarte stoffet, kan stoffet ha havnet på skammelen av ulike årsaker. Om skammelen har vært anvendt som et bord, slik Eriksson (2009) foreslo (se kap. 9.2.2.), kan fettstammen fra matrester. Det kan forklare hvorfor stoffet i hovedsak synes å ha vært konsentrert til skammelens forside. Den manglende slitasten på skammelens overflate gjør det likevel tvilsomt om skammelen kan ha hatt en slik funksjon. En anvendelse av skammelen som et bord ville trolig ha krevd rengjøring etter bruk. Forskjellen i overflatebehandlingen av de to hestekroppene på hver side som fremdeles kan observeres, samt de synlige sporene etter selve utskjæringen i form av knivarr, gir derimot inntrykk av en gjenstand som har inngått i handlinger hvor overflata ikke ble utsatt for håndtering som etterlot vesentlige spor. Såfremt den ikke ble nedlagt nyskåret, underbygger dermed ikke sporene på skammelen Erikssons tolkning. Små dråper av det svarte stoffet kan også ses på baksiden av skammelen. Dråpenes plassering viser at stoffet har rent nedover baksiden i retning de utskårne føttene. Det kan tyde på at stoffet har vært påført skammelens forside mens den stod plassert på høykant. Dråpene antyder videre at stoffet har hatt en relativt flytende konsistens. Det gjør det nærliggende å tenke på en eller annen form for

impregnering. Blant annet har fåretagl og fløte vært anvendt som impregnering av tre i nyere tid. Skammelens svært gode bevaring taler da også for at den trolig har vært innsatt med et beskyttende stoff. Animalsk fett kan videre ha inngått som bindemiddel i maling eller pigment, som blant annet har blitt påvist på metallgjenstander, husurner men også husvegger fra bronsealderen i Skandinavia (se bl.a. Goldhahn 2008). Kan dekoren på skammelen ha vært påført farge? Og kan skammelens noe “uferdige” preg til dels ha hatt sammenheng med at knivarr, feilskjær og manglende sliping uansett ikke ville framstå som vesentlige når skammelen ble dekket med enten impregnering eller pigment?

En nærmere stadfesting av det svarte stoffets kjemiske bestanddeler, og dermed også et sikrere svar på hvordan og hvorfor det endte opp på skammelen, krever mer omfattende undersøkelser i form av isotopanalyser (Fanta 2011). Slike analyser har det dessverre ikke vært mulig å foreta innenfor dette prosjektets rammer. Både den noe grovt utskårne dekoren på skammelen, det svarte stoffet påvist på skammelens forside, den flotte skåla med flammer i treverket og vakkert utskåret meanderbord, forskjellen i kvalitetsmessig utførelse mellom enkelte av gjenstandene i funnet, men også den noe ulike utformingen av kar og fat, kan likevel ikke forstås uten å først se nærmere på den kontekst fatene og karene inngikk i mens de var i bruk.

9.3.3. Sammenkomsten

Både materialvalg og utforming, men også sammensetningen av fat og kar, gjør at jeg velger å tolke samlingen av beholdere i Høstadfunnet som et uttrykk for spising og drikking. Høstadfunnet føyer seg dermed inn i rekken av flere større og mindre samlinger av kar, fat, kopper og drikkehorn fra graver og depoter fra bronsealder og tidlig førromersk jernalder i Sør-Skandinavia og Europa for øvrig, som vitner om betydningen av først og fremst drikke i ulike rituelle kontekster (bl.a. Thrane 1963, 1966, 1975, 1984; Kossack 1964; Dietler 1990; Jacob 1995; Krausse 1996; Hänsel 1997; Sherratt 1997; Arnold 1999; Koch 2003; Nielsen et. al. 2005; Eriksson 2009).

De bevarte beholderne av tre i Høstadfunnet utgjør til sammen 10 kar og fat av ulik størrelse. Tre av beholderne i funnet skiller seg ut ved å være relativt store. Det gjelder blant annet det ene fatet i funnet, med et tverrmål på ca. 48 cm (fig. 62). Fatet framstår i dag som tilnærmet ovalt, men trolig skyldes denne formen krympinger i treet. Fatet kan

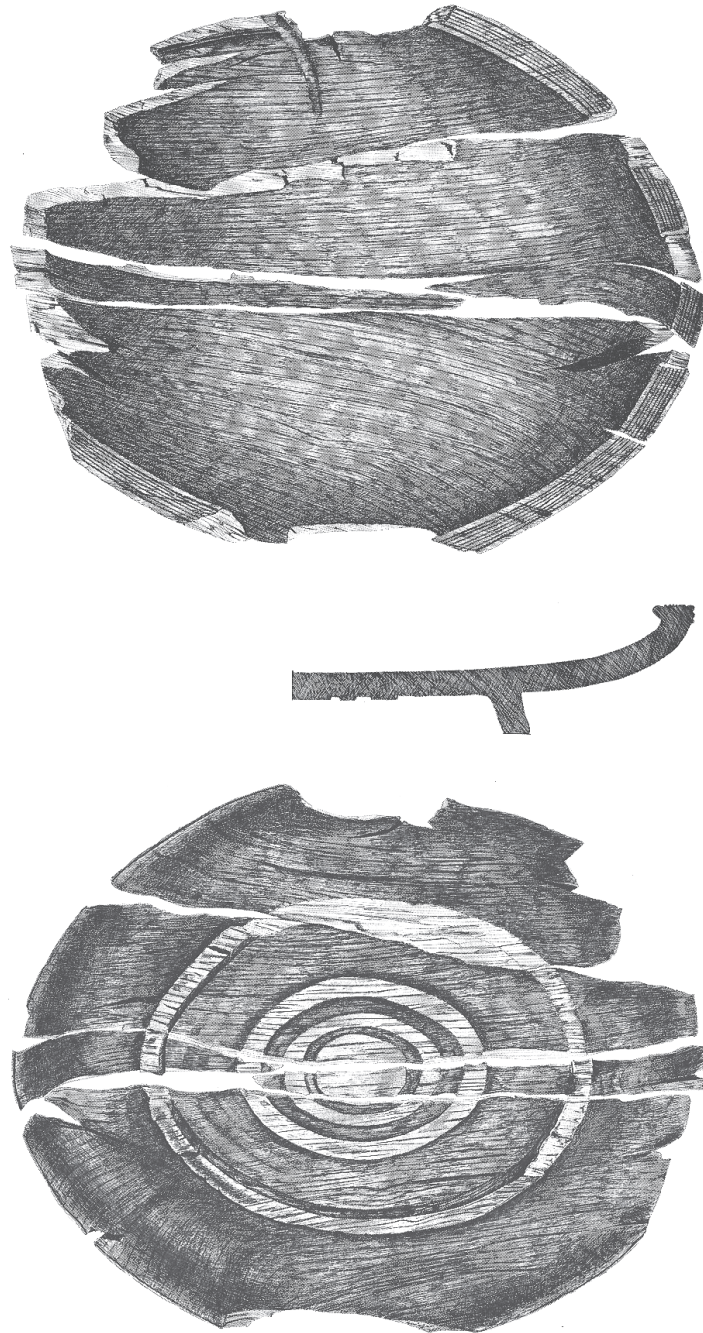

Fig. 62. For - og baksiden på det største fatet i funnet, T 5894. Bunnen av fatet nederst. Fatet har et største tverrmål på 48 cm. Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.

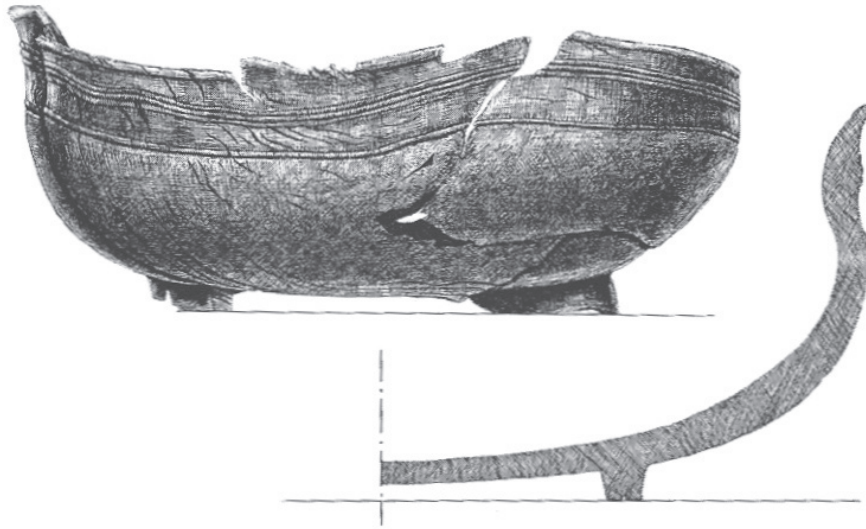

Fig. 63. Den store bollen T 5895 som mest sannsynlig har inneholdt drikke. Karet har en diameter på ca. 30 cm. Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.

derfor ha vært rundt da det var i bruk (pers. komm. Boni Wiik 20.12.10). Størrelsen på fatet tilsier at det har vært anvendt som anretningsfat ved anledninger hvor det skulle serveres mat for flere personer. Også karet eller bollen T 5895 (fig. 63) utmerker seg i størrelse i forhold til de øvrige karene i funnet, med en diameter på ca. 30 cm. Av de mindre karene i funnet har tre av dem en diameter på mellom 15–20 cm, mens den minste koppen eller skåla i funnet måler 11 cm i diameter. De øvrige tre karene foreligger kun som fragmenter. Det er derfor vanskelig å med sikkerhet angi den opprinnelige størrelsen på disse. Av de sterkt fragmenterte karene har ett av dem en utskåret rille på munningskanten (T 5897/3) i likhet med et av de andre, og bedre bevarte karene (T 5897/4). Sistnevnte har en diameter på ca. 20 cm. Begge kar har vært relativt lave, og likheten i utforming og dekor kan muligens tyde på at de to karene har vært identiske også i størrelse. Det lille fragmentet med den bevarte lærsnora (T 5897/6) har også tilhørt et lavt kar, og det utelukker at det kan ha vært av samme størrelse som den store bollen i funnet. Den store bollen eller karet har også noe tykkere vegger enn de øvrige karene i funnet. Beholdernes ulike størrelse og utforming vitner dermed om at de har hatt ulike funksjoner.

Ingen spor etter karenes og fatenes innhold er i dag bevart, og det foreligger

heller ingen opplysninger om mulige rester av enten mat eller drikke i tilknytning til karene da funnet ble gjort. For å se om det likevel var mulig å innhente informasjon om karenes bruksområde, ble to prøver fra bollen T 5895 innsendt for lipidanalyse ved Nationalmuseet i København (Glastrup 2009, appendix III). Analysen viste spor av benzosyrederivater, som er karakteristisk for gammelt tre. Det ble også påvist spor av palmitin- og stearinsyre, som likevel var til stede i såpass liten mengde at det kan dreie seg om fingerfett etter håndteringen av gjenstandene i nyere tid (Glastrup 2009, se for øvrig lipidanalysen av skammelen, 9.3.2.). En tilsvarende analyse ble ved samme anledning utført av en prøve fra trekaret fra Sund, Nordland (F106), men også denne ga negativt resultat. Det ble derfor ikke gjort forsøk på ytterligere lipidanalyser av karene i Høstadfunnet. På bakgrunn av funnet av en øseliknende gjenstand, som viser at i alle fall deler av det som ble servert hadde en flytende konsistens, mener jeg likevel det er sannsynlig at den store bollen T 5895 har inneholdt drikke. Samlingen av kar og fat i

Tabell 11: Samlet oversikt over gjenstandene i Høstadfunnet.

Mus. nr.	Tolkning	Diameter	Høyde	Treslag	Dekor
T 5893	Drikkekar	ca. 18 cm	ca. 8 cm	Bjork	Meanderbord, konsentriske sirkler under bunn
T 5894	Anretningsfat	ca. 48 cm		Furu?	Konsentriske sirkler på munningsrand samt under bunn
T 5895	Serveringsbolle for drikke	ca. 30 cm	ca. 11 cm	Bjork	Rille under fotring
T 5896	Anretningsfat	ca. 28 cm		Bjork	Sirkel under bunnen innenfor fotring
T 5897/1	Kopp/drikkekar	ca. 11 cm	ca. 4,5 cm	Bjork	Dekor ikke observert
T 5897/2	Drikkekar	ca. 15 cm		Bjork	Sirkelformet bånd omkring senteret av bunnen
T 5897/3	Drikkekar	Fragment		Bjork	Rille på munningskant
T 5897/4	Drikkekar	ca. 20 cm		Bjork	Rille på munningskant
T 5897/5	Drikkekar	Fragment		Hegg	Dekor ikke observert
T 5897/6	Drikkekar	Fragment		Bjork	Dekor ikke observert
T 5898	“Skammel”	ca. 30 cm		Bjork	Dyrekropper med hestehoder, konsentriske sirkler, trådkors
Tapt	Kar/øse	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Ukjent
Tapt	Kar m/hempe av hestetagl	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Ukjent

Høstadfunnet gir dermed inntrykk av å ha utgjort en funksjonell enhet, hvor de to fatene og det store karet har vært anvendt til servering av henholdsvis mat og drikke, mens de øvrige karene trolig har fungert som individuelle drikkekar (tabell 11).

Både i Sør-Skandinavia og på Kontinentet vitner kar og fat av metall om spise- og drikkevaner utbredt blant eliten i bronsealder og tidlig førromersk jernalder (Czyborra 1997; Hänsel 1997; Sherratt 1997; Arnold 1999; Koch 2003). Betydningen tillagt både spising og drikking innenfor det øvre sosiale sjiktet, kommer blant annet til uttrykk gjennom funn av mer eller mindre komplette serviser i svært velstående graver i Mellom-Europa fra sen Hallstatt tid og tidlig La Tène tid, deriblant i den velutstyrte mannsgraven fra Hochdorf i Baden-Württemberg, Tyskland (Biel et.al. 1985; Krausse 1996). Gjennom sin utforming i tre, gir skålene og fatene i Høstadfunnet på langt nær et så eksklusivt inntrykk som tilsvarende kar og fat lenger sør i Europa. Kar samt øvrige beholdere av tre må imidlertid ha vært mer utbredt enn hva det arkeologiske materialet gir inntrykk av, også blant høyere samfunnslag. Det framgår blant annet av de tinnbeslåtte drikkekarene av tre fra eikekistegravene i Danmark (Boye 1896; Jensen 1998, 2002). Også i områder med liten tilgang på bronse, eller hos grupper av samfunnet som ikke hadde anledning til å anskaffe seg gjenstander av metall i større utstrekning, må kar og fat av tre ha hatt en vid anvendelse.

Mens kar av tre er bevart i enkelte graver fra eldre bronsealder (Schmidt 1993), er likevel tilsvarende kar så å si ikke kjent fra depoter. Det kan ha sammenheng med at depotene med drikkekar av metall gjenspeiler handlinger praktisert av en begrenset gruppe av samfunnet, som hadde tilgang til blant annet fremmede drikkekar gjennom utstrakte handelsnettverk. Ikke bare karene og fatene i Høstadfunnet, men også spor etter måltider og drikke i form av keramikk i ulike rituelle kontekster i Skandinavia (Nilsson & Nilsson 2003; Berggren 2007; Eriksson 2009:182), viser at mat og drikke har hatt en tilsvarende betydning også i områder hvor funn av metallkar er få. Kar av tre nedlagt i våtmark kan imidlertid ha tiltrukket seg mindre oppmerksomhet enn kar av bronse og gull, om de ble påtruffet i myr. Det er derfor mulig at Høstadfunnet skal oppfattes som uttrykk for handlinger som har vært mer utbredt enn hva det arkeologiske materialet tilsier.

Foruten fatene, det store karet samt ”skammelen”, består Høstadfunnet av i alt syv mindre kar. En skål med hank samt en øse som ikke ble innsendt til Museet, skal også ha

inngått som en del av funnet (Marstrander 1967a:16). En av de tapte karene skal ha hatt ”en hank som gikk rett ut til siden” (Marstrander 1967a:16). På bakgrunn av beskrivelsen, er det ikke urimelig å se for seg at karet kan ha fungert som en øse, slik også Marstrander foreslo. Beskrivelsen samsvarer heller ikke med samtidige drikkekar av metall lenger sør i Europa, som ofte var utstyrt med hank, men hvor hanken var utformet på en annen måte (Thrane 1966, 1975). Valg av utforming kan likevel ha hatt sammenheng med anvendelsen av ulikt råstoff. For øvrig har vi lite kunnskap om drikkekar av tre fra yngre bronsealder i Skandinavia. Jeg vil derfor ikke utelukke at et slikt kar eller øse også kan ha vært anvendt som drikkekar, i likhet med treøser av tilsvarende form fra middelalder og nyere tid i Norge (Gjærder 1975:285–310). Om det andre karet foreligger ikke annen informasjon enn at det skal ha hatt en henge av organisk materiale. Om man antar at dette karet har hatt en størrelse tilsvarende flertallet av skålene i funnet, kan også dette karet ha vært anvendt som et drikkekar.

Avhengig av hvorvidt de to tapte gjenstandene i funnet inkluderes som drikkekar eller ikke, kan fatene og karene i Høstadfunnet ha vært anvendt for servering av mat og drikke til en gruppe på 7–9 personer. Det er en beregning som synes å være i samsvar også med størrelsen på kar og fat. Den store bollen har kunnet romme i underkant av 3 liter væske, og kan dermed ha inneholdt nok drikke til én gangs servering, om man antar at de mindre karene ikke ble fylt helt til randen. Antall fat i funnet samt størrelsen på disse, peker også i retning av matsservering til en mindre gruppe mennesker.

Mens mat og drikke har vært forbeholdt en mindre gruppe, har likevel selve sammenkomsten trolig involvert flere personer enn de 7–9 som deltok i måltidet. En eller helst flere personer må ha hatt som oppgave å tilvirke det som skulle konsumeres, og kanskje også vært ansvarlig for at fat og kar til enhver tid var fylt med tilstrekkelige mengder mat og drikke. Det største karet i funnet har trolig ikke rommet drikke til stort mer enn én gangs servering, og ved behov for påfyll, må det ha vært gunstig om hovedbeholdningen av drikke ble oppbevart et sted i nærheten, slik at karet raskt kunne fylles opp om nødvendig. I forberedelsen av måltidet må det også ha vært en fordel å ha tilgang til ulike hjelpemidler som ellers ble anvendt i det daglige husholdet. Det er også lite som tyder på at karene og fatene i funnet har vært brukt under selve tilvirkningen av det som ble servert. Både mat og drikke må derfor ha blitt flyttet over på fat og i kar fra større forrådskar, eventuelt fra kokekar eller kokegroper, avhengig av hva som ble

servert. Mens deponeringen av gjenstandene skjedde langt fra boplassen, er det dermed nærliggende å se for seg at selve måltidet med tilhørende drikke fant sted enten på, eller i nærheten av det bosatte området.

Både karet med meanderborden (T 5893), det største fatet (5894) samt to av de mindre skålene (T 5897/4, T 5897/6), har hull i fotringen, som har gjort det mulig å henge dem opp når de ikke var i bruk. De kraftige hempene bak på skammelen har også gjort det mulig å henge opp denne, selv om hempene virker i overkant kraftige om opphenging var den primære hensikten. De øvrige gjenstandene i funnet kan også ha hatt et hull for oppheng, men det lar seg ikke sikkert avgjøre, i og med at deler av fotringen mangler på disse. Trolig har fat og kar blitt hengt opp på enten vegg, stolper eller bjelker innomhus når de ikke var i bruk. Marstrander antok at fat og kar hadde hengt med bunnen ut, og at dekoren under bunnen på enkelte av karene og fatene måtte forklares ut ifra ønsket om at gjenstandene skulle være dekorative også når de ikke var i bruk (Marstrander 1967a:34). Hvorvidt de tynt innrissede linjene, men også de konsentriske sirklene under det store fatet har hatt den visuelle effekten Marstrander så for seg, er likevel usikkert. Hva som fanger vår oppmerksomhet, og hvordan vi dermed responderer, avhenger av en rekke faktorer, deriblant lyssetting samt avstanden mellom betrakteren og den aktuelle gjenstanden (Wells 2008). I et bronsealderhus, hvor det sentrale ildstedet trolig utgjorde den primære lyskilden, kan det ha vært vanskelig å få øye på mindre detaljer et stykke over gulvnivå. Derimot må dekoren under bunnen ha vært godt synlig på nært hold, når man løftet karene mot munnen og drakk. Størrelsen på enkelte kar og fat tilsier likevel at de bør ha vært synlige for flere, også når de ikke var i bruk.

De utskårne fotringene under fatene samt syv av karene fra Høstad antyder at mat og drikke har vært satt ut på en plan overflate. Ingen materielle levninger underbygger at bord, i dagens betydning av ordet, har vært i allment bruk som møbel i bronsealderen i Skandinavia, selv om funn av ulike beholdere i metall, tre og keramikk med flat bunn viser at flere kar må ha vært tilpasset et jevnt underlag (Eriksson 2009:183). Avbildninger av mulige bord men også stoler på helleristninger i Skandinavia, antyder likevel at slike møbler kan ha vært anvendt i rituelle sammenhenger (Bengtsson 2004:74–75). En utplattung av bunnen på kar eller en utskåret fotring må ha likevel ha vært fordelaktig også om karene skulle plasseres på benker, gulv eller flat mark utendørs. Bronsealderens treskipede hus, med parstilte, takbærende stolper og et ildsted plassert langs husenes

midtakse, må for øvrig ha begrenset bredden på eventuelle bord om måltidene ble inntatt på benker innved langveggene. Om bord var i bruk innendørs, kan man derfor anta at de har vært relativt smale, ikke ulikt bordene som var i bruk i Norge i middelalderen, og som ofte hadde en bredde på mellom 50–90 cm (Gjærder 1975:52). Dagens plassering med folk på begge sider av bordet ser ikke ut til å ha vært vanlig i store deler av Europa før et godt stykke inn i middelalderen (Gjærder 1975:50–51).

De bevarte karene og fatene fra Høstad innbyr likevel til en alternativ tolkning når det gjelder plasseringen av de 7–9 som deltok i måltidet. Det største fatet i funnet må ha vært tungt både å bære samt å flytte på når det var fylt med mat. Det kan bety at fatet i størst mulig grad var ment å skulle stå i ro under måltidet. Med de fint utskårne rillene på munningskanten utgjør også fatet et av de mer dekorative gjenstandene i funnet (fig. 62), og det antyder at fatet ikke skulle bæres bort, men være synlig mens spisingen og drikkingen pågikk. Fatets størrelse tilsier også at et eventuelt bord må ha vært relativt bredt skulle fatet få plass. Min tolkning av skålene i funnet som drikkelar, innebærer videre at individuelle matfat eller boller mangler. Om fatet ble sendt rundt til hver enkelt, må det derfor ha vært begrenset hvor mye hver deltaker kunne forsyne seg med av mat hver gang. Fraværet av beholdere for oppbevaring av mat til hver enkelt, men også det ene fatets størrelse, antyder at menneskene som var samlet til et spise- og drikkelag på Høstad, spiste direkte av felles matfat. Om maten har vært servert på en slik måte, antall fat og deltakere tatt i betraktning, må det ha vært praktisk å sitte plassert i en sirkel, slik at maten var lett tilgjengelig for alle som deltok i måltidet.

En mulig plassering av deltakerne i en sirkel, gir inntrykk av samhold og felleskap innad i gruppen. For å forsyne seg av mat og drikke bør man ha sittet relativt tett sammen. I en slik kontekst ville også mindre detaljer på skålene, som den tynt innrissede dekoren under bunnen, ha kommet til sin rett. I en sirkel ville man ha hatt øyekontakt med alle som deltok i måltidet, og avstanden mellom hver enkelt ville ha gjort det lett å føre en samtale. En plassering i sirkel signaliserer også åpenhet. Med ansiktene vendt mot hverandre, må det ha vært vanskelig å skjule eventuell mistillit. Samlet i ring må det dessuten ha vært mulig å holde samtalen på et fortrolig nivå. Samtidig gir også en slik plassering samt antall drikkeskåler, inntrykk av en lukket forsamling hvor noen har kunnet delta, andre ikke.

Om sirkelen gir inntrykk av fellesskap og tilhørighet, tegner likevel karene i

Fig. 64. Rillen under fotringen på den store bollen T 5895. Flere av de mindre karene har en tilsvarende rille under fotringen eller på munningsranden.

Foto: Daniela Pawel, NTNU Vitenskapsmuseet.

funnet et bilde av mulige forskjeller innad i gruppen. Flertallet av de mindre skålene har en relativt enkel utforming og dekor, hvor dekoren begrenser seg til enten en utskåret rille på munningskanten, eller under samt innenfor fotringen (fig. 64). På flere av skålene er det ikke bevart spor etter dekor. I kontrast til disse skålene står skåla eller karet med meanderborden (T 5893, fig. 58), som vitner om treskjæring på et høyt nivå (se 9.3.2.). Forskjellen i håndverksmessig utførelse, flammene i treverket, men også den godt synlige dekoren, må ha gjort at karet skilte seg ut fra de øvrige skålene. Skåla med meanderborden peker dermed i retning av at en innenfor gruppen kan ha hatt en framtrædende posisjon.

I en slik sammenheng kan skammelen ha hatt en viktig funksjon som en markør av lederskap. Marstrander, som argumenterte for at stykket hadde vært anvendt som en hodeskammel (Marstrander 1967a, 1980), mente blant annet at den lave høyden ville ha gjort den lite egnet som sittemøbel. Hvorvidt skammelen kan ha vært brukt som sittemøbel, må likevel ha vært avhengig av i hvilken kontekst den ble anvendt. Om samlingen på Høstad har sittet i sirkel på enten gulv eller markoverflata utendørs, kan

høyden på skammelen ha vært tilstrekkelig for å markere en persons status innenfor gruppen. Om vedkommende samtidig skulle forsyne seg av mat og drikke plassert i sentrum av sirkelen, kan en slik skammel heller ikke ha vært for høy.

Å spise og drikke sammen i sirkel på bakkenivå praktiseres innenfor mange kulturer, og er også kjent fra forhistorisk tid. Blant annet beretter den greske retorikeren og forfatteren Athenaeus (100-200-tallet e.Kr.) om hvordan kelterne i århundrene like før Kristi fødsel hadde for vane å sitte i sirkel under spesielle sammenkomster hvor mat og drikke ble inntatt, og hvordan plasseringen innenfor sirkelen var alt annet enn tilfeldig:

“When several dine together, they sit in a circle; but the mightiest among them, distinguished above the others for skill in war, or family connexions, or wealth, sits in the middle, like a chorus-leader. Beside him is the host, and next on either side the others according to their respective ranks.” (Athenaeus, *Deipnosophistae*, IV, 151–152).

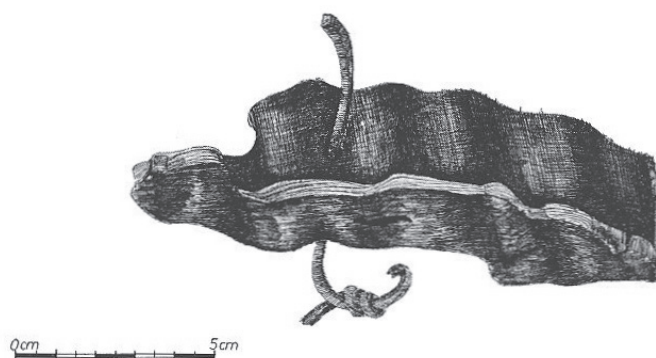
Jørgen Jensen har sammenliknet skammelen fra Høstad med klappstolene av tre fra de danske eikekistegravene (Jensen 2002:407), og mener at skammelen, i likhet med klappstolene fra eldre bronsealder, kan ha hatt en funksjon som høvdingsete. At skammelen fra Høstad i dag framstår som unik, kan dermed ha sammenheng med at slike skamler ville ha fulgt med eieren på likbålet (Jensen 2002:407). Klappstolene i tre, som vanligvis opptrer i høystatusgraver, viser at sittemøbler trolig ble anvendt for å markere rang i bronsealderen. Avbildningene av mulige stoler på helleristninger peker i samme retning (Bengtsson 2004:74–75). Skammelen fra Høstad er likevel lavere enn de danske klappstolene, og skiller seg også fra disse både i utforming og dekor. Høstadskammelen inngår videre i en kontekst som ville ha vært svært uvanlig for denne typen statusgjenstander, om tolkningen av gjenstanden som et slags høvdingsete er riktig. Et bronsebeslag tilhørende en klappstol fra periode II foreligger riktignok i et depotfunn fra Torpa ved Jönköping (se Montelius 1917 fig. 990 a,b). Det er likevel uvisst hvorvidt det i dette tilfellet dreier seg om deponering av et beslag eller en komplett stol. Den manglende slitassen på skammelens overflate, gjør det også tvilsomt om skammelen kan ha hatt en slik funksjon.

En nærmere undersøkelse av funnets tidsmessige plassering, sammenholdt med de ulike gjenstandenes funksjon, åpner imidlertid for nye perspektiver ikke bare på

skammelen, men også på funnets betydning i sin helhet.

9.3.4. Ett funn – flere tidsdybder

Variasjoner i dekor, materialvalg og utforming åpner for at de ulike bestanddelene i Høstadfunnet kan ha vært skåret til ulik tid. For å få bedre innsikt i funnets alder og biografi, ble det derfor sendt inn fire nye prøver fra gjenstandene i funnet til ^{14}C -analyse. Prøvene ble tatt fra det største karet i funnet (T 5895), fra karet av hegg (T 5897/5) samt fra fragmentet som fremdeles har rester av en reim av lær festet til fotringen (T 5897/6,

*Fig. 65. Lærreima bevart på det ene karet i funnet.
Illustrasjon: NTNU Vitenskapsmuseet.*

fig. 65). Lærreima kan ha vært skiftet ut flere ganger om karet var i bruk over lengre tid, og fra sistnevnte kar ble det derfor sendt inn prøver av både lærreima og treet. I tillegg ble de to dateringene som i 1957 ble slått sammen til en, kalibrert hver for seg (T 23, T 26). Resultatene, som framgår av figur 66, viser at de to karene T 5895 og T 5897/5 havner nær tidsrommet for skammelen med dateringer til henholdsvis 899–791 cal. BC (2655 ± 40 BP, TUa-7462) og 926–801 cal. BC (2705 ± 40 BP, TUa-7463). De øvrige dateringene faller innenfor det problematiske tidsrommet rundt 2400 BP, hvor kalibreringskurven flater ut som en følge av reduksjonen av ^{14}C i atmosfæren (Van der Plicht 2004). Fire av dateringene angir derfor et svært langt tidsspenn som karene kan ha vært skåret innenfor. Plataået i kalibreringskurven får særlig uheldige konsekvenser

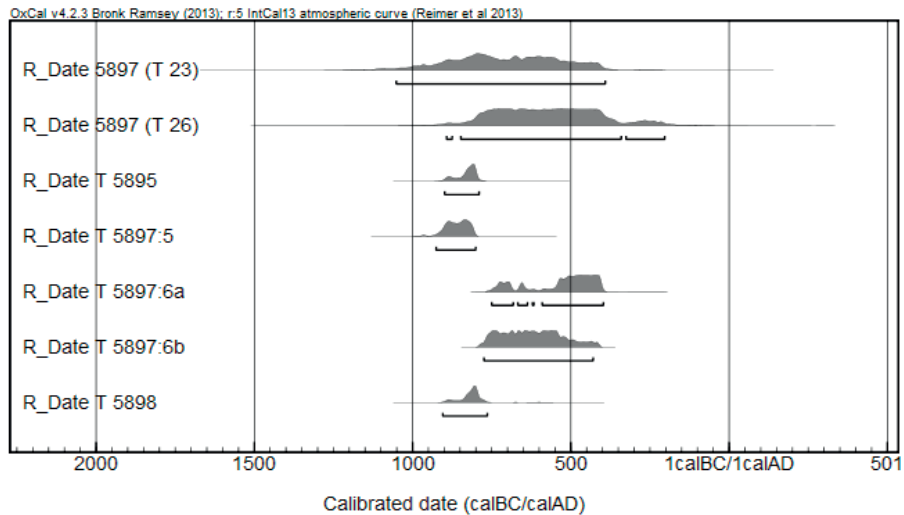

Fig. 66. Samlet framstilling over dateringsresultatene fra Høstad. T 23 og T 26 refererer til Marstrandens to dateringer av T 5897; 5897/6 a og b til dateringer av henholdsvis lær og tre fra ett og samme kar.

for dateringene utført i 1956, som med en usikkerhetsmargin på hele ± 140 år, kan ligge innenfor en tidsramme på ca. 6–700 år (fig. 66). Marstrandens to dateringer egner seg derfor dårlig som grunnlag for sikre slutninger omkring funnets alder. De øvrige dateringene kan tolkes i ulike retninger. De to dateringene av karet med lærreima (T 5897/6a, b), antyder at dette karet kan ha utgjort et yngre element i funnet. Kalibreringskurven angir en sannsynlighet på 73,8 % for at alderen på lærreima (T 5897/6a) ligger innenfor tidsrommet 591–398 cal. BC. Den daterte treprøven fra samme kar (T 5897/6b) ligger også innenfor et yngre tidsrom enn prøvene fra både den store bollen (T 5895) samt karet av hegg (T 5897/5). Tidsdifferansen trenger likevel ikke være betydelig om sannsynlighetsmarginen utvides til 95,4 % for alle prøver. Det er dermed ikke umulig å tolke dateringene som et uttrykk for samtidighet. Dateringen av funnet ville da kunne ligge et sted innenfor tidsrommet ca. 750–800 BC. Til diskusjonen omkring funnets alder på bakgrunn av de dateringene som i dag foreligger, må også tilføyes at treet egenalder samt hvor på treet emnene til gjenstandene i funnet ble tatt ut, utgjør en mulig feilkilde i forhold til det bildet dateringene tegner av funnets alder. Flertallet av gjenstandene i funnet er imidlertid laget av bjørk, med en i utgangspunktet lav egenalder.

Skammelen er også laget av et emne tatt ut langt ute i stammen. Videre er et flertall av karene laget av rikuler, som utgjør senere utvekster på treet, og dermed må antas å være blant de yngre delene av treet.

¹⁴C-dateringene som foreligger av funnet gir likevel ikke noe entydig og sikkert svar på gjenstandenes alder. Derimot vitner spor på selve karene om at gjenstandene i funnet må ha vært i bruk en tid før de ble nedlagt. På flere av karene, deriblant T 5895 samt T 5897/4, er det mulig å påvise sprekkdannelser som må ha vært til stede allerede da karene ble deponert (Pawel 2010b). Karet T 5895 har også et hakk i karveggen som har vært påført med et skarpt redskap, trolig en kniv, enten under forarbeidelsen av karet, eller mer sannsynlig mens karet var i bruk (fig. 67). På innsiden av koppen eller det lille karet T 5897/2 er det godt synlige slitespor mot trets fiberretning, som kan ha sammenheng med gjentatt rengjøring av karet. Samme kar har også en gammel skade i form av et hull og en liten sprekk i treverket. En skade har også oppstått på karet T 5897/4, men denne skaden har blitt utbedret mens karet var i bruk. I et hull på karets vegg sitter fremdeles en liten trepinne som trolig er rester av en klamme som har vært anvendt i reparasjonen av karet (Pawel 2010b; fig.68). Sprekken som i dag kan ses på den ene hestehalsen på skammelen stammer også fra tiden før deponeringen, og viser at skammelen ikke har vært helt nyskåret da den ble nedlagt i myra. De bevarte restene etter det svarte stoffet især på dens overflate, antyder også at den påførte massen har vært til stede i et visst omfang, hvilket peker i retning av at massen kan ha vært påført skammelen opptil flere ganger mens den var i bruk.

Brukssporene på karene sier ikke noe om hvor lang tid de enkelte karene var i bruk, og heller ingenting om gjenstandenes innbyrdes alder. Sammen med ¹⁴C-dateringene åpner de imidlertid opp for å se funnet i et lengre tidsperspektiv. Det samme gjør anvendelsen av ulike treslag samt karenes ulike dekor og utforming. Selv om tre er et forgjengelig materiale, forhindrer ikke det at drikkekar og fat av tre kan ha hatt en svært lang varighet om de ble brukt ved særskilte anledninger. Enkelte drikkeboller fra nyere tid hadde blant annet vært i bruk i flere hundre år da de innkom til norske museer (Visted og Stigum 1971:135). Om dateringene av lærreima ligger innenfor det mest sannsynlige tidsrommet 591–398 BC, innebærer det at enkelte av gjenstandene, deriblant skammelen, karet med meanderborden, det største karet samt karet av hegg, kan ha hatt en anseelig alder da de ble nedlagt.

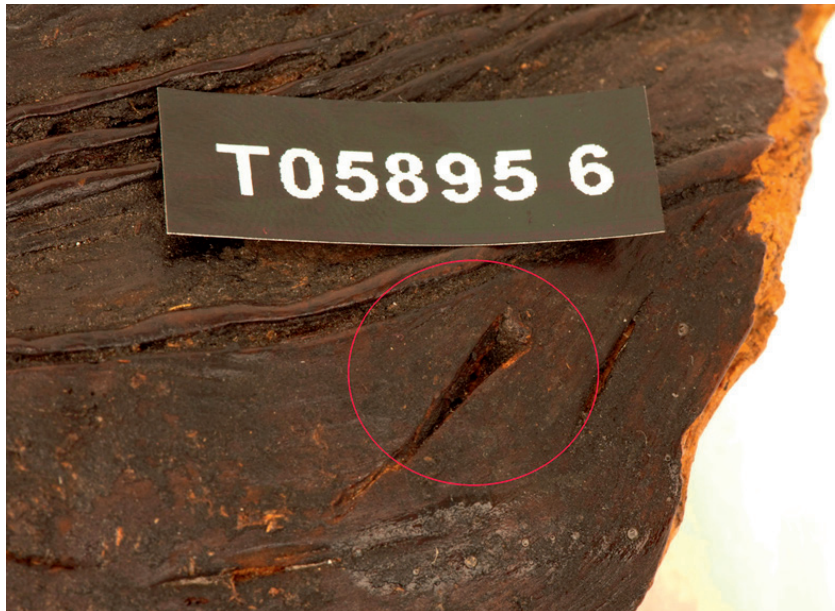

Fig. 67. Hakket i den store drikkebollen T 5895, trolig forårsaket av et knivblad som ble stukket inn i treet. Foto: Daniela Pawel, NTNU Vitenskapsmuseet.

Fig. 68. Reparasjonen på det ene karet T 5897/4. Gjennom et hull i karet sitter i dag en liten pinne, trolig rester av en klamme. Foto: Daniela Pawel, NTNU Vitenskapsmuseet.

9.3.5. Festen

Sporene etter gjentatt bruk, trolig over lengre tid, den utsøkte dekoren på enkelte av gjenstandene, skammelens kosmologiske referanser, men også det begrensede antallet deltakere rundt det som trolig har vært et felles matfat – alt peker i retning av at karene og fatene har vært anvendt ved spesielle sammenkomster forbeholdt en utvalgt krets. Høstadfunnet lar seg dermed tolke som spor etter et ritualisert måltid.

Flere av skålene og fatene i funnet har en forholdsvis enkel utforming, og trenger dermed ikke ha skilt seg vesentlig fra kar og fat som var i bruk ved måltider av mer uformell karakter. Om enkelte av karene og fatene opprinnelig inngikk i andre, og ikke fullt så betydningsfulle sammenhenger, kan det forklare hvorfor karene ikke i større grad framstår som en samlet enhet ut ifra utforming og dekor. Om sammenkomstene fant sted over et lengre tidsrom, kan også enkelte kar ha blitt erstattet med nye etter hvert som de ble utslitt eller ødelagt, hvilket ville ha ført til at både eldre og yngre gjenstander inngikk i måltidet like før karene og fatene ble deponert. Restene av en klamme på det ene karet vitner likevel om at også de enklere karene i funnet har vært ansett for betydningsfulle nok til å repareres. Til tross for at enkelte av karene og fatene har en dekor som kan ha skilt dem fra kar og fat i bruk ved mindre viktige anledninger, er det dermed først og fremst anvendelsen av kar og fat i en spesifikk kontekst over lengre tid som synes å ha gitt de fleste gjenstandene i funnet en særskilt betydning.

Samtidig må også gjenstandene i seg selv ha spilt en aktiv rolle i opprettholdelsen av de handlingene de inngikk i. Den store bollen, som trolig har vært anvendt til servering av drikke (T 5895, fig. 63), kan gjennom sin størrelse ha begrenset hvor mange som kunne serveres, og dermed delta i måltidet i den tiden den var i bruk. Også mengden mat de to fatene har kunnet romme kan ha satt grenser for hvor mange munnar som kunne mettes, og også hva som egnet seg for servering ved hver enkelt anledning. Anvendelsen av bestemte fat og kar over lengre tid må videre ha hatt innvirkning på hvordan deltakerne satt plassert under måltidet hver gang samlingene fant sted. Under forutsetning av at personene som var samlet til et felles spise- og drikkelag på Høstad satt rundt et felles matfat, kan sirkelen ha vært et fast kjennetegn ved hver samling. Gjennom form og størrelse kan dermed både fat og kar ha hatt en konserverende effekt, som bidro til å opprettholde rammene rundt de handlingene som fant sted. Disse rammene må også ha satt sitt preg på de øvrige omgivelsene, ved at de la opp til bestemte handlingssekvenser i

tilknytning til hver samling. Blant annet kan serveringen av en bestemt type mat og drikke ha involvert ikke bare tilberedelsen av det som skulle serveres, men også anskaffelsen av nødvendige råvarer.

Hvordan passer så skammelen, en av de mer forseggjorte gjenstandene i funnet, inn i dette bildet? Som det framgår av diskusjonen så langt, utgjør ikke Høstadfunnet en tilfeldig ansamling av gjenstander. Trolig skal samlingen av kar og fat ses som en funksjonell enhet, ment for servering av mat og drikke til en mindre gruppe mennesker. En slik tolkning taler for å se også skammelen i sammenheng med de handlingene fatene og karene inngikk i. I den forbindelse er det verdt å legge merke til hvordan de konsentriske sirkelene både på kanten samt under det største fatet i funnet (se fig. 62) speiler de konsentriske sirkelene i midten av skammelen. Som en av de eldste gjenstandene i funnet, kan dermed skammelens ikonografi ha påvirket valg av dekor også på enkelte av de øvrige gjenstandene. Framfor å se gjenstandene som isolerte elementer, hvor funnet i sin helhet tolkes ut ifra skammelen (se kap. 9.2.3.), får dermed et perspektiv med vekt på fat og kar som uttrykk for forhistoriske handlinger over et lengre tidsperspektiv, fram en kontekst også for skammelen.

Mens de enklere drikkekarene i funnet ikke nødvendigvis trenger å ha vært ment for spesielle anledninger da de ble framstilt, må skammelen, med sin sterkt symbolladete dekor, ha vært tiltenkt en særegen betydning alt fra begynnelsen av. Skammelen faller dermed innunder gruppen av funn som Yvonne Marshall (2008) ville ha betegnet som “inscribed objects”; med andre ord gjenstander med et allerede tillagt meningsinnhold før de kom i bruk (se også kap. 7.4.2.). En slik tiltenkt bruk må ha påvirket en del valg som ble gjort allerede under utskjæringen av skammelen. Sammen med blant annet den store serveringsbollen, utgjør skammelen en av de eldste gjenstandene i funnet. Det er derfor bemerkelsesverdig at den er så godt bevart. Det kan tyde på at det allerede før skammelen skulle utskjæres, ble tatt valg med nettopp holdbarhet for øye. Anvendelsen av flasktre i utskjæringen av den kan ha hatt bakgrunn i hvordan emnene ble tatt ut og redskap som den gang var tilgjengelige (se kap. 9.3.2.), men kan også skyldes at flask er hardere enn kantveden, og dermed ville ha gjort skammelen og dekoren på den mer holdbar.

Om slike hensyn har ligget bak utformingen av skammelen, åpner det for en alternativ tolkning også av hempene bak på skammelen. Som det framgikk av kapittel 9.2.2., har hempene blitt satt i sammenheng med at skammelen skulle henges opp når den

ikke var i bruk, eventuelt at den skulle festes til en kvinne- eller dyrekropp. Om hensikten har vært å beskytte skammelen og dens dekor på best mulig måte, kan man imidlertid se for seg at den har vært tildekket når den ikke var i bruk, slik at den ikke ble utsatt for unødig sollys som kunne forårsake uttørking og dermed sprekker i treet's overflate. Hempene kan dermed ha vært utformet ikke med tanke på at skammelen skulle festes til noe, men at noe skulle festes til skammelen.

En slik tildekking er heller ikke uforenelig med det meningsinnhold som må ha knyttet seg til skammelen blant annet gjennom dens dekor. I sin tolkning av dekoren på skammelen, påpeker Kaul (2004) hvordan kombinasjonen av elementer gjør at skammelen framstår som en samlet referanse til bronsealderens kosmologi:

”Alle fremstillingens dele er omhyggelig bearbejdet til et sammenhengende emblem eller symbol for bronzealderens kosmologi. Dobbelthesten, slangehesten, dobbeltslangehesten og hjulkorset – nærmest abstrakte former, men med dyb mening – er her smukt, flot og subtilt smeltet sammen til en fremragende kompositorisk helhet, der refererer til kosmologiens myter, til solens cykliske reise og til hele verdensoppfattelsen” (Kaul 2004:255).

Skammelens referanser til bronsealderens kosmologi kan ha gjort at den ble ansett for å besitte krefter som tilsa at den ikke skulle være synlig til enhver tid. Om skammelen har inngått i de samme handlingene som karene og fatene i funnet, støtter også det opp under oppfatningen av en gjenstand som har vært tatt fram og anvendt ved særskilte anledninger, og som ellers kan ha vært holdt skjult.

Trolig har skammelen spilt en sentral rolle hver gang den lille gruppen samlet seg rundt matfatet på Høstad. Hva dens funksjon har vært, er vanskeligere å fastslå med sikkerhet. Foreløpig er det også noe uvisst i hvilken grad krumningen på skammelen har vært tilsiktet ut ifra en tiltenkt funksjon, eller om den også til dels kan ha vært et resultat av emnets form. De utskårne beina på dens bakside mener jeg likevel taler for at den var ment å skulle stå på et flatt underlag, hvilket gjør at jeg anser en tolkning som et slags møbel for mest sannsynlig. Dens lave høyde tilsier at den kan ha fungert både som en hodeskammel, et lite bord eller et slags sete. Mangelen på slitasje på skammelens overflate er likevel vanskelig å forene med en slik bruk. Derimot kan man se for seg ulike

alternativ hvor bruken av den ikke ville ha forårsaket synlig slitasje.

Tolkningen av skammelen som en hodeskammel, som både Marstrander og Kaul slutter seg til, burde ha forårsaket slitasje spesielt ved partiet med de konsentriske sirkelene i midten, om man ved gjentatte anledninger hvilte hodet mot den. At en slik slitasje oppstod ville likevel ha vært avhengig av bevegelse, og man kan se for seg at synlige spor etter bruk ikke ville ha oppstått i samme grad om vedkommende person som hvilte hodet mot skammelen lå helt stille. Var den kanskje ment for en død person, som gjennom å hvile hodet mot dens utskårede symbolikk, ble sikret en overgang over til den neste verden? Og kan spisingen og drikkingen ha hatt sammenheng med gravritualer? Mangelen på slitasje kan også skyldes at skammelen kun ble brukt i et svært kort tidsrom når den først ble tatt fram. Om man kun hvilte hodet mot den i et begrenset tidsrom, kan man også se for seg at anvendelsen av den har hatt sammenheng med at vedkommende person som plasserte hodet mot dens konsentriske sirkler, ble innvidd i ulike kosmologiske forestillinger. Med bakgrunn i en slik tolkning, kan måltidet på Høstad ha funnet sted i tilknytning til et slags innvielsesritual.

Skammelen kan også ha vært utformet med tanke på en mer symbolsk funksjon. Med utgangspunkt i at skammelen har vært relatert til handlingene som fatene og karene inngikk i, er det ikke urimelig å se for seg at den på en eller annen måte har vært synlig mens spisingen og drikkingen pågikk. Under måltidet har hver enkelt måtte bøye seg fram mot midten av sirkelen for å forsyne seg av mat og drikke. I slike situasjoner kan man lett ha kommet til å tilsøle skammelen om den stod plassert i midten av sirkelen. Det er derfor vanskelig å se for seg at skammelen har fungert som en slags bordoppsats, som foreslått av Rygh (1900a). Derimot må den ha vært bedre beskyttet om den stod inniblant deltakerne i selve sirkelen, hvor også dens lave høyde ville ha gjort dekoren synlig sett ovenfra. Kan skammelen ha vært tiltenkt en funksjon som et symbolsk sete for en avdød? Og kan spisingen og drikkingen ha funnet sted i tilknytning til enten bortfallet av en person med opphøyd status, eller i forbindelse med samlinger hvor forfedrenes tilstedeværelse var ønsket eller nødvendig?

Som det framgår av diskusjonen ovenfor, åpner skammelen form, dekor og mangel på slitasje opp for flere tolkningsmuligheter. Kanskje vil vi heller aldri få sikre svar på dens funksjon. Med utgangspunkt i den sannsynlige koblingen mellom måltidet og skammelen, kan det derfor synes mer fruktbart å diskutere skammelen funksjon og

dens betydning for forståelsen av funnet i lys av den effekt skammelen og dens dekor må ha hatt på de som så den i bruk.

Om skammelen har blitt avdekket kun når den skulle brukes, innebærer det at skammelen må ha vært forbundet med mer enn den mening som til enhver tid ble tillagt de utskårne elementene på dens overflate. Dens karakteristiske og kosmologisk ladete dekor, som også kan ha vært mer iøynefallende om skammelen var påført farge, men også fascinasjonen som dekoren trolig har avstedkommet gjennom erkjennelsen av ferdighetene som lå bak utskjæringen av den, “the technology of enchantment” (Gell 1992), må ha gjort skammelen til en gjenstand som gjorde inntrykk i de kontekster den ble anvendt. Det ligger derfor nær å tro at den etter hvert kom til å bli assosiert med de spesifikke handlingene som ble utført når den lille gruppen møttes, og at den hver gang den ble tatt fram, vekket til live minner om både personer og hendelser knyttet til tidligere samlinger. Slike minner kan ha blitt ytterligere forsterket gjennom skammelens anknytning til anledninger hvor mat og drikke ble servert. Hva som ble fortært under samlingene på Høstad er uvisst. Med bakgrunn i at samlingene har vært av en karakter som skilte dem fra mer hverdagslige måltider, kan man imidlertid se for seg at også det som ble servert krevde forberedelser utenom det vanlige. Samlingene kan dermed ha vært forbundet med hva som ble spist, og lukten som omga tilberedelsen av det som skulle serveres. Luktesansen er nært knyttet til hukommelsen, hvilket gjør mat til et egnet medium for genereringen av minner (Sutton 2001; Holtzmann 2006). Nyere medisinsk forskning har også påvist en nær sammenheng mellom lukt, hukommelse og sted (Igarashi et.al. 2014; Tunstad 2014). Slik sett kan skammelen betraktes ikke bare som et emblem på bronsealderens kosmologi (Kaul 2004), men også som en *index* på sammenkomstene som fant sted ved dagens Høstad.

Samtidig kan den særegne dekoren ha frambrakt assosiasjoner til øvrige kontekster hvor tilsvarende symbolikk ble anvendt, og dermed ha bidratt til å veve sammen erindringer på tvers av både tid og rom. Disse erindringene kan også ha involvert treskjæreren, som sørget for å gi skammelen et meningsinnhold allerede fra begynnelsen av gjennom å skjære ut symbolikken på dens overflate, samt øvrige minner knyttet til omstendighetene rundt utskjæringen av den. Skammelen kan dermed ses som et bindeledd som forener flere av leddene i funnets biografi.

I likhet med skammelen, må også skålene i funnet ha vært bærere av minner både

gjennom dekor, form og slitasje. ¹⁴C-dateringene som foreligger av funnet samt slitasjen på flere av skålene, antyder at vi i skålene ikke bare ser spor av ulike deltakere i måltidet over en lengre periode, men også ulike treskjærere, som gjennom sine ferdigheter kan ha inngått som en del av funnets samlede historie. Særlig gjelder det den dyktige treskjæreren som laget karet med meanderborden, og som kan ha vært husket lenge etter at karet først ble tatt i bruk. Enkelte personer kan likevel ha hatt en sterkere tilknytning til de spesifikke sammenkomstene enn andre, og også i større grad utgjort en del av erindringene som knyttet seg til hver samling. Vedkommende som drakk av det flotte karet med meanderborden, og som til enhver tid må ha skilt seg fra de øvrige deltakerne i måltidet, kan ha vært blant disse.

Hvordan skal vi så forstå sammenkomstene som fant sted nær dagens Høstad mot slutten av yngre bronsealder? De relativt sparsomme sporene etter bronsealderens bosetning på Byneset gjør det vanskelig å plassere funnet inn i en samtidig kontekst. Med unntak av funnet fra Høstad, foreligger fragmenter av en eller flere gravheller med innrisset dekor fra eldre bronsealder fra gården Steine (Marstrander 1978) samt et fåtall enkeltfunne skafthulløkser av bergart, trolig fra samme periode (Gaustad 1963:60–62; fig. 69). Høstadfunnet står også nokså isolert både i Midt-Norge samt i det norske materialet for øvrig. Resultatene av undersøkelsene av Høstadfunnet så langt i dette arbeidet, gir likevel grunnlag for betraktninger omkring samlingenes betydning.

Det ritualiserte måltidet på Høstad og de handlingene funnet er uttrykk for, faller innunder hva antropologer ville ha benevnt som “feasts”, her forstått som «a form of public ritual activity centered around the communal consumption of food and drink (Dietler 2001:67). Begrepet “fest” anvendt i en slik sammenheng rommer en svært stor variasjon av sammenkomster av forskjellig størrelse og med ulik grad av formalitet, og inkluderer også mindre og mer lukkede tilstelninger slik vi ser spor av i funnet fra Høstad. Fellestrekket ligger i at de på en eller annen måte skiller seg fra måltider av mer hverdagslig karakter gjennom måten de utføres på innenfor en bestemt kontekst. Skillene trenger likevel ikke være skarpe, og “festen” står ofte i et nært forhold til måltider vi oppfatter som mer dagligdagse ved at de som regel inneholder elementer avledet fra disse (Dietler 2001:69–70; jf. også Bell 1992). Når det gjelder sammenkomstene ved Høstad, kan man for eksempel se for seg at det å spise og drikke sammen i sirkel fant sted også i tilknytning til mer “ordinære” måltider i det daglige, og at “sirkelen” som kan avleses gjennom fat og

kar i funnet dermed speiler også det hverdagslige. Forskjellen lå i omstendighetene som “festen” på Høstad fant sted under, som blant annet stilte andre krav til hvilke kar og fat samt øvrige gjenstander som skulle anvendes – gjenstander som gjennom sin dekor bidro til å gi måltidet sterkere kosmologiske undertoner enn øvrige måltid, og som også kom til å ha en konserverende virkning på de handlingene som fant sted.

Hvilken rolle “festen” spiller i ethvert samfunn vil være avhengig av den kontekst den finner sted innenfor. Sammenkomster hvor mat og ofte alkoholholdig drikke serveres, egner seg imidlertid godt både til å fremme samt opprettholde sosiale

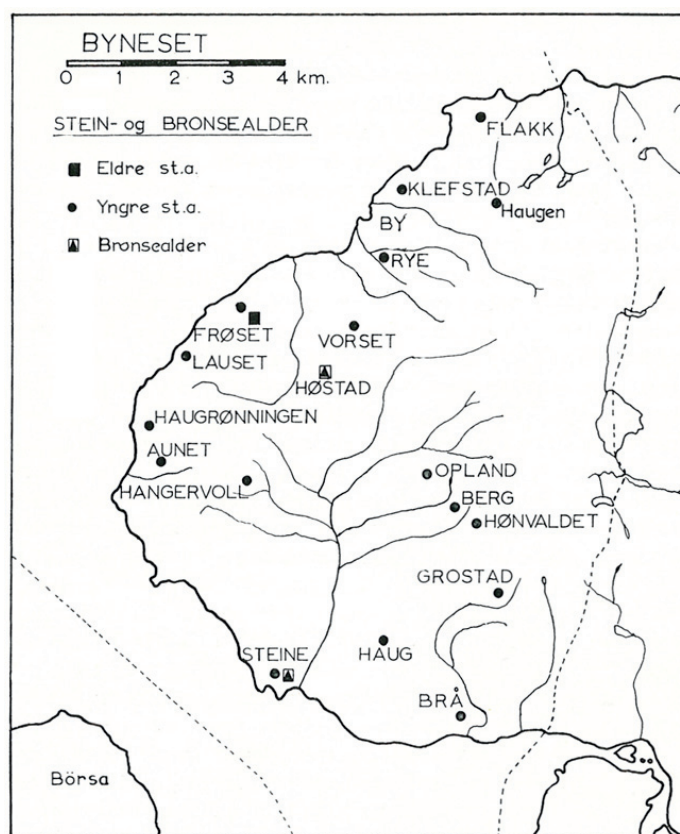

Fig. 69. Utbredelsen av funn fra stein – og bronsealder på Byneset etter Gaustad (1963, fig.2). Nyinnkomne funn endrer ikke funnbildet vesentlig. Høstad og Steine er representert med henholdsvis depot – og gravfunn fra bronsealderen, mens det på Haugrønningen, Steine, Klefstad og Brå er gjort funn av enkle skafthulløkser som trolig var i bruk inn i eldre bronsealder.

relasjoner (Dietler 1996; 2001). Når slike samlinger også finner sted over et lengre tidsrom, slik som på Høstad, står vi ovenfor handlinger som har utgjort en strukturerende faktor i datidas samfunn. Skåla med meanderborden, som antyder forskjeller i status innenfor gruppen og tilstedeværelsen av en leder, samt måltidets kosmologiske konnotasjoner, bekrefter inntrykket av handlinger som har grepet inn i sentrale områder av datidas samfunnsstruktur, selv om kar, fat og skammel kun gir oss små glimt av de hendelsene som fant sted.

Med denne tolkningen av funnet som bakteppe, skal vi nå gå tilbake til analysens utgangspunkt, deponeringen i Golåsmyra.

9.3.6. Sirkelens ende - tilbake til Golåsmyra

Analysen av de ulike leddene i Høstadfunnets biografi tok utgangspunkt i deponeringen i Golåsmyra, og avslørte at kar, fat og skammel hadde blitt nedlagt i et myrområde et stykke fra datidas bosetning, slik vi også så eksempler på i analysen av depotene fra Oppdal og Rennebu fra samme tidsrom (kap. 8). Gjenstandenes tilstand samt beskrivelsene som forelå av gjenstandene umiddelbart etter opptakelsen fra myra, tydet også på at kar og fat hadde blitt nedlagt hele, til tross for at store deler av funnet i dag foreligger som fragmenter (kap. 9.3.1.). Med offerteorien som valgt forståelsesramme, hvor karene og fatene blir sekundære i forhold til den egentlige offergaven, karenes og fatenes innhold, og hvor deponeringen settes i sentrum, kunne framstillingen av funnet lett ha endt her. En vektlegging av handlinger over et lengre tidsperspektiv, hvor også treskjærerens arbeid og sammenkomsten inkluderes, åpner imidlertid for ny innsikt, som også kaster nytt lys over deponeringen i Golåsmyra.

Tolkningen av fat og kar som et funksjonelt servise ment for servering av mat og drikke til en mindre gruppe, bekrefter for det første at deponeringen skal ses som et resultat av en engangshendelse. Til tross for uttak av torv i Golåsmyra til inn på 1950-tallet, har det heller ikke framkommet øvrige funn fra samme myr som kan tolkes på lik linje med depotfunnet fra Høstad. Med bakgrunn i den store finnerlønnen på kr 25 som funnet i 1899 utløste, burde en slik sum også ha oppfordret til innsendelse av andre funn om slike framkom i de etterfølgende årene. Selv om det kan være tvilsomt å dra slutninger på bakgrunn av negative data, er det likevel mye som tyder på at fatene, karene og skammelen

ble nedlagt på en lokalitet som det ikke knyttet seg en lang deponeringstradisjon til.

Sammenkomstenes karakter samt utformingen av kar og fat, tilsier videre at serveringen av mat og drikke fant sted enten på eller like i nærheten av det bosatte området, hvilket innebærer at kar, fat og skammel må ha vært fraktet et godt stykke før de ble deponert. Med utgangspunkt i en mer tradisjonell tilnærming til funnet, som forutsetter at karene og fatene har vært fylt med noe da de ble nedlagt, kan man se for seg at størrelsen på enkelte kar og fat ville ha gjort det vanskelig for én person å bære mer enn ett, i høyden to kar eller fat. Karene og fatene har heller ingen hanker eller bæreanordninger, og i alle fall de største av dem må derfor ha blitt båret med begge hender trygt plassert enten på hver side eller under bunnen. Fylt med mat og drikke ville dessuten enkelte kar og fat ha vært tunge å bære, særlig med tanke på den avstanden som skulle tilbakelegges. Man kan derfor se for seg et følge på minst 8-10 personer med kurs for det utvalgte stedet hvor gjenstandene skulle deponeres. Måten fatene og karene ble båret på, med begge hender, må også ha gjort det vanskelig å ta seg for, skulle man snuble eller falle, og for å unngå å la noe av det verdifulle innholdet gå til spille, har trolig en slik gruppe beveget seg relativt langsomt gjennom landskapet. Kanskje har det også vært mulig å observere følget på langt hold fra de små kollene vest for myra. Vel framme ved stedet hvor gjenstandene skulle deponeres, ville imidlertid løvskogen som omga myra (Solem 2010) ha skjermet for innsyn fra uvedkommende.

Et hendelsesforløp som framstilt ovenfor, bringer tankene over på prosesjoner som vi finner avbildet på flere helleristninger fra bronsealderen, og som ser ut til å ha involvert mindre grupper av mennesker (bl.a. Coles 2003). Et slikt bilde trenger ikke stå i motsetning til det inntrykket fat og kar gir av et begrenset antall deltakere i måltidet på Høstad. Med utgangspunkt i min tolkning av funnet som uttrykk for gjentatte samlinger, kan man imidlertid se for seg et alternativt hendelsesforløp, som er mer i tråd med den informasjonen som lar seg avlese av gjenstandenes egne biografier.

Selv om opplysningene om funnkontekst ikke utelukker at medbrakt mat og drikke kan ha blitt inntatt ved myra i forkant av deponeringen, må likevel karene og fatenes anvendelse som beholdere for servering av mat og drikke først og fremst ha vært knyttet til de ritualiserte måltidene som fant sted på eller like ved boplassen. Så lenge kar og fat var i bruk ved hver samling, og de hang godt synlige på enten vegg eller stolper, må de ha fungert som en stadig påminnelse om både sammenkomstene samt personene som hadde

vært delaktige i dem. I en slik sammenheng blir fatenes og karenes eventuelle innhold ved nedleggelsen et mindre interessant aspekt, og heller ikke et nødvendig element for å forstå deponeringen. Gjennom sine assosiasjoner til måltidet på Høstad hadde både fat og kar opparbeidet seg en egenverdi som gikk langt ut over den primære funksjonen som beholdere for mat og drikke. Framfor å se nedleggelsen som et uttrykk for ofring av mat og drikke, skal derfor deponeringen ses som en nedleggelse av de handlinger og relasjoner som fat, kar og skammel refererte til.

Idet det mørke myrvannet omsluttet gjenstandene forsvant dermed mer enn et servise i tre og en liten skammel. Forsvant gjorde også fellesskapet som hadde ligget i bunn for hver samling, erindringene om de mange personene hvis hender hadde holdt karene og ført dem mot sin munn, samtalene rundt matfatet som kanskje hadde blitt mer høylytte etter hvert som påfyll av drikke gjorde stemningen mer løssluppen, de små episodene som trolig knyttet seg til hver samling som den gangen kniven traff den store drikkeballen, enten under uoverensstemmelser innenfor gruppen, eller som et resultat av for mye drikke, forberedelsene i forkant av hver samling, lukten av mat som spredte seg over boplassen samt minnene om treskjærerne, materialisert gjennom utformingen av kar, fat og skammel.

Deponeringen av “festen” på Høstad representerer dermed nedleggelsen av viktige strukturer i samfunnet ved overgangen til førromersk jernalder, muligens også så sent som tidlig i førromersk jernalder. Det ligger nær å se dette opphøret av tradisjoner og strukturer i sammenheng med endringsprosesser som finner sted ved overgangen til førromersk jernalder, ikke bare i Midt-Norge, men også i store deler av Skandinavia i samme tidsrom; endringer som også gjenspeiles i nedleggelsen av depotene fra Stavå, Gunnesøy og Brudal. I en slik kontekst blir deponeringen av framfor alt skammelen i Høstadfunnet, både en *index* på sammenkomstene, men også et samlet symbol på bronsealderens kosmologi og solens sykliske reise, rundt og rundt, stående som et kraftfullt symbol på sirkelens ende.

KAPITTEL 10: KONKLUSJON OG VIDERE PERSPEKTIVER

Som en svært tallrik funngruppe fra forhistorisk tid i Skandinavia og Europa for øvrig, inntar depotfunnene en sentral rolle som kilde til studiet av forhistoriske samfunn. Likevel sitter vi på langt nær med alle svar på hva disse handlingene egentlig innebar. Min avhandling skal ses som et forsøk på å finne noen av disse svarene. Som jeg har vist gjennom mine analyser av de midtnorske depotene, er potensialet som ligger i depotene som kilde langt fra uttømt, til tross for de mange diskusjonene som har vært ført rundt funngruppen siden siste halvdel av 1800-tallet. En aktivisering av dette potensialet krever imidlertid en endring i vår tilnærming til depotene, som i mange tilfeller innebærer en revurdering av vårt syn på aspekter knyttet til både tid, sted og handling.

Min kritiske tilnærming til det nåværende rammeverket for tolkningen av depoter tok utgangspunkt i offerteorien, som lenge har farget vår oppfatning av deponeringspraksis i forhistorisk tid. Målet var å se nærmere på hvordan teorien hadde satt sitt preg på vår forståelse av det rike og mangfoldige materialet som vi i dag klassifiserer som depoter. Videre ønsket jeg å se på mulighetene for å utarbeide en alternativ innfallsvinkel til materialet som i større grad tok utgangspunkt i det arkeologiske materialets utsagnskraft, framfor det jeg oppfattet som fastlåste begreper og kategorier. Med sin sterke tilknytning til offerteorien, men også på bakgrunn av ofte gode kontekstopplysninger, ble depoter fra våtmark tildelt en sentral rolle i diskusjonen. Avhandlingens resultater har likevel gyldighet for depoter også fra andre kontekster.

I avhandlingens forskningshistoriske gjennomgang i kapittel 2, argumenterte jeg for hvordan valget av offerteorien og de øvrige teoriene vi har anvendt i tolkningen av depoter, var et produkt av 1800-tallets vitenskapssyn. Min gjennomgang av forskningen omkring depotfunn i tidsrommet ca. 1860–1980, viste også hvordan offerteorien hadde bidratt til både å skape samt opprettholde dikotomier som sakralt versus profant, mannlig versus kvinnelig, og våt versus tørr; dikotomier som i sin tur har virket konserverende på et rammeverk hvis kategorier ofte har vært vanskelige å forene med variasjonen i det arkeologiske materialet. Samtidig har rammeverket lagt ytterligere begrensninger på vår anvendelse av depotene som kilde gjennom en vektlegging av et kort tidsperspektiv,

hvor selve deponeringshandlingen framheves på bekostning av andre handlinger som også kan leses ut av de nedlagte gjenstandene. Med oppfatningen av gjenstandene som i hovedsak verdier, nedtones videre gjenstandenes mer aktive rolle i de samfunn de var i bruk som grunnlag for forståelsen av deponeringen. Sammen skaper disse faktorene en snever ramme omkring utforskningen av funngruppen, og de mange mulighetene som ligger i materialet. Til tross for tilløp til en mer kritisk holdning til de mer tradisjonelle depotfunnkategoriene de senere årene, har nyere forskning fortsatt i stort sett samme spor (kap. 3.2., 3.3.).

Mitt teoretiske og metodiske utgangspunkt for analysene av det midtnorske materialet sprang ut av kritikken gjengitt ovenfor, og tok avsats i et handlingsteoretisk perspektiv. Med Bells ritualiseringsbegrep i bunn, ble vekten forskjøvet fra en diskusjon omkring sakralt eller profant til prosessen som fører til at en gjenstand antar en ritualisert karakter og deponeres. Samtidig som et slikt perspektiv gjorde det mulig å ta hensyn til variasjonen innad i funngruppen, åpnet en slik innfallsvinkel også opp for å spore handlingssekvenser i materialet over et lengre tidsrom. Ønsket om å se de enkelte depotene i et lengre tidsperspektiv lå også bak mitt valg av en biografisk ramme rundt analysene, som ble utvidet til å inkludere de relasjoner gjenstandene var involvert i mens de var i bruk. Vektleggingen av gjenstandenes biografi, samt anvendelsen av Gells begrep *index*, hadde videre bakgrunn i et ønske om å aktivisere gjenstandsmaterialet i større grad enn det offerteoriens rammer la opp til.

Ut ifra den samlede oversikten over det midtnorske materialet, presentert i kapittel 4, ble depoter av ulik karakter fra våtmark valgt ut for å utdype mine synspunkter omkring mulighetene som ligger i et alternativ til offerteorien som utgangspunkt for analysen av depoter. Depotene som inngikk i analysen inkluderte både ”myrsmør” og harpiks (kap. 5), flintavslag (kap. 6), smykker av rav (kap. 7), Stavåfunnets smykker og økser av bronse (kap. 8) samt Høstadfunnets kar, fat og ”skammel” av tre (kap. 9).

Til tross for overordnede likhetstrekk, som først og fremst kom til uttrykk gjennom valg av deponeringsmiljø, viste analysene av funnene som vi i dag ofte plasserer innunder samlebegrepet offerfunn en stor variasjon i handlinger; handlinger som ofte forblir skjult så lenge offerteoriens referanserammer anvendes. Felles for de midtnorske depotene som ble gjenstand for diskusjon, var hvordan et lengre tidsperspektiv ikke bare åpnet opp for å se aspekter ved depotene som ga et mer fullstendig bilde av forhistoriske

handlingsmønstre. Av analysene framgikk det også hvordan selve deponeringshandlingen ikke kan ses som en hendelse isolert i tid og rom. Gjennom sin vektlegging av gaveaspektet, som forutsetter en avsender og en mottaker, legger offerteorien opp til bestemte handlingssekvenser, hvor intensjonen med offeret og mottakeren av gaven kommer i forgrunnen. Mot en slik bakgrunn, inntar også deponeringsstedet en sentral rolle. Den innledende analysen av neverkaret med tjæreblandingen fra Austrått samt harpikskaka fra Ålberg (kap. 5), synliggjorde imidlertid betydningen av å se depotene i lys av lengre handlingssekvenser. Det samme gjorde de øvrige analysene av det midtnorske materialet. Både ravsmykkene og halsringene av bronse, som må ha vært synlige markører på roller og identiteter i den tiden de var i bruk, knyttet gjenstandene i depotene opp imot et større antall handlinger og steder. Depotene med flint, samt kar, fat og ”skammel” i Høstadfunnet vitnet også om spesifikke hendelser forut for deponeringen; hendelser som trolig har foregått på andre steder i landskapet enn stedet de ble nedlagt på.

Vil vi noen gang finne spor etter den mulige slaktingen eller de øvrige aktivitetene som foranlediget deponeringen av avslagene av flint, eller husstrukturer samt kokegroper som kan knyttes opp mot sammenkomstene på Høstad? Kanskje, kanskje ikke. Her ligger det også en utfordring rent metodisk i hvordan spor påvist i ulike kontekster lar seg relatere til hverandre (jf. f.eks. Mikkelsen 2011). Til tross for de spennende mulighetene et slikt perspektiv åpner opp for, utgjør dermed det arkeologiske materialet i seg selv også en begrensende faktor. Viktigere er imidlertid hvordan et slikt perspektiv tvinger oss til å se sammenhenger på tvers av innarbeidete kategorier som boplassfunn, gravfunn og depot; sammenhenger som knytter deponeringen tettere opp imot øvrige handlinger og strukturer i datidas samfunn.

At flere av gjenstandene som vi i dag finner nedlagt i depoter har vært anvendt i handlinger forut for deponeringen, er ingen ny erkjennelse i seg selv. Spor etter bruk har blitt påvist på både sverd (Kristiansen 2002; Harding 2007) samt smykker nedlagt i depoter (bl.a. Kristiansen 1974a; Jensen 2002; Varberg 2005; Forsgren 2007, 2008; Frost 2008b), mens ”kultiske” gjenstander som ”solskiven” fra Trundholm, bronselurene og gullskålene antas å ha inngått i ritualer før de ble deponert (bl.a. Broholm 1949; Jensen 2002; Kaul 2004). Forskjellen ligger i hvordan vi lar disse handlingene få betydning for vår oppfatning av den påfølgende deponeringen. Gjennom å tillegge gjenstandene en mer aktiv rolle i de samfunn de inngikk i, hvor gjenstandene gjennom bruk har frambrakt

assosiasjoner til både handlinger, personer og steder, blir deponeringen langt mer enn en nedleggelse av verdier for den enkelte person eller gruppe, slik vi betrakter den ut ifra et mer tradisjonelt ståsted. Deponeringen blir samtidig en nedleggelse av handlinger og relasjoner. En slik vinkling retter fokus mot de utløsende mekanismene bak deponeringen, som i mange tilfeller må søkes i gjenstandenes bruksfase. Samtidig synliggjør en slik forståelse depotenes betydning som kilde til studiet av mer overgripende samfunnsendringer i forhistorisk tid; prosesser som i det midtnorske materialet kommer til uttrykk blant annet gjennom deponeringen av ravsmykkene samt gjenstandene fra Stavå og Høstad.

Selv om mine analyser har gitt flere svar, gjør likevel funngruppens størrelse og kompleksitet, samt skikkens utbredelse i tid og rom, at jeg i dette arbeidet har vært nødt til å begrense diskusjonen til å omfatte kun et utvalg viktige aspekter som knytter seg til depotene. Refleksjonene omkring mitt eget perspektivs anvendbarhet på funngruppen baserer seg også av den grunn på en analyse av de midtnorske funnene, og et utvalg depoter fra dette materialet. Selv om midtnorsk deponeringspraksis har store likhetstrekk med tilsvarende handlinger i øvrige deler av Skandinavia (kap. 4), og mine analyser dermed bør ha relevans også utenfor Midt-Norges grenser, må derfor mine resultater kompletteres gjennom videre studier. Resultatene som foreligger av dette arbeidet gir likevel grunnlag for betraktninger omkring fruktbare veier videre i studiet av depoter.

Gjennom mitt alternativ til offerteorien har jeg synliggjort begrensningene som ligger i de kategoriene og teoriene vi som arkeologer anvender for å klassifisere og tolke depoter. Om jeg skal svare på det siste leddet av dette arbeidets problemstilling, formulert i kap. 1.2.1., ”finner vi de svarene vi søker ved å anvende offerteoriens referanserammer i våre analyser?” mener jeg derfor at dette spørsmålet bør besvares med et *nei*, om vi virkelig ønsker å forstå de handlingene vi her står ovenfor. Til tross for teoriens store anvendbarhet, som ofte gjør den enkel å ty til, gir den også enkle svar, som ikke står i forhold til den variasjonen vi ser i materialet. Trolig vil det være lite hensiktsmessig å lete etter én enkelt forklaring bak depotene, selv om det er nærliggende å se konsentrasjonen av depoter til visse tidsrom i sammenheng med større endringsprosesser, et punkt jeg vil komme tilbake til. Bakgrunnen for valg av bestemte gjenstander for deponering, samt depotenes samlede innhold, kan best forstås gjennom å belyse de nedlagte gjenstandenes biografi, hvor også gjenstandsgruppens betydning og rolle i de samfunn de var i bruk

til enhver tid vektlegges. Som det framgikk av mine analyser, kan biografiene som lar seg avlese av hvert enkelt depot være svært ulike, også for funn som nedlegges innenfor samme tidsrom. Ravsmykkene og samlingene med flintavslag i Midt-Norge utgjør eksempler på gjenstandstyper som begge kan ha vært nedlagt i senneolittikum. Likevel gjenspeiler de både ulike tidsperspektiv samt handlingsaspekter ved datidas samfunn. Samtidig som en slik erkjennelse skaper uorden i vår egen systematiske innordning av materialet, burde en slik variasjon likevel ikke forundre oss. Akkurat som inndelingen av det arkeologiske materialet i kategorier som boplassfunn, gravfunn og depotfunn trolig representerer en sterk forenkling av forhistoriske handlingsmønstre, hvorfor skulle depotene gjenspeile en og samme handling? Eller kun fire til fem, om alle hovedteoriene framsatt omkring depotene inkluderes? Mens en slik vektlegging av mangfold gjør bildet mer komplekst, er det likevel i utforskningen av denne variasjonen at de videre mulighetene i studier av depoter først og fremst ligger.

Mens offerteorien gir en tilsynelatende tilstrekkelig, om enn enkel, forklaring på variasjonen innad i materialet, kommer den likevel til kort når det gjelder å forstå bakgrunnen for hva som deponeres og når. Selv om enhver gjenstand i utgangspunktet kan ha egnet seg for deponering avhengig av den kontekst den inngikk i, hvilket nok har bidratt til å forme det varierte bildet vi i dag ser, er det samtidig viktig å understreke at det dreier seg om en variasjon innenfor visse faste rammer. Alle gjenstander ble ikke deponert i forhistorisk tid, og noen gjenstander opptrer i depoter kun i enkelte perioder. Blant annet er bronsealderens rakekniver en gjenstandstype som vi ikke finner i depoter i Skandinavia, mens smykker av bronse ikke har vært vanlige å nedlegge som depoter i Midt-Norge i eldre bronsealder. Et fokus på gjenstandsbiografier og summen av de handlinger som omga depotene, gir oss et bedre grunnlag for å forstå noen av disse valgene; valg som trolig har vært styrt av andre faktorer enn intensjonen med nedleggelsen og/eller karakteren av giver og mottaker. En slik dreining av perspektiv fra offerteoriens vektlegging av hvilke gjenstander som deponeres, til hvilke handlinger og relasjoner gjenstandene gjenspeiler, burde også kunne danne grunnlag for videre undersøkelser omkring endringer i deponeringspraksis over tid. Kan den skikken som vi i dag betrakter som ens over lengre tid har vært mer variert enn det vi tror, og også ha vært forårsaket av ulike prosesser til enhver tid? Her kan en studie av gjenstandenes livshistorier og handlingene som ledet opp mot deponeringen gi oss en bedre forståelse

av deponeringenes rolle i sin samtid.

Her blir også erkjennelsen av deponeringenes nære relasjon til øvrige handlinger og strukturer i datidas samfunn, av betydning. Mens offerteoriens tidsperspektiv gir inntrykk av regelmessige handlinger utført av den enkelte person eller gruppe over lengre tid, tegner utbredelsen av depotene i tid og rom et annet bilde, hvor deponeringene ser ut til å konsentrere seg til visse tidsrom, avbrutt av perioder hvor en slik deponering av gjenstander tilsynelatende ikke finner sted (se kap. 4). Her kan ulike mønstre ses innenfor det skandinaviske området. For Midt-Norge sin del ligger hovedtyngdepunktet i den eldste perioden, i senneolitikum og eldre bronsealder, hvor de fleste depotene nedlegges i de ytre kystområdene. I periode IV synes skikken å opphøre, mens en ny topp i deponeringsfrekvens kommer mot slutten av yngre bronsealder, ved overgangen til førromersk jernalder. Samtidig ser vi en drastisk nedgang i antall depoter langs ytterkysten av Møre i denne perioden. Dette samlede bildet av depotenes utbredelse i tid og rom innenfor området har dannet bakteppe for flere av analysene i dette arbeidet. Avhandlingens omfang og problemstilling har likevel gjort at jeg kun i begrenset grad har kunnet gå nærmere inn på de kulturhistoriske problemstillingene dette bildet reiser. Her ligger imidlertid et stort potensial for videre studier både av midtnorske depoter samt depoter i sin helhet.

Synet på gjenstandene som viktige brikker i de samfunnene de var i bruk, og oppfatningen av deponeringen som en nedleggelse av handlinger og relasjoner, gjør det nærliggende å se flere av deponeringene i sammenheng med en avslutning av disse. I et slikt lys kan man også se konsentrasjonen av depoter til avgrensede tidsrom, samt den ulike fordelingen av depotene innenfor visse områder. Gjennom å ta utgangspunkt i variasjonene i materialet, kan en undersøkelse av gjenstandenes biografier bidra til å belyse karakteren av de endringene som nedleggelsene signaliserer. På bakgrunn av mangfoldigheten innad i gruppen av depoter, skal man være forsiktig med å dra slutninger som plasserer alle depoter under en og samme paraply, en holdning jeg selv har kritisert. Et skifte av perspektiv, hvor gjenstandene inntar en mer aktiv rolle i de samfunnene de var i bruk, bør imidlertid få konsekvenser også for hvordan vi tolker depotenes utbredelse i tid og rom, selv om heller ikke en slik innfallsvinkel vil kunne gi alle svar.

For Midt-Norge sin del, reiser mine analyser flere spørsmål som bør følges opp i framtidige undersøkelser. Hvem var smykkebæreren som i senneolitikum bar de

halvmåneformede ravsmykkene rundt sin hals? Her må smykkebæreren og dens eksistens og opphør settes inn i en videre kontekst som innebærer mer omfattende undersøkelser av det midtnorske samfunnet i det aktuelle tidsrommet. Analysen reiser imidlertid viktige spørsmål av betydning for forståelsen av en periode hvor jordbruket for alvor gjør sitt inntog langs store deler av Norskekysten. Hvorvidt denne overgangen til jordbruk i senneolitikum skal ses som en gradvis utvikling eller som et resultat av en mer kortvarig prosess har vært diskutert de senere årene (for en oversikt, se bl.a. Prescott 2009). Ser vi i de to ravsmykkene fra Linesøya begge deler? En begynnende fase representert gjennom ravsmykket med bjørnefiguren, etterfulgt av en raskere som kommer til uttrykk gjennom de halvmåneformede smykkene?

Hvilke handlinger inngikk samlingene med flintavslag i? Kan fellestrekk påvises når det gjelder slike depoter med avslag også videre nedover den vestnorske kysten, og gjenspeiler disse avslagene handlinger som kan bidra til å kaste lys over endringer som finner sted ved overgangen til en mer jordbruksbasert økonomi i deler av området i senneolitikum og eldre bronsealder? Her kan slitesporanalyser av et utvalg depoter kunne danne utgangspunkt for interessante perspektiver omkring en periode av både midtnorsk og norsk forhistorie hvor viktige brikker ennå mangler.

I en periode av Midt-Norges forhistorie hvor gravene er beskjedne, både i karakter og omfang, og antall undersøkte boplasser foreløpig er relativt få, vitner også funn som depotene fra Stavå og Høstad om viktige omstillinger ved overgangen til førromersk jernalder i området; endringer som må ses i lys av større endringsprosesser som finner sted over store deler av Skandinavia til samme tidsrom. Min tolkning av Stavåfunnet innebærer at ikke bare dette depotet, men også depotene fra Gunnesøy og Brudal skal ses i sammenheng med hendelser som finner sted i nærliggende bygder i dette tidsrommet. Hvorfor kommer disse endringene så tydelig til uttrykk særlig i bygdene lengst sør i Sør-Trøndelag, mens tilsvarende mønster ikke kan påvises langs Mørkekysten, hvor depotene faller i antall til samme tid? Finner vi noen av svarene på det bildet depotene tegner i utnyttelsen av de rike utmarksressursene i fjellområdene; ressurser som foruten produkter knyttet til jakt og fangst, også kan ha involvert kleber, muligens også kobber? (jf. Melheim 2012). Og kan en slik innbringende virksomhet ha skapt grobunn for opprettholdelsen av de roller og strukturer som reflekteres i depotene fra området gjennom tilførselen av gjenstander av bronse østfra? Her reiser depotene en rekke spørsmål som

kan danne grunnlag for videre studier av bronsealderen i Midt-Norge.

Anvendelsen av et perspektiv som skissert i dette arbeidet, åpner dermed for ny innsikt både om deponeringene, men også om øvrige samfunnsforhold. Til slutt i et arbeid som dette, kan det likevel være på sin plass med et kort tilbakeblikk på mitt eget perspektiv, og de valg jeg har gjort som utgangspunkt for mine analyser. Mitt fokus har vært på hva folk har *gjort* framfor hva de har trodd. Følgelig inneholder dette arbeidet få referanser til bronsealderens kosmologi og symbolverden, som ofte figurerer i analyser hvor depoter fra perioden inngår (men jf. kap. 9). Til en slik innfallsvinkel kan innvendes at det er mulig å forene de to perspektivene (jf. Lund og Melheim 2009). Valget av en slik tilnærming til materialet har imidlertid vært bevisst ut ifra ønsket om en så nøktern holdning som mulig til et materiale hvor svært mange føringer tradisjonelt har vært lagt allerede ved analysens oppstart. Det innebærer likevel ikke at jeg dermed utelukker at slike ”overnaturlige” elementer har spilt en rolle, enten som et ledd i handlingene forut for deponeringen, eller under selve deponeringen. Derimot mener jeg vi må søke etter de utløsende mekanismene bak mange av deponeringene i andre forhold. De gjenstandene vi i dag grupperer innunder samlebetegnelsen depotfunn synes i hovedsak å være uttrykk for en måte å håndtere gjenstander på som har inngått i spesifikke kontekster, enten over kortere eller lengre tid. Nøkkelen til å forstå hvorfor deponeringene skjer, ligger dermed i en forståelse av disse kontekstene, hvilket krever en annen tilnærming enn offerteoriens.

Min egen tilnærming til studiet av depoter har blitt utformet gjennom et kritisk blikk på tidligere forskning. Det kan synes urettferdig å kritisere forskere som tross alt har operert innenfor den til enhver tid rådende diskurs. En slik gjennomgang har imidlertid vært en nødvendig reise mot målet. Nye teoretiske perspektiver kan ha begrenset anvendelse så lenge de anvendes på et gammelt fundament hvis kategorier legger klare rammer for hvordan gjenstandene tolkes (Jones 2007:122–140). Samtidig som tidligere tolkninger bærer preg av den tid de ble utformet i, er også denne forfatteren et produkt av sin tid. Trolig hadde ikke dette arbeidet sett dagens lys for bare 10 eller 20 år siden. Innenfor rammene av et handlingsteoretisk perspektiv, har mine synspunkter omkring depoter og de mulighetene som ligger i materialet dratt fordeler av de senere årenes vektlegging av materialitet innenfor arkeologifaget, hvor tingene løftes fram og gis en mer sentral og aktiv rolle i tolkningene (bl.a. B. Olsen 2003, 2010; Meskell 2005; Hodder 2012; Alberti et.al. 2013).

Samtidig er det viktig å påpeke at den teoretiske rammen jeg har valgt for analysene har hatt som mål å vise potensialet som ligger i depotene, om de tradisjonelle depotfunnkategoriene, som i bunn og grunn bør betraktes som nyere tids konstruksjoner, forkastes. Her er det derfor rom for å bygge videre på denne analysens resultater ved å anvende også alternative teoretiske perspektiv. Det viktigste er likevel at gjenstandene og den informasjonen de rommer får komme til sin rett. Bare da kan vi oppnå en bedre forståelse av en funngruppe som rommer alt fra ”myrsmør” til moselik.

LITTERATURLISTE

- Abels, B. 1972: *Die Randleistenbeile in Baden-Württemberg, dem Elsass, der Franche Comté und der Schweiz*. Prähistorische Bronzefunde / in Rahmen der Union internationale des sciences prehistoriques et protohistoriques herausgegeben von Hermann Müller-Karpe (bind-/heftenr. 9:4). München.
- Ahlkvist, H. B. 2002: *Hällristarnas hem. Gårdsbebyggelse och struktur i Pryssgården under bronsålder*. Skrifter (Riksantikvarieämbetet), Arkeologiska undersökningar, bd. 42. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Aksdal, J. 1996: *Neolitikum i Vestnoreg. Sosiale prosessar i eit regionalt perspektiv*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Alberti, B., Jones, A. M. & Pollard, J. 2013: *Archaeology after Interpretation. Returning Materials to Archaeological Theory*. Walnut Creek, Calif.: Left Coast Press.
- Almgren, O. 1916: Kulthandlingar och kultföremål framställda på bronsålderns hällristningar. Referat fra det første nordiske arkeologmøte. *Oldtiden*, bd. VII, s.192–194.
- Almgren, O. 1927: *Hällristningar och kultbruk. Bidrag till belysning av de nordiska bronsåldersristningarnas innebörd*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 35. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Alsaker, S. 2005: Fra jeger til bonde. I: I. Bull (Red.): *Trøndelags historie* bd. 1: Landskapet blir landsdel: Fram til 1350 (s.59–81). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Amundsen, H. R. 2011: *Mot de store kulturtradisjonene. Endringsprosesser fra tidligneoolitikum til førromersk jernalder mellom Mjøsa og Femunden*. Phd avhandling, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Aner, E. & Kersten, K. 1973–91: *Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen*. Band I–IX, XVII. København & Neumünster.
- Apel, J. 2001: *Daggers, Knowledge & Power. The Social Aspects of Flint-Dagger Technology in Scandinavia 2350–1500 cal BC*. Coast to Coast-book 3. Uppsala: Coast to coast project.

- Arbman, H. & Arwidsson, G. 1940: *Mossfynd*. Riksantikvarieämbetets handledningar II. Stockholm.
- Arne, T. J. 1909: Några i Sverige funna bronsstatyetter af barbarisk tillverkning. *Fornvännen* 4, s.175–187.
- Arnold, B. 1999: “Drinking the feast”: Alcohol and the legitimation of power in Celtic Europe. *Cambridge Archaeological Journal* 9:1, s.71–93.
- Asingh, P. & Lynnerup, N. (Red.) 2007: *Grauballe Man. An Iron Age Bog Body Revisited*. Jutland Archaeological Society. Højbjerg: Moesgaard Museum.
- Asprem, F. 2005: *Jordbrukets røtter i Midt-Norge – en forskningsstatus. En retrospektiv og kontekstuell analyse av tidlige jordbruksindikatorer*. Upublisert hovedoppgave i arkeologi, NTNU.
- Asprem, F. 2012: Mat, måltider og mening – neolittisk nettverksbygging ved kjøkkenmøddingene på Innherred. I: G. Grønnesby (Red.): *Graver i veien: arkeologiske undersøkelser E6 Steinkjer* (s.154–170), Vitark 8. Trondheim: Akademika forlag.
- Atheneus: *The Deipnosophists: in seven volumes/Atheaneus*, with an English translation by Charles Burton Gulick, vol. II, 2nd ed. 1957. The Loeb classical library. Cambridge, Massachusetts: Harvard University press.
- Aveling, E. M. & Heron, C. 1999: Chewing tar in the early Holocene: an archaeological and ethnographic evaluation. *Antiquity* 73, s.579–584.
- Bakka, E. 1976: *Arktisk og nordisk i bronsealderen i Nord-Skandinavia*. Miscellanea (Det Kongelig norske videnskabers selskab). Trondheim.
- Barber, M. 2003: *Bronze and the Bronze Age. Metalwork and Society in Britain c. 2500–800 BC*. Stroud: Tempus Publishing Ltd.
- Baron, J. 2012: The ritual context of pottery depositions from the Late Bronze Age settlement at Wrocław Widiwa in southwestern Poland. *Journal of Archaeology and Ancient History*. 2012, No. 3, s.1–24.
- Bartel, A. 1997: Die organischen Reste an der bronzenen Schnabelkanne des Keltenfürsten von Glauburg-Glauberg, Wetteraukreis (Grab 1). Ein frühkeltischer Fürstengrabhügel am Glauberg im Wetteraukreis, Hessen. *Germania*, s.522–541.
- Barth, E. 1982: Ancient methods for trapping wild reindeer in South Norway. I: Å. Hultkrantz & Ø. Vorren (Red.): *The Hunters. Their Culture and Way of Life*, Tromsø Museum Skrifter Vol. XVIII, s.21–46.

- Barth, E. K: 1996: *Fangstanlegg for rein, gammel virksomhet og tradisjon i Rondane*. Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning. Trondheim.
- Barth, F. 1969: Introduction. I: F. Barth (Red.): *Ethnic Groups and Boundaries* (s. 9-38). Oslo: Universitetsforlaget.
- Baudou, E. 1960: *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*. Studies in North-European Archaeology 1. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Baudou, E. 1995: *Norrlands forntid: ett historiskt perspektiv*. Kungl. Skytteanska samfundets handlingar. Acta Regiæ Societatis Skytteanæ nr. 45. Bjästa: CEWE-förlaget.
- Baudou, E. 2004: *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. Stockholm: Kung. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Beck, C. & Shennan, S. 1991: *Amber in Prehistoric Britain*. Oxbow Monograph 8. Oxford: Oxbow Books.
- Becker, C. J. 1947: Mosefundne Lerkar fra yngre Stenalder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1947, s.1–318.
- Becker, C.J.; Jensen, J. H.; Hayer, E. W. H.; Moche, W.; Jordis, U. & Krenmayr, P. et.al. 1990: Ein ungewöhnliches “Depot” der jüngeren Bronzezeit von Spjald, Westjütland. *Acta Archaeologica*, vol. 60, 1989, s.193–227.
- Becker, K. 2008: Left but not lost. *Archaeology Ireland* 22 (1), 2008, s.12–15.
- Behrend, R. 1970: Vandfundne sværd fra middelalderen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, s.89–102.
- Bell, C. 1992: *Ritual Theory, Ritual Practice*. New York: Oxford University Press.
- Bell, C. 1997: *Ritual. Perspectives and Dimensions*. New York: Oxford University Press.
- Bell, C. 2007: Response: Defining the need for a definition. I: E. Kyriakidis (Ed.): *The Archaeology of Ritual* (s.277–288). Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California.
- Bengtsson, L. 2004: *Bilder vid vatten. Kring hållristningar i Askum sn, Bohuslän*. Gotarc Serie C. Arkeologiska Skrifter No 51. Stockholm: Göteborgs universitet. Institutionen för arkeologi, ANL.

- Bennett, A. 1987: *Graven – religiös och social symbol*. Theses and papers in North-European Archaeology 19. Stockholm.
- Bennike, et.al. 1986: Early neolithic skeletons from Bolkilde bog, Denmark. *Antiquity* LX, s.199–209.
- Berg, E. 1998: Nye funn i Østfold – over og under markoverflaten. I: E. Østmo (Red.): *Fra Østfolds oldtid. Foredrag ved 25-årsjubileet for Universitetets arkeologiske stasjon Isegran*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke, nr. 21, s.35–53.
- Berggren, Å. 2007: *Till och från ett kärr: den arkeologiska undersökningen av Hindbygården*. Malmöfynd, Malmö museum, bd. 17. Malmö: Malmö kulturmiljö.
- Berggren, Å. 2009: Offerbegreppet i arkeologin – tolkningar och perspektiv. I: A. Carlie (Red.): *Järnålderens rituella platser*. Femton artiklar om kultutövning och religion från en konferens i Nissaström den 4–5 oktober 2007 (s.33–49). Utskrift 9, Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland.
- Berggren, Å. 2010: *Med kärret som källa: om begreppen offer och ritual inom arkeologin*. Vägar till Midgård, 13. Lund: Nordic Academic Press.
- Berggren, Å. & Stutz, L. N. 2010: From spectator to critic and participant. A new role for archaeology in ritual studies. *Journal of Social Archaeology*, vol. 10 (2), s.171–197.
- Berglund, B. 2001: “Gassprosjektet” – Arkeologiske undersøkelser på Tjeldbergodden, Aure kommune, Møre og Romsdal fylke i forbindelse med bygging av metanolanlegg. B. Berglund (Red). Rapport Arkeologisk Serie 2001–1. NTNU Vitenskapsmuseet, Institutt for arkeologi og kulturhistorie.
- Bergström, L. 2004: The Roman Iron Age tar loaf from Albertsro, Sweden – and the Scandinavian tar loaves of the Bronze Age. *Acta Archaeologica* vol. 75, s.1–13.
- Bergum, N. 2007: *Metalldepoter i Nordland og Troms i tidlig metalltid*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Berstan, R., Dudd, S.N., Copley, M.S., Morgan, E.D., Quye, A. & Evershed, R.P. 2004: Characterisation of “bog butter” using a combination of molecular and isotopic techniques. *The Analyst*, 2004, 129, s.270–275.
- Biel, J., Frankenstein, P. & Jordan, J. 1985: *Der Keltenfürst von Hochdorf*. Stuttgart: K. Theiss.

- Bigton, E. J. og Odden, P. 2000: *Lærebok i treskjæring*. Oslo: Gyldendal yrkesopplæring.
- Binns, K.S. 2005: Jorda tas i bruk. I: K. Aune (Red.): *Fosens historie. Fra istid til 1730* (s.73–136). Skrifter (Fosen Historielag) bd. 7. Orkanger: Fosen historielag.
- Bjerck, H. B. (Red.) 2008: *Ormen Lange Nyhamna. NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Bjørhem, N. & Säfvestad, U. 1989: *Fosie IV: byggnadstradition och bosättningsmönster under senneolitikum*. Malmöfynd nr. 5. Malmö: Malmö museer.
- Bjørn, A. 1920a: Træk av Søndmørs stenalder. *Bergen Museums Aarbok* 1919–1920. Hist.- Antikv. Række nr. 4.
- Bjørn, A. 1920b: Nogen myrfund fra Trøndelagen. *DKNVS Skrifter* 1920, nr. 4.
- Bjørn, A. 1924: Gudinden med halsringen. Et fragment. *Haug og Museum. Til A.W. Brøgger - 40 Aars-Dagen 11 Octbr: 1924*, s.7–13.
- Bjørn, A. 1926: Tidlig metallkultur i Øst-Norge. *Oldtiden* XI.
- Bjørn, A. 1929: Vestby-fundet. Et yngre bronsealders votivfund fra Hadeland. *Universitetets Oldsaksamlings Skrifter*, bd. II, s.35–73.
- Bjørn, A. 1934a: Nystad-funnet. Et yngre bronsealders markfunn fra Telemark. *Universitetets Oldsaksamling Årbok*, femte årgang 1931–1932, s.31–53.
- Bjørn, A. 1934b: Hedmarks stenalder. *Universitetets Oldsaksamling Årbok*, femte årgang 1931–32, s.1–30.
- Bjørn, A. 1935: To nordenfjelske markfunn fra den eldste jernalder. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1935 nr. 37.
- Bjørn, A. 1936: Die Funde der ältesten Bronzezeit in Norwegen. *Acta Archaeologica*, Vol. VII, s.1–20.
- Bliujiene, A. 2010: The bog offerings of the Balts: «I give in order to get back». *Archaeologia Baltica* 14, s.136–165.
- Bloch, M. 1988: Death and the concept of person. I: S. Cederroth, S., C. Corlin & J. Lindström (Eds.): *On the Meaning of Death. Essays on Mortuary Rituals and Eschatological Beliefs* (s.11–29). Uppsala Studies in Cultural Anthropology, Acta Universitatis Uppsaliensis. Uppsala.

- Bodilsen, I. 1984: Archaeology and religion during the past 20 years. *Kontaktstencil* 26–27, s.16–40.
- Bodilsen, I. 1989: Enkeltfund – votivfund i dansk bronsesalder. *KUML* 1987 s.87–104.
- Bourdieu, P. 1977: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourke, L. 2001: *Crossing the Rubicon. Bronze Age Metalwork from Irish Rivers*. Bronze Age Studies 5. Department of Archaeology, National University of Ireland, Galway.
- Bowie, F. 2006: *The Anthropology of Religion. An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Boye, V. 1896: *Fund af egekister fra bronsesalderen i Danmark. Et monografisk bidrag til belysning af bronsesalderens kultur*. Kjøbenhavn: Andr. Fred. Høst & Søns Forlag.
- Bradley, R. 1998: *The Passage of Arms: An Archaeological Analysis of Prehistoric Hoards and Votive Deposits*. Oxford: Oxbow Books.
- Bradley, R. 2000: *An Archaeology of Natural Places*. London: Routledge.
- Bradley, R. 2003: A life less ordinary: the ritualization of the domestic sphere in later prehistoric Europe. *Cambridge Archaeological Journal* 13:1, s.5–23.
- Bradley, R. 2005: *Ritual and Domestic life in Prehistoric Europe*. London: Routledge.
- Brevik, K. A. 2010: *Løsfunn, landskap, samfunn: en kontekstuell studie av gjenstander fra senmesolitikum til eldre bronsesalder i Aursundet, Arasvikfjorden og Valsøyfjorden på Nordmøre*. Upublisert masteroppgave i arkeologi, Institutt for arkeologi og religionsvitenskap, NTNU.
- Brittain, M. & Harris, O. 2010: Enchaining arguments and fragmenting assumptions: reconsidering the fragmentation debate in archaeology. *World Archaeology*, 42:4, s.581–594.
- Broholm, H. C. 1930: To fynske votivfund fra den yngre bronsesalder. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, III. Række, 20. bind, s.261–276.
- Broholm, H. C. 1946: *Danmarks bronsesalder*. Tredie Bind. Samlede fund fra den yngre bronsesalder. København: Nyt nordisk forlag.
- Broholm, H. C. 1949: *Danmarks bronsesalder*. Fjerde bind. Danmarks kultur i den yngre bronsesalder. København: Nyt nordisk forlag.

- Broholm, H. C. 1953: *Yngre bronzealder*. Danske Oldsager bd. 4, udgivet af Nationalmuseets embedsmænd. Therkel Mathiassen (Red.).
- Brück, J. 1999: Ritual and rationality: some problems of interpretation in European archaeology. *European Journal of Archaeology*, vol. 2 (3), s.313–344.
- Brück, J. 2004: Material metaphors: the relational construction of identity in Early Bronze Age burials in Ireland and Britain. *Journal of Social Archaeology* 4 (3), s.307–333.
- Brück, J. 2006: Death, exchange and reproduction in the British Bronze Age. *European Journal of Archaeology*, vol. 9 (1), s. 73–101.
- Brøgger, A.W. 1908: Et norsk ravfund fra stenalderen. *Bergen Museums Aarbog* 1908, nr. 11, s.3–30.
- Brøgger, A. W. 1909: *Den arktiske stenalder i Norge*. Videnskabs-Selskabets Skrifter, II. Hist.-Filos. Klasse. 1909. No. I. Christiania.
- Brøgger, A. W. 1925: *Det norske folk i oldtiden*. Instituttet for sammenliknende Kulturforskning/Serie A. Oslo: Aschehoug.
- Brøgger, A. W. 1927: Bronsealderen i Central-, Vest og Nordeuropa. *De forhistoriske tider i Europa*. K. Friis Johansen (Red.), Anden del, s.169–275.
- Brøndsted, J. 1939: *Danmarks oldtid*, bd. II Bronzealderen. København: Gyldendal.
- Burenhult, G. 2000: *Arkeologi i Norden*, bd. 2. Red. G. Burenhult. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bårdseth, G. A. 1998: *Depot som arkeologisk kjeldekategori. Ein analyse av depot og depotskikk fra mesolitikum til førromersk jernalder i Sande og Volda kommunar, Møre og Romsdal fylke*. Upublisert hovudfagsoppgåve i nordisk arkeologi, IAKN, Det historisk – filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Callanan, M. 2013: Melting snow patches reveal neolithic archery. *Antiquity* 87, s. 728–745.
- Callanan, M. in press: Bronze Age arrows from Norwegian alpine snow patches. *Journal of Glacial Archaeology*, vol. 1.
- Capelle, T. 1980: *Holzsnitzkunst vor der Wikingerzeit*. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag.

- Carlie, A. 2004: *Forntida byggnadskult. Tradition och regionalitet i södra Skandinavien*. Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 57. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Carlie, A. 2009: Järnålderens offerplatser i retrospektiv: ett arkeologiskt perspektiv. I: A. Carlie (Red.): *Järnålderens rituella platser. Femton artiklar om kultutövning och religion från en konferens i Nissaström den 4–5 oktober 2007* (s.17–32). Utskrift 9. Halmstad: Stiftelsen Hallands Läns museer.
- Chapman, J. 2000: *Fragmentation in Archaeology. People, Places and Broken Objects in the Prehistory of South Eastern Europe*. London: Routledge.
- Chapman, J. 2010: "Deviant" burials in the Neolithic and Chalcolithic of Central and South Eastern Europe. I: K. Rebay-Salisbury, M. L. Stig Sørensen & J. Hughes (Eds.): *Body Parts and Bodies Whole* (s.30–45). Oxford: Oxbow Books.
- Charters, S., Evershed, R.P., Blinkhorn, P.W. & Denham, V. 1995: Evidence for the mixing of fats and waxes in archaeological ceramics. *Archaeometry* 37, 1, s.113–127.
- Clarke, P. (Ed.) 2004: *The Dover Bronze Age Boat*. Swindon: English Heritage.
- Coles, J. 2003: And on they went...processions in Scandinavian Bronze Age rock carvings. *Acta Archaeologica* vol. 74, s.211–250.
- Corfield, M. 2007: Wetland science. I: M. Lillie & S. Ellis (Red.): *Wetland Archaeology and Environments. Regional Issues, Global Perspectives* (s.143–155). Oxford: Oxbow Books.
- Crane, E. 1999: *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*. New York: Routledge.
- Cronin, T., Downey, W.K., Synnott, E.C, McSweeney, P.L.H. & Stanton, C. 2007: Composition of ancient Irish bog butter. *International Dairy Journal* 17, s.1011–1020.
- Croucher, K. 2012: *Death and Dying in the Neolithic Near East*. Oxford: Oxford University Press.
- Czyborra, I. 1997: Gefässdeponierungen – Speise und Trank für Götter und Menschen. I: A. Hänsel & B. Hänsel (Eds.): *Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas*. (s.87–92). Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin – Bestandskataloge 4. Berlin: Museum für Vor- und Frühgeschichte.
- Dahlström, Å. 1995: *Stenen som flyter och brinner. En bok om bärnsten*. Bildval och faktagransking Leif Brost. Stockholm: Norstedts.

- Derevenski, J. S. 2000: Rings of life: the role of early metalwork in mediating the gendered life course. *World Archaeology*, Vol. 31 (3), s.389–406.
- Dietler, M. 1990: Driven by drink: the role of drinking in the political economy and the case of Early Iron Age France. *Journal of Anthropological Archaeology* 9, s.352–406.
- Dietler, M. 1996: Feasts and commensal politics in the political economy. Food, power and status in Prehistoric Europe. I: P. Wiessner & W. Schiefenhövel (Eds.): *Food and the Status Quest. An Interdisciplinary Perspective* (s.87–125). Providence, R. I.: Berghahn Books.
- Dietler, M. 2001: Theorizing the feast. Rituals of consumption, commensal politics, and power in African contexts. I: M. Dietler & B. Hayden (Eds.): *Feasts. Archaeological and Ethnographical Perspectives on Food, Politics, and Power* (s.65–114). Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press.
- Dobres, M. A. 2001: Meaning in the making: agency and the social embodiment of technology and art. I: M. B. Schiffer (Ed.): *Anthropological Perspectives on Technology* (s.47–76). Albuquerque: University Mexico Press.
- Dudd, S. N. & Evershed R. P. 1999: Unusual triterpenoid fatty Acyl Ester components of archaeological birch bark tars. *Tetrahedron Letters* 40 (1999), s.359–362.
- Durkheim, É. 1964 [1915]: *The Elementary Forms of the Religious Life*. Translated from the French by Joseph Ward Swain. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Earwood, C. 1997: Bog butter: a two thousand year history. *The Journal of Irish Archaeology*, VIII, s.25–42.
- Ebbesen, K. 1981: Flintafslag som offer. *KUML* 1980, s.147–157.
- Ebbesen, K. 1982: Yngre stenalders depotfund som bebyggelseshistorisk kildemateriale. I: H. Thrane (Red.): *Om yngre stenalders bebyggelseshistorie. Beretning fra et symposium. Odense 30.april-1.maj 1981* (s.60–79). Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 30. Odense.
- Eikje, L. 2008: *Edelmetalldepoter i Rogaland ca. 800-1100 e.Kr. med særlig vekt på religionsarkeologiske perspektiver*. Upublisert masteroppgave i arkeologi, NTNU, Det historisk-filosofiske fakultet, Institutt for arkeologi og religionsvitenskap.

- Engedal, Ø. 2006: På bølge og berg – båten i røynd og ristning. I: R. Barndon, S. M. Innselset & T. K. Lødøen (Red.): *Samfunn, symboler og identitet. Festskrift til Gro Mandt på 70-årsdagen* (s.171–182). UBAS bd. 3. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Engedal, Ø. 2010: *The Bronze Age of Northwestern Scandinavia*. Dissertation for the degree doctor philosophiae (dr. philos.), University of Bergen, Norway.
- Engelhardt, C. 1863: Thorsbjerg Fundet. *Sønderjyske Mosefund* I. København.
- Eriksson, Th. 2009: *Kärl och social gestik. Keramik i Mälardalen 1500 BC–400 AD*. Aun 41. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter No 76. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Ersgård, L. 2002: Västannortjärn. En rituell plats från högmedeltid. I: K. Jennbert, A. Andrén & C. Raudvere (Red.): *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual* (s.287–298). Lund: Nordic Academic Press.
- Ertsås, O. 1959: *Registrering av fornminner på Sagmo, gnr: 107/1*. Upublisert rapport i Topografisk arkiv, Vitenskapsmuseet.
- Ertsås, O. 1976: *Innberetning om topografisk-arkeologisk registrering i Åffjord kommune, Sør-Trøndelag fylke*. Funn og fornminner i Sør-Trøndelag 10. Universitetet i Trondheim, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Museet. Trondheim.
- Evans, J. 1881: *The Ancient Bronze Implements, Weapons, and Ornaments, of Great Britain and Ireland*. London: Longmans, Green & Co.
- Falk, A.B. 2008: *En grunnleggende handling. Byggnadsoffer og dagligt liv i medeltid. Vägar till Midgård* 12. Lund: Nordic Academic Press.
- Fanta, K. G. 2011: *Report on the preliminary investigation of the chemical composition of an amorphous organic sample taken from a wooden "headrest" found at Høstad*. NTNU, Institutt for kjemi.
- Farbregd, O. 1972: *Pilefunn fra Oppdalsfjella*. Miscellanea 5. Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Museet, Trondheim.
- Farbregd, O. 1979: Perspektiv på Namdalens jernalder. Undersøkingar på Veiem, Sem, Værem og Bertnem. *Viking* bd. XLIII, s.20–80.
- Farbregd, O. 1983: Snøfonner, pilefunn og dyregraver. *Rapport arkeologisk serie* 1983:5. Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Museet, s.7–46.
- Farbregd, O. 2009: Archery history from ancient snow and ice. I: T. Brattli (Red): *The*

- 58th International Sachsensymposium 1–5 September 2007 (s.156–170). Vitark 7. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Fett, P. 1951: Herøy prestegjeld. *Førhistoriske minne på Sunnmøre*. Bergen.
- Field, N. & Pearson, M. P. 2003: *Fiskerton. An Iron Age Timber Causeway with Iron Age and Roman Votive Offerings: the 1981 Excavations*. Oxford: Oxbow Books.
- Fischer, A. & Kristiansen, K. 2002: *The Neolithisation of Denmark. 150 years of debate*. Sheffield archaeological monographs 12. Sheffield: Collis.
- Fischer, C. 2007: *Tollundmanden. Gaven til guderne. Mosefund fra Danmarks forhistorie*. Højbjerg: Hovedland.
- Floderus, E. 1931: Ett gotländsk ekkistfynd från bronsåldern. *Fornvännen* 1931, s.284–290.
- Fogelin, L. 2007: The archaeology of religious ritual. *Annual Review of Anthropology*, vol. 36, s.55–71.
- Fontijn, D. R. 2002: *Sacrificial Landscapes: Cultural Biographies of Persons, Objects and «Natural» Places in the Bronze Age of the Southern Netherlands, c. 2300–600 BC*. Analecta praehistorica Leidendia: publications of the Institute of Prehistory, University of Leiden. Leiden: University of Leiden.
- Fontijn, D. 2007: The significance of «invisible» places. *World Archaeology*, vol. 39 (1), s.70–83.
- Forsgren, M. 2007: *Depåfyndet från Härnevi, del I: Föremålsförståelse och genusperspektiv med utgångspunkt från ett s.k. skrotfynd från yngre bronsålder i Uppland*. Kandidatuppsats i arkeologi. Stockholms Universitet.
- Forsgren, M. 2008: *Depåfyndet från Härnevi, del II: Sammanhang och förståelse av en fragmenterad bronsdepå i torrmark från yngre bronsålder i Uppland*. Magisteruppsats i arkeologi. Stockholms Universitet.
- Fowler, C. 2004: *The Archaeology of Personhood: An Anthropological Approach*. London: Routledge.
- Fredengren, C. 2011: Where wandering water gushes – the depositional landscape of the Mälaren valley in the Late Bronze Age and the earliest Iron Age of Scandinavia. *Journal of Wetland Archaeology* vol. 10, s.109–135.
- Fredriksen, G. 1982: Forhistorisk smør fra Madla. *Frå Haug ok Heidni*, 1982 nr. 4, s.99–102.

- Frieman, K. 2010: *Skeuomorphs and Stone-working: Elaborate Lithics from the Early Metal-using Era in Coastal, Northwest Europe*. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, University of Oxford.
- Frost, L. 2003: Vaseholm in Osthimmerland. Ein Depotfund mit Frauenschmuck und Import aus der Periode V der jüngeren Bronzezeit. *Acta Archaeologica* 74, s.251–292.
- Frost, L. 2008a: *Depotfundene i Himmerlands yngre bronzealder i et landskabsarkæologisk perspektiv*. Phd. Avhandling, Afd. for Forhistorisk Arkæologi ved Institut for Antropologi, Arkæologi og Lingvistik, Aarhus Universitet.
- Frost, L. 2008b: Vognserup Enge – et offerfund med kvindesmykker fra den ældre bronzealder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 2008, s.7–58.
- Fægri, K. 1970: *Norges planter. Blomster og træer i naturen med et utvalg fra våre nabolands flora*. Bd. 1, 2 utg. Oslo: Cappelen.
- Gaustad, F. 1963: Fra fangstkultur til sagatid. Et streiftog i Bynesets eldste historie. I: M. Fuglesøy (Red.): *Byneset*, bind 1 (s.39–106). Byneset kommune: F. Bruns bokhandels forl.
- Gaustad, F. 1965: *Tidlig metalltid i det nordenfjelske Norge*. Upublisert magistergradsavhandling i nordisk arkeologi ved Universitetet i Oslo.
- Gell, A. 1992: The technology of enchantment and the enchantment of technology». I: J. Coote & A. Shelton (Eds.): *Anthropology, Art and Aesthetics* (s.40–63). Oxford: Oxford University Press.
- Gell, A. 1998: *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Genz, H. 2004: Alpine Dolche und Löffelbeile – Mitteldeutschland und seine Beziehungen nach Südwesten. I: H. Meller (Ed.): *Der geschmiedete Himmel. Die weite Welt im Herzen Europas vor 3600 Jahren* (s.182–185). Stuttgart: Theiss.
- Gimbutas, M. 1985: East Baltic amber in the fourth and third millennia B.C. *Journal of Baltic Studies*, Vol. XVI, No. 3, s.231–256.
- Gjessing, G. 1943: Hesten i førhistorisk kunst og kultus. *Viking*, bd. VII, s.5–143.
- Gjessing, G. 1944: Steinalder – bronsealder – stein-bronsealder? *Viking*, bd. VIII s.15–27.
- Gjessing, G. 1945: *Norges steinalder*. Oslo: Norsk arkeologisk selskap.

- Gjessing, H. 1916: Votiv – og depotfund fra stenalderen i Stavanger amt. *Oldtiden VII*, s.21–35.
- Gjærder, P. 1975: *Norske drikkekar av tre*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Glastrup, J. 2008: *Analyse av "Myrsmør"*. Rapport ang. analyse av to prøver av T 13685, Austrått, Ørland. Nationalmuseet, Befaringsafdelingen. København.
- Glastrup, J. 2009a: Analyse av prøver fra T 12564, T 5895 og T 13376. Rapport. Nationalmuseet, Bevaringsafdelingen. København.
- Glastrup, J. 2009b: *Analyse av "Harpikskake" T. 484*. Rapport. Nationalmuseet, Bevaringsafdelingen. København.
- Glob, P. V. 1965: *Mosefolket. Jernalderens Mennesker bevaret i 2000 år*. Gyldendal: København.
- Glob 1969: *Helleristninger i Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, bd. 7. København: Gyldendal.
- Glørstad, H. 2008: Celebrating materiality – the Antarctic lesson. I: H. Glørstad & L. Hedeager (Red.): *Six Essays on the Materiality of Society and Culture*, s.173–211. Lindome: Bricoleur Press.
- Godelier, M. 1999: *The Enigma of the Gift*. Cambridge: Polity Press.
- Goldhahn, J. 2007: *Dödens hand – en essä om brons- och hållsmed*. Gotarc Serie C, Arkeologiska Skrifter No 65, Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Göteborgs Universitet.
- Goldhahn, J. 2008: "En tyk Taage i det umaadelige Tidsrum"? – några färgstänk från bronsåldern. I: J. Goldhahn (Red.): *Gropar och monument. En vänbok til Dag Widholm* (s.283–303). Kalmar Studies in Archaeology IV.
- Grace, R. 1989: *Interpreting the Function of Stone Tools: The Quantification and Computerisation of Microwear Analysis*. BAR International series; 474. Oxford: B.A.R.
- Graner, G. 2005: Skogsmossens rituella rum. I: J. Holm (Red.): *Neolitiska nedslag: Arkeologiska uppslag*. Skrifter (Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar), nr. 59 (s.9–34). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Granlund, J. 1939: Hartstätningar till svepta kärl under äldre järnålder. *Fornvännen* 1939, s.257–287.
- Gräslund, B. 1974: *Relativ datering: om kronologisk metod i nordisk arkeologi*. Tor,

vol. 16. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

- Green, M. A. 2002: *Dying for the Gods. Human Sacrifice in Iron Age & Roman Europe*. Stroud, Gloucestershire: Tempus Publishing Ltd.
- Grieg, S. 1928: Kongsgaarden. I: A. W. Brøgger, Hj. Falk & H. Schetelig (Red.): *Osebergfundet*, bd. II. Utgit av den norske stat. Oslo: distribuert ved Universitetets Oldsaksamling.
- Grieg, S. 1929: *Vikingetidens skattefund*. Universitetets oldsaksamling, Skrifter 2, Oslo.
- Groseth, L. 2001: *Å finne sted. Økonomiske og rituelle landskap i Telemark i sen-neolittikum og bronsealder*. Varia nr. 53. Universitetets kulturhistoriske museer Oldsaksamlingen. Oslo.
- Grønnesby, G. 2006: Fra obskuritet til berømmelse. *Spor* nr. 1 2006, s.4–7.
- Grønnesby, G. 2009: En reise gjennom liv og død, ild og vann. En bronsealders gravruin i Steinkjer. I: T. Brattli (Red.): Det 10. nordiske bronsealderssymposium 5.–8. oktober 2006 (s.66–78). *Vitark* nr. 6. Trondheim: NTNU, Vitenskapsmuseet.
- Gustafson, L. 2002: Et urnegravfelt ved Tyrifjorden. I: E. Høigård Hofseth (Red.): *UKM – En mangfoldig forskningsinstitusjon* (s.83–94). Universitetets kulturhistoriske museer Skrifter nr. 1.
- Gustafson, L. 2007: Et elgfangstsystem i Snertingdal – undersøkelse av sperregjerde. I: I. Ystgaard & T. Heibreen (Red.): *Varia* 62, Arkeologiske undersøkelser 2001–2002 (s.159–172). Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen, Oslo.
- Habbe, P. 2006: *Att se och tänka med ritual. Kontrakterande ritualer i de isländska släktsagorna*. Vågar till Midgård 7. Lund: Nordic Academic Press.
- Hafner, A. 1995: «Vollgriffdolch und Löffelbeil». Statussymbole der Frühbronzezeit. *Archäologie der Schweiz*, vol 18 (1995), s.134–141.
- Hafsten, U. 1987: Vegetasjon, klima og landskapsutvikling i Trøndelag etter siste istid. *Norsk geografisk Tidsskrift*, Vol. 41, s.101–120.
- Hagen, A. 1946: Frå innlandets steinalder – Hedmark fylke. *Viking* bd. X, s.1–93.
- Hallgren, F, Djerw, U., M. Geijerstam & Steineke, M. 1997: Skogsmossen, an Early Neolithic settlement site and sacrificial fen in the northern borderland of the Funnel-beaker Culture. *Tor*, Vol. 29 1997, s.49–111.
- Hänsel, A. 1997: Das metallene Tafelgeschirr im Opfer. I: A. Hänsel & B. Hänsel

- (Red.): *Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas* (s.83–86). Ausstellung der Freien Universität Berlin in Verbindung mit dem Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz. Berlin: Staatliche Museen.
- Hansen, S. 2000: Gewässerfunde im bronzezeitlichen Europa. Ein Panorama. *Das Altertum*, 46, s.31–62.
- Hansen, S., Neumann, D. & Vachta, T. 2012: *Hort und Raum. Aktuelle Forschungen zu Bronzezeitlichen Deponierungen in Mitteleuropa*. Herausgegeben von Hansen, S., Neumann, D., Vachta, T. Topoi. Berlin Studies of the Ancient World, vol. 10. Berlin: de Gruyter.
- Harbison, P. 1977: *Bracers and V-perforated Buttons in the Beaker and Food Vessel Cultures of Ireland*. Archaeologica Atlantica. Research Report 1-1976.
- Harding, A. F. 2000: *European Societies in the Bronze Age*. Cambridge world archaeology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harding, A. 2007: *Warriors and Weapons in Bronze Age Europe*. Budapest: Archaeolingua Alapítvány.
- Harrison, 2003: "The magical virtue of these sharp things". Colonialism, mimesis and knapped bottle glass artefacts in Australia. *Journal of Material Culture*, vol. 8 (3), s.311–336.
- Haug, A. 2012: Rockshelters in Central Norway: Long-term changes in use, social organization and production. I: K. A. Bergsvik & R. Skeates (Eds.): *Caves in Context. The Cultural Significance of Caves and Rockshelters in Europe* (s.39-47). Oxford: Oxbow Books.
- Hedeager, L. & Tvarnø, H. 2001: *Tusen års europahistorie*. Romere, germanere og nordboere. Oslo: Pax.
- Helskog, K., Indrelid, S. & Mikkelsen, E. 1976: *Morfologisk klassifisering av slåtte steinartefakter*. Særtrykk fra Universitetets Oldsaksamlings årbok 1972–1974. Oslo.
- Henninger, J. 1987: Sacrifice. I: M. Eliade (Ed.): *The Encyclopedia of Religion*, New York, Macmillian, vol. 12, s.544–557.
- Henriksen, M.M. 2003: Ingvald Undset – et 150-årsminne. *Spor* nr. 1, 2003 s.26–27.
- Henriksen, M.M. 2008: 3500 år gammelt neverkar! *Spor* nr. 2 2008, s.18–21.

- Henriksen, M.M. u.a.: «*De dødes tjern*» - menneskefunn fra myr i Midt-Norge. Manuskript.
- Henriksen, M.M. & Myrvang, R. 2003: Museets tillitsmenn - ”oldforskningens pionerer”. *Spor*, nr. 1 2003, s.20–25.
- Henriksen, M.M. & Pawel, D. 2010: *Besiktigelse av Høstadsammelen 03.05.2010*. Upublisert notat, NTNU Vitenskapsmuseet.
- Henriksen M.M. & Sylvester, M. 2007: Boat and human remains from bogs in Central Norway. I: J. Barber, C. Clark, M. Cressey, A. Crone, A. Hale, J. Henderson, R. Housley, R. Sands, A. Sheridan (Eds.): *Archaeology from the Wetlands. Recent Perspectives*. Proceedings of the 11th WARP Conference (s.343–347). Edinburgh: The Society of Antiquaries of Scotland.
- Henriksson, E. 2009: Analyse av tenner fra heller på Eid. Upublisert rapport i Vitenskapsmuseets topografiske arkiv.
- Hernek, R. og Nordquist, B. 1995: *Världens äldsta tuggummi? Ett urval spännande arkeologiska fynd och upptäckter som gjordes vid Huseby Klev, och andra platser, inför väg 178 över Orust*. Riksantikvarieämbetet.
- Hill, J. D. 1995: *Ritual and Rubbish in the Iron Age of Wessex. A Study on the Formation of a Specific Archaeological Record*. BAR British Series 242. Oxford: Tempus Reparatum.
- Hinsch, E. 1948: Buplass-kulturen på Mørekysten i dolktida. *Viking*, bd. XII, s.89–132.
- Hirsch, K. & Liversage, D. 1987: Ravforarbejding i yngre stenalder. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1987, s.193–200.
- Hjelle, K.L, Hufthammer, A. K. & Bergsvik, K. A. 2006: Hesitant hunters: a review of the introduction of agriculture in western Norway. *Environmental Archaeology*, vol. 11. No. 2, s.147–170.
- Hodder, I. 2012: *Entangled. An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Holberg, E. 2000: *Klokkebegerkulturens symboler. Senneolitikum i Rogaland og Nordland sør for polarsirkelen*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Holtorf, C. 2002: Notes on the life history of a pot sherd. *Journal of Material Culture*, vol. 7 (1), s.49–71.

- Holtzman, J. D. 2006: Food and memory. *Annual Review of Anthropology*, 2006 35, s. 363–378.
- Hougen, B. 1928: Innberetning om opplysninger innhentet på finnstedet angående bronsesverdet T. 12328 fra Sandneseng av Sandeng, Nærøy s. og pgd. Nord-Trøndelag. Innberetning i Vitenskapsmuseets topografiske arkiv, dnr. 18246.
- Hundt, H.J. 1955: Versuch zur Deutung der Depotfunde der Nordischen Jüngerer Bronzezeit. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 2. Jahrgang, 1955, s.95–132.
- Hurcombe, L. 2008: Organics from inorganics: using experimental archaeology as a research tool for studying prehistoric material culture. *World Archaeology*, vol. 40, issue 1, s.83–115.
- Høeg, O. A. 1932a: *Botanisk undersøkelse av funnsted for kranier i Leinsmyra, Steinkjer, Nord-Trøndelag*. Upublisert rapport i Vitenskapsmuseets brevarkiv.
- Høeg, O. A. 1932b: *Befaring av funnsted for armring av gull, 14556*. Jnr. 158/1932 i Vitenskapsmuseets brevarkiv.
- Høeg, O. A. 1935: *Beretning ang. bronsealdersfundet på Gyl, Tingvoll, november 1935*. Jnr. 261/1935. Upublisert rapport i Topografisk arkiv, Vitenskapsmuseet.
- Høeg, O. A. 1974: *Planter og tradisjon. Floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925–1973*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Høeg, O.A. & Christensen, A.S. W. 1984: *Våre medisinske planter. Trollskap, tradisjon og legekunst*. Oslo: Det Beste.
- Högberg, A. 2008: Avslag, knivar och skrapor av flinta – en analyse av råmaterial, teknologi och funktion. I: P. Skoglund (Red.): *Fest Slakt Odling. Neolitikum och järnålder i Hyllie* (s.55–73). Malmö: Malmö kulturmiljö.
- Högberg, A. 2009: *Lithics in the Scandinavian Late Bronze Age. Sociotechnical Change and Persistence*. BAR International series; 1932. Oxford: Archaeopress.
- Igarashi, K. M., Lu, L., Colgin, L., Moser, M. & Moser, E. 2014: Coordination of entorhinal-hippocampal ensemble activity during associative learning. *Nature* (2014).
- Ingstad, A. S. 1961: Votivfunnene i nordisk bronsealder. *Viking*, bd. XXV, s.23–49.
- Isaksson, S. 2005: Food for the gods. An analysis of organic residues from the Havor hoard. I: E. Nylén, U. L. Hansen & P. Manneke (Eds.): *The Havor Hoard. The Gold - the Bronzes - the fort*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets

Akademien, Stockholm.

- Jaanusson, H. & Vahlne, G. 1975: Arkeologisk undersökning 1969–71. Hallunda, Botkyrka sn, Södermanland. Del I: Fornlämning 13, gravfält. Riksantikvarieämbetet Rapport 1975 B 23. Stockholm.
- Jacob, C. 1995: *Metallgefäße der Bronze- und Hallstattzeit in Nordwest-, West- und Süddeutschland*. Prähistorische Bronzefunde Abteilung II, Band 9.
- Jensen, H.J. 2000: Slidesporstudier – metoder til belysning af flintredskabers funktion. I: B. V. Eriksen (Red.): *Flintstudier. En håndbog i systematiske analyser af flintinventarer* (s.207–218). Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, J. 1966: Griffzungenschwerter der späten Nordischen Bronzezeit. *Acta Archaeologica* vol. XXXVII, s.25–51.
- Jensen, J. 1993: Metaldeponeringer. I: S. Hvass & B. Storgaard (Red.): *Da klinger i muld... 25 års arkæologi i Danmark* (s.152–159). Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, J. 1997: *Fra bronze- til jernalder: en kronologisk undersøgelse*. Nordiske fortidsminder. Serie B. København: Det Klg. Nordiske Oldskriftselskab.
- Jensen, J. 1998: *Manden i kisten: hvad bronzealderens gravhøje gemte*. København: Gyldendal.
- Jensen, J. 2000: *Rav. Nordens guld*. København: Gyldendal.
- Jensen, J. 2002: *Danmarks oldtid. Bronzealder 2000–500 f.Kr.* København: Gyldendal.
- Johansen, H.M. 2005: *Arkeologisk rapport – Arkeologisk påvisningsundersøkelse i forbindelse med reguleringsplan for Austrått golfbane*. Sør-Trøndelag fylkeskommune, Enhet for regional utvikling.
- Johanssen, J., Nygaard, M. & Schreiner, E. 1965 [1887]: *Latinsk ordbok*. Tredje reviderte opplag ved Henning Mørland. Oslo: Cappelen.
- Johansen, H. M. 2004: *Kulturminneløypa Fevågs fortid i landskapet. Lokalsamfunnsutvikling med basis i det forgangne*. Sluttrapport. Sør-Trøndelag fylkeskommune.
- Johansen, Ø. 1981: *Metallfunnene i østnorsk bronsealder. Kulturtilknytning og forutsetninger for en marginalekspansjon*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter Ny rekke, nr. 4. Oslo.
- Johansen, Ø. K. 1993: *Norske depotfunn fra bronsealderen*. Universitetets

- oldsaksamlings skrifter. Ny rekke, nr. 15. Oslo: Universitetets oldsaksamling.
- Johnson, T. 1992: Gaven til gudene. *Arkeo*. Nytt fra Historisk Museum i Bergen, no. 2 1992, s.32.
- Johnson, T. 1993: *Sein-neolittisk tid i Sogn og Fjordane: gjenstandstyper og funndistribusjon*. Upublisert hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Jones, A. 2002: A biography of colour: colour, material histories and personhood in the Early Bronze Age of Britain and Ireland. I: A. Jones & G. MacGregor (Eds.): *Colouring the Past. The Significance of Colour in Archaeological Research*. Oxford. Berg, s.159–174.
- Jones, A. 2005: Lives in fragments? Personhood and the European Neolithic. *Journal of Social Archaeology* 5 (2), s.193–224.
- Jones, A. 2007: *Memory and Material culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joy, J. 2009: Reinvigorating object biography: reproducing the drama of object lives. *World Archaeology*, 41:4, s.540–556.
- Jørgensen, L., Storgaard, B. & Thomsen, L. G. 2003: *Sejrens triumf: Norden i skyggen af det romerske imperium*. København: Nationalmuseet.
- Kaliff, A. 2007: *Fire, Water, Heaven and Earth. Ritual Practice and Cosmology in Ancient Scandinavia: An Indo-European Perspective*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Kalseth, J. 2007: *Mønstergyldige økser: en kontekstuell studie av neolittiske økser i Trøndelag*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, NTNU.
- Karsten, P. 1994: *Att kasta yxan i sjön: en studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°. The Institute of Archaeology, University of Lund (Lunds universitets historiske museum). Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Karsten, P. 2001: *Dansarna från Bökeberg. Om jakt, ritualer och inlandsbosättning vid jägerstenålderens slut*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter 37, Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.
- Kaul, F. 1994: Ritualer med menneskeknogler i yngre stenalder. *Kuml* 1991–92. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, s.7–52.
- Kaul, F. 2003: Mosen – porten til den andre verden. I: L. Jørgensen, B. Storgaard & L. Gebauer Thomsen (Red.): *Sejrens triumf: Norden i skyggen af det romerske imperium* (s.18–43). København: Nationalmuseet.

- Kaul, F. 2004: *Bronzealderens religion. Studier af den nordiske bronzealderens ikonografi*. Nordiske fortidsminder. Serie B: in quarto. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Kaul, F. 2009: Slangen i bronzealderens mytologi. Orden og kaos. I: T. Brattli (Red.): *Det 10. nordiske bronsesymposium 5.–8. oktober 2006* (s.80–97). Vitark 6. Trondheim: NTNU, Vitenskapsmuseet.
- Keyser, R. 1856: To mærkelige norske Jordfund. *Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkers Bevaring, Aarsberetning 1856*, Christiania, s.68–71.
- Kibbert, K. 1980: *Die Äxte und Beilen im mittleren Westdeutschland*, I: Prähistorische Bronzefunde / in Rahmen der Union internationale des sciences prehistoriques et protohistoriques herausgegeben von Hermann Müller-Karpe (bind-/heftenr. 9:10). München.
- Kjær, H. 1916: Nye Fund fra Mark og Mose fra den yngre Bronzealder. Forhistoriske Foredrag fra det Kgl. Nord. Oldskriftselskabs Møder Den 21. Marts og den 4. april 1916. Særtryk af *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1915, s.131–149.
- Kjær, H. 1927: To votivfund fra yngre bronzealder, fra Fyen og Jylland. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, III. Række 17. bind, s.235–276.
- Klebs, R. 1882: *Der Bernsteinschmuck der Steinzeit von der baggerei bei Schwarzort und anderen Lokalitäten Preussens*. Beiträge zur Naturkunde Preussens. Königsberg.
- Kleiva, I. 1996: *Frå det sosiale livet til tinga. Seinneolitikum på Ytre Sunnmøre*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på Norden. Universitetet i Bergen.
- Knudsen, K. V. 1969: *Postglacial vegetasjons- og klimahistorie i Trondheimsområdet. Utarbeidelse av normaldiagram*. Upublisert hovedfagsoppgave i spesiell botanikk. NLHT, Universitetet i Trondheim.
- Koch, E. 1998: *Neolithic Bog Pots: from Zealand, Mön, Lolland and Falster*. Nordiske fortidsminder. Serie B: in quarto, vol. 16. København: Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab.
- Koch, E. 2003: Mead, chiefs and feasts in later prehistoric Europe. I: M. Parker Pearson (Ed.): *Food, Culture and identity in the Neolithic and Early Bronze Age* (s.125–143). BAR International Series, 1117. Oxford: Archaeopress.
- Kopytoff, I. 1986: The cultural biography of things: commoditizations as process. I: A. Appadurai (Ed.): *The Social Life of Things: Commodities in Cultural*

- Perspective*. (s.64–91). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kossack, G. 1964: Trinkgeschirr als Kultgerät der Hallstattzeit. *Varia Archaeologica*, s.96–105.
- Krause, D. 1996: *Hochdorf III. Das Trink- und Speiseservice aus dem späthallstattzeitlichen Fürstengrab von Eberdingen-Hochdorf (Kr. Ludwigsburg)*. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 64.
- Kristiansen, K. 1974a: Glerupfundet. Et depotfund med kvindesmykker fra bronzalderens femte periode. *Hikuin* nr. 1, s.7–38.
- Kristiansen, K. 1974b: En kildekritisk analyse af depotfund fra Danmarks yngre bronzalder (periode IV–V). Et bidrag til arkæologisk kildekritik. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, s.119–160.
- Kristiansen, K. 1978: The consumption of wealth in Bronze Age Denmark. A study in the dynamics of economic processes in tribal societies. I: K. Kristiansen & C. Paludan -Müller (Eds.): *New Directions in Scandinavian Archaeology*. Studies in Scandinavian Prehistory and Early History. Vol. 1, s.158–190. Lyngby: National Museum of Denmark.
- Kristiansen, K. 1998: *Europe Before History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kristiansen, K. 2002: The tale of the sword – swords and swordfighters in Bronze Age Europe. *Oxford Journal of Archaeology*, 21 (4), s.319–332.
- Kristiansen, K. 2013: Female clothing and jewellery in the Nordic Bronze Age. I: S. Bergerbrant & S. Sabatini (Eds.): *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen* (s.755–769). BAR International Series; 2508. Oxford: Archaeopress.
- Kristiansen, K. & Larsson, Th. B. 2005: *The Rise of Bronze Age Society. Travels, Transmissions and Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kværne, P. & Vogt, K. 2002: *Religionsleksikon. Religion og religiøse bevegelser i vår tid*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Lamdin-Whymark, H. 2008: *The Residue of Ritualised Action: Neolithic Deposition Practices in the Middle Thames Valley*. BAR British Series 466. Oxford: Archaeopress.
- Larsen, B. I: 1937: *Antikvarisk befarung på Nordmøre 5/8-12/8 1936*. Upublisert rapport i Topografisk arkiv, Vitenskapsmuseet.

- Larsson, L. 2001: South Scandinavian wetland sites and finds from the Mesolithic and the Neolithic. I: B. Purdy (Ed.): *Enduring Records. The Environmental and Cultural Heritage of Wetlands* (s.158–171). Oxbow books: Oxford.
- Larsson, L. 2007: The ritual use of wetlands during the Neolithic: a local study in Southernmost Sweden. I: M. Lillie & S. Ellis (Eds.): *Wetland Archaeology & Environments. Regional Issues, Global Perspectives* (s.79–90). Oxbow Books: Oxford.
- Larsson, Th. B. 1986: *The Bronze Age Metalwork in Southern Sweden. Aspects of Social and Spatial Organization 1800–500 B.C.* Archaeology and Environment 6. Umeå: University of Umeå. Department of Archaeology.
- Larsson, Å. 2009: *Breaking & Making Bodies and Pots. Material and Ritual Practices in Sweden in the Third Millennium BC.* Aun 40. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Latour, B. 1987: *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Lekberg, P. 2002: *Yxors liv, människors landskap. En studie av kulturlandskap och samhälle i Mellansveriges senneolitikum.* Uppsala: Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University.
- Lemonnier, P. 1992: *Elements for an Anthropology of Technology.* Anthropological papers (University of Michigan. Museum of Anthropology), bd. 88. Ann Arbor, Michigan: Museum of Anthropology, University of Michigan.
- Levy, J. E. 1982: *Social and Religious Organization in Bronze Age Denmark. An analysis of Ritual Hoard Finds.* BAR International Series 124.
- Lie, R. O. 2007: Huler og hellere på Nordmøre. Del I. *Årbok for Nordmøre*, s.95–131.
- Lie, R. O. 2008: Huler og hellere på Nordmøre. Del II. *Årbok for Nordmøre*, s.5–25.
- Liversage, D. & Robinson, D. 1995: Prehistoric settlement and landscape development in the sandhill belt of Southern Thy. *Journal of Danish Archaeology*, vol. 11, 1992–93, s.39–56.
- Lomborg E. 1973: *Die Flintdolche Dänemarks. Studien über Chronologie und Kulturbeziehungen des südsandinavischen Spätneolithikums.* København: Universitetsforlaget.
- Loze, I. 1975: Neolithic amber ornaments in the eastern part of Latvia. *Przegląd Archeologiczny*, Vol. 23, s.49–82.
- Loze, I. 2000: Late Neolithic amber from the Lubana Wetlands. I: A. Butrimas (Ed.):

- Prehistoric Art in the Baltic Region. Acta Academiae Artium Vilnensis*, 20/2000, s.63–78.
- Lund, A. A. 2001: *Hitlers håndlangere – Henrich Himmler og den nazistiske raceideologi*. København: Samleren.
- Lund, J. 2008: *Åsted og vadested. Deponeringer, genstandsbiografier og rumlig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaber*. Dr. grads avhandling, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo.
- Lynn, C. 1977: Trial excavations at the King's Stables, Tray townland, Co Armagh. *Ulster Journal of Archaeology*, 40 (1977), s.42–62.
- Lødøen, T. K. 1993: Et gravfunn fra sein steinalder. *Arkeo* nr. 2 1993, s.4–7.
- Lødøen, T. K. 1995: *Landskapet som rituell sfære i steinalder: en kontekstuell studie av bergartsøker fra Sogn*. Upublisert hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.
- Madsen, A.P.1900: *Affaldsdynger fra stenalderen i Danmark undersøgte for Nationalmuseet*. Madsen, A. P. et.al. Paris: A. A. Hachette.
- Mandt, G. 1986: Searching for female deities in the religious manifestations of the Scandinavian Bronze Age. I: G. Steinsland (Red.): *Words and Objects. Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion* (s.111–126). Norwegian University Press: Oslo.
- Mandt, G. 1988: Gudene til ære. Om miljøet rundt offerfunnene på Bergsøy i Sunnmørs-leia. *Arkeologiske Skrifter Historisk Museum*, Festskrift til Anders Hagen (s.262–276). No. 4-1988. Universitetet i Bergen.
- Mandt, G. 1991: *Vestnorske ristninger i tid og rom. Kronologiske, korologiske og kontekstuelle studier*, 1 og 2. Upublisert doktorgradsavhandling. Universitetet i Bergen.
- Marshall, Y. 2008: The social lives of lived and inscribed objects: a Lapita perspective. *The Journal of the Polynesian Society*, vol. 117, No. 1, s.59–101.
- Marstrander, S. 1953: Et nytt trøndersk skattefunn fra 900-årene. *Det Kgl. Norske videnskabers selskab, Skrifter* 1952/2. Trondheim.
- Marstrander, S. 1955a: *Trøndelag i forhistorisk tid*. Særtrykk av Norges bebyggelse. Fylkesbindet for Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag og Nordland fylker. Oslo.
- Marstrander, S. 1955b: Et par myrfunne jernaldersko fra Leksvik i Trøndelag. *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab Museet, Årbok* 1954, s.81–105.

- Marstrander, S. 1957: Radiologisk datering av arkeologisk materiale. *DKNVS Museet Årbok 1956–1957*. Trondhjem.
- Marstrander, S. 1967a: Fra bronsealderens treskjærerkunst. *Viking* bd. XXXI, s.5–46.
- Marstrander, S. 1967b: A wooden helve from Hov on the island of Løkta, Nesna in Helgeland. *Acta Archaeologica* vol. XXXVII 1966, s. 237–241.
- Marstrander, S. 1978: The problem of European impulses in the nordic area of agrarian rock art. I: S. Marstrander (Ed.): *Acts of the international symposium on rock art. Lectures on Hankø 6-12 august 1972* (s.45–67). Oslo: Universitetsforlaget.
- Marstrander, S. 1979: ¹⁴C-dateringer, resultater og problemer i arkeologien. I: R. Nydal, S. Westin, U. Hafsten & S. Gulliksen (Red.): *Fortiden i søkelyset. ¹⁴C-datering gjennom 25 år* (s.101–110). Trondheim: Laboratoriet for Radiologisk Datering.
- Marstrander, S. 1980: Zur Holzschnitzkunst im Bronzezeitlichen Norwegen. *Acta Archaeologica* 1979 vol. 50, s.61–88.
- Marstrander, S. 1983a: Porfyr- og nakkebøyde økser som indikatorer for bosetning og sosiale strukturer i Norges yngre bronsealder. I: S. Marstrander (Red.): *Foredrag ved det 1. Nordiske bronsealder-symposium på Isegran 3–6 oktober 1977*. Varia 9 (s.57–146). Oslo.
- Marstrander, S. 1983b: De norske randlistøksene. *Struktur och förändring i bronsålderns samhälle*. Rapport från det tredje nordiska symposiet för bronsåldersforskning i Lund 23–25 april 1982 (s.106–113). University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series No. 17.
- Matthews, S. 2008: Other than bronze: substances and incorporation in Danish Bronze Age hoards. I: C. Hamon & B. Quilliec (Eds.): *Hoards from the Neolithic to the Metal Ages. Technical and Codified practices*. (s.103–120). Session of the XIth Annual Meeting of the European Association of Archaeologists. BAR International Series 1758. Oxford: Archaeopress.
- Meinander, C. F. 1954: Die Kiukaiskultur. *Finska Fornminnesföreningens tidsskrift* 53. Helsingfors.
- Melheim, A. L. 2006: Gjennom ild og vann. Graver og depoter som kilde til kosmologi i bronsealderen i Øst – Norge. I: C. Prescott (Red.): *Myter og religion i Bronsealderen. Studier med utgangspunkt i helleristninger, graver og depoter i Sør – Norge og Bohuslän*. Oslo Arkeologiske Serie nr. 5.
- Melheim, A. L. 2012: *Recycling Ideas. Bronze Age Metal Production in Southern Norway*. Oslo: Department of Archaeology, Conservation and History, the Faculty of Humanities, University of Oslo.

- Meling, T. 2008a: Lokalitet 36 Håhaugane. Aktivitets- og bosetningsspor fra senmesolittikum-yngre jernalder. I: H. B. Bjerck (Red.) *Ormen Lange Nyhamna. NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser* (s.197–215). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Meling, T. 2008b: Kulturhistorisk analyse – Nyhamna gjennom 11000 år i et overregionalt perspektiv. Senneolittisk tid-Bronsealder 2300–500 BC. I: H. B. Bjerck (Red.): *Ormen Lange Nyhamna. NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser* (s.596–600). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Menotti, F. 2012: *Wetland Archaeology and Beyond. Theory and practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Meskel, L. 2004: *Object Worlds in Ancient Egypt. Material Biographies Past and Present*. Oxford: Berg.
- Meskel, L. 2005: Objects in the mirror appear closer than they are. I: D. Miller (Ed.): *Materiality* (s.51-71). Durham, N.C.: Duke University Press.
- Mikkelsen, M. 2011: Fårdalfundet i yngre bronzealders kulturlandskab – fra periferi til centrum? *Depotfund i yngre bronzealders lokale kulturlandskab* (s.37–61). Viborg Stiftsmuseum & Holstebro Museum, Viborg.
- Moberg, C. A. 1941: *Zonengliederungen der Vorchristlichen Eisenzeit in Nordeuropa*. Lund.
- Moen, A. 1998: *Nasjonalatlas for Norge: Vegetasjon*. Hønefoss: Statens kartverk.
- Moen, A. 2001: Europas mest varierte myrer. I: S. Hågvar & B. Berntsen (Red.): *Norsk naturarv. Våre naturverdier i internasjonalt lys* (s.60–71). Oslo: Andersen & Butenschøn.
- Monikander, A. 2010: *Våld och vatten. Våtmarkskult vid Skedemosse under järnåldern*. Stockholm Studies in Archaeology 52. Stockholm: Stockholms universitet.
- Montelius, O. 1872: *Sveriges forntid. Försök til framställning af den svenska fornforskningens resultat*. Stockholm: Norstedt.
- Montelius, O. 1874: *Bohuslänska fornsaker från hednatiden*. Första heftet. Stockholm: Norstedt.
- Montelius, O. 1884: Den förhistoriska fornforskarens metod och material. *Antikvarisk Tidsskrift för Sverige* 8 (3), s.1-28.
- Montelius, O. 1917: *Minnen från vår forntid*. Stockholm: Norstedt.

- Mullin, D. 2012: The river has never divided us: Bronze Age metalwork deposition in Western Britain. *Oxford Journal of Archaeology* 31 (1), s.47–57.
- Müller, S. 1876: Bronzealderens perioder. En undersøgelse i forhistorisk archæologi. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, s.267–312.
- Müller, S. 1886: Votivfund fra Sten – og Bronzealderen. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, II række, 1. Bind, s.216–251.
- Müller, S. 1890: Nogle halsringe fra slutningen af bronzealderen og fra den ældste jernalder. *Nordiske Fortidsminder*. Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab. Første bind (s.19–31). København: Gyldendal.
- Müller, S. 1897: *Vor oldtid: Danmarks forhistoriske Archæologi*. København: Det Nordiske Forl.
- Müller-Wille, M. 2002: Offerplatser på kontinenten. Några exempel från förkristen tid. I: K. Jennbert, A. Andrén & C. Raudvere (Red.): *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual* (s.135–166). Lund: Nordic Academic Press.
- Myhre, B. 2002: Jordbruksrevolusjon og en ny samfunnsform (2800–1000 f.Kr). I: A. Myhre & I. Øye (Red.): *Norges landbrukshistorie, bd. I: 4000 f.Kr – 1350 e.Kr* (s.38–75). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Myklevoll, L.B. 1997: *Bergartsøkser i Nord-Norge. Forslag til klassifisering, kronologi og tolkning*. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Møllenus, K. R. 1946: *Reise til Ørlandet 30–31 august 1946*. Upublisert rapport i Topografisk arkiv, Vitenskapsmuseet.
- Møllenus, K. R. 1959: Steinalderen i Søndre Helgeland. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1958 nr. 1.
- Mølmen, Ø. 1995: Reinfangstanlegg og boplasser i Oppdal. I: Ø. Mølmen (Red.): *Jakt og fangst i Oppdal*. Oppdal jæger og fiskarlag/Oppdal historielag. Oppdal.
- Narmo, L. E. 1993: Steinalder på Romsdalskysten. *Romsdalsmuseet. Årbok* 1933 s.9–34.
- Nedkvitne, K. & Gjerdåker, J. 1999: *Hegg og hassel i norsk natur og tradisjon*. Treslagenes kulturhistorie 14. Elverum: Norsk skogbruksmuseum.
- Needham, S. 2001: When expediency broaches ritual intention: the flow of metal between systemic and buried domains. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 7, s.275–298.

- Nerman, B. 1953: Smärre meddelanden. Notiser om bronsåldersfynd. *Fornvännen* 1953, s. 315–321.
- Nielsen, P. O. 1985: Neolithic hoards from Denmark. I: K. Kristiansen (Ed.): *Archaeological Formation Processes: The Representativity of Archaeological Remains from Danish Prehistory* (s.102–109). København: Nationalmuseet.
- Nielsen, S.; Andersen, J. H.; Baker, J. A.; Christensen, C.; Glastrup, J. & Grootes, P. M. et. al. 2005: The Gundestrup Cauldron. *New Scientific and Technical Investigations. Acta Archaeologica* vol. 76, 2005 s. 1–58.
- Nilsson, T. 2000: Gemte værdier i vendsysselske bronzealderhuse. I: S. Hvass (Red.): *Vor skjulte kulturarv* (s.73–73). Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Nilsson, M.L. & Nilsson, L. 2003: Ett källsprång i Saxtorp. I: M. Svensson (Red.): *I det neolitiska rummet. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan* (s.242–295). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Nordby, C. 2006: *An Investigation of Caulking Resins from Early Iron Age Norway: Chemical Characterization, Function and Use*. Dissertation submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Science in Scientific Methods in Archaeology. Department of Archaeological Sciences. University of Bradford.
- Nordby, C. 2009: Continuity or change? The use and function of birch bark tar in Norwegian Early Iron Age grave contexts. I: C. H. Ambers, L. Harrison & D. Saunders (Eds.): *Holding it All Together: Ancient and Modern Approaches to Joining, Repair and Consolidation* (s.54–60). London: Archetype.
- Nordby, C. 2012: Gjemt og glemt? Harpikstetninger fra eldre jernalder – en forskningshistorisk gjennomgang i lys av tingenes hierarki. *Viking*, bd. LXXX, s.75–92.
- Nordlund, C. 2001: *Det upphöjda landet. Vetenskapen, landhöjningsfrågan och kartläggningen av Sveriges förflutna, 1860–1930*. Kungl. Skytteanska samfundets handlingar. Acta Regiæ Societatis Skytteanæ nr. 53. Umeå: Department of Historical Studies, Umeå University.
- Nordman, C. A. 1920: Offerbrunnen från Budsene. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, s.63–87.
- Notelid, M. 1996: Vetenskap och religion i negativ dialog. *Tor* vol. 28, s.313–347.
- Nydal, R., Sigmund, R. S. & Westin, S. 1957: Rapport, dateringsprøver T 23, 26. Upublisert rapport av analysen av de første prøvene av Høstadfunnet, 24.05.1957, Laboratoriet for Radiologisk Datering, NTH.

- Nygård, T. S. 2011: Rapport: Torgårdssletta 2010 N4. Bosetningsspor og dyrkningsspor. Upublisert rapport. NTNU Vitenskapsmuseet.
- Nyland, A. 2003a: Å gjenfortelle en ukjent historie med kjente kategorier. *Primitive tider*, 6. årgang, 2003, s.47–59.
- Nyland, A. 2003b: *Å finne noe kjent ved det ukjente. Ytre nordre Sunnmøre i neolitikum*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Næss, J. R. 1969: Madlafunnet, funnbeskrivelse og datering. *Frå Haug ok Heidni*, nr. 2 1969, s.245–250.
- Oldeberg, A. 1974: *Die ältere Metallzeit in Schweden I*. Kung. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Olsen, A. B. 1981: *Bruk av diabas i vestnorsk steinalder*. Upublisert avhandling for magistergraden i arkeologi. Universitetet i Bergen.
- Olsen, B. 1997: *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olsen, B. 2003: Material culture after things. Re-membering things. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 36, No.2, s.87–104.
- Olsen, B. 2010: *In Defence of Things. Archaeology and the Ontology of Objects*. Lanham: Altamira Press.
- Oras, E. 2013: Sacrifice or offering: What can we see in the archaeology of Northern Europe? *Folklore*, vol. 55 s.125–150.
- Palavestra, A. 2006: Amber in myth and science. I: A. Palavestra & V. Krstic (Eds.): *The Magic of Amber*. Archaeological monographies 18. National Museum. Belgrade, s.20–31.
- Pals, D. L. 1996: *Seven Theories of Religion*. New York: Oxford University Press.
- Parelius, N. 1967: *Oldtidsminner i Aukra kommune*. Registrert 1965–1967. Romsdal kulturvern.
- Pászthory, K. & Mayer, E.F. 1998: *Die Äxte und Beile in Bayern*. Prähistorische Bronzefunde / in Rahmen der Union internationale des sciences prehistoriques et protohistoriques herausgegeben von Hermann Müller-Karpe (bind-/heftenr. 9:20). München.
- Paus, A., Jevne, O. E. & Gustafson, L. 1987: Kulturhistoriske undersøkelser i

- Innerdalen, Kvikne, Hedmark. *Rapport Arkeologisk Serie 1987-1*. Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet.
- Pawel, D. 2010a: "Hodeskammel" fra Høstadfunnet, T 5898. *Prøveuttak og mikroskopundersøkelse mandag 31.05.2010*. Rapport, NTNU Vitenskapsmuseet.
- Pawel, D. 2010b: *Høstadfunnet – observasjoner etter besiktigelse mars 2010*. Upublisert notat, NTNU Vitenskapsmuseet.
- Pedersen, O. C. & Trakadas, A. (Eds.) 2003: *Hjortspring. A Pre-Roman Iron-Age Warship in Context*. Ships and boats of the North, vol. 5. Roskilde: The Viking Ship Museum.
- Petersen, H. 1890: Hypotesen om religiøse offer - og votivfund fra Danmarks forhistoriske tid. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 11 række. 5 Bind, s.209–252.
- Petersen, J. 1952: Kvikne i hedensk tid. I: O.T. Hagen (Red.): *Kvikne, ei bygdebok*. Band 1, bygdesoga. Oslo, s.40–57.
- Petersen, Johs. 1933a: Befaring av boplass ved Eide på Linesøy, 8/6–12/6-33. Jnr. 88/1933. Upublisert rapport i Vitenskapsmuseets topografiske arkiv.
- Petersen, Johs. 1933b: Boplass på Eide, Linesøy undersøkt september 1933. Jnr. 141/1933. Upublisert rapport i Vitenskapsmuseets topografiske arkiv.
- Petersen, Johs. 1933c: *Beretning fra en reise til Molde, Aukra, Bud og Sekken i Romsdalen. 22/10-28/10 – 1933*. Jnr. 166/1933. Upublisert rapport i NTNU Vitenskapsmuseets brevarkiv.
- Petersen, Th. 1914: Solsemhulen paa Leka: en boplads fra arktisk stenalder. Foreløpig meddelelse. *Oldtiden* IV, s.25–41.
- Petersen, Th. 1920: Meddelser fra Stenalderen i det nordenfjeldske Norge. Nordisk archæologmøde i Kjøbenhavn 1919. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og historie*, III. Række. 10. Bind, s.18–36.
- Petersen, Th. 1921: Videnskapselskapets oldsaksamlings tilvekst i 1919–1920 av saker ældre end reformationen. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1920. Nr. 2.
- Petersen, Th. 1925: Oversikt over Videnskapselskabets oldsaksamlings tilvekst i 1924 av saker eldre enn reformationen. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1924 Nr. 3.
- Petersen, Th. 1927a: Et merkelig oldfund på Ørlandet. *Nidaros* 1/7 1927.

- Petersen, Th. 1927b: Nye fund fra bronsealderen i det nordenfjellske Norge. *DKNVS Forhandlinger* bd. 1, nr. 14.
- Petersen, Th. 1932: To gullfund fra bronsealderen. *DKNVS Forhandlinger* bd. V, nr. 34.
- Petersen, Th. 1933a: Et smykkefund fra steinalderen. *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab Forhandlinger*, Bd. VI, nr. 36.
- Petersen, Th. 1933b: *Oldsaksamlingens tilvekst 1933*. Kgl. Norske videnskabers selskap Museet Oldsagsaml. Tilvekst 1926–1934. Trondheim.
- Petersen, Th. 1934a: Brev fra Th. Petersen til Lensmann L. Godwin, Steinkjer 28/2 1934. Oppbevart i Topografisk arkiv ved Vitenskapsmuseet, dnr. 4929.
- Petersen, Th. 1934b: Nye samlede markfund fra steinalderen i det nordenfjellske Norge. *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Forhandlinger* bd. VII, nr. 8, s.24–27.
- Petersen, Th. 1935: *Oppdals oldtidsminner*. Særtrykk av Oppdals historie. Halden: E. Sems trykkeri.
- Petersen, Th. 1951: Oppdals oldtidsminner. I: O. J. Rise (Red.): *Oppdalsboka. Historie og folkeminne*, bd. II, s.17–56.
- Pilø, L. 1990: Early soapstone vessels in Norway from the Late Bronze Age to the Early Roman Iron Age. *Acta Archaeologica*, vol. 60 - 1989, s.87–100.
- Pollard, A. M. & Heron, C. 2008: *Archaeological Chemistry*. Second Edition. Cambridge: Royal Society of Chemistry.
- Prescott, C. 1991: *Kulturhistoriske undersøkelser i Skrivarhelleren*. Arkeologiske rapporter 14. Historisk Museum, Universitetet i Bergen.
- Prescott, C. 2009: History in prehistory – the later Neolithic/Early Metal Age, Norway. I: H. Glørstad & C. Prescott (Eds.): *Neolithisation as if History Mattered: Processes of Neolithisation in North-West Europe* (s.193–216). Lindome: Bricoleur Press.
- Prescott, C. 2012: Third millennium transformations in Norway: modeling an interpretative platform. I: H. Glørstad & C. Prescott (Eds.): *Becoming European. The transformation of third millennium Northern and Western Europe* (s.115–127). Oxford: Oxbow books.
- Pryor, F. 2001: *The Flag Fen Basin: Archaeology and Environment of a Fenland Landscape*. English Heritage archaeological reports. London: English Heritage.

- Pryor, F. 2005: *Flag Fen: Life and Death of a Prehistoric Landscape*. Stroud: Tempus.
- Ramstad, M. 1999: *Brytninga mellom nord og sør. En faghistorisk og lokalkronologisk studie over Møre i Yngre Steinialder*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på Norden. Universitetet i Bergen.
- Ramstad, M. 2006: Perler og mennesker 4000 f.Kr. Om miljøet rundt ravfunnene fra Finnmarks steinalder. I: R. Barndon, S. Innselset & K. K. Kristoffersen (Red.): Samfunn, symboler og identitet – Festskrift til Gro Mandt på 70-årsdagen. *Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter*, 3 (s.129–146). Bergen: Universitetet i Bergen, Arkeologisk institutt.
- Ramstad, M. 2009: Undersøkelsene på Kilden. I: A. Hesjedal, M. Ramstad, & A. R. Niemi (Red.): *Undersøkelsene på Melkøya. Melkøyaprojektet – kulturhistoriske registreringer og utgravninger 2001 og 2002*. Tromsø, Fellesserie nr. 36, Tromsø Museum Universitetsmuseet, Universitetet i Tromsø.
- Randsborg, K. 1995: *Hjortspring. Warfare and Sacrifice in Early Europe*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Randsborg, K. 2002: Wetland hoards. *Oxford Journal of Archaeology* 21 (4), s.415–418.
- Randsborg, Klavs 2006: Metal deposits. *Acta Archaeologica* vol. 77, s.45–58.
- Rappaport, R. A. 1999: *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge Studies in Social and Cultural Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Regert, M., Vacher, S., Moulherat, C. & Decavallas, O. 2003: Adhesive production and pottery function during the iron age at the site of Grand Aunay (Sarteh, France). *Archaeometry* 45, 1, s.101–120.
- Regert, M. 2004: Investigating the history of prehistoric glues by gas chromatography-mass spectrometry. *Journal of Separation Science*, vol. 27, issue 3, s.244–254.
- Rise, O. J. 1947: *Oppdalsboka*. Historie og folkeminne. Bd. I. Oslo: Tanum.
- Risør, W. E. 1967: *Trehåndboken*. Oslo: J. W. Cappelens forlag.
- Rots, V. 2008: Hafting and raw materials from animals. Guide to the identification of hafting traces on stone tools. *Anthropozoologica* 43 (1), s.43–66.
- Rundquist, M. 2010: I landskapet och mellan världarna. En inledande studie av bronsålderns offerplatser i Mälaramrådet. I: K. Andersson, G. Hammarsjö, J. Owe, N. Ringsted, G. Werthwein & M. Öberg (Red.): *Bronsålder i Stockholms*

län – aktuell forskning (s.53–61.). Stockholm läns museum och Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektion.

- Rydbeck, O. 1918: Slutna mark – og mossfynd från stenåldern i Lunds universitets historiska museum, deras tidsställning och samband med religiösa föreställningar. *Lunds universitets årsskrift* bd. 15 nr. 1.
- Rygh, K. 1880: Fund fra bronzealderen i det nordenfjeldske Norge. *Christiania Videnskapselskabs forhandlinger* 1880 No. 7, s.1–15.
- Rygh, K. 1882a: Undersøgelser i Stjørdalen og Ørlandet i 1881. *Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkers Bevaring, Aarberetning* for1881, Kristiania.
- Rygh, K. 1882b: Fortegnelse over sager ældre end reformationen, der i 1881 ere indkomne til Thronhjems Videnskabselskabs Oldsamling. *Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkers Bevaring, Aarberetning* for1881, Kristiania.
- Rygh, K. 1897: *Trøndelagen i forhistorisk tid: en archæologisk oversigt*. Særtrykk av Det Kgl. Norske Videnskabers selskabs festskrift ved Trondhjems 900 års jubilæum 1897. Trondhjem: Videnskabselskabet.
- Rygh, K. 1900a: Spredte meddelelser fra oldsagsamlingen. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter*, 1899 No. 9, s.6–9.
- Rygh, K. 1900b: Tilvækst i 1899 af gjenstande ældre end reformationen. *Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkers Bevaring, Aarberetning* for 1899, s.137–164.
- Rygh, K. 1905: Videnskabselskabets oldsagsamling Tilvækst i 1905 af sager, ældre end reformationen. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1905 No. 7.
- Rygh, K. 1906: En gravplads fra bronzealderen. *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Skrifter* 1906, No. 1, s.4–29.
- Rygh, K. 1911: Oversigt over Videnskabselskabets oldsagsamlings tilvækst i 1910 af sager ældre end reformationen. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1910. No. 10.
- Rygh, O. 1885: *Norske Oldsager. Ordnete og forklarede af O. Rygh*. Christiania: Cammermeyer.
- Ryste, B. 2005: *Edelmetalldepotene fra folkevandringstid og vikingtid i Norge – Gull og sølv i kontekst*. Upublisert hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi, IAKH, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Rønne, O. 2003: Stensrød – boplass med spor fra nøstvetfasen, senneolitikum, bronsealder og eldre jernalder. I: H. Glørstad (Red.): *Svinesundprosjektet* bd. 2.

- Utgravninger avsluttet i 2002*. Varia 55. Universitetets kulturhistoriske museer, Fornminneseksjonen, Universitetet i Oslo, s.187–222.
- Rønne, O. 2005: Hus og gård i senneolitikum på Svinesund. *Primitive Tider*, 7. årgang, 2004, s.61–69.
- Rønne, P. 2005: Arkæologiske undersøgelser forud for bygningen af ny E6 gennem Melhus, Sør-Trøndelag. I: M. Høgestøl, L. Selsing, T. Løken, A. J. Nærøy & L. Prøsch-Danielsen (Red.): *Konstruksjonsspor og byggeskikk. Maskinell flateavdekking – metodikk, tolkning og forvaltning*. AmS-Varia, vol. 43. (s.87–96). Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger.
- Rønne, P. 2009: Bronse fra syd. *Spor* nr. 1 2009, s.8–11.
- Sands, R. 1997: *Prehistoric Woodworking – the Analysis and Interpretation of Bronze and Iron Age Toolmarks*. London: Institute of Archaeology, University College London.
- Sauter, F. 2000: Studies in organic archaeometry I: identification of the prehistoric adhesive used by the “Tyrolean Iceman” to fix his weapons. *ARKIVOC* 2000 (v), s.735–747.
- Scheen, R. 1979: *De norske flintdolkene: en typologisk-kronologisk analyse*. Upublisert avhandling til magistergraden i nordisk arkeologi, Universitetet i Oslo.
- Schetelig, H. 1908: Norske kulturforhold i Bronsealderen. *Foreningen til Norske Fortidsmindesterkers Bevaring, Aarberetning* for 1907, s.1–21.
- Schetelig, H. 1914: *Myrfund av Lerkar fra tidlig jernalder*. Oldtiden III. Stavanger.
- Schia, E. 1986: Norges eldste sko. *Viking*, bd XLIX, s.59–69.
- Schmidt, J.P. 1993: Holzschalenbeschlage aus Schuby, Kreis Schleswig-Flensburg. Zu den Holzschalen der älteren Bronzezeit in Norddeutschland und Dänemark. *Hammaburg: Vor- und Frühgeschichte aus dem niederelbischen Raum*, NF 10, s.115–120.
- Schmidt-Nielsen, S. & Flood, A. 1928: ”Myrsmør”. Meddelt i Fellesmotet 10de desember 1928 av herr Schmidt-Nielsen. *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, forhandlinger* bd. 1, nr. 61.
- Schreiner, K. E 1931: Kjonnsbestemmelse av kraniene fra Leinsmyra, Steinkjer. Notat i Vitenskapsmuseets topografiske arkiv.
- Schreiner, K. E. 1946: *Crania Norvegica*. Instituttet for sammenliknende kulturforskning. Serie B Skrifter, bd. nr. 2. Oslo: Aschehoug.

- Segeberg, A. 1978: Den enkla skafthålsyxan av sten – fyndförhållanden och dateringar. *TOR* vol. XVII, s.159–218.
- Selvik, S.F., Solem, J.O. & Solem, T. 2001: Delprosjekt 5, naturvitenskapelige undersøkelser. “Gassprosjektet” – *Arkeologiske undersøkelser på Tjeldbergodden, Aure kommune, Møre og Romsdal fylke i forbindelse med bygging av metanolanlegg*. B. Berglund (Red). Rapport Arkeologisk Serie 2001–1. NTNU Vitenskapsmuseet, Institutt for arkeologi og kulturhistorie.
- Sheridan, A. 2003: Supernatural power dressing. *British Archaeology*, issue 70, s.18–23.
- Sherratt, A. 1997: *Economy and Society in Prehistoric Europe. Changing Perspectives*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Shetelig, H. 1922: *Primitive tider i Norge. En oversigt over stenalderen*. Bergen: Grieg.
- Shetelig, H. 1925: *Norges forhistorie: problemer og resultater i norsk arkæologi*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning/Serie A. Oslo.
- Shetelig, H. 1930: *Det norske folks liv og historie gjennom tidene. Fra Oldtiden til omkring 1000 e.Kr.* Oslo: Aschehoug.
- Sjöberg, J. E. 2008: *Offerfyndet från Galstad*. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum.
- Skak-Nielsen, N.V. 2009: Flint and metal daggers in Scandinavia and other parts of Europe. A re-interpretation of their function in the Late Neolithic and Early Copper and Bronze Age. *Antiquity* 83, s.349–358.
- Skard, O. 2002: *Trær. Røtter i kulturhistorien*. Oslo: Landbruksforlaget.
- Skinner, L. 2010: *Bronze Age use and wear patterns on finds from Stavå*. Upublisert rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.
- Skjølsvold, A. 1969: Et keltertids klebersteinsbrudd fra Kvikne. *Viking* bd. XXXIII, s.201–238.
- Skriver, C. 2011: De dødes flækker. Slidsporsanalyse af flækker fra et megalitanlæg og en boplads. *Kuml* 2011. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, s.39-62.
- Sognnes, K. 2001: *Prehistoric Imagery and Landscapes: Rock Art in Stjørdal, Trøndelag, Norway*. BAR International Series 998. Oxford: Archaeopress.
- Sognnes, K. 2005: Bronsealderen. Europas nordligste bronsealderprovins. I: I. Bull (Red.): *Trøndelags historie* bd. 1: Landskapet blir landsdel: Fram til 1350 (s.83–105). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

- Sognnes, K. 2009: Art and humans in confined space: reconsidering Solsem Cave, Norway. *Rock Art Research*, Vol. 26, Number 1, s.83–94.
- Solberg, E. 1928: Analyse av innlevert prøve av myrsmør. Statens Landbrukskjemiske Kontrollstasjon og Frøkontrollanstalt. Upublisert rapport i Topografisk arkiv, NTNU Vitenskapsmuseet.
- Solberg, B. 1994: Exchange and the role of import to Western Norway in the Late Neolithic and Early Bronze Age. *Norwegian Archaeological Review*, vol. 27, No. 2, s.111–126.
- Solberg, B. 2000: *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Solberg, B. 2006: Graver og gravformer i norsk steinalder. I: H. Glørstad, B. Skar & D. Skre (Red.): *Historien i forhistorien. Festskrift til Einar Østmo på 60-årsdagen*. (s.83–93). Kulturhistorisk museum Skrifter 4.
- Solem, T. 1989: Blanket mire formation at Haramsøy, Møre og Romsdal, Western Norway. *Boreas*, Vol. 18, s.221–235.
- Solem, T. 2009: *Pollenanalyse av en sekvens i myr ved Borgestad, Ørland, Sør-Trøndelag*. Rapport, NTNU Vitenskapsmuseet, Seksjon for arkeologi og kulturhistorie.
- Solem, T. 2010: *Pollenanalyse av en myrsekvens fra Golåsmyra, Byneset, Trondheim*. Rapport, NTNU Vitenskapsmuseet.
- Spangen, M. 2005: *Edelmetalldepotene i Nord-Norge. Komplekse identiteter i vikingtid og tidlig middelalder*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Stenberger, 1979: *Det forntida Sverige*. Stockholm: Awe/Gebers.
- Stensköld, E. 2004: *Att berätta en senneolitisk historia. Sten och metall i södra Sverige 2350–1700 f.Kr.* Stockholm Studies in Archaeology 34. Stockholm: Stockholms universitet.
- Stilborg, O. 2009: Vid vatten, sten och jord: studier av keramikoffer vid Käringsjön och andra lokaliteter i Halland och Östergötland. I: A. Carlie (Red.): *Järnålderns rituella platser*. Femton artiklar om kultutövning och religion från en konferens i Nissaström den 4–5 oktober 2007 (s.139–179). Utskiift nr. 9. Halmstad: Stiftelsen Hallands läns museer.
- Stjernquist, B. 1963: Präliminarien zu einer Untersuchung von Opferfunden. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum* 1962-63, s.5–64.

- Stjernquist, B. 1970: Germaische Quellenopfer. I: H. Jankuhn (Ed.): *Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel-und Nordeuropa. Bericht über ein Symposium in Reinhausen bei Göttingen von 14. bis 16. Oktober 1968.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Stjernquist, B. 1997: *The Röekillorna Spring. Spring-cults in Scandinavian Prehistory.* Acta Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis. Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund, LXXX. Lund.
- Stjernquist, B. 2001: Offerplatsen och samhällsstrukturen. I: B. Hårdh (Red.): *Uppåkra: Centrum och sammanhang.* Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°, No. 34. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Stocker, D. & Everson, P. 2003: The straight and narrow way: fenland causeways and the conversion of the landscape in the Witham Valley, Lincolnshire. I: M. Carver (Ed): *The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300* (s.271–288). The University of York: York Medieval Press.
- Stomsvik, K. 2003: *Arkeologisk rapport – Tunplan for Austrått samdrift – planlagt driftsbygning.* Sør-Trøndelag fylkeskommune, Kulturavdelingen.
- Strathern, M. 1988: *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia.* Studies in Melanesian anthropology; 6. Berkley, Calif.: University of California Press.
- Streiffert, J. 1994: Harpikakor och hartsanalyser. I Streiffert, J. & Gustafsson, A. (Red.): *Förhistoriska lämningar vid Hunneberg.* Arkeologiska resultat UV Väst 1994:26, Riksantikvarieämbetet.
- Sutton, D. E. 2001: *Remembrance of Repasts. An Anthropology of Food and Memory.* Oxford: Berg.
- Svanberg, F. 1995: Hartstättningsringar och svepkärl. *TOR*, vol. 27:1, 1995, s.249–268.
- Sveian, H. 1995: Sandsletten blir til: Stjørdal fra fjordbunn til strandsted. *Norges geologiske undersøkelse, Skrifter* 117.
- Søborg, H. C. 1986: *Skiferkniver sør for polarsirkelen i Norge. En analyse av attributter, typer og geografisk fordeling med bakgrunn i det fennoskandinaviske skiferkompleks.* Upublisert avhandling for magistergraden i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Sørensen, M. L.S. 2000: *Gender Archaeology.* Cambridge: Polity Press.
- Taylor, M. 2001: The wood. I: F. Pryor (Ed.): *The Flag Fen Basin. Archaeology and*

- Environment of a Fenland Landscape* (s.167–228). London: English Heritage.
- Taylor, R.J. 1993: *Hoards of the Bronze Age in Southern Britain: Analysis and Interpretation*. BAR British series 228. Oxford: Tempus Reparatum.
- Thedéen, S. 2004: *Gränser i livet – gränser i landskapet. Generationsrelationer och rituella praktiker i södermanländska bronsålderslandskap*. Stockholm Studies in Archaeology 33. Stockholm: Stockholms universitet.
- Thedéen, S. 2010: Demonstrativa depositioner – begravningspraktiker speglade i bronsålderns depåer? I: K. Andersson, G. Hammarsjö, J. Owe, N. Ringsted, G. Werthwein & M. Öberg (Red.): *Bronsålder i Stockholms län – aktuell forskning* (s.43–50.). Stockholm läns museum och Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektion.
- Therkorn, L. L. 2008: Marking while taking land into use: some indications for long-term traditions within the Oer-IJ estuarine region. I: S. Arnoldsussen & H. Fokkens (Eds.): *Bronze Age Settlements in the Low Countries* (s.151–166). Oxford: Oxbow Books.
- Thomas, J. 2000: Death, identity and the body in Neolithic Britain. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 6, No. 4, s.653–668.
- Thorvildsen, K. 1947: Moseliget fra Borremose i Himmerland. *Fra Nationalmuseets arbejdsmark 1947*, s.57–67.
- Thorvildsen, E. 1952: Menneskeofringer i oldtiden. Jernalderligene fra Borremose i Himmerland. *KUML. Årbog for jysk arkæologisk selskab*, s.32–48.
- Thrane, H. 1963: The earliest bronze vessels in Denmark's Bronze Age. *Acta Archaeologica*, vol. XXXIII, s.109–163.
- Thrane, H. 1966: Dänische Funde fremder Bronzegefäße der jüngeren Bronzezeit (Periode IV). *Acta Archaeologica*, vol. XXXVI, s.157–207.
- Thrane, H. 1975: *Europæiske forbindelser. Bidrag til studiet af fremmede forbindelser i Danmarks yngre bronzealder (periode IV–V)*. Nationalmuseets skrifter. Arkæologisk-historisk række Bind XVI. København.
- Thrane, H. 1984: *Lusehøj ved Voldtofte – en sydvestfynsk storhøj fra yngre bronzealder*. Fynske studier XIII. Odense: Odense Bys Museer.
- Todnem, R. 1999: Holer og hellere, for de levende eller for de døde? I: I. Fuglestedt, T. Gansum & A. Opedal (Red.): *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen* (s.103–119). AmS-Rapport 11 A. Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger.

- Torbrügge, W. 1972: Vor- und frühgeschichtliche Flußfunde. Zur Ordnung und Bestimmung einer Denkmälergruppe. 51.–52. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1970–1971*, s.1–145.
- Tunstad, H. 2014: *Derfor trigges hukommelsen av lukt*.
<http://www.forskning.no/artikler/2014/april/388803> [besøkt 26.04.2014]
- Turner-Walker, G. 2011: Specialist Report – Bone Necklace T-14795-004. Rapport, NTNU Vitenskapsmuseet.
- Tylor, E. B.1920 [1871]: *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom*. Vol. I & II. (Ed. 6). London: Murray.
- Ullén, I. 1995: Bronsåldersbrunnen i Apalle – en arkeologisk diskussion. I: I. Ullén, H. Ranheden, Th. Eriksson & R. Engelmark (Red.): *Om brunnar – arkeologiska och botaniska studier på Håbolandet*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar Skrifter nr. 12. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Undset, I. 1874: *Fra den arkæologiske kongres i Stockholm*. Christiania.
- Undset, I. 1875: Indberetning til direktionen for det Kgl. Norske videnskabers-selskab om en med dets stipendium foretagen antikvarisk undersøgelsesreise i sommeren 1874. *DKNVS skrifter*, ottende bind, 2det Hefte.
- Undset, I. 1888: *Norske jordfundne oldsager i Nordiska Museet i Stockholm*. Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger 1888 No. 2. Christiania.
- Valen, C. R. 2007: *Jordbruksimpulser i neolitikum og bronsealder i Nord-Norge? En revisjon av det arkeologiske gjenstandsmaterialet og de naturvitenskapelige undersøkelsene*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Valum, M. S. 2009: *Hellig eller profan? Hus og husoffer som kilde til kosmologi i senneolittikum og bronsealder på Lista i Vest-Agder fylke*. Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Valum, M. S. 2011: Med forfedre som beskytter. Husoffer på Lista i senneolittikum og bronsealder. *Primitive tider* 13, s.73–89.
- Van Baal, J. 1976: Offering, sacrifice and gift. *Numen*, vol. XXIII:3, s.161–178.
- Van de Noort, R. & O’Sullivan, A. 2006: *Rethinking Wetland Archaeology*. Duckworth debates in archaeology. London: Duckworth.
- Van der Plicht, J. 2004: Radiocarbon, the calibration curve and Scythian chronology. I:

- E. M. Scott, A. Yu & G. Zaitseva (Eds.): *Impact of the Environment on Human Migration in Eurasia* (s.45–61). Dordrecht: Kluwer Academic.
- Van der Sanden, W. 1996: *Through Nature to Eternity. The Bog Bodies of Northwest Europe*. Amsterdam: Batavian Lion International.
- Van Gijn, A. 1990: *The Wear and Tear of Flint. Principles of Functional Analysis Applied to Dutch Neolithic Assemblages*. *Analecta praehistorica Leidensia* 22. Leiden: Institute of prehistory, University of Leiden.
- Van Gijn, A. 2010: *Flint in Focus. Lithic Biographies in the Neolithic and Bronze Age*. Leiden: Sidestone Press.
- Van Vilsteren, V. T. 2000: "Die potten in deze ruwe veenen" aanvullende vondsten van zgn. Spaansche legerpotten. s.61–79. Van Rendierjager tot Ontginmer. Nieuwe ounheidkundige ontdekkingen in Drenthe (XLV).
- Vandkilde, H. 1996: *From Stone to Bronze: the Metalwork of the Late Neolithic and Earliest Bronze Age in Denmark*. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* bd. 32. Aarhus: Aarhus University Press.
- Vandkilde, H. 2001: Beaker representation in the Danish Late Neolithic. I: F. Nicolis (Ed.): *Bell Beakers today. Pottery, people, culture, symbols in prehistoric Europe*. Proceedings of the International Colloquium Riva del Garda (Trento, Italy) 11–16 May 1998, volum I (s.333–360). Trento: provinvia di Trento, Servizio Culturali Ufficio Beni Archeologici.
- Varberg, J. 2005: Resenlund og Brøndumgård bronzedepoter – Kult og samfund i yngre bronzealder. *Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*, s.75–115.
- Varberg, J. 2008: Identitet i en krukke? – En analyse av yngre bronzealders offernedlæggelser i forhold til social identitet. I: B. Petersson & P. Skoglund (Red.): *Arkeologi och Identitet* (s.271–288). *Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°*. Lund: Universitetet i Lund.
- Visted, K. & Stigum, H. 1971: *Vår gamle bondekultur*, Bind 2, 3. utgave. Oslo: Cappelen.
- Ward, C.; Giles, D.; Sully, D. & Lee, D. J. 1996: The conservation of a group of waterlogged Neolithic bark bowls. *Studies in Conservation* 41 (1996) s.241–249.
- Weber, B., Martens, I. & Østmo, E. 2007: *Vesle Hjerkin – Kongens gård og sælehus*. Norske oldfunn XXI, Universitetets kulturhistoriske museer, Oslo.
- Weiner, A. B. 1992: *Inalienable Possessions. The Paradox of Keeping-While-Giving*. Berkley: University of California Press.

- Wells, P. 2008: *Image and Response in Early Europe*. London: Duckworth.
- Wentik, K. 2006: *Ceci n'est pas une hache: Neolithic Depositions in the Northern Netherlands*. Faculty of Archaeology, Leiden University. Leiden: Sidestone Press.
- Width, T. 1968: Cornelius Tacitus: *Agricola og Germania*, oversatt av Trygve Width. Oslo: Aschehoug.
- Wiker, G. 2000: *Gullbrakteatene – i dialog med naturkreftene. Ideologi og endring sett i lys av de skandinaviske brakteatnedleggelsene*. Upublisert hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi, IAKK, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Woodward, A. 2000: The prehistoric pottery. I: G. Hughes (Ed.): *The Lockington Gold Hoard. An Early Bronze Age Barrow Cemetery at Lockington, Leicestershire* (s.48–61). Oxford: Oxbow Books.
- Woodward, A. 2002: Beads and beakers: heirlooms and relics in the British Early Bronze Age. *Antiquity* 76, s.1040–47.
- Worsaae, J.J.A. 1842: Hvorvidt man kan antage, at det i Haraldskærmosen (1835) opgravede Liig er den norske Dronning Gunhildes. *Historisk Tidsskrift* 3, København. s.249–292.
- Worsaae, J.J.A. 1865: *Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder*. Indbydelsesskrift til Københavns Universitets fest i anledning af hans majestæt kongens fødselsdag den 8 april 1865. København.
- Worsaae, J.J.A. 1866: Om nogle mosefund fra Broncealderen. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1866, s.313–326.
- Worsaae, J. J.A. 1867: Almindelige Bemærkninger om Betydningen af vore store Mosefund fra den ældre Jernalder, knyttede til Fremlæggelsen af Adjunkt Engelhardt's Beskrivelser over sønderjydske og fyenske Mosefund. *Oversigt over det Kongelige danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbejder i Aaret 1867*. s.242–264.
- Yates, D. & Bradley, R. 2010a: Still water, hidden depths: the deposition of Bronze Age metalwork in the English Fenland. *Antiquity* (84), s.405–415.
- Yates, D. & Bradley, R. 2010b: The siting of metalwork hoards in the Bronze Age of South-East England. *The Antiquaries Journal*, 90, 2010, s.41–72.
- York, J. 2002: The life cycle of Bronze Age metalwork from the Thames. *Oxford Journal of Archaeology* vol. 21 (1), s.77–92.

- Zimina, M. 2003: Amber ornaments from the Konchanskii burial grounds. I: C. Beck, I. Loze, & J. M. Todd, J. M. (Eds.): *Amber in Archaeology. Proceedings of the Fourth International Conference on Amber in Archaeology. Talsi 2001* (s.149–155). Riga: Institute of the History of Latvia publishers.
- Ørsnes, M. 1969: Forord til Engelhardt, C.: *Sønderjyske og Fynske Mosefund I. Thorsbjerg Mosefund*. København.
- Østerås, B. 2004: Steinhoggerverksemda i Sandbekkdalen på Kvikneskogen. Norges eldste kjende klebersteinsbrot. *Årbok for Nord-Østerdalen 2004*, Nordøsterdalsmuseet.
- Østmo, E. 1978: Schaftlochhäxte und Landwirtschaftliche Siedlung. Eine Fallstudie über Kulturverhältnisse im Südöstlichen Norwegen im Spätneolithikum und in der älteren Bronzezeit. *Acta Archaeologica*, vol. 48, s.155–206.
- Østmo, E. 1988: *Etableringen av jordbrukskultur i Østfold i steinalderen*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke. Nr. 10.
- Østmo, E. 2005: Over Skagerak i steinalderen. Noen refleksjoner om oppfinnelsen av havgående fartøyer i Norden. *Viking*, bd. LXVIII, s.55–82.
- Østmo, E. 2007: The northern periphery of the TRB. Graves and ritual deposits in Norway. *Acta Archaeologica*, vol. 78:2, s.111–142.
- Østmo, E. 2008: *Auve. En fangstboplass fra yngre steinalder på Vesterøya i Sandefjord*. Den arkeologiske del. Norske Oldfunn XXVIII, Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo.
- Østmo, E. 2011: *Kriggergraver. En dokumentarisk studie av senneolittiske hellekister i Norge*. Norske Oldfunn XXVI. Kulturhistorisk museum. Universitetet i Oslo.
- Østmo, E. 2012: Oversikt over økser fra stein- og bronsealderen fra Statens Historiska museum, Stockholm, overført til Kulturhistorisk museum. Udatert notat. Tilsendt pr. e-post 14.11.2012.
- Aaby, B., Gregory, D., Jensen, P. & Sørensen, T. S. 1999: In situ-bevaring af oldsager i Nydam Mose. *Nationalmuseets Arbejdsmark 1999*. s.35–44.
- Åstveit, L.I. 2006: Som man leter finner man. Røys, boplass og materiell kultur fra mellomneolitikum på Nordvestlandet. *Primitive tider*, 9. årgang, s.71–84.
- Åstveit, L. I. 2007: Høyfjellsarkeologi under snø og is. Global oppvarming, fonnjakt og funn fra snøfonner datert til steinalder. *Viking*, bd. LXX, s.7–22.
- Åstveit, L.I. 2008a: Lokalitet 30 Fredly. Boplass med mesolittiske tufter og

dyrkningsaktivitet i neolitikum/bronsealder. I: H. B. Bjerck (Red.) *Ormen Lange Nyhamna. NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser* (s.119–168). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Åstveit, L.I. 2008b: Lokalitet 67 Selneset. En mellomneolittisk lokalitet med ildsteder og mulige gravrøyser. I: H. B. Bjerck (Red.) *Ormen Lange Nyhamna. NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser* (s.383–392). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Åstveit, L.I. 2008c: Lokalitet 63 Litle Grynnvika. En mellomneolittisk boplass. I: H. B. Bjerck (Red.) *Ormen Lange Nyhamna. NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser* (s.365–382). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Åstveit, L. I. 2008d: Lokalitet 50 Søndre Steghaugen. Senmesolittisk lokalitet med hustufter, ildsteder og senneolittisk barnegrav. I: H. B. Bjerck (Red.): *Ormen Lange Nyhamna. NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser* (s.267–284). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Åstveit, L. I. 2008e: Kulturhistorisk analyse – Nyhamna gjennom 11000 år i et overregionalt perspektiv. Mellomneolittisk tid 3300–2300 BC. I: H. B. Bjerck (Red.) *Ormen Lange Nyhamna. NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser* (s.592–595). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Andre kilder:

http://www.ramsar.org/cda/en/ramsar-documents-guidelines-classification-system/main/ramsar/1-31-105%5E21235_4000_0 [besøkt 10.08.2012]

www.moken-projects.com [besøkt 10.12. 2010]

Appendix I

Innledende kommentarer

Katalogen er ordnet etter fylke, kommune og gård, og omfatter depoter fra våt kontekst fra Midt-Norge innkommet til NTNU Vitenskapsmuseets samt andre universitetsmuseers samlinger til og med 2008. Gjenstandsbeskrivelsene i funnkatalogen bygger i hovedsak på Vitenskapsmuseets trykte tilvekst fra og med 1871 til og med 1981. Jeg har likevel foretatt en gjennomgang av gjenstandene i magasin, blant annet for å kartlegge gjenstandenes biografi, og endringer og tilføyelser er gjort der jeg har funnet det nødvendig. Samme framgangsmåte har vært anvendt for den delen av tilveksten som foreligger i digital form, og som var fullført til og med 1987 under materialbearbeidelsen i forbindelse med denne avhandlingen. For gjenstander innkommet til Vitenskapsmuseet etter 1987 til og med 2008 har jeg selv stått for katalogiseringen, og beskrivelsen av funnforholdene for disse gjenstandene er basert på opplysninger oppbevart i Topografisk arkiv ved Vitenskapsmuseet.

Følgende periodeinndeling anvendes:

Periode	f.Kr.
SN I	2350-1950
SNII	1950-1700
EBA I	1700-1500
EBA II	1500-1300
EBA III	1300-1100
YBA IV	1100-900
YBA V	900-700
YBA VI	700-500
FRJA	500-0

Typehenvisninger i katalogen refererer til O. Rygh (1885), Baudou (1960), Lomborg (1973), Østmo (1978), Marstrander (1983a), Søborg (1986), Pilø (1990) og Vandkilde (1996).

Alle gjenstander av organisk materiale har blitt datert ved hjelp av akselerator (AMS) ved Tandemlaboratoriet ved Uppsala Universitet i Sverige samt ved Nasjonallaboratoriet for ¹⁴C-datering ved NTNU i Trondheim. Uttak av materiale til datering har vært foretatt

i samråd med konserveringslaboratoriet ved Seksjon for arkeologi og kulturhistorie ved Vitenskapsmuseet, og mulige feilkilder knyttet til dateringen av materialet har vært diskutert med Nasjonallaboratoriet for ^{14}C -datering ved NTNU. Med unntak av dateringene fra Torgård (F46), Hov (F109) og de eldste dateringene fra Høstad (F44, T23, T26, TUa-2437), er alle ^{14}C -dateringer som oppgis i katalogen utført i forbindelse med det foreliggende arbeidet. Alle dateringer oppgis med 2 sigma, og er kalibrert ved hjelp av Oxcal versjon 4.2.3.

I referanser henviser Tilvekst til gjenstandens innkomstår, og i de fleste tilfeller, også til det året funnet ble gjort. Vitenskapsmuseets tilvekstfortegnelse ble publisert i “Årsberetning for foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring” fra 1871 og fram til og med 1901, i “Det Kongelige Norske Videnskabers Skrifter” fra og med 1902 og fram til 1925, i “Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Årbok” i perioden 1955-1968, og i øvrige år fram til og med 1981 som selvstendige publikasjoner.

Forøvrig er tilvekstopplysningene i dag tilgjengelig digitalt:

<http://www.unimus.no/arkeologi/forskning/>

Opplysninger om flere funnlokalteter samt kartfesting av disse er registrert i Askeladden, Riksantikvarens offisielle database over fredete kulturminner og kulturminnemiljøer i Norge <http://www.riksantikvaren.no/Askeladden>

Anvendte forkortelser:

B - Bergen

C - Christiania

T - Trondheim

NM - Nordiska Museet Stockholm

SHM – Statens historiska museum, Stockholm

Jnr. – Journalnummer, henviser til nummerering i Vitenskapsmuseets gamle brevarkiv.

MØRE OG ROMSDAL FYLKE

KRISTIANSUND KOMMUNE

F1. T 20816

Bjørkestrand, gnr. 119

Gjenstand: Skafthulløks av grå bergart, særdeles velformet eksemplar. Spissoval form, slipte sidekanter som strekker seg fra eggen til ca. midtre del av øksa. De øvrige delene av øksa er fint prikkhugget, og muligens også svakt forvitret i overflaten. Øksa er svakt nakkebøyd bak skafthullet. Nakken er avrundet, skafthullet er noe uregelmessig bikonisk. Sistnevnte er plassert ca. 7 cm fra nakken. Øksas over- og underside er svakt avrundet. Eggen svakt krummet. Langs den ene sideflaten, ved skafthullet, er det avslått en større, uregelmessig avspaltning; likeledes ses det på samme side et hakk og en ripe, sistnevnte er muligens av nyere dato. Utover dette kan det ikke observeres bruksspor, verken i egg eller nakke, og øksa virker således ubrukt. Av form er øksa nærmerst lik R 29 (jf. nakkebøyningen), men er langt større og slankere i formen. Største lengde 22,6 cm, største bredde 6,5 cm, største høyde (v/eggpartiet) 5,1 cm, eggbredde 5,1 cm, vekt 1198 g.

Funnforhold: Funnet ved grøftingsarbeid 10 m VSV for huset (eiendommen kalles "Skogheim"). Øksa lå i myrjord, ca. 80 cm dypt, og ca. 15 cm over sandbunnen. Det skal tidligere være observert trekull og askejord under pløyning, ca. 10-15 m fra funnstedet.

Datering: SN/EBA I-II.

Referanser: Digitalisert tilvekst.

VESTNES KOMMUNE

F2. T 20506

Skorgen, gnr. 28

Gjenstand: Holkøks av bronse med

rektangulær form og svakt innsvungne sidekanter. Tosidige fasetter langs begge sidekantene gir øksa et sekssidet tverrsnitt. Øverst rundt skafthullet går en vulst med tverrgående parallelle streker. Sidene er ornamentert med parallelle linjer, som starter ytterst oppe ved vulsten, og går i en bue ned mot øksas midtparti (jf. Montelius, Minnen, fig. 1065). Øverst er det i tillegg tre linjer i V-form under vulsten på hver side, som konvergerer med furene langs sidekantene. Skafthullet er spissovalt og glatt innvendig. Ingen innvendige støttelister. I eggpartiet ses sekundære, irregulære riper på begge bladsider. I eggen ses spor etter oppskjerping. Mørk brun patina. Største lengde 10,4 cm, største bredde 4,4 cm, største tykkelse 3,3 cm, eggbredde 4 cm, vekt 244,7 g.

Funnforhold: Funnet under pløyning i 1918, ca. 200 m Ø for husene, 50 m fra sjøen og ca. 20 m fra kanten av skråningen ned mot sjøen. Øksa lå i ca. 12 cm dybde (i overflata). Lokaliteten kalles "Smibakken".

Datering: EBA per. III.

Referanser: Digitalisert tilvekst; Engedal 2010 nr. 514.

RAUMA KOMMUNE

F3. T 13992

Marstein, gnr. 67

Gjenstand: Samlet funn bestående av tykknakket bergartsøks (a) og Sandshamnøks (b)

a) Tykknakket bergartsøks. 15,2 cm lang, 4,3 cm bred over eggen.

b) Sandshamnøks av svart basalt. 8,2 cm lang, 3,9 cm bred over eggen, 2,3 cm bred over nakken, som er tverr.

Funnforhold: Funnet samlet under grøfting i dybde av ca. 1 m, hvor myrjorda går over i undergrunnens leire. 66 m.o.h.

Datering: SN.

Referanser: Tilvekst 1929; Ramstad 1999.

NESSET KOMMUNE

F4. T 13566

Frisvoll, gnr. 73

Gjenstand: Holkøks av bronse, Baudou type B2a. Den øvre delen av øksa ikke bevart. Mørk brun patina. 7,1 cm lang, 5,6 cm bred over eggen.

Funnforhold: Funnet ca. 1909 under pløying av en "attlege" på Frisvollmyra, ca. 100 m fra grensen mot Ljørvoll og ca. 70 m ovenfor hovedvegen. Jordstykket skal ha vært oppbrutt i manns minne. Det øverste myrlag ble fjernet, og ved senere pløying nådde man sandbunnen under myra. Trolig har øksa ligget på bunnen av myra. Den omkringliggende myra er gjennomgående 1,5–2 m dyp. H.o.h. 28 m.

Datering: YBA, per. V–VI.

Referanser: Tilvekst 1927; Petersen 1927b; Baudou 1960, nr. 242 s.177; Johansen 1993, nr. 144; Engedal 2010, nr. 474; Askeladden lokalitet 66966.

MIDSUND KOMMUNE

F5. T 8929

Hegdal søndre, gnr. 45

Gjenstand: Randlistøks av bronse av Vandkildes type C5 med trapesformet egg, høye randlister og manglende lister ved nakkepartiet. Brun patina. 9,3 cm lang.

Funnforhold: Skal ha blitt funnet sammen med et par hundre flintstykker, hovedsakelig flintavslag men også en del flekker, en pilespiss, noen skrapere samt en flat slipestein av sandstein (T 8930–31). Funnet i utmark mellom Sør-Hegdal og Hegdalsvik.

Her var myrtorva flekket av på et stykke på begge sider av landeveien, og sakene fantes liggende i dagen i det underliggende gruslaget. Bronseøksa ble funnet på et punkt ca. 20 m nedenfor veien og 80 m vest for Hegdalsviks innmark. Den kan antas å ha ligget ca. 40 cm under overflata før myrtorva ble fjernet. Flintstykkene skal ha blitt funnet omkring den på begge sider av veien. På bakgrunn av en samlet vurdering basert på patina, gjenstandstype og funnforhold er øksa innlemmet som våtmarksdepot i denne undersøkelsen. Hvorvidt også flintstykkene kan ha vært nedlagt i våt kontekst er imidlertid usikkert, og disse inngår derfor ikke i undersøkelsen.

Datering: EBA, per. II.

Referanser: Tilvekst 1909; Jnr. 49/1909; Bjørn 1936, s. 7; Marstrander 1983a, fig. 3 s. 111; Engedal 2010, nr. 388.

F6. T 9954–55

Drynjesund, gnr. 113

Gjenstand: 3 skjeformede skrapere av flint. Stykkenes lengde 9,5, 9 og 8 cm, bladenes bredde henholdsvis 4,3, 4,6 og 5 cm. Kun på den ene er eggen helt retusjert, på de andre kun delvis, men for øvrig velformet (T 9954).

7 større avslag av flint, alle nokså tynne med tynne og skarpe egger, hvorav flere med bruksspor. Det største er 11,5 x 9 cm i tverrmål. 3 mindre avslag av flint (T 9955).

Funnforhold: Funnet ca. 60 cm dypt i myrjord i en mot øst vendende bakkehelling, 15–20 m.o.h. og omtrent 100 m fra sjøen, ikke langt fra funnstedet for 3 tykkblada økser og 1 tynnblada øks av flint (T 8824–27). Alle stykker lå tett sammen.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1911.

F7. T 12101
Tautra, gnr. 40

Gjenstand: Samling av opprinnelig 175 avslag av flint (funnet utgjør i dag 170 avslag). Flere av avslagene kan være fra samme flintblokk. De fleste av avslagene er av god, mørk grå flint (senonflint), dekket av hvit cortex. Enkelte av avslagene er imidlertid av dårligere flintkvalitet. Ved en makroundersøkelse av avslagene ble det påvist sikre bruksspor på 68 avslag, mens 52 viste mulige spor etter bruk. På 50 av avslagene ble det ikke påvist bruksspor.

Funnforhold: Funnnet i myr ca. 0,2 m over bunnen og i en dybde av 1,2 m, liggende samlet ”i en vidde som en tallerken”. Da det tidligere er fjernet et torvlag av tilsvarende tykkelse på stedet, har den opprinnelige dybden vært ca. 2,4 m. Funn av never i tilknytning til funnet viser at flinten har vært nedlagt i et kar av never, eller har vært innpakket i never. Funnstedet ligger ca. 33 m.o.h. Funnnet er gjort i en oppdyrket myr som synes å være en gjengrodd sjø. T 12259 og T 13037 funnet i samme myr.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1920; Jnr. 47/1920, 1/1928; Tautra - udatert notat i Topografisk arkiv v/Th. Petersen (dnr. 38678).

F8. T 12259
Tautra, gnr. 40

Gjenstand: 16 avslag av flint. Av god mørk grå flint (senonflint), til dels med rester av cortex. Ved en makroundersøkelse av avslagene ble det påvist sikre bruksspor på 8 av avslagene, 5 avslag viser mulige spor etter bruk. På 3 av avslagene var det ikke mulig å observere bruksspor. Fra samme lokalitet som T 12101.

Funnforhold: Funnnet liggende samlet i myr og i samme dybde som T 12101, men ca. 1 m lengre inne. Må trolig oppfattes som to

ulike depoter. Funnstedet framstår som en gjengrodd sjø, nå oppdyrket. Funnhøyde 33 m.o.h.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1920; Jnr. 201/1920, Jnr. 1/1928; Tautra – udatert notat i Topografisk arkiv v/Th. Petersen (dnr. 38678).

F9. T 13037
Tautra, gnr. 40

Gjenstand: Skjeformet skraper, 8 cm lang, 6 avslag med skraperretusj i kantene, en 9,3 cm lang flekke (flekkekniv) og 2 avslag uten kantretusj. Alt av god grå flint. På flere av stykkene er kalkskorpen ikke helt fjernet.

Funnforhold: Funnnet liggende samlet et spadestikk over bunnen av myra. Funnnet i samme myr som T 12101 og T 12259 men 27 m fra disse, i den sørlige kanten av myra. De lokale forholdene i området tyder på at myra er en gjengrodd dam/sjø. Funnhøyden 33 m.o.h.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1925; Jnr. 1/1928, Tautra – udatert notat i Topografisk arkiv v/Th. Petersen (dnr. 38678).

F10. T 13666
Blø, gnr. 51

Gjenstand: 3 større, kraftige avslag av god flint, alle med kantretusj.

Funnforhold: Funnnet under nylandsploying av myr, liggende samlet i en dybde av ca. 25 cm.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1927; Jnr. 10/1927.

F11. T 16453
Tautra nordre, gnr. 39

Gjenstand: Enkel skafthulløks av stein, jf. Rygh fig. 32, men med litt avrundet nakkeparti og lett avrundete kanter. Overflaten nokså forvitret; skafthullet boret skjevt. Lengde 14,3 cm, bredde over eggen 5,6 cm, bredde over nakken 6,9 cm.

Funnforhold: Funnet ved den nordre enden av øya Tautra, i et lite torvtak, mellom torva og det underliggende gruslaget. Øksa skal ha ligget sammen med en del annen ”stein” som noen ungdommer kastet ut i sjøen. H.o.h. ca. 40 m.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1947.

AUKRA KOMMUNE

F12. T 3344–45
Småge, gnr.4

Gjenstand: To øksar av sandshamntype. Det ene eksemplaret er 18 cm langt med største bredde 5,5 cm; det andre 15 cm langt, med største bredde 5 cm. Begge øksene har bruksspor på eggen. Vekt henholdsvis 396 g og 264 g.

Funnforhold: Funnet ved grøftegraving i en myr like ovenpå auren ved en stor stein, 3 alen (i underkant av 2 m) dypt.

Datering: SN.

Referanser: Tilvekst 1885; Ramstad 1999.

F13. T 4462–4463
Sporsem, gnr. 9

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type I x, sterkt oppskjerpet. Lengde 16,9 cm, største bredde 3,3 cm. Vekt 69,8 g (T 4462).

Dolk av flint av Lomborg type I a/b. Lengde 14,4 cm, største bredde 3 cm. Vekt 35,5 g (T 4463).

Funnforhold: Skal ha blitt funnet samlet i myr på Sporsem. Fra samme sted innkom i 1916 en annen dolk av flint T 11590. Funnstedet for sistnevnte opplyses å ha ligget nær stien som fører til Eikrem, ca. 2 km fra sjøen.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1893.

F14. T 7767
Blomsnes av Riksfjord, gnr. 13

Gjenstand: Enkel skafthulløks som kommer nær typen R 28, men T 7767 er ikke så sterkt avflatet på baksiden som denne typen. Den har vært helt slipt, men det ytre laget på øksas øvre del er nå avskallet. Eggen synes å ha vært stumpet avslippt som på øksar av typen R 37. 13,5 cm lang og over 5 cm bred ved eggen, som er noe skadet.

Funnforhold: Funnet på Blomsnes mellom Riksfjord og kirken i en torvmyr, 2–3 alen (ca. 60-90 cm) under jordoverflata.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1906.

F15. T 10989
Mevold gnr. 20

Gjenstand: Halvmåneformet hengesmykke av rav av matt, rødbrun farge. 4,5 cm langt målt midt på smykket fra i overkant av hullet og nedover. Største bredde 5 cm. 1,4 cm tykt på midten. Fra hullets overkant er det sterke spor etter slitasje på begge sider. Det går også en glattslitt rund stripe på begge sider fra hullet til stykkets nedre kant, men sterkest slitasje kan sees i nedkant av hullet. En del skrå striper kan muligens ha vært laget av en skraper.

Funnforhold: Funnet 0,5 m dypt i myr, ca. 100 m.o.h.

Datering: SN.

Referanser: Tilvekst 1914; Jnr. 14/1917; Petersen, Th. 1933a.

F16. T 11590
Sporssem, gnr. 9

Gjenstand: Dolk av flint av type Lomborg III b. Kraftig oppskjerpet. 15,9 cm lang, største bredde ved overgang til blad ca. 2 cm. Største tykkelse på grep ca. 1,5 cm. Vekt 62,8 g.

Funnforhold: Funnet under torvstikking på Sporssem nær stien som fører til Eikrem, i en dybde av 0,3 m. Ut i fra opplysningen om at dolken ble funnet under torvstikking, som forutsetter en viss tykkelse på torvlaget, må dolken antas å ha blitt funnet i torvlag og ikke på bunnen av myra. Funnstedet ligger ca. 2 km fra sjøen og ca. 20 m.o.h. Fra samme sted innkom i 1893 to andre dolker av flint som trolig er funnet sammen (T 4462–4463).

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1916.

F17. T 12849
Eikrem, gnr. 11

Gjenstand: Holkøks av bronse, noe ufullstendig, idet munningspartiet er skadet. Munningsens tverrsnitt er avrundet rektangulært; de to smale sidene svakt rygget og med markert rygglinje. Under munningen ses en omgående, svak utsvelling. Muligens kan det ha vært et tilsvarende bånd i det nå skadete partiet av øksa. Fra dette båndet går to smale, opphøyde linjer langs kantene på begge sider i retning eggen, hvor de svinger utover. Like nedenfor det omgående båndet ved munningspartiet, og mellom de to opphøyde linjene, en spissvinklet linje som strekker seg 2 cm nedover. Øksa har trolig

ikke hatt hempe. Eggen oppslipt i nyere tid. Brun/lys grønn patina. Nåværende lengde 7,4 cm, bredde over eggen ca. 3,5 cm.

Funnforhold: Funnet under jordbrytning på en myr i dalsenkningen som strekker seg oppover fra sjøen. Øksa lå på myrbunnen i en dybde av ca. 0,55 m. H.o.h. 7 m.

Datering: EBA, per. III.

Referanser: Tilvekst 1924; Jnr. 23/1924; Parelius 1967, s. 103; Johansen 1993, nr. 142, Engedal 2010, nr. 435.

F18. T 12878
Eikrem, gnr. 11

Gjenstand: 6 tynne avslag av god flint, hvorav 2 har kantretusjering.

Funnforhold: Funnet under jorddyrking liggende samlet i sanden i en dybde av 0,35 m. På stedet har det vært et overliggende myrslag, som på funntidspunktet var fjernet. Stedet ligger ca. 30 m.o.h.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1924.

F19. T 14772
Eikrem, gnr. 11

Gjenstand: Samlet funn bestående av skjeformede skrapere, flintavslag/skiver, flekker av flint og mulige sigdblod/skrapere av flint (a-f).

a) 12 skjeformede skrapere av flint, hvorav den lengste er 12,4 cm lang, den minste 6,9 cm. En flekkeskraper 9,6 cm lang.

b) 21 for det meste store avslag/skiver av god flint, den største 10,8 x 10,1 cm. Enkelte har retusj og må betraktes som skrapere. Flere har tydelige bruksspor.

c) Flekkekniv av flint av typen R 60, men med konkav egg. Også den motsatte konvekse kant er skarp, mens det buede parti nær odden er dekket av en krittsskorpe. Den bakre enden med slagbulen er tverr og tykk uten særlig tilhugging til skjefting. Muligens kan flintstykket også oppfattes som et sigdblade. Lengde 12,3 cm.

d) Et 14,3 cm langt og inntil 6 cm bredt, nesten halvmåneformet, massivt flintblad med en svakt konkav og slitt egg. På et enkelt sted viser eggen en retusjert innbuing ca. 1 cm lang. Partiet mot odden er tverr-retusjert i en lengde av 2 cm. Den ene siden er grovt tilhugget mens den andre er en spalteflate. Den buede ryggen er tverr ved begge ender og ved midten, men mellom disse partiene er ryggen eggformet ved grove avspaltninger fra begge sider. Det ene av disse to eggdannede partier er i en lengde av 2 cm fint kantretusjert fra den ene siden. Må trolig oppfattes som en kombinert sigd og skraper.

e) Et 9,2 cm langt og tynt flintblad, inntil 5,3 cm bredt, og av samme form som d). Eggen er nesten rett og litt retusjert. Ryggen er avskrånet ved retusjering fra den ene siden. Skal muligens oppfattes som kombinert sigd og skraper.

f) To litt buede flintflekker, henholdsvis 10,1 og 8,2 cm lange. Tydelige bruksspor på eggene i form av små avspaltninger.

Funnforhold: Funnet under nylandsbrytning av myr, 55–60 cm under overflata. Gjenstandene ble funnet på bunnen av myra, umiddelbart på undergrunnen, som består av fin sand. Gjenstandene stod loddrett i myra omgitt av helt oppmørkede neverrester av inntil en fingers tykkelse. Restene av never tyder på at gjenstandene enten har vært innpakket i never eller nedlagt i en beholder av never. De skjeformede skraperne stod med den brede enden ned og skal ha vært anbrakt i midten, omgitt av avslag/skiver og flekker. Funnstedets h.o.h. er 33 m og avstanden fra sjøen, Julsundet, 350–400 m. En profil gjennom myra på funnstedet viste at

gjenstandene hadde blitt nedsatt på den indre siden av en sandmel, og at undergrunnen fra funnstedet skrånet nedover mot V. Her nådde myra en dybde av inntil 3 m. Muligens markerer denne forsenkningen en innsjø eller et tjern. Gjenstandene har da blitt nedsatt ved bredden av sjøen eller i vannet tett opp til denne. T 14773, 4 avslag av flint, er funnet i samme myr, 30 m N for T 14772.

Datering: SN/EBA I-II.

Referanser: Tilvekst 1933, Petersen, Johs. 1933c (Jnr. 166/1933), Petersen, Th. 1934b.

F20. T 14773
Eikrem, gnr. 11

Gjenstand: 4 avslag av god flint. Avslagene ikke funnet ved magasinrevisjon i 2004.

Funnforhold: Avslagene skal ha blitt funnet liggende tett sammen, ca. 30 m nord for funnstedet for T 14772, i samme myrland og på tilsvarende dybde som dette funnet.

Datering: SN/EBA I-II.

Referanser: Tilvekst 1933; Parelus 1967, s.104.

F21. T 15950
Oterhals av Rød, gnr. 6

Gjenstand: Samlet funn bestående av skive av flint (a) og avslag av flint (b).

a.) Skive av flint, 8,4 x 6,6 cm, med skarp utbuet egg, som viser tydelige bruksspor.

b.) 48 avslag av flint, for en stor del større, skarpkantede skiver og flekker hvorav flere viser spor etter bruk.

Funnet skal også ha bestått av en del mindre avslag av flint som ikke ble beholdt.

Funnforhold: Funnet ved grøfting i en myr.

Flinten lå samlet i en liten haug ca. 0,4 m dypt. Myras dybde skal ha vært ca. 0,7 cm. Funnstedet ligger ca. 400 m fra sjøen og h.o.h. oppgis å være 8–10 m.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1940; Jnr. 147/1940, Jnr. 12/1941; håndskrevet tilvektskatalog s. 437.

F22. T 19152
Ljøvik nedre, gnr. 7

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type VI a. Fullstendig bevart. Lengde 24,7 cm, hvorav grepet utgjør ca. 8 cm. Største bredde på blad ca. 5 cm. Største bredde på grep 2,4 cm, grepets største tykkelse ca. 1,3 cm. Vekt 148,3 g.

Funnforhold: Funnet ved torvtaking i myr ca. 100 m fra sjøen, ca. 10 m.o.h., i det området hvor Aukra flyplass ble anlagt under krigen. Dolken lå godt og vel 1 m dypt, etter sigende med odden opp. Dolken ble funnet i 1936, men innlevert først i 1972.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1972.

FRÆNA KOMMUNE

F23. T 8951
Tornes, gnr. 12

Gjenstand: Dolk av lys grå flint av Lomborg type V a. Lengde 15,9 cm. Største bredde blad 3,8 cm, største bredde grep 3,4 cm. Vekt 88,3 g.

Datering: SN II.

Funnforhold: Funnet i myr på Tornes ikke langt fra husene på den østre gård øst for bekken.

Referanser: Tilvekst 1909.

F24. T 9967
Tornes øvre, gnr. 12

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type VI a med større tykkelse på grep enn på blad. Lengde 14,9 cm hvorav grepet utgjør ca. 6 cm. Største bredde på blad ca. 3,5 cm. Største bredde på grep 2,2 cm, tykkelse ca. 1 cm. Vekt 55,1 g.

Funnforhold: Funnet på det øverste området av gården under graving etter vann, på bunnen av en torvmyr, 1 m dypt. Funnstedet skal ha ligget 20-30 m.o.h. og 6-700 m fra sjøen.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1912.

F25. T 10634
Indre Hoem, gnr. 29

Gjenstand: Lite kar av kleberstein med flat bunn og lett buede sider med største vidde noe nedenfor randen. Karet er bolleformet innvendig. Nær randen er det innskåret et dypere bånd, 1 cm bredt. 7 cm høyt, 11 cm i diameter ved munningspartiet. Bunnens diameter ca. 8 cm.

Funnforhold: Funnet under torvtaking i myr, ca. 2 m dypt og ca. 30 cm over undergrunnen. Funnstedet ligger i dag på en svakt forsenket flate, nå dyrket mark, på den øvre delen av indre del av Hoemsneset. Funnet i samme myr som spiralnål av bronse T 17917 og flintdolk T 21060.

Datering: YBA/FRJA.

Referanser: Tilvekst 1913; Askeladden lokalitet 47847.

F26. T 11111
Kalsvik prestegård, gnr. 112

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type Ib med største bredde nærmest midten. Har en lett avslipning av framstående partier, særlig på den ene siden. Lengde 16,2 cm, største bredde 3,9 cm. Vekt 71,9 g.

Funnforhold: Funnet på en åker i en tidligere avtorvet myr som senere har blitt dyrket.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1914.

F27. T 11846
Hustad, gnr. 91

Gjenstand: Enkel skafthulløks av typen R. 28. Atskillig oppslipt. På begge sider ved eggen er øksa blankslitt ved bruk. 13,8 cm lang, ca. 4,8 cm bred over eggen.

Funnforhold: Funnet dypt i en myr.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1918.

F28. T 14370
Solås av Farstad, gnr. 87.

Gjenstand: Skafthulløks av sortsprenget, brun porfyr. Marstrander type D. Eggen en del skadet, nakkeenden litt avbrutt. 13,7 cm lang.

Funnforhold: Funnet i torvmyr i dybde av 1,70 m og 0,3 m over bergbunnen. Myra skal ha vært dannet av marhaldblade eller annet sivgress. Øksa fantes ved siden av en råttentrerot.

Datering: YBA, per. V/VI.

Referanser: Tilvekst 1931; Jnr. 171/1931; Marstrander 1983a, nr. 66, fig. 12.

F29. T 17917
Hoem indre, gnr. 29

Gjenstand: Spiralnål av bronse uten bøyning under hodet. Selve spiralteinen, som er tvunnet i 5 omganger, har firkantet tverrsnitt med tette skraveringer på kantene, mens nålen har rundt tverrsnitt. Ved innkomsten til Museet hadde nålen en skarp bøy på midten, men denne er nå rettet ut. Lengde: 25,6 cm.

Funnforhold: Funnet under torvtaking i 1945 i en myr like ved tunet på Indre Hoem. Nåla lå ca. 1,2 m dypt og nesten nede på myrbunnen, som består av sand og leire. Funnstedet ligger i dag på en svakt forsenket flate nær toppen av neset. Funnet i samme myr som klebersteinskar T 10634 og flintdolk T 21060. Myra skal på funntidspunktet ha vært 70 m bred. Flere små tjern skal tidligere ha ligget i området.

Datering: EBA, per. II.

Referanser: Tilvekst 1957; Brev fra O. R. Grüner datert 05.11.1957 i Vitenskapsmuseets brevarkiv; Johansen 1993, nr. 147; Engedal 2010, nr. 22; Askeladden lokalitet 47847.

F30. T 21060
Hoem Indre, gnr. 29

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type VI a. Lys grå patinering på bladet, skaftet av gråbrun farge. Dolken har en finere flatehugging langs sidekantene på bladet. Dolken ble ved et uhell delt i to før innlevering, men er nå sammenlimt til ett stykke. Lengde 14,9 cm hvorav grepet utgjør ca. 4,9 cm. Bladets største bredde 3,9 cm. Største tykkelse på grepet 0,8 cm. Vekt 40,6 g.

Funnforhold: Funnet på 1950-tallet under torvskjæring i samme myr som spiralnål av bronse T 17917 samt klebersteinskar T 16034. Funnstedet ligger i dag på en svakt forsenket flate, nå dyrket mark, på den øvre del av den indre delen av Hoemsneset.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Brev fra B. Rønnestad/
Romsdalsmuseet til DKNVS Museet,
13.04.87.; Askeladden lokalitet 47847.

EIDE KOMMUNE

F31. C 21411
Vevang, gnr. 119

Gjenstand: Skjeformet øks av bronse. Eggen smal og utformet som en spatel. Brede, tilnærmedesvis parallelle randlister. Nakken er uten randlister. Flathamret og firesidet i tverrsnitt med like sider og svakt, jevnt avrundet ende. Bladet noe kortere enn nakken, men litt bredere og flatere. Øksa er uten synlig ornamentikk. Mørk brun patina over den gylne bronzen som er synlig enkelte steder. 27,4 cm lang.

Funnforhold: Funnet dypt i en myr.

Datering: SN II/EBA per. I.

Referanser: Universitetets oldsaksamlings tilvekst 1904–1915, s. 203–204; Bjørn 1936, s 9-10, fig. 7; Johansen 1993, nr. 149; Rønne 2009; Engedal 2010, nr. 399.

AVERØY KOMMUNE

F32. T 8950
Veбенstad, gnr. 67

Gjenstand: Enkel skafthulløks som kommer nærmest type R 29. 12 cm lang, 4 cm bred ved eggen.

Funnforhold: Funnet 2 m dypt i jorden, trolig i en myr.

Datering: SN/EBA I-II.

Referanser: Tilvekst 1909.

F33. T 9673
Erstad av Strøm, gnr. 53

Gjenstand: Holkøks av bronse uten hempe. Baudou type C2b. Tett nedenfor munningen har den en opphøyet ring, ellers ingen ornamentikk. Åpningen spissoval. 5,5 cm lang, 3,5 cm bred ved eggen.

Funnforhold: Funnet under torvtaking i en myr på ca. 2 m dybde, ca. 40 m.o.h.

Datering: YBA, per. V–VI.

Referanser: Tilvekst 1911; Jnr. 31/1911; Baudou 1960 nr. 370 s. 190; Johansen 1993, nr. 137; Engedal 2010, nr. 492.

GJEMNES KOMMUNE

F34. T 18632
Høgset, gnr. 54

Gjenstand: Dolk av flint, trolig av Lomborgs type VI. Sterkt oppskjerpet, og ingen markert overgang mellom grep og blad. Lengde 13,3 cm. Største bredde på grep 3 cm, tykkelse 2 cm. Vekt 91,2 g.

Funnforhold: Funnet i en dybde av ca. 1 m i et torvtak i ”Hjellhaugvåttå” ca. 400 m vest for husene på Høgset.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1965.

F35. T 19150
Jelkrem, gnr. 50

Gjenstand: Slank øks av svart basalt av Sandshamntypen. Lengde 21,7 cm, største bredde 4,3 cm, største tykkelse 3,3 cm.

Funnforhold: Funnet i Stormyra ca. 250–300 m Ø for gården, minst 1 m dypt i myra. Funnet under torvtaking ca. 1920.

Datering: SN.

Referanser: Tilvekst 1972; Notat v/Farbredd 14.06.72 i Topografisk arkiv; Ramstad 1999.

TINGVOLL KOMMUNE

F36. T 15138

Gyl, gnr. 31

Gjenstand: Depotfunn bestående av fire halsringer av bronse og en holkøks av bronse (a-e).

a) Wendelring med brede lameller, Baudou type D3. Dekor i form av fiskebeinsmønster ved lukkeinnretningen. Endeflatene på lukkeinnretningen dekorert med et kors med fiskebeinsmønster mellom korsarmene. Ringen er svært godt bevart. Gylden patina. Ytre diameter 18–18,4 cm, indre diameter ca. 14,6 cm.

b) Wendelring med brede lameller, Baudou type D3. Av nøyaktig samme form og størrelse som a). Dekor i form av fiskebeinsmønster ved lukkeinnretningen. Endeflatene på lukkeinnretningen dekorert med et kors med fiskebeinsmønster mellom korsarmene. Svært godt bevart. Gylden patina. Ytre diameter 18,1–18,3 cm.

c) Snodd halsring av bronse med rund, inntil 1,2 cm tykk bøyel skråriflet mot høyre. Bøylens ender slutter ikke sammen, men har vært forbundet med et ca. 9,6 cm langt lukke, rundt og skråriflet som bøylene selv, og sterkt slitt på innsiden. Lukket har i hver ende en utvidet løkke, hvorav den ene har vært heftet inn på haken hvor den ene forynnende enden av bøylene avsluttes. Lukkets andre løkke har vært festet i en tilsvarende løkke i den andre bøyelenden. Begge disse løkkene, som ligger i motsatt plan, synes å ha vært svært tynnslitt mot endene. Endene er begge avbrutt. Da gjenstandene ble funnet skal bøylene ha vært bøyd ut, slik at det var et ca. 3,5 cm langt mellomrom mellom bøylens og lukkets ender. Bøylene er nå rettet ut. Muligens

har bruddet på ringen oppstått som en følge av dette. Foruten de manglende delene ved lukkeinnretningen skal ringen for øvrig ha vært hel. Mørk brun/grønn patina. Ytre diameter ca. 19 cm.

d) Flat halsring av bronse uten dekor med skarpkantet rektangulært tverrsnitt. Den ytre kanten ubetydelig smalere enn den indre. Største bredde 1 cm. Ringen smalner av mot endene som begge avsluttes i en liten hake. Ringen er utbøyd slik at den i dag likner en hank til en gryte eller et trekar. Ringen ble tatt med av ploegen, men ploegen kan ikke ha påført den alle synlige skader. Bøylene er bøyd, til dels vridd på flere steder, og synes også å ha vært utsatt for ild. Ytre tverrmål antas å ha vært ca. 19 cm.

e) Holkøks av bronse som representerer en mellomform mellom den norske og svenske Mälartype. Øksa har skarpt ryggede sidekanter, oval skaftåpning, henge og en omgående vulst ca. 3 cm nedenfor åpningen. Fra vulsten går på begge sider tre ribber opp til høyre kant, som er avskrånet nedover mot sidekanten hvor hengen sitter. Mørk brun/grønn patina. Lengde 9,7 cm, bredde over eggen 5,7 cm.

Funnforhold: Funnet under pløying sør for og nedenfor hovedveien som passerer Gyl, ca. 140 m fra sjøen og i en høyde ca. 10–12 m.o.h. Jordstykket som funnet ble gjort på har tidligere vært myr, men var dyrket i 1896 da daværende eier i 1935 overtok gården. Flere store trerøtter skal ha blitt funnet i samme myr. Funnstedet ligger ca. 18 m fra en bekk som danner den vestre avgrensning av jordstykket. Gjenstandene ble funnet på undergrunnen ca. 0,4 m under overflata, men myra har trolig sunket en del etter grøftingen. Gjenstandene skal ha ligget samlet ”i en dunge” uten noen form for orden. En ettergraving ble foretatt på funnstedet i 1935 av botaniker Ove Arbo Høeg. Ingen flere gjenstander ble funnet under undersøkelsen. I følge Høeg kan myra til dels ha vært ganske bløt, men åpent vann eller noen kilde mener han det ikke kan ha vært på stedet.

Datering: YBA, per. VI.

Referanser: Tilvekst 1935; Høeg 1935 (Jnr. 261/1935); Baudou 1960 nr. 7 s. 251, nr. 203 s. 327; Johansen 1993, nr. 145; Jensen 1997 nr. 66 s. 316; Engedal 2010, nr. 142, 143, 153, 472; Skinner 2010.

AURE KOMMUNE

F37. T. 3840
Løkvik/Laukvik, gnr. 90

Gjenstand: 37 avslag av flint.

Funnforhold: Funnet samlet 0,5 m dypt i myr nær bunnen som skal ha bestått av leire. En hulmeisel skal ha blitt funnet noen skritt fra avslagene, men er ikke innlemmet som depot pga for usikre funnopplysninger (se kap. 4.2.3.) Det samme gjelder en tidligere innsendt slipestein for steinsaker som opplyses å ha blitt funnet på samme sted.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1888.

HALSA KOMMUNE

F38. T 13531
Rød, gnr. 10

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type VI a men med mindre utpreget avsats mellom blad og grep. 16,3 cm lang, hvorav grepet utgjør ca. 5 cm. Største bredde på blad 3,3 cm. Største bredde på grep 2,6 cm, tykkelse ca. 1,3 cm. Vekt 85,3 g.

Funnforhold: Funnet i en myr i en dybde av ca. 0,45 m og ca. 3 cm over undergrunnen. Myra viser rester av en frodig furuvegetasjon. Funnstedet ligger ca. 200 m fra sjøen, ca. 25 m.o.h. og heller mot SV med åpen utsikt utover fjorden.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1927; Jnr. 123/1927.

F39. T 21527
Englivatnet

Gjenstand: Øks av skifer, nakketappøks, nærmest lik Marstrander type B. Bikonisk skafthull, flat bunn og svakt konvekse sidekanter og rygg. Knusespor i egg- og nakkeparti, enkelte avskallinger langs en sidekant. Langs sidekantene er nakketappen markert med to profilerte, buede furer på sidekantene, som nærmest framstår som dekor. I tillegg er øksa dekorert på begge sideflater med den samme figurative framstillingen; to parallelle linjer med skrånende linjer ut fra hver av disse, lik sylindre med koniske åpninger. Lengde 11,4 cm, bredde 4,9 cm, skafthullets diameter 1,3–2,5 cm, høyde 4 cm. Vekt 317,1 g.

Funnforhold: Funnet nær Englivatnet, i en grøft i forbindelse med veibygging.

Datering: YBA, per. V.

Referanser: Brevik 2010.

F40. C 54754 (SHM 17343/1144, NM 43223)
Nerviken, Lervik?, gnr. 119?

Gjenstand: Enkel skafthulløks av Østmo type C, av grå, kornete bergart. Øksa har firesidet tverrsnitt og smalner litt av mot nakken. Den er slipt over det hele og velbevart. Skafthullet er konisk med minste diameter 24 mm, største diameter 26 mm. Lengde 25,2 cm, største bredde 7,6 cm, største tykkelse 5,2 cm.

Funnforhold: Funnet i en torvmyr. Funnsted opplyses å være Nerviken i Aure prestegjeld. Muligens dreier det om gården Lervik i Halså.

Datering: EBA.

Referanser: Undset 1888; Historiska museets samlinger; Notat v/E. Østmo 14.11.12.

SMØLA KOMMUNE

F41. T 12563
Nelvik, gnr. 7

Gjenstand: Samlet funn bestående av flintavslag, skraper av flint, ildflint, skiferkniv, flintklumper og trestokker av furu (a-f).

a) 9 avslag av god grå flint, hvorav to har retusjerte kanter.

b) Oval skraper av god, mørk grå flint retusjert omtrent helt rundt. 7,1 cm lang, inntil 3 cm bred.

c) Skiveformet, nesten rektangulært stykke mørk grå, god flint med to plane breidsider. Overflaten har parallellhugning. Kantene er slitte og avrundede med spor etter ildslagning. Stykket må trolig oppfattes som en ildflint som opprinnelig har utgjort del av en stor flintdolk. 4,4 cm lang, inntil 2,8 cm bred, 0,9 cm tykk.

d) Tre mindre klumper av flint med spalteflater. Den ene har retusjert inn- og utbuet skraperegg langs den ene skarpe kanten, den andre synes å ha støtmerker i kantene. Et ca. 6 cm langt bruddstykke av en ganske stor flekke av flint med gulrød patina.

e) Bredbladet, enegget kniv av rødbrun skifer, Søborg type I B5. En del av grepet er avbrutt. 11,5 cm lang, hvorav bladet utgjør ca. 9 cm. Bladets største bredde 5,9 cm.

f) 6 runde, avbarkede stokker av furu av forskjellig lengde fra 1,43–0,54 m. Omtrent jevntykke, 6–7,5 cm i tverrmål. Flere av stokkene viser merker etter kraftige hugg tilføyd med en skarp øks. Den minste av stokkene er avhugget i den ene enden som måler 7,5 cm i diameter. Huggene er ført på skrå nedover, hver av dem fra motsatt side; fra den ene siden to hugg i en lengde av 4,5 cm, fra den andre siden tre hugg i omtrent samme lengde. Huggflatene møtes ikke, men det har gjenstått et ca. 1,8 cm tykt midtparti som har blitt brutt av. En annen stokk har

vært tilspisset i den ene enden. Stokkene er stort sett godt konserverte, men noen av dem er atskillig medtatt i endene. De mindre stokkene kan muligens være deler av større stykker.

Funnforhold: Funnet ca. 100 m V for gårdens hus, i en myr under opptaking av en ca. 2 m dyp og ca. 1,5 m bred grøft. Samtlige saker lå nesten på bunnen av grøfta, og gjenstandene skal ha blitt funnet i samme nivå og innenfor et avgrenset område på ca. 2 m. Også stokkene skal ha blitt funnet i samme dybde som steinsakene. Trestokkene skal ha ligget horisontalt og samlet. Funnstedets h.o.h.15,5 m.

Datering: Avslagene av flint, ildflinten som trolig har utgjort del av en flintdolk samt skiferkniven tilsier en datering av flertallet av gjenstandene i funnet til tidsrommet SN/EBA I–II. Trestokkene har blitt datert til yngre bronsealder/førromersk jernalder.

Trestokker av furu (f): BC 751–406 (BP 2435 ± 30, TUA-6837), BC 727–393 (BP 2380 ± 30, TUA-6836).

Referanser: Tilvekst 1922; Jnr. 186/1922, Jnr. 206/1922; Hougen 1922; Søborg 1986, s. 187; Henriksen 2008; Askeladden lokalitet 67371.

F42. T 12564
Nelvik, gnr. 7

Gjenstand: Rester av kar av bjørkenever sammensydd med smale plantestrenger, trolig av einstape (*Pteridium aquilinum*). Karet, som var nesten helt da det ble funnet, skal ha hatt en diameter på ca. 30-35 cm i følge finner. Karet har bestått av to deler; et bunnstykke som består av et dobbelt lag med never, samt veggen sydd fast til den. Av sømmen på bunnstykket ses nå en enkelt rekke tettstilte, kommalignende hull ca. 1 cm innenfor kanten. Veggen, som skal ha vært ca. 20 cm høy, har bestått av to eller flere sammenskjøtede deler. Stykkene har

vært festet til hverandre med plantestrenger trukket gjennom en firedobbelt rekke med hull. Karets øvre kant har vært forsterket med et tredobbelt neverlag. Sømhullene her er plassert slik at de danner et mønster bestående av skråstilte linjer, som løper rundt hele kanten på karet. Plantefibrene som fungerte som tråd, har så vært trukket gjennom hullene og over kanten. Kanten på karet er ganske riflet etter trykket av myra. Flere steder kan det ses spor etter reparasjoner, ved at mindre neverstykker har blitt påsydd veggen.

Fire prøver av never fra karet ble innsendt for analyse ved hjelp av GC/MS (Gas chromatography – mass spectrometry) ved Nationalmuseet i København (v/Jens Glastrup). Prøven inneholdt komponenter av to stoffgrupper; fettsyrer, hvor palmitinsyre og stearinsyre er dominerende, samt trierperenerne lupeol og betulin. Det ble også funnet en del langkjedete dicarboxylsyrer.

Funnforhold: Funnet ved torvskjæring i en dybde av ca. 2 m på bunnen av myra. Funnet i samme myr som T 12563 og 40 m unna dette funnet. Funnstedet ligger ca. 100 m NV for Nelvikgårdene, ca. 15,5 m.o.h.

Datering: EBA, per. I/ II, BC 1607–1429 (BP 3225 ± 30, TUa-6171).

Referanser: Tilvekst 1922; Jnr. 186/1922; Jnr. 206/1922; Hougen 1922; Henriksen 2008; Glastrup 2009; Askeladden lokalitet 67371.

F43. T 15086
Edøy, gnr. 13

Gjenstand: Samlet funn bestående av 69 gjenstander av flint; sigdblade, fragmenter av pilespiss, dolker, skrapere, mulig spydspiss samt flintflekker og avslag av flint (a-l).

a) Sigdblade av flint av typen R 50 med lett utfallende egg, noe slankere enn typeeksemplaret. Lengde 12,4 cm, bredde inntil 4,4 cm.

b) Sigdblade av flint av smalere form med svakt innbuet egg. Lengde 9,8 cm, bredde inntil 3,05 cm.

c) To små bruddstykker av flint, hvorav det ene av en odd eller grepende av ett eller muligens to dolkeblade av eldre lansettformet type.

d) Pilespiss av flint, trekantet med rettlinjet retusjert basis. Litt buet etter lengden. Den ene langsiden retusjert fra oversiden, den andre fra undersiden. Lengde 5,7 cm, bredde ved basis 2,4 cm. Et annet mindre stykke flint, kun 4,2 cm langt og av samme hovedform, men mer uregelmessig. Meget spiss odd, muligens også en pilespiss.

e) 3 litt større, tilnærmet trekantede, tynne flintblade av samme hovedform som (d), og med kantretusjering. Må trolig oppfattes som pilespiss eller spydspiss. Lengde henholdsvis 7, 6,3 og 6,2 cm, bredde inntil 3,8, 3,4 og 3,3 cm. Det ene stykket har en forholdsvis spiss odd, på de to andre er det ytterste av odden avbrutt.

f) Oddstykke av flint, visstnok av et bor, med fint retusjert spiss og kanter. 2,2 cm langt.

g) To skrapere av flint, henholdsvis 7,9 og 7,1 cm lange, bredde inntil 3,5 og 2,9 cm. Nærmest av skjeformet type, men smalere og tynnere enn de helt typiske. På det større eksemplaret er også undersiden kantretusjert i hele sin lengde til dels med lange, parallelle avflisinger. På det mindre, som er noe buet, trekker skaperretusjen seg også et stykke oppover langs begge kanter.

h) Et lansettformet, 9,5 cm langt og inntil 3,2 cm bredt flintblade. Temmelig spisst i den ene enden, men for øvrig grovt tildannet og en del bøyd etter lengden. Den ene sideflaten er tilhugget i sin helhet, men rester av krittsskorpen gjenstår langs den ene kanten. Den andre kanten er etterretusjert. Den andre siden viser mer av den opprinnelige spalteflaten med forholdsvis grov kantretusj. Kan muligens oppfattes som en spydspiss.

i) Et avbrutt stykke av en flekkeskraper av flint, 3,4 cm langt med kraftig retusj langs den ene kanten.

k) 7 brede flekker og stykker av slike. Den lengste 6,4 cm, til dels med kantretusj.

l) 48 tynne skiver/avslag av flint, det største 9,7 x 7,4 cm. Nesten alle har synlige bruksspor på kantene, og et flertall har også meget fin kantretusj.

Funnforhold: Funnet under torvtaking i en dybde i myra av ca. 1 m, omtrent på bunnen eller ca. 0,3 m over denne. Gjenstandene fantes samlet på ett sted, i nærheten av en trerot. Det ble også observert noen trekullbiter tett ved. Funnstedet ligger ca. 20 m.o.h.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1935; Jnr. 136/1935; Larsen 1937 (Jnr. 19/1937); Askeladden lokalitet 26655.

SØR-TRØNDELAG FYLKE

TRONDHEIM KOMMUNE

F44. T 5893–98
Høstad/Vorset, gn. 276, 279

Gjenstand: Samlet funn bestående av 11 gjenstander av tre, hvorav en ”hodeskammel”, samt deler av til sammen 10 kopper, fat og kar av tre.

T 5893: Kar av bjørkekote, ikke fullstendig bevart. Foreligger i tre deler, hvorav den tredje med litt av munningskanten bevart ikke lar seg plassere med sikkerhet. Karet hviler på en ca. 1 cm høy og 6–8 mm bred fotring. I fotringen er det et lite hull, 2 mm i diameter, trolig for opphenging. Like under munningskanten på utsiden en 2-2,5 cm bred meanderbord. Selve båndet, som bølger frem og tilbake, varierer i bredde mellom 5 og 6 mm og er oppdelt i omtrent jevnbrede

partier med 4 eller 5 smale, parallelle furer. På innsiden er munningen markert ved en 3–4 mm bred skråkant. Undersiden av bunnen er prydet med et konsentrisk mønster med en svakt opphøyet sirkelflate innerst og to avtrappete, etter tur større, ringformede flater utenfor. Bollens største diameter ca. 18 cm, største nåværende høyde 8 cm.

T 5894: Ovalt fat av bartre, furu? i fem fragmenter, som til sammen utgjør den vesentlige delen av fatet. Sterkt deformert; bunnen er nesten bøyd dobbelt etter lengdeaksen. Den nesten flate bunnen går over i en jevnt oppadbøyd kant som øverst avsluttes av en 1,8–2 cm bred bord prydet med 6–7 paralleltgående furer innenfor to smale kantlister. På utsiden like under kanten, en smalere bord, ca. 5 mm bred med 2 paralleltgående furer. Fatet hviler på en utskåret fotring, ca. 2 cm høy og 1 cm bred. To små hull i fotringen har gjort det mulig å henge opp fatet. Ringens største diameter er 31 cm. I senteret av bunnen innenfor fotringen en opphøyet oval plate, omgitt av to konsentriske, opphøyde bånd, 1 til 1,5 cm brede. Platas omkrets og båndene er omtrent konforme med fotringen. Fatets største tverrmål ca. 48 cm.

T 5895: Stor bolle av tre utskåret av rikule av bjørk. Foreligger som 7 sterkt forvridde og oppsprukne fragmenter. Stykkene som lar seg føye sammen viser at bollen må ha hatt en tilnærmet oval form. Treet i bollen har både nyere og eldre sprekkdannelse, dvs. at en del av sprekkdannelsene også har vært til stede da bollen ble nedlagt i myra. Lysere farge på bruddflatene. Sidene er noe utbuket, og munningspartiet markeres ved en forsenket bord, 3–4 cm bred. Borden avsluttes øverst av en liten utovergående vulst og nederst av et smalt opphøyd bånd. Omtrent midt på borden går et opphøyd parti som ved to parallelle furer er delt i tre smale bånd. Bollen hviler på en utskåret fotring, 1,2-1,6 cm høy og 1,2-1,4 cm bred. På undersiden av fotringen er spor etter en smal hulkile/trille. Bollens største diameter ca. 30 cm. To prøver av treet i bollen ble sendt inn for lipidanalyse ved

Nationalmuseet i København. Det ble kun påvist spor etter benzosyrederivater, som er karakteristisk for gammelt tre, og palmitin- og stearinsyre, som var til stede i såpass liten mengde at det trolig dreier seg om rester etter "fingerfett".

T 5896: 3 fragmenter av et nesten fullstendig bevart rundt fat av bjørk, skåret ut av flasktre, den ytterste delen av treet. Bunnen hever seg i jevn krumning opp mot den ca. 1,2 cm brede kanten som omgir fatet og som har skråning innover. Fatet hviler på en utskåret fotring med omtrent tresidig tverrsnitt, 1,5 cm høy og 1 cm tykk ved roten. Ringen er 20,5 cm i diameter. I senteret midt under bunnen er det ved en enkel fure markert en sirkelflate, omtrent 8,5 cm i diameter. Fatets diameter ca. 28 cm.

T 5897:1: Liten, nesten helt bevart bolle eller kopp av bjørk skåret av en rikule. Har ikke standplate eller fotring. Største diameter 11 cm, høyde 4,5 cm.

T 5897:2: Fragment av en liknende liten kopp av bjørk, muligens skåret ut av et stykke av rota. På undersiden er en rest av en 5 mm bred fotring, kun 7-8 mm høy. Innenfor ringen er bevart litt av et opphøyd sirkelformet bånd omkring senteret av bunnen. En gammel skade på koppen før deponering er synlig i form av et hull og en liten sprekk. Slitespor på innsiden av koppen i form av riller mot fiberretningen i treet. Koppens diameter ca. 15 cm.

T 5897:3: To helt forvridde fragmenter av bjørk som har tilhørt en lav bolle eller fat med fotring. Utskåret av en rikule. Dekorasjonsrille på munningskanten. Karet har hatt sprekkdannelse allerede da det ble nedlagt. Størrelsen kan vanskelig angis.

T 5897:4: Oppsprukket og forbøyd fragment av en lav bolle med fotlist, skåret av en bjørkekote. Formen ser ut til å ha vært uregelmessig og bestemt av emnets vekst. Bruddflatene på fragmentet er av lysere farge, og bruddet må ha skjedd etter at

bollen kom opp av myra. Dekorasjonsrille på munningskanten i likhet med T 5897:3. Et lite hull på fotlisten har gjort det mulig å henge opp bollen. Gammel reparasjon synlig i form av et hull som det er plassert en liten trepinne gjennom. Bruddflaten ved siden av er gammel og stammer fra tiden før deponeringen. Den bevarte pinnen kan ha vært del av en klamme. Treet i bollen har mye spenning, og trolig har bollen hatt sprekkdannelse før nedleggelsen. Diameter ca. 20 cm.

T 5897:5: Lite fragment av et fat eller en lav bolle, skåret av hegg. Lysere farge på bruddflatene viser at karet gikk i stykker etter at det kom opp av myra. På undersiden er bevart litt av en kraftig fotring, 1,5 cm høy og 1,2 cm bred.

T 5897:6: Fragment av et kar av bjørk, hvor bare et stykke av fotringen med en tilhørende del av bunnen er bevart. Fragmentet er sterkt bølget, trolig har trestykket opprinnelig hatt en slik form. I fotringen er et lite hull, ca. 2 mm i diameter, hvor det sitter et par stumper av en smal lærreim, føyd sammen med en kraftig knute. Lys farge på bruddflatene.

T 5898: "Hodeskammel" av bjørk, skåret ut av ett trestykke (flaskved) og uten noen form for sammenføyning. Den består av en plate, lengde 30,5 cm og største bredde 29,5 cm, med svak konkav krumning i lengderetningen, rett avkortede sider i hver ende og med buete langsider. Medianhøyden er 6,2 cm. Platen hviler på fire små stolpelignende bein, 4 cm høye, med tilnærmet ovalt tverrsnitt, største diameter mellom 3,5 og 4 cm. Hvert av langsidenes stolpepar er forbundet med en gjennombrutt liten mellomvegg som former to hemper som man har kunnet trekke en snor eller reim gjennom. Både ryggen av hempene og standflaten på to av beina virker glattpolert. Innsiden av hempene ikke nedslitt eller polert.

På oversiden av platen er det innenfor de buede langsidenes skåret ut to dobbelte dyreprotomer i lavt relieff med hoder i hver ende. Hodene forestiller trolig hestehoder. De

båndformede kroppene, hvis kontur markeres ved en smal fure langs kantene, buer ut i sterk krumning, slik at de til sammen danner en symmetrisk figur omkring det rombiske midtfeltet. I sentrum av dette er innskåret et kretstegn, som består av et hjulkors omgitt av konsentriske sirkler. Armene i hjulkoret er markert ved tredobbelte parallelle, smale furer, mens sirklene utenfor består av opphøyde 2-3 mm brede bånd. En sprekk nær halspartiet på det ene av hestehodene er gammel og stammer fra tiden før deponeringen.

På både for- og baksiden av ”skammelen” er det rester av en svart substans i fordypningene, spesielt i rillene og mellom de fire hestehodene og hestehalsene. Den svarte substansen har delvis trukket inn i treet, har ulik tykkelse, og er fint krakelert. På treflatene virker den nesten bortslitt. En analyse av stoffet utført ved Institutt for kjemi, NTNU, viser at stoffet består av en sammensetning av mettede fettsyrer i form av palmitin- og myristinsyre (Fanta 2011, se også kap. 9). Oversiden har gjennomgått en etterbehandling for å jevne ut sporene etter skjæringen, men flere små arr kan fremdeles ses. Undersiden har ikke gjennomgått en slik behandling, og her ses verktøyspor over hele flata.

Funnforhold: Funnet ca. 1,5 m dypt i Golåsmyra, på grensen mellom Høstad og Vorset. Gjenstandene skal ha ligget samlet. Botaniske analyser (Solem 2010) viser at det var myr på funnstedet også da gjenstandene ble deponert.

Datering: YBA per. V/VI (FRJA).

T 5897: BC 1052–392 (BP 2590 ± 140, T23)

T 5897: BC 893–204 (BP 2450 ± 140, T26)

T 5895: BC 899–791 (BP 2655 ± 40, TUA-7462)

T 5897:5: BC 926–801 (BP 2705 ± 40, TUA-7463)

T 5897:6a: BC 751–398 (BP 2410 ± 40, TUA-7464)

T 5897:6b: BC 775–430 (BP 2480 ± 40, TUA-7465)

T 5898: BC 905–765 (BP 2635 ± 45, TUA-2437)

Referanser: Rygh 1900a, b; Marstrander 1967a, 1980; Grønnesby 2006; Pawel 2010a; Fanta 2011.

F45. T 5064

Digre, gnr. 125

Gjenstand: Enkel skafthulløks, lik R. 28, men med hullet omtrent på midten. 12 cm lang, men noe ufullstendig ved eggpartiet.

Funnforhold: Funnet dypt i jorden hvor det tidligere hadde vært et vannhull.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1897.

F46. T 25134/15

Torgård vestre, gnr. 311

Gjenstand: Minst 115 fragmenter av neverkar, hvorav fem større med sømhull. Den største biten utgjør ca. halvparten av en sirkulær neverplate med tettstilte sømhull ca. 1 cm inn for kanten, og må ha utgjort bunnen av karet, i likhet med to av de andre bevarte fragmentene med sømhull. To av de øvrige fragmentene med sømhull har en kraftig bøy, og har trolig tilhørt karetts munningsparti. Trolig skal sømhullene her ses som spor etter en forsterkning av kanten i form av flere påsydde neverlag; et trekk som også kan ses på karene fra Smøla (F42) og Austrått (F55). Bevarte deler av både bunn og munningsparti antyder at karet har vært nedsatt i hel tilstand.

Funnforhold: Påvist ved snitting av en steinpakning med maskin i forbindelse med de arkeologiske undersøkelsene på Torgård vestre. Neverfragmentene ser ut til å ha vært konsentrert til kjernen av steinpakningen. Steinpakningen utgjorde en av i alt syv steinpakninger som lå i kanten av et lag med mørk rødbrun myratorv. Ingen av de øvrige

steinpakningene inneholdt funn. Torvlaget lå på den lavere delen av det undersøkte området.

Datering: YBA, per. V/VI, BC 806–556 (2565 ± 30 BP, TRa-1836).

Referanser: Nygård 2011.

HEMNE KOMMUNE

F47. T 13569
Hellandsjøberg av Helland, gnr. 46

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type I b. 14,7 cm lang, største bredde 3,6 cm. Vekt 53,8 g.

Funnforhold: Funnet i en liten myr, nå oppdyrket, i en dybde av vel 30 cm, ca. 400 m fra sjøen og ca. 25 m.o.h. Ifølge Johan Hellandsjø kan det ha vært en sump eller en dam på stedet en gang i tiden. Like i nærheten, også i samme dybde, fantes et stykke flint litt større enn en knyttneve (ikke innlevert).

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1927; Jnr. 152/1927; Askeladden lokalitet 45934.

SNILLFJORD KOMMUNE

F48. T 1391–94
Baret, gnr. 34

Gjenstand: 3 skjeformede skrapere. Den største skraperen har en lengde på 14,4 cm (T 1391) mens de to øvrige begge er 9,5 cm lange (T 1392, T 1393). Avslag/skive av flint (T 1394) av uregelmessig kvadratisk form, største lengde ca. 11 cm, største bredde ca. 9,5 cm.

Funnforhold: Funnet på sandbunnen av myr, ca. 2 m dypt, under grøfting. De skjeformede skraperne lå ved siden av hverandre med

den største i midten. De to mindre skraperne lå plassert på hver sin side av denne men i motsatt retning. Avslaget eller skiven av flint skal ha ligget over skraperne. Gårdbrukeren opplyste om svært fuktige forhold på stedet, og ifølge I. Undset tydet de lokale forholdene på at det har vært en liten dam på stedet. Funnstedet skal ha ligget på den høyeste delen av eidet hvor gården Baret ligger. Øvrige opplysninger om funnsted foreligger ikke, men i dag er det synlig en tydelig forsenkning midt på eidet hvor grunnen fremdeles er svært våt. Trolig kan funnstedet lokaliseres innenfor dette området.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1874; Undset 1875; Rygh 1882; ThP kartotek kort Baret; Rygh 1885 nr. 48a; Henriksen og Myrvang 2001.

HITRA KOMMUNE

F49. T 3767
Vikstrøm, gnr. 14

Gjenstand: Kar av kleber med form som en halvkule uten noe avflatning i bunnen, Pilø type 2. I karets øvre del fortsettes sidene med mindre krumning mot munningen uten knekk eller avsats og uten utbrettet kant. Litt nedenfor munningen en mindre opphøyet ribbe. Ualminnelig tynn, meget jevn og regelmessig arbeidet. Kan ikke ha hatt jernbånd under kanten. Noe sotete på yttersiden. Høyde 25 cm, tverrmål over munningen 22 cm, og noe mer midt på buken.

Funnforhold: Funnet flere meter dypt i en myr. Innkommet gjennom oppkjøper.

Datering: Førromersk jernalder, BC 413–211 (BP 2305 ± 35, TUA-7461).

Referanser: Tilvekst 1887; Pilø 1990, fig. 7 s. 94.

ØRLAND KOMMUNE

F50. B 1406

Skaret av Austrått, gnr. 82/Skalandet av Røstad, gnr. 81

Gjenstand: Holkøks av bronse med rette sidekanter og svakt utsvunget egg. Toppen av øksa er skåret av, trolig i forhistorisk tid. To opphøyde ribber på bladet svinger utover i retning eggpartiet. Eggen oppslipt i nyere tid. Brun patina. I overkant av 7 cm lang og ca. 4,5 cm bred ved eggen.

Funnforhold: Funnet i en åker på Skaret. I følge Ingvald Undset skal holkøksa ha blitt funnet på gården Røstad, nabogården til Austrått. I Lorange's oversikt over norske oldsaker i Bergens Museum oppgis den å ha blitt funnet på Skaret under Austrått. I den eldste hovedprotokollen i Bergen står derimot følgende: "Funden 1861 i en Ager paa Røstede Gaarden (Bruget Skaret) paa Ørlandet og skaffet Musæet af Konservator Hysing". I parentesen med bruksnavnet er det satt en strek over "Skald Skaland" og erstattet med Skaret, med en annen håndskrift (Hysing). Det finnes ikke noe bruk Skaret under Røstad, men et bruk med dette navnet finnes under Austrått. Derimot ligger både søndre og nordre Skalandet under Røstad. Karl Rygh påpeker at opplysningen om at holkøksa skal være funnet på Austrått neppe kan være riktig. Trolig har det oppstått en del forvirring omkring bruksnavn her. Hvorvidt øksa er funnet på Austrått eller Røstad er derfor usikkert.

Datering: EBA, per. III.

Referanser: Lorange 1875; Undset 1876; Rygh 1880; VMs funnkartotek; e-post fra S. Innselset, Bergen Museum dat. 30.04.2009; Engedal 2010, nr. 430.

F51. T 9721

Storfosna, gnr. 60

Gjenstand: Holkøks av bronse av usedvanlig

form. Sekssidet tverrsnitt og ved falens munning har alle seks sider omtrent like stor bredde. Den har ikke hatt hempe, er uten ornamentikk og mangler også den alminnelige opphøyde randen rundt munningen. I falen sitter rester av treskaftet. Brun patina. 6,5 cm lang, 3,5 cm bred ved eggen, 1,5 cm i diameter over munningen.

Funnforhold: Funnet på gårdsplassen på hovedgården på Storfosna liggende temmelig dypt i sandjord, ved graving av en grøft for vannledningsrør.

Datering: Øksa uvanlige form gjør at den ikke lar seg sammenlikne med kjente øksetyper. Øksa er derfor gitt en generell datering til BA.

Treskaftet har blitt datert til middelalder:
AD 1422–1480 (BP 440 ± 25, TUA-8234)
AD 1415–1459 (BP 460 ± 25, TUA-8234k)

Referanser: Tilvekst 1911; Engedal 2010, nr. 518.

F52. T 12800

Gjeilvoll av Røstad gnr. 81

Gjenstand: Tynt og bredt avslag av god flint med slagbule i øvre kant. 4,8 cm lang.

Funnforhold: Funnet i Valkubrandsmyra oppunder Rusasetfjellet, ca. 1 m ned i myra og ca. 30 cm over undergrunnen. Funnstedet ligger ca. 300 m fra Rusasetfjellet og SSV for varden på Stornypen ("Vardheia"). Det er fremdeles myr i dette området. Funnet ca. 0,5 m fra T 12958 – 167 avslag av flint. Trolig har T 12800 utgjort en del av dette funnet.

Datering: SN/EBA I-II.

Referanser: Tilvekst 1923, Tilvekst 1924; Jnr. 134/1924.

F53. T 12958
Gjeilvoll av Røstad, gnr. 81

Gjenstand: 164 avslag av flint (i dag utgjør antall avslag i funnet 167), enkelte med rester av cortex, og muligens hugget av en eneste blokk. Ved en makroundersøkelse av avslagene ble sikre bruksspor påvist på 83 avslag, mens 52 er uten synlige bruksspor. Usikre bruksspor påvist på 32 avslag.

Funnforhold: Funnet i Valkubrand Smyra på bunnen av myra i en dybde av 1,35 m og tett ved en rett utoverhellende kant av en 0,35 m høy kuppelstein som lå på undergrunnen. Stykkene lå helt samlet som om de opprinnelig hadde vært oppbevart i en tine eller liknende. Funnet ca. 0,5 m fra T 12800 – skive av flint som trolig har utgjort en del av den større samlingen med avslag. Funnstedet ligger ca. 300 m fra Rusaset fjellet og SSV for varden på Stornypen ("Vardheia"). Det er fremdeles myr i dette området.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1924; Jnr. 134/1924, Jnr. 246/1924.

F54. T 13143
Ottarsbu av Austrått, gnr. 82

Gjenstand: 2 dolker av flint (a, b) og fragment av en tredje (c).

De to hele dolkene er av samme størrelse, 19,8 cm lange og inntil 3,9 cm brede, med største bredde ved midten av bladet. Den ene av dem viser vakker parallellhugning. På den andre er bladets sider grovere tildannet, men eggene er omhyggelig retusjert. Lomborgs type Ib (T 13143a) og Ic (T 13143b).

Bruddstykket av den tredje dolken er 15,6 cm langt og 4,8 cm bredt ved midten. Total lengde har trolig vært ca. 30 cm. Bladets sider formet ved grove avspaltninger. Lomborgs type Ix (T 13143c).

Funnforhold: Funnet under grøfting av nyland, i en dybde av ca. 30 cm, ca. 15 cm ned i sandgrunnen, liggende ovenpå hverandre. Ifølge mottatte opplysninger om funnforhold må de ha ligget på gammel myrbunn, da det 25 år før funnet ble gjort, ble tatt brenntorv på stedet til en dybde på ca. 1,30 m. Funnstedet ligger 300 m NNV for NV hjørne av driftbygningen på gården og ca. 300 m VNV for krysset mellom veien til Stjørna og vei til steinbrudd. I dag slakk s-hellende dyrket mark bestående av sandjord.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1925; Jnr. 103/1925, Jnr. 110/1925; Askeladden lokalitet 16861.

F55. 13685
Vesterheim av Austrått, gnr. 82

Gjenstand: Rester av rundt kar av never, ca. 20 cm i diameter og ca. 15 cm høyt. Den øvre kanten forsterket med et dobbelt lag never og foldet med omsyde strimler av strenger av bregner. Av samme materiale er også de loddrette sømmene på veggen av karet. Ikke mulig å anslå om karet har hatt lokk. Da karet ble funnet inneholdt det en masse av smøraktig konsistens, vekt ca. 0,28 kg. I dag er bevart tre større klumper av denne massen, som til sammen veier ca. 188 g. Analyser ved hjelp av GC/MS (Gas chromatography – mass spectrometry) ved Nationalmuseet i København (v/Jens Glastrup), viser at materialet hovedsakelig består av fettstoff og bjørketjære samt en mindre mengde bivoks.

Funnforhold: Funnet under torvtak i en myr ca. 100 m SSØ for bruket Vesterheim på Austrått, og 200 m SØ for våningshuset på gården. Funnet i en dybde av ca. 1,20 m under myras overflate (1927) og nesten umiddelbart på undergrunnen som bestod av leire. Under en undersøkelse av funnstedet ble det konstatert at myrveggen på stedet var intakt. Karet har stått i myra med bunnen opp, og oppå karet var plassert en 8,9 kg tung flataktig kuppelstein. Trolig har karet opprinnelig

vært deponert i vann, slik at steinen skulle forhindre karet i å flyte opp. Prøver ble tatt av myra på funnstedet av botaniker Ove Arbo Høeg i 1927, men det har ikke lyktes å finne noen botanisk rapport som omhandler funnstedet. H.o.h. ca. 12 m.

Datering: YBA/FRJA, BC 790-430 (BP 2490 ± 50, T-4733).

Referanser: Tilvekst 1927; Petersen 1927a; Jnr. 134/1927, Jnr.141/1927, Jnr. 37/1928; Schmidt-Nielsen & Flood 1928; Johansen 1993, nr. 161; Glastrup 2009a; Henriksen 2008.

F56. 14217
Røstad, gnr. 81

Gjenstand: Dolk av flint som kommer nærmest Lomborg type Ib. Mandelformet uten antydning til skaft, største bredde ved midten. Vakkert eksemplar med fint retusjert kant. Muligens kan det dreie seg om en spydspiss. Funn av andre depoter i samme myrområde, og også mangelen på spydspisser i sikre depoter i Midt-Norge, taler imidlertid for at flintbladet skal oppfattes som en dolk. 11,4 cm lang.

Funnforhold: Funnet under torvskjæring i en dybde av 0,5 m. Stykket fulgte med den nederste torva, og man ble først oppmerksom på den under raukingen. Myra hviler på leirebunn. Funnstedet ligger ca. 100 m sør for Dalelva.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1930.

F57. T 16022
Lundset av Austrått gnr. 82

Gjenstand: Holkøks av bronse. Stykkets overflate er en del forvitret, og munningskanten også noe defekt. Nedenfor denne ses tre omgående ribber. Loddrett

på den nederste av disse er et omgående frynseornament med 0,4–0,5 cm lange ribbeformede frynser. De trekantede eggflatene er på begge sider begrenset av ganske skarpe ribber. Stykket synes ikke å ha hatt hempe. Tvers over den ene kanten og litt inn på sidene er det innrisset sju tverrgående striper med et skarpt instrument. 4,5 cm lang, 3,4 cm bred over eggen, 3 x 2,5 cm over munningen som er oval, men nokså åpen.

Funnforhold: Funnet under torvskjæring på gårdbruker Jens Bakkens torvmyrteig i Lundesmyra. Oppgis å være funnet 4-500 m nordøst for Lundahaugen, en høyde som ligger vest for borgen på Austrått. Stykket fulgte med torv som antas tatt i en dybde av ca. 1 m. Torv ble også observert under øksa. T 19563 – holkøks av bronse, er funnet i samme myrområde (Lundesmyra).

Datering: YBA, per. V-VI.

Referanser: Tilvekst 1941; Jnr. 118/1941; Johansen 1993, nr. 164; Engedal 2010, nr. 504.

F58. T 16417
Austrått, gnr. 82

Gjenstand: Spadeformet hengesmykke av grå skifer, nokså massivt eksemplar, 7,5 cm langt. Overgangen mellom stammen og spaden avrundet uten avsatser. Den smale stammen utvides jevnt oppover til en bredde av 4 cm, slik at den øvre delen ikke har form av to utstående armer som på flere kjente eksemplarer av denne smykketypen. Den øvre kanten er heller ikke horisontal eller bøyd oppover, men skråner fra midten lett ned mot begge hjørner. Sidene svakt rygget etter midten. Et vertikalt hull i smykkets øvre kant er påbegynt, men ikke fullført. Stykket er således ikke helt ferdig. Den nedre delen av spaden har buttslepen kant.

Funnforhold: Funnet under torvtak i den store Rusasetmyra mellom Austrått og Rusasetvatnet. Stykket lå på bunnen av

myra, som her er ca. 2 m dyp. Funnstedet ligger ca. 175 m SV for Karlsenget og ca. 1 km NØ for Austrått, i rett linje mellom disse to gårdene. Avstanden til Rusasetvatnet ca. 1 km. Funnstedet oppgis å ha ligget noen meter høyere enn Rusasetvatnet. Omtrent 5 m i sørlig retning fra funnstedet skal myra ikke har vært torvholdig men inneholdt stein og jord. Funnstedet synes å ha ligget i en fordypning, som kan ha utgjort bredden av et vann hvis det stod vann her da smykket ble nedlagt.

Datering: SN/EBA I-II.

Referanser: Tilvekst 1946; Jnr. 92/1946; Møllenus 1946 (Jnr.105/1946); Møllenus 1959, s. 41–43.

F59. T 17164
Austrått gnr. 82

Gjenstand: Vestlandsøks, type C. Litt av nakken avbrutt, men øksa er for øvrig et godt eksemplar med skarp egg. Laget av en porfyraaktig grønlige bergart. Lengde 11,7 cm, bredde over eggen 5 cm, over nakken 4,7 cm.

Funnforhold: Funnnet i en torvmyr ca. 0,5 km nord for Austrått. Øksa lå i en dybde av ca. 1 m, og torvlaget skal ha vært 2,2 m tykt på funnstedet. Øksa skal ifølge tilveksten ha blitt funnet på bruket Mikkeltaug. Det finnes ikke noe bruk ved navn Mikkeltaug under Austrått, men derimot under gården Røine, gnr. 71, som ligger om lag 2,5 km vest for Austrått. Opplysningen om at øksa er funnet i myrområdet nord for Austrått anser jeg for å være troverdig. Øksa oppgis å være gave fra gårdbruker Anton Mikkeltaug og innsendt av Arne Mikkeltaug, og trolig er det dette som har gjort at bruksnavnet Mikkeltaug feilaktig har blitt oppgitt som funnsted.

Datering: SN.

Referanser: Tilvekst 1951.

F60. T 19563
Lundset av Austrått gnr. 82

Gjenstand: Holkøks av bronse. Baudou type B1a med forlenget hals, tre opphøyde ribber nedover på hver side og fire liggende på tvers i høyde med hempen. Støttelist på hver bredside inne i falen. Delvis pusset og slipt i nyere tid. Lengde 10,8 cm, største bredde over eggen 5,3 cm.

Funnforhold: Funnnet under torvskjæring på Lundesmyra i 1940, ca. 1 m dypt, under en fururot. I tilveksten oppgis gården Bakken av Hovde på Ørlandet som funnsted (gnr. 66). Dette medfører ikke riktighet. Ifølge opplysninger oppgitt i aksjesjonsskjema/funnsskjema er holkøksa funnet i Lundesmyra under Austrått. T 16022 – holkøks av bronse, er funnet i samme myrområde.

Datering: YBA, per. IV/VI.

Referanser: Tilvekst 1975; Aksjesjonsskjema v/Gran/Møllenus (dnr. 23554 i Topografisk arkiv); Johansen 1993, nr. 166; Engedal 2010, nr. 468.

F61. Ikke innlevert funn
Skjærstad av Austrått, gnr. 82/109

Gjenstand: Dolk av gråbrun flint. På bakgrunn av skisse av dolken er det vanskelig å bestemme type. For øvrig beskrives dolken som "heimegjort"; det antas således at den ikke er importert fra Sør-Skandinavia. Lengde 12 cm, største bredde 3,2 cm, største tykkelse 1 cm.

Funnforhold: Funnnet 1962 under torvarbeid i en myr, i svarttorv minst 1 m under overflaten av myra. Dolken falt ut av ei torv som ble delt i to.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Rapport v/K. Pettersen 20.10.92 (dnr. 26556 i Topografisk arkiv).

AGDENES KOMMUNE

F62. T 5063
Fremstad, gnr.10

Gjenstand: Dolk av lys grå flint av Lomborg type I a/b. Slitasje på enden av grepet. 12,6 cm lang, største bredde 3,6 cm. Vekt 48,4 g.

Funnforhold: Funnet i en torvmyr i Fremstads utmark, under det øverste torvlag.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1897.

RISSA KOMMUNE

F63. T 3395
Sveås av Baustad, gnr. 121

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type I b. I dag foreligger dolken i to deler. I tilvekstteksten fra 1885 sies det ikke noe om dette, og muligens kan bruddet ha skjedd etter at dolken kom inn til Museet. Lengde 16,6 cm, største bredde 4,1 cm. Vekt 65,8 g.

Funnforhold: Funnet ca. 250 m opp fra den innerste delen av Botnen, i myr ved siden av en gammel kavlveg.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1885.

F64. T 7852
Trøa av Fevåg, gnr. 140

Gjenstand: Randlistøks av bronse som kommer nær Vandkildes typer B2–B4. Eggen oppslipt i nyere tid av finneren. 15 cm lang. 8,5 cm bred mellom de øverste hjørnene av eggen, men målt etter krumningen er denne nesten 13 cm bred.

Funnforhold: Funnet i en torvmyr, 1,5 m under overflata i et lag av sandholdig leire.

Under dette laget var det også myr. Oppgis å ha blitt funnet 400-500 VNV for husene på gården og ca. 600 m opp fra sjøen. Funnstedet skal ha framstått som en gryte i terrenget som den gang gikk under navnet Kålmyrbotten, men stedet lar seg ikke lenger eksakt lokaliseres. Tre tykknakkete økser av flint (T 12222) er funnet i samme myr som øksa av bronse, ca. 100 m nord for funnstedet for denne.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1906; Jnr. 203/1941; Marstrander 1983b s. 113; Johansen 1993, nr. 157; Johansen 2004; Engedal 2010, nr. 393.

F65. T 9716
Kasset, gnr. 18

Gjenstand: Holkøks av bronse. Baudou type B1b (Mälarcelt, norsk type) med forlenget hals, tre opphøyde ribber nedover på hver side og tre liggende på tvers i høyde med hempen. 7,5 cm lang, 5 cm bred ved eggen.

Funnforhold: Funnet i leiretak i teglverket på Kasset. Holkøksa fulgte leiremassen gjennom to valser, men ble sittende fast i den tredje. Den var da flatklemt av valsene, slik at fälåpningens opprinnelige form nå ikke kan bestemmes. Av samme årsak er de opphøyde ribbene også avslitt. I leiretaket skal det over leirelaget ha vært et ca. 40 cm tykt sandlag, og over sandlaget et 1 m tykt myrlag. Da myrlaget var fjernet i forveien, må holkøksa ha ligget under dette laget, muligens ovenpå eller øverst i leirelaget.

Datering: YBA, per. V–VI.

Referanser: Tilvekst 1911; Baudou 1960 nr.10, s. 175; Johansen 1993, nr. 158; Engedal 2010, nr. 465; Askeladden lokalitet 35935.

F66. T 13003
Grønning gnr. 20

Gjenstand: 5 skjeformede skrapere av flint, den lengste 17,4 cm lang, den minste 10 cm lang.

Funnforhold: Funnet på bunnen av Grønningsmyra, stående rett opp og ned i undergrunnens leire, kant i kant ved siden av hverandre slik at de dannet en sirkel. Den brede enden vendte nedover, grepet opp og spalteflatene var vendt innover slik at de tilhugne hvelvede sidene vendte utover. Skraperne skal ha hellet noe innover, slik at skaftendene berørte eller lutet mot hverandre. Myrens dybde skal ha vært 1 m, men det skal tidligere ha vært tatt torv fra stedet, slik at myrdybden opprinnelig må antas å ha vært større. Skraperne oppgis å ha blitt funnet ca. 200 m nord for husene på gården, men eksakt funnsted kan i dag ikke påvises.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1924; Jnr.193/1929.

F67. T 13043
Kråknes, gnr. 57

Gjenstand: Enkel skafthulløks av bergart. Overflaten forvitret. 15,5 cm lang, 3,4 cm bred over eggen.

Funnforhold: Funnet under torvarbeid i en dybde av ca. 1,5 m, ca. 15 cm over undergrunnen, som oppgis å ha bestått av sandholdig leire. Funnstedet opplyses å ligge ca. 30 m.o.h og ca. 1 km fra sjøen.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1925; Jnr. 33/1925.

BJUGN KOMMUNE

F68. T 2229
Lysøya, gnr. 71

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborgs type VI a med markert overgang mellom blad og grep og fortykket grepende. Lengde 13,5 cm, hvorav grepet utgjør ca. 6,4 cm. Største bredde på blad 2,7 cm. Tykkelse på grep 1,5 cm, største bredde 2,2 cm. Vekt 45,7 g.

Funnforhold: Funnet i myrland.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1879.

ÅFJORD KOMMUNE

F69. T 9106
Herfjord, gnr. 104

Gjenstand: 17 avslag av meget god flint. Alle er tynne og brede med gode egger. Eggene har bruksspør.

Funnforhold: Funnet i en torvmyr, ca. 0,5 m under overflaten og i litt mindre avstand fra undergrunnen. De lå tett sammen i en dyngje. Under dem lå never, som ikke kunne tas opp i hele stykker, og det ble også observert rester av never over dem. Avslagene har derfor trolig vært nedlagt i en beholder av never eller de har vært omviklet med never. Funnet et stykke øst for den østligste gård.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1910.

ROAN KOMMUNE

F70. T 14331
Nordskjør, gnr. 79

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type 1b som i dag foreligger i to deler. Bruddet har

trolig skjedd i nyere tid. 15,5 cm lang, største bredde 3,1 cm. Samlet vekt 54 g.

Funnforhold: Funnet under torvtak oppe i fjellet ovenfor Vorpstranda, på en lokalitet "Ørnfuruheia" i den sørvestlige del av heia, nede ved skogbåndet.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1931.

F71. T 18084
Utro, gnr. 64

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type Ia med største bredde øverst på bladet. Lengde 15,2 cm, største bredde 3,4 cm. Vekt 69,3 g.

Funnforhold: Funnet på Storfjellmyra, ca. 1 km SØ for gården Utro.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1959.

OSEN KOMMUNE

F72. T 17095
Angen, gnr. 2

Gjenstand: Sterkt oppskjerpet dolk av flint, uten markert overgang mellom grep og blad. Må trolig henføres til Lomborg type III. På bakre grepkant ses tydelige spor av at dolken har vært brukt til ildslagning. Lengde 11,3 cm, hvorav grepet utgjør ca. 5 cm. Største bredde 2,7 cm. Tykkelse grep ca. 1 cm.

Funnforhold: Funnet sommeren 1950 under torvstikking i "Stormyra" i utmarka under Angen. Dolken lå i ca. 1,5 meters dybde. Stormyra ligger ca. 1 km sør for grensen mot Nord-Trøndelag og er omgitt av fjell på to sider.

Datering: SN I? Myrlaget som dolken er funnet i datert til bronsealder ved

pollenanalytisk undersøkelse.

Referanser: Tilvekst 1951; Brev datert 26/1 1952 fra stipendiat K. E. Larssen, Botanisk Museum, Bergen; Askeladden lokalitet 56016.

OPPDAL KOMMUNE

F73. T 2129-2142, T 2965-2966
Stavå, gnr. 311

Gjenstand: Samlet depotfunn bestående av fire wendelringer, to øvrige halsringer av bronse, fem armringer av bronse, to spiralformede hengesmykker, rester av bronsekjede, en tutulus samt fire holkøkser av bronse.

a) Wendelring med skarpe lameller, Baudou type D2. Partiet med lukkemekanismen mangler, og ringen er også avbrutt nær midtpartiet, slik at den nå foreligger i to deler. Et hull på hvert av endestykkene ved bruddet må trolig oppfattes som spor etter en tidligere sammenføyning som har vært utført som en reparasjon på ringen. Et tilsvarende hull ved endepartiet har trolig enten utgjort en del av lukkemekanismen eller har sammenheng med utbedringer av denne. Ringen har mørk brun patina. Ytre diameter 17,4 cm. (T 2129).

b) Wendelring med skarpe lameller, men slankere eksemplar enn foregående. Baudou type D2. Ringen har mørk brun patina med innslag av lysere grønn patina. Ytre diameter 15,5 cm. (T 2130).

c) Tynn wendelring, Baudou type D1, hvorav en større del som inkluderer partiet med lukkemekanismen mangler. Ringen har mørk brun patina. Ytre diameter ca. 16 cm. (T 2131).

d) Flat halsring av bronse med firesidet tverrsnitt, Baudou type F. Ringen har enkel geometrisk dekor i form av tynne innrissede linjer, som i hovedsak er plassert på ringens høyre halvpart. Dekoren består av figurer

med tre eller fire parallelle skråstilte linjer som vender mot en tilsvarende figur, slik at linjene framstår som ufullstendige triangler. Parallele lodrette linjer kan også observeres flere steder, blant annet på begge sider av lukkeanretningen. Ringen var brukket i tre deler da den ble funnet, men delene er nå sammenføyd slik at ringen framstår som hel. Ringen har mørk brun patina. Ytre diameter 15,3 cm. (T 2132).

e) Liten halsring av bronse med omtrent kvadratisk tverrsnitt, på midten ca. 4 mm i tverrmål. Ytre diameter 12,5 cm. (T 2133).

f) Liten wendelring med skarpe lameller, Baudou type D2. Den ene delen av lukkeanretningen mangler. Ytre diameter ca. 11 cm. (T 2134).

g) Båndformede armringer av bronse hvorav to er mer eller mindre fullstendig bevart (den ene mangler det ytterste av kroken til festet), mens de øvrige foreligger som større fragmenter som lar seg sette sammen til tre ringer (se også T 2965). Ringene har en lukkemekanisme som er utformet ved at den ene enden er avskåret og forsynt med et hull; den andre enden har et smalt bånd som ender i en krok. Ringenes diameter ca. 7–8 cm. Bredder på bronsebånd ca. 2–2,4 cm. (T 2135, T 2965).

h)-i) To brilleformede hengespiraler av bronse. Det største av smykkene 7,5 cm bredt med spiralene ført i 6 ½ omganger. Spiralene måler henholdsvis 3,6 og 3,4 cm i diameter. Firesidet tein. Svært godt bevart. Mørk brun patina. (T 2136).

Det andre smykket er 6,5 cm bredt med spiralene ført i 6 omganger. Spiralenes størrelse henholdsvis 3,1 og 2,9 cm. Skadet parti langs buens ene langsider. Noe bøyd, ellers godt bevart. Mørk brun patina. (T 2137).

j) Kjede av bronse, bestående av løst sammensatte glatte ringer, 7 mm vide og 1,5 mm tykke. Kjedet er i dag bevart i en lengde

av 10,5 cm, men skal opprinnelig ha vært 4 ganger så langt. (T 2966).

k) Tutulusformet smykkeplate av bronse med 6 opphøyde, konsentriske sirkler anbrakt med lik avstand. Kjegleformet topp i midten, 6 mm høy. En liten framstående plate med to hull danner en hempe på baksiden. Den runde skiven har tidligere utgjort del av en skivehodenål. Skader i form av tre hull på selve plata samt på partier langs stykkets ytterkant. Mørk brun patina med partier av lysere grønt. Diameter 7,5 cm (T 2138).

l) Holkøks av bronse, Baudou type C3. 8 cm lang, 4,3 cm bred over eggen som er svakt utsvunget. Dekor i form av to opphøyde bånd ved munningspartiet. Med hempe. Innvendige støttelister. Riper og hakk i eggen samt spor etter oppskjerping viser at øksa har vært brukt. Mørk brun patina (T 2139).

m) Holkøks av bronse, Baudou type C3. 7 cm lang, 5 cm bred over eggen. Skadet i eggen samt ved munningspartiet. Hempe. Innvendige støttelister. Stein sitter i skafthullet. Et opphøyd bånd rundt øvre kant. Bruksspor i form av ujevnheter samt riper og hakk i eggen. Mørk brun patina (T 2140).

n) Holkøks av bronse, 6,5 cm lang, ytterste hjørne av eggen mangler, bevart i lengde av ca. 3,4 cm, opprinnelig lengde har trolig vært ca. 4,5 cm. Innvendige støttelister. Uten hempe. Velbrukt øks med riper og hakk i eggen samt spor etter oppskjerping. Mørk brun patina (T 2141).

o) Holkøks av bronse, 4,8 cm lang, 3,7 cm bred over eggen. Utsvunget egg. Innvendig støperand. Uten hempe. Oval åpning. To opphøyde linjer på øvre parti. Bruksspor i form av hakk i eggen samt spor etter oppskjerping. Mørk brun patina (2142).

Funnforhold: Funnet i kanten av et eldre leie for elva Stavåa i nærheten av Gamle Kongeveg. Funnet ble gjort under borttrydding av noen busker i mælen. Gjenstandene lå tett samlet, omtrent en halv meter dypt.

Gjenstandene ble funnet i to omganger – 2129-42 i 1878 og 2965-66 i 1883.

Datering: YBA, per. VI.

Referanser: Rygh 1880, 1897; Bjørn 1935; Baudou 1960, nr. 205 s. 327; Johansen 1993, nr. 152; Jensen 1997, nr. 67 s. 316; Engedal 2010, nr. 7 A.27; Skinner 2010.

HOLTÅLEN KOMMUNE

F74. T 13600

Bårdshaugen av Graftås, gnr. 47

Gjenstand: Holkøks av bronse av slank type med rund skaftåpning og uten hempe. Noe skadet i øvre del. Under de tre omgående bånd øverst på øksa ses på begge sider et spissvinklet, opphøyd linjeornament i en lengde av 2 cm. Brun patina. 11,6 cm lang, 4 cm bred over eggen.

Funnforhold: Funnet ved nylandsbrytning i en dybde av ca. 15 cm, ca. 400 m fra elva.

Datering: EBA, per. III.

Referanser: Tilvekst 1927; Petersen 1927b; Engedal 2010, nr. 434.

MELHUS KOMMUNE

F75. T 4212

Gylland, gnr. 225, 226

Gjenstand: Enkel skafthulløks av bergart. Glattslipt med skrått avsløpne kanter. 11,5 cm lang og 4,5 cm bred ved eggen.

Funnforhold: Funnet i en myr på Gylland.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1892.

F76. C 54689 (SHM 17343/1158, NM 32983)
Gimsan, gnr. 30–32, 35–36

Gjenstand: Porfyroks med påbegynt, ikke fullført skafthull av grå, nokså forvitret bergart, av Marstrandens type B. Øksa har markerte eggflater, avrundet nakkeknopp og sekskantet-rektangulært tverrsnitt. Lengde 13,6 cm. Største bredde 6,6 cm, største tykkelse 3,9 cm.

Funnforhold: Funnet i en myr.

Datering: YBA.

Referanser: Undset 1888; Historiska Museets samlingar; Notat v/E. Østmo 14.11.12.

F77. C 54697/1 (SHM 17343/1159, NM 32981)

Gimsan, gnr. 30–32, 35–36

Gjenstand: Emne til rombisk porfyroks av Marstrandens type B. Øksa er laget av grålig, porfyrittisk bergart. Øksa er av rombisk form der nakkeenden er mer avrundet, og eggen er planslipt. På begge bredsider finnes en midtås på begge sider av skafthullet. Tverrsnittet er sekskantet. På den ene smalsiden er det hugget en grop til skafthullet som ellers ikke er boret. Lengde 19,3 cm, største bredde 6,8 cm, største tykkelse 6 cm. Skafthullgropen er 32 mm i diameter og 17 mm dyp.

Funnforhold: Funnet i en myr.

Datering: YBA.

Referanser: Undset 1888; Historiska Museets samlingar; Notat v/E. Østmo 14.11.12.

F78. C 54697/2 (SHM 17343/1160, NM 32982)

Gimsan, gnr. 30–32, 35–36

Gjenstand: Emne til nakkebøyd porfyroks av Marstrandens type E. Øksa er laget av grålig, muligens porfyrittisk bergart. Øksa er

nærmest eggformet med planslipt egg og en kant rundt hele øksa på over- og undersiden mellom nakke og egg. På den ene smalsiden er det hugget en grop til skafthullet som ellers ikke er boret. Lengde 18,7 cm, største bredde 6,2 cm, største tykkelse 7,3 cm. Skafthullgropen er 2,3 cm i diameter og 1,4 cm dyp.

Funnforhold: Funnet i en myr.

Datering: YBA.

Referanser: Undset 1888; Historiska Museets samlingar; Notat v/E. Østmo 14.11.12.

F79. C 54697/4 (SHM 17343/1161, NM 32984)

Gimsan, gnr. 30–32, 35–36

Gjenstand: Nakkebøyd øks av Marstrandertype E, uten skafthull. Den nærmest eggformede øksa er laget av grå, finkornet bergart og slipt over det hele, men bare lett på nakken og smalsidene. Eggen er prikkhugget og ca. 1,1 cm bred. Lengde 15,6 cm, største bredde 5,7 cm, største tykkelse 6,4 cm.

Funnforhold: Funnet i en myr.

Datering: YBA.

Referanser: Undset 1888; Historiska Museets samlingar; Notat v/E. Østmo 14.11.12

SKAUN KOMMUNE

F80. T 3809

Bjørgan, gnr. 46

Gjenstand: Holkøks av bronse. Baudou type B1b (Mälarcelt, norsk type), med forlenget hals, tre opphøyde ribber nedover på hver side og tre liggende på tvers i høyde med hempen. Mørk brun patina. Lengde i overkant av 10 cm, eggens bredde ca. 4,5 cm.

Funnforhold: Funnet dypt i en myr med

sandbunn.

Datering: YBA, per. V–VI.

Referanser: Tilvekst 1888; Baudou 1960 nr. 9 s. 175; Johansen 1993, nr. 80; Engedal 2010, nr. 457.

F81. T 19243

Skjetne, gnr. 114

Gjenstand: Enkel skafthulløks av grågrønn bergart med påbegynt skafthull på en side. Overflaten er stedvis glattslipt, men ellers sekundært prikkhogget eller forvitret ned. Lengde 14,4 cm, største bredde 6,5 cm, tykkelse 8,5 cm. Vekt ca. 1330 g.

Funnforhold: Funnet ca. 300 m V for gården, under harving på et jorde som var myr før oppdyrking ca. 1900.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1973.

NORD-TRØNDELAG FYLKE

STEINKJER KOMMUNE

F82. 15619

Langli, gnr. 107

Gjenstand: Håndleddsring av gull med skålformede ender (edsring). Massiv og med ovalt tverrsnitt. Ringen er defekt, idet partiet ved den ene enden er borthugget omtrent i en lengde av 5–6 cm. Resten av ringen, som har en lengde av 17,3 cm, har blitt bøyd ut med makt, så stykket tilsynelatende gir inntrykk av å ha tilhørt en større ring enn en håndleddsring. Rundt den bevarte skålformede endens underside 3 skråriflede opphøyde bånd, hvor det øverste er delvis bortslipt. Nedenfor disse, er ringens stamme tverriflet i en lengde av 1,7 cm. Særlig på ringens underside, men også på oversiden, er

disse riflene helt eller delvis bortslitt. Også skålens kant har vært utsatt for sterk slitasje. Vekt 48,624 g, 20 karat.

Funnforhold: Funnet på Sagaplassen ikke langt fra Figgas utløp av Leksdalsvatnet og tett ved denne elva, ca. 3 km vest-sørvest for Henning kirke. Ringen ble funnet under skuronnen, og stakk da litt opp av åkeren. Ved Sagaplassen ligger det en stor myr, og åkeren hvor ringen ble funnet skal være oppdyrket myr.

Datering: YBA, per. IV-V.

Referanser: Tilvekst 1938; Ertsås 1959; Baudou 1960 nr. 42 s. 257; Johansen 1993, nr. 178; Engedal 2010, nr. 105; Askeladden lokalitet 88774.

F83. T 21525
Voll av Helset mellom, gnr. 327

Gjenstand: Holkøks av bronse uten henge og med lett kurvede sider. Munningens tverrsnitt avrundet rektangulært. To opphøyde lister ved kantene svinger utover i retning eggen, og ender i en bue ved munningspartiet. Øksa mangler innvendige støttelister. Noe skadet ved munningspartiet. Mørk brun patina som på enkelte steder er skallet av, slik at en grønnere patina er synlig. Største lengde 10,2 cm, største bredde ved eggen 5,1 cm, vekt 195,2 g.

Funnforhold: Funnet i en åker som ble brutt opp ca. 1930, og som tidligere var skog.

Datering: EBA, per. III.

Referanser: Aksesjonsskjema v/I. Smedstad 26.11.1991 (dnr. 5669 i Topografisk arkiv); Engedal 2010, nr. 438.

STJØRDAL KOMMUNE

F84. T 8240
Lyngstad av Re, gnr. 113

Gjenstand: Enkel skafthulløks av bergart som kommer nærmest type R 28. Den har imidlertid mindre hvelvet forside og mer utpregede eggside. Hullet er anbrakt noe ovenfor midten og litt skjevt, nærmere den ene siden. Overflata er sterkt forvitret, men trolig har øksa vært slipt over det hele. 15 cm lang og 5,5 cm bred ved eggen, som nå er noe skadet. Deponert i Stjørdal Bygdesamling 1956.

Funnforhold: Funnet under torvtaking midt på flatere myrdrag. Lokalitetsnavn Finnmyra. Funnstedet ligger ca. 100 m NV for gården, og ca. 180 V for vei over til Dullum og Resve.

Datering: SN/EBA I-II.

Referanser: Tilvekst 1907; Askeladden lokalitet 17071.

F85. T 13101
Skatval

Gjenstand: Holkøks av bronse av Baudou type B2a med kraftig utsvunget blad og forlenget hals (skånsk type). Avbrukket henge like ovenfor midten. Brun patina. 9,4 cm lang, 6,3 cm bred over eggen.

Funnforhold: Skal være funnet i Skatval, for øvrig foreligger ingen opplysninger om funnforhold.

Datering: YBA, per. V-VI.

Referanser: Tilvekst 1925; Baudou 1960, nr. 243 s. 177; Engedal 2010, nr. 473.

LEKSVIK KOMMUNE

F86. T 484
Ålberg, gnr. 70

Gjenstand: ”Harpikskake” ca. 14 cm i diameter, største tykkelse 3,5 cm. Diameter på hull i midten ca. 1,2 cm. Vekt 265,40 g. En prøve fra harpikskaka er analysert ved hjelp av GC/MS (Gas chromatography – mass spectrometry) ved Nationalmuseet i København (v/Jens Glastrup), og viser at materialet hovedsakelig består av fettsyrer samt rester av triterpener, som er omdannelsesprodukter fra bjørk. De påviste disyrene, samt tilstedeværelsen av triterpener stammer fra bjørketjære framstilt på basis av bjørkenever. For øvrig ble det funnet azelainsyre samt fettsyrene palmitin – og stearinsyre. Særlig tilstedeværelsen av azelainsyre indikerer tilstedeværelsen av en tørrende olje.

Funnforhold: Funnet i myr ved husene på Ålberg under torvskjæring, ca. 1,5 m dypt. En annen harpikskake i flere stykker ble funnet samtidig, men ble ikke innsendt til Museet.

Datering: EBA per. II, BC 1450–1291 (BP 3120 ± 30, TUA–7966).

Referanser: Jnr. 47/1858; Fortegnelse over Det Kongelige norske Videnskabers Selskabs Samling af Oldsager (Tellefsens katalog); Tilvekst 1871; Johansen 1993, nr. 167; Glastrup 2009b.

LEVANGER KOMMUNE

F87. T 3035
Lein nedre, gnr. 42

Gjenstand: Dolk av lys grå, hvitflekket flint av Lomborg type I a/b. 15 cm lang, største bredde 3,3 cm. Vekt 47,3 g.

Funnforhold: Funnet på bunnen av en myr nedenfor gården.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1883.

F88. T 14733
Lågsand, gnr. 320

Gjenstand: Skaftulløks av bronse av Fårdrupstype. Godt konservert med brun patina som enkelte steder er avskallet. Øksa skal ha vært hel da den ble funnet, men ble skadet av ploegen slik at et eggjørne ble avslått. Øksa ble videre delt i to ved skaftullet ved at finneren brukte en hakke for å fjerne det han trodde var en stein.

På den ene smalsiden, visstnok framsiden, da skaftullet her er litt mindre enn på den motsatte siden, ses en meget tydelig ornamentikk bestående av to rekker med innpunslede, mot hverandre vendte buer langs hver kant innenfor en rammelinje på hver side og adskilt fra hverandre ved en lignende. Den indre trekanten nedenfor skaftullet viser en dekor av to trelinjede, symmetrisk svungne bånd som møtes i en spiss. Den andre smalsiden synes å ha vært uten ornamentikk. Derimot ses på den ene bredsidens spor av en buerekke langs den ene kanten, og på den andre siden i feltet mellom skaftullet og nakkeenden to tverrgående rekker av tettstilte buer og nedenfor disse igjen knipper av skrå linjer. Det kan også skimtes andre riss som synes å være rester av ornamentikk på bredsidene.

Lengde 17,2 cm, bredde over eggen 4,9 cm, over nakken ca. 3,3 cm. Skaftullets diameter henholdsvis 2,8 og 2,7 cm.

Funnforhold: Funnet under pløying av et nylandsstykke. Den stod loddrett i jorden, med eggen opp.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1933; Jnr. 159/1933; Bjørn 1936 fig. 9 s. 17; Johansen 1993, nr. 177; Engedal 2010, nr. 418.

F89. 15926
Reinås østre, gnr. 234

Gjenstand: Avsatsøks av bronse uten fremspringende kanter langs skaftrennen. Bladet skal ha vært glatt og litt konkavt med kraftig utsvunget egg. Sjokoladebrun patina. Lengde 12,2 cm, bredde over eggen 5,5 cm. Stjølet fra utstillingen i 1963.

Funnforhold: Funnet under arbeid i en potetåker nord for husene, ca. 20 m.o.h. Jordstykket er flatt med sandjord øverst, derunder grus.

Datering: EBA, per. II.

Referanser: Tilvekst 1940; Bildetilllegg dat. 17.10.63 utgitt av Kriminalpolitisen (dnr. 918 i Topografisk arkiv); Engedal 2010, nr. 414.

F90. T 17352
Østborg, gnr. 264

Gjenstand: Dolk av grå, hvitpletet flint av Lomborg type VIa. Lengde 20,9 cm, hvorav grepet utgjør ca. 6 cm. Største bredde på bladet 4 cm. Største bredde på grep ca. 3,2 cm – tykkelse ca. 1 cm. Vekt 127,5 g.

Funnforhold: Dolken skal ha blitt funnet i sandlaget under en myr, ca. 40 m.o.h.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1953; Askeladden lokalitet 73597.

VERDAL KOMMUNE

F91. 16024
Væren søndre/nordre, Juldalens almenning, gnr. 196/198/200

Gjenstand: Skaftulløks av porfyr, Marstrander type B. Atskillig defekt, særlig i nakkepartiet. Nåværende lengde 11,2 cm.

Funnforhold: Funnet ca. 200 m NØ for husene på småbruket Rønningen på en tange som stikker ut i Blomlundtjernet. Øksa lå her blant andre strandstein, ca. 0,5 m høyere enn daværende vannstand.

Datering: YBA, per. V.

Referanser: Tilvekst 1941; Jnr. 81/1941, Jnr. 126/1941; Marstrander 1983a nr. 38 s. 114.

F92. 18536
Minsås vestre, gnr. 41

Gjenstand: Enkel skaftulløks av stein av typen R 29 med avrundete kanter og svakt krummet i lengderetningen. Øksas overflate er delvis fasettslipt, men har ennå spor etter prikkhuggingen. Skaftullet sitter noe nærmere den ene siden. Ingen bruksspor synlige. Lengde 23,6 cm.

Funnforhold: Funnet under åkerarbeid i tidligere myr, på lokaliteten "Myran". I dag flat oppdyrket sandslette med leire i bunn. Øksa ble funnet ca. 160 m V for SV-hjørnet av driftbygningen på gården.

Datering: SN/EBA I-II.

Referanser: Tilvekst 1964; Askeladden lokalitet 7322.

INDERØY KOMMUNE

F93. T 2279
Kirknes, gnr. 83

Gjenstand: Dolk av flint, trolig av Lomborg type I, men sterkt oppskjerpet. De grove avspaltningene langs bladets sidekanter virker lite motiverte om stykket har vært anvendt som dolk da det havnet i myra. Muligens kan dolken ha vært anvendt sekundært som ildflint eller ha hatt en annen funksjon. Lengde 9 cm, største bredde 2,2 cm, vekt 27,3 g.

Funnforhold: Funnet under torvtaking i en

myr på Kirknes.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1882.

LIERNE KOMMUNE

F94. T 14649

Kvemoen østre, gnr. 16

Gjenstand: Enkel skafthulløks av stein av typen R 28. Støtmerker på nakkeenden. Lengde 10,9 cm, bredde over eggen 4,4 cm.

Funnforhold: Funnet på Kvemoen østre i nærheten av grenserøys nr. 193. Øksa lå på stranden av Kvesjøen og kom til syne da sjøen ble senket.

Datering: SN/EBA I–II.

Referanser: Tilvekst 1933; Jnr. 61/1933, dnr. i Topografisk arkiv 18149; Askeladden lokalitet 108253.

VIKNA KOMMUNE

F95. T 14259

Overgård av Rørvik, gnr. 10

Gjenstand: Spiralformet armring av bronse som trolig ikke har hatt mer enn 4 vindinger. Ringen ble etter funnet trykt sammen, og den ene enden, som kan ha vært formet som en krok, ble bøyd om den. Ringen er dannet av en ca. 0,3 cm bred tein med flat underside og hvelvet overside. Teinens lengde ca. 1,29 m. Ringen skal ha ligget spiralformet i myra, nokså langt uttrukket, ca. 35 cm, med et tverrmål av spiralene av ca. 10 cm.

Funnforhold: Funnet i en torvmyr i en dybde av ca. 1,20 m, ca. 45 cm over undergrunnen.

Datering: Spiralformede armringer er i bruk både i eldre og yngre bronsealder. Armringene fra yngre bronsealder har ofte krokformede

ender, men i dette tilfellet er den opprinnelige formen på endepartiene ikke bevart. Eksakt datering er derfor vanskelig å angi. Armringen er derfor gitt en generell datering til BA.

Referanser: Tilvekst 1930; Jnr. 133/1930, Jnr. 145/1930, Jnr. 274/1930; Johansen 1993, nr. 175; Engedal 2010, nr. 82; Askeladden lokalitet 59634.

F96. 17653

Lysøya, gnr. 31

Gjenstand: Øks av sandshamntypen av mørk, tett bergart med hvelvet underside og avslagninger rundt nakken. Bruksspor på eggen. Lengde 15,5 cm, vekt 277 g.

Funnforhold: Funnet i en dybde av ca. 30 cm, i overgangen fra myrjord til sandjord.

Datering: SN.

Referanser: Tilvekst 1955.

NÆRØY KOMMUNE

F97. T 14556

Sandneseng av Sandnes, gnr. 6

Gjenstand: Håndleddsring av gull med skålformede ender (edsring). Helt glatt uten ornamenter. Ringen er ikke massiv, men formet av gullblikk ombøyd mot midten av undersiden. De skålformede endene er massive, men med en svakt konkav nedsenkning omgitt av en lav og tynn ramme. Den ene enden av ringen er avbrutt, men bevart. Indre tverrmål ca. 6 x 6,5 cm. Vekt 24,70 g, 22 karat.

Funnforhold: Funnet nederst i en torvmyr under torvtaking på Sandneseng, umiddelbart vest for stedet hvor bronsesverdet T 12328 ble funnet i 1921. Funnstedet og funnforholdene undersøkt av botaniker O. A. Høeg. Myras dybde var på funnstedet 155 cm med et grenselag i 1 m dyp,

som av Høeg ble oppfattet å svare til den subborealsubatlantiske kontakt. Undergrunnen var muldblandet grus, og den nedre delen av torva var oppblandet med grus, til dels også større steiner. Ringen ble funnet i en torvklump etter at den var tatt opp av myra. Denne klumpen inneholdt sand og grus, og må ha kommet fra nederste lag av torva.

Datering: YBA, per. V.

Referanser: Tilvekst 1932; Høeg 1932b (Jnr. 158/1932, dnr. i Topografisk arkiv 18247); Petersen 1932; Baudou 1960 nr. 19 s. 258; Johansen 1993, nr. 176; Engedal 2010, nr. 103; Askeladden lokalitet 46711–1.

F98. T 17511
Steine, gnr. 32

Gjenstand: Dolk av flint av type Lomborg VIb, med et noe skjevt blad og med avknakninger på skaftenden som muligens har vært brukt til ildslagning. Lengde 13,6 cm, største bredde på blad ca. 3,5 cm. Grepets største bredde 2,2 cm. Vekt 65 g.

Funnforhold: Funnet i bunnen av en torvdam.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1954.

F99. T 20183
Aunet av Liland, gnr. 14

Gjenstand: Liten holkøks av bronse uten hempe, Baudou type C2b. Under kanten er den dekorert med en groprekke. Sidene har dekor i form av doble forhøyede linjer.

Funnforhold: Funnet i myr under torvskjæring ca. 1920–1930. Funnstedet ligger 150 N for husene på gården, ca. 10–15 m.o.h. Funnet i en dybde av ca. 1 m, noe over bunnen av myra, som bestod av lysere leirholdig sand. Øksa lå i et mørkt

torvjordsskikt. Myra har sunket betraktelig pga torvskjæring, og holkøksa antas derfor å opprinnelig ha ligget dypere. 7–8 tilspissede trepæler funnet 50 m NØ for øksa i samme myr.

Datering: YBA, per. V/VI.

Referanser: Tilvekst 1980; Notat ved Melby 1980 (dnr.18292 i Topografisk arkiv); Johansen 1993, nr. 179; Engedal 2010, nr. 505; Askeladden lokalitet 7256.

F100. T 20215
Marø av Nærøy, gnr. 14

Gjenstand: Liten, rombisk formet skafthulløks av lysgrå bergart av Marstrander type B. Skaftullet er dobbeltkonisk (diam. 2,5 cm). Lengde 9,5 cm, største bredde 6,1 cm, største tykkelse 4,1 cm. Vekt ca. 290 g.

Funnforhold: Funnet under torvstikking, ca. 525 m VSV for kryss mellom vei til Storvoldengårdene og vei som fører til bru over Nærøysundet.

Datering: YBA, per. V.

Referanser: Tilvekst 1981; Askeladden lokalitet 63648.

NORDLAND FYLKE

SØMNA KOMMUNE

F101. T 15528
Vaag, gnr. 36

Gjenstand: Dolk av lys grå flint av Lomborg type VIa, men med ubetydelig avsats mellom grep og blad. Lengde 16,2 cm, største bredde på blad 3,2 cm. Grepets største bredde 2,5 cm, tykkelse ca. 0,9 cm. Vekt 76 g.

Funnforhold: Funnet under grøfting i utmarka, ca. 250 m vest for husene, i en

dybde av ca. 0,4 m, mellom et myrslag og undergrunnens aurjord. Avstanden fra sjøen ca. 400 m og høyden ca. 35 m.o.h.

Datering: EBA, per. I.

Referanser: Tilvekst 1938.

F102. T 19979
Vesterberg, gnr. 70

Gjenstand: Skinnsko, ufullstendig bevart først og fremst i skaftet. Det er en hudsko til høyre fot. Overlærdel og såledel sydd sammen med tråd i vrent tilstand. To løse lærstykker i skaftet trolig sydd fast fra utsiden etter at skoen hadde blitt vrent. Reparasjon etter slitasje under tåpartiet synlig i form av påsydd lærstykke. Skoen har vært snørt sammen med reimer ved hjelp av en enkeltreim som ble tredd gjennom hullet i overlæret ved vristen, og en dobbeltreim som ble knyttet sammen med denne. Dobbeltreima har gått rundt og under foten. Mål etter tørking: L. 26,5 cm, br. 9,5 cm, h. 17 cm.

Funnforhold: Funnet på lokaliteten Torvhaugen ca. 1 km fra gården, ca. 50 m fra en fjellhammer, ca. 0,7 m dypt i myr, under torvtaking.

Datering: Førromersk jernalder, BC 365 – 295 (BP 2230 ± 180, T-3502).

Referanser: Tilvekst 1979; Schia 1986; Askeladden lokalitet 55729.

BRØNNØY KOMMUNE

F103. T 15463
Eide, gnr. 81

Gjenstand: Dolk av flint av type Lomborg Ib. Meget tynn og med fint retusjerte egger. 16,5 cm lang, største bredde ca. 3,2 cm. Vekt 43 g.

Funnforhold: Funnet i et torvtak i en dybde av ca. 2,40 m i et ca. 0,10 m tykt torvlag som

lå umiddelbart over undergrunnens leiresand. Funnstedet ligger ca. 15 m øst for veisvingen under Gåsheitinden, ca. 30 m.o.h.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1937.

F104. T 21256
Eide, gnr. 81

Gjenstand: Dolk av flint av Lomborg type I. Lengde 14,8 cm, største bredde 3,3 cm, vekt 54,4 g.

Funnforhold: Funnet i dreneringsgrøft i myr under nydyrking. En nærmere undersøkelse av funnstedet viste at jorden bestod av ca. 20 cm myrholdig matjord ovenpå mørk, brun grusholdig sand, og derunder sand/silt.

Datering: SN I.

Referanser: Reg. skjema v/R. Binns 6/11-1988 og 11/11 1988.

VEGA KOMMUNE

F105. T 18331
Nordkjul av Kjøl, gnr. 14

Gjenstand: Dolk av flint av type Lomborg I c, parallellhugd. Langs midten av begge sider ses tydelige slitespor etter fjerning av ujevnheter. Lengde 27,5 cm, største bredde på blad 5,5 cm. Vekt 184,1 g.

Funnforhold: Funnet under nydyrking. Dolken lå da helt i dagen på sandbunn overgrodd med mose på den siden som vendte opp. Tidligere har det vært en myr med ca. 1 m dybde på funnstedet, som ble fjernet pga. torvtaking i området. Funnstedet ligger på Vegas sørside, litt nord for et lavt fjell, Kjulsfjellet og 300 m SØ for Floavatnet.

Datering: SN I.

Referanser: Tilvekst 1962; brev A. Nilssen, Helgeland, datert 15/10 1962 og 30/10 1962 i Topografisk arkiv; Notat v/F. Gaustad i Topografisk arkiv datert 18/9 1977.

LEIRFJORD KOMMUNE

F106. T 13376
Sund, gnr. 77

Gjenstand: Fem fragmenter av lavt kar/fat av tre (selje) som trolig har vært avlangt, nærmest trauformet. Lengde minst 20 cm. Karet/fatet hviler på en utsparrt oval fotring, ca 1 cm høy. Største diameter på fotringen ca. 12,5 cm, høyden muligens ca. 4 cm. De to største bevarte fragmentene passer sammen og danner den ene langsiden og bunnen av karet. To mindre fragmenter utgjør den vesentlige delen av den andre langsiden av karet. Langsidene har vært omkring 3 cm høye og er på utsiden forsynt med en hulkil like under kanten, 1,1–1,4 cm bred. På kortsidene ser det ut til at det har vært flate, utstående små hanker.

Funnforhold: Funnet under torvtaking i ”Brunesmyra” i en dybde av ca. 1,7 m, liggende under en trerot i et tynt jordlag mellom brenntorva og den fine sandbunnen.

Datering: BA per. III/IV, BC 1286–1031 (BP 2960 ± 40, TUA-7460).

Referanser: Tilvekst 1926; Jnr. 128/1925; Marstrander 1967a, s. 16, fig. 15–16; Marstrander 1980 s. 70–71, fig. 15–16; Askeladden lokalitet 36539.

DØNNA KOMMUNE

F107. C 3930
Våg, gnr. 2

Gjenstand: Greptungesverd nært beslektet med sentraleuropeiske Hallstattsverd men trolig en nordeuropeisk variant av disse. Greptungen festet ved hjelp av 9 nagler,

hvorav de 8 nederste parvis. Klingen er på begge sider prydet med båndornamentikk som ender i to dyrehoder ved overgangen til grepet. Den ytterste delen av spissen er avbrutt. Mørk brun patina. Lengde ca. 65,4 cm, hvorav grepet utgjør 11,7 cm. Klingens bredde ved de nederste to naglehullene ca. 5,2 cm; største bredde nederst ca. 3,3 cm.

Datering: YBA, per. VI.

Funnforhold: Funnet på sandbunnen under en myr.

Referanser: Rygh 1885 fig. 103; Jensen 1966, nr. 11, fig.6; Jensen 1997, 9:24; Johansen 1993, nr. 180; Engedal 2010, nr. 246.

F108. T 14992
Skorpa, gnr. 59

Gjenstand: Et 2,4 cm langt stykke av eggen til en holkøks av bronse. Eggen, som er 3,4 cm bred, er lett utbøyd med skarpe hjørner. Det bevarte partiet av kantene er spissvinklet i tverrsnitt. Rette sidekanter.

Funnforhold: Funnet i ”Torvmyra”.

Datering: EBA, per. III.

Referanser: Tilvekst 1934; Engedal 2010, nr. 521; Askeladden lokalitet 26580.

F109. T 18165
Hov, gnr. 19

Gjenstand: Økseskaft av furu. Selve skaftet består av et stykke av en tynn stamme eller gren, mens den kølleformete utvidelsen i den ene enden med skaffhullet er skåret ut av roten. Den tynne delen av skaftet har en glatt og jevn overflate som delvis er ødelagt ved sprekkdannelse. Mest fremtredende er en svær gjennomgående sprekk på midtre del av skaftet. Det er mulig at denne sprekkdannelsen er meget gammel og

stammer fra den tid skaftet var i bruk. 17 cm fra skaftenden sees nemlig et 3 cm bredt, rundtgående forsenket parti, akkurat der hvor sprekken begynner i overflaten av skaftet. Forsenkningen kunne derfor forklares som merke etter en solid surring som skulle hindre skaftet fra å brette. Nedenfor forsenkningen, er det friske kutt som skaftet må ha fått den gang det ble funnet i torvmyra. Skaftenden er kuttet av og avrundet. Det er derfor ingen tvil om at skaftet er bevart i full lengde. Skaftets lengde 68,5 cm. Det er svakt krummet og har i skaftenden en diam. av vel 3 cm, mens det ved overgangen til hodet har en diam. av 4 cm. Skaft hullhodet er nå endel deformert og oppsprukket, men en kan likevel se hovedtrekkene i utformingen. Det har oval form med en største bredde av 6,7 cm. Den utvendige høyden må etter det best bevarte parti å dømme, ha vært omtrent 5,5 cm. Selve skaft hullet er nå nokså uregelmessig i form, men har antakelig vært omtrent sirkelrundt. Åpningen på undersiden er større enn på oversiden. På det sted omtrent midt i hodet hvor skaft hulllets opprinnelige form later til å være best bevart, er tverrmålet omtrent 3 cm.

Funnforhold: Funnet ca. 1,5 m dypt i leire under torvtaking i en myr.

Datering: BC 450 ± 200.

Referanser: Tilvekst 1960; Marstrander 1967b; Askeladden lokalitet 63851.

Appendix II

Innledende kommentarer

Oversikten over depotfunn fra tørrmark/uten opplysninger om våtmark, utgjør en enklere oversikt enn katalogen over våtmarksdepoter. Også her er det imidlertid rom for ulike tolkninger, og mine innledende kommentarer tar derfor form av en nærmere redegjørelse for en del av de valgene som er gjort når det gjelder utvalg og datering.

I oversikten over sikre depoter fra tørrmark og/eller uten opplysninger om våtmark, har jeg i utgangspunktet inkludert funn hvor det foreligger opplysninger om ur, fjellsprekk eller stor stein, hvor det samtidig ikke opplyses om våtmark på funnstedet. Også graver kan ha vært anlagt i tilknytning til stor stein, hvilket kan gjøre det vanskelig å skille mellom de to funnkategoriene. Funn av menneskebein i tilknytning til gjenstandene trenger heller ikke indikere grav, da menneskebein også kan opptre i depoter (Kaul 1994; se også kap. 7). Få sikre daterte graver fra senneolittikum i Midt-Norge og Norge for øvrig, og dermed begrenset kunnskap om gravskikken i denne perioden, vil derfor måtte utgjøre en feilkilde her.

Depoter opprinnelig nedlagt på tørrmark kan videre ha blitt dekket av senere myrvekst, og i de få tilfellene hvor jeg mener funnforholdene styrker en slik antakelse, er gjenstandene tatt med som sikre depoter i denne oversikten.

Enkelte gjenstandstyper karakteristiske for depoter har også blitt anvendt som sikker indikator på depot. Blant annet er skafthulløkser av typen Fårdrup kun kjent fra depoter i Skandinavia (Vandkilde 1996:267). Av den grunn inngår de to Fårdrupsøkse fra Hemne og Viset i Sunndal (T 14102, T 20754) i oversikten. Det gjør også en randlistøks og en avsatsøks av bronse (T 19145, B 1005), som har en tilsvarende sterk tilknytning til depoter. Armringer av gull fra yngre bronsealder er kun påvist i depotkontekst i Midt-Norge (T 14556, T 15619, T 17813, T 18204) og opptre også i depoter i øvrige deler av Norge og Skandinavia (Johansen 1993; Jensen 2002). Armringen av gull fra Hitra (T 14490) uten sikker tolkbar kontekst, er derfor inkludert i gruppen av sikre depoter.

Holkøkser og spydspisser opptre både i graver og depoter i Midt-Norge. Ved undersøkelsen av gravfeltet på Toldnes i Steinkjer, ble det funnet holkøkser i tre av gravene (T 1265, T 2206, T 2208). Gravene kan henføres til periode III (Rygh 1906; Grønnesby 2009). Også i yngre bronsealder tyder funnforhold på at holkøkser kan ha inngått som en del av gravgodset. På Sekkenes i Molde, Møre og Romsdal, ble en holkøks av bronse (T 14537) påvist under planeringsarbeid nær en større gravrøys. Holkøkse kom for en

dag ved at to furuer som stod i utkanten av røysa ble revet opp. Øksa synes dermed å ha ligget enten i kanten av røysa eller like utenfor. Selv om funnforholdene ikke utelukker at øksa kan ha vært nedlagt som et depot i kanten av røysa, bærer øksa preg av å ha vært utsatt for ild. Jeg velger derfor å tolke den som et mulig gravfunn, kastet ut av røysa under plyndring. I samme retning peker en holkøks fra Farstad i Fræna (T 1264). Øksa skal ha blitt funnet i en røys blant aske. Enkeltfunne holkøkser fra tørrmark uten nærmere opplysninger om funnforhold er derfor ikke tatt med i oversikten over sikre depoter i denne oversikten.

I likhet med holkøkser av bronse, er også spydspisser av bronse en gjenstandstype som forekommer både i graver og depoter i Midt-Norge. I alt 7 spydspisser av bronse foreligger fra området, hvorav tre dateres til eldre bronsealder og fire til yngre bronsealder (Gaustad 1965). Spydspissen fra Nesje i Molde (T 3930), som dateres til periode II/III, skal ha blitt funnet i et kammer i en gravrøys. Også spydspissen fra Ødegård, Aukra (T 4012), fra periode V/VI, opplyses å være funnet under utgravning av en liten haug. For øvrig opptrer spydspisser av bronse i det jeg oppfatter som ett sikkert depot fra eldre bronsealder (T 12112), og to fra yngre bronsealder (T 251, T 12452). To av spydspissene fra Midt-Norge har svært sparsomme funnopplysninger. For C 490, som trolig må henføres til yngre bronsealder, foreligger ikke andre opplysninger enn at spissen skal ha blitt funnet i jorden. Spydspissen fra eldre bronsealder, T 3461 fra Fiskvik i Stjørdal, opplyses å være funnet løst i en bakke av grusjord. På bakgrunn av funn av spydspisser i graver ikke bare i eldre, men trolig også i yngre bronsealder i Midt-Norge, inngår ikke disse to spydspissene som sikre depoter i denne oversikten.

Depoter bestående av avslag eller skiver, ofte nedlagt i kombinasjon med øvrige redskaper av flint som flekker og skrapere, inngår som en vesentlig andel av depotfunnene fra kysten av Midt-Norge samt vestkysten av Norge for øvrig (se kap. 6). Ett funn som skiller seg noe fra disse, både med henblikk på beliggenhet samt karakter, er depotet fra Storås i Meldal (T 14714). Meldal ligger midt i Orkladalføret, et stykke fra kysten, og grenser i nord mot Orkdal og i sør mot Rennebu. Funnet, som ble gjort ved bortsprenging av en stor steinblokk i nærheten av den gamle hovedveien til Rindal, består av til sammen 14 relativt store flekker av flint med retusj. Flere av flekkene har en lengde på 10-11 cm. Funnet har tidligere vært datert til yngre steinalder (Th. Petersen 1933b). Ut i fra beliggenheten et stykke fra kysten, med også på bakgrunn av funnstedets lokalisering

ved en gammel ferdselsåre, syntes det imidlertid naturlig å vurdere muligheten for en mulig sammenheng mellom dette funnet og øvrige depotfunn fra yngre bronsealder i nærliggende kommuner som Rennebu og Oppdal. Både funnet fra Stavå (T 2129–2142, T 2965–2966), Gunnesøy (T 251-258, 1773) og Brudal (T 11984) er funnet i nærheten av gamle veger gjennom området. Etter det jeg kan se, har funnet fra Storås paralleller i to funn fra Stange i Hedmark, som også er tolket som depotfunn (Amundsen 2011:90–91). Hilde Amundsen tolker disse funnene som etterlikninger av løvkniver – en gjenstandstype som produseres i yngre bronsealder hovedsakelig i Sør-Skandinavia, og som ofte opptrer i depoter. I henhold til definisjoner utarbeidet av Anders Högberg (2009), oppfyller ikke eksemplarene fra Hedmark de teknologiske kravene for å kunne kalle dem løvkniver, og Amundsen knytter dem til en enklere teknologi anvendt i det norske innlandet i yngre bronsealder. I likhet med Amundsen, har jeg her valgt å gi funnet fra Storås i Meldal en tentativ datering til yngre bronsealder.

Følgende forkortelser er anvendt i tabellen:

MR: Møre og Romsdal fylke

N: Nordland fylke

NT: Nord-Trøndelag fylke

ST: Sør-Trøndelag fylke

Midtmorske depoter fra tørrmark/uten sikre opplysninger om våtmark, ca. 2350 - 500 f. Kr.

Museumsnr.	Gjenstand	Funnsted	Datering	Funnkontekst
B 1005	Avsatsøks av bronse	Otterøy, Midsund k, MR	EBA per. II	Ukjent
C 5117, C 6100, C 6228	Flintdolk, skjeformet skrapet, flintsigd, flintavslag	Lervik, gnr. 119, Halså k, MR	EBA per. I	Ukjent
C 7951	Skaftulløks av bronse	Hole, gnr. 62, Midsund k, MR	EBA per. I	Mellom to store steiner
C 54752	Holkøks av bronse	Austrått, gnr. 82, Ørland k, ST	YBA per. V/VI	I bergsprekk
T 251- 258, T 1773	2 holkøks av bronse, punsel, stangnål, spydodd, bøyle og spiralformede endestykker til halsring, stangknapp?, et stykke bronseblekk	Gunnes, gnr. 124, Rennebu k, ST	YBA per. VI	Samlet funn i bakkeskrent ved elva Gautvella
T 2932-36, 2939-40, 2941	8 flintsigder	Rød, gnr. 15, Nesset k, MR	SN/EBA I-II	Funnet liggende løst i jorden ved siden av hverandre
T 3143-3144	2 flintsigder (sammen med funn over)	Rød, gnr. 15, Nesset k, MR	SN/EBA I-II	Funnet liggende løst i jorden ved siden av hverandre
T 3424	Holkøks av bronse	Ingdal, gnr. 81, Agdenes k, ST	YBA per. V/VI	Ur
T 3817- 3821	Armring av bronse, 3 bronseknapper, bruddstykker av bronsering, 12 bronsespiraler, lærreim	Viggen Omundgård, gnr. 134, Skaun k, ST	YBA per. VI/RT	Under gravrøys fra yngre jernalder
T 5911-5912	17 avslag av flint	Bergsvik, gnr. 119, Molde k, MR	SN/EBA I-II	Funnet samlet nær større stein i dybde av 0,5 m
T 7763	Holkøks av bronse	Sundal, gnr. 209, Stjørdal k, NT	YBA per. V/VI	I steinet terreng nedenfor ur
T 8070-8072	3 skjeformede skrapere av flint	Tautra, gnr. 39, Midsund k, MR	SN/EBA I-II	Funnet i utmark, liggende i lyngjord over fjellgrunnen
T 8520	Porfyroks, Marstrander type d	Korsnes, gnr. 17, Halså k, MR	YBA per. V/VI	I fjellsprekk
T 9400-9401	2 skjeformede skrapere av flint	Hegdøl søndre, gnr. 45, Midsund k, MR	SN/EBA I-II	Under lyng og mose, liggende på en større stein

Museumsnr.	Gjenstand	Funnsted	Datering	Funnkontekst
T 11984	Halsring av bronse	Brudal, gnr. 248, Rennebu k, ST	YBA per. VI	0,6 m dyp i kanten av gammel bygdevei, steiner observert
T 12112	Spydspiss av bronse	Hol, gnr. 96, Meldal k, ST	EBA per. I	Under større stein
T 12322	Dolk av flint, Lomborg type I a/b	Vanvik ytre, gnr. 115, Leksvik, NT	SN I	Under stor stein i dybde av 0,4 m
T 12328	Sverd av bronse	Sandnes, gnr. 6, Nærøy k, NT	YBA per. V	Under stor stein, ikke langt fra armring av gull (F97 - T14556)
T 12452	Spydspiss av bronse	Hoddøy, gnr. 59, Namsos k, NT	YBA per. V	Mellom to heller, delvis dekket med stor blokk
T 12522	5 flintsigder	Kumlan/Lines, gnr. 14, Nærøy k, NT	EBA	Funnet under bryting av nyland
T 12533	19 avslag og flekker av flint	Aukra, gnr. 1, Aukra k, MR	SN/EBA I-II	Innunder stor, jordfast stein
T 12613	Dolk av flint, Lomborg type IIIb	Engelseidet, gnr. 4, Fræna k, MR	SN I	I bergsprekk
T 12896	Halsring av bronse (wendeiring)	Rennstein, gnr. 21, Levanger k, NT	YBA per. VI	Under mulig gravrøys
T 13090	9 avslag/skrapere av flint	Hjertvik, gnr. 2, Aukra k, MR	SN/EBA I-II	Ved siden av stein
T 14102	Del av skaftulløks av bronse/ Fårdrup	Hovdeset, gnr. 141, Hemne k, ST	EBA per. I	Funnet under arbeid med gammel hustomt
T 14490	Håndleddsring av gull	Strand, gnr. 120, Hitra k, ST	YBA per. V	Funnet ved opprensing av gammel vei/grøft
T 14714	14 flekker av flint	Storås, gnr. 169, Meldal k, ST	YBA	Under stor, jordfast steinblokk
T 14795	6 smykker av bein og gevir, 8 mennesketenner	Eid, gnr. 108, Åfjord k, ST	SN	Funnet samlet i heller, smykkene i sirkel rundt tennene
T 15673	Sigdblade, 5 avslag og flekker av flint	Seter, gnr. 10, Aukra k, MR	SN/EBA I-II	Funnet samlet under berg med få cm jordlag over
T 15726	2 "mandelformede" flintblade	Heggdalsvik, gnr. 44, Midsund k, MR	SN/EBA I-II	Funnet stående på høykant side om side
T 16328	3 flekker av flint	Kvalvåg, gnr. 89, Gjemnes k, MR	SN/EBA I-II	Funnet liggende ved siden av en stor stein
T 16590	Bredegette flintøk, 3 flintavslag	Gaustad, gnr. 121, Eide k, MR	SN/EBA I-II	Bunn av torvmyr rundt en samling kull
T 17168	2 holkøkser av bronse	Hilstad, gnr. 142, Brønnøy k, N	YBA per. VI	Under stein på grensen mellom innmark og utmark

Museumsnr.	Gjenstand	Funnsted	Datering	Funnkontekst
T 17813	2 håndleddsringer av gull (1 tapt)	Aukra prestegård, gnr. 1, Aukra k, MR	YBA per. VI	Funnet samlet under vegarbeid
T 17860	Enkel skaffhulløks	Forsnes, gnr. 64, Hitra k, ST	SN/EBA I-II	Lå mellom noen større steiner under en bergvegg
T 18100	Enkel skaffhulløks	Fjærli, gnr. 117, Halså k, MR	SN/EBA I-II	I steinur
T 18204	Håndleddsring av gull	Hemnskjel, gnr. 4, Smillfjord k, ST	YBA per. V	I tidligere utmark tildekket av storstein
T 19145	Randistøks av bronse	Indergård, gnr. 88, Agdenes k, ST	EBA per. II	I åker, boplassfunn i samme område (T19214)
T 19976	Sverd av bronse	Tomsvik, gnr. 97, Nesna k, N	YBA per. V	I grustak vest for større ur
T 19995	Tykknakkert flintøks, bruddstykke av dolk, 1 flintflekke, 1 kjerne av flint, 2 flintavslag	Balsnes, gnr. 127, Hitra k, ST	SN I	I heller under hvit stein
T 20714	224 avslag av flint	Høljenes, gnr. 24, Rauma k, MR	SN/EBA I-II	Funnet samlet innenfor 1 m ² i nedre kant av rasområde
T 20754	Skaffhulløks av bronse/Fårdrup	Viset, gnr. 98, Sunndal k, MR	EBA per. I	I bekkeleie, sekundærkontekst?
T 23513	Holkøks av bronse	Småfiannholmen, Tustervatnet, N	YBA per. V/VI	I bergsprekk på holme i Tustervatnet

Appendix III

Pollenanalyse av en sekvens i myr ved Borgestad, Ørland, Sør-Trøndelag

Thyra Solem 2009

Seksjon for arkeologi og kulturhistorie, Vitenskapsmuseet, NTNU

thyra.solem@vm.ntnu.no

Det er tatt opp en torvsøyle fra myr ved Borgestad, Ørland ved posisjon NR 3626,6529 (Fig.1). Myra ble vurdert som aktuell siden det er en konsentrasjon av votiv-funn i området (Henriksen pers. medd.). Torven ligger oppå på marin leire, men bunnen glapp da søylen skulle hentes opp. Den kompakterte torven var 75 cm dyp. Nivået 73-75 cm ble tatt ut til ¹⁴C datering, dette er muligens tilnærmet bunntorven. Formålet med undersøkelsen var å finne ut om det hadde eksistert et fortidig vann på stedet

Feltarbeidet ble utført allerede 27 mai, myrvegetasjonen var fremdeles nærmest i dvale slik at noen botaniske detaljer kan mangle. Myra ved Borgestad er flat med noe tuedannelse. Vegetasjonen på myra består av spredte furutrær *Pinus*, og noen bjørker *Betula*. På tuene vokste dvergbjørk *Betula nana*, pors *Myrica gale*, blokkebær *Vaccinium uliginosum*, tyttebær *Vaccinium vitis-idaea* og røsslyng *Calluna vulgaris*. Takrør *Phragmites australis* vokste spredt utover og indikerer kontakt med grunnvannet, i høljene vokste rome *Narthecium ossifragum*, bjønnskjegg *Trichoporum cespitosum*, torvull *Eriophorum vagiatum* og blåtopp *Molinia caerulea*. Heigråmose *Rhacomitrium lanuginosum* vokser på tuene, og forskjellige torvmosearter *Sphagnum* spp. vokser både på tuer og i høljer.

Det er utført en enkel diatomeanalyse av 75 cm nivået som inneholdt 3 *Pinnularia*-fragment, 3 *Diploneis*-fragment, 1 *Mastogloia* sp. (ferskvannsslekt), 1 fragment av ferskvannskrepsdyret *Sida crystallina*. Prøven inneholdt i tillegg epidermis-fragmenter av bjønnskjegg og kullfragmenter. Dette siste tyder på aktivitet i nærheten, og kullstøvkurven har ganske konstante verdier gjennom hele pollendiagrammet som omfatter en tidsperiode på ca. 2250 kalenderår.

I pollenanalysen ble det lagt opp til 500 pollen pr. prøve. Det er analysert 6 prøver i alt, hver 5 cm fra 50 cm til og med 73 cm nivå og resultatene er fremstilt i et pollendiagram. Det er utført 2 ¹⁴C dateringer, se nedenfor.

Prøvens navn og dybde i cm	Alder i ¹⁴ C år BP	Kalibrert alder	Grunnlag for date- ring	T-nr.
Borgestad 49-51	1725 ± 75	AD 230-410	Øverste analyserte prøve	T-19927
Borgestad 73-75	3805 ± 90	BC 2375-2070	Eldste torv	T-19614

Pollendiagrammet

Analyseresultatene er fremstilt som et prosentpollendiagram. Til vestre i diagrammet er pollenmengden av de forskjellige treslagene, så kommer et totaldiagram som viser forholdet mellom treslagspollen (AP) og urtepollen (NAP) og som gir en indikasjon på hvor åpen vegetasjonen er. Høyre del av diagrammet viser mengden av forskjellige urtepollen og sporeplanter. Treslags- og urtepollen beregnes i prosent av den totale pollensummen. Sporeplanter beregnes av pollensummen + den enkelte konstituent. En del pollen kan bestemmes til art, mens andre ikke kan bestemmes nærmere enn til slekt eller familie. Diagrammet inneholder også en kurve for mikroskopisk trekull med beregningsforhold som for sporeplanter. Det samme gjelder

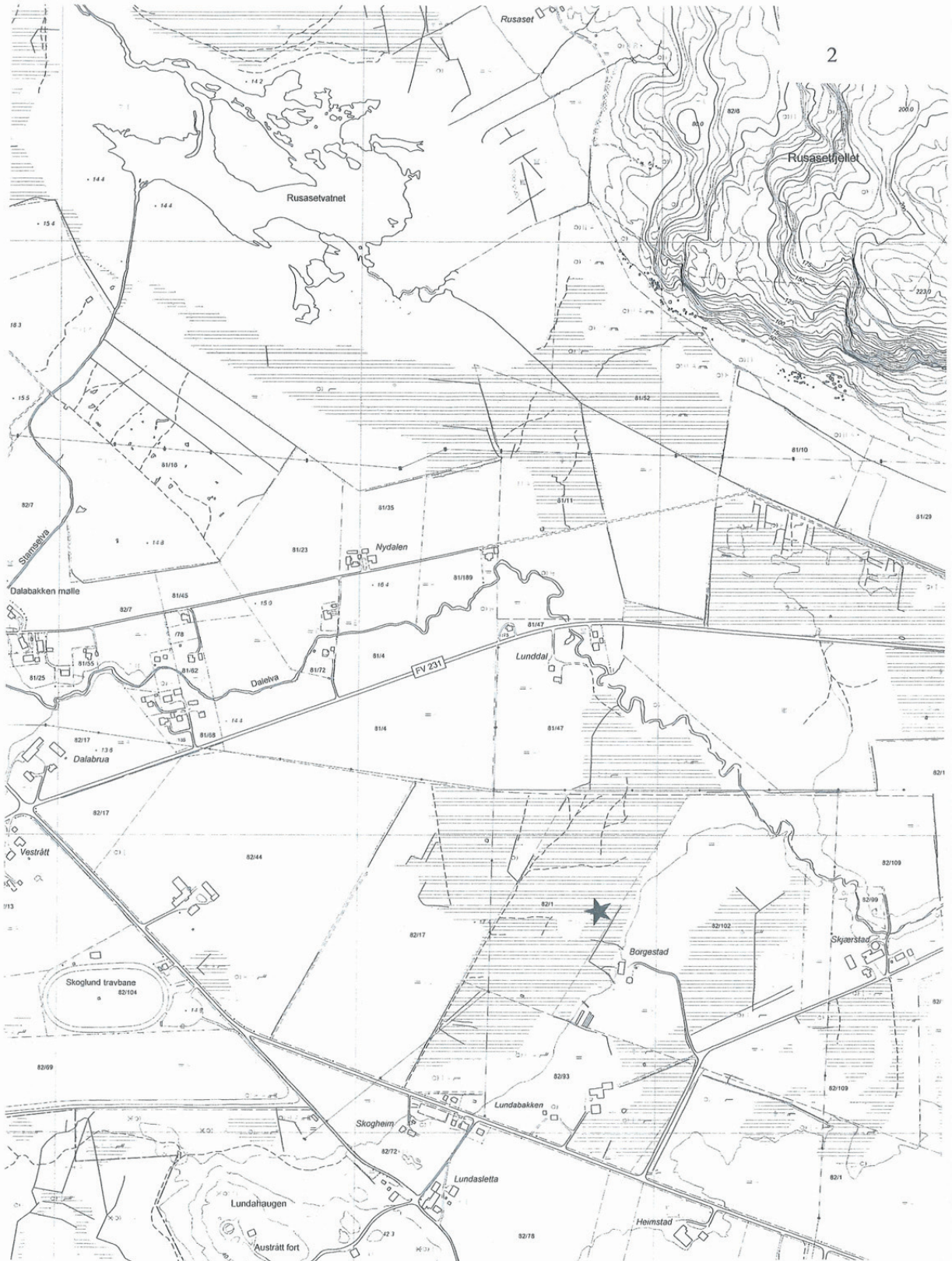

Fig. 1: Kartutsnitt fra Ørland (Økokart CF-133-5-1) der borepunktet er angitt med en stjerne

sporer fra sopp som vokser på dyremøkk og alger. Pollendiagrammet er inndelt i 4 lokale pollensoner.

Pollensone 1: 73-70 cm

Den dypeste torven har alderen 3805 ± 90 ^{14}C år BP. Kalibrert til kalenderår gir dette tidsrommet 2375 - 2070 BC. Vegetasjonen er lysåpen med spredte trær dominert av bjørk *Betula*. Noen få furuer *Pinus* er til stede, likeså or *Alnus*. Pollen av hassel *Corylus*, selje/vier *Salix*, trollhegg *Frangula alnus*, krossved *Viburnum opulus* viser mangfold i vegetasjonen av trær og busker. Med unntag av hassel er disse insektbestøvet og produserer realitvt lite pollen. Siden det er registrert så lite pollen av hassel som er vindbestøvet og produserer større pollenmengde, vokser ikke denne i nærområdet. Pollenkurven for starrfamilien *Cyperaceae* der mange av artene er knyttet til myr og sump, utgjør nesten 40 % av urtepollenet. 73 cm nivået indikerer ferskvannsansamlinger med funn av både ferskvannsdiatomeer, fragmenter av ferskvannskrepsdyr og planktonalgen *Botryococcus braunii*. Det er snakk om et visst vannvolum. Den lille sporeplanten dvergjamne *Selaginella* vokser på fuktig grunn, likeså den høyreiste mjørdurt *Filipendula* og noe gras *Poaceae* og bregner *Polypodiaceae*. Det storvokste gras taker vokser gjerne med røttene i vann, og i selve torven finnes det rester av dette i alle de analyserte nivåene. En del av graspollenkurven vil inneholde pollen av nettopp denne arten.

Pollensone 2: 70-65 cm

Overgangen til denne sonen har en kalkulert alder ca. 1875-1675 BC. Det er blitt tettere med trær i vegetasjonen, mest bjørk og noe or. Undervegetasjonen domineres av mjørdurt og bregner. Åpninger mellom trærne har en grasvegetasjon som beites, dette vises ved pollen av beiteindikatoren enssoleie *Ranunculus acris*. Det er i tillegg registrert sporer av sopp som lever på/i dyremøkk, særlig er *Arnium* sp. god indikator på husdyrmøkk. I makrodiagrammet (Fig. 3) er det registrert forkullede fragmenter i torven, dette vil si at aktivitet foregår ganske nær borestedet for trovsøylen. På overgangen til pollensone 3 er det registrert pollen av en tjønnaksart *Potamogeton* sp. som er en vannplante. Overgangen til sone 3 har en kalkulert alder ca. 1320-1094 BC

Pollensone 3: 65-55 cm

I denne sonen har vannet antagelig sitt største volum med rikelig forekomst av planktonalgen *Botryococcus* og noe øket antall av tjønnaks-pollen. Det er også registrert pollen av den lille planten vasshår *Callitriche stagnalis* som har vokset i vannkanten. Funn av kornpollen (hvete *Triticum*) og åkergras i meldefamilien *Chenopodiaceae* tyder på dyrkingsarealer i nærheten av vannet. Funn av forkullede fragmenter i torven på dette nivået kan muligens være spor etter brannrydding av åkerland. I tillegg til pollen av engsoleie finnes smalkjempe *Plantago lanceolata* som er knyttet til beiting. I denne sonen starter vannet å gro igjen med torvmoser (Fig. 2 og 3), og i randsonen mellom åpent vann og fastmark vil terrenget være svært sumpete og ustabil. Overgangen til pollensone 4 er kalkulert til ca. 390-70 BC.

Pollensone 4: 55-50

Vannet er redusert i omfang, og er antagelig i ferd med å forsvinne helt. 50 cm nivået er datert til 1725 ± 75 BP (AD 230-410). Ellers er vegetasjonen omtrent den samme som i pollensone 3.

Fortidig vann

Det går fram av pollendiagrammet at det har eksistert et fortidig vann på stedet. Prøven er tatt i underkant av 20 m o.h.. Terrenget omkring er svært flatt over store areal som nå er oppdyrket og ut fra kartet (Fig. 1) med 10 m koter er det ikke mulig å trekke noe omriss av vannet. Et

kart med 1 eller 5 m koter vil kunne gi en indikasjon på størrelsen av vannet som på grunn av topografien sansynligvis har vært grunt.

BORGESTAD

Ørland, Sør-Trøndelag

Ca. 20 m o. h.

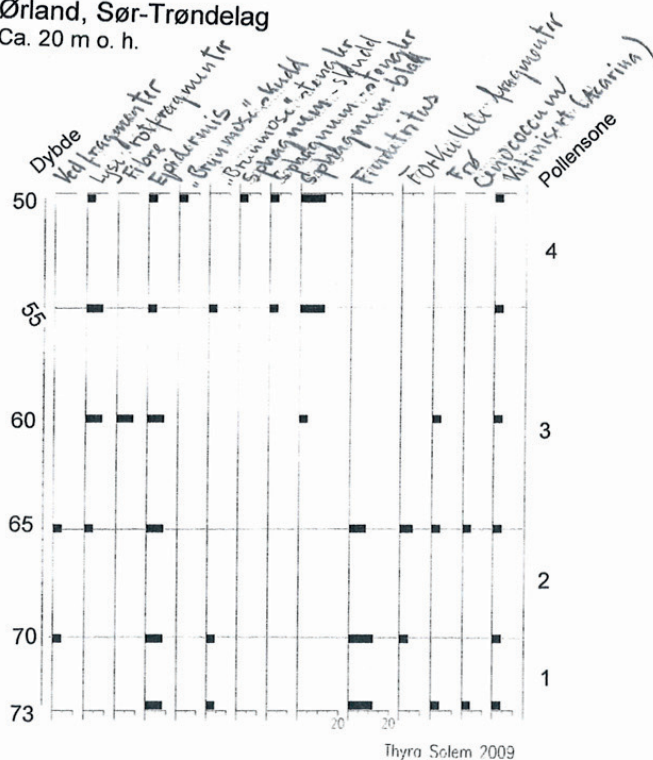

Fig. 3: Makrodiagram som viser bestanddelene i torven etter en tre-delt skala (tilstede, vanlig, dominerende)

**Pollenanalyse av en myrsekvens fra Golåsmyra, Byneset,
Trondheim**

Thyra Solem 2010
NTNU Vitenskapsmuseet
thyra.solem@vm.ntnu.no

Pollenanalyse av en myrsekvens fra Golåsmyra, Byneset, Trondheim

Thyra Solem
NTNU Vitenskapsmuseet
thyra.solem@vm.ntnu.no

I forbindelse med votiv-funn ved Golåsmyra på Byneset, Trondheim var det av interesse å ta rede på hvordan vegetasjonen var i slutten av bronsealder da flere votiv-funn i området stammer fra denne tiden. Golåsmyra ligger (Fig. 1) øst for den store Høstadmyra.

4 november 2008 ble en torvsøyle tatt opp. Myra var dypere enn 2 m, så de øverste 35 cm torv ble fjernet før et 2 m langt pvc rør ble slått ned. Bunnen av torvsøylen var uten sand/leire, så starten på torvdannelsen ble ikke nådd. Fragmenter av brede grasblad i bunnen er takrør *Phragmites australis*, som har vokst ved vann eller sump. I løpet av 2008 og 2009 er 3 nivåer i myra ¹⁴C datert (Tabell 1) for å ta rede på hvilke nivåer som ville dekke bronsealder siden det bare skulle analyseres få prøver.

Tabell 1: Oversikt over ¹⁴C dateringer fra Golåsmyra

Dybde i cm	Alder i ¹⁴ C år BP	Kalibrert alder	Lab. Nr.	Dateringsgrunnlag
59-61	2965 ± 55	BC 1270-1070	T-20150	Alder
99-101	6245 ± 45	BC 5250-5130	T-20151	Alder
198-200	8280 ± 90	BC 7445-7105	T-20074	Alder

I torvsøylen var humifiseringsgraden den samme mellom 35 og 100 cm, en kraftig omdannet torv dominert av torvmoser *Sphagnum*. Dette gir grunnlag for å kalkulere aldre i tillegg til de som er datert innen denne torvsekvensen. Fra 100 cm og nedover var torven stadig dominert av mose, men mindre humifisert og med jevnt fordelt innslag av bladfragmenter fra takrør hele veien.

Pollenprøver ble tatt ut hver 5 cm mellom 40 og 60 cm dyp, 5 prøver i alt. Pollenprøvene er preparert av Tamara Virnovskaia ved Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger etter standard preparering (Fægri & Iversen 1989) Det ble tilsatt et kjent antall sporer av *Lycopodium* som "tracer" i hver prøve slik at pollenkonsentrasjon kan beregnes. Pollenanalysen ble utført med Zeiss forskningsmikroskop med måleskive og fasekontraststyr og objektiver 25x, 40x, 63x og 100x. Dette gir henholdsvis 250x, 400x, 630x og 1000x forstørrelse. Programmet TILIA (Grimm 1991/1992) er brukt til fremstilling av diagram og kalkulering av alder. Resultatene er presentert i et prosentpollendiagram (Fig. 2) der pollentypene er i prosent av pollensummen, og sporeplanter, kullstøv og sopp sporer er beregnet i prosent av pollensummen + den enkelte konstituent. Pollendiagram leses nedenfra (eldst) og oppover. Diagrammet har norske plantenavn (Lid 2005) i tillegg til latinske. Kalkulering av alder viser at det er drøye 400 år mellom hver pollenprøve, slik at diagrammet omfatter tiden fra BC 1270 (Tabell 1) til ca. AD 760 (kalkulert). Med 5 analyserte nivåer blir vegetasjonshistorien presentert i svært grove trekk.

Vegetasjonshistorie

Pollensone 1, 60-55 cm nivå: løvskog med beite

Vegetasjonen er dominert av skog, dette er en blandingsskog av bjørk *Betula* og or *Alnus*. Dominerende undervegetasjon i skogen er bregner *Polypodiaceae* og mjødukt *Filipendula*. Furu *Pinus* er i nærheten, antagelig er det furuskog på Bosbergheia og høyden vest for myra (Fig. 1), noe furu kan også ha vokst på selve myra. Kurven for graspollen *Poaceae* er lav, og

forskjellige grasarter kan ha vokst i en lysåpen skog. På 55 cm nivå er beiteindikatoren engsoleie *Ranunculus acris* registrert og sporer fra sopp som lever på dyremøkk er til stede i begge nivåer. Av disse er *Arnium* og *Cercophora* gode indikatorer på husdyrmøkk, *Sordaria* er betraktet som middels god. Det er også pollen av engsyre *Rumex acetosa* som kan tyde på noe eng/beitet vegetasjon i tilknytning til myra.

Funn av ferskvannsalgen *Botryococcus* på 60 cm nivå tyder på at det har vært partier med åpent vann på myra. Siden 60 cm nivået er det eneste nivået med funn av algen, kan det ha dreiet seg om opphør av en temporær vannansamling. Uten analyse av nivåene under 60 cm kan ikke dette vurderes. Alder på 55 cm nivå er kalkulert til ca. BC 800-600 i yngre brosealder YBA.

Pollensone 2, 55-45cm: grasdominert vegetasjon

En kraftig økning i graspollenkurven på 50 cm nivå tyder på at det er ryddet land for grasmark i nærheten av myra. Det ikke er noen økning i kullstøvkurven, heller ikke spor etter små kullfragmenter i torven så det er ingen brannrydding som har foregått. Arealene med grasmark kan ha vært betydelige. De er fremkommet på bekostning av løvskog, men også andelen av furupollen har minket, dette vises best i et konsentrasjonspollendiagram (Fig.3) der x-aksen viser det totale antall pollen i hver prøve for utvalgte pollentyper. Konsentrasjonskurver viser ofte de samme trendene som prosentkurver, men stundom er det avvik. I dette tilfellet går det klarere fram av konsentrasjonskurvene at det er en betydelig minking i treslagspollen samtidig med økningen i graspollen på 50 cm nivå. Andelen av mikroskopisk kullstøv er også svært liten. Det er registrert minimalt med sporer fra møkksopp og heller ikke funn av kornpollen, så det må dreie seg om engvegetasjon. Alderen på 50 cm nivået er kalkulert til ca. BC 360-55, førromersk jernalder FRJA, og sonen representerer ca. 800 år

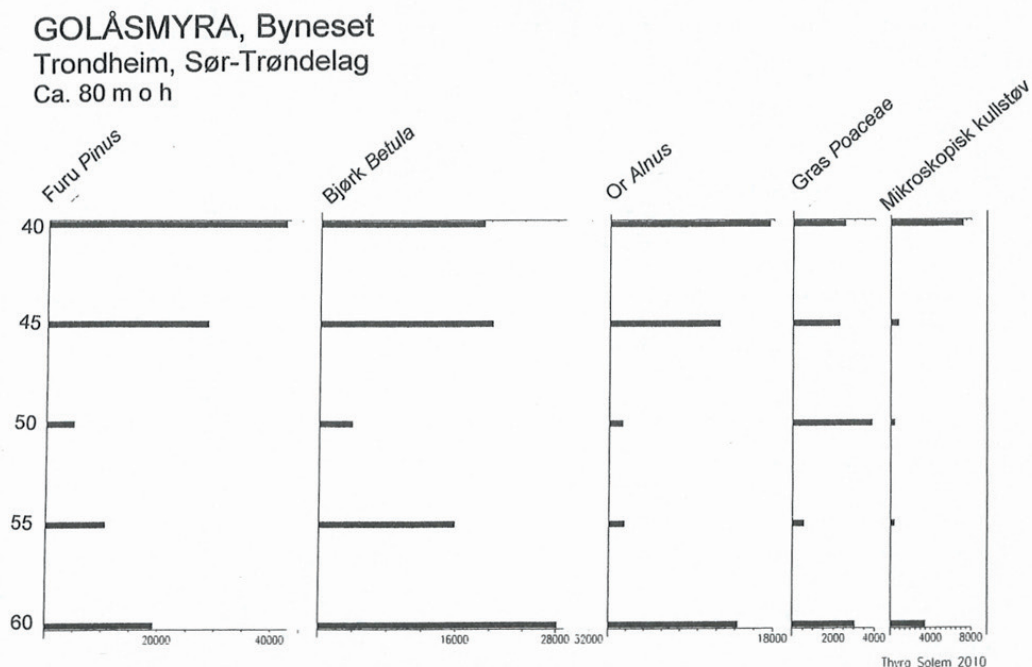

Fig. 3: Pollenkonsentrasjon for dominerende treslag, gras og kullstøv. X-aksen angir antall pollen i prøven.

Pollensone 3, 45-40 cm: skogsvegetasjon øker

I denne sonen har en gjengroing skjedd, dette går tydelig fram av totaldiagrammet i Fig. 2 og konsentrasjonsdiagrammet i Fig. 3. Ser vi på antallet pollen (Fig 3) i prøvene, øker antallet av pollen for alle de viktigste treslagene furu, bjørk og or. Antallet graspollen har bare minket noe i forhold til 50 cm nivå, så gjengroing med trær har ikke helt dekket arealer med grasmark. I denne sonen øker kullstøvkurven, noe som tyder på menneskelig aktivitet i nærheten. Beitemarksindikatoren engsoleie øker og kurvene for soppsporer fra dyremøkk bekrefter beitemarkarealer. Alderen på 40 cm nivået er kalkulert til ca. AD 640-760 merovingertid MVT.

Pollenanalyse fra Høstadmyra: diskusjon

Fra Høstadyra vest for Golåsmyra finnes et pollendiagram (Knudsen 1969) som tar for seg vegetasjonsutviklingen fra starten av torvdannelsen. Det er ingen ¹⁴C dateringer knyttet til dette diagrammet. En sammenligning med vegetasjonsutviklingen i et diagram fra Sjetnemyr nær Heimdal der starten på torvdannelsen er datert 8370 ± 90 BP (T-681), viser at denne alderen vil være noenlunde tilsvarende for Høstadmyra også (Knudsen 1969). Golåsmyra startet torvvekst på omtrent samme tid (8280 ± 90 BP, Tabell 1) Diagrammet fra Høstad er delt inn i de klassiske regionale sonene Preboreal, Boreal, Atlanticum, Subboreal og Subatlanticum. Overgangen Subboreal/Subatlanticum blir regnet å være ca. 2500 BP: overgangen YBA/FRJA. "AP diagrammet har ingen tydelige spor etter en rydningsfase, jordbruket er et stykke unna eller det er ikke ryddet skog. De første spor etter jordbruk er fra slutten av brosealder, men først ved overgangen SB/SA dvs. bronse/jernalder kan man snakke om landnåm i større stil" (Knudsen 1969). Til dette er å si at et iøynefallende "hakk" i samlet AP-kurve som forekommer i både Høstad- og Golåsdiagrammet ser ut til å kunne være i noenlunde samme tidsperiode. I Golåsdiagrammet har dette en kalkulert alder til FRJA, Knudsen har plassert det i slutten av YBA. Treslagsdiagrammet (AP) hos Knudsen viser ingen tegn til rydningsfase (se over), men totaldiagrammet viser at dette må ha skjedd. Mikroskopisk kullstøv var ikke inkludert i analysene til Knudsen, så det vites ikke sikkert om det har dreiet seg om brannrydding der, men i området ved Golåsmyra har det ikke vært brannrydding. Ved Høstad viser pollenkurver for kornslag *Cerealia*, buret *Artemisia*, og beiteindikatoren smalkjempe *Plantago lanceolata* at det ble etablert både beitemark og åkerland; kurven for syre-arter *Rumex* viser til enda eldre kulturpåvirkete arealer i BA. Sporene etter slike er langt svakere fra Golåsmyra som helt mangler spor etter dyrking. Det kan være at området her representerer et marginalområde eller utmarksområde for en mer omfattende virksomhet med kjerne på det som seinere utviklet seg til Høstad-gårdene.

Oppbevaring i torv

Både Golåsmyra og Høstadmyra er i sin nåværende form nedbørsmyrer. Starten på torvdannelsen mangler på Golåsmyra, men fragmenter av takrørblad tyder på start i en sump eller vann. Dypt i Høstadmyra (3 m dyp) er det også en start/grasmyrtorv som er i kontakt med grunnvannet. Men torvdannelsen på begge myrene ble dominert av torvmoser *Sphagnum*, torvdannelsen hevet seg etter hvert over grunnvannsnivået og mottar vann bare fra nedbøren. Målinger av pH i *Sphagnum*-torv på Borgestad, Ørland kommune viser en pH på 4 (Solem 2009). Disse målingene antas å gjelde for *Sphagnum*-torv generelt. Oppbevaringstilstanden av gjenstander funnet i slik torv er ofte god, både på grunn av de antiseptiske stoffene i torvmoser, det sure miljøet mosen skaper og mangelen på surstofftilgang.

På vegne av Merete Henriksen og Thyra Solem rettes takk til Geir Grønnesby og grunneier Ola Rye som hjalp til med feltarbeidet og til Marc Daverdin som utbedret kartutsnittet.

Litteratur

- Fægri, K. & Iversen, J. 1989: *Textbook of Pollenanalysis*. 4. reviderte utgave ved: Fægri, K., Kaland, P.E. & Krzywinski, K. (eds.). John Wiley & Sons.
- Grimm, E. 1991/1992: *TILIA version 1.12*. Illinois State Museum, Springfield, Illinois. Unpublished computer program.
- Knudsen, Kari Vik 1969: *Postglacial vegetasjons- og klimahistorie i Trondheimsområdet. Utarbeidelse av normaldiagram*. Unpubl. Hovedfagsoppgave i spesiell botanikk. NLHT, Universitetet i Trondheim. 30s.
- Lid, J & Lid, D. T. 2005: *Norsk flora*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Sølem, T. 2009: *Pollenanalyse av en sekvens i myr ved Borgestad, Ørland, Sør-Trøndelag*. Rapport til Seksjon for arkeologi og kulturhistorie, NTNU Vitenskapsmuseet. 4sider.

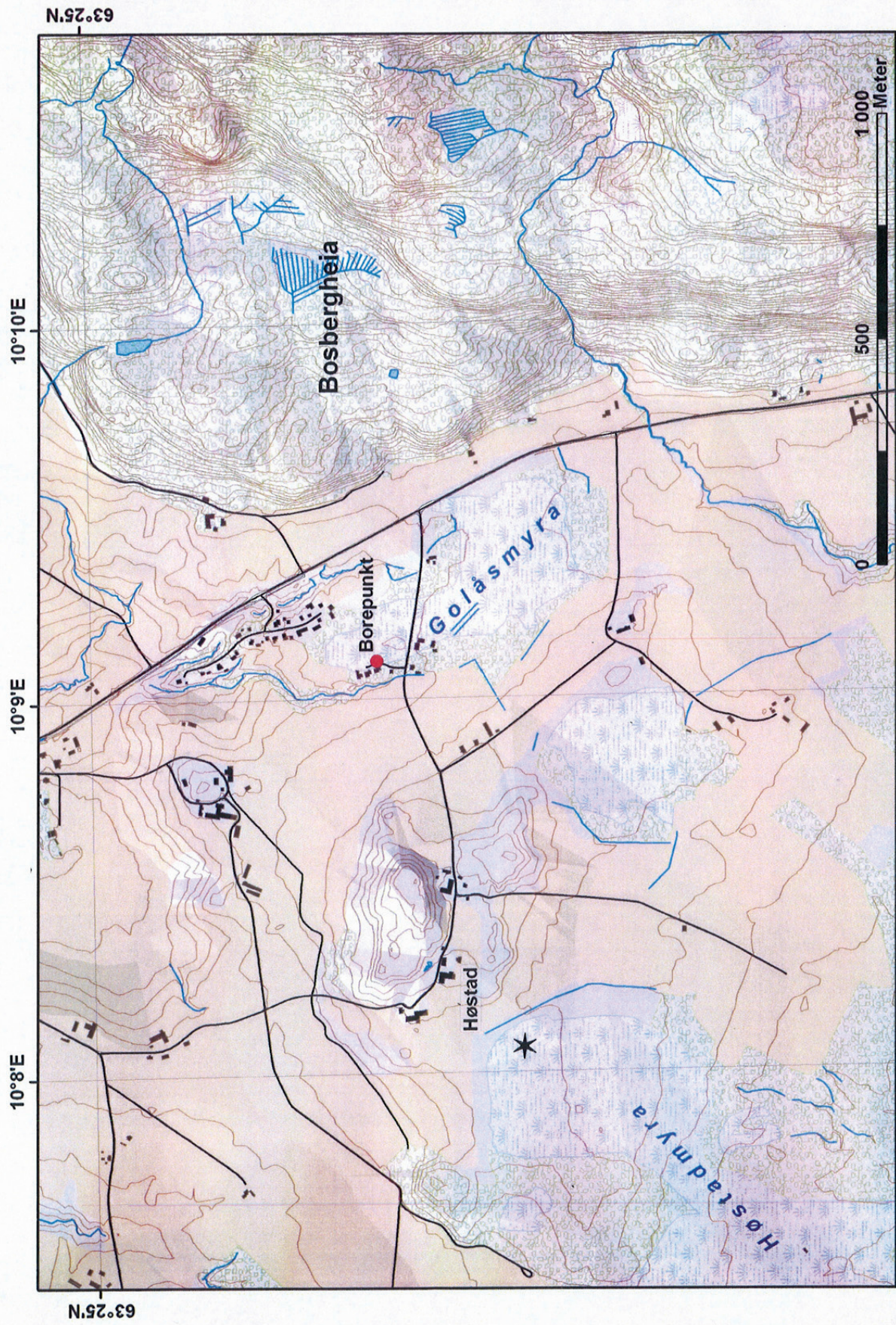

Fig. 1: Kart over området med Golåsmyra og deler av Høststadmyra. En stjerne angir omtrent borepunkt for 1969 undersøkelsen.

Videnskabsmuseet/NTNU
Erling Skakkes gate 47b
N-7012 Trondheim
Norge
Att.: Att.: Merete Henriksen

BEVARINGSAFDELINGEN
Forskning, Analyse og Rådgivning

I. C. MODEWEGSVEJ, BREDE
2800 KGS. LYNGBY
TLF +45 33 47 02 02
FAX +45 33 47 33 27

DIREKTE TLF +45 33 47 35 34
DIREKTE FAX +45 33 47 33 27
E-MAIL Jens.Glastrup@natmus.dk

DATO 20. NOVEMBER 2008 SAGSNR.. 14811-0001 JEG/gha

Analyse af "Myrsmør"

Der er modtaget to prøver af materiale fundet i en birkekurv (tine af bjerkenever). Dette materiale er tidligere bestemt som værende "myrsmør". Der ønskedes en detaljeret analyse af materialet til en nærmere bestemmelse af indholdet.

De to prøver er udtaget to forskellige steder i materialet og er betegnet som 1. og 2.
Begge prøver er analyserede med GC/MS efter forbehandling, se nedenstående note.
Kromatogrammer af de to analyserede prøver ses nedenfor:

Prøve 1 (se figur 1)

I denne prøve er der udelukkende fundet aromatiske komponenter af typen substituerede benzoesyrederivater samt substituerede phenylpropensyre derivater. Begge komponentgrupper er karakteristiske for svært nedbrudt træ. Længere ude i kromatogrammet er der fundet såvel langkædede alkaner (A) samt langkædede fede syrer (F). Der er dog tale om små toppe og dermed kun en lille mængde. Dette mønster er karakteristisk for bivoks. I det analyserede materiale er der derfor tale om nedbrudt træ samt en smule bivoks. Der er udført dobbeltbestemmelse.

Prøve 2 (se figur 2)

I denne prøve er der fundet en større mængde fede syrer fra C10 - C18, disse er karakteristiske for et animalsk, eventuelt vegetabilsk, fedtstof. Desuden er der, som i den første prøve, en ubetydelig mængde bivoks. Endelig er der fundet betydelige mængder af bl.a. Betulin, samt en række beslægtede komponenter, disse er karakteristiske for birketræstjære eller eventuelt birketræssaft. Der er udført dobbeltbestemmelse.

Hvad angår den første prøve er der ikke meget andet at sige, end at der er tale om svært nedbrudt træ, karakteriseret ved nedbrydningsprodukterne fra lignin. Hvad angår den anden prøve, en sammenblandet masse af fedtstof og birketræstjære samt en absolut mindre mængde bivoks, er det vanskeligt at se, at der er tale om materiale anvendt til fødevarer. Det er bemærkelsesværdigt, at det nævnes i artiklen fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, 1928, at materialet på fundtidspunktet blev beskrevet som et "mykt fettaktigt stoff" og senere i teksten "gulaktig og myk". Det kendes fra milebrænding af nåletræstjære, at de første fraktioner af tjæren er lyse og transparente. Det er tænkeligt, at birketræstjære kunne opføre sig på samme måde ved fremstillingen. Skønt kurven er fremstillet af birkebark, som indeholder bl.a. betulin, er det med den fundne mængde ikke sandsynligt, at der er tale om komponenter herfra.

En mulighed er at der er tale om et smøremiddel, og at birkebarkskurven har været anvendt som opbevaringsbeholder for materialet. Det er også muligt, at der er tale om en salve, som har været anvendt til sår/skrammer/eksem. Det er fra gammel tid kendt, at birketræstjære har antiseptiske egenskaber. Materialet ville formentlig være fast/tyktflydende ved stuetemperatur, men ved opvarmning til omkring 60-70°C ville blandingen være tyndflydende samt have god indtrængningsevne.

Med venlig hilsen

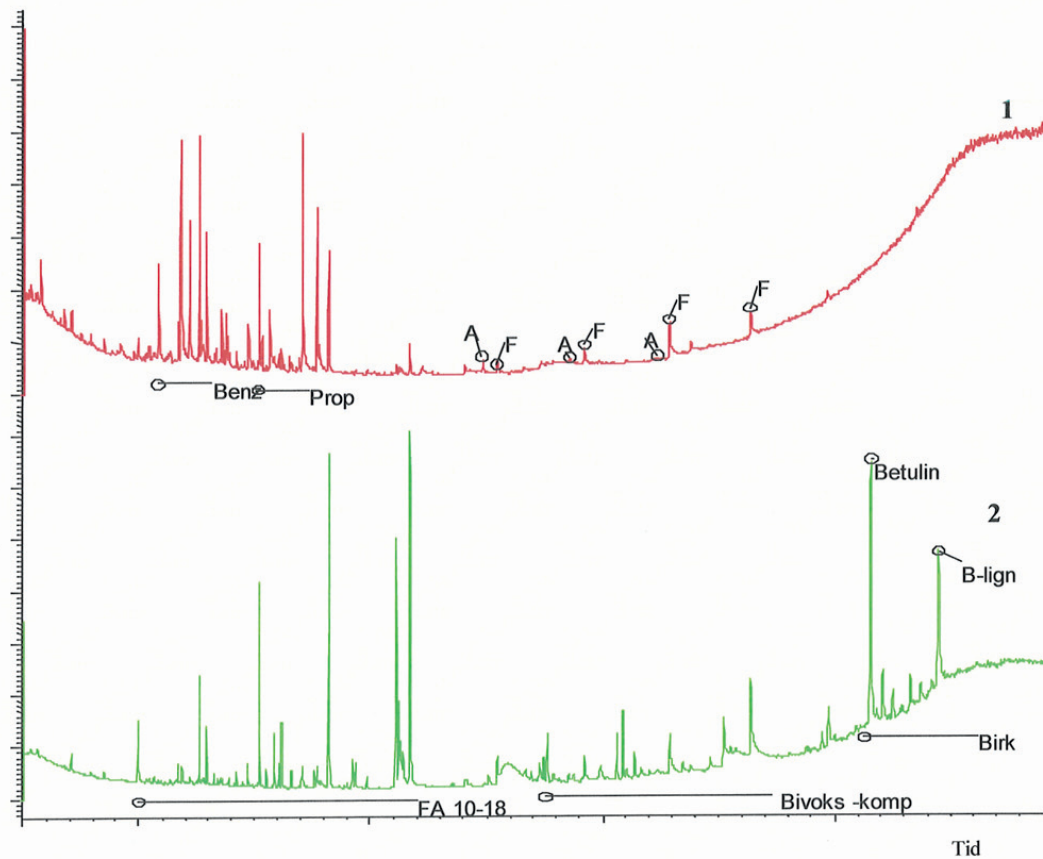
Jens Glastrup
Seniorforsker

Note

GC/MS (= Gas chromatography- mass spectrometry)

Ved hjælp af gaskromatografi (GC) adskilles flygtige stoffer. Et massespektrometer (MS) i forbindelse med GC fungerer som en følsom detektor og analysator for de adskilte stoffer.

For at gøre stofferne flygtige er det ofte nødvendigt at derivatisere materialet. I dette tilfælde blev det gjort ved først at lave en basisk hydrolyse. Herefter blev prøven gjort sur og ekstraheret med ether. Etherekstraktet blev så methyleret med diazomethan og analyseret med GC/MS.

Figur 1 (øverst)

I kromatogrammet ses hovedsagelig komponenter af benzoesyre- (Benz) eller phenylpropensyre (Prop) gruppen. I resten af kromatogrammet ses mindre toppe af langkædede fedtsyrer(F) sammen med langkædede alkaner. Denne kombination er indikativ for tilstedeværelsen af bivoks.

Figur 2 (nederst)

I kromatogrammet ses hovedsagelig langkædede fedtsyrer (FA 10-18) samt betulin samt betulin-relaterede (Betulin, B-lign) komponenter. I midten af kromatogrammet ses komponenter som hidhører fra bivoks. I samme område er der imidlertid også en mindre mængde

NATIONALMUSEET

Videnskabsmuseet/NTNU
Erling Skakkes gade 47b
N-7012 Trondheim
Norge
Att.: Merete Henriksen

BEVARINGSAFDELINGEN
Forskning, Analyse og Rådgivning

I. C. MODEWEGSVEJ, BREDE
2800 KGS. LYNGBY
TLF +45 33 47 02 02
FAX +45 33 47 33 27

DIREKTE TLF +45 33 47 35 34
DIREKTE FAX +45 33 47 33 27
E-MAIL Jens.Glastrup@natmus.dk

Dato 26. august 2009

Analyse af tre prøver T 12564, T 5895 samt T 13376, overflader på "neverkar".

Der er foretaget analyse af overfladerne på de ovenfor nævnte neverkar, for at bestemme restindholdet i overfladerne.

T 12564:

Der er udtaget i alt 4 prøver. Efter forbehandling (se note) er prøverne kørt med GC/MS, og resultaterne ses i figur 1. Prøverne er stort set ens, og vil derfor blive behandlet samlet, med reference til 1A, venstre træstykke, glat sort side.

Prøven indeholder stort set komponenter fra to stofgrupper, fede syrer, samt triterpenerne lupeol og betulin. Af de fede syrer er palmitinsyre og stearinsyre dominerende. Desuden er der fundet en del langkædede dicarboxylsyrer. Af disse kan det med sikkerhed siges at palmitin- og stearinsyre stammer fra fedtstoffer, hvorimod det er usikkert hvorfra de langkædede di-fedtsyrer stammer.

Lupeol and betulin er indholdsstoffer fra birketræ, imidlertid er de også karakteristiske for birketjære. Det kan derfor ikke i dette tilfælde siges med sikkerhed om der er tale om tilstedeværelsen af birketræ eller birketjære.

T 5895:

Fra denne er der udtaget to prøver, som efter forbehandling og GC/MS analyse viste følgende kromatogrammer, se figur 2. Prøverne er igen stort set ens. I disse viste der sig hovedsagelig at være substituerede benzoesyrederivater. Desuden er der en smule af de fede syrer, palmitin- og stearinsyre i prøverne. De substituerede benzoesyrederivater er karakteristiske for gammelt træ, og fedtsyrerne er til stede i så ringe mængde at der formentlig er tale om "fingerfedt", altså at det er rester af håndteringen af genstandene.

T 13376:

Denne prøve må betegnes som mislykket, idet det ikke lykkedes at få lavet en analyserbar prøve herfra.

Note: GC/MS (= Gas chromatography- mass spectrometry)

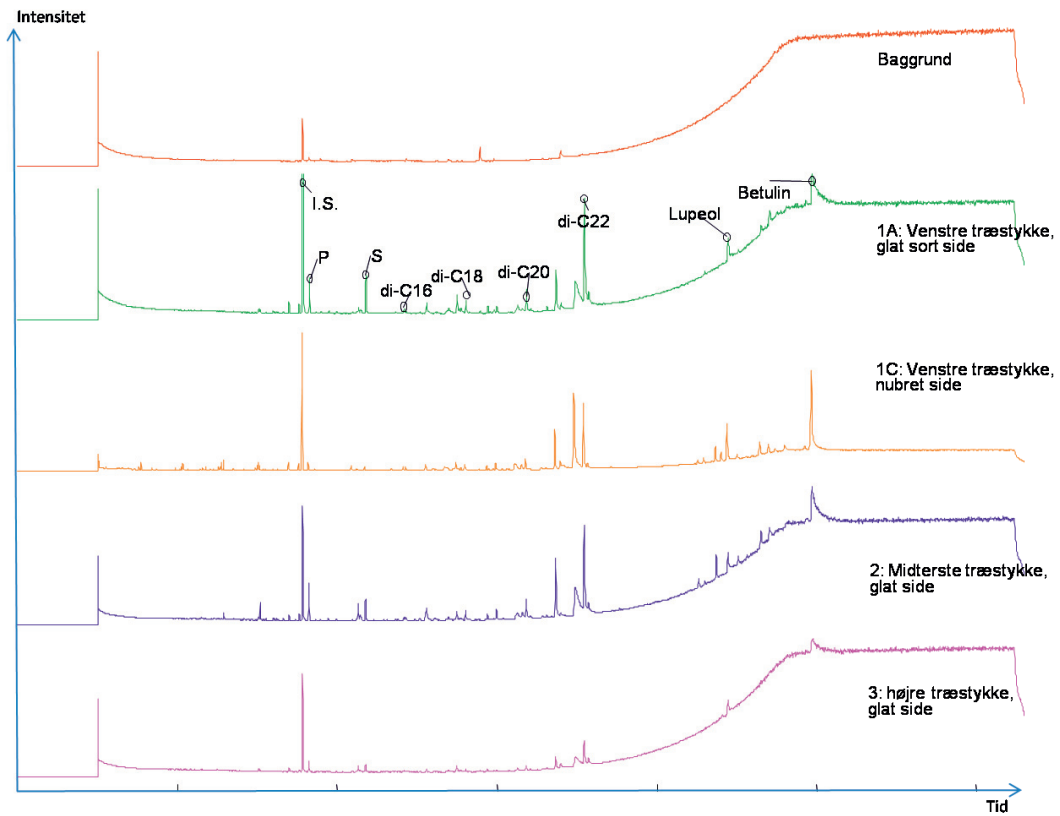
NATIONALMUSEET

Ved hjælp af gaskromatografi (GC) adskilles flygtige stoffer. Et massespektrometer (MS) i forbindelse med GC fungerer som en følsom detektor og analysator for de adskilte stoffer.

For at gøre stofferne flygtige er det ofte nødvendigt at derivatisere materialet. I dette tilfælde blev det gjort ved først at lave en basisk hydrolyse. Herefter blev prøven gjort sur og ekstraheret med ether. Etherekstraktet blev så methyleret med diazomethan og analyseret med GC/MS.

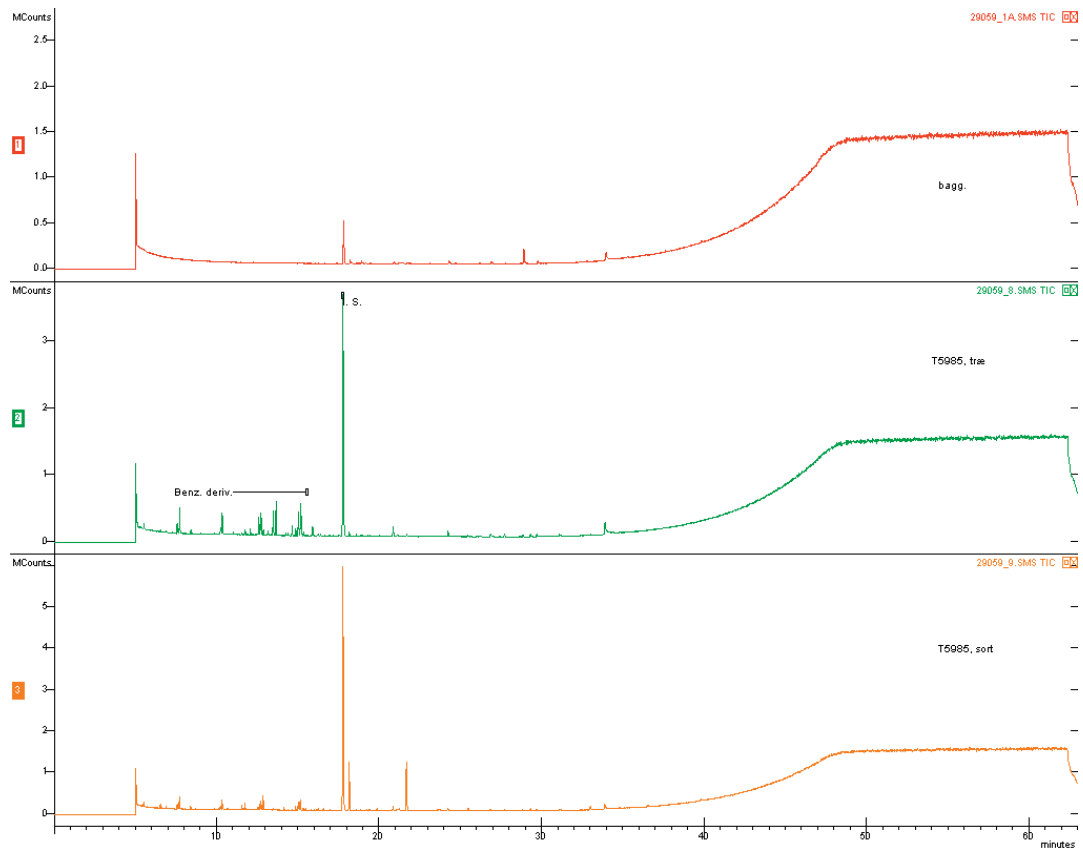
Med venlig hilsen

Jens Glastrup

Figur 1. Analyse af prøver fra T 12 564: Prøver udtaget fra træstykket, forbehandlet og analyseret med GC/MS. Forkortelser er: P: Palmitinsyre, S: Stearinsyre, di-Cxx: Lige-kædede dicarboxylsyrer, hvor xx angiver antallet af carbonatomer.

NATIONALMUSEET

Figur 2: Kromatogrammer af de to analyserede prøver fra T5985. Der ses hovedsagelig den tilsatte interne standard (I.S) samt derivater af benzoesyre (Benz. Deriv.).

NATIONALMUSEET

Videnskabsmuseet/NTNU
Erling Skakkes gade 47b
N-7012 Trondheim
Norge
Att.: Merete Henriksen

BEVARINGSAFDELINGEN
Forskning, Analyse og Rådgivning

I. C. MODEWEGSVEJ, BREDE
2800 KGS. LYNGBY
TLF +45 33 47 02 02
FAX +45 33 47 33 27

DIREKTE TLF +45 33 47 35 34
DIREKTE FAX +45 33 47 33 27
E-MAIL Jens.Glastrup@natmus.dk

DATO 19. november 2009

Analyse af "Harpikskake" T. 484

Der er foretaget analyse af Harpikskake, for at undersøge sammensætningen af materialet. Materialet er undersøgt med GC/MS, og forbehandlet som beskrevet i noten (se nedenfor). Af kromatogrammet (se nedenfor) ses at det analyserede materiale hovedsagelig indeholder fedtsyrer samt rester af triterpener, som er omdannelsesprodukter fra birk. De fundne disyrer, samt tilstedeværelsen af triterpener stammer fra tilstedeværelsen af birketjære fremstillet på basis af birkebark. Herudover er der fundet azelainsyre samt fedtsyrerne palmitin- og stearinsyre. Specielt tilstedeværelsen af azelainsyre indikerer tilstedeværelsen af en type tørrende olie. Tilsammen er der altså tale om et materiale som er en blanding af en birkebarktjære og en tørrende olie. Det er muligt/sandsynligt at der er tale om et udgangsmateriale til limning/sammenhæftning af materialer.

Det skal bemærkes at der tidligere er fundet materiale i Danmark, som har præcis denne sammensætning. Den ene af disse er en "harpiksskive" fra formodet yngre bronzealder i Danmark, Nationalmuseet B 11913, Gangvad, Holbæk sogn, ved Randers

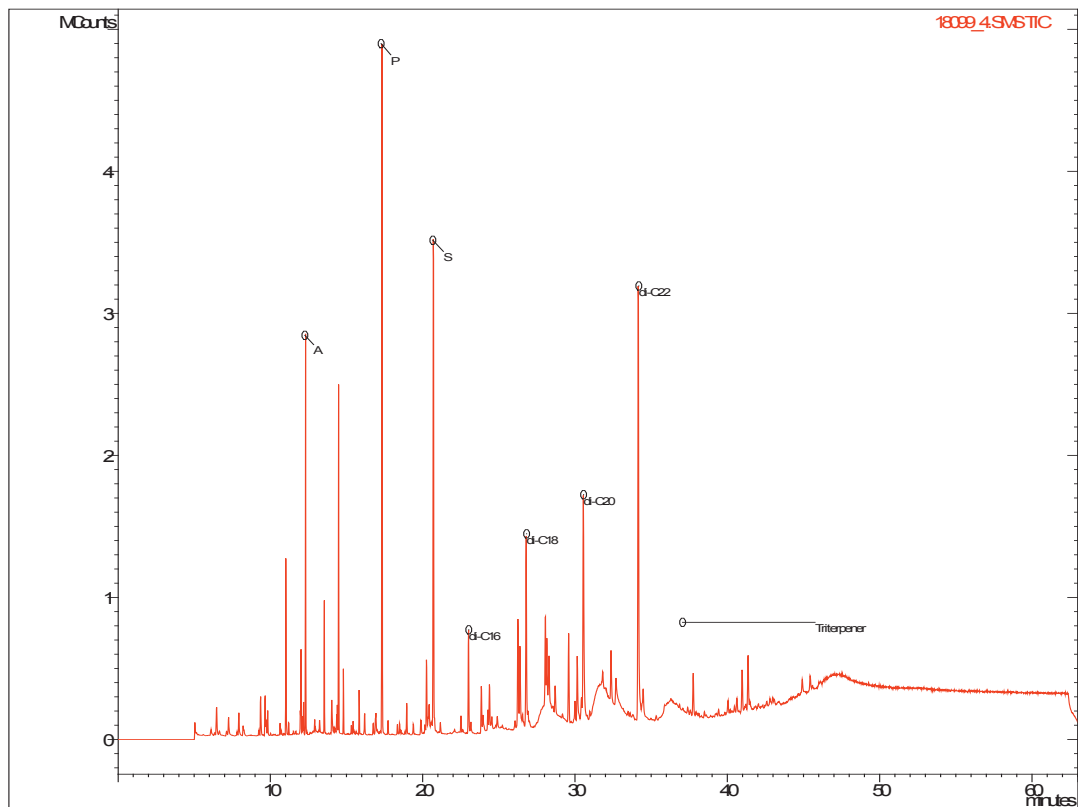
GC/MS (= Gas chromatography- mass spectrometry)

Ved hjælp af gaskromatografi (GC) adskilles flygtige stoffer. Et massespektrometer (MS) i forbindelse med GC fungerer som en følsom detektor og analysator for de adskilte stoffer. For at gøre stofferne flygtige er det ofte nødvendigt at derivatisere materialet. I dette tilfælde blev det gjort ved først at lave en basisk hydrolyse. Herefter blev prøven gjort sur og ekstraheret med ether. Etherekstraktet blev så methyleret med diazomethan og analyseret med GC/MS.

Med venlig hilsen

Jens Glastrup

HOME PAGE WWW.NATMUS.DK
CVR-NR: DK 22 13 91 18
EAN-NR: 5 798 000 792 883

Kromatogram af det analyserede materiale fra Harpikskake T.484. A: Azelainsyre, P: Palmitinsyre, S: Stearinsyre. di-XX er de homologe disyrer fra C16 til C22 og endelig er området med "Triterpener" området hvor triterpenerne optræder.

Nationalmuseet
Bevaringsafdelingen
Laboratoriet

Til:
Eva Kock
Danske Samling

28. april 1999

Analyse af materiale fra skive mærket B11913

Sammenfatning: Materialet er tidligere analyseret, og karakteriseret som indeholdende voks samt birketræsharpiks. Vi har gentaget analysen og finder **ingen spor af voks** i det analyserede materiale. Tilstedeværelsen af **birketræsharpiks** er verificeret. Desuden er der fundet **tørrende olie** i det analyserede materiale.

Anvendte elektroniske filer: 27049_1.ms ... 27049_3.ms

Resultater og diskussion: Materiale fra skiven er afskrabet, og det udpræparerede materiale er analyseret med GC/MS. Det analyserede materiale indeholder et stort antal komponenter, hvoraf mange af disse hører til triterpengruppen. Blandt disse er fundet betulin, hvilket er indikation for tilstedeværelsen af birketræsharpiks. Der er ikke fundet spor af komponenter som er karakteristiske for bivoks. Desuden er der fundet et indhold af såvel Azelainsyre(A) som Palmitin-(P) og Stearinsyre(S). Specielt tilstedeværelsen af azelainsyre er en god indikation af tilstedeværelsen af en tørrende olie. På baggrund af de fundne A/P og P/S forhold på henholdsvis 1,0 og 1,0 er det sandsynligt at der er tale om linolie. Da de fundne resultater har en vis betydning for den historiske tolkning af materialet, kan det anbefales at der bliver udtaget en prøve fra kernen af materialet. Dette vil kunne udelukke en tidligere konserveringsbehandling af skiven.

Noter:

GC/MS (= Gas chromatography- mass spectrometry)

Ved hjælp af gaschromatografi (GC) adskilles flygtige stoffer. Et massespektrometer (MS) i forbindelse med GC fungerer som en følsom detektor og analysator for de adskilte stoffer.

For at gøre stofferne flygtige er det ofte nødvendigt at derivatisere materialet. I dette tilfælde blev det gjort ved først at lave en basisk hydrolyse. Herefter blev prøven gjort sur og ekstraheret med ether. Etherekstraktet blev så methyleret med diazomethan og analyseret med GC/MS.

Bilag:

Gaskromatogram af det analyserede materiale, samt spektre til identifikation af de fundne komponenter.

Mads Chr. Christensen
Laboratorieleder

Jens Glastrup
Cand. scient.

Specialist Report – Bone Necklace T-14795-004

Gordon Turner-Walker

Overview of Necklace

The pendant comprises six pierced, semi-lunar pendants in a mineralised hard tissue (Figure 1). Since these are normally on public display at Vitenskapsmuseum in Trondheim they are currently threaded onto what appears to be several strands of braided, brown coloured nylon thread. Each element is pierced once by a conical hole, many of which show annular striations from drilling (Figure 2a; 3a and 3b). Some of the holes appear to have been drilled predominantly from one side of the bone piece. All the pendant pieces are well rounded and smoothed, showing little evidence of toolmarks. The hard tissue of which each element is made is generally well preserved and maintains a shiny, polished surface. There is no evidence for grooving or erosion by root action and the density, porosity and surface compactness suggests negligible diagenetic tunnelling by either bacteria or fungi. The ability to hold a high polish also suggests that the residual collagen content is high. However, close examination does suggest that some kind of clear acrylic, or other, consolidant has been used to seal the surfaces of each element. Two pieces (#2 and #6) have chips – one of them (#6) having experienced loss of a large flake.

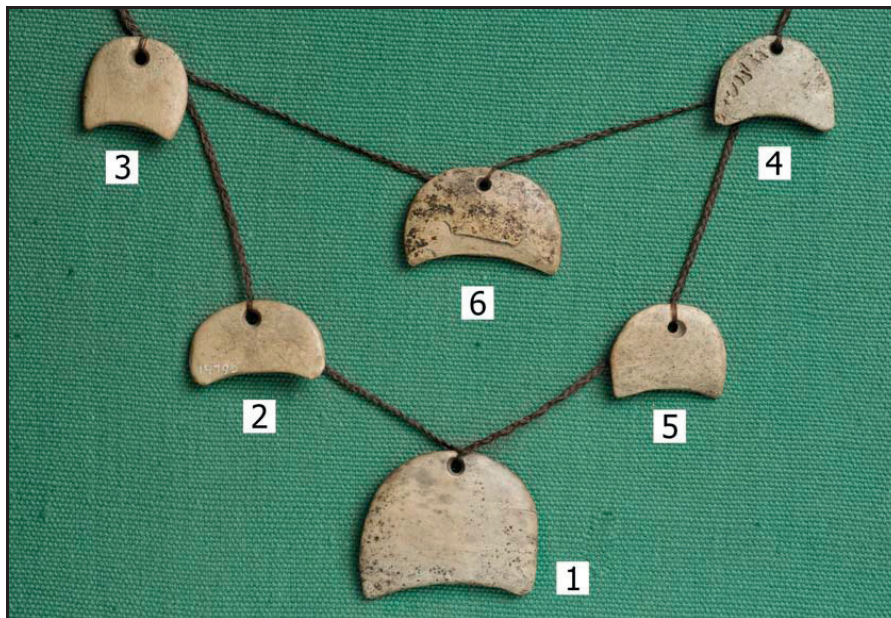

Figure 1: Overview of the pendant as it is mounted for display.

Identification Issues – Bone or Antler?

The excellent preservation of the skeletal tissues can be a handicap when trying to identify whether a material is bone or antler. In well preserved worked material both bone and antler can look very similar because usually the compact, outer layers of antler are selected for making artefacts, and these are very similar in composition and structure to cortical bone. The smaller the artefact the harder it becomes since spongy tissue is more likely to have been removed by working. The criteria for distinguishing antler from bone are principally as follows (Table 1).

<i>Bone</i>	<i>Antler</i>
<i>Smooth external surfaces (often removed by working)</i>	<i>Rugose/furrowed surfaces (often removed by working)</i>
<i>Uniform colour throughout (masked by soil staining)</i>	<i>Brown colour on exterior (masked by soil staining)</i>
<i>Large medullary cavity in centre</i>	<i>No internal medulla</i>
<i>Rapid transition from compact to spongy bone</i>	<i>Gradual transition from compact to spongy bone</i>
<i>Lamellar bone with Haversian bone interior</i>	<i>Few outer lamellae</i>
<i>Parallel grain to bone seen under microscope</i>	<i>Woven bone texture seen under microscope</i>
<i>Reticulated arrangement in blood vessel canals*</i>	<i>Random orientations in blood vessel canals*</i>

*Recognisable as pits in the surface or as threadlike channels below the surface

Table 1: Criteria for distinguishing bone and antler

Luckily, in archaeological artefacts staining from the ground water often enhances the microstructure of skeletal tissues and slight deterioration can make identification easier. Nevertheless, distinguishing small antler from bone is frequently difficult without recourse to destructive thin sectioning objects and in small objects it is even more difficult.

Lunette #1

This piece exhibits a highly polished surface with parallel cracking running horizontally across the lunette (Figure 2a). The cracking and parallel grain structure in the surface suggests that this may be part of a long bone. However, on the reverse of the artefact part of the grain pattern is swirling and chaotic, suggestive of antler. The surface is also spotted with dark brown dendritic spots that probably represent growth of fungi on the surface (Figure 2c). Similar patterns are seen in "foxing" on works of art on paper kept in poor and damp conditions. In the case of buried bone and antler the fungi (or bacteria) may moderate the precipitation of iron and/or manganese salts. This piece may be cut from a large, flat bone and the swirling texture on the reverse arises from internal architecture near a joint – or may be cut from a large, flattened antler such as those found on elk.

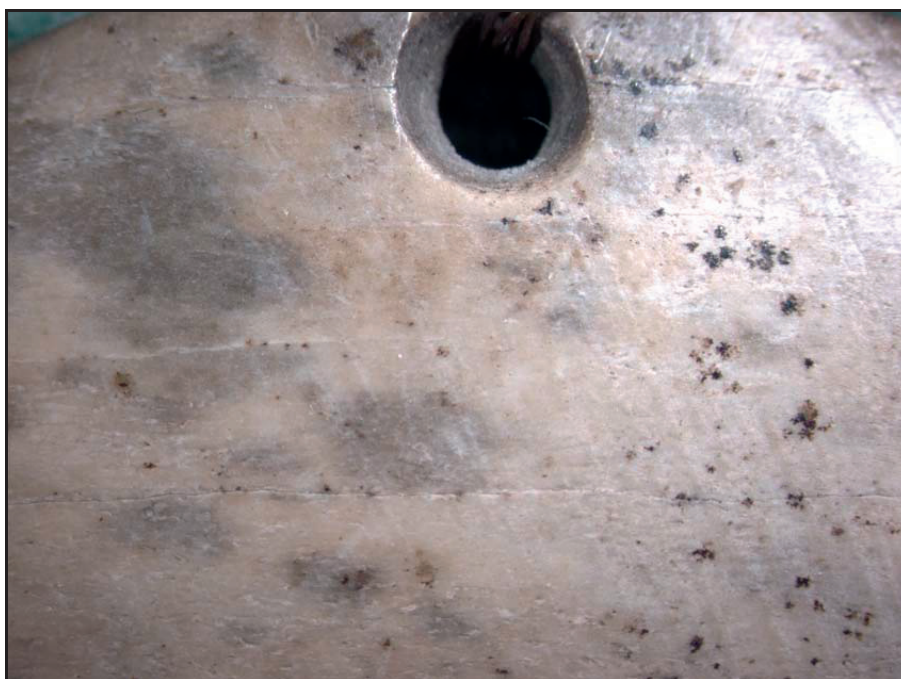

Figure 2a: Original toolmarks and high polish on piece #1. Note the parallel cracks and spotting.

Figure 2b: Swirling "woven bone" pattern characteristic of antler.

Figure 2c: Dark spotting caused by fungi or bacteria.

Lunette #2

This piece does not have the obvious swirling, fibrous texture seen in piece #1. However, at higher magnifications the grain of the tissue does appear more chaotic and less parallel than typically seen in bone (Figure 3a). This is particularly obvious in the broken area (Figure 3c). Furthermore, the arrangement of blood vessel channels seems too random to be bone – which exhibits a more

rectilinear or netlike pattern. Evidence of larger, irregular porosity can be seen in the worked surface (Figure 3b). This piece is certainly antler.

Figure 3a: Piece #2 shows a more random arrangement of fibres and blood vessel channels.

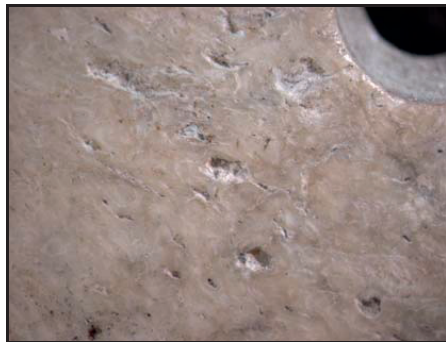

Figure 3b: Large, irregular pores are visible in the worked surface.

Figure 3c: Irregular fracture surface reveals woven bone texture.

Lunette #3

This piece also displays a random, fibrous texture characteristic of antler (Figure 4a and 4b).

Figure 4a: Detail of drilled hole in #3.

Figure 4b: Woven or ropey texture to tissue.

Lunette #4

This material is more challenging than the other pieces. The reverse of the lunette (Figure 1) shows several large, irregular pores that are normally characteristic of bone – especially bone cut from near one of the jointed ends. However, closer inspection of the material reveals a rather chaotic arrangement of the tissue and an absence of the rectilinear pattern of blood vessel channels seen in long bone (Figure 5). This piece is most probably also antler.

Figure 5: Fracture surface and irregular texture visible in the surface of #4.

Lunette #5

This piece is well formed and well polished. It also exhibits the dark brown spotting or foxing caused by microbial action in the burial environment. The sinuous, meandering blood vessel channels that feature prominently in the surface suggest antler (Figure 6).

Figure 6: Sinuous blood vessel channels most often seen in antler in #5.

Lunette #6

Lunette #6 has a large flake missing from the surface. The remaining surface is heavily mottled with dark brown spots (Figure 7a). The detachment of the large flake (Figure 7b) from the surface suggests strongly that this is the result of circumferential lamellar bone exfoliating from a piece of worked long bone. This interpretation is supported by the fine, parallel-grained texture of the underlying tissue (Figure 4b and Figure 4c) and the rectilinear architecture of the Haversian and Volkman canals (Figure 7d)

Figure 7a: Heavy brown spotting is visible on the surface of #6.

Figure 7b: Detachment and loss of large thin layer of bone.

Figure 7c: Fine, parallel grain texture visible in the underlying tissue.

Figure 7d: Orderly, rectilinear arrangement of blood vessel channels – Haversian and Volkman canals visible below the surface.

Summary

Lunette numbers #2 to #5 are almost certainly cut from the tines of antler. Lunette #1 is more difficult to securely assign to either bone or antler because of its straight grain on the front surface compared to the swirling pattern on the reverse. This is quite possibly cut from the central "palm" surface of moose antler. Lunette #6 is almost certainly bone. Preservation is good to the extent that the worked surfaces retain a high polish. Collagen preservation is probably very good at ~15-20%. The absence of bioerosion and high collagen content probably reflects a cool, and possibly relatively dry, depositional environment.

“Hodeskammel” fra Høstadfunnet, T05898

Prøveuttak og mikroskopundersøkelse

mandag 31.05.2010

Daniela Pawel

NTNU Vitenskapsmuseet

2010

” Hodeskammel” fra Høstadsfunnet, T05898
Prøveuttak og mikroskopundersøkelse mandag 31.5.2010
Rapport og prøveuttak: Daniela Pawel

Mål bakside:

Bredde fra kant til kant maks 30,4 cm
Bredde fra rundingskant til rundingskant maks 29,0 cm
Bredde fra utskjæret kant ved to sider maks 1,8 cm (minst 1,5 cm)

Fot 1:
Bredde maks 4,2 og 3,3 cm
Høyde på utsiden maks 3,9 cm og på innsiden maks 4,0 cm
Avstand fra fot til ytterkant 6,5 cm

Fot 2:
Bredde maks 3,9 og 2,8 cm
Høyde på utsiden maks 4,0 cm og på innsiden maks 4,1 cm
Avstand fra fot til ytterkant 8,3 cm

Fot 3:
Bredde maks 4,0 og 3,3 cm
Høyde på utsiden maks 4,1 cm og på innsiden maks 4,3 cm
Avstand fra fot til ytterkant 7,5 cm

Fot 4:
Bredde maks 3,9 og 3,0 cm
Høyde på utsiden maks 4,0 cm og på innsiden maks 3,9 cm
Avstand fra fot til ytterkant 7,3 cm

Hempe A:
Bredde maks 8,8 cm
Høyde maks 2,8 cm

Hempe B:
Bredde maks 9,4 cm
Høyde maks 2,7 cm

Mål forside:

Bredde fra kant til kant maks 30,4 cm
Bredde fra rundingskant til rundingskant maks 29,0 cm
Høyde bare brett maks 2,0 cm
Høyde hele skammelen maks 7,5 cm

Bredde krets i diameter i retning A til B maks 10,3 cm
Bredde krets i diameter i retning mellom hestehodene 1+2 og 3+4 maks 10,1 cm

Observasjoner fra mikroskopundersøkelsen

Treet er i god tilstand. Sprekken på forsiden av skammelen ved hestehalsen (nr. 1) er gammel. Ved hestehode (nr. 2) er det 4-5 små glansflekker på overflaten. På både for- og baksiden av skammelen er det rester av en svart substans i fordypninger i treverket, spesielt i rillene og mellom de fire hestehodene og hestehalsene. Den svarte substansen er delvis trukket inn i treet, har forskjellig tykkelse og er fint krakelert. På treflatene virker den nesten slitt bort, mens den ligger veldig tykk i fordypningene.

På og delvis inn i krakeleringene til den svarte substansen ligger et beigefarget kittmateriale. Det samme kittmaterialet kan også påvises i sprekken på baksiden, og forekommer spesielt mye rundt føttene av skammelen. På et gammelt fotografi fra museet vises sprekken på baksiden men ikke kittmaterialet. Fra hestekroppen og inn til sirkelen vises ingen risset linje på det gamle fotografiet, men nå er en linje risset inn omtrent 1 mm dypt og over alle rillene fra kretsen.

Overflaten av treet har silkematt glans, som muligens tyder på at den har vært behandlet med voks etter at den kom inn til Museet. Det finnes mye rester etter bomull og noen få penselhår på skammelen. På ytterkantene og på baksiden av skammelen er det svake rester av hvit farge og litt rød lasur. På baksiden finnes det tre små flekker av dyp rød lakk rund fot nr. 1.

Standflatene på føttene nr. 1 og 3 virker glattpolert. Det samme gjelder ryggtoppene på de utskårne hempene A og B på baksiden. Innsiden av hempene er imidlertid ikke nedslitt eller polert. Standflatene på føttene nr 2 og 4 er mye mer nedbrutt. Undersøkelsen og prøveuttak kunne bare utføres i løpet av noen timer, derfor er den ikke mer inngående.

Prøveuttak

I alt ble fem prøver tatt. To fra den svarte substansen pluss to referanseprøver. En prøve inneholder bare kittmaterialet.

Prøver fra baksiden

Prøve 1: tre pluss overflatebehandling
Prøve 2: svart substans på treet
Prøve 3: kittmaterialet

Prøver fra forsiden

Prøve 4: tre og den svarte substansen
Prøve 5: tre pluss overflatebehandling

Prøveuttakspunkter 1-3

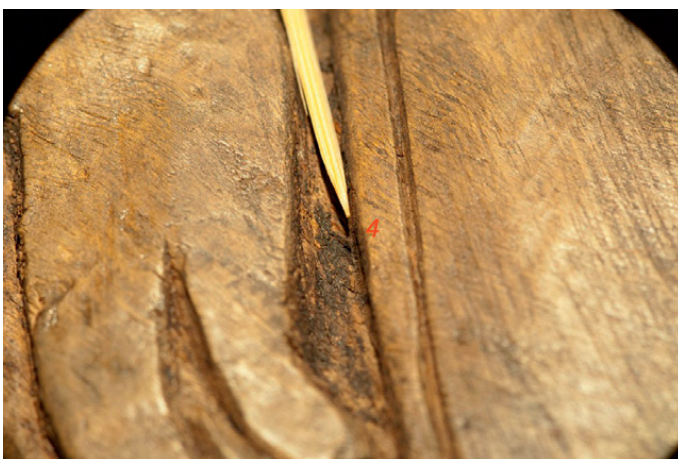
Prøveuttakspunkter 4 og 5

Prøveuttakspunkter 1 og 2

Prøveuttakspunkt 3

Prøveuttakspunkt 4

Prøveuttakspunkt 5

Alle fem prøver blir analysert av Kidane Fanta Gebremariam fra NTNU Institutt for Kjemi.

**Report on the preliminary investigation of the chemical
composition of an amorphous organic sample taken from a
wooden «headrest» found at Høstad**

Kidane Fanta Gebremariam

NTNU, Institutt for kjemi

2011

Report on the preliminary investigation of the chemical composition of an amorphous organic sample taken from a wooden "headrest" found at Høstad

1. Introduction

This report deals with the results obtained from an attempt to identify the composition of a dark brown amorphous organic residue which is observed both in the inner and out surfaces of a wooden archaeological object. The archaeological object appears to be a "headrest" or a low stool that was found in 1899 in a bog at Høstad in Byneset, Trondheim dating to the late Bronze Age [1]. The investigation in this stage is aimed at the identification of limited chemical components of the sample. There are many reasons behind the need to unravel the chemical composition of this kind of amorphous organic material from an archaeological find. Such endeavours in chemical investigation can shed light on the origin of the sampled organic material and the purpose of its use. Moreover, the chemical composition studies of organic residues like the one under investigation may reveal useful information about the actual use of the wooden artefact itself in the prehistoric time. It may also be helpful to decipher the relationship between the form, function and/or the production technology of the artefact. More specifically to the archaeological object under consideration, it may provide some hint as to whether it was applied intentionally as an early form of preservation effort (to waterproof the surface for example) or associated with the use of the wooden artefact in various rituals or just indicative of food residue among many other possibilities.

The visible darkish organic residue left on the material is very small and limited to cracks and foldings where the probability of strong adhesion is quite high. However, the front surface of the object has a shining appearance suggesting possible wider area coverage of the material. It appears as if an extremely thin coating has covered the surface of the artefact. Since the composition of the sample material investigated is complex in its chemical nature, in this preliminary chemical investigation, the attempt is geared towards identification of limited number of the components that can be indicative of the general chemical group/class of the compounds to which they belong. Exhaustive investigation using more sensitive and selective instruments and effective sample preparation procedures are required for more complete determination of the chemical composition of the samples. This report briefly covers the experiments carried out, the experimental conditions employed, the main results obtained and recommendations suggested for future investigations.

2. Methods and materials

2.1 Sample description

The primary objective of the experiment conducted was to identify some of the components of a dark brownish surface deposition sample taken from the Høstad wooden object. Five samples for the chemical analysis were taken from the front and back side of the object. The samples were taken with the help of microscope and have sizes in the range of 0,1 – 0,3 mg. Two of the samples taken out of the 5 at the first stage were targeted for the dark organic material. The other two samples were chiefly composed of wood and small portion of the dark organic material to be investigated. The last sample was taken to identify the composition of a light orange conservation treatment material applied after the excavation of the wooden artefact. Additional sample was taken at a later stage of the investigation.

2.2 Examinations

2.2.1 *Optical Microscopy*

Before the chemical analysis using different analytical techniques, the samples were examined under polarized light microscope to identify the different layers (surface treatment material, wood, heterogeneity of the sample, etc).

Fig 1. Microscopic image of a sample indicating the wood and the amorphous organic substance that is strongly adhered to the wood. The organic deposit is observed as dark brown amorphous encrustation under microscope. From the visual examinations under normal and polarized light, the amorphous organic substance appears as a brownish tar-like material. In its appearance it also looks homogeneous to some extent.

2.2.2 FT-IR Spectroscopy: Attenuated Total Reflectance (ATR)

Attempt was made to get some general and gross information as to the dominating chemical functional groups of the substance found in the samples. Without dissolving the sample in solvent, experiments were conducted to get spectra in totally non-destructive manner. Despite the long time set for recording the sample spectrum, it was not possible because of the sensitivity of the instrument for the small sample.

2.2.3 Gas Chromatography- Mass Spectrometry (GC-MS) analysis

About the method

This is the main analytical technique used in identification of some of the components in the sample. As it has combined two techniques (gas chromatography and mass spectrometry) with capabilities of separation, sensitive detection and quantification, GC-MS can be used for the determination of the chemical components of samples of complex nature and analytes found in extremely small amount. The GC-MS instrument in the chemistry department intended to be employed for investigation of the sample was not functional for long time and needed maintenance. This, in turn, led to the delay in the investigation of the samples.

Instrumental parameters

The GC/MS used for detecting the components mentioned in this report is an Agilent GC system coupled with Agilent MS. The GC was operated in constant pressure mode with helium as the carrier gas. The analysis was run on Agilent HP-5ms Capillary GC Column with a split injection 1:5. The column temperature of the oven was programmed to increase from 60°C to 320°C using a linear gradient of 10 °C per minute.

Sample preparation\extraction and derivatization

Dry pyridine was added to the sample and the mixture kept in an ultrasonic bath. 20µl aliquot of the resulting extract of the sample dissolved in the solvent was transferred to a GC-MS vial and treated with 60 µl of MSTFA + 1% TMCS. The mixture was then incubated at 60°C for 30 min. The combination of BSTFA (N,O-bis(trimethylsilyl) trifluoroacetamide) and TMCS (trimethylchlorosilane) is a preferred reagent for trimethylsilylation and it can readily silylate a wide range of functional groups such as alcohols, alkaloids, amines, carboxylic acids, phenols, steroids, etc. MSTFA + 1% TMCS can even be used for the derivatization of hindered carboxyl and alcohol functional groups [2].

Results obtained

Using the solvent system and derivatization mentioned earlier, certain significant peaks identified as fatty acids were obtained. Stearic and palmitic acids are indicated along with myristic acid after the raw chromatograms were processed with AMIDA (Automated Mass Spectral Deconvolution and Identification System) and the respective MS spectra searched from the NIST library (fig 2). The saturated acids identified appear to be indicative of some kind of lipid existence (animal or plant origin) but more investigation is required to exhaustively determine the origin and the composition of the residue left undissolved from the sample. More complete analysis of the sample components would definitely give a better picture.

Considering the fact that fatty acids (especially saturated fatty acids) are among those compounds found preserved in many prehistoric archaeological artefacts like waxes, sterols, resins, tars and amino acids, their identification in the sample can hint probable use of some kind of lipid. In fact, fatty acids and lipids have the highest stability among compounds identified in archaeological samples [3]. The hydrophobicity of fats and oils also prevents their loss through water leaching. These interesting properties coupled with their ability to stick more effectively to surfaces they come in contact with may also suggest their probable existence in the sample taken from the archaeological wooden object.

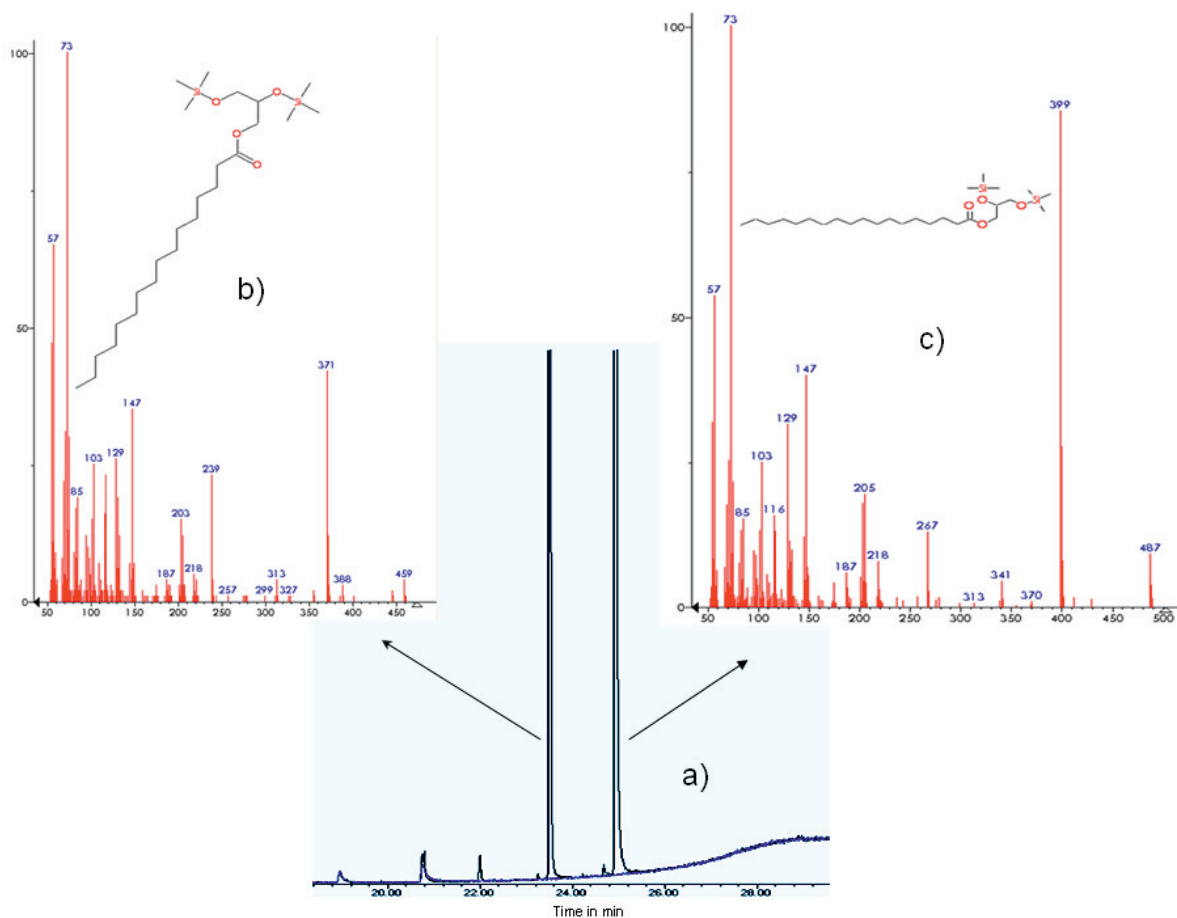

Figure 2. (a) Partial gas chromatogram showing the significant peaks obtained from the derivatized sample. The blue background represents the control run during the experiment. (b) and (c) display the mass spectra of the sililated forms of the two prominent saturated fatty acids detected, palmitic and stearic acids, respectively. The smaller peak appearing at about 22 min is similarly found to be due to myristic acid.

Further attempts to identify more components in the samples taken with relevant controls running and other solvent extraction, did not succeed to provide more information. There was difficulty to get good resolution of the sample components in the chromatograms. The optimization of the experimental conditions for detecting different components requires more time.

3. Some comments on the results obtained

The fatty acids detected so far in the sample taken from the amorphous organic encrustation are all saturated ones. They may belong to the original material that was present on the wooden

artefact or they can be stable products formed in a course of degradation of the organic material. Considering the age of the archaeological find, different and complex processes can be considered as probable factors contributing to the eventual detection of the fatty acids. The following need to be taken into account in interpreting the result: nature of the original material(s) used, the different processes during utilization of the object (such as heating, storing, transportation, etc), biological degradations, contaminations from different environments to which the object was exposed, physical and chemical changes taking place in the bog as well as the various interventions/handlings after the excavation.

4. Recommendations

The identification and quantification of organic samples from archaeological objects present numerous challenges. Regardless of their age or the conditions to which the archaeological objects were subjected in their life history, organic remains are complex in their chemical composition. On top of that the samples to be taken are extremely small in size. This results in the demand for application of a number of sensitive and effective analysis methodologies based on the objective of the investigation. More experiments need to be carried out to optimize the solvent extraction system for detection and characterization of additional chemical components in the sample using the GC-MS technique. Polar components that were not able to be dissolved and thus not detected from the sample can be determined using liquid chromatography–mass spectrometry (*LC-MS*, or *HPLC-MS*).

Insoluble or polymeric fractions of residues that may exist in the sample are difficult to dissolve. As one option, they can be converted to more volatile components by pyrolysis, paving the way to their separation and identification by MS or GC/MS. Pyrolysis-GC-MS can be used successfully for this purpose. Several attempts were made to get well resolved chromatogram using a GC-MS system at the department of chemistry after some maintenance work was done on it. Different solvent systems were also tested to dissolve the dark brown organic sample. However, only small portion of the samples tested appears to be soluble and the chromatograms obtained from the extracted samples by the solvents were not promising.

If the objective is to identify the origin of the fatty acids (plants and animal origin or different sub-species from the same family for example) quantitative investigations based on stable isotopes need to be conducted. This approach can be used to determine the relationship between fatty acid ratio and the source of the fatty acids. However, confirmation on the presence of lipids

made of fatty acids should precede such kind of further examinations about origin. Gas Chromatography - Isotope Ratio Mass Spectrometry (GC-IRMS) is recommended for this purpose.

5. References

1. F. Kaul, Hesten i bronsealdere, *Spor*, **1998**, 13(1), 18 -21.
2. Thermo Scientific Pierce GC and HPLC Technical Handbook http://www.fisher.co.uk/techzone/pdfs/pierce/1601383_GChandbook2008.pdf (March 23, 2011).
3. R.P. Evershed, Biomolecular archaeology and lipids, *World Archaeology* **1993**, 25, 74-93.

